This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES
LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878.

Ob petindvajsetletnici bosenske zasedbe

spisal

Jernej pl. Andrejka.

Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu.

I. snopič.

1904.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Z
združenými
močmi!

Slovenski fantje

v Bosni in Hercegovini

1878.

Ob petindvajsetletnici bosenske zasedbe

spisal

Jernej pl. Andrejka.

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja v Celovcu.

1904.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

DB249
A55

Z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškofijstva.

Predgovor.

osna in Hercegovina, te dve lepi deželi, ki postajata od dne do dne lepši in dragocenejši biser v vencu starodavne Avstrije, sta bili, predno ji je zasedla avstrijska vojska, širšemu svetu malo znani pokrajini; malokdo je potoval po njih, ker se mu je bilo vsak hip bati za svoje življenje.

Po zasedbi teh dežel se je to na enkrat izpremenilo. Kakor se razlije voda, ki jo izliješ vrh okrogle strehe na vse strani, tako so vreli zdaj od vseh krajev različni avstrijski in tujezemski učenjaki v to balkansko Švico, da si jo dobro ogledajo in vsestransko preiščejo. Kmalu je izšlo mnogo knjig, v katerih so temeljito opisani krvavi boji izza osvojitve, posebnosti močnega in korenjaškega ljudstva ter redka krasota teh dežel. Na tem polju so se najbolj odlikovali Nemci; na Slovenskem pa se ni oglasil žalibog nihče, ki bi bil kaj več napisal o teh pokrajinah in njiju junaški priboritvi. Izvzemši one kratke, po večjem pač lepe jedrnate odlomke, ki so raztreseni po raznih listih in knjigah, se ne moremo ponašati z nikakim obširnejšim spisom o tem predmetu, zlasti ne s takim, ki bi bil izšel v posebni knjigi.

Pri nas Slovencih se piše ravno na vojaškem polju v obče prav malo, kar pa vsekakor ni prav. Saj je vendar sploh priznano, da so naši fantje najboljši bojevniki; zakaj bi tedaj ne slavilo in odkrilo domače pero slovenski domovini njihovega junaštva in njihovih redkih vrlin?

Ko sem se udeležil v vzglednem kranjskem 17. pešpolku bosenske zasedbe ali okupacije, sem si bil vse večje in imenitnejše dogodke zapisal v svoj dnevnik. Le-tá je ležal celih petindvajset let med zaprašeno šaro in gotovo bi bil ležal še zdaj, da me niso pregovorili nekateri prijatelji ter privedli do drznega sklepa, ob priliki petindvajsete ob-

letnice bosenske zasedbe stopiti z njim v javnost. Izkušajoč izpopolniti ter deloma tudi razjasniti svoje zapiske, sem vpletel med nje nekaj dogodkov, ki sta jih doživela rojaka podpolkovnik Božidar Drenik in stotnik Jakob Modrijan. Za njiju prispevke se njima srčno zahvaljujem na tem mestu. Bosenske običaje popisujoč, sem dodal lastnim izkušnjam nekaj opomb, ki sem jih posnel po knjigi Adolfa Strausa. (Bosnien, Land und Leute.)

Boji na črti od Broda do Sarajeva in oni v Hercegovini so posneti po uradnem glasilu in po zgodovini dotičnih krdel.

Te moje skromne črtice so namenjene junakom, ki so se hrabro udeležili zasedanja Bosne in Hercegovine; ako še živé in prečitajo ta spis, obudé se jim naj s ponosom spomini na njihove junaške čine; prešine naj jih trdna zavest, da ne bodo ti čini nikdar pozabljeni; onim pa, ki jih krije že črna zemlja, naj bodo moje vrstice nekak preprost spomenik. Dalje podajam to knjižico onim našim krepkim fantom, ki so že ali še le postanejo vojaki, ter želim, da bi črpali iz činov svojih hrabrih prednikov krepko izpodbujo in vnemo za izpolnjevanje svojih dolžnostij. Slednjič posvečujem svoje skromno delo celemu narodu slovenskemu, posebno pa onim slovenskim materam, katerih sinovi počivajo v hladni zemlji blažne Bosne in Hercegovine; le-té naj se tolažijo s tem, da so njih sinovi našli v izvrševanju svojega vzvišenega poklica junaško smrt in da bodo v zgodovini slovenskih polkov in bataljonov živeli na večno.

Snov tega skromnega dela je mnogolična; možno je torej, da najde vsakdo izmed častitih bralcev nekaj, kar mu utegne ugajati in ga razvedriti. Marsikdo bo pa tudi posnel iz teh črtic kaj poučnega ter si lahko to in ono obrne v svoj prid.

Tvarino sem razdelil v dva dela; prvi govori o bojih, drugi pa o mirovnem delovanju naših vojakov po zasedbi in o običajih bosenskih prebivalcev.

Razširjaj se torej, knjižica, med junaškim slovenskim narodom in mu povej pred vsem, s koliko potrpežljivostjo in vdanostjo so slovenski fantje prenašali vse nadloge in težave v Bosni in Hercegovini, in kako hrabro in neustrašeno so se borili njegovi sinovi pod staroslavno avstrijsko zastavo za cesarja, domovine in vere čast!

Na Dunaju, meseca malega srpana 1903.

Banjaluka.

Zgodovinske črtice o Bosni in Hercegovini.

V začetku druge polovice štirinajstega stoletja, ko je bizantinsko ali vzhodnorimsko cesarstvo že silno pešalo, so stopili divji Turki prvič na evropska tla, zasedli več mest ob morskem obrežju bizantinskem, podjarmili Tracijo ter tako položili temelj svojemu vladarstvu v južnovzhodni Evropi.

Turki takrat niso bili po številu, pač pa po trdni upravi eden najmočnejših in najnevarnejših narodov. Imeli so že tedaj stalno vojsko, ki je bila tem mogočnejša in jačja, ker je bila odvisna od edinega turškega cesarja.

Krščanskim Slovanom, ki so imeli ob prihodu Turčina v Evropo ob severni meji bizantinskega cesarstva samostojne države, je potekel čas zlate svobode. Kruti turški meč se je dvignil najprej nad srbsko carstvo. Po manjših nesrečnih bojih so podlegli junaški Srbi pod svojim zadnjim carjem Lazarjem slednjič v krvavi bitki na Kosovem polju na sv. Vida dan l. 1389. V tej bitki so pomagali srbskemu carju proti

sovragu Turčinu tudi vojaki, katere je poslal Štefan Tvrdko, tedanji kralj v sosednji samostojni Bosni, svojemu sosedu in zavezniku na pomoč.

Dasi so Turki zmagali, so vendar izgubili v bitki svojega sultana Murata I. in toliko mož, da si niso upali dalje. Radi tega je bila Bosna zdaj vsaj za nekaj desetletij rešena pogina.

A hirala je poslej vedno bolj in bolj; domači nemiri so jo slabili in olajšali zmago krutim Turčinom.

Ko je sultan Mohamed II. osvojil po ljuti borbi l. 1453. Carigrad, slavno bizantinsko prestolnico, ki je doslej uspešno kljubovala vsem turškim navalom, je udaril kmalu nato z ogromno, 150.000 mož broječo vojsko na kraljevino Bosno. Grad Bobovac je padel po izdajici. Trdnjava Jajce se je vdala brez upora. Kralj Štefan Tomaševič je bežal in se zaprl v trdnjavo Ključ v dolini reke Sane. Turki so mu sledili in slednjič se jim je moral vdati in jim prepustiti trdnjavo. Sultan mu ni prizanesel, temveč ga velel z mnogimi knezi, vojvodami in plemenitaši obglaviti na Bjelajski planini. Nad 200.000 prebivalcev je zapadlo sužnosti, okoli 30.000 dečkov pa so Turki pograbili, jih odgnali s seboj in potem odgojili za najljutejše sovražnike krščanstva — za janičarje.

Tako je leta 1463. preminilo bosensko kraljevstvo ter postalo turška pokrajina. Dvajset let pozneje je zadela enaka usoda tudi Hercegovino.

Po osvojitvi Bosne si je izvolila turška vlada svoj sedež v Sarajevu in tam uvedla tiste politične, družabne in verske odnošaje, katerih nasledki se javljajo še današnji dan.

Ker ne pripušča mohamedanska vera enakopravnosti drugovercem, so mnogoteri bosenski plemenitaši in tudi mnogoteri izmed preprostega ljudstva zatajili svojo krščansko vero ter se poturčili, da bi si ohranili s tem svoje imetje. Tisti pa, ki so ostali zvesti veri svojih prednikov, so izgubili vse, postali borni najemniki, morali delati tlako ter plačevati še osebni davek; Turki so jih imenovali „rajo“, t. j. čredo.

Vsa Bosna se je razdelila v tri dele; prvi del je bil sultanov, drugi evkafski ali verski, tretji pa last fevdalnih plemenitašev. Ti plemenitaši so bili sultanovi ljubljenci, katere je odlikoval s tem, da jim je podelil več ali manj zemlje z dohodki vred.

Vezir ali namestnik sultanov z neomejeno močjo in pravico je imel svoj sedež v Sarajevu, v Banjaluki ali v Travniku.

Vendar pa niso bili Turki nepretegoma gospodje v tej lepi deželi. Čestokrat so se morali umakniti na priborjenih tleh Ogrom, s katerimi so se neprestano bojevali. Še le bitka pri Mohaču dne 29. velikega srpana l. 1526., v kateri je sultan Sulejman Veliki dodobra premagal Ogre, je popolnoma utrdila turško posest v Bosni.

V teku sto in šestdesetih let, ki so sledila tej bitki, je dospela Turčija na vrhunec svoje moči. Ves ta čas je bila Bosna središče tistega pustošenja in ropanja, ki je neprenehoma napajalo s krvjo obmejne avstrijske dežele.

Toda slednjič se je okrepila avstrijska vojska ter došla koncem sedemnajstega in v začetku osemnajstega stoletja po svoji slavni poti do Belega grada. Svoje zmagovite zastave je zdaj razprostrla onkraj

Save in Donave po večjem delu današnje Srbije. Princ Evgen, ta najznamenitejši avstrijski vojskovodja, je po sijajnih zmagah pri Senti, Petrovaradinu in Belem gradu popolnoma oslabil turško moč.

Vendar pa Avstrija ni uživala dolgo sadú krvavih zmag princa Evgena. Že l. 1739. so se njene meje proti Turčiji zopet skrčile. Ko je zavladala l. 1740. cesarica Marija Terezija, ki se je morala malo ne ves čas svojega vladanja bojevati na severu in zahodu širne države, so prenehali boji Avstrijcev proti Turkom na jugu.

Pač pa se je vnela vojna s Turki zopet za cesarja Jožefa II. Slavni general Lavdon, o katerem poje še danes slovenska narodna pesem, je vzel z naskokom Beli grad in gotovo bi bil šel potem od zmage do zmage nad sovragom Turčinom, kakor njegov prednik princ Evgen, da ni jela razsajati v avstrijski vojski kuga, ki je umorila na tisoče in tisoče vojakov in pretrgala zmagovito vojevanje. Bosna je ostala in ječala torej tudi še nadalje pod turškim jarmom.

Toda mirú ni bilo v deželi. Od začetka devetnajstega stoletja do leta 1878. se je dvigala skoro neprenehoma vstaja za vstajo. Turška osrednja vlada v Carigradu si je jela prizadevati, da bi marsikaj izboljšala in prenaredila v deželi. V prvi vrsti je izkušala skrčiti preobsežne predpravice plemenitašev in hotela tako oslabiti njihovo preveliko moč. S tem pa je izzvala pri njih krvave upore. Rešid paši se je končno posrečilo ukrotiti z orožjem uporne nasilnike, toda le za kratek čas, zakaj kmalu nato se je znova začela vstaja.

Med temi notranjimi nemiri so prekoračili ropaželjni plemenitaši s svojimi divjimi četami mnogokrat tudi avstrijske meje. Škoda, ki so jo povzročili samo od l. 1815. do 1830. obmejnim avstrijskim pokrajinam s svojim ropom in pustošenjem, iznaša po uradnem potrdilu celih osemnajst milijonov kron sedanjega našega denarja,

Zaman so bile pritožbe v Carigradu. Turška vlada ni ukrenila ničesar proti ropajočim podložnikom. Zato ni preostajalo Avstriji drugega, nego ukrotiti tolovajska krdela s svojo silo v manjših ali večjih bojih.

Ti boji ali spopadi so bili samo silobrani zoper turške vstaše in roparje. Iz njih se niso rodile važnejše posledice. Turška vlada se ni menila za nje; bila je preverjena, da kaznujejo Avstrijci samo zločince in da nimajo njihove čete na bosenskih tleh drugega namena.

Leta 1839. se je razglasila enakopravnost med vsemi podložniki. Prišel je ukaz, da se preosnujejo zastarele plemenitaške uredbe, odstranijo stotnijski okraji, uvede nova uprava. Med plemenitaši, ki bi morali sedaj izgubiti mnogo pravic, je jelo takoj vreti. Vdati se niso hoteli zlepa in l. 1849. je vzbuknila med njimi pravcata vstaja. Toda ne samo v Bosni, temveč tudi v Hercegovini so se uprli to leto plemenitaši pod vezirjem Ali paša Rizvanbegovičem.

Tudi sedaj so prekoračile uporne tolovajske čete avstrijsko mejo; a polkovnik baron Jelačič jih je hrabro zapodil, odrinil s prvim obmejnim polkom v turško krajino ter tam v povračilo vzel in razdejal Podzvizd.

Po dolgem se je vendar odločila sedaj Turčija, poslati nad nemirno, uporno Bosno oboroženo silo. Da uvede nove, v prvi vrsti takozvane

davčne uredbe ter podvrže vstaše v Bosni in Hercegovini, je dobil Omer paša leta 1850. povelje, naj zbere v južni evropski Turčiji 60.000 mož. S temi je potem odrinil v Bosno ter premagal vstaše dne 30. vinotoka istega leta pri Žepčah.

Nato se je obrnil proti vstašem, ki so še bili zbrani pri Gradačcu, jih tudi premagal v obupnem boju ter odšel potem proti Mostarju, ki se je vdal brez boja.

Po omenjenih grozovitih bojih in izgubah je bežalo mnogo vstašev pod vodstvom Kavas paše na avstrijska tla.

Zdaj je bilo pričakovati, da je vstaja popolnoma zadušena. Toda že nastopno leto so se bosenski nezadovoljneži zopet dvignili ter bili vnovič tepeni v boju pri Jajcu. Turški poveljnik je nastopil po zadnji zmagi z vso nasilnostjo. Plemenitašem je vzel brez milosti vse njihove predpravice, uvedel s krepko roko novo upravo v deželi ter zaukazal razorožiti vse kristjane. Da bi utrdil turški značaj dežele, je jel zatirati zlasti kristjane ter jih obremenil s preogromnimi davki. Ker je postajalo to zatiranje čim dalje neznosnejše, so se slednjič jeli krščanski turški podložniki izseljevati na avstrijska tla. To je deloma povzročilo napetost in sovraštvo med Avstrijo in Turčijo. Zaradi tega je poslala Avstrija meseca prosinca l. 1853. grofa Lajningena za izrednega poslanika v Carigrad ter zbrala hkratu petdeset tisoč mož ob turški meji.

Da bi bil kristjanom omogočen obstoj pod turško vlado, je izdal sultan dne 18. svečana l. 1856. posebno odredbo, ki se je sprejela po orijentalski vojni tudi v pariško mirovno pogodbo dne 30. sušca l. 1856. Ta odredba sultanova je zagotavljala kristjanom varnost življenja, premoženja in časti, jim podelila nekako samoupravo in proglasila kristjane v verskem oziru za popolnoma enakopravne z mohamedanci.

Ta odredba pa je ostala večinoma le na papirju. Davek kristjanov se nikakor ni zmanjšal in tudi pobiranje njegovo se ni omililo; begi in uradniki so kristjane stiskali slej kakor prej.

Ker vse pritožbe ničesar niso pomagale, so zgrabili zatirani kristjani v Hercegovini l. 1857. zopet za orožje in Črna gora jih je podpirala. Avstrija je posredovala in leto pozneje se je sklenil mir.

Tudi ob hercegovinski vstaji l. 1860. se je pridružila Črna gora vstašem. Še le po dveletnem krvavem boju je priboril Omer paša dne 8. kimavca l. 1862. v Hercegovini zopet mir.

S tem se je pa, kakor vedno doslej, ogenj le za nekaj let in navidezno pogasil, kajti v pepelu je še vedno tlelo.

Okoli l. 1873. se je jel dvigati zopet plamen vstaje in upornosti, in sicer sedaj po vsem severnem balkanskem polotoku. Sovraštvo med kristjani in mohamedanci je prikipelo malo ne do vrhunca. Turki so jeli hrupno ugovarjati zvonjenju v katoliških cerkvah in so zavratno morili kristjane. Ti so jeli zopet bežati v Avstrijo. Pod turško vlado jim je grozil pogin, zakaj celó oblastva, pri katerih so se pritoževali zaradi zatiranja po nasilnih mohamedancih, so jim žugala s smrtjo.

Po posredovanju tedanjega ministra za zunanje stvari, grofa Julija Andrašija, so se te homatije poravnale mirnim potom, a tudi le za kratek čas.

Še se ni umirila Bosna in Hercegovina, za kateri deželi se je v prvi vrsti vnemal grof Andraši, že so se začeli zopet boji med Turki in Črnogorci, ki so vplivali zlasti na prebivalce omenjenih dežel. Slavna zmaga Črnogorcev pri Podgorici dne 10. vinotoka l. 1874. je dala zatiranim bosenskim in hercegovinskim kristjanom nov pogum.

Dvigati so se jeli zoper turško nasilstvo, a morali so večinoma bežati pred Turčinom. Toda sedaj niso uhajali toliko v Avstrijo, kolikor v Črno goro.

Črnogorski knez je naprosil slednjič avstrijsko vlado, naj posreduje med izseljenci in Turčijo in da naj izposluje ubežnikom popolno pomiloščenje. Posredovanje Avstrije je pač imelo uspeh, da so se ubežniki povrnili nazaj v stiskano domovino, toda mirú ni bilo doseči. Kristjani niso več hoteli in mogli prenašati vedno rastočih davkov in bremen, katera so jim nalagali turški oblastniki, Turki pa niso hoteli izpolniti znova obljubljenih preosnov kristjanom v prid. Tudi Rusija se je zaman trudila izboljšati mirnim potom neznosno stanje kristjanov pod turškim gospostvom. Po stari navadi so ostale v Turčiji obljube — le obljube.

Med tem je vrelo in vrelo čim dalje resneje in valovi vstaje so preplavili kmalu skoro ves balkanski polotok. Na splošno pozornost cele Evrope sta začeli na enkrat Srbija in Črna gora z vso močjo z vojnimi pripravami. Vse je grabilo za orožje in bilo je jasno, da se mora skoro izvršiti v Turčiji velik velepomemben preobrat.

V Bosni in Hercegovini pa je sovraštvo med mohamedanci in kristjani prikipelo do vrhunca. Posebno hudo so razsajali turški prostovoljci, takozvani „bašibozuki“. Poklali so več nego 5000 kristjanov in ni ga bilo skoro krščanskega sela ali vasi, ki bi je ne bili požgali ali razdejali ti divjaki.

Ko so nastali večji nemiri proti kristjanom celó v Carigradu in v Mali Aziji in ko sta bila v Solunu umorjena nemški in francoski konzul, se je zdel črnogorskemu in srbskemu knezu trenutek ugoden in oba sta napovedala Turkom vojno, črnogorski knez dne 26. rožnika l. 1876., srbski dan pozneje. Črnogorci so sijajno zmagali, Srbi pa so bili nesrečni. Tudi ta vojna ni izboljšala usode zatirani raji v Bosni in Hercegovini, ampak je položaj kristjanov še mnogo poslabšala. Turki so slutili, da so popolnoma izgubili zaupanje krščanskega prebivalstva in da jih more vzdržati samo še najkrutejša sila.

Vsi predlogi evropskih velesil, naj Turčija vendar enkrat uvede obljubljene preosnove, so naleteli pri njej na pritajen, a trdovraten odpor.

Zato ji je napovedala Rusija dne 24. malega travna l. 1877. vojno. Rusi so zasedli prelaz Šipko in si osvojili po dolgem junaškem boju Plevno. S tem jim je bila odprta pot do Carigrada. Že so prikorakali ruski polki do Drinopolja, skoro pred vrata carigrajska, ko se odloči Turčija skleniti mirovno pogodbo. Sklenila se je v Sv. Štefanu skrajno neugodno za Turčijo, ki naj bi izgubila izven Albanije in Tesalije skoro vse tedanje evropske pokrajine. Ta pogodba bi bila neizmerno pomnožila vpliv Rusije na Balkanu. Zato se oglasi proti njej takoj Anglija, stara nasprotnica Rusije, ter zahteva mednarodno ureditev tega prevažnega vprašanja.

Za to posvetovanje so izbrali Nemčijo, in sicer glavno mesto Berolin. Tako se je sešla v Berolinu dne 13. rožnika l. 1878. velika evropska skupščina, na kateri je vodil tedanji državni kancelar grof Bismark kot „pošten mešetar“ pogajanja med prizadetimi vlastmi, Avstrijo, Rusijo in Turčijo.

V seji dne 28. omenjenega meseca je dobila Avstrija po členu XXV. berolinske pogodbe pooblastilo, da zasede z oboroženo silo Bosno in Hercegovino, in da pomiri in uredi obe deželi.

Ta imenitna, pa nikakor ne tako lahka naloga se je poverila Avstriji iz tehtnih razlogov. Bosna in Hercegovina sta bili turški pokrajini, v katerih se je razvnel vsekdar prvi in najljutejši ogenj vsake vstaje v Turčiji. Tu je bilo središče vseh nemirov in uporov; tu je bilo torej treba v prvi vrsti napraviti popoln mir in red. Ker je Turčija že pogostoma dokazala, da je povsem nezmožna napraviti mir, se je moralo to vsekakor dovoliti sosednji Avstriji; saj je Avstrija največ trpela zaradi večnih vstaj v teh dveh deželah. Naša država je dobila tedaj nalogo, da zaduši in zatre za vselej najmanjšo kal tega neznosnega upornega gibanja. To pa je mogla le doseči, ako obe deželi z oboroženo silo popolnoma zasede in ji poslej sama upravlja. Več nego 20,000.000 kron sedanje veljave je izdala naša država le za ubežnike, ki so se rešili iz domovine pred krutimi, roparskimi Turki, in to samo v treh letih pred osvojitvijo omenjenih pokrajin.

Poleg Bosne in Hercegovine se je priznala Avstriji pravica, da sme v Novem pazarju, katere pokrajine pa ni hotela zasesti, vzdrževati vojaštvo ter zasesti vojaške in trgovinske ceste.

Da reši kakor hitro moči važno nalogo, je začelo naše vojno ministrstvo takoj s potrebnimi pripravami; ravnalo se pa pri tem ni po izreku ministra za zunanje stvari, grofa Andrašija, ki je trdil, da zadostuje ena sama stotnija z godbo na čelu, da zasede in umiri Bosno in Hercegovino, temveč odločilo je za zasedanje ves XIII. armadni kor ali voj s štirimi pehotnimi divizijami.* Za poveljnika tega kora in sploh za poveljnika cele vojske, ki je bila namenjena v Bosno in Hercegovino, je presvetli naš cesar kot najvišji vojskovodja imenoval feldcajgmojstra Josipa barona Filipoviča.**

---

* Stotnija ali kompanija šteje v mirnem času 96, v vojsknem 260 mož in se deli v 4 vode ali cuge; štiri stotnije tvorijo bataljon, štirje bataljoni pa pešpolk. Leta 1878. smo še imeli dve vrsti polkov: rédovni pešpolk (Linien-Infanterie-Regiment), obstoječ iz 1., 2. in 3. bataljona, in reservni pešpolk (Reserve-Infanterie-Regiment), obstoječ iz 4. in 5. bataljona; sedaj imajo vsi pešpolki po štiri bataljone. Dva pešpolka ali pa en pešpolk in nekaj lovskih bataljonov dadó brigado; dve brigadi tvorita pehotno divizijo, dve ali več divizij pa voj ali kor; več korov skupaj je armada.

Škadron (eskadron) ima 171 mož, 150 konj; trije škadroni naredé divizijo; šest škadronov ali dve diviziji tvorita konjeniški polk; dva taka polka pa konjeniško brigado.

Baterija ima v mirnem času 104—114 mož in 4 topove, v vojsknem pa 166 do 200 mož, 8 topov na vozeh in za vsak voz šest konj. Gorska baterija pa šteje ob času mirú 94 mož, 13 mul ali konj in 4 topove, v vojsknem času pa 103 može, 52 komadov tovorne živine in tudi 4 topove, ki jih nosijo konji ali pa mule.

** Filipovič, sin častnika starobosenskega plemstva, je bil rojen v Gospiču na Hrvatskem dne 28. malega travna leta 1818. in je vstopil, ko je bil še le 16 let star, kot kadet v cesarsko armado. L. 1848. in 1849. se je bojeval na Dunaju pri Sofijskem mostu in potem na Ogrskem že kot stotnik in si priboril vojaški križec in vitežki križ

Krdela so prekoračila mejo v nastopnem redu:

VI. pehotna divizija, katero je vodil feldmaršallajtnant pl. Tegethof, je prekoračila Savo pri Brodu dne 29. mal. srpana.

VII. pehotna divizija pod vodstvom feldmaršallajtnanta vojvode Virtemberškega je stopila pri Stari Gradiški na bosenska tla dne 29. mal. srpana popoldne.

XX. pehotno divizijo je peljal feldmaršallajtnant grof Sapari pri Šamcu črez Savo dne 29. malega srpana.

Prva gorska brigada VII. pehotne divizije je pod vodstvom polkovnika Vilca prekoračila reko Uno pri Kostajnici dne 30. malega srpana.

XVIII. pehotna divizija, kateri je zapovedoval feldmaršallajtnant Stipo baron Jovanovič, je prestopila na raznih mestih dalmatinsko-hercegovinsko mejo dne 1. velikega srpana.

Vse te divizije z vsemi pritiklinami vred so štele 72.713 mož, 13.313 konj in 112 topov.

Zdaj, ko stojijo vsa naša krdela že na turški zemlji, pa si oglejmo, kakšna jim je bila naloga.

Leopoldovega reda. Deset let pozneje ga vidimo kot generalnega majorja in brigadnega poveljnika v bitki pri Solferinu, kjer je stal dvanajst ur neprenehoma v najhujšem ognju in si zaslužil red železne krone 2. vrste. Leta 1866. se je udeležil bojev proti Prusom, postal feldmaršallajtnant in bil pohvaljen za svoje delovanje v tej vojski. Dne 28. prosinca l. 1874. je bil povišan za feldcajgmojstra. Po zasedbi Sarajeva mu je podelil presvetli cesar veliki križ Leopoldovega reda z vojno dekoracijo in dne 2. velikega travna l. 1879. pa — za izborno delovanje in poveljevanje v Bosni sploh — komandérski križ Marije Terezije reda. Po zasedbi Bosne in Hercegovine se je Filipovič vrnil dne 18. listopada l. 1878. v Prago, kjer ga je še v službi hipoma pokosila smrtna kosa dne 6. velikega srpana leta 1889.

Kakor izkuša človek, ki hoče ubiti kačo, ji najprej zatreti glavo, tako si je izvolil naš duhoviti feldcajgmojster Filipovič Sarajevo, glavno mesto Bosne in Hercegovine, za cilj in konec svojega vojevanja ter je prodiral koncentrično, to je od več stranij ob enem proti temu središču.

Ker je bila medsebojna zveza teh krdel zaradi težavnega zemljišča skoro nemogoča in je bilo potrebno, da ve eno krdelo za drugo, je izdal Filipovič poleg drugih povelj tudi potni načrt. Vsled tega načrta bi morala biti Saparijeva kolona ali truma, ki je korakala od Šamca skoz Dolnjo Tuzlo v devetih dneh v Zvorniku; tu bi naj pomirila ljudstvo in se potem zvezala s Sarajevom.

Tegethofova kolona, v kateri sta bila uvrščena tudi reservna polka št. 7. in 47., torej mnogo slovenskih fantov, in ki se je pomikala s Filipovičevim glavnim staniščem vred od Broda skoz Dervent in potem po dolini reke Bosne, bi morala dospeti v petnajstih dneh v Sarajevo; tam bi naj zasedla mesto z okolico in pomirila prebivalce.

Virtembergovi diviziji, kateri sta bila dodeljena 17. in 22. slovenski pešpolk, je bil cilj Travnik, kamor bi naj dospela v dvanajstih dneh. Ta truma se je pomikala skoz Banjaluko, Varcar-Vakuf, Jajce in Karavljo goro. Travnik naj bi potem Virtemberg zasedel, pomiril in se zvezal s Tegethofovo kolono pri Vitezu.

Vilčeva brigada, kateri je bil dodan 4. bataljon 22. reservnega polka, naj bi, korakajoč po dolini reke Une in skoz Prjedor, dosegla v treh dneh Banjaluko in se zvezala tam s VII. pehotno divizijo.

Jovanovičeva pehotna divizija, v kateri so bili uvrščeni slovenski lovski bataljoni štev. 7., 19. in 33., naj bi po zasedbi Hercegovine pomagala od strani pomiriti Bosno.

Vse te kolone naj bi pustile posadke v večjih krajih in mestih, skoz katera so korakala. Na ta način bi bila Bosna in Hercegovina v 15 dneh zasedena razen nekaterih manjših mest in krajev ob robu teh pokrajin. (Glej zemljevid Bosne in Hercegovine na str. 180.)

Ta načrt je bil osnovan za slučaj mirnih razmer. Vsled upora vstašev, posebno na črti, po kateri se je pomikal Sapari, se je pa zasedanje zakasnilo in že v prvi polovici meseca velikega srpana se je pokazalo, da ta vojaška moč nikakor ne zadostuje. Po najvišjem ukazu od dne 19. vel. srpana l. 1878. so se torej na novo poklicali v vojake:

III., IV. in V. armadni kor ali voj, 14. konjeniška brigada, 79. in 80. dalmatinski brambovski bataljon in en oddelek dalmatinskih brambovskih strelcev, to je skupaj 68.000 mož, 24.013 konj in 212 topov.

Pisatelj teh vrstic je služboval pri 17. pešpolku, ki je bil uvrščen v drugo gorsko brigado VII. pehotne divizije; pomudil se bo torej nekoliko dalje pri tem in pri 22. pešpolku, spremljal nato 7. in 47. reservni pešpolk do Sarajeva in bo potem opisal bojevanje in ruvanje slovenskih lovskih bataljonov št. 7., 19. in 33. v Hercegovini.

Prjedor.

Zasedanje Bosne.

Pešpolk feldcajgmojstra barona Kuna štev. 17.

Vojska bo!

Leta 1878. se ni prikazala nobena repata zvezda na večernem nebu; tudi ni bilo v Avstriji potresov, a vendar si je mogel vsak na prstih preračuniti, da bodo še to leto avstrijski vojaki na balkanskem polotoku streljali v tarčo in da nam bodo tarče postavljali Turki.

V obče je bilo znano, da bosenski vstaši nič več ne zaupajo turški vladi, zakaj premnogokrat jih je že zvodila na led; prihajali so torej trumoma na avstrijska tla. Vzdrževanje teh begunov je stalo Avstrijo že mnogo milijonov. Da Turčija teh ne bo povrnila in da se Avstrija prostovoljno ne bo odpovedala povrnitvi, to je pač vsak dobro vedel. Te in enake razmere so kazale, da se bo kmalu streljalo v Bosni in Hercegovini. Tudi jaz sem tako ugibal; a da se bolj seznanim s tema deželama, sem si kupil zemljevid.

Ko sem dne 5. malega srpana popoldne pregledoval to karto — bili smo takrat v Trstu — vstopi, nekoliko razburjen, pa vendar vesel, sluga Pipec v sobo in naznani prav po vojaško:

„Gospod poročnik, ponižno javim, gospod stotnik so rekli, da pojdite precej v vojašnico; vojska bo!“

„Izvrstno, vsaj ne bo treba tarč s papirjem lepiti,“ sem vzklinil, si pripasal sabljo in se napotil proti vojašnici.

Stotnik Stojan, dobra, tiha duša, mi mirno in smehljaje reče: „Gospod poročnik, šolsko streljanje smo dokončali v Trstu, preizkušnja bo pa letos v Bosni; šest dnij imamo še časa, da se na to preizkušnjo pripravimo; dne 12. malega srpana se že odpeljemo iz Trsta v Ljubljano, kjer se nam pridružijo reservniki.“

Potem vzame stotnik povelja, tikajoča se vojne priprave, iz miznice; tu je bilo natanko ukazano, kaj se mora vsak dan pred odhodom v vojsko izvršiti, ter nam jih prečita za prvi dan.

Drugo jutro so znosili vsa obuvala iz kompanijskega hranišča na dvorišče in vsak mož je dobil najprvo nove škornje. Izkušeni stotnik je dobro vedel, da je prileţno obuvalo prvi in najpotrebnejši pogoj za dobro hojo; zato je častnikom gorko naročil, naj strogo gledajo na to, da vsak mož dobi tudi take škornje, ki ga ne bodo tiščali in da bo lahko hodil v njih.

Da se pa noga za dolgo potovanje že prej privadi črevlju, so vojaki zadnje dni v Trstu hodili in službo opravljali v novem obuvalu.

Vsak dan se je izvršilo nekaj priprav. Vojaki so dobili od nog do glave docela novo obleko. Staro opravo in vse drugo kompanijsko imetje smo spravili v zaboje in poslali v Ljubljano; zakaj znano je bilo že takrat, da se v Trst pač ne povrnemo tako kmalu.

Vtisk, ki ga je napravil vojni klic na moštvo, je bil pač različen; nekateri se niso posebno zmenili zanj, drugi so hodili zamišljeni, tretji so se kazali zeló vesele; med temi je bil tudi moj sluga Pipec. Omeniti moram takoj na tem mestu, da Pipec na to ime ni prejemal svojega plačila vsak peti dan in da je bil tudi v krstni knjigi zapisan pod drugim imenom.

Sluga Pipec.

Zakaj ga je pri vojakih vse klicalo Pipca, posnamemo iz naslednjih vrst. Pipec je prišel v vojake leta 1875. in je prinesel s seboj nenavadno lep in oster nož. Platnice so mu bile koščene; na eni strani teh platnic je bila vrezana letnica 1863. in na drugi je bila vdolbena škofova kapa. Na enem koncu tega noža je bila pritrjena klinja, ki je bila precej široka in zeló ostra; na drugem koncu je bil maček ali čepovlak, na hrbtu pa je bilo vloženo kresilo. Pipec je takoj prve dni svojega vojaškega življenja povedal, da mu je ta nož naklonil birmanski boter v trajen spomin na veseli dan sv. birme. Škofova kapa na platnicah pomeni vročo botrovo željo, da bi Pipec postal škof ali vsaj „fajmošter“, letnica pa kaže, kdaj ga je škof Vidmar udaril na lice ali birmal.

Vsak nož, ki se odpira, zapira in v žepu nosi, imenujejo slovenski fantje pipec; a Pipčev pipec je bila neka posebna prikazen pri stotniji. Ta pipec je bil znan pri celi kompaniji, vsak vojak ga je imel že v rokah in ga rabil, kadar ni imel svojega ali kadar se mu je njegov pokvaril. Tovariši so imeli ta nož v veliki časti; ni se torej čuditi, da so pravo ime lastnika skoro pozabili in oba klicali Pipca.

Tudi mene je Pipec spremljal l. 1878. po vseh potih pod tem imenom, zato se bo tudi v mojem popisovanju predstavljal častitim čitateljem le s tem priimkom.

Kako je nastal polkovni klic.

Zadnje dni pred odhodom iz Trsta se je videlo po vseh vojašnicah neko strastno vrvenje in hitenje, pripravljanje in premišljevanje. Tudi naš polkovnik Miroslav Priger je še nekaj premišljal. Vojaški predpisi namreč zahtevajo, da mora imeti vsako vojaško krdelo svoj klic ali „signal“, to pa zato, da se ločijo drugo od drugega, kadar je več takih krdel v taboru ali kje drugje skupaj zbranih. Polk št. 17. je imel sicer že neki klic, ki je bil pa preveč navadnim „signalom“ podoben, in zaradi tega so nastale večkrat zmešnjave. Polkovnik Priger je hrepenel po jasnem, to je po takem „signalu“, ki bi se od vseh drugih razločeval in bi ga vsak fant lahko razumel.

Polkovnik Miroslav Priger,
roj. 11. prosinca 1826, umrl 4. vinotoka 1883 v Gradcu.

Bilo je dne 10. malega srpana, torej dva dni pred odhodom iz Trsta v Bosno. Polkovnik je stal pred vojašnico in ves zamišljen spuščal proti nebu sive oblačke svoje jako mu priljubljene viržinke.

Šel sem mimo in bil že nekoliko korakov od njega oddaljen, kar me pokliče k sebi. „Velika čast!“ si mislim, zakaj naš polkovnik je le malokdaj občeval zasebno z nižjimi častniki. Bistro me pogleda in reče: „Vi ste sin naroda; bi mi li mogli navesti in morda tudi zažvižgati nekaj narodnih pesmij?“

Sprva sem bil nekoliko presenečen, a osuplost me je kmalu minila; povedal in zažvižgal sem mu jih precejšnje število, a nobena mu ni tako ugajala, kakor: „Popotnik pridem črez goro . . .“

„Vsebina in napev te pesmi sta prav za nas, ker vojaki smo popotniki, danes tukaj, jutri tam, in tudi posloviti se nam bo treba že v nekaterih dneh; pokličite mi kapelnika in mu recite, da naj prinese rog s seboj.“

Kapelnik pride, jaz zažvižgam še enkrat melodijo popotnikove pesmi in kapelnik jo zatrobi za menoj.

Drugi dan so trobentači in bobnarji celega polka trobili in bobnali nekaj novega in vsak slovenski vojak, ki je slišal trobiti in bobnati, je rekel: „To je pa napev popotnikove pesmi.“ In tako je napev te pesmi postal po polkovnikovem povelju takozvani polkovni klic.

Pod tem polkovnim „signalom“ se zbirajo še dandanes in nadejati se je, da se bodo zbirali tudi v prihodnje vojaki domačega pešpolka, že iz spoštovanja do velikega polkovnika, ki je uvedel ta klic.

Iz tega se tudi razvidi, kako modro je umel izkoriščati za vojaško službo vtiske in spomine, ki sta nam jih vcepili mati in šola v rosni mladosti in ki so nam zategadelj dragi in mili do konca življenja.

Z uvedbo omenjenega „signala“ pa Priger ni samo olajšal vojakom pouk, temveč je povzdignil tudi njih ponos in jim vzbudil navdušenje. Moje pero je pač preslabo, da bi moglo dostojno popisati, s kakšno hrabrostjo so se naši fantje spopadli z ljutim sovražnikom, ko so bili po domače pozvani na naskok. Napev pesmice, katere so se bili naučili v mladosti od matere in v šoli in katero so tudi pozneje večkrat popevali, jih je spremljal na bojišče in marsikateremu je donela v zadnje slovo, ko je umiral na bojišču časti in slave.

Dne 11. mal. srpana l. 1878., zadnji dan našega bivanja v Trstu, si je ogledal polkovnik Priger svoj polk v vojni opravi in je bil z njim zadovoljen.

Slovo od domovine.

Popoldne istega dne je vsak še enkrat pregledal svojo prtljago in izpopolnil, kar se mu je zdelo še potrebno; potem se je poslovil od svojih sorodnikov, prijateljev in znancev. Tudi moj tovariš Černè, mlad nadobuden častnik, ki je malo prej dovršil vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu, se je šel poslavljat od svojih sorodnikov. Ti so ga povabili na večerjo, pri kateri se je tudi napivalo. Pri napitnici, ki je veljala Černetu, pa se razdrobi njegov kozarec v več koscev; to je mladega častnika tako užalilo, da je precej izgubil svojo prej tako „židano“ voljo. Zastonj so se navzočniki trudili, da bi ga zopet razveselili; od tega trenutka naprej je bil Černè vedno žalosten in njegove temne slutnje so bile opravičene, kakor se je pozneje pokazalo.

Dne 12. malega srpana l. 1878. se je zjutraj na vse zgodaj valilo mnogo ljudstva iz vseh slojev proti tržaškemu kolodvoru, da spremi in pozdravi zadnjikrat polk, ki si je v teku šestih let znal pridobiti toliko naklonjenosti in priljubljenosti. Res, ta dan se je še le prav

očitno pokazalo, kako priljubljeni so bili v Trstu takrat Kunovci, kakor se je imenoval polk po imetniku Kunu.

Na kolodvoru je bilo polno ljudstva in ob železnici od Trsta do Barkovelj so stale vrste ljudij in so nas, ko smo se mimo peljali, prijazno pozdravljali v slovo. Da na kolodvoru ni bilo brez srce pretresujočih prizorov, je samo ob sebi umevno. Tu jemlje slovo nevesta od svojega ženina, tam napiva prijatelj še enkrat svojemu drugu in mu želi, da se srečno povrne, itd.

Čas je hitro potekal in proti osmi uri zjutraj nas je odvedel vlak iz mesta, na katero nas je vezalo toliko veselih spominov in prijetnih ur. Še le ko smo se bližali Miramaru, so potihnili za nami „živio"- in „evviva"-klici.

Na večjih postajah, kjer se je vlak ustavil, so se ponavljali navadni prizori; zakaj peljali smo se skoz domačo deželo in stariši so prišli na kolodvor, da se poslové od svojih sinov morda zadnjikrat. Na kolodvoru v Postojni je pa čakala častnike cela „baterija", t. j. vrsta steklenic, napolnjenih z najboljšo kapljico. To baterijo je v svoji kleti oborožil gostilničar Doksat, brat našega priljubljenega, pozneje tako nesrečnega nadporočnika Doksata. Ker pa sam ni utegnil, da bi se bil z nami peljal, je postavil baterijo pod poveljstvo vseh častnikov. Umevno je, da je od Postojne do Ljubljane vsak rad zapovedoval tej bateriji.

Ob polsedmih zvečer smo dospeli v Ljubljano. Nekaj stotnij se je nastanilo v kolizejski vojašnici, nekaj pa v stari cukrarni. Drugi dan smo prevzeli reservnike, ki so nas že čakali v Ljubljani.

Dne 13. malega srpana je bilo v Ljubljani vse bolj živo nego po navadi. Od vseh krajev so prihajali ljudje, da se poslovijo morda za vselej od svojcev. Največ solz se je takrat prelilo in največ stoka in joka izvilo v Ljubljani na Figovčevem dvorišču in v gostilni, kjer so se ustavljali Gorenjci in pogoščevali odhajajoče.

Drugo jutro je prvih 6 stotnij polka že zarana odrinilo iz vojašnice na kolodvor, da se odpeljejo ob 6. uri proti Hrvatski. Drugih šest stotnij nam je sledilo še le popoldne. Predno smo zasedli vozove, smo morali čakati kake pol ure. Ljudstva je bilo tudi tukaj vse polno. Kako se je sin od matere in očeta poslavljal, in tudi drugih brezštevilnih prizorov ne bom popisoval; omeniti hočem le, da se Pipec ni jokal, ko je jemal od sestre slovo, temveč da se je delal zeló veselega; končno ji je obljubil, da ji prinese iz Bosne uhane iz turških cekinov, in tedaj so se tudi sestri posušile solze.

Kmalu potem zatrobi trobentač: „Pozor, naprej!" Nato smo zasedli vozove in klobčič se je začel odvijati; daljava med nami in zaostalimi je postajala vedna večja, še en pogled na belo Ljubljano, in vlak je oddrdral dalje proti vzhodu.

Na Zidanem mostu, kamor smo pridrdrali po 11. uri dopoldne, je bila za moštvo „menaža" že pripravljena. Vojaki izstopijo, posedejo na travico ter použijejo svoje skromno kosilce in potem je drdral vlak zopet dalje proti Krškemu.

Tu smo bili prijazno sprejeti in pogoščeni. Zala gospodična je po primernem nagovoru poklonila polkovniku Prigerju krasen šopek

in krški župan gosp. Viljem Pfajfer je pogostil polk z dobro kapljico. Vlak se je tu ustavil le za kratek čas. Vinca je bilo obilo, toda časa malo. Vojaki so se rili k sodom, a pririli se niso vsi do njih, prej je začel vlak žvižgati in trobentač trobiti. Kako zeló so bili fantje žejni, priča to, da se niso zmenili za žvižganje in trobentanje, temveč silili so naprej in na vsak način hoteli pokusiti krško kapljico. Vlak je zažvižgal zadnjikrat in bati se je bilo, da mnogo vojakov zaostane.

Bil sem inspekcijski častnik ter sem moral vzdrževati red in skrbeti, da nihče vlaka ne zamudi.

Ko vsa povelja niso nič izdala in so fantje hrepeneli le po vinu, sem si moral na drug, bolj krepek način pomagati, da sem jih vendar le še o pravem času spravil v vozove. Razume se, da so bili tisti, ki dolenjske kapljice niso pokusili, zeló nezadovoljni; škodovalo jim pa to ni, temveč koristilo, zakaj ostali so trezni.

Zopet drdra vlak dalje; še en pozdrav dragi slovenski domovini in že se vali sivi dim nad hrvatsko zemljo.

V Zagrebu se je vlak ustavil za nekoliko minut in nekaj domačinov je pozdravljalo polk, a videlo in poznalo se je, da pač nismo več na zemlji domači.

V Slavoniji.

Ko smo se bližali Sisku, je začelo bliskati, grmeti in dež je lil kakor iz vedra. Hitro smo izstopili ter se napotili v nam odkazana stanišča. Nastavljeni smo bili tukaj raztreseno po hišah in čakali, da nas doide druga polovica polka, kar se je po noči tudi zgodilo.

Drugi dan smo se peljali v Slavonijo in se potem napotili peš skoz Stružac v Osekovo, ki je kakih 60 kilometrov oddaljeno od Siska. Bil je vroč dan, solnce je močno pripekalo, cestni prah nas je zeló nadlegoval, okolica je pusta in zapuščena; ob cesti, po kateri smo korakali, ni vasi; vojaki so bili trudni in žejni, a vode ni bilo dobiti.

Nekateri reservniki niso spali že več dnij in tudi niso bili vajeni trudapolne hoje; vrh tega je bilo ukazano, da je strogo vzdrževati disciplino ali red in nobene olajšave ne dovoliti. Pokazati je moral tedaj vsak že na tej dolgi težavni poti, bo li kos težavam, ki ga čakajo v Bosni, ali ne.

V tako neugodnih razmerah se ni čuditi, da smo imeli neizrečeno mnogo zaostajalcev ali marodérjev, med njimi seveda največ reservnikov, ki še niso bili vajeni takemu težavnemu potovanju. V Stružcu smo počivali dalje časa in bili primorani piti kalno, rumenkasto vodo, ker boljše ni bilo dobiti.

Tukaj se je osnovalo pomožno mesto za bolnike, kjer so se okrepčavali in zdravili opešani in bolni vojaki.

Ob peti uri popoldne smo prišli v Osekovo. Že poročilo, da je polovica prvega bataljona nastanjena pri ondotnem župniku, nas je skoro za ves naš trud odškodovalo; zakaj slišali smo že prej, da je župnik prijatelj vojakov in izredno gostoljuben gospod. Nismo se še dobro umili in se iznebili prahú, že so nas klicali na obed. Ne bom popisoval,

pod kakšnimi jedili in pijačami se je miza šibila, omenjam samo, da smo pri kosilu tako dolgo sedeli in se veselili, da je bilo čas večerje; pa saj se tudi ni bilo čuditi, da je čas tako hitro potekal, ker župnik in mladi kaplan, ki je bil tudi nekdaj vojak, sta bila skrajno prijazna in sta se zelo zanimala za vojaške stvari.

Pa tudi moštvu so postregli z dobro hrvatsko kapljico; v povračilo pa so prepevali kranjski fantje slovenske narodne pesmi.

Ko je kladivo v zvoniku odbilo dvanajsto uro po noči, smo se tudi mi spomnili, da je poleg dobre jedi in pijače za dolgo pot drugega dne potreba tudi malo spanja; zato smo se poslovili od gostoljubnih duhovnikov in kmalu sladko pospali. Z zagotovilom, da bomo o morebitnih bojih pismeno poročali, in s presrčno zahvalo za izredno gostoljubnost, se napotimo drugo jutro zgodaj po izbornem zajutrku proti Kutini.

Prijetno smo bili iznenadeni, ko smo zvedeli na potu pri prvem počitku, da je kuharica v Osekovem po župnikovem povelju napolnila častnikom z najboljšo slivovko čutare. Zdaj smo bili prepričani, da ta dan gotovo ne bo nihče opešal, toliko manj, ker je bila pot, ki nam jo je bilo prehoditi, mnogo krajša od prejšnjega dne.

V Kutino smo dospeli brez vseh nezgod že predpoldnem in na svetega Aleša dan smo prišli v Novsko, kjer smo imeli dne 18. mal. srpana počitek. Naš prepridni polkovnik tudi ta dan ni pustil polka popolnoma brez dela, temveč dal je nakupiti desek in iz njih narediti široke tarče, na katere je streljal potem celi polk in se tako vadil streljati na velike daljave. Polkovnik Priger si je torej neumorno prizadeval in vsak trenutek porabil, da dospe s svojim polkom na najvišjo stopnjo izurjenosti.

Dne 19. mal. srpana smo dospeli iz Novske v Okučane, Kosovac in Bogičevce, kjer smo bili nastanjeni pri kmetih celih ednajst dnij. Ta čas smo porabili za streljanje in druge vojaške vaje ter za izpopolnitev vojne oprave.

Po slabih potih v gorati Bosni se težki vozovi, na katerih se navadno vozijo vojaške potrebščine za krdeli, pač niso mogli rabiti; ostali so ti vozovi torej domá v shrambah. Namesto teh je dobil 17. peš-polk 225 tovornih konj ali mezgov, ki so nosili za polkom živila, strelivo, zdravstvene stvari in druge potrebščine. Polkovni štab je dobil 15, vsaka stotnija pa po 17—18 takih konj, za katere se je moralo skrbeti kakor za drugo moštvo. Tovori, ki so se nalagali tem konjem, niso smeli več tehtati nego 112 kilogramov.

To tovorno živino je prevzel častnik za provijant v Okučanih, jo potem razdelil med posamezne oddelke in s tem je bil izpopolnjen vojni stan polka.

Dne 26. mal. srpana ob šesti uri popoldne se je zbrala 2. gorska brigada na bogičevskem polju, da tam ponovi prisego. To slavnost je izvršil namesto odsotnega brigadirja polkovnik Priger.

Pred obnovitvijo prisege je Priger razglasil po slovensko vojakom povelje kornega poveljnika feldcajgmojstra barona Filipoviča, ki se glasi približno takó-le:

„Vojaki!

Vojska na naših mejah je prisilila več tisoč begunov na naša tla, da najdejo zavetje in varstvo pred grozovitim Turkom.

Naš presvetli cesar, ki noče, da bi bíle njegove dežele zavetišče beguncem, se je sporazumel z evropskimi cesarji in kralji ter sklenil Bosno in Hercegovino zasesti in tam narediti mir in red. Naš vladar nima namena, si prilastiti teh dežel, ampak le skrb za lastni blagor mu veleva prestopiti meje in pomiriti sosednje pokrajine.

Vojaki, vaša naloga je jasna! Tudi v vašem imenu sem zagotovil prebivalcem Bosne in Hercegovine, da bomo z njimi ravnali kakor s prijatelji, ako se mirno podajo, in da bomo spoštovali tudi njih narodne in verske pravice in navade ter varovali njih imetje in hišne pravice.

Vaša pokorščina, s katero izpolnjujete z veseljem povelja Najvišjega vojskovodje, vaš vzorni red mi zagotavljata, da bodete vestno izpolnjevali in držali, kar sem obljubil v vašem imenu.

Izvršujoč nam izročene naloge, ne bom trpel nobenega ugovora, temveč se mu bom uprl, naj že pride odkoder si bodi.

Vojaki! Vaša plemenita in vzvišena naloga je težka; zaradi razmer v deželah, v katere vstopite, vas čakajo težavna pota, slaba bivališča, pomanjkanje in trpljenje vsake vrste; vendar zanesljivo zaupam vaši dobri volji in vztrajnosti — vam ni nobena zapreka prevelika, da bi je ne mogli lahko premagati.

Še enkrat ponavljam: Vojaki, ne peljem vas do lahkih zmag, ampak na težavno delo, ki ga vam bo izvršiti v službi človekoljubja in omike.

Te besede, ki so se pri izvrševanju že tolikokrat zlorabljale, naj dospó pod perotmi dvoglavega orla z vašo pomočjo do vzvišene časti, do nove slave, do nove veljave.“

Ko se je razglasilo to povelje, je Priger z daleč donečim glasom po slovensko narekoval prisego, ki jo je na tisoče vojakov glasno ponavljalo, naposled pa z besedico „amen“ še enkrat slovesno pritrdilo da so pripravljeni dati življenje za dom in za cesarja.

To priseganje pod sinjim nebom, na tihi široki planjavi je bil res veličasten in ginljiv prizor. Posebno globok vtisk je ta svečanost napravila na moštvo, ki je doslej mislilo, da gre samo na izprehod v Bosno, a po tej prisegi se je razjasnilo vojakom, kaj jih čaka, in lice se jim je nehoté zresnilo.

Prehod črez Savo pri Stari Gradiški.

Dne 28. mal. srpana smo zapustili svoja bivališča pri kmetih in se napotili v Staro Gradiško, kjer smo se utaborili na istem kraju, kjer je Lavdon l. 1789. zbiral svoja krdela, s katerimi je potem oblegal trdnjavo Berbir na desnem bregu Save. Na poti in tudi v taboru nas je pral dež, a vendar smo sladko spali prvikrat pod milim nebom.

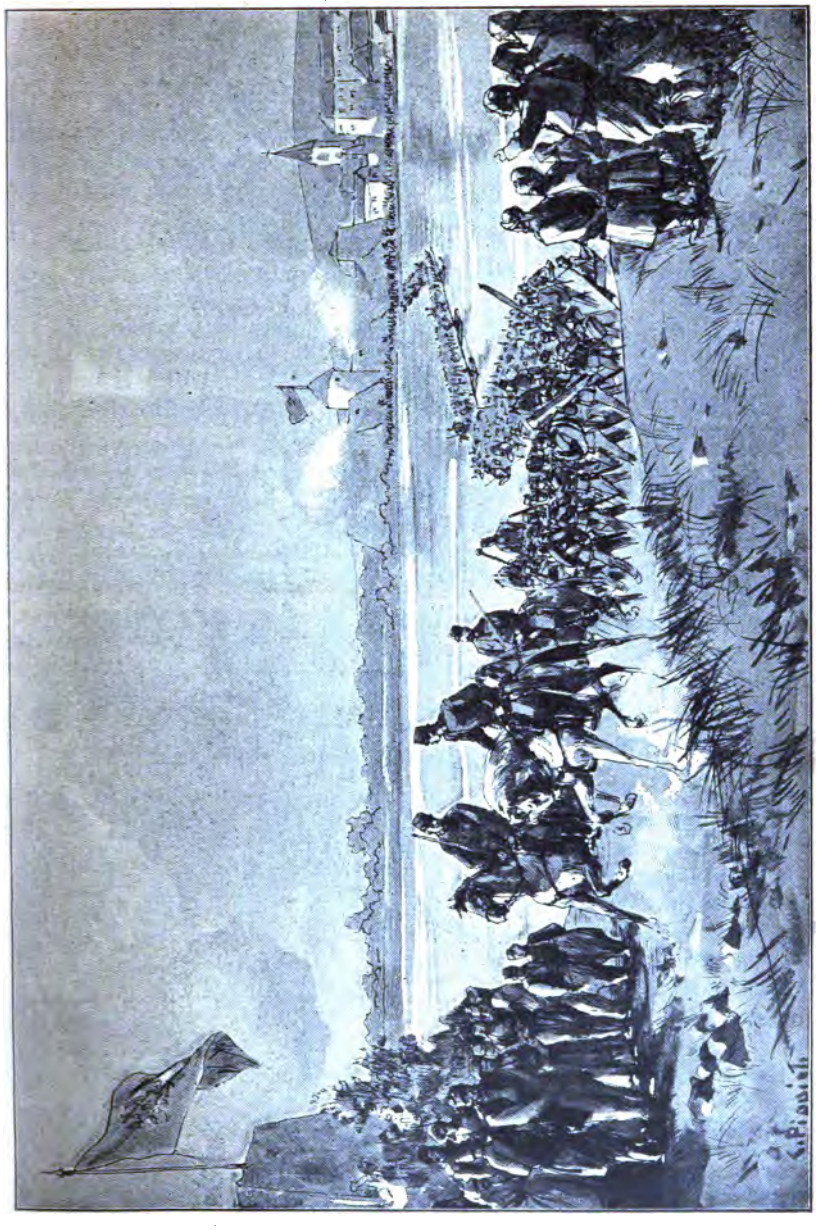

Prehod 17. pešpolka črez Savo pri Stari Gradiški dne 29. velikega srpana 1878.

Drugi dan so se delale priprave za vojni most črez Savo. V ta namen se je prepeljala ob 7. uri zjutraj ena stotnija 22. pešpolka na vojaških čolnih ali pontonih na desni breg Save, da tam zavaruje pijonirje, ki so gradili most. Črez poľ ure so sledile na parobrodih še tri druge

stotnije istega polka; 9. stotnija je dospela brez odpora na grad. Turška posadka se ji je po nekaterih pojasnilih vdala brez upora. Ob 9. uri je vihrala cesarska zastava na trdnjavi v Berbiru, katero so poleg brezštevilnega ljudstva tudi topovi iz trdnjave v Stari Gradiški z 21 streli navdušeno in gromovito pozdravili. Tretjemu bataljonu 22. pešpolka so sledili na parobrodih ostali oddelki tega polka in štab 3. gorske brigade. Ti oddelki so se utaborili na južni strani tega mesta in se zavarovali s prednjimi stražami.

Ob 10. uri je stotnik Tomašek začel graditi z vojaškimi čolni most črez široko Savo, ki je bil ob dvanajstih že dodelan. Precej nato so korakali črez ta most konjiki, topničarji tretje gorske brigade in ženijska stotnija, ob 4. uri popoldne pa 2. gorska brigada, na čelu ji nadvojvoda Ivan Salvator. Vsi ti oddelki so se utaborili na jugu tega mesta, kjer so počivali prvo noč na turški zemlji. Vsi drugi oddelki VII. pehotne divizije pa so prekoračili Savo še le dne 30. malega srpana in se takoj napotili dalje proti Banjaluki.

Turki v Berbiru so se našega prihoda zeló prestrašili; nekateri so celó pobegnili, med temi kajmakam (okrajni glavar) s svojo družino in več begov; drugi so se poskrili po hišah in kleteh, a ko so videli, da se jim ne zgodi nič žalega, so prilezli zopet na dan. Kristjani pa, katerih ni bilo mnogo v Berbiru, so nas z veseljem in prijazno pozdravljali.

Ko smo bili prvi dan na turški zemlji, so nam dohajala mnogovrstna poročila o sovražniku; naštevali so se nam imoviti begi, ki nas čakajo s svojimi dobro oboroženimi četami pri Banjaluki in v okolici. Da si ogledamo te ptičke in jim z avstrijskim svincem posvetimo, smo se napotili dne 30. mal. srpana ob polšestih zjutraj proti Banjaluki po lepi, umetno izdelani cesti, ki vodi po široki rodovitni ravnini. Po tej ravnini, ki se razprostira od Save do Kozare planine, raste večinoma visoka trava, ki zopet usahne, se posuši in gnoji zemljo, na kateri je zrastla, zakaj nihče ne pride, da bi jo spravil. Ob cesti nisi videl takrat razen nekaterih vojaških postajank nikakih naselbin, a danes, po petindvajsetih letih, se je tudi tukaj vse predrugačilo; nastale so naselbine, katerih imetniki dobro umejo si obračati v prid vse pridelke te rodovitne zemlje. Ko smo po tej cesti koračili, je solnce neusmiljeno pripekalo in mnogo naših fantov je zaostalo; bilo se je bati, da onemogli vojaki pomró zaradi pomanjkanja pitne vode. Zdravniki so imeli pač veliko opravka in polkovni zdravnik doktor Baner je izjavil, da pogine polovica ljudij, ako jim ne privolijo precej počitka.

Brigadir nadvojvoda Ivan Salvator se nato ustavi in dovoli vojakom pri Lebčinu poldrugo uro odmora.

Pa kaj je počitek brez pitne vode in sence? — Polovičarstvo ni nikjer dobro in se je tudi tukaj slabo obneslo.

Nekateri vojaki so ležali ob cesti in pojemali, da se je mislilo, vsak trenutek jih bo konec; drugi so iskali v visoki travi vode in hladila, tretji so, da si vsaj nekoliko ohladijo jezik, grizli zelenjavo, zopet drugi so izkopali jamico, sezuli črevlje in si hladili noge v sveži zemlji.

Prizor je bil v resnici mučen. Ko smo pozneje nadaljevali pot in dospeli do nekega hana (turške krčme), so vojaki zapazili vodnjak, v katerem je bilo še nekaj kalne vode; pa naj bo motna, da je le mokra. Zdaj ni bilo mogoče vzdržati reda. Vojaki so planili k vodnjaku kakor besni in ga hipoma izpraznili do dna; seveda ni kanila hladilna voda vsem na jezik; le prvi so bili tako srečni, da so si z blatno vodo vsaj nekoliko ugasili neznosno žejo. Častniki so tolažili moštvo, da naj potrpijo le še dobro uro; potem bodo rešeni teh neizrečenih muk.

Poveljnik 10. stotnije, tedanji stotnik (sedaj podpolkovnik v pokoju) Božidar Drenik, ki je varoval ob levi strani glavno vojsko mogočih napadov, nam pripoveduje o trpljenju in žeji na tem potu takó-le:

„Solnce je neizrečeno pripekalo, kamenita in peščena tla so oteževala hojo, čutare so se kmalu izpraznile in po triurni hoji je bila stotnija na videz že popolnoma utrujena; 6 mož je že zaostalo. Na daleč in široko ni bilo videti nobene vasi, nobene hiše, pa saj bi to tudi ne bilo nič pomagalo, ker se hoja ni smela za dalje časa prekiniti. O vodi ni bilo sledú.

Naposled zatrobi trobentač pri glavni četi: „Stoj! Počivaj!“ Stotnija ponavlja to znamenje v dokaz, da ga je razumela, puške se postavijo po štiri in štiri skupaj v „piramide“ in ljudje ležejo na tla.

Stotnik je bil v velikih skrbeh, zakaj od počitka brez vode ni mnogo pričakovati; jaha naprej in gleda, ni li kakšen človek v bližini, ki bi ga mogel vprašati, kje bi dobili vode. Še le tisoč korakov naprej zapazi dečka, ki je pasel malo ovčjo čredo. Stotnik jaše k njemu. Deček, star kakih 12 let, se pripravlja, da bi ušel. Stotnik ga pokliče in reče, da se mu ni treba bati, saj se mu ne bo zgodilo nič žalega.

Na vprašanje, ali ni vode dobiti blizu, odgovori: „Blizu ne, pač pa je vode dosti v reki Vrbasu, a ta je daleč tam doli.“ — „Jaz potrebujem le malo pitne vode za svoje vojake, ki vzadi počivajo in so hudo žejni. Dam ti tri banice (60 vinarjev), ako mi le poveš, kje dobim vode; tu imaš tri banice, če me pa pelješ k vodi, dobiš deset banic.“

Deček opazuje z bliskajočimi očmi banice v roki. Hipoma stopi prav blizu konja in zeló tiho reče: „Gospodine, voda je pač blizu, pa ti ne smeš nikomur povedati, da sem ti pokazal studenec. Pojdi z menoj, saj ni daleč!“ Deček leti naprej, stotnik jaha za njim in v dveh minutah sta stala pri votlem, kaka dva metra visokem, mogočnem drevesnem deblu. „Tukaj je dosti vode, stopi le raz konja, da se sam prepričaš.“

Častnik stopi k deblu, pogleda v votlo drevo in kake tri metre globoko zazrè bistro vodno površino.

Deček je še razložil, kako se pride do vode, in pristavil, da je vsak dan vode dosti za 100 ovac.

Stotnik pohvali fantiča, mu da deset svetlih banic, in nato jo dečko popiha, kar najhitreje more; stotnik pa zasede zopet konjiča in dirja k stotniji.

Po razglasu: „Vodo našel, pri vodi bomo počivali, vstanite!“ je skočila vsa stotnija po koncu, kakor bi jo bil gad pičil, in korakali smo k skritemu studencu.

Da se vzdrži red in voda ne skali, je stotnik zaukazal postaviti puške v piramide pri votlem deblu. Moštvo je telečnjake (tornistre) odložilo in kotliče odvezalo. Najprej so nastopili vojaki prvega oddelka pri studencu; največji mož stopi po nekakih stopnicah k studencu; kotlič za kotličem podajajo iz rok v roke, ti se napolnijo in vzdignejo. Pri studencu ne sme nihče piti. Možje s kotliči se vrnejo k oddelku, tam pije vsak mož iz pokrovčka in si napolni tudi čutaro.

Ko je odkoračil prvi oddelek, je stopil drugi na njegovo mesto; v osmih minutah so bili vsi štirje oddelki preskrbljeni z vodo.

Med tem se je poklicalo nekaj mož od zadnjega in stranskih varstev, da so donesli vode tudi tem oddelkom.

Zadnje varstvo je dobilo tudi povelje, da okrepča zaostalce, a teh šestero mož se je povrnilo že med počitkom k svojim oddelkom.

Naš cilj je bil ta dan Maglaj. Tam se je ustavila tudi glavna vojska, katero smo morali tako dolgo varovati, da so drugi oddelki postavili prednje straže in da smo ogledali svet do reke Vrbasa, kakor je bilo ukazano.“ —

Ob dveh popoldne je dospela glavna vojska do vasice Maglaja, kjer smo se ustavili in utaborili. Prebivalci te vasi so sprejeli avstrijske vojake zeló prijazno in zaupno ter so bili na videz jako veseli, da so se mogli z nami pogovarjati.

Knez ali župan maglajski je bil o položaju mnogo bolje poučen nego naši vrhovni poveljniki. Ta nam je rekel:

„Do Banjaluke pridete brez boja, naprej bodo pa puške pokale, zakaj streliva, s katerim bodo streljali na vas, je povsod mnogo nakopičenega.“

Prihodnjost je pokazala, da je ta mož govoril resnico.

Sestavile so se potem takozvane „prejemne komande“ in šle s kotliči po vode k reki Vrbasu, ki je tekla blizu te vasice. Vojaki so si sicer ugasili žejo, a bili so lačni in ni se vedelo, kdaj bodo mogli potolažiti želodec; zakaj tovorna živina, ki je nosila živila za nami, je bila zaostala in se je le počasi pomikala dalje. Vojaki niso imeli drugega pri sebi, kakor malo suharja (cvibaka).

Ta dan sem bil poveljnik glavne straže in imel mnogo posla. Nismo bili še dolgo v taboru, kar se nebo stemni, blisk in grom preplašita vse, kar je bilo živega, in hipoma se odtrga oblak in poplavi ves tabor. Puške, ki so stale v piramidah, po štiri in štiri skupaj, so bile do petelina v vodi. Vojaki so bežali na vzvišene prostore. Jaz sem ostal skoro do kolena v vodi, zakaj brez povelja nisem smel zapustiti mesta, kamor sem bil z glavno stražo postavljen. Tabora pa izpremeniti ni kazalo, ker drugje tudi ni bilo boljše. Po tej hudi plohi se je nebo sicer malo pomirilo, voda je nekoliko odtekla, a po malem je vendar še deževalo vso noč.

Navzlic tem neugodnim razmeram v taboru so naši zmučeni in utrujeni fantje vendar legli na blatno in mokro zemljo in so kmalu zaspali.

Na glavni straži pa nismo mogli misliti na spanje. Stali smo do gležnjev v blatu in bedeli vso noč; od zgoraj pa je rosil tiho in enakomerno mokri blagoslov božji na nas. Da smo si pri takih okolnostih srčno želeli jutranjega svita in boljšega vremena, se samo ob sebi razumeva.

Ko je slednjič vendar napočil dan, smo videli, da je Kozara planina zavita v črnosive oblake, in tudi po drugih znamenjih smo spoznali, da se nam vreme še ne bo tako hitro zvedrilo. Mokra obleka na životu je povzročila, da nas je zeblo kakor po zimi. Čas se je približal, da se zopet ugrejemo; ura je štiri zjutraj, trobentač zatrobi budnico, kuharji tolčejo v kotličnih pokrovih kavo in kmalu je v taboru vse po koncu. Tudi moj Pipec že kuri in mi kuha zajutrk.

Banjaluka se zasede.

Ob petih zjutraj so stali častniki že pred divizijonarjem, ki jim je med drugim tudi povedal, da je bil avstrijsko-ogrski konzul iz Banjaluke pri njem ter ga prosil, naj zasedemo takoj to mesto, ker Turki nameravajo pomoriti vse kristjane.

Zasedba se prejšnji dan pač ni mogla izvršiti zaradi utrujenosti vojakov in velike nevihte, a dognala se bo danes. Z ozirom na ta poročila je dal vojvoda Virtemberški častnikom posebno natančna povelja in odločil razvrstitev krdel iz tabora.

Prvi bataljon 17. pešpolka pod vodstvom majorja Kerčka je korakal na čelu za prednjo stražo. Ta bataljon bo imel torej čast, da ustreli prvi na bosenski zemlji.

Malokdaj je vojaku vse po godu; včeraj bi bil kmalu od vročine poginil in danes mora gaziti blato skoro do kolena.

Dež je za nekoliko časa ponehal in začelo se je svitati. Koračimo dalje po cesti, ni nas več zeblo, težavna hoja nas je ugrela. Kmalu zagledamo iz daljave dvigajoče se vitke minarete (stolpe) banjaluških mošej, t. j. mohamedanskih cerkvá ter se ustavimo, da si malo odpočijemo.

Med tem počitkom je poslal naš poveljnik odposlanca ali parlamentarja s poveljem, da se mora mesto vdati brezpogojno. Črez dobro uro prijaše kajmakam (okrajni glavar) z banjaluškimi dostojanstveniki in nam zagotavlja prijateljsko vdanost. Med temi dostojanstveniki je bil tudi trapist in redovnik pl. Vestenek, rodom Kranjec.

Vojvoda Virtemberški jih prijazno sprejme, potrdi vse meščanske in verske pravice ter obljubi, da jim bo naša vojska čuvala življenje in imetje in da se ne dotakne nikogar, ako se ne protivi našim odredbam.

Banjaluški odposlanci so bili tega zagotovila zeló veseli in so prisegli pokorščino in zvestobo avstrijskemu cesarju, katere pa pozneje vendar niso držali.

Nato se napotimo z godbo na čelu v Banjaluko (glej str. 7.).

Pri vhodu v mesto nas je čakalo polno ljudstva. Turki so bili na videz hladni, kristjani pa so nas prijazno pozdravljali.

Prvi bataljon 17. pešpolka je korakal sam z godbo na čelu skoz mesto in razpostavil prednje straže v polkrožni črti, ki je segala

od Cerkvenega potoka do mosta črez reko Vrbas; ena stotnija 10. lovskega bataljona je zasedla grad v mestu, vsi drugi oddelki pa so se utaborili na planjavi med mestom in kolodvorom, kjer so jih ta dan očetje trapisti (redovniki) prav po bratovsko pogostili.

* * *

Banjaluka, nekdanji rimski „Servitium", je eno najimenitnejših kupčijskih mest v Bosni in je štelo pred vstajo skoro 20.000 prebivalcev, med temi 16.000 Turkov. Mesto stoji na obeh bregovih reke Vrbasa, črez katero vodijo trije leseni mostovi in brod.

Med poslopji smo videli Ferijatovo mošejo, ki jo je sezidal Ferijat paša l. 1576.; potem grad in razrušeno trdnjavo na levem bregu Vrbasa in nekatera lepša poslopja, na pr. samostan trapistov in usmiljenih sester.

Meščani so večinoma trgovci, razpečavajo razno blago domačih, pa tudi tujih izdelkov iz platna, sukna itd. Kupčujejo pa tudi z živino, zlasti z drobnico.

Sredi mesta je bazar ali trg. Tu je bilo precej živahno vrvenje in za nas ugodna prilika, ogledati si v bazaru nam še nepoznane turške šege, navade in opravila. V prodajalnicah na tleh čepi turški trgovec, pušeč tobak iz čibuka. Ne briga se kar nič za mimogredoče ljudi. Zjutraj, opoldne in na večer si umije obraz in svojo do čistega obrito glavo in potem noge; umazano vodo pa izlije iz prodajalnice naravnost na cesto. Zjutraj, dopoldne ob devetih, opoldne, popoldne in zvečer moli svojo molitev in takrat se ne da po ničemer motiti.

Grad (trdnjava) v Banjaluki.

Po umazanih mestnih ulicah se podé cele trume ovčarskih psov. O teh mi je tovariš pravil tó-le ponočno dogodbico: „Dne 31. malega srpana sem patroliral po južnih zakotjih banjaluškega mesta. Vračajoč se v tabor, zakriči spredaj korakajoči vojak: „Stojte, tu nam preti sovražnik!" In res se čuje na obeh straneh ceste za plotom škripanje z zobmi; zdajci opazimo tudi počasno premikajoče se črne pošasti. Kaj je to? Vidimo, kako se prikazni polagoma plazijo tik plota, kako tu in tam nekdo pogleda skoz plot in se takoj skrije nazaj. Kaj je to? Je li to zavraten napad? Vojakom velim napeti petelina, prednji patroli pa, da zleze črez plot in opazuje nakane sovražne druhali. Dva vojaka brzo preskočita cestni jarek in si poiščeta kraj, s katerega si nekoliko časa skrivno ogledujeta sovražnikovo početje. Ne ostaja jim dosti časa, zakaj sovražne prikazni si že iščejo primernih krajev, da preskočijo plot.

Torej puške kvišku in hajdi črez mejo; plosk, plosk, strašna zmešnjava med sovražniki. Zdajci se vrže črna tolovajska tolpa na cesto, prestrašena se razprši in se nam v brzem teku umakne v mesto.

Kaj je bilo? — Lačni turški psi so glodali za plotom kosti, katere so nam opoldne ukradli pri menaži.

Gremo dalje in kmalu smo v svojem stanišču. Mnogo smeha je bilo tu, in dokaj dovtipnih šal med tovariši me je zadelo, ko sem poročal o čudovitem ponočnem sovražniku. Častitalo se mi je na neustrašnem postopanju, pse pa so pomilovali, da sem jih motil pri prvi, po Avstrijcih jim pripravljeni večerji.“ —

Vendar se nismo mogli vdati docela brezskrbnosti in prijetnemu čutu popolne varnosti. Res, banjaluški odposlanci so nam prisegli zvestobo in pokorščino. Ali v njihovih očeh je bilo nekaj pritajenega, neodkritosrčnega, in njih vedenje je vzbujalo sum, kakor da bi nameravali kako hudodelstvo. Naj navedem le dva dogodka, ki osvetljujeta jasno to uprav turško lokavost in nezvestobo.

Stotnik Božidar Drenik je dospel na svojem ogledu mesta na sadni trg blizu grada in opazil, da je bilo tu nepričakovano malo prodajalcev; čudil se je toliko bolj, ker sta mesto in okolica bogata z vrti in sadnim drevjem.

Ko izrazi o tem svoje začudenje proti kmetu, mu ta razloži: „Ljudje bi že radi izdatno prodajali sadje in sočivje, a Turki jim tega ne dovolijo in kristjani se jih bojé.“

In res so bili Turki na trgu in so grdo gledali prodajalce.

Drenik je ravno stal poleg mladega Bosnjaka, ki je imel pletenico hrušek na prodaj.

Samostan trapistov: Marija-Zvezda v Banjaluki.

Na enkrat se približa še mlad, bogato oblečen Turčin, in ne da bi se zmenil za stotnika, prevrne z nogo pletenico, rekoč: „Kako se predrzneš prodajati nevernikom sadja! Glej, da se pobereš od tukaj, sicer ti bom pomagal.“

Ta Turčinova surovost je razkačila stotnika Drenika, ki je kratko obračunil z njim; klofutnil ga je dvakrat in mu mirno rekel: „Tu imaš plačilo za svojo surovost; Alah je ustvaril sadje za vse, in zdaj se poberi, sicer ti bom jaz pomagal in te dal dobro našeškati!“ Turčin je sključil hrbet in ni drugega rekel, kakor: „Gospodar si ti!“ ter je odnesel pete. — Črez malo časa so jo potegnili vsi Turčini s trga in kristjani so potem v miru prodajali sadje.

Pri gornjem Šeheru, nekem predmestju, je stala 2. stotnija na prednjih stražah. Dež nam je še vedno nagajal, mokri smo bili tri dni zaporedoma, torej vajeni te mokrote, a vendar smo se razveselili, ko smo našli na prileżnem kraju precej velik ovčji hlev s podstrešjem; semkaj je postavil naš skrbni stotnik Stojan glavno stražo in s tem storil ljudem veliko dobroto.

Poljske straže je močil še vedno dež, pa to ni moglo biti drugače; saj povsod vendar ne morejo stati ovčji hlevi, da bi našla v njih vsaka straža svoje zavetje.

Bil sem namestnik stotnikov, zato me je pridržal pri sebi; vsi drugi častniki in častniški namestniki so stali zunaj 800 do 1000 korakov spredaj in prejemali z vojaško potrpežljivostjo, kar jim je podarilo mokro nebo. Vse drugače je pač ob času vojne kakor v dnevih mirú! V mirnem času bi vsak že od daleč vihal nos in se ogibal smrdljivega ovčjega hleva, a mi smo ga bili danes zeló veseli; saj smo bili pod streho ter smo sicer malo, a navzlic neprijetnemu duhu vendar sladko spali.

Proti večeru me je stotnik poslal na patrolo s šestimi moži in mi zaukazal, da naj preiščem zemljišče na desni strani naše glavne straže; zakaj sumljivi obrazi so prihajali od tistega kraja in so bili oboroženi.

Korakali smo, jaz s samokresom, vojaki pa z nasajenimi bodali in nabitimi puškami v rokah, prav previdno po precej zarastlem svetu.

Ko smo stopili iz hoste, smo imeli pred seboj hišo z lepim gospodarskim poslopjem in velikim dvoriščem. Vojaki so zaostali vsled težavne hoje kakih 5—6 korakov. Na čelu patrole nekako osamljen stopim na prag omenjenega dvorišča, a v tem trenutku skoči Turek ves oborožen proti meni, potegne handžar, a ko zagleda patrolo za menoj, ga hitro vtakne za pas in se začne dobrikati, kakor najzvestejši spremljevalec človeške družbe. Za njim prideta še dva kakih 19 let stara mladeniča, tudi s handžarom za pasom. Na vprašanje, zakaj so oboroženi, so odgovorili, da jih večkrat nadlegujejo hajduki ali roparji.

Takrat še ni bilo prepovedano Turkom nositi orožja, a nam se je ostro naročilo, da ne smemo vstopati v turške hiše, dokler se bodo Turki vedli mirno.

Iz teh vzrokov nisem vstopil niti na dvorišče, niti v Turčinovo hišo. Koračil sem previdno dalje in kmalu prišel do sosednje glavne straže, katero sem opozoril na turško pristavo in na njene oborožene branitelje.

Vrnivši se s patrole, sem izporočil stotniku Stojanu vse, kar sem videl, in mu svetoval, naj postavi še eno poljsko stražo. Ta nasvet je stotnik takoj sprejel in stražo odposlal. Turčina je pa ta straža tako prestrašila, da je le malokdaj prišel na prag, a handžara si pa kar upal ni več potegniti izza pasa.

Noč nam je še precej mirno pretekla; mir so nam kalili sem in tja le turški psi, ki so tudi k nam prišli glodat kosti, katere so vojaki pometali v stran pri menaži.

Ognjišče, ki se je držalo ovčjega hleva in so ga prej rabili pastirji, je umel Pipec kaj dobro izkoristiti; kuril in kuhal je vso noč in vedril zaspane obraze svojim tovarišem.

Opoldne dne 1. velikega srpana smo bili rešeni; težavno delo na prednjih stražah so prevzeli drugi oddelki in mi smo korakali v turško konjiško vojašnico. Dež je lil neprenehoma; zato so se nastanili oddelki, ki so taborili na turškem vežbališču, deloma na kolodvoru, deloma v turški vojašnici, deloma pa na gradu.

* * *

Naš divizijonar je nameraval dne 2. vel. srpana dalje korakati, a razmere so ga prisilile ostati še en dan v Banjaluki; zakaj glavna vojska, ki se je pomikala po dolini reke Bosne, je bila zaradi slabega vremena nekoliko zaostala. Ta podaljšani počitek v Banjaluki se je zdel vojvodi Virtemberškemu toliko bolj potreben, ker se je 1. gorska brigada, ki je prestopila mejo pri Kostajnici in korakala skoz Novi, Blagaj (gl. str. 39.), Prjedor (gl. str. 15.) proti Banjaluki, že bila zakasnila. Pa tudi drugi dan se ta brigada še ni združila s VII. pehotno divizijo, kakor je bilo določeno. Zdaj pa je bilo divizijonarju čakanja dovolj. Odredil je za dan 3. velikega srpana, da začne divizija prodirati naprej proti Travniku.

Za posadko v Banjaluki je pustil samo 22. pešpolk, eno gorsko baterijo in vod ulancev pod poveljstvom generalnega majorja Samca.

Triinpetdeseti pešpolk je začasno izstopil iz Samčeve brigade in se priklopil 2. gorski brigadi, dve stotniji (7. in 8.) 17. pešpolka pod vodstvom stotnika Semlinerja pa sta spremljali pratežne vozove, ki so se pomikali le počasi za nami z neizrečenimi potnimi težavami.

Vojvoda Virtemberški je odkorakal torej dne 3. avgusta z jako skrčeno divizijo po slabih, raztrganih, težavnih potih, kjer so vojaki mnogo trpeli, naravnost v sovražnikovo žrelo. Pozno popoldne smo dospeli do vasice Dobrinje in se tukaj utaborili. — —

Ta dan je naš priljubljeni brigadir, nadvojvoda Ivan Salvator, prvikrat obedoval s častniki 17. pešpolka, in sicer pri skromni poljski mizici, ki so jo zgradili iz zemlje polkovni pijonirji. Izkopali so kaj hitro rove v štiriogelniku, zmetali zemljo v sredo, jo poravnali, strani in površje obložili z rušami in tako napravili kar na mah stole in mizo (gl. str. 32.).

Res zanimivo je vojaško življenje ob času vojske. Pod milim nebom se prenočuje, kuha, obeduje, in večkrat hladijo tudi božje kapljice od zgoraj prevročo juho in ji podeljujejo večjo slast in blagoslov božji. Vse drugače je tukaj, kakor v mirnem času v krčmi, a vendar je vsak vesel, nihče ne godrnja. Pa kako tudi? Saj imamo tako lep vzgled požrtvovalnosti in potrpežljivosti med nami! Sam princ, član cesarske rodovine, prenaša s čudovito vdanostjo vse težave vojnega življenja in nam sveti kakor najvišja sveča na velikem svetilniku. Cesarski princ je vplival tedaj s svojo navzočnostjo mogočno na podložnike.

Ko smo ta dan v taboru zadovoljni in veseli skupaj sedeli, so se poleg črnih oblakov, iz katerih smo že več dnij prejemali blagoslov božji, drvili nad našimi glavami tudi drugi, še bolj črni in nevarni oblaki.

Vedelo se je skoro za gotovo, da bo tekla kmalu kri.

Z ozirom na bližnji boj vzdigne najvodvoda svojo čašo in napije nekako takó-le: „Prepričan sem, da je vsak izmed vas pripravljen preliti zadnjo kapljico svoje krvi za presvetlega vladarja; da se pa to tudi zdaj v dejanju pokaže, predlagam, da izprazni vsak svojo kupico do dna na srečen konec vsega, kar ima priti, in na blagor cesarja in domovine, velike Avstrije. Trikratna slava Njegovemu Veličanstvu, presvetlemu cesarju Francu Jožefu I.!“

Navdušenje je bilo nepopisno, nihče ni čutil ne ledene burje, ne vlažnih, neprijetnih kapelj vednega dežja; vsak si je želel le nekaj, in sicer tistega trenutka, ko bo mogel udrihati po ljutem nasprotniku.

Tega trenutka pač ni bilo treba dolgo čakati. Že na potu dne 4. vel. srpana nam je povedal neki beg v Sitnici, da se nam bližajo oborožene čete. Korakali smo torej vsi navdušeni in bojaželjni dalje in se utaborili poldrugi kilometer južnovzhodno od Han-Čadjavice onstran kraja, kjer se potok Čadeljavica steka pod zemljo; 10. lovski bataljon je postavil prednje straže eno uro vzhodno od tabora.

Nismo bili še dolgo v taboru, kar pridejo katoliški beguni iz Varcar-Vakufa in izporočijo, da je kadij (sodnik) iz Jajca dospel s travniškimi in sarajevskimi vstaši v Varcar-Vakuf in tu sklical vse mohamedanske prebivalce pod orožje; v Rogelju pa je grški pop podpihoval svoje vernike na vstajo zoper Avstrijce.

Vsa ta poročila so se kmalu uresničila, zakaj že zvečer ob sedmi uri so prijahali oboroženi turški jezdeci do naših prednjih straž in ustrelili nanje. Istotako so sprejeli tudi naše ulanske patrole v Rogelju. Zdaj se pač ni več dvomilo, da bo pokalo drugi dan.

Tabor pri Dobrinji dne 3. vel. srpana 1878.
Nadvojvoda Ivan Salvator obeduje s častniki 17. pešpolka.

Jezero, turška vas pri Jajcu.

Prvi boj pri Rogelju blizu Varcar-Vakufa.

Mi čvrsti Slovenci smo, gremo na boj
Za pravdo, za dom, za cesarja.
Koseski.

Po noči od 4. do 5. vel. srpana je v taboru celo noč lilo kakor iz vedra. Tla so bila na enkrat tako premočena, da utrujenim vojakom ni bilo mogoče leči. Šatorov, kakoršne imajo dandanes vojaki, takrat še ni bilo; kaj so torej storili naši pridni slovenski fantje? Po pet in pet jih je staknilo glave skupaj in pet plaščev je njih glave in nekoliko života varovalo mokrote.

Celo noč tako na nogah stati, drugi dan v boj iti in se hrabro boriti, to more storiti le tisti, ki se boji Boga, ljubi presvetlega cesarja in domovino, spoštuje svoje predstojnike in jim zaupa. In tak je slovenski vojak in pokazal je to kakor že prej, tako tudi ob bosenskem zasedanju, ne samo enkrat, ampak sto- in stokrat.

Zjutraj drugega dne je dež ponehal, a nastopila je tako debela megla, da si dalje segel nego videl.

Da divizija ne pride v zasedo, ni odkorakala ob šesti uri, kakor je bilo odločeno, ampak je čakala, da se megla razprši.

Vedeli smo natanko, da nas pričakuje sovražnik z nabitimi puškami. Dan je torej napočil, ko bo prestati našim fantom drugi krst, krst v ognju s smodnikom in svincem. Nekateri so bili veseli, drugi so stikali glave in si skrivnostno šepetali, kakor da bi delali oporoko; glasno se kaj takega pač ne sme izvrševati, zakaj utegnilo bi pobiti srce drugim tovarišem. Meni se je ta dan zdel svetejši nego nedelja ali kak praznik; pozabil sem vse muke in nisem več čutil, da sem do kože premočen. Navdajalo me je neko veselje, spominjal sem se besed starejših tovarišev, ki so večkrat pripovedovali o svojem drugem krstu

v ognju; radoveden sem bil, kakšen vtisk bodo napravile sovražne svinčenke na moje živce.

V tem razmišljanju je potekel čas in proti sedmi uri se je megla toliko razpršila, da smo mogli odkorakati. Prvi bataljon 17. pešpolka je bil na čelu.

Turki so nas čakali na gorskem sedlu pri Rogelju. Že iz tega je razvidno, da jih je vodila spretna in razumna roka; zakaj to sedlo je ugoden in pravi kraj, na katerem so se nam vstaši, akoravno v manjšini, mogli upirati z uspehom.

Boj pri Rogelju dne 5. velikega srpana 1878.*

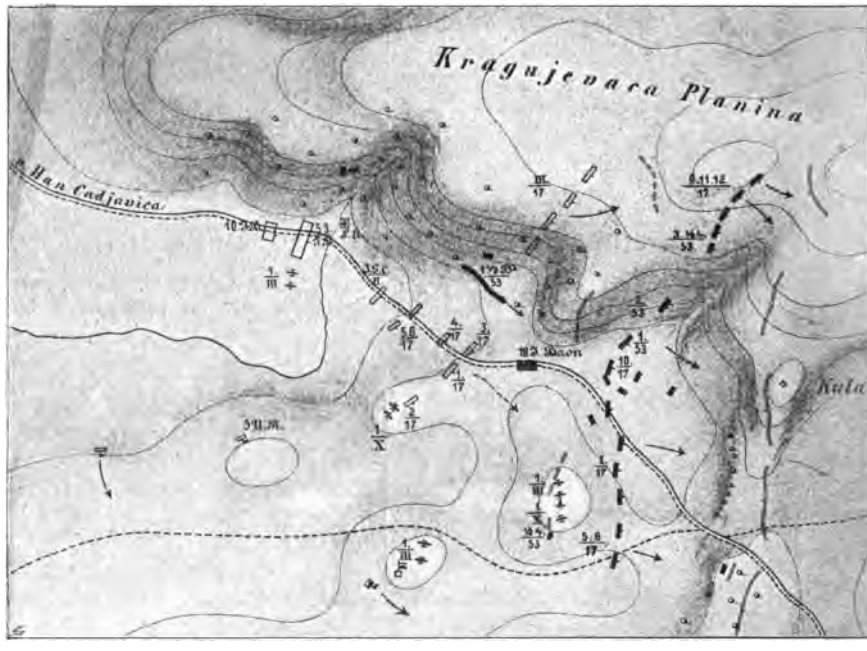

Ob 8. uri 30 minut.: — naše pešstotnije, ═ baterije. Vstaši: ~ ~ ~
„ 10. „ 40 „ ▬ „ . „ „ ~~~~
Merilo: 1 *cm* = 570 korakov.

Vzvišeno, kakor blazina na postelji, gleda to sedlo v dolino potoka Čadeljavice, po kateri smo korakali.

Po sedlu se razprostira deloma rodovitno polje, ki je bilo takrat obsejano s koruzo, deloma gozd z malimi drevesci. Na desnem sovražnem krilu je stala kula Kulenovičeva, štirioglat močno zidan stolp, in vzhodno od njega se je razprostirala drča skoro do vrha planine Kra-

* Ta in vsi sledeči bojni načrtki so posneti fotografskim potom po načrtih generalnega štaba. Pripomnimo pa, da nam ni bilo mogoče, povsod podati slovenskega zaznamovanja.

gujevačke. Na levem sovražnem krilu je stalo neko poslopje in svet je bil tu niže nego na desnem krilu. Za sedlom proti jugu se zemljišče valovito znižuje proti Varcar-Vakufu, ki leži v dolini.

Prvemu bataljonu 17. pešpolka pod vodstvom prehrabrega in odločnega majorja Kerčka, je bilo torej prisojeno, da ustreli prvi.

Tedanji poročnik Jakob Modrijan, ki je vodil prednjo stražo tega bataljona, pripoveduje o prvem strelu takó-le:

„Dne 5. vel. srpana ob 8. uri zjutraj sem se približal takozvanemu zelenemu hribu, katerega je sovražnik zasedel; ondi sem se razvil s svojim oddelkom in ob enem poklical k sebi pešca Mankoča za ordonanco (raznašalec ukazov). Takoj potem so začele frčati krogle in nekatere so padle pred mene na zemljo. Ordonanca vpraša ves osupel: „Gospod poročnik, kaj pa je to?“ — „Toča pada, nič se ni treba bati,“ sem mu odgovoril.

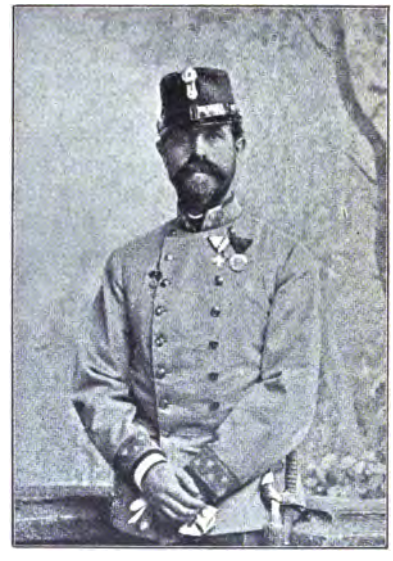

Nadvojvoda Ivan Salvator, rojen 25. listopada 1852, pogrešan kot Ivan Ort.

Kmalu sem prepodil Turke z zelenega grička; misleč, da se mi bo posrečilo jih vreči tako hitro tudi iz njih glavne zasede, sem korakal dalje, a moral sem se ustaviti, ker so krogle frčale od treh stranij náme.

Ta krst s svinčenkami je meni podrejeno moštvo tako zbegal, da je poskakalo hipoma v obcestne rove in se tam tako mirno obnašalo, kakor da jih je sovražna krogla zadela že v srce. Po nekaterih krepkih, prav po domače izrečenih besedah so prišli zopet k zavesti in me prosili, da jim naj nikar ne zamerim, saj sami ne vedó, kako je prišlo, da so izgubili pamet. Krst v ognju s svinčenkami je torej slabo vplival na naše fante in jim za trenutek celó zmešal glave. A kmalu so se zopet zavedli in se bojevali, kakor se spodobi pravemu vojaku. Mislim, da je malo takih ljudij na svetu, ki bi imeli tako zdrave živce, da bi ostali popolnoma hladnokrvni, kadar pridejo prvikrat v ogenj; manj ali več je vsak omamljen in sprva ne vé, kje mu tiči glava. Predobro sem to vedel in predobro poznal hrabrost slovenskih fantov že izza italijanske vojske l. 1866.; nisem jim torej zameril in jim toliko raje odpustil, ker so se pozneje bili res z levovo srčnostjo.“

Patrola poročnika Modrijana je bila torej že v ognju. Precej nato je zapovedal naš brigadir, nadvojvoda Ivan Salvator, da se naj ves prvi bataljon razvije v bojno črto. Major Kerček je zaradi tega povelja razvil prvo stotnijo ob cesti, drugo na desni in tretjo na levi strani ceste, četrto stotnijo si je pa pridržal za reservo za levim krilom.

Ta razvoj v bojno črto se je izvršil tako mirno, tako vzorno pravilno, da je cesarski princ majorja Kerčka na bojišču laskavo pohvalil in pristavil, da takega razvoja še nikdar videl ni.

Jako hrabrega se je izkazal stotnik Stojan. Hotel je zvedeti, kje in kako močen je sovražnik. S tremi možmi je koračil, ne meneč se za krogle, ki so žvižgale okoli njega, proti neprijatelju in se natanko prepričal, da so vstaši zasedli celo črto od samotno stoječega poslopja na levem krilu do kule Kulenovičeve in da izkušajo zasesti korito na Kragujevački planini. Spričo tega jako važnega poročila se je zapovedalo, da podaljša četrta stotnija bojno črto na levem krilu, da peta in šesta stotnija zavarujeta našo desno stran in da se tretji bataljon 17. pešpolka postavi na levem krilu sovražniku v bran. Oddelek konjikov je prekoračil potok Čadeljavico in zavaroval tudi desno krilo. Topničarji so se postavili na desni strani ceste na gričku za prvim bataljonom.

Korito na bregu Kragujevačke planine so vstaši močno zasedli. Tretji bataljon je naletel tu na hud odpor, zato je naš divizijonar topničarskemu poveljniku ukazal, da naj vzame to drčo na muho.

Ob poldesetih dopoldne zagrmi prvi strel iz topa, da je odmeval hrib in gaj po krasni dolini; naša godba zaigra cesarsko pesem; iz tisoč grl zaori: Živio Franc Jožef I.! In sliši se ukanje slovenskih fantov. Navdušenje je bilo nepopisno; srčna tesnoba, če se je še pri komer nahajala, je izginila popolnoma. Vojaki so postajali samozavestni, zmaga je bila torej zagotovljena.

Omenil sem, da so stali topovi na vzvišenem gričku za nami, a mi smo se bojevali v nižavi. Zelo zanimivo je bilo opazovati strele iz topa, ki so frčali nad našimi glavami in vselej napravili hudo zmešnjavo med vstaši. Tisto divje kričanje in tuljenje, s katerim so Turki navadno pričenjali boje, je vedno bolj in bolj ponehavalo in videlo se je, da imajo vstaši velikanski strah pred našimi topovi. Kadar je brenčal po zraku strel, so klicali svojega boga na pomoč: Alah — il Alah!

Alah jih ni uslišal; naš prvi bataljon pritiska v središču vedno bolj in bolj; vstaški poveljniki, na konjih v bojni črti, navdušujejo svoje ljudi, a vse nič ne pomaga; topovi bljujejo smrt dušmaninu, krogle frčé gosteje, konjikov je vedno manj in manj.

V mojem vodu je bil desetnik Pavlišič zelo hraber, dà, celó predrzen. Hrabrost Pavlišičeva je vplivala tudi na druge. Pešec Kozamernik, ki ga je hotel posnemati, je navduševal tovariše in jim pravil, da se dá klečé bolje meriti kakor ležé, ter jim je hotel to tudi osebno dokazati. Poklekne na desno koleno, pritisne puško k licu in meri, a v istem trenutku ga zadene sovražna krogla ravno v čelo, izstopi na drugi strani ter se zarije v zemljo. Revčku je padla puška iz rok in hipoma je bil — mrtev. Pipec, ki je bil vzadi, je pustil svoj kovčeg, pograbil Kozamernikovo puško in streljal na vso moč na sovražnika. Trdil je, da je več Turčinov preselil v večnost in tako maščeval svojega tovariša, kar ga je vsaj deloma potolažilo.

Zdajci pričnejo naši topovi metati šrapnele, ki se v zraku razkosavajo in najdejo sovražnika tudi v zavetišču. Ravnokar je zadel šrapnelov kosec turškega zastavonosca, ki je navduševal svoje tovariše, ter ga je težko ranil.

Pešec knez Dragotin Jablanovski 10. stot. prebode zastavonošo in mu vzame zastavo.

Ko je pozneje pešec knez Jablanovski na stotnikovo povelje priskočil in hotel istemu zastavonoscu izdreti zastavo, ki jo je krčevito držal z rokama, je hotel ta s samokresom ustreliti nanj, toda Jablanovski ga prehiti in mu z ostrim jeklom toliko pripomore, da se Turčin preseli takoj na drugi svet, ter mu potem vzame zastavo, ki diči še

danes častniško jedilno dvorano v Celovcu. Jablanovski se je tudi kot ordonanca zeló hrabro in neustrašeno obnašal ter bil odlikovan s srebrno svetinjo I. reda za hrabrost in bil povišan za vodnika.

Navzlic temu, da je bilo vstašev vedno manj v bojni vrsti, se vendar še niso hoteli umakniti. Naš brigadir zaukaže torej 5. in 6. stotniji 17. pešpolka naskočiti vstaško levo krilo in vzeti samostoječe poslopje, ki ga je branilo 13 jezdecev in 70 strelcev. Turčini na ta naskok niso čakali, temveč so to utrdbo poprej zapustili in se začeli umikati proti desnemu krilu; a tam se je ravnokar razvil poleg 3. bataljona 17. tudi 1. bataljon 53. pešpolka.

Ko je polkovnik Priger spoznal, da se pomikajo vstaši na desnem krilu proti vrhu Kragujevačke planine in nas hočejo obkoliti, jih je hotel prehiteti.

Na čelu 9., 11. in 12. stotnije 17. polka ter dveh oddelkov 53. pešpolka je Priger dospel pred sovražnikom na vrh planine, ga zgrabil od strani in ga slednjič zapodil, da se je izgubil in razpršil po Kragujevački planini.

Vstaši so bili tukaj skrajno hrabri in predrzni; niso se hoteli umakniti, temveč so vztrajali v svojih gnezdih tako dolgo, da so jim naši prišli prav blizu; včasi so poskakali celó iz svojih zavetišč in se zagnali s handžari na naše oddelke.

Vsled napornega plezanja na Kragujevačko planino je tedanji poveljnik 12. stotnije zaostal in nadporočnik D o k s a t je prevzel povelje te stotnije. Prišedši do par zagrizenih vstašev, ki so bili prav dobro vgnezdeni in se nikakor niso dali s streljanjem pregnati, se postavi Doksat na čelo svoji stotniji in naskoči te zagrizence, a žalibože pri tej priložnosti ga zadene krogla, prevrta stebriček na daljnovidu, mu gre v trebuh in obtiči v ledjevem okostju. Prinesli so ga potem v Varcar-Vakuf, kjer je po neizrečenih bolečinah drugi dan umrl. Njegov stotnik, ki si je med tem zopet opomogel, mu je pel na smrtni postelji pesem, ki jo je Doksat v življenju tako rad poslušal:

Nadporočnik Herman Doksat.

„Srečen ta, ki zabit' zna,
Kar se premenit' ne dá."

Doksat je bil l. 1878. v vojni šoli na Dunaju. Izvrstno je napredoval v vojaških vednostih, a na enkrat mu v tej šoli ni več ugajalo in meseca mal. travna istega leta je prišel zopet k polku v Trst in je črez tri mesece odrinil z nami v vojsko. Častnikom te šole se ni bilo treba udeležiti zasedanja. Slučaj je tudi nanesel, da je stotnik Pot zaostal in da je bil Doksat na čelu 12. stotnije, sicer bi ga sovražna krogla skoro gotovo ne bila zadela. Pa kaj se hoče! Človek smrti ne uide. Doksat je bil jako izobražen častnik in je poučeval več let v vojaških šolah, bil potem polkovni pribočnik ali adjutant in si je v tem delokrogu pridobil spoštovanje svojih višjih tovarišev in podložnikov, skratka, Doksat je bil vrla, poštena kranjska duša vedno in povsod.

Pokopan je v Varcar-Vakufu na katoliškem pokopališču in njegov grobni spomenik nadzoruje na višje povelje tamošnji orožniški urad.

Posebno spretno in hrabro se je na levem krilu vedel tedanji nadporočnik in poveljnik 11. stotnije, Aleksander Skrem, sedanji major telesne straže presvetlega cesarja; zgrabil je s svojo stotnijo sovražnika od strani, ga vrgel nazaj in na ta način odprl pot drugim stotnijam.

V dolini je pa tudi jako spretno vodil svojo stotnijo prehrabri stotnik Božidar Drenik. Skrit v meglo, se je približal vstaškemu glavnemu oddelku v središču od strani, se zasukal na desno in ustrelil nanj iz vseh pušek na enkrat, kar je sovražnika tako pretreslo in prestrašilo, da si je hitro nabrusil pete in bežal, kar je le mogel. S tem je bil boj končan in zmaga, katero sta končno odločila polkovnik Priger, oziroma nadporočnik Skrem in stotnik Drenik, je bila naša.

Blagajski grad.

Vstaši so bežali na vse strani in naši oddelki so jih zasledovali. Topovi so izpremenili svoje stališče in so Turke še na begu pozdravljali s šrapneli, pred katerimi so imeli Turčini velikanski strah.

Ker ni bilo izključeno, da se nam vstaši pri Varcàr-Vakufu zopet upró, je 10. lovski bataljon po dveh potih korakal proti temu mestu in topovi so se postavili tako, da bi v slučaju upora takoj lahko pričeli streljati.

Mohamedanci so pobegnili iz mesta, kristjani so se pa nad Turčini precej nekrščansko maščevali s tem, da so ropali po zapuščenih hišah in oskrunili mohamedansko mošejo.

Mošeja v Varcar-Vakufu.

Vojvoda Virtemberški je zaukazal eni stotniji 53. pešpolka, ki je pozneje tudi za posadko tukaj ostala, da ustavi take in enake nerednosti.

Druga gorska brigada je po boju počivala nekoliko časa na bojišču, potem pa koračila skoz Varcar-Vakuf in se utaborila na južni strani mesta. Prvi bataljon 17. pešpolka je izpostavil prednje straže.

Med počitkom si je želel vsak okrepčila, a kje ga vzeti? Nismo bili v bogati Avstriji, ampak v nemirni Bosni; kamor si pogledal, vse zapuščeno. Kaj storiti?

V tem neprijetnem trenutku stopi moj Pipec v ospredje, in on, ki je stal doslej nekako v ozadju, se mi pokaže v vsej svoji slavi.

S svoje Vande — tako je bilo ime kobili, ki je nosila častniško kuhinjo — začne deliti mesene cmoke ali polpete in streže žejnim z mrzlo vodo; vinca seveda v teh krajih tudi za drag denar ni bilo dobiti. Morda bo kdo vprašal, kje pa je Pipec dobil cmoke, ki so nam šli tako v slast, kakor pečen puran?

Povedati moram, da je imel vsak bataljon dva kuharja in vsi drugi častniški sluge so jima morali pomagati in častnikom streči pri obedu v taboru. Med slugami je bil Pipec najbolj prebrisana glava; na vse se je razumel, zato je bil tudi namestnik in prvi svetovalec pravega kuharja. Ko je zvečer slišal, da bo pokalo, je precej opomnil, da se mora ob času vojske kuhati, kadar je čas, in jesti, kjer in kadar se kaj dobi; kadar puške pokajo, takrat ni časa za kuho in jed. Nasvetoval je torej, naj se zvečer naredi več cmokov, nego jih je treba za ta dan, in te naj vzamejo s seboj v boj. Ta nasvet je obveljal in se tudi obnesel. Za to dobro misel je Pipec prejel mnogo priznanja in pohvale.

Cela divizija je v tem boju imela 12 mrtvecev in 32 ranjencev, in sicer so bili pri 17. pešpolku 4 mrtvi in 13 ranjenih. Mrtvi so bili pešci: Miha Kozamernik iz Brezovice pri Ljubljani, Franc Sirk iz Brišc pri Litiji, Tone Ambrož iz Velikih Dulj v litijskem okraju in Jože Lukanc iz Zatrnika v radovljiškem okraju.

Poročnika Černeta, ki je slutil, da bo nesrečen v tej vojski, je to pot usoda samo opominjala. Krogla mu je frčala med nogama in mu prevrtala vzadi plašč. To ga je še bolj užalilo in rekel mi je: „Zopet za postajo bliže smrti!“

Blizu pota na najvišjem mestu Rogeljskega sedla so sanitetni vojaki izkopali veliko jamo in v njo položili skupno 12 mrtvecev in jih zagrebli. To pokopališče, ki se je samo blagoslovilo s krvjo, prelito za dom in cesarja, se je sprva ogradilo z leseno preprosto ograjo in dobilo majhen spomenik, a l. 1884. je tedanji vojaški krajni poveljnik v Varcar-Vakufu, stotnik Dragotin pl. Holasek 19. pešpolka, sedaj major v pokoju, s pomočjo rokodelcev svoje stotnije postavil tem junakom tri metre visok spomenik v obliki obeliska (štirioglatega, proti vrhu vedno bolj tankega stebra), ki se ponosno dviga proti nebu in mogočno gleda po zeleni dolini in proti mestu Varcar-Vakufu. Spomenik obdaja lesena belo pobarvana ograja.

Koliko vstašev se je v tem boju bojevalo zoper nas, se ni dalo natanko določiti; zakaj med bojem so Turki vedno odhajali in prihajali; a približno se more reči, da jih je bilo kakih 2000. Tudi sovražnikovih izgub nismo mogli zvedeti, zakaj vstaši so vzeli mrtvece in ranjence s seboj; kristjani so jih cenili na 200 mož.

Padlo je več vplivnih turških begov, med njimi tudi beg Rustan Begovič iz Travnika; njegovega mrtvega trupla Turki niso mogli odnesti in so ga pustili na bojišču. Okoli 100 ujetnikov se je privedlo v Varcar-Vakuf, a pozneje so bili skoro vsi izpuščeni.

* * *

Varcar-Vakuf, Slovani ga imenujejo tudi Varcarevo, leži na obeh straneh potoka Črne ob vznožju Jelik-vrha, nekega predgorja Lisine

planine, in ima 2500 prebivalcev, deloma mohamedanskega, deloma kristjanskega veroizpovedanja.

Mesto je bogato in se peča z žitno kupčijo, ki je tu jako razširjena. Varcarevo ima tudi eno skupno in eno srbsko pravoslavno osnovno šolo, rimskokatoliško in srbsko pravoslavno cerkev ter lepo mošejo, ki je ponos ondašnjih mohamedancev. Ustanovil jo je z zalogami neki pobožen Varcarevec, ki je v Carigradu dosegel visoko službo „Kislar age“ (poveljnika slug turškega cesarja).

* * *

Baron Evgen Albori, fcm.,
rojen l. 1838. v Kotoru v Dalmaciji; sedanji vojaški in civilni guvernér v Bosni in Hercegovini.

Vojvoda Vilko Virtemberg,
rojen 20. mal. srpana 1828, umrl 6. listopada 1896 v Meranu.

V boju pri Rogelju so bili odlikovani s srebrno svetinjo za hrabrost I. reda:

razen pešca kneza Jablanovskega. čigar hrabri čini so opisani na drugem mestu, še Fölsing Miroslav, enoletni prostovoljec in desetnik 12. stotnije. Tega podčastnika je sam divizijonar, vojvoda Virtemberški, predlagal za odlikovanje, ker se je v boju jako pogumno in možato vedel. Ranjen na zgornji roki je prenašal potrpežljivo hude bolečine in se dalje bojeval ter dajal s tem obnašanjem moštvu lep vzgled potrpežljivosti in vdanosti.

Srebrno svetinjo II. reda pa so dobili:

Goršè Tone iz Meniške vasi, narednik, in Švajger France iz Črnomlja, častniški namestnik, oba v 11. stotniji. Ta stotnija je imela v boju pri Rogelju mnogo opraviti na levem krilu z vstaši, ki

so si prizadevali jo obkoliti. Goršè in Švajger sta vodila patroli in s svojo hladnokrvnostjo in premišljenostjo v hudem sovražnem ognju mnogo pripomogla k ugodnemu uspehu na tem krilu. Goršè je prišel s svojo patrolo vstašem nekako za hrbet in jih pognal v beg.

Detela France, narednik, iz Moravč v kamniškem, in Mihič France, vodnik, iz Inlaufa v kočevskem okraju, oba v 4. stotniji, sta v boju posebno uspešno vplivala in osrčevala mlade vojake ter se vrh tega v najhujšem ognju vedla izredno pogumno in srčno.

Zalaznik Janez, desetnik 1. stotnije, iz Zgornjega Logatca, je bil uvrščen v tisti prednji straži, ki je pri Rogelju prva ustrelila. Da bi se ta straža zavarovala na desni strani, so odposlali Zalaznika z nekaterimi moži tja, a med potjo je naletel na vstaški oddelek, ki se je vgnezdil na tej plati in bil po številu močnejši od njega; a Zalaznik je vendar srčno in odločno odbil vse sovražne napade in s tem prekrižal nakano vstašev, ki so hoteli streljati na naše oddelke od dveh stranij.

Sušnik France, poddesetnik ali frajtar 1. stotnije, je vodil tisti maloštevilni oddelek, ki ga vojaki imenujejo „špico patrole“. Ko je padla prva krogla, je zagledal kakih sto korakov pred seboj malo visočino in precej spoznal, da bi bila ta za daljnji boj pomenljiva; zato je koračil neustrašeno tako dolgo, da jo je dobil v svojo oblast in s tem preskrbel svojim tovarišem ugoden prostor za streljanje.

Rojc France in Jaklič France, iz Velike Bruknice (Großbrucknitz), oba pešca iste stotnije, sta se odposlala za ogleduha proti sovražniku; ne meneč se za krogle, ki so frčale od spredaj in zadaj, sta se plazila kakor kači naprej in pozvedovala o sovražnikovih razmerah, pregledovala zemljišče in kazala pota, po katerih so dospeli tovariši brez posebnih izgub bliže nasprotniku.

Mlakar Jože, pešec 2. stotnije, iz Martinove vasi v krškem okraju, se je odlikoval s tem, da je v najhujšem boju odjemal mrtvecem strelivo in ga donašal zdravim tovarišem v bojni črti ter jih bodril in navduševal v vročem boju.

Zekol Janez, pešec iste stotnije, iz Mlake v kočevskem okraju, in Prijatelj France, pešec 10. stotnije, iz Spodnjih Kališ, sta v boju pri Rogelju pogumno raznašala ukaze stotnijskih poveljnikov po zemljišču, kamor so najhuje frčale krogle, in s tem sta vplivala jako ugodno na svoje tovariše. Prijatelj je šel vrh tega, ko je začelo stotniji pri Jajcu primanjkovati streliva, v najhujšem sovražnem ognju v dolino in hitro privedel konje, s strelivom obložene; ker pa je bila stotnija med tem časom že odšla, je vodil zeló previdno konje za njo

Boj pri Jajcu.

Pri Begovičevem truplu so našli več pisem, iz katerih se je zvedelo, da je turška vlada podpirala vstaše in jim med drugim svetovala, naj vse mostove poderó. Mohamedanci v Varcar-Vakufu so očitno in brez strahú priznali, da so se bojevali zoper nas, in so zatrjevali, da je to še le začetek in da nas najhujši boji čakajo.

V takih okolnostih je bilo treba vse oddelke združiti, toda o prvi gorski brigadi še vedno ni bilo ne duha, ne sluha. Virtemberg je v Varcar-Vakufu s svojo divizijo en dan počival in se nadejal, da ga bo ta dan polkovnik in brigadir Vilec došel s svojo brigado in da bo mogel potem korakati z vso divizijo proti Jajcu, a varal se je; brigadirja Vilca le ni bilo.

Po noči od 5. do 6. vel. srpana so kristjani pripovedovali, da stoji v Jajcu že okoli 2000 vstašev s šestimi topovi in da so se tisti Turki, ki so se borili pri Varcar-Vakufu, ustavili v černiški dolini in da jo nameravajo mahniti proti Jajcu in se združiti z ondotnimi vstaši.

Vsled teh novic je naš divizijonar odposlal dne 6. vel. srpana ob 11. uri dopoldne 10. lovski bataljon in eno ženijsko stotnijo do vasi Majdana in zaukazal, da zasede sotesko (defilé), ki se nahaja v bližini te vasi in skoz katero vodi pot proti Jezeru in Jajcu; ulanci so pa jahali še naprej na ogled proti Jezeru in en bataljon 53. pešpolka se je napotil v černiško dolino, a se kmalu vrnil, ne da bi bil naletel na sovražnika.

V teku 6. vel. srpana so dospeli odposlanci krščanskega prebivalstva iz Jajca v naš tabor in izporočili, da se pač travniški vstaši pričakujejo, a da še doslej mesto in grad nista zasedena. V pismu, ki ga je poslal vstaški načelnik Muhamed beg Džabič iz Jajca po Bosnjaku Peru Livančiču* vojvodi Virtemberškemu, pa je stalo, da se Jajce brezpogojno vda. Livančič pa, ki je tedanje razmere dobro poznal, je svaril vojvodo, da naj nikar ne verjame begovim izjavam, ker Turki nameravajo napasti pri Jajcu cesarsko vojsko in so v to svrho že poklicali v Jajce več vstašev, ki so bili odločeni, da napadejo Banjaluko. Kakor se je to pozneje pokazalo, je Bosnjak govoril resnico. Akoravno so si poročila o zasedbi Jajca nasprotovala, je bilo vendarle možno, da zasedemo Jajce in grad brez boja.

V to svrho je torej druga gorska brigada odrinila dne 6. velikega srpana ob 5. uri popoldne proti tej trdnjavi, se združila v Majdanu z 10. lovskim bataljonom in dospela po noči v Jezero. Med tem ko smo iskali pripravnega taborišča, so oddelki počivali poleg pota. Noč je bila črna, moštvo je smelo le po potrebi izstopiti.

Neki vojak pete stotnije se je bil nekoliko oddaljil; ker se pa le predolgo ni povrnil, so ga šli iskat; a kako grozno smo bili presenečeni, ko smo zvedeli, da so ga našli umorjenega v grmovju brez glave. Krvoločni Turek je prežal povsod na nas; treba je bilo tedaj največje opreznosti.

Kmalu smo se utaborili na vzhodni strani vasi Jezera in se zavarovali v črni noči z mnogoštevilnimi prednjimi stražami.

Major Valter 5. ulanskega polka je bil poslan po noči s tremi ulanskimi vodi, dvanajstimi pešci in ravno tolikimi pijonirji na vozeh,

* Mi že poznamo Pera Livančiča; sedi na črki „L“ v začetku naše knjige; rojen je bil v Jajcu l. 1855., je rimskokatoliške vere in oče štirim otrokom. Livančič je od dne 6. velikega srpana naprej ostal pri cesarski armadi in ji služil za kažipota; bil je odlikovan s srebrnim križem in vojno svetinjo ter pozneje sprejet v bosensko državno službo kot uradni sluga. Leta 1900. je stopil v pokoj, živi zdaj kot dninar v Jajcu in vleče 25 kron pokojnine.

da zasede, ako je mogoče, po tihem še pred dohodom vstašev trdnjavo v Jajcu.

Ta častnik se povrne o polnoči in izporoči, da se je ustavil pet sto korakov pred trdnjavo in zvedel, da je zasedlo okoli tisoč vstašev s štirimi topovi dne 6. vel. srpana ob 4. popoldne to trdnjavo in da zunaj trdnjave ni videti sovražnika.

Brigadir nadvojvoda Ivan Salvator je o tem obvestil takoj divizijonarja in pričakoval nadaljnjega povelja.

Dasiravno se prva gorska brigada še vedno ni združila s svojo divizijo, je Virtemberg sklenil vzeti Jajce brez te brigade; imel je sicer malo vojakov na razpolago, a bili so „ljudi“.

Boj pri Jajcu dne 7. velikega srpana 1878.

Ob 9. uri 30 minut.: = naše pešstotnije, = baterije. Vstaši: ~ ~ ~
„ 3. „ 30 „ ▬ „ „ „ ~~~~
Merilo: 1 *cm* = 800 korakov.

Dne 7. vel. srpana zjutraj je dospel divizijonar osebno v Jezero in zaradi najnovejših poročil izpremenil svoje prejšnje načrte in ukazal, naj se napoti druga gorska brigada ob 9. uri dopoldne po cesti proti Jajcu; pol ure pozneje ji naj sledi 53. pešpolk; 11. stotnija 17. pešpolka naj se odpošlje za desno stransko varstvo onkraj Jezera in ena stotnija 53. pešpolka naj ostane v Jezeru in vzdržuje zvezo s pratežnimi vozovi, ki so ostali v Varcar-Vakufu in se počasi pomikali proti Jezeru.

Jezero in Jajce ležita 7 kilometrov oddaljena drugo od drugega. Med njima se razprostira štiri in pol kilometra dolgo ter pet do šest sto korakov široko jezero, ki se deli v tri kotline in se more le pri vasi Zaškopolje prebresti. Na obeh straneh ga obdajajo visoke gore, ki so na južni strani jezera gosto obrastle z mnogovrstnim gozdnim

Gorska baterija izpreminja stališče v boju pri Jajcu (1878).

drevjem, dočim se dviga na severu jezera strmo, samo z robidovjem in grmovjem pokrito skalovje.

Na severni strani med jezerom in med temi skoro nedohodnimi stenami vodi cesta 5 kilometrov daleč po dolini, ki se konča še le pri zadnji kotlini jezera. Tukaj namreč izstopi cesta iz doline in vodi dalje po višinah proti trdnjavi Jajce.*

V drugo kotlino jezera se izteka na severni strani tik ceste hudournik „Korito“, ki priteka od severa proti jugu po globokem in strmem jarku, ki se še le pri iztoku v jezero razširi v dokaj nizko, do tisoč korakov široko dolino.

Tu je bila odločilna točka celega boja; ob bregovih tega rova je divjal pozneje ljut in trdovraten boj za zmago.

Kakor že rečeno, stojé na južni strani jezera gosto obrastli gorski bregovi; le na brdu, ki moli v drugo jezersko kotlino, je odprt razgled po celi cesti. Na tem brdu, ki gospoduje takorekoč nad celo dolino, leži vas Zaškopolje. To lego so vstaši po vseh pravilih vojevanja izkoristili in semkaj postavili top, ki je kaj zgodaj pozdravljal našo vojsko, pomikajočo se po tej cesti, in ji oviral prodiranje po njej. Tudi iz tega smo takoj razvideli, da vstašem zapovedujejo izvežbani turški častniki in vojaki.

Stotnik Skrem.

* * *

Na čelu naše vojske je koračil 10. lovski bataljon pod vodstvom majorja Beka pl. Nordenava, ki je prvi dospel kmalu po deveti uri skoro do konca prve jezerske kotline. Ali tu je bil takoj pozdravljen z gostimi turškimi svinčenkami. Lovci so se hitro razprostrli poleg ceste; ulanci pa, ki so bili tudi spredaj, so se morali vrniti zaradi hudega streljanja. Smilil se mi je ulanski podčastnik, katerega je sovražna krogla ranila, a navzlic temu se je držal kakor navadno na konju in dirjal na pomočišče; kri mu je kapljala in pojila trdo bosensko cesto.

Stotnik Kopřiva.

Tu pride sam brigadir na ogled in vidi, da se sovražnik onstran potoka „Korito“ pomika vedno više in više proti svojemu desnemu krilu, da bi nas obkolil.

Zaradi tega zapové, naj preplezajo 5., 6., 9., 10. in 12. stotnija 17. pešpolka strme, skalovite stene poleg ceste in se postavijo na desnem bregu „Korita“ vstašem v bran, ki nameravajo prekoračiti ta potok. Polkovnik Priger pa je hotel vrh tega obkoliti vstaše z 10. in 12. stotnijo. Teh pet stotnij je tvorilo početkoma naše levo krilo, ki je segalo do izvira potoka „Korito“. Iz tega se razvidi, da je bilo levo krilo precej maloštevilno, a kakor se je pozneje pokazalo, je pretila ravno tukaj največja nevarnost. Drugi oddelki te brigade so ostali še na cesti in se tam zavarovali pred sovražnimi kroglami, kolikor je bilo mogoče.

Gorska baterija št. 1/X. je dirjala po cesti naprej, da se postavi v bran na primernem kraju, a Turčin jo je prehitel in prvi pozdravil s

* Ta del ceste se je preložil ter vodi danes tudi ob jezeru.

Boj pri Jajcu dne 7. velikega srpana 1878.

strelom iz velikega topa, ki ga je postavil severno od ceste pri selu Pojakuši; kmalu za tem se oglasi tudi drugi top iz Zaškopolja in tretji na levi strani vzadi od prvega. Navzlic temu so se topničarji razvili vštric 10. lovskega bataljona na višini nasproti Zaškopolja, a niso streljali na sovražne topove, ampak na poslopja v Zaškopolju, ki jih je bil sovražnik zasedel; zakaj krogle, ki so frčale iz teh hiš, so bile zelo nevarne našim oddelkom, kadar so se pomikali po cesti. Ob tem času se je izkazal poročnik Porges 3. ženijske stotnije zelo hrabrega. V največjem ognju je šel ogledovat, kje bi se dalo prebresti jezero; zakaj kazalo se je, da bo treba pozneje poslati oddelke na desno stran tega jezera.

Proti deseti uri dopoldne pride poročilo, da so se vstaši z vso močjo vrgli na naše levo krilo. Polkovnik Priger je takoj spoznal pretečo nam nevarnost, zapustil za nekoliko časa misel na obkoljenje sovražnega desnega krila in začel to na vso moč obdelovati iz središča; 10. stotnija je tu prvi sovražni napad hrabro odbila. Tudi tukaj se je pokazalo, da so imeli vstaši strokovnjaško vzgojene vojskovodje, ker so obračali vso pozornost na svoje desno krilo.

Videlo se je, da so imeli namen, ne le nas potisniti nazaj, ampak tudi nas obkoliti in potem počasi, a sigurno poditi in vreči v jezero. Naš položaj je bil ob 10. uri dopoldne zelo nevaren.

V tem odločilnem času pride divizijonar vojvoda Virtemberški in se postavi na griček blizu ceste. Odtod pa tudi takoj razvidi, da so vstaši na bregu onkraj „Korita“ v dveh vrstah kaj dobro utaborjeni in da se more zmaga odločiti edino le na našem levem krilu; zato zaukaže 53. pešpolku, naj odrine takoj na levo krilo, se tam zveže s 3. bataljonom 17. pešpolka, ter si pridrži en bataljon v reservi. — Da bi pa polk laže preplezal strme skale, je odložil ob cesti telečnjake, na katere so potem Turki, misleč, da ležijo tam vojaki na trebuhu, streljali s topovi. Pri vsakem strelu je nekaj telečnjakov odskočilo od tal in vstaši so te učinke pozdravljali z velikim vriščem in divjim veseljem; naši vojaki pa, ki so to videli in opazovali, so se jim srčno smejali.

Videlo se je, da so imeli vstaši mnogo streliva, zakaj streljali so neprenehoma in pridno na velike daljave, a zadeli so prav malo. Iz vsega tega je divizijonar spoznal, da bo boj trajal dolgo; zato je strogo zaukazal, da se mora zelo šteditи s strelivom in ga hraniti za zadnji odločilni trenutek.

Boj je postajal vsak hip ljutejši; vstaši so streljali kakor besni in vendar niso mogli zabraniti, da se je naša divizija med tem razvila v tri tisoč korakov široko bojno črto. Da se ta črta laže nadzoruje, je bilo poveljstvo na njej tako urejeno, da je zapovedoval desnemu krilu generalni major nadvojvoda Ivan Salvator, središču polkovnik Priger in levemu krilu polkovnik Hostinek.

Levo krilo je bilo torej v najhujšem ognju, pa tudi desno krilo, ki se je razprostiralo do ceste, je bilo izpostavljeno vedno rastoči nevarnosti; zakaj vstaški topovi so čim dalje tem bolj streljali. Zato se je naša gorska baterija št. 1/III. postavila na tisti griček, na katerem je stal sprva divizijonar. Tudi ti topovi so se obrnili proti Zaškopolju

in v zvezi z onimi na cesti učinili, da vstaši na skrajnem desnem krilu niso več napadali tistega oddelka našega desnega krila, ki je imel nalogo, onkraj jezera prodirati po vrhovih zarastlih hribov. Stala je tam pod vodstvom nadporočnika A. Skrema samo 11. stotnija 17. pešpolka in se le težko branila, napadoma pa nikakor ni mogla postopati, ker je bila nasproti vstašem preslaba.

Položaj na tem skrajnem desnem krilu nam tedanji poveljnik 11. stotnije A. Skrem takó-le opisuje: „Iz vasi Jezera so korakali trije vodi ob desnem bregu jezera, četrti vod pa po vrhu gorovja; bregovi so obrastli; vstaši so bili skriti. Na enkrat začnejo frčati goste krogle, a na srečo so nam šle črez glavo in pljusknile v jezero. A del

Jajce s slapom reke Plive.

stotnije, ki je bil že na vrhu gore, je začel streljati in obdelovati sovražnika od zgoraj; jaz se obrnem na desno, a groza, pred seboj imam strme stene. „Nič ne dé! Slovenska kri nikdar ne fali; fantje, le naprej!“ Postavil sem se na čelo stotniji in plezal, kar in dokler sem mogel. Rojen sem sicer na Laškem, a po žilah mi teče kranjska kri, ki je pa to pot začasno in izjemoma „falila“. Zapustile so me vse duševne in telesne moči, obledel sem in padel kakor mrtev na tla; a fantje so me radi imeli in mi zaupali. Dva kranjska korenjaka sta me posadila polmrtvega na puško, ki jo je vsak na koncu z eno roko držal, si položila moji roki okoli vratú in me tako prenesla po strmih stenah na visoko goro. Tam gori sem se po nekaterih požirkih

okrepčalne pijače zopet zavedel in polagoma okreval. Stal sem zdaj s svojo stotnijo više nego vstaši; prepodil sem jih torej zlahka in ti so bežali v Zaškopolje, kjer so zasedli hiše in se celi dan skrajno hrabro borili."

* * *

Še predno je po povelju Virtembergovem došel 53. pešpolk na levo krilo, se je moral polkovnik Priger pomakniti više ob „Koritu", ker vstaši so nas že začeli obkoljevati. Deseta in dvanajsta stotnija sta prekoračili „Korito" pri izviru in se postavili potem na levem bregu „Korita" Turčinu v bran. Deveta stotnija pa jima je sledila za zaslombo. V središču sta ostali le peta in šesta in z veliko srčnostjo zavračali vse napade sovražnikove. Te dve stotniji sta pretrpeli neizrečeno veliko, zakaj krogle so frčale kakor toča in krčile število bojevnikov, a vendar sta stali trdno kakor skala. Zlasti šesto stotnijo je zadela velika nesreča. Njen stotnik Kopřiva je bil težko ranjen v nogi. Peti stotniji je šlo malo bolje; njen stotnik je sicer zaradi napora opešal, in ker drugih častnikov ni bilo, je prevzel častniški namestnik Glavacki začasno poveljništvo te stotnije, a jo tako izvrstno vodil, da je bil pozneje odlikovan.

Premikanje polkovnika Prigerja je imelo v toliko uspeha, da je vstaše ustavilo v nadaljnjem prodiranju; a ti so spoznali, da na tem najvažnejšem mestu ne smejo nazaj, in so opetovano naskočili z največjo ljutostjo in hrabrostjo naše roje in jih za trenutek potisnili nazaj. Pri takih priložnostih ni bilo slišati nobenega strela, le bodala naših fantov in handžari besnih Turčinov so se bliskali in križali med seboj.

Zopet so naskočili Turčini Prigerjeve oddelke, in že sta bili deseta in dvanajsta stotnija v nevarnosti, da ji bodo obkolili, kar se prikaže ves drugi bataljon 53. pešpolka in prekorači „Korito". Ko so Turki zapazili nove oddelke pred seboj, so se tudi oni začeli pomikati proti svojemu desnemu krilu, kamor jim je prihajala tudi od vzadi pomoč.

Ob poldvanajsti uri je dobil divizijonar poročilo, da se je moralo naše levo krilo za nekoliko korakov umakniti. Da se približa temu krilu, prepleza tudi prvi bataljon 17. pešpolka, ki je doslej stal poleg ceste, strme, skalovite stene, dospe na greben in se tam uleže kot reserva ali zaslomba na neki obočeni, s koruzo obsejani njivi; zemljiška grba ga je varovala pred sovražnimi svinčenkami.

Tudi divizijonar vojvoda Virtemberški se postavi na višino ravno pred nami in opazuje razvoj boja na levem krilu. Turčini so se vrgli z vso močjo na ta del naše bojne črte in v to svrho znatno pomnožili svoje desno krilo.

Vedno bolj in bolj se čuje trobentanje turških trobentačev in naznanja, da nam je opraviti s pravo turško vojsko, ki je nameravala obkoliti naše levo krilo. Zopet pride prošnja za nujno pomoč od levega krila; vojvoda postaja nemiren in hodi s sklenjenima rokama, upognjenim životom, majajoč s sivo glavo, ves razvnet sem in tja. Njemu na strani stoji mirno pribočnik podpolkovnik pl. Albori. Zdajci pripomni vojvoda: „Potrebujem zanesljivega in spretnega častnika, ki ga pošljem na

levo krilo, da mi natanko izporoči o njegovem položaju.“ Poročnik v reservi baron Mak Nevin, ki je stal blizu in je ta pogovor slišal, stopi pred vojvodo, pozdravi po vojaško ter pravi: „To pa jaz kaj rad opravim, kraljeva visokost!“ Vojvoda malo pomisli, povzdigne glavo, pogleda bistro poročnika in mu reče: „Torej vi hočete iti, gospod poročnik? Ali pa tudi veste, da vas lahko ustrelé?“

„To se mi tudi tu lahko pripeti, kraljeva visokost, ako mi je tako namenjeno.“

„Dobro! Vzemite si osem mož in pojdite; podpolkovnik Albori vam bo dal natančnejša povelja; oglasite se torej pri njem!“

Ko pride poročnik k svojemu oddelku in vpraša, kdo hoče iti z njim na patrolo, se oglasi ves oddelek. Vidi se torej, kako so bili naši fantje vneti za taka početja. Mak Nevin si je potem moral sam izbrati osem mož, s katerimi je takoj odkorakal proti našemu levemu krilu.

Trdnjavska vrata v Jajcu.

Med tem je polkovnik Priger z 10. in 12. stotnijo neomahljivo kakor skala branil svoje stališče. Boj je divjal kar najljuteje. Tu se ulije proti eni uri popoldne silovita ploha in boj na obeh straneh nekoliko ohladi . . . .

Lukežev stolp v Jajcu.

Vstaši so med ploho privedli en top bliže svojemu desnemu krilu, kjer se je po plohi vnel hud boj. Sovražnik je zdaj že skoro obkolil 10. in 12. stotnijo, kar pride polkovnik Hostinek z oddelki svojega in 17. pešpolka na pomoč, zapodi vstaše in se potem ustavi za robom male dolinice blizu Boroškega brda nasproti vstaški bojni črti.

Ura je šla na tri; divizijonar opazuje z višave razvoj boja. Obraz se mu noče razjasniti in resne gube skrbij mu še niso izginile raz čelo. Položaj je bil nevaren. Zdajci ukaže vojvoda, da se baterija št. 1/III. preseli više na goro, kjer on stoji. Povelje se je zdelo skoro neizvedljivo. Živina ni mogla gori, a tudi sam človek je le s silno težavo preplezal to strmo, skoro nedohodno skalovje. Z nepopisnim trudom in z občudovanja vrednim, nadčloveškim samozatajevanjem so slovenski fantje znosili težke topove na svojih ramenih črez skalovje na goro (gl. str. 45.). In res, pol ure pozneje so stali naši topovi tako blizu vstaškega desnega krila, da so ga lahko obdelovali s šrapneli.

Ko tudi topovi niso mogli takoj pregnati vstašev, je stopil naš vrli in prehrabri major Kerček pred divizijonarja ter ga prosil, naj ga z njegovim bataljonom, ki je ležal za zaslombo vzadi, pošlje na levo krilo, kojemu je pretila tolika nevarnost.

Celega bataljona divizijonar ni hotel odposlati, ker bi potem ne imel nobene zaslombe za najnevarnejši trenutek. Na opetovano prošnjo in odločno zagotovilo majorja Kerčka, da bo s slovenskimi fanti gotovo zmagal, češ, ako bi kranjskih fantov padlo tudi 400, bo gotovo obležalo na drugi strani 4000 Turkov, mu vojvoda slednjič dovoli, da je odkorakal z drugo in tretjo stotnijo proti levemu krilu; prva stotnija pa mu je sledila za zaslombo. Z redko drznostjo se je Kerček pomikal, mestoma po odprti, ozki poti v dolgi vrsti, mož za možem naprej; vstaši so ga videli in mislili, kakor so pozneje sami pripovedovali, da gre proti njim cel polk. Kerčkovi oddelki se za bombe, s katerimi so nas Turki pozdravljali, še zmenili niso; samo kadar se je videlo, da bodo padle blizu nas, sta stotnijska poveljnika zaukazala: „Na tla!“ in kosci razpočenih bomb so nam frčali črez glave in se zarivali brez izdatne škode v zemljo. Major prekorači slednjič še dve sto korakov široko planjavo, se potem razvije, četa za četo se pomika vedno bliže in bliže proti sovražniku in ga obdeluje s kroglami.

Kmalu se pokaže učinek tega hrabrega prodiranja. V vstaških vrstah opazimo neko negotovost in zmešnjavo, med tem ko navdaja utrujeno naše levo krilo nov pogum.

Polkovnik Hostinek zbere oddelke svojega 53. pešpolka, ki so se bili vsled zarastlega, z grmovjem pokritega zemljišča nekoliko zmešali, ter jih pelje pogumno proti sovražniku; tudi polkovnik Priger in major pl. Katineli se pomikata v najhujšem pogubonosnem ognju neustrašeno naprej (gl. str. 47.).

Med tem se vrne poročnik baron Mak Nevin s patrolo in izporoči, da se stvar na levem krilu obrača na bolje. Divizijonarju se je razjasnil obraz; bil je zeló vesel in zadovoljen s tem poročilom. Mak Nevin mu je pa tudi izporočil o težavnem, brezpotnem zemljišču, ki ga je prehodil, in pa da primanjkuje oddelkom streliva, kateremu nedostatku se je takoj odpomoglo.

Kmalu po tem poročilu je zapel rog: „Levo krilo naprej!“ Nato se začne pomikati celo levo krilo in nekaj oddelkov v središču proti glavnemu vstaškemu stališču na Boroškem brdu; vsled tega odločnega gibanja so se vstaši začeli umikati, a bežali še niso, temveč so se večkrat ustavili in naše oddelke naskočili, od strani pa so pridirjali vstaški konjiki. Začelo se je krvavo ruvanje in klanje, pri katerem je marsikdo naših izdihnil svojo blago dušo, a tudi vstaši so drago plačali svojo predrznost; skoro vsi naskakovalci so poginili.

Major Kristjan pl. Kerček.

Pred naskokom sem bil vgnezden s svojim oddelkom za malim gričkom tako, da je sovražnik videl le glave mojih strelcev in pa gosti dim, ki se je vlačil pred bojno črto. Pred nami se je razprostirala kakih dve sto korakov široka planjava. Turčin je prežal, kdaj se pomaknemo naprej. Ni mu bilo dolgo čakati. Povelje je že tu: „Naskok, naprej!“ Turške puške pokajo, turški topi zagrmijo, da se je kar zemlja tresla. Od nekod se sliši glas: „Zdaj bomo pa vsi proč!“ Nisem utegnil preisko-

vati, odkod je prišel ta glas. Ustavim ogenj, stopim pred oddelek, povzdignem sabljo in z močnim glasom zakličem: „Nikomur se ne bo nič hudega zgodilo; le za menoj!“ Črez dve minuti se je vsak sam prepričal, da sem imel prav. Bili smo dve sto korakov bliže sovražnika in število vojakov se ni zmanjšalo. Turki so streljali mnogo, a previsoko. Odslej naprej so mi fantje še bolj zaupali. Pipec pa mi je pozneje prinesel prvi novico, da je najvišji vojskovodja to in enako moje postopanje v najhujšem sovražnem ognju poplačal z najvišjo pohvalo.

Navzlic tem krvavim in ljutim odporom sovražnika smo prodirali nevzdržno naprej.

Major Kristjan Kerček naskoči Turčina v boju pri Jajcu.

Oddelki 53. ter 10. in 12. stotnija 17. pešpolka so prekoračili gozd na Boroškem brdu in začeli streljati iz vseh pušek na enkrat od strani na vstaše, oddelka majorja Kerčka pa sta jih naskočila z bodali; druge stotnije 17. pešpolka so podpirale z živahnim streljanjem ta naskok. Zdaj se vstaši niso več ustavljali, temveč bežali, kar so mogli, da pridejo še pravočasno črez most v Jajcu. Zmaga na levem krilu je bila naša.

Ker se boj navzlic dolgemu streljanju prej ni odločil, ampak še le potém, ko je Kerček dospel v bojno črto, smemo trditi, da je Kerček z drugo in tretjo stotnijo svojega bataljona odločil zmago pri Jajcu.

Major Kerček je bil prebrisana glava, takozvan „generalšteblar“ (vojaški visokošolec), neumoren, hladnokrven, hraber, zelo častihlepen. Povsod, kjer je kazalo si pridobiti časti, se je postavil v ospredje.

Pri takih okolnostih se ni čuditi, da je imel sam, pa tudi častniki in moštvo njegovega bataljona mnogo priložnosti, si priboriti odlikovanja. Slišali smo, da je izvrstno vodil svoj bataljon tudi v boju pri Rogelju in da so ga pohvalili njegovi predstojniki; zdaj pa so ga posebno gorko priporočili na najvišjem mestu. Presvetli cesar ga je za te in enake čine odlikoval z redom železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo.

Ravno tako pogumno in neustrašeno sta vodila svoje stotnije pri tej priložnosti stotnika Stojan France iz Mostenika na Moravskem in Slivnik Andrej iz Gorij pri Bledu.

Stojan, vzgled hladnokrvnega Moravca, Slivnik, vzor predrzno hrabrega Gorenjca, sta s svojim premišljenim in izredno pogumnim ravnanjem pripomogla k zmagi pri Jajcu in bila odlikovana z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo. Premnogo zaslug za zmago pri Jajcu si je pridobil tudi poveljnik 10. kompanije, stotnik B. Drenik, ki je z nedosežno srčnostjo odbijal sovražne napade na levem krilu, ko še 53. pešpolka ni bilo tam; tudi on je bil za svoje velike zasluge odlikovan kakor major Kerček.

V tem boju pa je dohitela žalostna usoda poročnika Černeta.

Ko se je tretja stotnija, v kateri je bil uvrščen, pomikala po znani planjavi, se je Černetova slutnja žalibože uresničila. Na tej planjavi, ki smo jo vsi drugi srečno prekoračili, ga je zadela smrtna krogla v trebuh. Revež se je vil v strašnih mukah na vse strani; kdo bi se pa ne, ako ima svinec v trebuhu. To zapazi tedanji pribočnik majorja Kerčka, poročnik (sedaj podpolkovnik v pokoju v Ljubljani) Matevž Prašnikar, in mu priskoči na pomoč navzlic neštevilnim turškim kroglam in bombam, ki so bile zdaj, ko sta bila sama na planjavi, le tema dvema namenjene. Pribočnik vzame Černetu svilnati pas in mu z njim obveže rano ter ga prenese v zavetje, ga tam odda zdravniškim vojakom in gre nato zopet na svoje službeno mesto. Ta častnik je tudi l. 1866. kot kadet v Italiji nekemu častniku rešil življenje. Za take in enake čine je bil Prašnikar odlikovan z vojaškim zaslužnim križem.

Ne daleč od Černeta se je bojeval poročnik Polde Ambrožič, ki nam daje lep vzgled izpolnjevanja dolžnosti do skrajnosti svojih dušnih in telesnih močij. Le-tá je v boju pri Jajcu opravljal službo adjutanta ali pribočnika v najhujšem sovražnem ognju. Bil je nesrečen; zadela ga je krogla in mu prevrtala dlan na roki v sklepu srednjega prsta in zgornje stegno. Kri je lila curkoma; šel je na prostor, kjer so ranjence obvezovali. Med potjo je naletel na razkropljene vojake mnogovrstnih krdel. Te je zbral v oddelek, se mu postavil na čelo in hajdi nazaj z njim v bojno črto. Tu mu je zapovedoval tako dolgo, da je vsled preobilnega krvavenja omedlel in so ga morali nesti na pomočišče, kjer so mu ustavili kri, ga obvezali in okrepčali.

Ambrožič je bil za ta in enake junaške čine odlikovan z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo.

* * *

Med tem ko se je na levem krilu izvrševala odločilna zmaga, so bili oddelki na našem desnem krilu v zeló nevarnem položaju; bili so izpostavljeni silnemu vzkrižnemu ognju.

Vstaše, ki so se priplazili ob desnem bregu jezera in odtod nadlegovali naše oddelke na levem, je edina ednajsta stotnija 17. pešpolka spretno zapodila nazaj v Zaškopolje, kjer so se potem do zadnjega skrajno hrabro držali in borili.

Kakih tisoč korakov zahodno od onega mesta, kjer so bili vstaši vgnezdeni, sta bila dva turška strelca tako imenitno skrita, da jih živa duša ni mogla videti; samo lahko se vzdigajoč dim in zamolkel pok je zdaj pa zdaj pričal, da se za skalovjem skrivata dva jako nevarna sovražnika. Ta dva zagrizenca sta streljala črez jezero na tovorno živino in vojake ter napravila precejšnjo škodo. Kako jima priti do živega, da nam ne bosta delala več škode? Kako priti črez jezero in Turčina prepoditi?

Poročnik Prašnikar reši svojega ranjenega tovariša Črneta iz najhujšega ognja.

Tu zapazi vodnik 4. stotnije Jože Kramar, rodom iz Trsta, pod preklano vrbo star čoln, ki je pa bil napol z vodo napolnjen; to je bilo znamenje, da čoln pušča. Vojaki ga hitro potegnejo iz vode, preiščejo razpoke, jih zamašijo s cunjami in hajdi nazaj v vodo.

J. Kramar in pešec France Peternel iz Škofje Loke sta kar najhitreje veslala k desnemu bregu, kjer je bil sovražnik skrit. Turčina sta streljala tako hitro, kar sta mogla, a zadela, hvala Bogu, nista prav nič, krogle so popljuskale v vodo. Kmalu sta priveslala do brega, izstopila, se splazila tiho in oprezno skoz gozd, in res zagledata skrita turška strelca. Hitro pomerita in nenadoma ustrelita na nju. To hrabro, rekel bi smelo obnašanje je Turčina tako osupnilo, da sta jima pokazala hrbet in zbežala. Enak strah se je polotil tudi tistih Turkov, ki so bili utaborjeni nekoliko niže in vzadi, ter so zbežali. Tako je Kramar pregnal sitnega sovražnika in rešil življenje mnogim tovarišem, ki bi jih bile sicer najbrž zadele vstaške krogle.

Plačilo za ta čin prehrabrega obnašanja je bila srebrna svetinja za hrabrost I. vrste. Pozneje je dobil Kramar službo pri cesarskem dvoru, ki jo še dandanes opravlja. Peternel pa je dobil svetinjo II. vrste.

Ker so torej predrzni Turki streljali črez jezero na našo tovorno živino in je pretila tudi našemu levemu krilu nevarnost, je zaukazal poveljnik druge gorske brigade, naj se naš vojni pratež povrne nazaj v vas Jezero.

Hkratu s tem je dospel v Jezero iz Varcar-Vakufa tudi naš veliki pratež. Na severni strani te vasi, torej nam za hrbtom, pa so se pojavile posamezne vstaške čete in se spopadle s stražami, ki jih je postavila v Jezeru bivajoča stotnija 53. pešpolka.

Vse to je povzročilo, da se je v Jezeru sploh mislilo, da je bila naša divizija pri Jajcu potisnjena nazaj; toda kmalu se je izkazalo, da je bila ta misel popolnoma neutemeljena.

Ob štirih popoldne so vstaši tudi na našem desnem krilu začeli pobirati svoja kopita in 10. lovski bataljon jih je zasledoval deloma po cesti, deloma po višavah na levi strani ceste in marsikateremu je še posvetil s svinčenko na drugi svet.

Toda iz Zaškopolja se sovražnik nikakor ni hotel umakniti in je celó pozdravljal 10. lovski bataljon na cesti s kroglami; zato je prebredla 1. stotnija tega bataljona jezero med prvo in drugo kotlino; predno pa je ta dospela tja, je že 11. stotnija 17. pešpolka naskočila Zaškopolje. Večina vstašev je zbežala, a nekaj zagrizenih Turkov je počakalo naskok. Hudo krvavo ruvanje se prične, besni Turek bije in seka s handžarom, kar more doseči, a naših bodal je bilo več, niti eden teh zagrizencev ni odnesel pete; vsi so poginili in tako smo zmagali na celi črti.

Tedanji poveljnik 11. stotnije, nadporočnik Skrem, še danes hrani neki gumb, o katerem pripoveduje nastopno:

„Med ruvanjem v Zaškopolju me zgrabi zagrizen Turčin z eno roko za prsi, z drugo nameri samokres, da bi me ustrelil, a jaz ga primem bliskoma za gumb na prsih, ga prehitim in ustrelim z revolverjem. Vstaš se zvrne in srebrni gumb, ki ga hranim še danes za spomin, mi ostane v roki.“

Trdnjava Jajce pade.

Po peti uri popoldne so Turčini zapustili na celi črti bojišče in bežali proti trdnjavi Jajce. Mislili smo, da se bodo tukaj ustavili, a strah pred našimi svinčenkami jih je podil dalje. Naši oddelki so bežečo gnečo pozdravljali sprva s streljanjem, a potem je zmanjkalo nekaterim oddelkom streliva. To je bila velika sreča za ubežnike, sicer bi bili pri tej priložnosti izgubili več ljudij, nego poprej celi dan.

Velik nered je nastal med bežečim sovražnikom, zakaj nosil je ranjence in mrtvece ter podil živino pred seboj. Nehoté sem si mislil: No, ko bi zdaj planil oddelek konjice na nje, vse bi lahko posekal. Imeli smo sicer konjenike, a v tem trenutku jih ni bilo pri rokah; pozneje pa, ko se je bežeča druhal razkropila v gorovje, je bilo že prepozno.

Naša krdela so po cesti in po gorovju ob levi strani ceste neprenehoma zasledovala sovražnika. Polkovnik Priger je dospel s 3. bataljonom svojega polka še pred 6. uro p r v i pred trdnjavo, in ker je mislil, da je grad še zaseden. ga je obkolil na severni strani. Za njim so prišli drugi oddelki ter brigadni in divizijski štab. Ob polsedmih zvečer je nad-

Nadporočnik Aleksander Skrem se ruje s Turčinom in ga premaga.

poročnik Kalbaher od 53. pešpolka razobesil na gradu avstrijsko zastavo, ki so jo naši z „živio"-klici na presvetlega cesarja srčno pozdravili.

Da si zagotovimo uspeh zmage, zaukaže vrhovno poveljništvo konjici, naj jaha proti Karavlji gori; mesto Jajce naj zasede en bataljon in trdnjavo ena stotnija 53. pešpolka; 10. lovski bataljon in 11. stotnija 17. pešpolka pa naj skrbita za varstvo na vzhodni in južni strani

mesta. Po tem ukazu je zasedla 1. stotnija 10. lovskega bataljona Zaškopolje, 11. stotnija 17. pešpolka pa višave, ki se razprostirajo na južni strani trdnjave Jajca. Vsi drugi oddelki so se utaborili pred trdnjavo ob obeh straneh ceste, se zavarovali s prednjimi stražami ter tam taborili dva dni.

* * *

Na tem mestu mi bodi dovoljeno podati svojim čitateljem zanimivo in poučljivo sodbo, ki jo je izrekel o odločitvi zmage pri Jajcu hrabri junak Božidar Drenik, tedanji stotnik in poveljnik 10. stotnije 17. pešpolka:

„Resnica je, da zmage pri Jajcu ni pripisovati niti 17., niti 53. pešpolku samemu; nekaj več zaslug pri tem ima 17. pešpolk. Znano je, da se je sovražnik vgnezdil na izhodu soteske in je nameraval nam zapreti tukaj pot v Jajce.

Večina naše vojske se je pomikala po cesti v soteski; 17. pešpolk je še pravočasno krenil po skalovju na levo in 10. stotnija je korakala na skrajno levo krilo. Med to stotnijo in vstaši je zijal propad „Korito"; v ravni smeri ga prekoračiti pač ni bilo lahko mogoče. S teh stališč se je dolgo streljalo sem in tja, zakaj poveljništvo VII. pehotne divizije je računalo, da prispè kmalu 46. polk in da bo potem prisilil sovražnika, da zapusti svoja utrjena gnezda; a ta polk je bil v Banjaluki zadržan in je dospel še le dne 8. velikega srpana v Jajce.

Po večurnem streljanju sem in tja se je začel sovražnik pomikati naprej in je prišel v gozd, ki se je razprostiral na severni strani kraja, kjer je stala 10. stotnija, in obkolil na ta način njeno levo krilo. Njegov namen je bil torej razpršiti to krilo.

Ako bi se mu bilo to posrečilo, bi bila VII. pehotna divizija izgubljena. Kot poveljnik 10. stotnije sem izpremenil hitro smer in se razvil proti severni strani ter se postavil tam sovražniku nasproti. Vstaši so večkrat poizkušali naskočiti to stotnijo, a ta jih je vsakokrat odbila s krvavimi bučami. V tem boju je 10. stotnija neizrečeno mnogo trpela in izgubila šesti del svojega moštva; vsak sedmi mož je bil ranjen ali pa ubit. Ta boj je trajal toliko časa, kolikor ga je bilo potreba, da je prišel polkovnik Priger s štirimi stotnijami in pa 53. pešpolk na skrajno levo krilo.

Da smo se vzdržali na bojišču v teh odločilnih trenutkih, to je na vsak način zasluga 17. pešpolka, oziroma 10. stotnije.

Pešpolk št. 53. ni prišel ves na enkrat, ampak je dohajal le polagoma; med tem se je 10. stotnija neprenehoma bojevala in pregnala slednjič sovražnika iz gozda. Nekateri oddelki 53. pešpolka so jo vdrli v gozd ter obstali v njem. Ena stotnija se je postavila neposredno za mojo stotnijo in sklenila z menoj skupno koračiti ter obkoliti sovražno desno krilo.

Na tej poti sem naletel na 12. stotnijo 17. pešpolka, katero sem vzel s seboj, mahnil najprej v gozd in se potem obrnil proti vzhodu; zunaj gozda bi bil izgubil preveč ljudij; še v gozdu so mi padli 4 možje, zakaj na povratku je sovražnik še vedno streljal slepo v gozd.

Nadporočnik Kalbaher 53. pešpolka odstrani turško in razvije avstrijsko zastavo na gradu v Jajcu. (Po izvirni sliki gardnega ritmojstra Albina Paniana.)

To moje gibanje proti sovražni strani, katero so vstaši pač opazili, a ga niso mogli ustaviti, jih je primoralo, da so se nehali bojevati. Streljanje je torej utihnilo, in ko smo izstopili iz gozda, je bil sovražnik že izginil.

Malo prej, predno smo zapustili gozd, je prišel polkovnik Priger ter prevzel poveljništvo. Koračili smo potem naravnost proti Jajcu. Da zavarujem levo krilo, sem odposlal en oddelek na višavo, ki je nadkriljevala bližnjo okolico.

Z ozirom na vse to, kar se je zgodilo, pridem do sledečega zaključka:

1. Ako bi se ne bil 17. pešpolk na levem krilu tako stanovitno in hrabro držal in sovražnih napadov odbijal, bi bil boj izgubljen in VII. pehotna divizija bi bila prišla v največjo stisko; v tem oziru je 17. pešpolk odločil.

2. Ako bi ne bil 53. pešpolk posegel v boj, bi bil končni izid tega boja na levem krilu zelo dvomljiv; z njegovo pomočjo se je boj odločil.

3. Po odbitku sovražnega napada je 53. pešpolk obstal, levo krilo 17. pešpolka pa je napadalo sovražnika, in sicer tako, da je obkolilo sovražno desno krilo in prisililo vstaše, da so se odpovedali boju in se hitro umaknili; zakaj požuriti so se morali, da so prišli še v pravem času črez most v Jajcu.

To odločitev je pripisovati edino le 17. pešpolku."

Tako podpolkovnik Drenik.

Kdo je bil odlikovan za hrabre čine pri Jajcu?

Za hrabre čine pri Jajcu sta dobila zlato svetinjo pešca Škodlar in Hoge.

Škodlar Jaka, pešec 5. stotnije 17. pešpolka, rojen leta 1847. v Kosezah pri Zgornji Šiški, močan in postaven fant, sin kmetskih starišev in tedaj delavec v žrebljarski tovarni Galetovi v Ljubljani, je bil poklican l. 1878. pod zastavo. Ko je pozivnico prejel, je večkrat veselo zaukal in zagotavljal svojim tovarišem: „Brez medalje se ne povrnem." Ti pa so mu nagajali, rekoč: „Če ne bo zlata ali srebrna, bo pa svinčena."

V boju pri Jajcu dne 7. vel. srpana je prišel, opravljajoč službo na patroli, na neki hrib.

Postoji in si prične mirno in pazljivo ogledovati svet in sovražnikovo stališče. To ga je tako zanimalo, da ni zapazil preteče mu nevarnosti. Pet Turčinov, skritih v gostem grmovju, se je priplazilo Škodlarju za hrbet. Kakor senca tiho se približa eden teh vstašev Škodlarju in ga tako nepričakovano in s tako silo udari po glavi, da se revežu kar zabliska pred očmi in da zdrči nezavesten po skali navzdol ter izgine v grmovju. Vse je bilo tiho, le divje vpitje in grohotanje Turkov je pričalo, da se veselé tega svojega čina, da so zopet poslali enega teh vražjih „gjavrov" tja na oni svet. A hudo so se motili. Škodlar je imel trdo kranjsko glavo. Hudi udarec ga je

sicer malo omamil, a kmalu se je zopet zavedel. „Le počakaj, ti vražji Turek! Tako se pa nismo zmenili! Za to nekrščansko grdobijo ti poplačam, da se bo kar kadilo!“ — Rekši, vstane in se priplazi oprezno počasi do vrha, kjer so neprijatelji brezskrbno ležali ob robu skalovja. Škodlar prime puško pri cevi in udriha s kopitom po Turkih tako dolgo, dokler ni bilo vseh pet mrtvih.

Za ta junaški čin je prejel Škodlar takoj posebno priznanje svojih predstojnikov; pohvalil ga je sam nadvojvoda generalni major Ivan Salvator, pozneje pa se mu je priznala zlata svetinja, za katero je vlekel vsak dan po 40 vinarjev. Dobil je tudi dva cekina, katera je poslalo neko društvo iz češkega mesta Nahoda na vrhovno poveljništvo z željo, naj se podarita onemu vojaku, ki se je odlikoval s posebno hrabrostjo. Vrh tega je bil povišan za „frajtarja“.

Jaka Škodlar, pešec 5. stotnije 17. pešpolka, pobije pet Turkov.

Ko je meseca vinotoka istega leta naš brigadir nadvojv. Ivan Salvator odlikovancem pripenjal svetinje, je Škodlarja vprašal, bi li ga veselila služba vratarja na Dunaju; a vrli fant je ljubil svojo domovje bolj nego dobro službo v tujini; zatorej se je za to ponudbo lepo zahvalil in prosil namesto na Dunaj — za dopust v Šiško, ki ga je tudi kmalu dobil.

Prve dni po svojem prihodu je ostal v Ljubljani in kamor je prišel kaj kupovat, vse mu je bilo zastonj. Potem pa se je vrnil v prijazno Šiško z zlato blestečo svetinjo na junaških prsih. Kako so ga zavidali šiškini fantje, kako prijazno so zrle nanj šiškina dekleta! A vsakdo ga je spoštoval, ker je tako možato držal svojo besedo.*

Pešec Hoge Jože od 1. stotnije, rojen l. 1852. v Novem Logu v kočevskem okraju, je v boju pri Jajcu opravljal službo „ordonance“ ali poročevalca pri divizijonarju.

*) Škodlar je bil pozneje železniški uslužbenec. Nekega dne se je v Trbižu hudo prehladil in l. 1890. za jetiko umrl.

Ta ga je poslal z važnim poveljem na levo krilo. Pot, dolga kakih tisoč korakov, je bila jako težavna, sem ter tja skalovita, pri tem pa še jako nevarna; zakaj vsakega, ki se je pokazal na tem kraju, so vzeli vstaški strelci na muho. Na potu po tem nevarnem svetu je nosil Hoge važna povelja. Toda sreča mu ni bila mila. Imel je še le pet sto korakov za seboj, kar ga zadene sovražna krogla v koleno. Dobro vedoč, kako važno povelje ima v rokah, kobaca navzlic veliki bolečini po eni nogi in dveh rokah naprej in se tako srečno priplazi do predstojnika, kateremu je imel izročiti važno povelje; takoj potem pa se vsled obilo izgubljene krvi nezavesten zgrudi. Da se mu kri ustavi, so mu obvezali rane, ga okrepčali z rumom in nato se je zopet zavedel. Vse je hvalilo tega hrabrega in požrtvovalnega vojaka, a tudi plačilo ni izostalo; pripeli so mu na hrabre prsi zlato svetinjo, od katere je tudi vlekel 40 vinarjev na dan.*

Za hrabre čine v bojih pri Jajcu so dobili srebrno svetinjo I. reda razen Jožefa Kramarja, ki je na drugem mestu omenjen, tudi:

Glavacki Avgust, častniški namestnik 5. stotnije, rodom Idrijčan. Ta podčastnik je za časa, ko so bili vsi častniki odsotni, jako spretno vodil 5. stotnijo. Na levem krilu te stotnije se je nahajal skalovit, precej strm grič; bati se je bilo, da ga vsak trenutek zasedejo vstaši. Ljudje so bili že zmučeni, a Glavacki jih je bodril, navduševal in s tem dosegel, da je stotnija pravočasno zasedla grič in zavrnila vstaše. Akoravno so potem vstaši silovito pritiskali nanj, se ni umaknil niti za ped nazaj, ampak je vztrajal tako dolgo, da je prišla pomoč.

Košmel France, narednik 10. stotnije iz Železnikov v kranjskem okraju, je bil takoj ob začetku boja obstreljen na prsih, a navzlic temu se je obnašal, kakor da bi se mu ne bilo zgodilo nič žalega. Stal je vztrajno in hladnokrvno. Ko je sovražnik vsipal krogle nanj in ko se je napotila stotnija, da obkoli sovražno desno krilo, je vodil svoj oddelek s krepko roko in tako mnogo pripomogel, da je bil uspeh na naši strani. Še le po zmagi je šel na pomočni kraj in se dal tam obvezati.

Ajzencopf France, pešec 2. stotnije, iz Vojnika (Hohenegg) v kočevskem okraju, je bil fant prebrisane glave; zató je opravljal službo ordonance. Odposlal ga je že umrli stotnik Stojan k oddaljenemu oddelku svoje stotnije z važnim poveljem. Na poti ga zadene sovražna krogla v leva rebra. Navzlic krvaveči rani ga žene čut dolžnosti dalje do mene in mi gladko po vojaško naznani, kar je ukazal stotnik. Po izvršenem povelju se povrne hrabri korenjak zopet na svoje službeno mesto. Na poti nazaj ga zadene druga sovražna krogla, nekoliko niže. Zdaj je moral obležati; imel ni več toliko telesne moči, da bi bil mogel stotniku izporočiti o pravi in resnični izvršitvi prejetega povelja. Živel je potem še deset dnij. Pokopan je v Jajcu na katoliškem pokopališču.

---

* Hoge še živi in opravlja službo preglednika pri finančni upravi v Kopru.

Kavarna in stara vrata v Jajcu.

Po njegovi smrti so stariši dobili srebrno svetinjo za hrabrost I. reda, ki jo je priznal presvetli cesar Eisenzopfu za njegovo hrabro, požrtvovalno in vestno obnašanje pred sovražnikom. Pač velika čast in tolažba za uboge stariše!

Zurl Janez, vodnik 9. stotnije, iz Hirisgrubna v kočevskem okraju. Ko se je 9. stotnija razvila v bojno črto, se je vgnezdil Zurl s svojo četo na kraju, ki je bil za streljanje jako ugoden, in je začel streljati na vstaše, zbrane v precejšnjem številu njemu nasproti. Da pokaže moštvu, kako se vstaši pošiljajo na drugi svet, sam večkrat ustreli in zadene, a pri tem se je preveč izpostavil in bil težko ranjen. Nikakor pa ni hotel zapustiti bojne črte, temveč je vztrajal do konca boja in se dal še le potem obvezati.

Luzar Janez, pešec 3. stotnije, iz Brezovice v novomeškem okraju. Ta pešec, ki je opravljal v boju službo ordonance ali poročevalca, je bil srčen kakor lev; za krogle, ki so frčale okoli njega, se ni kar nič zmenil in črez Turke je zabavljal, da ne znajo streljati in s tem tovariše tolažil in navduševal. Vsako povelje je hitro in natanko izročil, in če je bilo treba, da se oddelek pomakne naprej, je letel pred

njim do novega stališča in tam prav po kranjsko parkrat zaukal in na ta način tovarišem oživljal pogum.

Hrovat Martin, pešec 2. stotnije, iz Sobenje vasi v krškem okraju, je bil dne 7. vel. srpana takoj, ko je začel streljati, ranjen na levem ramenu. Njegov vodnik ga je opominjal, naj izstopi iz bojne črte in se da obvezati, a Hrovat tega ni hotel storiti, temveč je trdil, da ga nič ne boli in mu kri tudi ne bo odtekla, ker je rano z robcem malo obvezal. Postrelil je vse strelivo in vztrajal do konca v boju in se dal obvezati še le zvečer ob sedmi uri v taboru pri Jajcu.

Japelj France, pešec iste stotnije, iz Jezera pri Ljubljani. Ko je 2. stotnija v boju pri Jajcu stala v najhujšem ognju, je stokal ne daleč od nje pešec 10. stotnije in prosil pomoči. Revež je bil hudo ranjen in se ni mogel ganiti. Japelj priskoči, ne meneč se dosti za bombe iz topov in za krogle iz pušek, nesrečnemu tovarišu na pomoč in ga prenese v zavetišče, kjer so ga potem zdravniki obvezali in pokrepčali. Japelj pa se je vrnil na svoje mesto in streljal dalje.

Srebrno svetinjo II. reda pa so prejeli:

Kestner France, narednik, iz Mozelja v kočevskem okraju;
Malnerič Janez, vodnik, iz Brezja v novomeškem okraju;
Senčar Jaka, vodnik, iz Lok v litijskem okraju. Vsi trije od 2. stotnije so se posebno v tem odlikovali, da so v najhujšem sovražnem ognju izvrstno vodili svoje male oddelke, jim z besedo in dejanjem dober vzgled dajali in na planjavi — proti sovražnim kroglam le deloma zavarovani — stanovitno vztrajali.

Zupan Jaka, vodnik 3. stotnije, iz Krope v radovljiškem okraju, se je odlikoval s tem, da je bil zeló srčen, da je bodril in izvrstno vodil svoj roj.

V boju pri Jajcu se je reservni poročnik baron Mak Nevin prostovoljno oglasil na patrolo in jo vodil na povelje divizijonarjevo. Patrola je koračila po brezpotnem težavnem torišču včasi prav blizu sovražnika v najhujšem ognju. Da se pa fantje za vse krogle, ki so frčale večinoma črez glavo, niso nič zmenili, to je zasluga Zupanova; navduševal je namreč svoje podložnike, jim pravil, da Turčin ne zna streljati, da se jim torej ni treba nič bati i. t. d. To je pomagalo, da je patrola hitro in dobro izvršila svojo nalogo.

Likozar France, vodnik iste stotnije, iz Primskega v kranjskem okraju, jako spreten in hraber podčastnik, je prevzel, ko je bil poročnik Černè ranjen, poveljstvo Černetovega oddelka in ga zeló spretno in hrabro vodil.

Remžigar Miha, vodnik 10. stotnije, iz Dobrave pri Ljubljani, je svojega stotnika močno podpiral s tem, da je na levem krilu, na katerem so vstaši hoteli stotnijo obkoliti in jo pregnati, stal trden kakor skala in se branil z veliko srčnostjo proti sovražnemu navalu. Ko je stotnija malo pred koncem boja obkolila sovražno krilo, je Remžigar zavzel neko po sovražniku zasedeno višavo in jo tako dolgo držal, da so naši zasedli trdnjavo v Jajcu.

Hudnik Jože iz Hruševega pri Ljubljani in Segati Tone iz Kiopriza (Chiopris) pri Gradiški, oba pešca 4. stotnije, sta bila

odlikovana s srebrno svetinjo, ker sta prenašala srčno in ne meneč se za veliko nevarnost povelja in naznanila v najhujšem sovražnem ognju. Hudnik je vrh tega prav spretno in pogumno donašal strelivo v bojno črto.

Hribar Jože, pešec 4. stotnije, iz Ihana v kamniškem okraju, je bil zeló hraber vojak. Ko se stotnija še ni bila razvila in so ji sovražne krogle frčale črez glavo, se je šalil, rekoč: „To so bosenski sršeni!“ ter stegnil roko in jo zasukal, kakor bi lovil muhe. Fantje so se mu smejali in pozabili nevarnosti. Tudi pozneje, ko je bila stotnija že v ognju in so krogle še gosteje frčale okrog, je Hribar tovariše bodril in jim pravil, da bosenski sršeni ne pikajo. To je pomagalo, da se fantje teh sršenov res skoro nič niso bali.

Zdravič Martin, vodnik 9. stotnije, iz Vrezníka v kočevskem okraju. Oddelek nadporočnika Romberga je stal v zaslombo za neko turško kočo. Polkovnik Priger je hotel vedeti, kateri oddelki se bojujejo spredaj; zato je odposlal vodnika Zdraviča na patrolo. Pot ga je peljala po odprtem svetu in sovražnik je hudo streljal. Vodnika vse to ni zadrževalo; izpolnil je natanko povelje in izporočil polkovniku, kar je hotel vedeti. Oddelek, kateremu je bil Zdravič prideljen, se je pozneje razvil v bojno črto; pri tej priložnosti je navduševal Zdravič z besedo in dejanjem podložnike in jim zagotavljal, da se je zmaga že nagnila na našo stran, kar je podrejeno mu moštvo zeló osrčilo.

Tovorno živinče na potu pri Jajcu.*[1]

Stacul France, vodnik iste stotnije. Ko se je 9. stotnija razvila v bojno črto, je ta podčastnik pogumno koračil pred četo in si izbral ugoden prostor, odkoder je obsipaval s kroglami vstaše, ki so se skrivali za neko turško kočo. Med bojem je neprenehoma navduševal svoje ljudi, da naj vztrajajo, in res mu ni bilo treba navzlic hudemu sovražnemu ognju zapustiti prostora, ki ga je branil.

Zenko Janez, vodnik iste stotnije, iz Št. Mihela pri Postojni, se je tudi zeló pogumno vedel v bojni črti ter osrčeval moštvo, da

[1] Slike, zaznamovane z zvezdico (*), so posnete po fotografijah gosp. Alojzija Beera, fotografa v Celovcu.

naj vztraja, akoravno je bil v oddelku že eden mrtev in šest ranjenih. Ko je bilo treba bojno črto pomakniti nekoliko naprej, je koračil zopet prvi in je tako s svojim vzgledom potegnil kar za seboj podložnike.

Pišler Janez iz Kočevja in Partelj Janez iz Huja v kranjskem okraju, oba vodnika 10. stotnije, sta dajala s svojo žilavo vztrajnostjo v sovražnem ognju in s hladnokrvnim vedenjem izvrsten vzgled svojim podložnikom in s tem bistveno pripomogla, da se je dosegel ugoden uspeh. Ko se je poročnik Krušič, zmučen od truda, nezavesten zgrudil, je prevzel Pišler njegov oddelek in ga vodil spretno in pogumno; Partelj pa si je prizadeval, da sta se vzdržala red in zveza, med tem ko je stotnija koračila, da obkoli sovražno desno krilo.

Jakovac Henrik, desetnik, in Knol Tomaž, poddesetnik ali frajtar, oba od 6. stotnije, sta bila zelo pogumna in srčna in sta s tem povzročila, da se je njima podrejeno moštvo po njunih vzgledih neustrašeno obnašalo in se ni zmenilo za nevarnost, ki mu je pretila. Ko je bil nesrečni stotnik Kopřiva ranjen v nogo in ni mogel stopiti na njo, ga je Jakovac s pomočjo pešca Knola in Stalcerja prenesel z nevarnega mesta na pomočišče ter se potem nemudoma vrnil na svoje mesto.

Pregel Jože iz Vipave in Erjavšek France iz Županjih njiv v kamniškem okraju, oba pešca 3. stotnije. Tretja stotnija je morala v boju pri Jajcu prekoračiti dve sto korakov širok planinski travnik. Vstaši so kar najhuje streljali. Tu sta Pregel in Erjavšek z besedo in lastnim vzgledom navduševala tovariše in jih zagotavljala, da se jim ne bo nič pripetilo, ker sovražnik previsoko strelja. To je pomagalo, da so vojaki pogumno prekoračili to gorsko planjavo. Pozneje je odposlal poročnik Sever Pregla, naj poišče sosednjo stotnijo in se zveže z njo, kar je ta zopet dobro in neustrašeno izvršil.

Markič Jože, pešec 6. stotnije, je bil v svojem oddelku eden najpogumnejših vojakov in se je posebno s tem odlikoval, da je bil pri vsakem gibanju vedno prvi in je tovariše bodril s pogumnim klicem: „Fantje, le po njem!“ Ker se je pa preveč izpostavil, ga je zadela sovražna krogla; a tudi tedaj ni zapustil svojih tovarišev, temveč je streljal s krvavečo roko naprej do konca boja in s tem dajal tovarišem krasen vzgled vztrajnosti in zatajevanja samega sebe.

Stalcer Jože, pešec iste stotnije, iz Rajhenava v kočevskem okraju, je kot ordonanca v najhujšem sovražnem ognju prenašal hitro in neustrašeno povelja svojega stotnika. Pri tej priliki se je postavljal tudi v bojno črto in s svojim izvrstnim streljanjem pošiljal vstaše v turški raj in tako dosegel, da so tudi drugi tovariši mirno in dobro streljali.

Bergant Janez od svete Barbare v kranjskem okraju in Antončič Tone, oba pešca 10. stotnije, sta bila neustrašena v sovražnem ognju in sta s tem jako ugodno vplivala na tovariše. Bergant je vrh tega opravljal službo ordonance in pogumno prenašal naznanila in povelja sem in tja, bil ranjen in je pozneje vsled rane umrl v Glamoču, kjer je tudi pokopan.

Pavlovčič Elija, trobentač 2. bataljona, iz Trnja v postojnskem okraju, je zamenjal, kjer je le našel mrtvece, rog za puško in

se navdušeno udeležil boja ter vplival s pogumnim vedenjem in navduševalno besedo jako ugodno na svoje tovariše in jim vzbujal veselje do mirnega in uspešnega streljanja.

Pohvaljeni so bili: narednik Čadež Janez, vodnika Gramer France in Bančič Jože in desetnik Zvar Šimen 1. stotnije; vodnik Flegar Jože, desetnika Simončič France in Kotnik Jože ter pešec Derk Tone 3. stotnije; poddesetnik Lapajne Dragotin, pešca Jakše France in Žirovnik France 10. stotnije.

Naše izgube. Pipec čuva ujetnike. Pipec ranocelec. Pipec na straži.

Zmaga pri Jajcu je bila odločilnega pomena za prvo dobo zasedanja. Boj je imel na obeh straneh značaj spopada; zato tudi izgube niso bile neznatne. Pri 17. pešpolku je bilo 9 mož ubitih, 83 pa ranjenih; pri 10. lovskem bataljonu 6 mrtvih in 35 ranjenih; 53. pešpolk je imel 7 ubitih in 54 ranjenih in 5. ulanski polk 1 ranjenca.

Pri 17. pešpolku so padli pešci: Kajzer Jože, Mahorič Štefan, Sluban Janez, Golob France, Juvančič France, Krajger Jože, Čimzar Tine in desetnik Turšič Tone.

Medved-kula pri Jajcu.

Ranjeni pa so bili: stotnik Kopřiva Henrik, poročnika Ambrožič Polde in Černe Jože, narednik Košmel France, vodnika Zurl Janez in Kozjek France; desetniki: Stimac Andrej, Likar Jože, Balovc Lorenc in Kančič France; enoletna prostovoljca: Zor Nace in Fölsing Miroslav; poddesetniki: Škoda Tone, Eksel Just in Kump Jože; pešci: Hoge Jože, Mav Jurij, Ajzencopf France, Simunovič Janez, Filak Janez, Vidergar France, Pavliha Jaka, Rožič Miha, Hrovat Martin, Ažman Jože, Glavan France, Turn Jože, Pramer Janez, Vala Tone, Peršin Jože, Jeretič Janez, Stublar Peter, Prac Jurij, Traven Matija, Lavrenčič France, Simunovič Matija, Rešeta Janez, Šimenc Janez, Dolinek Jaka, Smrdu Janez, Suša Jurij, Jančar Tone, Kežar Martin, Gerden France, Dobrin France, Markič Jaka, Medest Jaka, Švab Matija, Blatnik Jaka, Terezin Lojze, Kožnert Tone, Marinič Jaka, Žabič Blaž, Vidmar Tine, Falzari Jaka, Jenko Miha, Bergant Jan., Satler Lorenc, Sibert France, Marica Lorenc, Perezin Janez, Šraj France, Zanskovič Miha, Oblak Jože, Habijanič Jernej, Vičič Janez, Žitnik Tone, Oberman Matija, Cugel Jože, Rojc Miha, Golija Janez, Sernec France, Strehar Gašper, Mubi Janez, Ankeli Lorenc in trobentač Bon Tone.

Vstaši so imeli večje izgube; razen tistih, ki so jih vzeli s seboj, so pustili še na bojišču 342 ubitih.

Dobili smo dalje v roke mnogo orožja, streliva, pet Krupovih topov in ujeli smo okoli šest sto mož.

Za te ujetnike se je na strani našega tabora naredil primeren krog, v katerega so morali ujetniki vstopiti. Stotnija vojakov z nabitimi puškami in nasajenimi bodali je obstopila obod tega kroga. Ujetnikom se je zapretilo, da bo vsak ustreljen, kdor brez dovoljenja stopi iz risa. Bili so tu samo zagrizeni Turčini ogorelih obrazov in orjaških žilavih rok, polni sovraštva in jeze do „gjavra“ (kristjana psa), ki so se mu morali zdaj pokoriti. Nekateri so se kar od jeze penili in pihali kakor mačka, kadar se postavi preganjalcu v bran.

Pipec je zeló grdo gledal te malopridneže in trdil, da imajo vsi s kristjansko krvjo oskrunjene roke; zakaj kristjanu glavo odrezati, jim je toliko, kolikor muho ubiti. Ta srd se je še pomnožil, odkar je videl Pipec nad trdnjavskimi vrati v Jajcu (gl. str. 51.) glave svojih tovarišev, ki jim jih je biť nečloveški Turčin v boju porezal in jih potem prinesel do Jajca in ondi pribil na vrata. Pipec je pričakoval, da se bodo ujetniki spuntali, in tedaj bo šel tudi on pomagat. Uverjen je bil, da bo njegov pipec gotovo tudi tam kakor povsod storil svojo dolžnost; bil je torej vedno pripravljen na to „klanje“. Še po noči se je ulegel vedno tako, da je gledal proti ujetnikom, a spal je le z enim očesom, z drugim pa pazil na punt, a zaman. Ena noč je prešla za drugo in Turčin še vedno čepi v risu s sključenimi nogami mirno, a ves oslabljen; zakaj razen suharja in vode že dva dni ni nič užival.

Skoro gotovo je pomanjkanje živil in pičlo število vojakov napotilo našega divizijonarja, da je dne 10. vel. srpana pred odhodom iz tabora dal zopet prostost vsem ujetnikom, ki so jo potem mahnili večinoma proti Sarajevu.

Pipec je bil ves potrt, ker ni mogel maščevati svojih tovarišev; povelja pa, ki je dalo Turkom zopet svobodo, takrat ni razumel in ga menda še sedaj ne razume.

Kakor morje po viharju, tako je bila po krvavem boju pri Jajcu vsa okolica še zvečer nekoliko razburjena in zrak nasičen z neprijetnim smodnikovim dimom. Hiše so bile zapuščene, hlevi prazni; turški konjiči, ki so med bojem in na begu izgubili svoje jezdece, so dirjali sem in tja in se veselili zadobljene svobode. Pozneje so te konjske veseljake polovili in marsikateri stotnik, ki prej ni imel konja, ga je zdaj dobil zastonj ali za male novce. Kdo ni poznal kobilice belke z imenom „Bosna“, ki jo je v Ljubljani mnogo let jahal domači stotnik in poznejši podpolkovnik Slivnik v trajni spomin na ta vroči dan?

Tudi ščetinci kratkih nog niso mogli bežati s svojimi gospodarji; potikali so se okoli taborišča brez gospodarja. Naš Pipec je hitro spoznal vrednost teh četveronožcev za častniško kuhinjo in se jim je ponudil za gospodarja. A ščetinci so slabo izkupili; zakaj seznaniti so se morali takoj na mestu z ostrim njegovim pipcem. Nič bolje se ni godilo kuretnini, ki jo je Pipec tudi potreboval, ker so bila živila v častniški kuhinji že pošla in častniki so bili po trudapolnem in krvavem boju jako potrebni krepila. Da jim je v takih okolnostih prašič-

kova pečenka in kurja juha izvrstno ugajala, ni treba še posebej omenjati. Pipec se je zopet izkazal spretnega pomožnega kuharja in je prejel ta večer za svojo spretnost posebno pohvalo.

* * *

Dne 8. vel. srpana zjutraj še nismo vedeli, kaj bomo kuhali za kosilo ta dan; zakaj malo številce četveronožcev, ki so se potikali okoli tabora brez lastnika in so bili polovljeni, je jedva zadoščalo za večerjo. Živila, ki jih je nosilo moštvo in tovorna živina, so nam bila pošla že prejšnji dan. Nadomestiti jih iz vojaških shramb v Banjaluki ali Stari Gradiški ni bilo mogoče; zakaj vozovi, na katerih so bila naložena živila, so bili zaradi slabih potov in deževnega vremena zaostali daleč za nami; ni se moglo računati, da nas doidejo v dveh dneh. Zaradi takih razmer je ukazal divizijonar, naj si posamezni oddelki preskrbé potrebnih živil pôtem rekvizicije ali posilnega nakupa. V ta namen so se odposlala krdela na vse strani.

Pri Plivskem slapu.

Tudi jaz sem odšel z malim oddelkom v selo Volijak, da preskrbim za prvi bataljon potrebnih živil. Šel je z menoj tudi Pipec. Ker je bil vešč mesarskega rokodelstva, mi je bila njegova navzočnost prav po volji. Koračili smo previdno, kakor da bi bilo vse polno sovražnikov v okolici. Pipec se je držal vedno prednje straže. Dospevši v Volijak, zavarujeta stranski straži selo od zunaj, prednja ga pa preišče znotraj. Pipec je že pri prvi hiši zvedel, da se je ondotni knez bojeval zoper nas in da je zdaj z drugimi vred zbežal proti Travniku. Kneza torej ni bilo, da bi nam bil šel na roko. Boljši nego knez je bil naš Pipec. Hitro je izvohal, da v hlevu sosednje hiše stojita dva vola, junec in mršava krava. Potipal jih je po svoji mesarski navadi in se gledé dobrega mesa prav ugodno izrekel o njih. Da bosta šla ta dva vola in junec z nami, to je bilo zdaj že gotovo, a komu jih plačati, ker ni bilo videti žive duše pri hiši? Še le ko je Pipec večkrat pred zaprtimi vrati glasno zakričal, da bomo vola odgnali, smo začuli glas stare ženske. Dolgo ni trajalo, kar se prikaže iz koče v zeleno haljo oblečena žena, ki je imela obraz zakrit do očij. Bila je vsa prestrašena, ker je mislila, da smo prišli po njenega moža, ki se je udeležil boja pri Jajcu. Še le ko sem ji razložil, da potrebujemo za naše vojake govedine in da vzamemo oba vola in junca in jih tudi pošteno plačamo, se je starka, kateri je prorok Mohamed že davno odpustil, da se je pogovarjala z nami, malo pomirila in prosila, naj ji pustimo vsaj kravo,

ki ji živi njene otroke. V to sem kaj rad privolil, ker stare mršave krave pač nisem potreboval. Pipec je cenil vola po 100 in junca na 60 goldinarjev.

„Tu imate 260 goldinarjev za oba vola in junca; potrdite mi zdaj na tem listku, da ste denar resnično prejeli."

„Gospodine, kako bom potrdila, ker ne znam pisati?"

„Kje je vaš mož?"

Pri tem vprašanju se starka zopet prestraši. Pipec pa, ki je malo prej vstopil v Turčinovo sobo, odgovori: „Tukaj v sobi na preprogi leži." Tedaj vstopim tudi jaz v Turčinovo kočo, da dobim potrdilo za prejeti denar. Turčin se je z velikim stokom in ječanjem usedel in s svinčnikom naredil neko turško čačko, s katero sem bil v takih razmerah popolnoma zadovoljen.

Vprašal sem ga, kaj mu je, da tako ječi.

„Gospodine, imam rano na prsih. Hudo me boli, pomagajte mi!"

Nisem ga hotel vprašati, kdo mu je povzročil rano, zakaj slišal sem že prej, da je bil ta Turčin prejšnji dan še naš sovražnik. Pipec, ki je hodil v zdravniško šolo in se je res nekaj razumel na zdravništvo, se pripogne, odstrani ranjencu obleko in zdaj se je res pokazala prsna rana, ki je pa bila še s strjeno krvjo zamazana in že precej vneta ali otekla. Pipec je pritisnil bolniku uho na prsi in se izrekel, da Turčin gladko diha; pljuča torej niso bila poškodovana. Izpirajoč rano z vodo, je Pipec takó-le govoril:

Naša vera nas uči,
Tam pomagat', kjer boli,
Naj bo Turek al' kristjan,
Bodi trezen al' pijan,
Naj bo reven al' bogat,
Bodi Nemec al' Hrvat.

Potem vzame iz žepa nekaj „cufanja", ga položi na rano, oteklino okoli rane pa potrese z rumenim ranocelnim praškom (jodoform). Nato dene še platneno cunjo na cufanje in vse pritrdi s povojem ter reče Turku: „Za danes je dobro; jutri pa pojdite v Jajce k našemu zdravniku. Ta vam bo rano vnovič pregledal in obvezal."

Turčin, kateremu je takoj malo odleglo, se je Pipcu presrčno zahvalil in ga hotel celó objeti. A ta se mu je izmuznil, zbežal iz koče, dal voloma konopec na roge in hajdi, šli smo nazaj v tabor.

Volički si še niso dobro ogledali našega podnebnega stanišča, ko je že zapela sekira in črez dobro uro je že vrelo meso v kotličkih, ki se pa ni dokuhalo. Nastal je namreč prazen „alarm" v taboru; ljudje so menažo izlili na travo, meso spravili, kotliče pa navezali ter odrinili proti Jezeru, a so se kmalu vrnili; zakaj prihajala je 1. gorska brigada, katero so imeli po zmoti za sovražnika.

* * *

Da po vročem boju niso vsi vstaši bežali proti Travniku, temveč da so se nekateri zagrizenci skrili po zasedah in od ondod napadali naše ljudi, nam priča nastopni dogodek.

Dne 8. velikega srpana sem stal na severovzhodni strani tabora z devetimi moži na straži. Tudi sluga Pipec je bil pri meni.

Zemljišče, ki sem ga imel varovati in pregledati, je bilo gosto pokrito s koruzo in drugo setvijo. Utaboril sem se na neki rebri pod košato črešnjo, odkoder se je še najbolje videlo na vse strani; ljudi pa je prikrivala zraven stoječa, precej visoka koruza. Pipec si je narezal v bližnjem grmu leskovine in se kratkočasil s tem, da je delal vislice in jih postavljal druge zraven drugih. Nisem ga hotel vprašati, kaj to pomeni; zakaj vedel sem, da sovraži Turke iz dna srca zato, ker so našim tovarišem porezali glave. Maščevalnih mislij, ki so se mu vzbujale v srcu, pač ni mogel drugače pokazati, kakor da je postavljal vislice. Ko je stalo že deset takih vešal vzravnanih, kakor vojaki v vrsti, se obrne proti taboru, rekoč: „Vislice so že pripravljene;

Mlini ob reki Plivi pri Jajcu.

ukaz naj bi še dali in rabelj naj bi prišel, potem takoj lahko pričnemo z obešanjem onih, ki čepé tam-le doli v risu.“ Izgovorivši te besede, poskoči, kakor bi ga bil kompanijski črevljar s šilom zabodel v bedro, ter vzklikne: „Gospod poročnik, tam-le doli pa zopet Turek miši lovi.“ Hitro nastavim daljnovid in zapazim, da se na označenem mestu majó koruzi vrhovi. Mahoma odpošljem dva moža, da se prepričata o tankem sluhu in sokolskem vidu Pipčevem.

Vstaš se je ravno priplazil do konca koruzne njive ter ustrelil v tabor, ko sta prišla moja vojaka do njega. Začutivši za seboj stopinje, se vstaš obrne in hoče ustreliti drugič, pa predno je mogel sprožiti, mu en mož izbije puško iz rok, drugi mu pa zasadi bodalo v srce, da se takoj zgrudi in ne migne več. Prihitelo je več vojakov

iz tabora gledat ta prizor. Izkopali so na mestu jamo, položili Turčina vanjo ter ga zagrebli. Pipec pa je vzkliknil: „Zastonj nisem postavljal vislic; obešali sicer nismo, a želja se mi je vendar izpolnila; maščevali smo svoje tovariše.“

Še danes mi ni prav jasno, kako se je bil priklatil ta vstaš črez zasedeno črto do tabora; gotovo se je plazil kakor mačka, kadar miši lovi.

Zadnja čast padlim junakom.

Istega dne popoldne se je odpravljal vojaški kaplan Polak in oddelek vojaštva na bojišče, da tam zadnjikrat izkažejo čast junakom, ki so padli na polju časti in slave ter jih potem polože k večnemu počitku. Pipca je zeló mikalo, da bi si ogledal ta prizor; zato poprosi dovoljenja. Dobil ga je toliko laže in hitreje, ker je vojaški kaplan potreboval strežaja ali ministranta. Pipec je pa že od mladih nog stregel domá pri maši in pogrebih, torej je to službo dobro umel. Dovolilo se mu je, da sme iti na tri kilometre od tabora oddaljeno bojišče, da izkaže tam tudi on tovarišem zadnjo čast.

Bojišče je bilo skoro pol ure široko; kazalo torej ni, da bi se bili mrtveci daleč sem in tja prenašali. Izkopali so jame na tistih mestih, kjer so ti junaki padli, in so jih tudi tam položili k večnemu počitku.

Ko je vojaški duhovnik mrtvece zadnjikrat poškropil z blagoslovljeno vodo in pokadil s kadilom, se je valil dim naravnost proti nebu. Pipec je zeló resno in pobožno obračal svoje oči za njim. Bralo se mu je na obrazu, kaj misli v srcu: „Junaki, ki pri nebeškem Očetu že uživate svoje zasluženo plačilo, prosite za me, da srečno pridem iz te vojske; če pa me zadene smrt na bojišču, kakor je zadela vas, izprosite, da pridem k vam uživat večno veselje.“ Tako je razmišljal Pipec, ko je duhovnik molil za junake, k večnemu pokoju položene, in zadnja beseda duhovnikova: „Amen“ ga je še le vzdramila iz te zamišljenosti. Pobožno ginjen, je odrezal s svojim pipcem precej debelo deblo, naredil križce ter jih zasadil v gomile in na nje obesil vence, ki jih je spletel iz poljskih rož in cvetlic.

Tudi kristjani so okrasili in še dandanes okrašajo na vernih duš dan gomile svojih osvoboditeljev — le mi rojaki smo jih popolnoma pozabili. Polk št. 53. in 10. lovski bataljon sta postavila spomenike svojim padlim junakom, a mi Kranjci smo zaostali, in tujci, ki hodijo obiskovat to bojišče, ne vedó, da so se tu bojevali tudi kranjski junaki. Morda nas vendarle vzdrami prihodnjost iz te nehvaležnosti nasproti svojim rojakom junakom, ki so prelili zadnjo kapljico krvi za dom in za cesarja.

Izprevod ranjencev.

Dne 8. vel. srpana se je proti večeru skoz naš tabor pomikal počasi in med pretresujočim stokom izprevod ranjencev z bojišča, kjer so ti reveži v šatorih prenočili, v mesto, kjer so se v hišah ubeglega sovražnika naredile bolnišnice. V taboru so se vozovi ustavljali;

vsak je hotel videti še enkrat svojega tovariša, ki je prelil kri in trpi za svojega vladarja in za svoj dom. Tudi Pipec se je ril naprej, a ne praznih rok; v lončku je imel juhe, v kositrski skledici pa pečenke; te se sicer ni mogel iznebiti, juhe mu je pa zmanjkalo, zakaj ranjencev je bilo 173 in vsi so bili zeló žejni.

Poročnik Černè Jože.

Huda vročica je kuhala poročnika Černeta, ki je bil v trebuh ranjen in je ležal vznak na vozu. Nad polno črno brado sta se svetili zgornji lici, kakor dve rdeči črešnji; visoko čelo je bilo potno in žila mu je hudo utripala. Bil je še pri polni zavesti; popraševal je zdaj tega, zdaj onega: „Še li kdaj ozdravim?“ Tolažilne besede tovarišev so ga nekoliko pomirile. Vozovi so že davno odložili te junake, a zadnji mili pogledi tega hrabrega tovariša, ki ga potem nisem videl več, so mi še danes živo pred očmi in mi ne bodo nikdar izginili iz spomina. Ozdravel revež ni, umrl je že po šestdnevnem mučnem trpljenju daleč od onih, ki so ga vzgojili in ljubili. Pokopan je na pokopališču v Jajcu.

Stotnik Kopřiva je prenašal s čudovito potrpežljivostjo in vdanostjo neizrečene bolečine, ki mu jih je povzročala rana na spodnjem stegnu. Krogla mu je bila zdrobila kost. Zdravniki so izjavili, da je smrt gotova, ako se mu noga ne odreže, a Kopřiva tega ni hotel slišati; pozneje je pritisnil nanj črni prisad in revež je moral umreti. Pokopan je v Gradcu.

Obema so častniki in tovariši postavili spomenike.

Soteska ob reki Vrbasu. Na desni skali zgoraj deželni hôtel.

Srečnejši je bil poročnik Polde Ambrožič; temu je šla krogla, kakor sem že prej omenil, skoz dlan v zgornje stegno. Na roki mu je zdrobila pač kost, a na nogi mu je prevrtala samo meso; ozdravel je in še zdaj živi kot stotnik v pokoju v Ljubljani.

Predaleč bi zašel, ako bi hotel opisovati rane in bolečine vsakaterega teh junakov. Mnogo izmed njih je ozdravelo, nekaj jih pa čaka vstajenja na grobju v Jajcu in na drugih pokopališčih.

„Bodi jim lahka tuja zemljica!“

Zborovanje častnikov. Dražba.

Drugi dan zjutraj se je Pipec praskal za ušesi in bistro gledal na tisti šator, pod katerim je pred dvema dnevoma bival še Turčin, a danes je prenočil pod njim že naš bataljonski poveljnik s svojim pribočnikom ali adjutantom.

Ob sedmi uri zjutraj so se zbrali tudi vsi častniki in častniški namestniki tega bataljona pod tem šatorom.

Pipec je sam s seboj takó-le modroval: „Da zborujejo častniki in se posvetujejo o službenih stvareh kot voditelji, to že umem; a to mi ne gre v glavo, zakaj hodijo poedinci za streljaj od šatora cigarete kadit. — Da je odstopil častnik Muha, tudi razumem, zakaj sitnih muh se povsod radi iznebé; da je pa šel cigareto kadit tudi velikan in mogočnež St...., tega pa res ne razumem.“

Bataljonski trobentač, ki je od zadaj poslušal to modrovanje, mu poseže v besedo, rekoč: „Kaj pa čenčate? Vidim, da niste hodili v šolo za šarže ali podčastnike!“

„Ali ste morda hodili vi?“

„Kaj pa, da sem hodil.“

„Kaj ste se pa učili tam?“

„Učili smo se, da ni vsak, ki se piše za „Muho“, siten in nadležen in da ni vsak velikan mogočen; učili smo se pa tudi, da morajo predstojniki skrbeti za podložnike, in ravno to dela zdaj naš vzorni bataljonski poveljnik.“

„Morda skrbi s tem za podložnike, da jih pošilja iz šatora in potem Bog ve kaj o njih govori?“

„Kaj še; ravno narobe. Dobro vam je znano, da major nima toliko očij, kolikor podložnikov, torej ne more povsod videti, kako se poedinci obnašajo v boju. Zato odstopajo od najvišjega do najnižjega, da more major potem navzočnike popraševati, kaj je odstopljenec izrednega in hrabrega storil v boju. Izredno hrabre čine zapiše ter jih predloži vojnemu ministrstvu in od ondod pridejo odlike in pohvale. Častniki bodo takrat gotovo zeló veseli, vi pa glejte, da jim postrežete z dobrim kosilom!“

„To pa to; že mnogo dnij prej bom vsa piščeta zabaral.“

„Ej, kaj piščeta, zabarati morate tudi race in goske!“

„Katere goske pa naj zabaram?“

„Vse, katere dobite!“

Pipec je bil zadovoljen, da mu je trobentač rešil uganko, njegove nasvete pa je pozneje v Livnu vestno izpolnjeval. —

Dne 9. vel. srpana pred kosilom je bila dražba v taboru. Prodajala se je zapuščina nadporočnika Doksata, ki je padel v boju pri Varcar-Vakufu. Ta zapuščina se v tistem nevarnem času ni mogla odposlati sorodnikom, ker pošta še ni sprejemala zabojev in zavitkov. Znano je, da je v Bosni našo prtljago nosila tovorna živina; teža je bila za vsakega konjiča ali za vsako mulo natančno določena in marsikatero živinče je že postalo nesposobno za nošo ali je že celó poginilo. V takih razmerah je bilo res najpametnejše, da se je Doksatova zapuščina na mestu razprodala na dražbi; zakaj vsak si je hotel kupiti spomin na priljubljenega tovariša, na drugi strani pa popolniti pomanjkljivo prtljago.

Na cesti Jajce-Banjaluka.

Prodalo se je vse prav hitro in dobro razen daljnovida. Zakaj vendar daljnovid ni bil na prodaj? Daljnovid ima zgodovinski pomen; ta se je moral ohraniti sorodnikom. Svinčenka, ki je ugasnila Doksatu luč življenja, je z označenim daljnovidom v tesni zvezi. Noben strugar ali ključalničar bi ne mogel predolbsti stebrička na daljnovidu tako fino in simetrično, kakor ga je prevrtala svinčenka. Odtod je šla v trebuh ter ostala v lédnem okostju ubogega častnika.

Ta izredno nadarjeni častnik je smel v resnici gledati v sijajno bodočnost, a kruta in neusmiljena usoda mu je razbila v pravem pomenu besede najprej daljnovid in mu potem odrezala nit življenja za vselej.

Mesto Jajce nekdaj in zdaj.

Predno se napotimo dalje, oglejmo si malo bolj natanko trdnjavo Jajce!

Jajce je največje mesto v okraju z enakim imenom. Sezidano ob levem bregu reke Vrbasa na podolgastem, skalovitem, jajcu podobnem holmcu — odtod njegovo ime — je štelo leta 1878. za časa vstaje 3500 prebivalcev, večinoma katoliškega veroizpovedanja.

Mesto se deli v dva dela: v trdnjavo na vrhu holmca, v kateri stanujejo sami Turki, in v novo mesto ob vznožju trdnjave, kjer prebivajo kristjani.

Trdnjava nima velikega vojaškega pomena, zakaj z bližnjih hribov se s sedanjimi topovi lahko poruši vse obzidje.

Sredi mesta se spušča reka Pliva po dvajset metrov visokem slapu v reko Vrbas. Ta šumeči vodopad povzroča v zvezi s skalovitimi bregovi, ki obdajajo mesto, prekrasno in mično sliko.

Mesto Jajce je imelo v bosenski zgodovini večkrat pomen. Sezidal ga je vojvoda Hrvoje začetkom 15. stoletja; zadnji bosenski kralj Tomaševič ga je utrdil; sultan Mehmed ga je l. 1463. z orožjem pridobil in njemu ga je potem s silo vzel ogrski kralj Matija Korvin.

Po dolgem in težavnem obleganju je prišlo Jajce leta 1527. za več stoletij Turkom v roke.

Pravljica pripoveduje, da je živel v Jajcu evangelist Luka in bil tam pokopan v neki njemu posvečeni cerkvi, katero pa so pozneje Turki izpremenili v mošejo. Njegove kosti so prenesli menihi reda sv. Frančiška v Benetke.

Okolica mesta Jajca je ena najlepših pokrajin slikovite Bosne, posebno krasna je južna obala gorskega jezera.

Dandanes se Jajce posebno živahno razvija. Neka nemška delniška družba iz Norimberga si je pridobila od bosensko-hercegovinske vlade pravico, izrabljati vodno moč jezera, ki se nahaja tu, in vodá, ki se iztekajo vanje. Ta družba je sezidala blizu slapa, ki ga izkorišča, z osmimi milijoni kron dve veliki tovarni, ki izdelujeta kalcijev karbid, klorov apnenec in druge kemijske tvarine. Stroje goni elektrika, ki jo daje vodna moč. Doslej je približno pet sto delavcev, večinoma domačinov, uslužbenih v teh tovarnah.

Družba je kupila v bližini teh tovaren več zemljišč, na katerih bo postavila še druge tovarne.

Razen teh. poslopij se je sezidalo po naših načrtih več zasebnih hiš, vladno poslopje ali konak, ki je stalo 140.000 kron; na vzhodni strani mesta tri vojaške barake za 300 in na gradu ena za 100 mož.

Ker zdaj razen osmih orožnikov ni drugega vojaštva v Jajcu, stanujejo v teh barakah civilni uradniki s svojimi rodbinami.

Deželna vlada ima v Jajcu eden, trapisti iz Banjaluke pa dva hôtela.

Vodovod, sezidan l. 1902. s svoto 120.000 kron, preskrbuje mesto z jako dobro pitno vodo; vodoshramba ali „reservoar“ se nahaja na gradu. Tu stoji tudi smodnišnica in več drugih shramb.

Črez reko Vrbas vodita dva lesena in železen most; ravno toliko in takih mostov je črez reko Plivo.

Mesto ima deloma električno razsvetljavo.

Cesto, ki je vodila po ovinkih in goratem zemljišču iz Jajca v Banjaluko, je deželna vlada preložila in novo cesto izpeljala ob reki Vrbasu. Ta cesta nam nudi mnogo slikovitih prirodnih krasot, kakor jih kažejo nekatere naše slike (gl. str. 73., 75., 79. in 81.).

Za duševno izobrazbo skrbi štirirazrednica, za zveličanje duš pa rimskokatoliška in grška župna cerkev ter frančiškanski samostan.

Grad v Jajcu sme torej že danes s ponosom gledati na lepi razvoj in napredek nekdanjega kraljevega mesta.

Proti Karavlji gori.

Med tem ko smo počivali v taboru pri Jajcu, so nam dohajale mnogovrstne novice o sovražniku. Ulanske patrole, ki so se odpošiljale proti Karavlji gori, niso vedele o sovražniku dosti povedati; katoliški duhovnik, frančiškan, ki je dne 9. velikega srpana prišel v tabor, pa je javil, da korakajo močne vstaške čete iz Travnika proti Karavlji gori. Ravno ta dan zvečer sta prinesla dva zaptija (turška orožnika) vdanostno pismo in ob enem poročilo, da je črta Travnik-Karavlja gora brez vstašev.

Cesta med Jajcem in Banjaluko.
(Pred predorom.)

Zaradi teh različnih poročil in nezanesljivih turških zagotovil je sklenil divizijonar vojvoda Virtemberg korakati proti Karavlji gori v več oddelkih v bojni obliki, to je tako, da se četa vsak trenutek lahko razvije v bojno črto.

Glavno krdelo, obstoječe iz prve gorske brigade, enega bataljona 17. pešpolka, divizijskih zaslomb in pratežnih vozov cele divizije, je odrinilo pod vodstvom polkovnika Vilca dne 10. vel. srpana ob polsedmih po glavni cesti skoz Krežluk proti Karavlji gori. Naloga mu je bila, da za slučaj boja obdeluje sovražnika od spredaj.

Desna kolona ali truma, obstoječa iz dveh in pol bataljona 53. pešpolka, ene patrole konjikov in enega zdravniškega oddelka, je odkorakala že dne 9. velikega srpana pod vodstvom polkovnika Hostineka v Vinac, kjer je prenočila; dne 10. vel. srpana zjutraj pa je zapustila ta kraj in spremljala glavno trumo ob desni strani skoz Zlatino proti Karavlji gori, kjer bi naj zgrabila sovražnika od desne strani.

Leva kolona, obstoječa iz šestih stotnij 17. pešpolka, 10. lovskega bataljona, ene gorske baterije, enega oddelka ulancev, se je napotila dne 10. velikega srpana ob polšestih zjutraj pod vodstvom generalnega

majorja nadvojvode Ivana Salvatorja skoz Lučno in Gostilj po Božičkovački planini proti Karavlji gori ter je imela nalog, za slučaj boja zgrabiti vstaše od leve strani in vzadi.

Ena stotnija 53. pešpolka je ostala za posadko v Jajcu in ena 17. pešpolka je spremljala pratežne vozove po glavni cesti.

Četrta kolona, obstoječa iz pol eskadrona ulancev, ki jih je vodil nadporočnik Konstantinovič, in iz ene stotnije 17. pešpolka pod vodstvom stotnika Stromajerja, pa je korakala v varstvo skrajnega desnega krila po dolini reke Vrbas že dne 9. velikega srpana popoldne proti Dolnjemu Vakufu.

Ulanci so imeli nalogo, razpisati po tej dolini do Dolnjega Vakufa rekvizicijo (t. j. naznanilo, da hočejo nakupiti potrebnega živeža), dne 10. velikega srpana jo pa mahniti, pustivši eno patrolo v Dolnjem Vakufu, črez Čardak proti Karavlji gori in tam zasačiti sovražnika od vzadi.

Stotnik Stromajer, ki je prišel dne 9. velikega srpana do Vinca in tam prenočil, je služil v prvi vrsti konjikom v zaslombo; potem je imel nalog, nakupiti živil, dne 10. vel. srpana pa odriniti skoz Dolnji Vakuf na Čardak in drugi dan oddati živila pri diviziji v Travniku; ako bi se pa sovražnik pri Travniku ali kje drugje postavil v bran, naj ga zgrabi od vzadi.

Vidi se, da je imel ves ta načrt namen, sovražnika popolnoma uničiti ali ga vsaj do zadnjega moža ujeti; posebno važnega pomena je pa bila naloga, ki sta jo imela stotnik Stromajer in nadporočnik Konstantinovič.

Ako pomislimo, da je bilo v Livnu 5000 mož sovražnika, ki bi se bil lahko združil s Turki, premaganimi pri Jajcu, in se potem našim uprl na Karavlji gori ali pa pri Travniku, sta bila ta dva oddelka res v veliki nevarnosti. Kaj je pol eskadrona konjikov in ena stotnija pešcev proti tolikemu številu vstašev! Daljava od glavne vojske je bila taka, da se ni moglo računati na pravočasno pomoč od te strani.

Vojvodi Virtemberškemu je bil ta težki položaj dobro znan; zato je pismeno zaukazal, da se mora izbrati za to podjetje najodločnejši stotnik. To povelje se je dostavilo stotniku Stromajerju 17. pešpolka s pristavkom, da mora s svojo stotnijo takoj odriniti.

Tedanji poročnik Jaka Modrijan, ki je služboval pri Stromajerjevi stotniji, pripoveduje o tej ekspediciji takó-le: „Dne 9. vel. srpana po menaži smo odrinili in prišli brez posebnih nezgod v Vinac ali Vinkovce, kjer smo se zunaj te vasi utaborili in prenočili. Tukaj nam je konjiška patrola izročila štiri ujete Turčine, ki so vodili s strelivom in orožjem obloženo živino s seboj. Strelivo smo vrgli v reko Vrbas, orožje pa uničili.

Po noči so prišli kristjani k poveljniku in ga svarili, naj nikar ne hodi dalje, ker bi kmalu trčil na vstaše, ki so bili pri Jajcu zapodeni. Na početek pač nismo smeli misliti to noč, zakaj vsak trenutek smo morali biti pripravljeni, da se spopademo s sovražnikom.

Noč je mirno pretekla. Drugi dan smo jo pa na vse zgodaj mahnili proti Dolnjemu Vakufu. Ujetnike smo vzeli s seboj. Ob deseti uri

smo dospeli v to mesto. Stotnik Stromajer je poslal intendanta (t. j. častnika, ki priskrbuje potrebna živila) in mene z enim vodom na rekvizicijo, da nakupiva živil; tudi mi je izročil ujetnike v varstvo. Opoldne so bila živila, za katera je intendant plačal 6000 goldinarjev, za nalaganje pripravljena.

Zdaj še le se je pričelo záme najhujše delo. Stotnik Stromajer s tremi vodi in intendant sta izginila in meni prepustila, da odpravim nakupljeno blago. Ta odprava bi mi ne bila delala težkoč, ako bi bil imel zadostno število tovorne živine. Za Boga milega, pa kje jo dobiti? Prebivalstvo nam ni bilo posebno prijazno in s silo bi se tudi ne bilo dalo dosti opraviti. Izkušal sem doseči svoj namen s prijaznostjo; šel

Cesta v Vrbasovi dolini.

sem h kajmakamu (okrajnemu glavarju) in poprosil za 80 glav tovorne živine. Sprva mi ni hotel izpolniti moje prošnje; še le ko sem mu pojasnil stališče in ga opozoril na vojno postopanje, je obljubil, da ugodi moji zahtevi. Zdaj sem bil z njim prijaznejši in sem mu razložil, kakšne koristi bo imel on sam in z njim cela okolica, ako mi bo šel povsod na roke; le zaradi svoje odločnosti in mirnosti sem dosegel pri kajmakamu spoštovanje in veljavo.

Ko je bil vse potrebno ukrenil, da se preskrbi tovorna živina, me je povabil na obed; toda jaz nisem posebno zaupal tej nepričakovani prijaznosti in sem, akoravno žejen in lačen, le nerad sprejel to povabilo. Ko zapazi kajmakam moje obotavljanje, mi je zagotavljal, da bom v njegovi hiši ravno tako varen kakor domá.

Moštvo, ki je bilo z menoj, je dobilo po mojem posredovanju prav dobro kosilo. Ujetnikom sem ukazal dati kruha in sira, s čimer sem se Turkom zeló prikupil.

Bilo je že pozno popoldne, a o zahtevani tovorni živini še vedno ni bilo ne duha, ne sluha. Postajal sem že nemiren in si mislil: Kajmakam nalašč odlaša, da me bo po noči toliko laže spravil v pogubo. To moje mnenje je podkrepila še govorica, da se nahaja v okolici več vstaških tolp, in vrh tega pelje pot, po kateri mi bo korakati iz Dolnjega Vakufa na Čardak, skoz sotesko (defilé).

Po mnogem pritisku pa so naposled vendar Bosnjaki prignali zahtevano tovorno živino, katero smo hitro obložili. Svojo 50 mož broječo četo sem razdelil v oddelke po 5 mož in sem jih uvrstil v kolono. Oddelek petih mož — z ujetniki v sredi — je zaključil 400 korakov dolgo vrsto ali kolono.

Predno sem odrinil in se poslovil od kajmakama, sem ga opozoril, da se bo za slučaj napada ali kake druge nezgode mesto zapalilo in prebivalci postrelili. Kajmakam je na to opazko prav po turško odgovoril: „Gospodine, zagotavljam vas, da se vam ne bo nič slabega pripetilo. Ako ne bo to istina, hočem izgubiti glavo.“

Mož je imel prav. Zdelo se mi je, da je bil z vstaši sporazumljen; zakaj ko smo korakali skoz zgoraj omenjeno sotesko, sem videl ne daleč od ceste taboriti vstaše, a obnašali so se povsem mirno, akoravno bi bili lahko uničili vso kolono, osobito če bi jim bili tudi gonjači pomagali.

Bila je že noč, ko sem dospel nepoškodovan na Čardak, kjer so me stotnik Stromajer in drugi željno pričakovali. Bilo je vse rešeno in drugi dan, to je 11. vel. srpana, smo se zopet združili s polkom in korakali skupaj v Travnik.“

* * *

Ne bom opisoval vseh potov, po katerih so se premikale te štiri kolone proti Karavlji gori, temveč omeniti hočem le križeve poti, po kateri je korakala leva kolona, v koji je bila uvrščena tudi moja stotnija.

Zračna črta med Jajcem in Karavljo goro znaša približno dvajset kilometrov, a potrebovali smo do tja celih ednajst ur. Že iz tega je razvidno, da nam je napravljalo zemljišče, po katerem smo se pomikali, neizrečene zapreke. To je že prej dobro vedel naš divizijonar; zato je odkazal to križevo pot kranjskim fantom, ki so že pri Jajcu pokazali, da umejo preplezati najstrmejše skale. Vedel pa je tudi naš Pipec in opozoril druge sluge, da bomo 10. vel. srpana križev pot potili. Pipec je skuhal, dobro vedoč, kaj je za tako dolgo in težavno pot najboljša okrepčava, zjutraj več črne kave nego po navadi, jo zmešal z rumom in napolnil s tem hladilom malo in veliko čutaro.

Že kmalu po odhodu iz tabora pri Jajcu je bila pot tako strma in polzka, da bi se bil mogel človek v kolena gristi in da smo pri vsakem koraku zdrsnili za pol koraka nazaj. Živina, ki je nosila topove, nam je mogla slediti le s pomočjo vztrajnih kranjskih fantov. Še huje se nam je godilo, ko smo dospeli na vrh gosto porastlega gorskega grebena, na Božičkovačko planino.

Tukaj nas je objela gosta megla, pot se je izgubila, začel se je pragozd brez potov, kjer gotovo že stotine let ni pela sekira. Debela, od starosti in viharja podrta debla so ležala križem in trohnela; ostro in robato skalovje je strmelo kvišku; bodeče trnje in grmovje je potnika vsak hip ustavljalo, da si je moral z orožjem sproti delati pot in noga se je do gležnjev pogrezala v listnatem gnoju.

Po tem za hojo skrajno neugodnem zemljišču smo se pomikali počasi kakor polž, a hvala Bogu, ko smo dospeli do vrha, nismo padli nazaj. Preiskati nam je bilo treba ves ta dolgi in široki gozd. Razume se, da posamezne stotnije niso korakale kakor goske druga za drugo, ampak v bojni obliki, druga zraven druge s presledkom, ki je bil potreben. Na čelu vodilne stotnije je koračil širokohlačni Bosnjak, kristjan, za kažipota in za njim Pipec in bataljonski trobentač. Pipec ni nič kaj zaupal vodniku, zato je vedno pazil nanj, da nas ne zapelje v kak kraj, kjer bi nas lahko sovražnik zgrabil in uničil. Zaradi neugodnega zemljišča so stotnije večkrat zaostale ali tako daleč zabredle, da druga druge ni videla; tedaj pa je vedno zatrobil trobentač vodilne stotnije takozvani cerkveni klic (Kirchenruf, t. j. počasi) in nato so prišli oddelki zopet v pravi tir. Prepodili smo večkrat plahe, boječe srne in srnjake, ki so urnih nog bežali pred nami.

Na cesti v Vrbasovi dolini.

Po tej težavni, res križevi poti smo dospeli ob polpetih popoldne izmučeni, lačni in žejni, a vendar brez boja na Karavljo goro. Nekateri so bili prestalega trpljenja veseli, drugim pa ni bilo prav, da se nam sovražnik ni uprl na Karavlji gori.

Takozvanih „marodérjev“ ali zaostajačev nismo imeli niti danes, niti prej na „marših“ v Bosni, ker se je vsak bal za svojo glavo in napel vse svoje dušne in telesne moči do skrajne meje svoje zmožnosti, da le ne zaostane in ne pride grozovitemu Turčinu v roke.

Zaptije (turški orožniki), na katere smo naleteli na Karavlji gori, so nam pravili, da se vstaši niso mogli zediniti; nekateri so se hoteli na Karavlji gori, drugi pa še le pri Travniku postaviti v bran. Vzrok tej neslogi je bil nedvomno poraz pri Jajcu. Vstaši so namreč tukaj zvedeli, da ni dobro s Švabom (tako so nas imenovali) treti orehov.

Našega trpljenja za ta dan še ni bilo konec. Počivali smo samo eno uro na Karavlji gori. Ker za celo divizijo ni bilo tukaj zadosti vode, je ostal samo 53. pešpolk na tem sedlu, naš in drugi oddelki so se pa napotili dalje — v Šešič, kamor smo dospeli še le ob polosmih zvečer. Ta dan smo prištedili večerjo, zakaj kosilo je bilo še le ob 11. uri po noči. Potem so nekateri legli k počitku, a drugi so morali

žrtvovati svoje trudne kosti občemu varstvu na taborskih in prednjih stražah. Tudi mene je zadela ta služba in razume se ob sebi, da sem vzel Pipca s seboj. Ker smo vedeli, da ni blizu sovražnika, se je dovolilo stražam kuriti. Tega smo bili jako veseli, ker brez ognja bi bil zaspanec laže premagal naše trudne kosti. Pipec nam je preganjal spanec s tem, da je kuhal črno kavo, pekel koruzo, krompir in povedal sem in tja kako šaljivo. Zaradi te zabave in ker je bilo ob treh zjutraj v taboru že vse po koncu, nam je noč hitro pretekla.

Mesto Travnik se zasede.

Da je naša zmaga pri Jajcu zelo vplivala na prebivalstvo v Travniku, se je pokazalo že 10. vel. srpana. Ta dan je prijahalo iz Travnika več mohamedanskih dostojanstvenikov pod vodstvom turškega častnika k našemu poveljniku ter so ga prosili, naj hitro zasede mesto, ker so prebivalci v strahu, da ga zapalijo vstaši, ki prihajajo iz Sarajeva.

Dasi je bilo to mesto za nas važnega pomena, vendar naš divizijonar ni mogel ustreči tej prošnji v polnem obsegu. Odposlal je samo dva in pol eskadrona konjikov pod vodstvom polkovnika Tera, da zasede Travnik in opazuje južnovzhodno stran mesta. Ter je prijahal ob poldesetih po noči pred Travnik in bil prijazno sprejet, ob enem so ga pa tudi opominjali, naj se varuje vstašev, ki se menda zbirajo po hišah. Konjiki so prenočili na zahodni strani mesta, patrole so pa švigale v smeri proti Sarajevu.

Dne 11. vel. srpana se je napotila cela VII. divizija že ob 4. uri zjutraj proti Travniku. Vse je kazalo, da nam bo to mesto padlo brez boja v roke, a navzlic temu smo korakali z vso previdnostjo in se zavarovali na vse strani. Na zahodni strani nekoliko kilometrov pred Travnikom smo do 9. ure počivali in potem je korakala prva gorska brigada v mesto, po vsaki strani Travnika pa pol bataljona.

Sprejem je bil vseskoz sijajen. Dostojanstveniki vseh veroizpovedanj so prišli peš in na konjih vojvodi Virtemberškemu naproti in so mu izrekli svojo vdanost. Virtemberg je potem jahal s svojim štabom, spremljan po teh dostojanstvenikih, v mesto Travnik in se tam nastanil v konaku (turškem vladnem poslopju). Turški vojaki so ga onđi sprejeli, potem pa kmalu odrinili; a kristjani so pred konakom peli avstrijsko cesarsko pesem.

Prednje varstvo se je med tem utaborilo na južnovzhodni strani mesta pri vasi Guvnine in tam postavilo prednje straže. En bataljon 46. pešpolka je zasedel grad in preskrbel v mestu potrebne straže; glavna vojska se je utaborila na zahodni strani mesta, 17. pešpolk pa prav na turškem vežbališču.

Sedma divizija je s tem dnevom rešila svojo prvo nalogo in gledala ponosno na dva srečna boja in na mnogovrstne premagane zapreke po dolgem in težavnem potu.

* * *

Zdi se mi potrebno, da pojasnim, kako je bila VII. divizija razdeljena in v kakšnem položaju so se nahajali posamezni oddelki nekoliko dnij po prihodu v Travnik. Važna, sovražniku odvzeta mesta so bila zasedena. V Banjaluki in okolici je bivala 3. gorska brigada. Posadka v Travniku se je zvezala z oddelki feldcajgmojstra Filipoviča na črti Senica-Sarajevo. Prva gorska brigada je odrinila v Vitez ter se priklopila začasno koloni na tej črti. V Bučvicah in na Karavlji gori je stalo po pol stotnije. V Jajcu, Jezeru in Varcar-Vakufu po ena stotnija 53. pešpolka, pri Han-Kompanji in v Busovači pa po ena stotnija 17. pešpolka. Na ogled proti Livnu je bil odposlan nadporočnik Konstantinovič 5. ulanskega polka z enim vodom konjikov in je zvedel,

Travnik z gradom (trdnjavo).

da so vstaši iz Livna odrinili proti Sarajevu in da se nahajajo le majhni vstaški oddelki pri Kuprežu. Dvajsta pijonirska stotnija je gradila cesto pri Zgornjem Šeherju blizu Banjaluke črez strmi klanec, 17. stotnija ravno tega polka je popravljala pota pri Sitnici in Kadini vodi in 3. ženijska stotnija je imela opraviti s cesto pri Karavlji gori. Zeló težavno pa je bilo zaradi strmega klanca in še nedodelane ceste, z vozovi prevažati živila iz Banjaluke proti Travniku. Dovozni črti Stara Gradiška—Travnik je pretila nevarnost. Iz postajank Varcar-Vakufa in Kadine vode so dohajale novice, da zbira Ibrahim beg vstaše in namerava napasti pratežne vozove na dovozni črti. Stotnik Petrovič 53. pešpolka je dobil povelje, s tremi stotnijami osnovati ambulantno ali premično cestno varstvo med Kadino vodo in Karavljo goro. Dne

14. vel. srpana so vstaši napadli Banjaluko, pretrgali brzojav, a bili premagani in prepodeni.

Dne 17. vel. srpana je odrinil major vitez Katineli z enim bataljonom 53. pešpolka, z eno baterijo in z enim vodom ulancev iz Travnika v Banjaluko, da tam pomnoži posadko. Od cele VII. divizije so ostali v Travniku le še štiri bataljoni pešcev, dva eskadrona konjikov in dve bateriji topničarjev.

Ako pomislimo, da je sovražnik stal pri Sarajevu, Livnu, Banjaluki, Ključu in da so bili vstaši v Travniku gotovo še poskriti, je bilo zgoraj označeno število vojakov za posadko v Travniku v resnici premajhno.

Navzlic tej majhni posadki je spal naš divizijonar mirno, ker je vedel, da ima pri sebi tri bataljone kranjskih fantov, na katere se je mogel zanašati v vsakem še tako nevarnem položaju.

* * *

Travnik,* eno izmed najimenitnejših bosenskih mest, leži na obeh bregovih reke Lašve in je sezidano deloma v dolini, deloma na obronkih Grahovine in Vlašič-planine in ima 16.000 prebivalcev večinoma turškega veroizpovedanja. Za časa turških bojev je bil Travnik tudi ena prvih vojaških posadk; posebnega vojaškega pomena so: srednjeveški grad, ki ga je sezidal bosenski kralj Tvrdko II., in vojašnice. Pravijo, da je stala na mestu današnjega Travnika rimska naselbina „Leusaba".

Kdaj je bil Travnik sezidan, ni nikjer natanko zapisano; v listinah se omenja prvič še le l. 1503.

Pripoveduje se, da je stalo na levem bregu Lašve med današnjim Travnikom in vasjo Putačevo mesto Lašva in da so se takrat na prostoru, kjer stoji danes Travnik, razprostirali zeleni logi, vrti in travniki; odtod tudi ime današnjega mesta.

Po izporočilu nekega frančiškana, ki se sam imenuje Nikolaja iz Lašve, so Turki v drugi polovici 15. stoletja zapustili Lašvo in sezidali Travnik. Mogoče je, da je bila Lašva razdejana in opustošena v bojih, ki so jih imeli Turki z bosenskimi kralji in Ogri.

Kmalu po zgradbi Travnika se je preselil sedež bosenskih velikih vezirjev ali sultanovih namestnikov iz Sarajeva v Travnik, in sicer gotovo iz tega vzroka, da so bili veliki vezirji bliže ogrski deželi, s katero so se skoro vedno vojskovali. Leta 1830. je Husein Berbirli aga bosenske plemenitaše podpihal k vstaji. Travnik je padel in veliki vezir se je moral ostro pokoriti. Ko je potem l. 1850. Omer paša preložil vezirski sedež v Sarajevo, je izgubil Travnik svoj prejšnji pomen.

Dandanes Travnik zopet napreduje. Dobil je železnico l. 1894., tobačno tovarno, kupčijsko šolo, višjo gimnazijo pod vodstvom očetov jezuvitov v največjem in najlepšem poslopju Travnika, dekliško osem-

* Dne 3. kimavca l. 1903. po noči je nastal v Travniku velik požar, ki je uničil predmestja Sumeče, Glavico in Vrb. Pogorelo je okoli 500 poslopij na črti od turške medrese (semenišče) do kolodvora. Veter je močno pihal, a vode je manjkalo. Pravijo, da je ogenj zanetila iskra železniškega stroja, ki vozi preblizu hiš.

razrednico, ki jo vodijo nune, več osnovnih šol, turško semenišče z mošejo, novi „konak“ ali okrajno uradno poslopje, poslopje za okrajne ječe, veliko plavarnico, novo vojašnico in samostan za usmiljenke. Razen frančiškanskega samostana v predmestju Dolcu so v Travniku še ena rimskokatoliška in ena grško-pravoslavna cerkev, več turških mošej, dva hôtela in tri večje kavarne. Med temi je posebno imenitna kavarna „Dervent“, ki leži na vzhodni strani mesta v senci košatih dreves ob šumečem potoku — pravi turški „kef“ (mirno počivališče). Tukaj je tudi l. 1888. počival rajnki prestolonaslednik Rudolf. Kavarnar ima še danes za spomin spravljene čaše, iz katerih je pil kavo ta visoki član cesarske rodbine.

Turško semenišče z mošejo v Travniku.

Poleg teh novih zgradeb so sezidali v Travniku še okoli 90 zasebnih enonadstropnih hiš, po holmcih na obeh bregovih reke Lašve pa pozdravljajo potnika kaj prijazno lepe vile, zidane v evropskem slogu.

Z višave „Tarabovac“ na južni strani mesta je posebno ob solnčnem vzhodu čaroben razgled po mestu in okolici in istotako s starega grada. Za gradom se vali po jarčkasti dolinici studenec „Sumeč“ ter se spušča s precejšnje visočine v nižavo. Človeška roka, ki povsod izkorišča prirodne sile in si jih obrača v prid, je zgradila ob tem potoku tovarno za usnje. —

Kavarna in turško pokopališče v Travniku.

Ulična turška kavarna.

Omenil sem že, da se je 17. pešpolk po prihodu v Travnik utaboril pred turško vojašnico.

Ta prostor ni bil posebno pripraven za taborišče, ker je robato kamenje štrlelo iz zemlje in zbadalo vojake v rebra, kadar so legli;

tudi ni bilo drevesca, da bi jim delalo senco. Kakor vsekdar, kadar smo prišli v tabor, tako mi je tudi tukaj Pipec zgradil šator iz svežih vej, ki jih je narezal v grmovju in postlal notranji prostor s slamo ter na ta način napravil še precej prikladno ležišče.

Na srečo smo se kmalu preselili drugam; prihrula je namreč že prvo noč huda nevihta in poplavila tabor. Do kože mokri se umaknemo v turško vojašnico, ki je stala pred nami in je bila skoro vsa prazna, a prišli smo v pravem pomenu besede z dežja pod kap. Bili smo sicer pod streho, a to dobroto smo morali drago plačati. Nihče ni zatisnil očesa; bojevali smo se celo noč z malim, a tem hujšim sovražnikom, ki nas je zbadal s svojimi kratkimi bodali tako občutljivo, da so nekateri vojaki od samih bolečin kar poskakovali. Boj zoper te sovražnike smo imeli potem še celi dan, a slednjič smo vendarle zmagali. Padlo je ta dan na milijone sovražnika, katerega smo zlahka pokopali, in zvečer je bilo ležišče čedno in prosto vsakega mrčesa. Po štirinajstdnevnem taborovanju pod milim nebom smo spali prvikrat zopet pod streho še precej mirno in sladko.

Ta turška vojašnica je bila zidana v enakem slogu kakor šentpetrska v Ljubljani, samo da je bila precej večja. V prednjem delu je stanovalo še nekaj turških topničarjev s prav lepimi arabskimi konji; topničarji so morali kmalu odriniti peš proti Carigradu, konje je pa prevzela na račun avstrijska vlada in jih prodala tistim častnikom, ki so jim konji poginili ali ki jih še niso imeli. Marsikateri teh konj se je šopiril pozneje v Ljubljani, Trstu, dà, celó na Dunaju.

Tudi po odhodu turških vojakov je bil prostor v tej vojašnici za vso posadko premajhen. Častniki celega 17. pešpolka so stanovali v eni sobi; razume se, da je bila precej velika. Veseli smo bili sicer, da smo stanovali pod streho, a vsak si je vendar želel boljšega stanovališča. Poleg majhnega prostora so bile tudi zdravstvene razmere skrajno žalostne. Stranišč v našem slogu smo v tej vojašnici popolnoma pogrešali in snažnost se je le težko vzdrževala; bilo je torej nujno potreba, da se vsaj polovica vojakov izseli in nastani kje drugje.

Ta želja se nam je kmalu izpolnila. Vrhovno poveljništvo je imenovalo stotnika 17. pešpolka Stojana za začasnega mestnega poveljnika. Ta je bil pravi mož na pravem mestu. Stojan je mnogo let služboval v vojaški krajini (granici), bil je srbohrvaščine v govoru in pisavi popolnoma zmožen, poznal je šege in navade Jugoslovanov, umel torej dobro, kako se mora ravnati z Bosnjaki. Pridobil si je zanesljive in veljavne može na svojo stran, ki so mu šli pri vsaki priložnosti na roko. Njegova prva skrb je bila zdaj razširiti in izboljšati vojaška stanovališča. Izvršitev tega načrta mu ni delala preglavice, zakaj bilo je praznih več hiš ubeglih Turkov; kar jih je pa še manjkalo, jih je preskrbel občinski svèt, oziroma Stojanovi veljaki. Preselila se je kmalu polovica vojakov, med temi tudi 1. bataljon, iz turške vojašnice v prazne turške hiše, kjer smo bili še precej zadovoljni. Stojan je tudi v pomirjevalnem zmislu mnogo vplival na mestne prebivalce, pojasnujoč jim, da smo prišli kot pravi prijatelji k njim z namenom, da jih osrečimo. Tukaj se je zopet pokazalo, koliko premore domača beseda. Stojana je prebivalstvo začelo rado imeti in mu je zaupalo.

To zaupanje je kmalu prešlo tudi na druge vojake. Stojan je s svojimi svetovalci tudi vzorno skrbel za udobnost cele posadke. Prebivalstvo nam je odpiralo kavarne, gostilne in druge prodajalnice, kjer se je vojaštvo v prostem času razveseljevalo. Sprva je bilo vse jako drago; posebno so nam takozvani Španjoli (španski židje) predlagali jako osoljene, pretirane račune, a pozneje so se razmere tudi v tem oziru izboljšale. Tam, kjer sta si pred malo tedni stali stranki s puškami in bodali nasproti, tam je vladalo sedaj že skoro prijateljsko občevanje; tudi Turkinje, ki so se prej skrivale, so zopet začele hoditi na izprehod. K temu je mnogo pripomoglo mirno obnašanje in domača beseda celokupnega vojaštva.

Turkinje na izprehodu v Travniku.

Pa tudi gmotne razmere so se izpremenile na boljše. Minili so vsaj začasno trudapolni dnevi, ko se je devalo v kotličke še gorko meso in se vkuhaval dan za dnevom le riž ali ječmenec brez prikuhe. Ni bilo čuda, da smo pri taki hrani, ki je nismo mogli nikdar s slastjo zaužiti, oslabljeni prišli v Travnik, a tukaj je sčasoma postalo vse drugače. Pipec je ugladil pota kristjanskim devojkam celó v kuhinjo. Brez strahú so hodile tja in mu nosile jajca, piščeta, peteline, kokoši, zelenjave, sočivja, pozneje tudi imenitne bosenske češplje, ki jih je Pipec najrajši imel, posebno kadar so bile zavite v cmoke. V takih okolnostih je priskakljalo namesto govedine večkrat kakšno pišče na mizo. Pa saj je bilo tudi treba okrepčati život in ga ohraniti sposobnega za trudapolno hojo, za naporno službo na prednjih stražah, za mnogovrstne ekspedicije, za nevarno razoroževanje, za pogostne rekvizicije in za bližnje boje, za katere smo morali biti vsak trenutek pripravljeni.

Ekspedicija v Bjelo.

Dne 13. vel. srpana dopoldne je prisopihal neki kristjan in izporočil, da nameravajo Turki v Podoviju in Bjeli, na čelu jim Omer beg, pomoriti vse kristjane. Dasi taka poročila niso bila vedno resnična, je vendar naš vrhovni poveljnik zapovedal, da mora takoj odriniti prvi bataljon 17. pešpolka, in ob enem ukazal, da se obé vasi razorožita.

Vsled tega ukaza je major Kerček odrinil ob eni popoldne proti vzhodu od Travnika. Pridružil se nam je z dovoljenjem divizijskega poveljništva tudi nadporočnik Stavenov. Stavenov je bil avstrijski častnik izven službe in je prej bival v Londonu. A ko je zvedel, da se Avstrija pripravlja na vojsko, je poprosil vojno ministrstvo dovoljenja, da se sme tudi on udeležiti bosenske zasedbe. Njegovi prošnji se je

ugodilo in Stavenov je bil dodeljen 7. pehotni diviziji. Bil je jako hraber, neustrašen, a vročekrven častnik; odlikoval se je že pri Jajcu, in dospevši v Travnik, se je prostovoljno ponudil, da prinese po nevarnih potih feldcajgmojstru Filipoviču novico o zasedbi Travnika. Tudi danes je drevil na svojem bliskovitem konjiču brez posebnega varstva mimo nas in nam od daleč klical: „Na svidenje, bratje, na bojišču časti in slave!“ Na obrazu in pri vsem početju in obnašanju se mu je videlo, da hrepeni po turški krvi. Ko bi bil naletel na sto Turčinov, naskočil bi jih bil gotovo sam, tako mu je hrabrost švigala iz očij. Ni se tedaj čuditi, da mu je tako hitro zavrela kri. Kristjani so ga napotili k palači Rešid bega, svojega največjega sovražnika. Le-tá je slonel pri vratih in čuval svoj harem (izba za turške žene). Stavenov je zahteval vstop v harem, trdeč, da se hoče prepričati, ima li beg orožje v haremu ali ne. Rešid zatrjuje, da ga nima; Stavenov mu ne verjame, vdere v sobo in najde samokres, ki ga je bil beg skril. Zaradi te neodkritosrčnosti ves razkačen, nastavi Stavenov samokres begu na prsi, sproži, in Turčin se mrtev zvrne na tla. Stavenov ga je dal potem po kristjanih prenesti za streljaj od palače na hribček, odkoder smo imeli priti. Da je Stavenov udaril bega s sabljo po glavi in ga samo ranil, kakor se čita v neki nemški knjigi, ni istinito.

Prva stotnija, ki je šla v Podovij, se je malo pred Bjelo ločila od nas. Zeló smo se začudili, ko smo že pred vasjo zagledali mrtveca. Še danes mi je živ v spominu starec korenjak, s sivo glavo, dolgo brado in skljućenima kolenoma, ki je ležal vznak na travi, strjena kri na prsih pa je kazala, da je bil ustreljen v srce.

Po tem, vse prej nego junaškem činu se Stavenovu še ni umirila kri. Patroliral je s samokresom v roki dalje po vasi in iskal novih žrtev. Še le ko je došel poveljnik ekspedicije v vas, mu je v razločnih in ostrih besedah pojasnil stališče. To je pomagalo. Stavenov se je pomiril in ni več nobenega Turka ustrelil po nedolžnem. Kmalu potem je moral zapustiti Bosno.

Tisti kristjan, ki je izporočil v Travniku o turški nakani in nas potem vodil, je pred Bjelo izginil kakor kafra; nihče ni vedel povedati, kam se je obrnil. V Bjeli je bilo navzlic umoru Rešid bega vse mirno; o oboroženem sovražniku ni bilo ne duha, ne sluha, a zavarovali smo se vendar po predpisih. Ena polovica moje stotnije je stražila vas na straneh, druga pa se je razdelila v male oddelke in vsakemu od teh se je dokazalo nekoliko turških hiš v preiskavo. Le-tá se je vršila zeló natančno; celó v praznih turških haremih smo zasledovali Omer bega in iskali orožje. Značilno je bilo, da nismo našli takrat nikakega orožja. Le za trenutek je imel moj oddelek nekaj upanja, da zasači Omer bega.

Pipec je namreč po nekem kristjanu zvedel, da je Omer beg skrit v neki kleti pod kašto. Kašto smo kmalu našli, a vrat, ki bi vodila v klet, ni bilo videti nikjer. Še le ko je Pipec dva soda izvalil iz kašte, je zapazil loputo. Pipec je mislil, da bo že deležen cekinov, ki so bili stavljeni na Omerjevo glavo, ter je pazljivo odpiral spustne duri; en vojak mu je svetil, dva sta pa bila pripravljena z nataknjenimi bodali za brambo. Cekini so splavali hitro po vodi. V temni kleti

so našli namesto Omer bega velikansko podgano. Pipec je prav po kranjsko zarobantil: „Glej ga no čuka, v podgano se je izpremenil!“ Pipec, že od mladih let navzet babjeverstva, je trdno veroval v to izpremembo in je gotovo še danes teh mislij.

Po Bjelski dolini se razprostirajo zeleni travniki in ravno polje; ljudje se pečajo s poljedelstvom in živinorejo. Mlekarski izdelki so bili takrat še v prvih povojih, a danes je tam morda tudi v tem oziru drugače.

Omenil sem, da so bili turški haremi prazni. Dolgo nismo vedeli, kam so se poskrile prebivalke teh zadehlih prostorov, a Pipec je to kmalu izvohal Ko smo pregledali vse shrambe v poslopju, ki nam je bilo odkazano v preiskavo, je našel Pipec neke skrivne stopnice, ki

Ulica v Travniku.

so vodile v podstrešje. Po teh je stopal in na enkrat se je začulo žensko kričanje. Z dvema vojakoma stopim za Pipcem in zagledam šest turških žensk, mladih ali starih, tega ne vem, ker so bile do nosa zavite v zelene halje. „Beži, »asker« (vojak), pusti nas!“ Bile so vse majhne postave, a Omer beg, ki smo ga iskali, je bil plečat velikan. Docela sem bil torej prepričan, da v kratki halji ni zavit tisti, ki ga iščemo. Drugega sumljivega ni bilo nič tukaj, zato se vrnemo, odkoder smo prišli, in nato so se pomirile tudi Turčinke.

Jedva smo bili pred hišo, kar zaslišimo streljanje v bližnjem Podoviju, kjer je gospodarila prva stotnija. Kakor smo zvedeli pozneje, se je tam pri odjemanju orožja postavil v bran mlad Turčin in bil zaradi tega ustreljen.

V svesti si, da smo vse natanko preiskali in vestno izvršili svojo nalogo, smo se vrnili proti večeru v Travnik, kamor smo dospeli pozno v noč.

Dva dni po tej ekspediciji se je neki beg iz Bjele pritožil na vrhovno poveljništvo v Travniku, da sta mu tisto popoldne, ko so bili vojaki v Bjeli, izginila dva lonca cekinov. Divizijonar je zaukazal natančno preiskavo, ki pa ni imela nobenega uspeha. Majorja Kerčka, poveljnika te ekspedicije, je ta nesramna obdolžitev zelo jezila. „Kranjci, ali pod njegovim poveljstvom stoječi vojaki tatje!“ to je bilo nesramno obrekovanje, neopravičeno sumničenje. Kakor smo pozneje slišali, je bila ta obdolžitev res neosnovana, zakaj tatvino so izvršili hajduki po našem odhodu, ko preplašenega ljudstva še ni bilo domá; pa saj so tudi hajduki bolj natanko vedeli, kje hrani Turčin svoj denar, kakor pa kranjski fantje, ki so obračali svoje oči le na Omer bega in na turško orožje.

Moč razvite zastave.*

Bilo je na dan velikega šmarna. Sedma pehotna divizija je bila v taboru pri Travniku. Kmetsko ljudstvo v okolici je večinoma rimsko-katoliške vere. Zaradi velikega praznika je vrelo nebrojno ljudij v Travnik, da se udeležijo službe božje v župni cerkvi v Dolcu in da bi videli avstrijske vojake.

Deseta stotnija 17. pešpolka je opravljala službo na glavni straži na trgu pred turško vojašnico. Poveljnik te straže je razvil zastavo in jo postavil po koncu, sapa je pihala in zastavo razprostirala v zraku. Podoba na zastavi, predstavljajoča Mater božjo v belem oblačilu s krono na glavi, je bila res ljubezniva in krasna v solnčnem svitu.

Velika množica ljudstva, možje, žene in otroci so se zbrali pred glavno stražo in osuplo občudovali vihrajočo zastavo in Marijino podobo. Na enkrat pade ena izmed žen, ki so stale v prednjih vrstah, na kolena, sklene in povzdigne roke k molitvi in začne srčno in s solzami v očeh takó-le moliti: „Sveta Marija, Mati našega Gospoda in Zveličarja, kolikokrat sem se obračala k tebi in molila, da nam pomagaš ter nas rešiš iz naših stisk in nadlog. Ti si moje prošnje uslišala in si v resnici prišla s svojimi vojščaki zmagovita in mogočna in v prah se pogrezujejo sovražniki naše vere.“

Njena daljnja molitev se ni mogla več razumeti, zakaj vsa množica je padla na kolena in molila. Mnogi med njimi so na glas jokali in vsi prihajajoči so storili istotako.

Prizor je bil tako ganljiv, da so se vojaki nehoté odkrili in večinoma pokleknili.

Zdaj so začeli zvonovi zvoniti v župni cerkvi in klicati k božji službi. Kristjani so potem vstali in šli skupaj v cerkev, ozirajoč se med potjo nazaj na podobo Matere božje, ki se jim je tako globoko vtisnila v srce.

---

* To in sledečo zgodbico pripoveduje stotnik B. Drenik.

Iz cele okupacije se mi ni nič tako globoko in živo vtisnilo v spomin, kakor ta ganljiva, trdna vera, ki jo ima to, po nedolžnem zatirano in stiskano ljudstvo v moč svoje molitve, in pa srčno izražena hvaležnost ter pobožno zaupanje v sveto Mater božjo.

Moč razvite zastave.

Podarjeno orožje.

Nekega dne meseca velikega srpana je stala deseta stotnija na glavni straži na zapadni strani Travnika. Drugega dne pride Turek z dvema slugama, ki sta nosila dve puški, dva samokresa, dve sablji in handžar. Turek stopi k meni in reče brez posebnega uvoda: „Ti si poveljnik 10. stotnije in jaz imam vzrok, ti biti hvaležen. V znamenje svoje hvaležnosti ti prinašam to orožje; oblastvu ga nočem izročiti, uničiti pa tudi ne, ker je prelepo; prosim te torej, sprejmi ga prijazno v dar.“ Nato pomigne slugama, naj položita orožje na tla, pozdravi še enkrat prijazno in odide.

Bili sta dve krasni bosenski puški, s srebrom okovani, dva prav taka samokresa na kamen, lep handžar in dve krivi turški sablji, ena spravljena v rdečebaršunastem, druga v usnjatem ovoju.

Takoj nato — Turek še ni prišel do črte poljskih straž — pride bataljonski poveljnik pregledovat glavno stražo. Videl je še, da je spremil vojak Turčina do poljske straže in tam posredoval, da prestopi črto poljskih straž, ter vprašal, kaj to pomeni.

Povedal sem mu, kaj se je zgodilo, mu pokazal orožje ter tožil, da meni tako darilo prav za prav nič ne koristi, ker ga ne morem nositi in nikjer spraviti, skratka, da ne vem, kaj bi počel z njim.

Bataljonski poveljnik pravi: „Če vidi divizijonarski štab to lepo orožje, bo segel po njem, ker se povelje glasi, da se mora oddati vse orožje.“

Odgovoril sem: „Jaz nisem niti Turčin, niti Bosnjak, in mojega orožja mi ne sme nihče vzeti, bolj gotovo pa je, da mi ga ukradejo.“

„Prav imaš,“ povzame poveljnik, „orožje shranjevati v vojski, je težava; nalagati ga vojakom, nimaš pravice; prepusti meni eno izmed dveh sabelj!“

Z veseljem ustrežem tej zahtevi: „Prosim, voli si, katero si hočeš!“

Poveljnik si izvoli ono v baršunastem ovoju, jo takoj izdere iz nožnice in ogleduje. Bila je lepa, ostro brušena kriva sablja s pozlačenim ročnikom, a spravljena v navadni usnjati nožnici.

„Zdaj pa poglejmo še drugo!“ pravi poveljnik.

„To si pa sam pridržim,“ odvrnem hitro, „a poglejmo jo le!“

Odpremo ovoj, potegnemo sabljo iz nožnice. Bila je silno velika kriva sablja, damaščanka, v lepo izdelani nožnici iz čistega srebra, ročaj tudi iz srebra s turškim denarjem, na srebrni verižici obešenim. Kupola na sablji pa je bila izdelana iz zelenosvilnatih vrvic.

Poveljnik je gledal to sabljo s posebnim veseljem in vzdihoval: „Oj, zakaj nisem volil te?“

Jaz pa sem odgovoril: „Voljeno je in pri tem ostane.“

Nato sem vzel orožje s seboj, a že prvo noč mi je nekdo ukradel handžar in vse popraševanje po njem je bilo zastonj.

Drugi dan sem poslal puški in samokresa vojvodi Virtemberškemu v dar, sabljo pa je hranil po dnevi sluga, po noči pa jaz sam v postelji. To je trajalo tako dolgo, da sem dobil stalno stanovališče in s tem priliko, shranjevati drago sabljo v svoji sobi, ki sem jo lahko tudi zaklenil.

Rojstni dan presvetlega cesarja.

Dne 18. velikega srpana smo praznovali prvikrat rojstni dan presvetlega cesarja na bosenski zemlji. Pijonirji so postavili na zahodni strani turške vojašnice na malo vzvišenem prostoru začasni oltar. Okoli njega so se zbirali že na vse zgodaj stari in mladi izmed kristjanskega prebivalstva. Proti osmi uri se je tudi zbrala cela posadka na tem prostoru in ob 8. uri se je pričela sveta maša. Bil je lep dan in solnce je prvikrat s svojimi prijaznimi žarki obsevalo skupino osvoboditeljev in osvobojencev. Ti so bili zeló ginjeni in videlo se jim je na obrazih, da se presrčno zahvaljujejo prvič nebeškemu Očetu in potem svojemu novemu vladarju za osvoboditev izpod turškega jarma. Ko so med božjo službo začeli pokati topovi z grada in se je začulo prvikrat zvonjenje na turških tleh iz frančiškanskega samostana v Dolcu, je izpreletel vsakega navzočnika nekak vzvišen čut, ki se ne da popisati. Porajale so se nam misli na pravičnega vladarja nebes in zemlje, ki

pošilja človeku sicer trpljenje, a vendar ne dopušča, da pogine v njem, temveč ga reši v pravem času in poplača z obilnim veseljem.

Take čute so morda imeli tudi navzočni Bosnjaki. Naši vojaki so pozabili vrh tega vse prestale muke in se veselili, da so mogli položiti na oltar neskončne ljubezni do presvetlega cesarja uspehe, ki so jih v obilni meri dosegli do tega dne.

Po službi božji je govoril vojvoda Virtemberški. Najprej se je spominjal v gorkih besedah presvetlega cesarja, potem redkih vojaških čednostij svojih podložnikov, s katerimi je bilo mogoče doseči v tako kratkem času toliko slavnih uspehov; posebno visoko je povzdignil 17. in 53. pešpolk ter 10. lovski bataljon, zakaj ti so se v boju pri Jajcu oslavili na večno.

Vojvoda pa tudi prisotnih Bosnjakov ni pozabil; omenjal jim je neskončno dobroto njihovega vladarja in jim zagotavljal, da bodo imeli pod njim vsi enake pravice, pa tudi dolžnosti; zatorej naj bodo vsekdar vdani novemu cesarju, čigar namen in volja je, osrečiti vse skupaj, pa tudi vsakega posebej. Da takega govora kristjani pod turško vlado niso nikdar slišali, je samo ob sebi umevno, zato je pa ta govor tudi ganil stare in mlade Bosnjake do solz.

Po izvrstnem defiliranju, ki se je vršilo potem pred vojvodom Virtemberškim, se je vojaštvo vrnilo domov, Bosnjaki pa so se razkropili po mestu.

Popoldne je bil obed v konaku in občna veselica, pri kateri so Bosnjaki praznovali rojstni dan novega vladarja; plesali so narodne plese (kolo) in se veselili odrešenja iz dolge turške sužnosti.

Kolo (ples).

Odhod na sedlo Čardak. Na patroli do Kopile in v Bugojno.

Omenil sem že prej, da smo morali biti vedno pripravljeni na kako ekspedicijo; a danes, ko se obhaja rojstni dan presvetlega cesarja in se vse veseli, bo vendar mir. Toda pregovor pravi: „Človek obrača, Bog pa obrne.“ Prišlo je povelje, da morata iti dve stotniji pešcev in vod ulancev takoj na Čardak ali Komarplanino, ki leži dvajset kilometrov od Travnika na poti proti Livnu.

Zakaj so vendar morali ti oddelki tako hitro in nenadoma odriniti, bo morda kdo vprašal. Stvar je bila tá-le:

Znano je, da se je boj za Sarajevo bil ravno te dni. Poveljniki pri Sarajevu so bili napeli vse moči, da bi vzeli to mesto že dne 18. vel. srpana in s tem poklonili presvetlemu cesarju najprijetnejše darilo za rojstni dan, a žalibože, da na ta dan ni bilo mogoče tega izvršiti, kar se je posrečilo dan pozneje. Sarajevo je torej dne 19. vel. srpana padlo.

Ker ni bilo izključeno, da se bodo tukaj tepeni in prepodeni vstaši združili z onimi pri Livnu in odrinili potem proti Travniku, se je morala posadka v Travniku za take slučaje zavarovati.

Dvanajst stotnij 17. pešpolka je bilo v Travniku; od teh sta se vrnili pred dvema dnevoma 1. in 2. stotnija z jako težavne ekspedicije. Dalo bi se torej misliti, da bo danes to veselje zadelo dve drugi stotniji. Pa kakor bolnik v nevarni bolezni najbolj zaupa izkušenemu zdravniku, tako je morala zopet danes odriniti polovica prvega bataljona (t. j. 1. in 2. stotnija), v katerem je bila uvrščena tudi stotnija stotnika Stromajerja.

Res je bilo veselo na vrtu, kjer smo obhajali najlepši vojaški praznik, a ko smo dobili povelje za odhod, ni nihče črhnil besedice; vsak je bil še ponosen na to, da je njega zadela ta naloga. Tam od stranske mize se je čulo, da je vprašal neki po časti hrepeneč poročnik svojega tovariša: „Imata li samo 1. in 2. stotnija pravico za take ekspedicije?“ Odgovora ni dobil, ker si je mislil tovariš: „Bog in sreča vojaška z njimi! Meni pa je danes ljubša dalmatinska črnina, hladna senca in bosenske rožice nego ekspedicija.“ Pil je dalje na zdravje presvetlega cesarja in upal, da pride prihodnjič tudi vrsta nanj.

Stotnik Albert Stromajer.

Odrinili smo ob 4. uri popoldne na sedlo Čardak. Pred odhodom nam je prebral stotnik Stromajer povelje in nalogo, katero je dobil od vrhovnega poveljništva; zvedeli smo torej, kaj nas čaka, a vendar smo korakali veselega srca in si želeli, posebno danes, priložnosti, da bi mogli v dejanju pokazati svojo neskončno ljubezen do presvetlega cesarja.

Zavarovani na vseh straneh smo dospeli brez posebnih nezgod ob 9. uri po noči na Čardak. Noč je bila temna; smrtna tihota je vladala na tem sedlu, samo sova je skovikala v temnem gozdu. To skovikanje ni ugajalo Pipcu; čutil se je nemirnega in rad bi bil svoj nemir izrazil z besedami, a bal se je, da pobije srce svojim tovarišem. Slednjič si pa vendar ni mogel kaj in je mrmral po tihem: „Presneti čuk, bod' no tih', kaj nam boš nesrečo prorokoval!“

Da se zavarujemo pred ponočnim napadom, je zaukazal Stromajer izpostaviti na vseh straneh poljske straže in zapovedal bataljonskemu nadzornemu častniku, naj jih hodi neprestano pregledovat in naj skrbi za to, da ne pospé. Moštvo, ki ni šlo na straže, je postavilo puške v piramide, kakor je navada v taboru, in črez nekaj minut so se zazibali utrujeni vojaki v najslajše spanje, ne meneč se za enakolično skovikanje ponočnega ptiča. Kakor čuje na ladji, ki plava po širokem morju v črni noči, vedno oko krmarja ali kapitana nad potniki, tako ni tudi naš poveljnik Stromajer celo noč zatisnil očesa. Položaj njegovega oddelka je bil brezdvomno nevaren. Pet ur oddaljenemu biti od svojih, imeti na treh straneh sovražnika, ki vsak trenutek lahko naskoči speče krdelce, to je bilo res nevarno!

* * *

Stromajer je imel nalogo, natanko pregledati vse zemljišče spredaj do Kupreža, na straneh do Kopile in do reke Vrbasa in pozvedovati, se li nahaja tu sovražnik in v kolikem številu. Potem bi naj razorožil vse vasi v tem kraju in ob sovražnem napadu branil sedlo Čardak tako dolgo, da pride pomoč iz Travnika; v to svrho naj sedlo utrdi z okopi, zasekami in drugimi pregrajami. To je bila velika in težavna naloga. Stromajer je premišljal celo noč in delal načrte, kako bi izvršil to nalogo v splošno zadovoljnost. Pregovor pravi: „Kdor ima oblast, ukroti pošast.“ Načrti, ki jih je skoval naš poveljnik na Čardaku po noči, so bili naperjeni proti sovražni pošasti. Jedva je vzhajala dne 19. vel. srpana jutranja zora na nebu, že je Stromajer vzbudil tiste podložnike, katere je smatral za sposobne, da bi izvršili njegove nakane. Prikrajšal je spanje poveljniku ulanskega oddelka, poročniku Kovačiču, meni in nekemu podčastniku.

Jaz sem bil prvi, kateremu je Stromajer ob jutranjem svitu takó-le govoril: „Vzemite zemljevid v roke; glejte petnajst kilometrov od Čardaka v južnovzhodno smer, tam boste brali Kopila glava; v zemljevidu ni nobene poti narisane do tja, hodite torej, kakor in koder hočete; a tja morate priti in pozvedeti, koliko sovražnikov je tam. To poročilo pošljite po patroli na Čardak, takoj ko pridete tja, a vi ogledujte in pozvedujte dalje po neprijatelju in njegovem mišljenju. Vzemite s seboj 28 mož. Ako naletite na sovražnika, obnašajte se po predpisih; na vsak način pa se vzdržite boja, kolikor moči.“ To je bilo kratko, pa razločno povelje. Velika odgovornost. Danes sem pa jaz krmar ladji na širokem morju, sem si mislil; treba bo previdno veslati, potem pa že pojde.

Ob štirih zjutraj je bilo v taboru že vse po koncu. Ognji so goreli in kuharji kuhali zajutrk. Stopil sem pred svoj vod in rekel: „Kdor hoče iti z menoj na patrolo, naj se prostovoljno oglasi.“ Oglasili so se vsi, nihče ni hotel zaostati; preostajalo mi ni drugega, nego da sem moral sam izbrati tiste, ki sem jih smatral za najbolj sposobne. Ukazal sem jim nató, naj se skrbno pripravijo, ker bo ekspedicija trajala celi dan in morda še pozno v noč; pristavil sem še, da črez uro odrinemo. Pipec je bil sicer vesel te ekspedicije, a ko je napolnjeval čutare s potrebno okrepčevalno pijačo, je vendar mrmral: „Saj sem vedel, da to presneto čukanje ne bo zastonj!“

Ob 5. uri je stal oddelek za odhod pripravljen. Ponovil sem jim na kratko nalogo, ukrenil vse drugo po predpisu, in hajdi proti Kopili glavi. Sprva smo stopali po ozki stezici, a ko smo dospeli v temen gozd, se je ta pot popolnoma izgubila. Korakali smo zdaj kar za nosom s hriba v dolino, iz doline v hrib in že na vse zgodaj je kar teklo od nas. Proti 11. uri smo dospeli do prve naselbine; bili smo veseli, ker smo se nadejali, da naletimo tu na kakšno živo dušo, katero bi mogli ogovoriti. Vprašali smo starčka, ki je sedel na klopi pred kočo: „Koliko ur hodá je še do Kopile glave?“ Ta nam je odgovoril: „Štiri pipe duhana.“ Sprva sem mislil, da se norčuje, a hitro sem se spomnil, da se tudi na Kranjskem pri takih priložnostih poslužujemo streljajev. Odgovor starčka za nas vendar ni bil dosti jasen; pokazati nam je moral svojo pipo in povedati, koliko časa potrebuje, da izkadi polno pipo

duhana. „Pol ure, gospodine," je bil odgovor. Zdaj še le smo vedeli, da imamo še dve uri do cilja. Popraševal sem že tukaj po sovražniku in sem zvedel, da so jo vstaši mahnili proti Sarajevu. Hodili smo že šest ur in še smo imeli dve uri do cilja. Pokazalo se je zopet, da zemljevidi, katere smo rabili takrat, niso bili zanesljivi, zakaj zračna črta od Čardaka do Kopile glave znaša jedva petnajst kilometrov. To zakasnitev je zakrivilo sicer bolj brezpotno, težavno zemljišče nego zemljevid.

Ob dveh popoldne, torej po deveturni težavni hoji smo dospeli pred Kopilo glavo. Čudno se nam je zdelo, da na celi črti nismo zasačili nobenega vstaša; saj se je vendar še malo prej govorilo, da jih je tukaj toliko, kakor listja in trave. Tudi v Kopili je bilo vse tiho in nikogar ni bilo zunaj hiš. To se mi je zdelo jako sumljivo. Obstavim kraj ter pošljem patrolo v vas po kneza, a kmalu dobim naznanilo, da so vsi moški in z njimi tudi knez odrinili proti Sarajevu in da so samo ženske domá. Da se prepričam o resničnosti tega poročila, se napotim sam s patrolo v selo, preiščem hišo za hišo, a tudi jaz nisem videl moškega; otroci in ženske so me pogledovali nezaupno in boječe od strani. Zvedel sem, da je bilo še pred dvema dnevoma polno vstašev v tem kraju, a danes se vsi ti bojujejo pri Sarajevu. Tudi orožja nisem zasačil po hišah, vstaši so vzeli vse s seboj. Bil sem na cilju; zvedel sem, kar mi je bilo ukazano, sestavil pismeno poročilo o dolgem, težavnem potu, o zemljišču in sovražniku ter ga poslal po patroli na Čardak.

Ko smo skrbno pregledali tudi vso okolico, smo si malo počili; saj smo bili trudni, žejni in lačni. Treba je bilo, da se malo okrepčamo, predno se vrnemo na Čardak. Imeli smo s seboj takozvane „konserve", nekaj riža in suharja. Pipec je nakupil hitro še nekaj kuretine, najel bosenski kotel in nam kaj hitro skuhal „rižoto". Tako okrepčani smo se napotili proti Čardaku. Noč nas je dohitela, ko smo imeli za seboj že vse naselbine in stopili v temni gozd. Tukaj sem še enkrat opozoril vojake, da mora majhen oddelek po gozdu ob ponočnem času skupaj korakati; drug se mora držati drugega, kakor rak v canji, in če bi kdo oslabel in moral zaostati, naj to prej glasno pove, da se mu bo moglo pomagati. Korakali smo zopet po brezpotnem torišču v temnem gozdu; na griču onkraj doline je pa skovikala sova in vznemirjala babjeverca Pipca. Zemljišče, po katerem smo tavali, je bilo gorato, kamenito, prepreženo z rovi in jamami. Še danes vidim blisk, ki se je ukresaval in kazal pri mnogih padcih s hriba v dolino in iz rova v jamo. Res nevarna je bila pot; bil sem v skrbeh, da se mi kdo ne ponesreči. Zašli smo večkrat, a svit taborskih ognjev na Čardaku, katerega smo vsekdar zagledali, kadar smo priplezali iz doline na hrib, nas je spravil zopet v pravo smer. Po deseti uri smo imeli gozd za hrbtom in smo stali na planjavi. Preštel sem glave svojih dragih in manjkalo mi je štirih mož; med temi sam vodnik Žagar, ki je vodil zadnje varstvo in hodil dvajset korakov za nami. Žvižgali in klicali smo, a vse je bilo zastonj; oglasila se ni živa duša. Tudi sova je utihnila, Pipec je pa mrmral: „Saj sem že prej rekel, da bo ta čuk nekaj izčukal." Položaj je bil precej nevaren. Vrniti se in jih iskati v takih razmerah

ni kazalo. Tudi se je moralo misliti, da vsi štirje niso ponesrečili, ampak k večjemu so zašli in se pozneje gotovo vrnejo. Mahali smo jo torej naprej, zagledali kmalu taborski ogenj na Čardaku in po ednajsti uri po noči sem javil stotniku Stromajerju svoj prihod v tabor ter mu ustmeno izporočil, kar sem videl in izkusil na tej ekspediciji Sprejel me je prijazno in bralo se mu je na obrazu, da se mu je odvalil velik kamen od srca. Najrajši bi bil jaz zdaj zamolčal, da sem izgubil štiri može, a te odgovornosti vendar nisem mogel vzeti nase. Naznanil sem slednjič le, da je vodnik s tremi moži, ki je vodil zadnje varstvo, malo zašel, vendar upam, da se kmalu vrne. To je bilo zadosti, da se je poveljniku zavalil mali kamen na srce in da zopet celo noč ni zatisnil očesa.

Proti šesti uri zjutraj jo primaha Žagar čvrst in čil s svojo četo v tabor. Sodba se je precej pričela. Na vprašanje, kje in zakaj je zaostal, je govoril resnico in to je bila njegova sreča. Bil je zeló truden, v gozdu pa je naletel na mehak mah ter si mislil: „Tukaj na tem gozdnem kožuhu se bo dalo boljše počivati nego na trdih tleh v taboru.“ Kakor mislil, tako storil. Na mehki podlagi so vsi štirje vsled velike utrujenosti takoj zaspali, zato so preslišali klicanje in zvižganje. Vodnik je bil z ozirom na to, da je govoril resnico in se kesal storjenega pogreška, milo obsojen. Držati je moral šest ur spone ali „špange“ in se enkrat postiti; četica pa, katero je vodil, je bila oproščena. Izgovorila se je, da jo je zapeljal poveljnik.

Na strani tabora pod košatim gabrom je bil zgrajen iz svežih vej šator za uboge grešnike. Tukaj se je s skljućenim životom pokoril Žagar za svoje v pretekli noči storjene grehe. Pipec pa je imel vodnika za nedolžnega, zato mu je skrivaj prinesel „menažo“ v šator in ga tam zagotavljal, da je vse te nesreče kriv le ponočni čuk. Žagar, ki je bil pozneje stražmojster v Zgornji Šiški in sluga v nekem uradu na Fran-Josipovem trgu v Ljubljani, se še gotovo spominja velike pokore za sladko spanje na mehkem mahu v temnem bosenskem gozdu.

* * *

Poročniku Kovačiču, poveljniku ulanskega voda, je govoril Stromajer ravno tisto jutro kakor meni približno nastopno:

„Kristjani poročajo, da se nahaja več vstašev pri Kuprežu in da so prebivalci mesta Bugojna porazumljeni z njimi. Vzemite razen ene patrole, ki ostane na Čardaku, ves vod in jahajte po poti skoz Dolnji Vakuf v Bugojno in Kuprež; prepričajte se, so li poročila kristjanov istinita ali ne; pozvedujte po sovražniku in njegovih sodrugih, opazujte zemljišče, napravite skico ali načrtek onih postajank prek potne črte, ki bi utegnile biti važne za vojaška početja. Opozarjam vas na očete frančiškane v Bugojnu. Tam utegnete zvedeti važne novice. Boja se ogibajte! Za slučaj nesrečnega boja ali napada pa se vrnite na Čardak!“

Tudi za izvršitev tega povelja je bilo treba celega, neustrašenega moža, in tak je bil tudi Kovačič.

Ob istem času, ko sem jaz odhajal v Kopilo, je tudi Kovačič odjahal proti Kuprežu. Kakor je pripovedoval pozneje neki o. frančiškan, je Kovačič v Bugojnu Turke zeló prestrašil. Ustavil se je pred mestom in

dal poklicati kneza ali župana. Opozoril ga je, da bo jahal s svojimi vojaki skoz mesto proti Kuprežu in potem nazaj; knez je odgovoren za to, da se nobenemu vojaku niti las ne skrivi; v nasprotnem slučaju bi zapalil on ali pa naša četa na Čardaku celo mesto in knez bi izgubil glavo.

Ta odločni nastop mladega poročnika je navdal kneza in prebivalce mesta z velikim strahom in jim vdihnil spoštovanje do mladega častnika in do avstrijske vojske. Ne le, da se Kovačiču ni zgodilo nič žalega, temveč knez mu je šel povsod na roko in ga celó peljal v tamošnji samostan, kjer so častnika očetje frančiškani sprejeli prijazno in ga natanko poučili o razmerah ondašnjega okraja.

Ko se je Kovačič vrnil na Čardak, je mogel podati na podlagi vseh teh pozvedeb poveljniku prava in resnična poročila o sovražniku.

Podčastnika je poslal Stromajer proti severozapadu, da preišče Radovanplanino in ondi ležeča sela; pa ne samo to jutro, temveč večkrat na dan je pošiljal poveljnik patrole, da mu preiščejo zemljišče spredaj in ob straneh tabora.

* * *

Ker ima Čardak za vojaška početja nekaj pomena, je imel naš poveljnik nalogo, to postajanko začasno utrditi. Čardak leži na južnozahodni strani Travnika na sedlu, na vzvišenem mestu one poti, ki vodi iz Travnika v Dolnji Vakuf in veže reko Lašvo z reko Vrbasom. To sedlo je zeló podobno sedlu na Prevalniku pod Toškim čelom pri Ljubljani, črez katero vodi najkrajša pot iz Gradaščanske doline prek Stranske vasi, Dolnic, Šent Vida na Posavje. Razloček je le ta, da so bregovi ali obronki gorá, ki spremljajo pot črez Čardak, strmejši, gostejši in z velikim drevjem obrastli; zató tudi razgled ni tako čudovito krasen, kakor s Prevalnika. V vojaškem oziru Čardak ni Bog ve kakšna trdnjava. Na sedlu se razprostira planjava, ki utegne biti 100 korakov dolga in 200 široka; okoli in okoli jo obdaja gozd in ovira razgled v daljavo; torej ima le za potno varstvo v samotnem kraju nekoliko pomena, za večji boj ta kraj po mojem mnenju ni pripraven. To neugodnost je spoznal tudi stotnik Stromajer; zató je začel širiti planjavo in razgled s tem, da je zaukazal sekati drevesa in jih pustil ležati. Na ta način je zadel dve muhi z enim udarcem; razširil je morebitno bojišče in otežil sovražniku napad.

Ko sem si dne 20. vel. srpana zjutraj, prišedši s patrole, malo ogledal okolico na Čardaku, sem se čudil uspehu, ki ga je dosegel naš poveljnik tekom enega dne. Na severni strani ob gozdnem robu so bili izkopani okopi za celo posadko, na južni in zahodni strani je ležalo drevje križem enako nasipu in je sovražniku skoro povsem onemogočilo prehod; zato je naš vzorni poveljnik tretjo noč na Čardaku vsaj nekoliko ur mirno spal. Drevje se pa ni sekalo samo ob času, ko smo bili mi na Čardaku, ampak tudi pozneje; s tem se je razširila planjava in omogočil razgled na vse strani, pa tudi varnost se je izdatno povišala.

Za dobe turškega gospodarstva je stala na tem sedlu turška lesena stražnica, imenovana Čardak, odtod tudi sedanje ime, a to so

vstaši zapalili. Avstrijsko vojno poveljništvo je za časa vstaje ukazalo, da se na tem mestu zgradi novi Čardak, v katerem je bival majhen vojaški oddelek v varnost potnikom, ki so bili primorani hoditi po črti tega samotnega kraja.

Posadka na Čardaku se napoti v Dolnji Vakuf in v Bugojno.

Naš poveljnik je imel tudi tajne pismene ukaze pri sebi, katere je razglasil še le, ko je prišel čas za to. Ko je bil utrdil Čardak, je ukazal dne 20. vel. srpana opoldne, da se moramo pripraviti za odhod. Pustivši vod pešcev in patrolo konjikov na Čardaku, je odrinil Stromajer z drugimi oddelki nenadoma v Dolnji Vakuf, kamor je dospel proti šesti uri popoldne in se utaboril na severni strani mesta. Tu je vse ukrenil, kar je bilo za varstvo krdela potrebno, in potem se je v spremstvu patrole napotil v mesto, da tam osebno pozve, kakšnega mišljenja so prebivalci tega kraja danes, ko se je zvedelo, da je Sarajevo padlo. Doslej so Turki upali, da bodo premagali „gjaura“ pri tem mestu in ga pognali, odkoder je prišel; a sedaj, ko jim je to upanje splavalo po vodi, so morda drugačnih mislij. Pač res, zdaj so bili Turki drugačnega mišljenja. Kajmakam in drugi so stotnika Stromajerja in vojake zelo prijazno sprejeli. Kajmakam je bil izobražen človek ter je pozneje poveljnika in druge častnike v taboru posetil, oziroma nam vrnil poset. Zagotavljal nam je, da so prebivalci mesta zdaj jako mirni in da naj vojaki le brez skrbi občujejo z njimi. Poveljnik se mu je zahvalil za pomirjenje ljudstva in za izrečeno vdanost, a zaupal vendar ni popolnoma tem na videz mirnim razmeram. Vojake, ki so hodili v mesto kupovat potrebnih stvarij, so spremljale vedno oborožene patrole.

Taborili smo blizu reke Vrbasa, iz katere je moštvo zajemalo vodo za vse potrebe. Pipec je kmalu zapazil, da plavajo v tej vodi postavne žlahtne ribe. Spomnil se je, da nosi za kapo iglo glavičko ali „knofelco“ še iz tistih časov, ko se je sovražnik „markiral“ samo z belimi trakovi. Hitro naredi iz te iglice trnek, ga naveže na sukanec ali „cvirn“, pritrdi vse na palico, natakne muho in poskusi svojo srečo. Nalovil je v kratkem času deset velikih rib; čudil se je sam tej redki sreči, a vzroka sprva vendar ni mogel najti; na enkrat pa vzdigne palec, kakor bi prisegal, in vzklikne: „Ej šent, da se tako dolgo nisem domislil! Premagane so s Turki vred, zato so tako pohlevne in se dadó rade ujeti.“ Pipec je izročil vse te ribe častniški kuhinji, kjer je sam skrbno nadzoroval, kako so jih pekli. Za to izpremembo v hrani je prejel poleg ustmene tudi zvenečo pohvalo.

Noč je pretekla mirno. Drugi dan 21. vel. srpana ob šesti uri zjutraj smo se napotili proti Bugojnu.

Bugojno leži na levem bregu reke Vrbasa, 30 kilometrov od izvira te vode oddaljeno, in šteje 1000 prebivalcev; izmed teh je približno 400 kristjanov. Dolina med Gornjim in Dolnjim Vakufom, v čigar sredi leži Bugojno, je znana pod imenom „Skoplje“. Po tej dolini, ki

je ravno pri Bugojnu najbolj široka, se razprostirajo rodovitna polja in vinogradi, ob straneh pa se le polagoma vzdigujejo zeleni holmci in grički. Ta okolica se mi je zdela najlepša, kar sem jih videl v Bosni. Prebivalci, ki se pečajo s poljedelstvom in z živinorejo, posebno pa s konjerejo, so močni, čvrsti in zeló imoviti ter prebivajo v ličnih, večinoma iz kamenja in opeke zidanih poslopjih, med tem ko stanujejo Bosnjaki drugih manjših krajev v nizkih kočah, narejenih iz desak in tramov, do srede ometanih s cestnim blatom, med katerim je namešanega le malo apna in peska. Dostikrat smo tudi naleteli, posebno v selih, oddaljenih od boljših potov, na koče, kojih stene so bile opletene s protjem in pokrite s smrekovimi kožami. Tu je stanoval revni bosenski težak skupno s svojo domačo živino in kuretino v enem in istem prostoru ter kuhal in se grel pri ognju, ki ga je zakuril sredi bornega stanovališča.

Bugojno z železniško postajo.

Danes vozi železnica iz Travnika skoz Komarpredor po visokih mostih v Dolnji Vakuf, potem po skopeljski dolini do Bugojna in se tu ustavlja. Da se podaljša ta proga do Aržana v Dalmaciji in se zveže Bugojno z Jadranskim morjem, to je že sklenjena stvar; le sredstva za zgradbo še niso dovoljena.

Bugojno se sme dandanes tudi ponašati z največjo rimskokatoliško cerkvijo v celi Bosni. Ko se je l. 1879. obhajala srebrna poroka presvetlega cesarja, je neki redovnik frančiškanskega samostana v Bugojnu sprožil misel, da bi se sezidal tu velik hram božji. Nasvet je bil sprejet in začelo se je nabirati po celem Avstro-Ogrskem in se tudi kmalu toliko nabralo, da se je sezidala ta cerkev.

Razen te cerkve in železniške postaje se je v Bugojnu sezidalo še več zasebnih poslopij in vil po evropski zidavi.

Skopeljska dolina se proti severu vedno bolj zožuje. Ako korakaš iz Bugojna proti Dolnjemu Vakufu, vidiš na levi strani trdnjavo Prušac, ki je svoje dni najdalje kljubovala turškemu nasilstvu. Odtod imaš prekrasen razgled v dolino potoka Plivnice (Koprivnice) in tam, kjer se ta potok izteka v reko Vrbas, se začenja že mesto Dolnji Vakuf, ki šteje 2000 prebivalcev, večinoma mohamedanske vere. Mesto leži ob obeh straneh reke Vrbasa. Proti severovzhodu in severozapadu vodita pota skoz sotesko, prvi črez Komarsedlo v Travnik, drugi ob Vrbasu v Jajce. Okolica te doline je zeló slikovita in ima mnogo grajskih razvalin.

Dolnji Vakuf leži torej na začetku dveh sotesek. Že za časa okupacije je bilo gibanje v tem mestu živahnejše nego v drugih, zakaj mesto in okolica sta bogata, kupčija je zeló razvita in vrh tega so prometne črte jako ugodne. Dandanes prihaja železnica sem od treh stranij in odhaja na tri strani. Na južni strani se razprostira obširni kolodvor, pred njim pa vodi močen zidan most črez reko Vrbas.

Mesto ima več mošej, turško učilnico, vladno poslopje, a najlepša izmed teh zgradeb je občinska šola.

* * *

Ko smo stali pred Bugojnom, nam je poveljnik še le povedal, zakaj smo prišli sem. Vzrok našega prihoda je bil dvojen. Prvič smo imeli nalogo, razorožiti Turke v tem mestu in okolici, drugič pokazati ljudstvu, da je že avstrijska vojska tukaj gospodar. Pred razoroževanjem se je zažugalo Turkom, da zapade vsak nagli sodbi, kdor se bi branil oddati orožje ali ga celó skrival. Razoroževanje v Bugojnu se je izvršilo mirno brez posebnih dogodkov. Dobili smo mnogo vsakovrstnega orožja, posebno več dragocenih, s srebrom okovanih samokresov. To orožje smo naložili na tovorno živino in jo mahnili nazaj v Dolnji Vakuf, kjer smo prenočili in se drugo jutro zopet vrnili v svojo trdnjavo na Čardak.

Kako hitro se izpreminjajo razmere v vojnem času, se je zopet tu pokazalo. Nismo se še dobro ogreli na Čardaku, že smo se morali dne 24. vel. srpana vrniti v Bugojno. Kaj je bilo neki temu vzrok? — Po nesrečnem boju za vstaše pri Sarajevu so se Turki razkropili na vse strani. Nekateri izmed njih so jo krenili proti Livnu ter so vznemirjali in k vstaji šuntali prebivalce okoli Bugojna in Kupreža. Ta novica je došla v Travnik in na Čardak. Da se razkropijo te tolpe in razorožijo prebivalci tamošnjih vasij, je odposlalo vrhovno poveljništvo v to okolico iz Travnika nekoliko vojaških oddelkov s poveljem, da naj postopajo porazumno z oddelkom na Čardaku, ki tudi odrine v Bugojno. Na ta način smo dospeli 24. vel. srpana ob pol treh popoldne zopet v Bugojno in se utaborili na severni strani tega mesta, kjer smo ostali tri dni in odtod pozvedovali po vstaših in razoroževali ljudstvo v okolici.

Očetje frančiškani tamošnjega samostana so nas hodili pridno v tabor obiskovat in so nam šli povsod prijazno na roke. Včasi smo jih tudi povabili na kosilo. Ob takih prilikah je imel Pipec vedno dosti posla; nalovil je rib, včasi tudi rakov, nakupil piščet; zakaj čast je bila tudi zanj, kadar so častniki dobro pogostili očete frančiškane.

Imenitno je bilo videti častitljive frančiškane sedeti poleg častnikov. Obleka in orožje je bilo res različno, a misel in namen je bil le eden. Oba gradita pot omiki v deželo duševne tmine, eden z mečem v roki, drugi z gorečo besedo. Ker imata tedaj častnik in duhovnik skoro isti namen, je tudi lahko umevno, da se ta dva poklica vedno pozdravljata prijazno, kjerkoli se snideta.

Da se prenese to prijazno občevanje tudi v samostan, nas je povabil gvardijan na čašo dalmatinca. Poveljnik je to povabilo rad sprejel. Nadejal se je namreč, da ga bodo tam frančiškani laže poučili o vstaških razmerah v Livnu, zakaj samostan v Bugojnu je bil v tesni zvezi s samostanom v Gorici pri Livnu. Razume se samo ob sebi, da se je stotnik Stromajer le z nekaterimi častniki odzval povabilu očetov

Dolnji Vakuf.

frančiškanov; drugi so morali biti za morebitne napade vedno pripravljeni. Našemu poveljniku je bil obed stranska stvar; jedel in pil je le malo, a tem živahneje se je pogovarjal z očetom gvardijanom. Uspeh tega živahnega pogovora je bil ta, da je Stromajer, prišedši v tabor, spisal obsežno naznanilo na vrhovno poveljništvo v Travniku in ukazal, da se tabor močno zavaruje. Drugi častniki, ki niso imeli toliko odgovornosti, so se zabavali izvrstno v družbi veselih redovnikov in srkali dalmatinsko kapljico. Ko sem prišel proti večeru v tabor, sem si mislil: „Sv. Jernej me pa vendar rad ima, ker mi je naklonil tako prijazno in veselo vezilo.“

Pred odhodom je prosil oče gvardijan poveljnika, naj mu izkaže čast in prijaznost ter naj blagovoli priti drugi dan, v nedeljo, z drugim delom svojih častnikov na obed v samostan, kar mu je stotnik pogojno obljubil z zahvalnimi besedami.

Nedelja je sama na sebi najveselejši dan tedna; mislim, da imajo tudi redovniki po samostanih na ta dan neko olajšavo. Tovariši, ki so se vračali v nedeljo popoldne, so bili izredno veseli in niso mogli prehvaliti prijaznosti in gostoljubnosti, ki so jo uživali v tem samostanu. Nisem jih zavidal, temveč bil sem vesel, da so se tudi oni malo razvedrili po napornem delu.

To nedeljo se je odzvalo povabilu na obed v samostanu tudi več bugojnskih begov, na čelu jim knez. Vsekakor je bilo to nekaj nenavadnega, da je sedel poleg frančiškana in avstrijskega častnika Turčin in se z njim veselil in zabaval. S tem je bil gotovo položen temelj za dobro soglasje med Turčinom in kristjanom. —

Po noči pred 26. velikim srpanom se je nekaj pripetilo, kar se kranjskim fantom ne more šteti v čast. Tabor se je, kakor običajno, zavaroval s poljskimi stražami.

Ker so se pojavile vstaške gruče okoli Kupreža, se je tem stražam ostro naročilo, naj bodo še enkrat bolj pazljive in budne; nadzorni častnik pa je dobil povelje, naj se po noči večkrat prepriča, ali res bedé in stražijo.

Bilo je po polnoči; mesec se začne kazati izza gor s svojim zadnjim krajcem, ko pride pregledovalni častnik k poljski straži št. 3.

Prizor ga je osupnil: Vse leži, vse mrtvo, puške pa so prislonjene h grmu. Še le ko pride bliže, čuje smrčanje in spozna, da se vsa straža ziblje v sladkem spanju. Da jim pokaže nevarnost še bolj živo, skrije puške in potem vzbudi stražo.

Od zaspanosti pijani, so brleli kakor prismojena veša okoli svetilnice in iskali puške, a našli so jih še le, ko jim je častnik pokazal mesto, kjer so ležale. Opravičevali so se, da sami ne vedó, kako je prišlo, da so vsi pospali. Prvi je zaspal poveljnik, za njim moštvo na poljski straži in slednjič je tudi „vedéto“ posilil zaspanec.

Nadzorni častnik jim je predstavljal velikansko nesrečo, ki bi bila lahko nastala iz te lahkomiselnosti. Res je, da so bili vojaki že sedem dnij na nogah in so opravljali trudapolno delo skoro noč in dan, a vse to jih ni moglo opravičiti. Odgovornost je bila prevelika; pregledovalni častnik je ni mogel prevzeti nase. Naznanil je ta slučaj brezskrbnosti poveljniku Stromajerju, ki je zaukazal, da se mora na mesto zanikarne straže odposlati takoj druga.

Dne 26. vel. srpana zjutraj zgodaj so stali grešniki pri raportu ali sodbi.

Stotnik Stromajer je vprašal najprej poveljnika poljske straže, ali se zaveda, da je storil hudodelstvo, ki se kaznuje s smrtjo, oziroma z ječo od 5 do 10 let. Opravičeval se je, da se ne zaveda in da je njega in njegove podložnike posilil zaspanec. Le z ozirom na izredno trudapolno delo prejšnjih dnij in gledé na to, da iz zanikarnosti ni nastala nobena škoda, je stotnik razsodil, da se vsa straža drugim v svarilni vzgled takoj priveže dve uri na telegrafske droge, ki so stali ob cesti našega tabora. Poveljnika poljske straže, ki je bil podčastnik, bi po predpisih ta kazen ne smela zadeti, a zavoljo pomanjkanja zaporov in izrednih vojnih razmer je moral tudi on prestati to nečastno kazen, tem bolj, ker je sam zakrivil pogrešek. —

Uspeh razoroževanja v bližnjih selih ni bil posebno velik, zakaj tudi v teh krajih so ljudje oddali orožje prostovoljno že prej, a večje uspehe so imeli oddelki, ki so razoroževali v Gornjem Vakufu in njegovi okolici.

Dne 26. vel. srpana popoldne smo odrinili iz Bugojna v Dolnji Vakuf in smo prenočili tam v že znanem taboru.

Drugi dan opoldne smo se vrnili na Čardak, kjer sta nas dne 28. vel. srpana rešili dve drugi stotniji.

Po devetdnevnem trudapolnem delu smo dospeli ob 9. uri zvečer zopet v Travnik in tam oddali zaplenjeno turško orožje.

Ustavljeno prodiranje proti Livnu.

Kmalu potem, ko je prišel feldmaršallajtnant Virtemberg v Travnik, je sklenil ekspedicijo proti Livnu. V tem podjetju naj bi ga podpirale tudi čete v Dalmaciji. S tem smo si hoteli zagotoviti drugo dovozno cesto od morja skoz Dalmacijo. Akoravno so se razmere na dovozni črti od Save do Travnika izboljšale, odkar je major generalnega štaba pl. Bola nadzoroval in proučil to črto, je bilo vendar želeti, da se poleg tega nevarnega pota odpre še druga dovozna cesta. V ta namen je prosilo poveljništvo VII. pehotne divizije pri 13. koru dovolitve, da sme odriniti z drugo gorsko brigado proti Livnu in se polastiti tega mesta.

V nadi, da 13. kor ugodi tej prošnji, je bila druga gorska brigada dne 20. vel. srpana že pripravljena za odhod proti Kopili.

V to brigado so bili tedaj uvrščeni: pešpolk št. 17., deseti lovski bataljon, ena gorska topničarska baterija, pol eskadrona konjikov in druge potrebne pritikline. Kar se je pozneje štirim brigadam posrečilo, to je hotel zdaj vojvoda Virtemberg izvršiti z eno samo brigado; iz tega se zopet razvidi, kako neizrečeno je zaupal kranjskim fantom.

Ker se na to prošnjo vsled tedanjih bojnih razmer pri Sarajevu ni takoj odgovorilo, je vojvoda Virtemberg samolastno zaukazal, da brigadir nadvojvoda Ivan Salvator s svojo brigado nemudoma odrine proti Livnu. O tej odredbi je izporočil 13. kornemu poveljništvu v Sarajevu in vojaškemu vrhovnemu zapovedništvu v Zadru ter poprosil, da bi se mu prva gorska brigada vrnila po osvojitvi mesta Sarajeva.

Nadvojvoda Ivan Salvator še ni bil prišel v Kopilo, kar pridirja ulanec in mu izroči dve brzojavki iz Sarajeva. Prva se je glasila: „Po vročem boju se nam je danes dne 19. vel. srpana ob 4. uri popoldne posrečilo vzeti Sarajevo. Mnogo so trpeli vojaki, ker so si morali vhod v mesto priboriti hišo za hišo.“ O drugi brzojavki nadvojvoda ni izpregovoril niti besedice. Pozneje smo zvedeli, da 13. korno poveljništvo ni dovolilo ekspedicije proti Livnu zaradi pomanjkanja vojakov. Posadka v Travniku bi se bila preveč zmanjšala in to bi utegnilo imeti slabe nasledke; prva gorska brigada pa se tudi ni mogla vrniti, ker so jo še potrebovali v Sarajevu. Čakati je bilo tedaj treba pomoči in potrpeti, da pride 36. pehotna brigada v Banjaluko.

Nadvojvoda Ivan Salvator je prenočil v Kopili in se vrnil drugi dan z glavno četo v Travnik.

Da bi pa ekspedicija vsaj nekaj zalegla, je odposlal posamezne oddelke v vasi in sela, ki ležijo zahodno od dovozne ceste, ter jim ukazal, naj razorožijo prebivalce teh naselbin.

Večji oddelek je odrinil v Bugojno in se zvezal s pol bataljonom, ki je stal pod vodstvom stotnika Stromajerja in ta dan dospel v Bugojno s Čardaka. Manjši oddelek je korakal skoz Ramsko v Han-Kompanjo in se vrnil še le 22. vel. srpana v Travnik.

Ker se ekspedicija proti Livnu ni izvršila in ker se je bilo še vedno bati napada od te strani, se je Travnik utrdil in okopi (šance) zasedli po pehotnih in topničarskih oddelkih. Okopi so povzročali našim fantom mnogo truda in napornega dela.

Po dovršeni utrdbi je hodil vsak dan po en bataljon na prednje straže. Vojaki so v tej službi mnogo trpeli; večkrat jih je pral dež noč in dan, menažo so dobivali še le ob štirih popoldne, kadar so se vrnili domov, zakaj te straže so stale precej daleč zunaj mesta.

V okolico zahodno od Bugojna so se pošiljali večkrat oddelki na ogled in razoroževanje. Dne 4. kimavca je ta služba zadela 5. stotnijo. Na težavnem potu je pešec Jaka Marčun iz Male Loke št. 2. v kamniškem okraju zbolel in zaostal. Črez nekoliko dnij ga je patrola 10. lovskega bataljona našla mrtvega. Naj so bile razmere kakoršnekoli, vendar je bilo in ostane neodpustno, da je poveljnik pustil bolnega vojaka brez vsake pomoči.

Razoroževanje v Gornjem Vakufu.

Da se razoroži Gornji Vakuf, se je odposlal dne 24. vel. srpana 3. bataljon 17. pešpolka. Bataljon je korakal po najkrajši gorski poti in prišel v dveh dneh iz Travnika v Gornji Vakuf. Tovorna živina se je pa morala pomikati po ovinku skoz Dolnji Vakuf in Bugojno. Računski narednik Vončina 10. stotnije, ki je bil poveljnik temu pratežu, je prišel brez vseh zaprek pravočasno za bataljonom. V Gornjem Vakufu je bil ta oddelek sprejet s pravo turško prijaznostjo in popolno vdanostjo. Brez ugovora so Turki prodajali drva, slamo, meso in druge potrebščine, samo o oddaji orožja niso hoteli prav nič slišati. Izgovarjali so se, da so vstaši vzeli vse orožje s seboj, ko so se vračali proti Sarajevu.

Gornji Vakuf je precej velika, bogata vas; prebivalci so večinoma mohamedanske vere, v okolici pa bivajo kristjani.

Tedanji stotnik Drenik pripoveduje približno takó-le o tem razoroževanju: „Bataljon se je utaboril na zahodni strani te vasi; okoličani so nas v taboru pogostoma obiskovali, posebno zaupljivi so bili knezi (župani), ki so nam prodajali sadje, mleko, maslo in med.

Taborili smo že dva dni in Turki so nam oddali še le par polomljenih nerabnih pušek in samokresov; položaj je postajal torej že zeló neprileżen.

Begi in knezi so nam zagotavljali, da vstaši teh nerabnih pušek in samokresov zato niso vzeli s seboj, ker jih niso mogli rabiti.

Ker se mi je zdela taka trditev neverjetna, sem izpraševal može in dečke, ki so hodili v tabor, kam je prešlo orožje; saj nam je vendar znano, da se je več Turkov iz Gornjega Vakufa borilo proti nam.

Starejši možje so se ogibali jasnega odgovora ter so odgovarjali jako previdno, a petnajstletni deček, ki mi je ponujal v košarici zeló lep med, ki sem ga tudi kupil in prav dobro plačal z bleščečimi desetičami, mi je odločno povedal, ko sva bila sama, da ne dobimo nikakoršnega orožja, če bi tudi še 14 dnij čakali nanje. Mohamedanci ga zato ne dadó iz rok, ker mislijo še streljati na vas. Vaš največji nasprotnik je posestnik one velike kule (deček mi pokaže poslopje, 2 kilometra oddaljeno na severozapadni strani te vasi); kar reče ta, storijo vsi; on ima gotovo tudi orožje, ker se je bojeval zoper vas. Prosim, ne izdaj me, da sem ti povedal to. Zagotovil sem mu, da bom molčal, in kazal sem se, kakor da mi ni prav nič za njegovo izpovedbo.

Gornji Vakuf.

Bataljonski poveljnik je bil v zadregi; na prostovoljno oddajo orožja ni mogel več računati. Moral bi torej natanko preiskati vse hiše in druga poslopja, ali pa se vrniti s praznimi rokami; to bi bilo sramotno, uspeh preiskave pa dvomljiv.

Jaz sem bil mnenja, da se vrnemo takoj, ali pa da začnemo resno in odločno nastopati. Poslopja bi se morala preiskati drugo za drugim, posestniki pa bi se morali postaviti med preiskovanjem pod vojaško varstvo. Ponudil sem se poskusiti takoj to delo v eni tistih kul, ki so stale okoli nas.

Bataljonski poveljnik je v to privolil. Uro po menaži je 10. stotnija odkorakala proti tisti kuli, ki mi jo je bil pokazal mladi Bosnjak.

Peterim patrolam, ki so obkolile to kulo, sem zapovedal, da ne smejo nikogar izpustiti; ostala stotnija pa se je postavila pred kulo. Posestnik, še mlad Turčin, je mirno stal pred hišo. Vprašam ga, je li on gospodar in posestnik te hiše. Ko mi je to pritrdil, sem mu rekel: „Prišli smo, da preiščemo hišo in se prepričamo, se li nahaja orožje v tvoji hiši ali ne. Znano ti je, da se tisti, ki skriva orožje in ga ne odda na zahtevo vojaškega poveljništva, kaznuje z večletno ječo, po okolnostih pa se tudi lahko ustreli."

Turčin odgovori nato: „Gospodine, jaz nimam orožja in drugi moji ljudje tudi ne. Če pa nameravaš preiskati mojo hišo, potem dovoli, da odvedem prej svoje žene."

„Ti se zdaj ne smeš ganiti," mu zapovem, „ampak ostani pri meni tako dolgo, da izvršimo preiskavo. Pokliči vse svoje ljudi in potem naroči enemu izmed njih, naj ti odvede žene na ono mesto, ki se ti zdi za nje pripravno; mi se ga bomo ogibali. Ko preiščemo hišo, se žene zopet lahko preselijo v svoje stanovanje, a črte patrol, ki stojé okoli in okoli hiše, pa tvoje žene ne smejo prestopiti."

Zgodilo se je, kakor sem ukazal. Glasen stok in jok žen in otrok je bil začetek preiskovanja; potem so se vsi zbrali v vrtni lopi za hišo. Nato sem ukazal prinesti vse orodje, kakor krampe, lopate, žage, sekire, ter poklical tri podčastnike, dal vsakemu štiri pešce, kramp, lopato in sekiro, odkazal vsakemu teh oddelkov prostor, katerega mora preiskati, in zapovedal, da se morajo odpreti vse skrinje, miznice itd. Pri vsakem oddelku je bil navzočen po en domačin. Gospodar je postajal bled ter hotel nekaj govoriti, a se je vendar premagoval.

Po petih minutah prinese eden preiskavajočih podčastnikov lepo puško in vrečico streliva ter mi pokaže okno one izbe, v kateri je našel puško pod tlemi, ki so jih privzdignili vojaki.

Ta najdba mi je zadostovala. Rekel sem posestniku: „Ti si moj ujetnik; kdo ve, kdaj in ali še sploh vidiš svojo hišo in rodbino; uredi svoje stvari, ker ti pojdeš z nami."

Turek, popolnoma vdan v usodo, je izročil hišno gospodarstvo sorodniku ter se potem poslovil od svoje rodbine. Zbral sem nato stotnijo, vzel Turčina kot ujetnika s seboj ter odkorakal. V taboru sem oddal Turčina glavni straži in vojak z nabito puško ga je stražil.

Novica o preiskavi in o ujetem begu se je kakor blisk razširila po vsej vasi. Še tisti dan so Turčini začeli prostovoljno oddajati orožje; prinašali so nam puške vsake vrste, nove, stare, samokrese, handžare, sablje itd. Oddaja je trajala do pozne noči in še drugi dan dopoldne.

Da se dobro zavarujemo, smo postavili po noči okoli cele vasi straže in patrole ter vas popolnoma obkolili. Iz vasi, kjer ni bilo prej po izjavi Turčinov drugega orožja razen par polomljenih pušek, so nam nanosili tega blaga toliko, da smo obložili z njim 8 vozov.

Nazaj v Travnik nismo krenili po gorski poti, po kateri smo prišli, ampak po cesti skoz Bugojno, Dolnji Vakuf in Čardak.

Nesrečni beg je prenašal svoje trpljenje, ki si ga je sam naklonil, s čudovito vdanostjo. V Travniku smo ga izročili divizijskemu vojaškemu sodišču, ki ga je obsodilo v triletno težko ječo, a pozneje je bil pomiloščen."

Zvečer tega dne se je utaboril in prenočil tretji bataljon zahodno od Bugojna. Prebivalci tega mesta so nam donašali radovoljno drv, slame, mesa in sočivja. Fantje so veselo kuhali in pekli jarce. Z orožjem obložene vozove je varovala glavna straža, petero bataljonovih konj pa je bilo privezanih vzadi za častniškimi ležišči, kakor je predpisano.

Noč je bila črna, bataljon je spal razen straž spanje pravičnega. Kmalu po polnoči pa se zasliši znamenje za „alarm“ (klic pod orožje), ki se je vedno in močno ponavljal. Vse skoči po koncu in natanko se čuje peketanje konj. Poveljnik 10. stotnije je šel oblečen k počitku. Skočivši po koncu, ni videl nič, natanko pa slišal konjsko peketanje. Ljudje so bili zmešani, poveljnik jim zakliče: „Časa ni, da bi se oblačili; oblečen ali ne, puške in torbice v roke!“

Povelje se je še precej dobro izvršilo, mnogo mož je stalo bosih v vrsti. Poveljnik pokliče večkrat konjskega slugo, a zastonj; slednjič se vendar oglasi in pravi: „Gospod stotnik, ponižno javim, da ni nič; a vsi konji so se odvezali in dirjajo sem in tja.“ In tako je tudi bilo. Poveljnik glavne straže je mislil, da se bliža četa jezdecev in nas hoče napasti; zató je ukazal trobiti pod orožje (alarm).

Konji so se sami povrnili in privezali so jih bolje. Patrole, ki so se odposlale v okolico, so se kmalu vrnile in izporočile, da niso našle nič sumljivega. V eni uri se je vse pomirilo in bataljon je zopet pospal. Sreča pa je bila, da so konji dirjali zunaj tabora, zakaj v taboru so stale puške z nasajenimi bodali.

Najdeni komis.

Dne 6. vel. srpana popoldne se je VII. pehotna divizija napotila iz Varcar-Vakufa proti Jajcu. Od 5. do 6. vel. srpana je stala 10. stotnija na glavni straži v taboru omenjene divizije, ki se je v resnici skrčila na dva pešpolka in en lovski bataljon. Služba na tej straži je bila po noči zeló mučna; neprenehoma so se odpošiljale patrole in le nekaterim ljudem pri stotniji se je dovolilo spati nekaj ur. Na našo srečo smo imeli dovolj kave pri sebi; v neki kraški dolinici se je kuhala celo noč črna kava, sicer bi bili vojaki onemogli, ker je bila stotnija celi dan na nogah, se bojevala in takoj po menaži prevzela službo na glavni straži.

Kruha ni bilo več; vozovi, ki so ga vozili za nami, so zaostali in niso mogli dohiteti divizije niti dne 5., niti 6. vel. srpana.

Dne 6. vel. srpana proti večeru smo se, kakor že znano, napotili proti Jajcu. Deseta stotnija, ki je prišla iz glavne straže, je imela jedva toliko časa, da je skuhala menažo še pred odhodom.

Pri vasi Jezero smo počivali; nihče ni smel odložiti puške. Ponočna hoja nas je zeló utrudila in nam skrčila želodce; jesti niti grižljaja ni bilo dobiti, a vode je bilo dosti. Zjutraj dne 7. vel. srpana smo korakali dalje. Hoja je bila neprijetna, na desni je bilo jezero, na levi skalovite visoke stene. Deseta stotnija je korakala na čelu, med bataljoni so bili večji presledki.

Poveljnik 10. stotnije, ki je hodil peš 50 korakov pred stotnijo s tremi ordonancami, pripoveduje takó-le: „Naša četa je bila molčeča

in poparjena, češ, kadar je život zmučen in želodec prazen, gre židana volja rakom žvižgat.

Hipoma sta pridirjala dva ulanca mimo mene in že od daleč vpila, da neseta naznanilo divizijonarju. Priznati moram, drugih mislij nisem bil nego: „Bes vaju lopi; sedita na konju in jesta!“ Jezdeca sta bila dve sto korakov oddaljena, ko zapazim, da je eden nekaj izgubil, a tega ni zapazil, temveč dirjal dalje. Ko pridem do izgubljene stvari, vidim, da je zavita v papir, jo poberem, odprem in v svoje največje veselje najdem pol hleba komisa. Mislim, da bi me kup zlata ne bil mogel tako razveseliti, kakor ta kruh. Vendar sem rekel, revček ulanček bo svoj komis zeló pogrešal. Eden izmed treh ordonanc pa zavrne zvito in hitro: „Gospod stotnik, res je eden ulancev izgubil komis, a drugi ga še ima. Ulanca si torej lahko kruh razdelita, mi vsi pa nimamo nič.“ Razumel sem kratek migljaj, in ker se ni bilo bati, da se ulanec povrne iskat svoj izgubljeni kruh, sem pripravil za vsak slučaj svetel goldinar, s katerim sem hotel jezdeca odškodovati, ter sem potem komis razdelil v 4 enake dele; vsaka ordonanca je dobila en kos in meni je ostal zadnji del.

Duhoviti vojak, ki me je zapeljal v pregreho, pa me je tolažil, rekoč: „Gospod stotnik, gledé na to, da smo tako lačni, naj vam Bog Oče odpusti ta greh!“ Zopet je bil ta junak tako zvit, da je zvrnil vso odgovornost náme.“

Nakupovanje živeža v Dolnjem Vakufu.

Dne 3. kimavca je začelo v Travniku primanjkovati živeža za konje in drugo živino; ker takrat še ni bilo zalagateljev, je bilo treba krme preskrbeti pôtom rekvizicije, t. j. prisiljeno odjemanje živil proti plačilu ali potrdilu. Kje je pa iskati, ker je okoli Travnika in tistih mest, kjer so nastavljeni vojaki, krma že pošla? Vrbasova dolina je bogata s temi pridelki; tja torej pojde rekvizicija. Tri sto tovornih konj broječa kolona je že pripravljena za odhod in tudi intendant ali oskrbniški uradnik je željno pričakoval odhoda s torbo, z bankovci napolnjeno. Za varstveni izprevod te neoborožene konjske trume se je odločila zopet druga stotnija, ki je odrinila ob 11. uri dopoldne proti Dolnjemu Vakufu pod poveljstvom nadporočnika Lukanca, morda zato, ker ji je bila pot že dobro znana.

Pot, po kateri se je pomikalo to pratežno krdelo, vodi večinoma med gorami, torej v soteski ali defileju, in je mestoma tako ozka, da konji niso mogli hoditi vštric, ampak drug za drugim; zato se je kolona kakor harmonika zdaj skrajšala, zdaj tako razpotegnila, da je bila 1200 korakov dolga. In tako kolono v tako nevarnem zemljišču naj zavaruje ena sama stotnija! Kako se vendar lotiti tega težavnega početja, da bi imelo v slučaju napada vsaj nekaj uspeha? Stotnija se je razdeliła v več delov. Spredaj, vzadi in na straneh so korakali večji oddelki, manjši so se pa razdelili v kolono, oddaljeni 100 korakov drug od drugega. Tako razdeljeni smo korakali v največjem dežju po polzki poti celih 8 ur, dospeli proti večeru v Dolnji Vakuf in prenočili tam v znanem taboru. Intendant je šel takoj po prihodu pod varstvom

vojaškega oddelka v mesto in okolico in je zahteval toliko ovsa, koruze in sena, kolikor smo vsega potrebovali. Dolnjevakufčani so nas že poznali in vedeli, da vse pošteno plačamo; zató so bili jako prijazni. Tudi to pot so prejeli lep denar. Intendant jim je izplačal 8000 gld.

Po noči nas je dež pošteno močil; nihče ni zatisnil očesa. Še le proti jutru so se oblaki razšli, posijalo je gorko solnce in nas počasi sušilo. Dne 4. kimavca opoldne smo obložili tovorno živino, potem odrinili in dospeli po znani poti proti večeru na Čardak, kjer smo prenočili. Drugi dan ob 10. uri dopoldne smo prišli zopet v Travnik, vsi izmučeni in oslabljeni zaradi težavnih potov in pomanjkljive hrane. Da se stotnija zopet okrepča in popravi škodo, katero je trpela na obleki (obuvalu) in orožju, se ji je dovolil en dan počitka.

Dne 4. kimavca je dospelo od 3. gorske brigade iz Banjaluke na VII. pehotno divizijo brzojavno poročilo, da primanjkuje oddelkom, ki se bojujejo pri Ključu, streliva in denarja. Da se odpošljejo te potrebščine, je bilo treba zopet srčnega moža za spremstvo.

Divizijonar je dobro poznal svoje ljudi; zato mu ni bilo težko, postaviti na čelo te ekspedicije poveljnika, o katerem je bil prepričan, da bi do zadnjega izdihljaja branil izročeno mu blago, ako bi bilo treba.

Hrabri stotnik Slivnik je dobil povelje, naj prevzame 120 konj, obloženih s strelivom in denarnico (kaso), naj koraka hitro proti Ključu in se tam udeleži boja.

Slivnika, ki je dne 4. kimavca ob treh zjutraj odkorakal, je vodil neki kristjan po stranskih bližnjih potih. Stotnija, ki je med potjo le toliko časa počivala, da si je skuhala kosilo, je dospela proti deseti uri po noči v Jajce in tam prenočila. Drugi dan ob osmih dopoldne se je Slivnik napotil proti Varcar-Vakufu, kamor je dospel po peti uri popoldne. Tam je vsled izpremenjenega ukaza izročil strelivo in dvajset tisoč goldinarjev denarja poveljniku oddelka 53. pešpolka, ki se je tu nahajal, in se tako srečno iznebil velike skrbi in odgovornosti.

Dne 6. kimavca se je Slivnik povrnil in dospel proti poldnevu v Jezero. Bosnjaki so se obračali takrat vedno in povsod, kjer jim je bilo treba pomoči in rešitve do naših vojakov. Tako sta prišla tudi v Jezero dva Bosnjaka, oče in sin, prosit stotnika Slivnika, naj jima pripomore, da dobita nazaj vole, ki so jih jima odgnali hajduki.

Oddelku kranjskih fantov, ki so se prostovoljno oglasili za ta lov, se je posrečilo rešiti vole in ujeti razvpitega hajduka. Ko so vojaki tega zločinca privedli v selo, so jih burno pozdravili prebivalci, katerim je ta hajduk učinil že mnogo zla. Vsak se je hotel maščevati nad njim; matere so mu pljuvale v obraz, ker jim je pomoril sine, kmetje so ga hoteli pobiti s koli, ker jim je pokradel čredo. Sreča za hajduka je bila, da je stotnija kmalu nato odkorakala proti Jajcu in vzela zločinca s seboj. V Jajcu je Slivnik zopet prenočil ter se napotil drugi dan proti Travniku. Na poti med Jajcem in Travnikom je hajduk poskusil uiti, a krogle, ki jih je poslala straža za njim, so ga tako dobro zadele, da se je takoj zgrudil in izdihnil svojo grešno dušo. Kranjski fantje so izkopali z lopaticami ob cesti jamo, ga položili vanjo in ga zagrebli, potem pa so korakali dalje proti Travniku, kamor so dospeli ob desetih po noči.

Drugi lov na Omer bega v Doglodu.

Omenil sem že na drugem mestu, da nam je stotnik Stojan preskrbel v Travniku stanovališče v prejšnjih turških haremih. Častniki prvega bataljona so stanovali v precej velikih turških hišah. Seveda tako velike niso bile, da bi bil imel vsak častnik svojo sobo, a na vsak način smo stanovali tukaj prileţneje in ugodneje, nego prej v turški vojašnici. Pogrešali smo sicer domačih postelj, a v obstoječih razmerah smo bili slednjič tudi zadovoljni, da je imel vsak svoj kot, kjer si je dal urediti svoje leţišče po turškem običaju. Iz zabojev, v katerih smo prejemali suhar, so nam narejali vojaški mizarji stolce in mize, a postelj iz teh kratkih desek ni bilo mogoče napraviti; leţali smo torej po turško, sedeli, jedli in pisali po domače, ker se nam noge niso hotele tako sključevati, kakor Turkom, ki so tega vajeni že od mladih nog.

Dne 7. kimavca so šli častniki prvega bataljona 17. pešpolka k počitku v veseli nadi, da se bodo, ker je drugi dan praznik, odpočili od napornega truda, ki so ga imeli v minulem tednu. Samo eden izmed njih, in sicer bataljonski poveljnik Kerček, je vedel, da so naredili račun brez krčmarja. Kerček je vzbudil dne 8. kimavca ob dveh po noči vse častnike svojega bataljona in jim zaukazal, naj gredó k svojim stotnijam in naj moštvo vzbudé po tihem; kuharji naj hitro skuhajo zajutrk, moštvo pa se naj opravi, ker odrinemo ob polštirih zjutraj. Kam? tega ni povedal major nikomur.

Ob napovedanem času je stal bataljon za odhod pripravljen. Major pride, poleg njega pa je stal neki Bosnjak, naš kažipot. Tudi pred odhodom ni povedal major nobeni živi duši, kam da gremo in kakšno nalogo da imamo, temveč je ostro zaukazal, da ne sme nihče govoriti na potu ali na kak drug način delati hrupa. Ko smo korakali skoz mesto, je bila še tema in vladala je povsod grobna tišina; še psi so kakor na povelje utihnili. Noč nas je vzela; nihče razen vrhovnega poveljnika in njegovega pribočnika ni vedel, kam smo izginili. Stopali smo molčé hitrejšega koraka nego po navadi proti severovzhodu. Ko je izšlo solnce, smo imeli Travnik že daleč za hrbtom in potili smo se, da se je kar kadilo od nas. Zato nismo nič kaj prijazno pozdravili te nebeške zvezde na sinjem nebu; zakaj v takih okoliščinah smo si želeli le hladila; senca pod sivimi oblaki bi nam bila ta dan ljubša nego solnce. Korakali smo po teţavnem, včasi brezpotnem zemljišču s hriba v dolino in zopet v hrib; nihče ni vedel kam, samo majorju Kerčku se je bralo na obrazu, da ga muči neka skrb; bal se je, da pride prepozno. Na čelu kolone nam je svetil z vzgledom. Vse dušne in telesne moči smo morali napeti, da smo ga dohajali, zakaj lahkih nog je preplezal najstrmejše skale, kakor Zlatorog na Triglavu. Solnce na nebu se je pomikalo proti poldnevu in pripekalo vedno huje in huje. Nekaterim vojakom je zmanjkovalo moči. Prvi kratki počitek po osemurni teţavni hoji v dolini in zadnji poţirek iz čutare jih je zopet malo pokrepčal; potém pa hajdi naprej na goro, na strme vrhe, kamor jih kliče dolţnost, češ, morda bo potem konec trpljenja. Upanje takrat ni varalo vojakov; prelaz teh strmih pečin je bil zadnji in najgorkejši naskok, ki se je brez izgub posrečil popolnoma. Dospevši na vrh Jeze-

račke planine smo bili že skoro poplačani za ves trud; imeli smo namreč krasen razgled črez vrhove vitkih smrek v Kuličko dolino.

Major Kerček je dal tukaj bataljonu eno uro počitka. Poklical je častnike k sebi in jim še le zdaj povedal namen tega podjetja. Govoril je približno takó-le: „Naš kažipot nas pelje v vas Doglod, do katere imamo še pol ure in v kateri je Omer beg skrit. Znano je, da je ta zločinec zavratno ubil in oropal laškega konzula Lovrenca Peroda, ko se je vračal iz Rima na svoje mesto v Sarajevo; znano je dalje, da je s svojo četo, katero je vodil, učinil mnogo zla, podpihoval mirne prebivalce, celó kristjane k vstaji in izvršil še več takih zločinov; za njegovo glavo je obljubljenih 200 cekinov. Naš bataljon bo obkolil vas na južni in zahodni, en bataljon 79. pešpolka, ki pride iz Vranduka, pa na severni in vzhodni strani. Prva, tretja in četrta stotnija morajo zemljišče na označenih straneh tako zapreti in zavarovati, da še miš ne bo mogla smukniti črez črto, druga stotnija pa koraka v bojni črti v vas in preišče vse prostore v Omerjevi hiši, oziroma v vseh turških poslopjih. Vse to se mora zgoditi po tihem na znamenje, katero bom dal, ko dospemo v obližje Dogloda.“

Zdaj smo še le vedeli, pri čem da smo; zdaj nam je bilo vse jasno. Nekateri so mislili, da sta za gonjo in lov enega človeka dva bataljona preveč, a kakor se je pozneje pokazalo, bilo nas je še premalo.

Vas Doglod leži na severovzhodni strani Travnika v kotlini med Jezeračko, Vučjo in Veljo planino, in sicer že skoro na dnu pobočja Jezeračke planine. Obronki ali bregovi so obrastli z gostim drevjem, zato tudi vasi prej ne vidiš, dokler ne stopiš vanjo. Zračna črta med Travnikom in Doglodom znaša 25 kilometrov, a potnik potrebuje zaradi slabih potov in težavnega zemljišča pač 8 dobrih ur do tja. V tem skritem, Slovenec bi rekel z deskami zaplankanem kraju je imel Omer beg svoje poletno stanovališče, kjer se je čutil precej varnega in pač ni mislil, da ga bodo tudi tukaj počastili avstrijski vojaki s svojim obiskom.

Ko sem po razglasu naše naloge počival v senci, sem slišal, da se je Pipec pogovarjal s svojim tovarišem takó-le: „Jože, ali veš, kakšen dan imamo danes?“ — „Ej, kaj bi ne vedel? Tako vroč dan je danes, da sem še zdaj od samega potenja ves moker.“ — „To je že res, a današnji dan je za te in morda tudi za me še drugega pomena.“ — „Za me takega pomena, kakor vsak drugi dan.“ — „Jaz pa pravim, da ne,“ zavrne Pipec, nekoliko že nevoljen. „Le poglej to dolino, ali ni podobna Tuhinjski, katero si lansko leto ob tem času, ko smo šli k Novi štifti na božjo pot in smo na Kremenu počivali, prvikrat videl in občudoval?“ — „Kaj praviš, Pipec, da je danes mali šmaren?“ — „Pa še celi dan; ali se ne spominjaš več, Jože, da si lansko leto na ta dan Srakarjevi Polonici na Kremenu obetal večno zvestobo in zlate gore?“ — „Kaj pa ti, Pipec, ali si mar že pozabil na zlate gradove, katere si zagotavljal Možinovi Franici? Pipec, verjami mi, da si danes res lahko prisluživa nekaj zlata.“ — „Na kakšen način?“ — „Nisi li slišal, kaj je major pravil častnikom?“ — „Kako bom slišal, ker je bil daleč proč in ker je tako tiho govoril?“ — „Jaz sem pa vse slišal in zvedel, da gremo zopet tistega ‚umrlega‘ bega lovit. Ali Pipec, ti veš, da nisem neumen, pa tega vendar ne razumem, kako se naj ujame

Poročnik Jernej Andrejka išče Omer bega v turškem haremu.

umrli beg.“ — „Jože, ti nisi dobro slišal, saj se ne pravi ‚umrli,‘ ampak ‚Omer‘ beg in ta še živi.“ — „Naj bo živ ali mrtev, za njegovo glavo obetajo 200 cekinov in te morava midva danes zaslužiti, da bova mogla potem vsaj nekoliko to izpolniti, kar sva obljubila Polonici in Franici na Kremenu, kjer smo skupaj občudovali krasno Tuhinjsko dolino.“

Daljnji razgovor jima je pretrgala poveljka: Naprej!

Pred odhodom se je razglasila naloga tudi moštvu, in da izpraznimo kozarec trpljenja do dna, se napotimo potem dalje. Prišedši do roba vasi, smo na dano znamenje bataljonskega poveljnika izvršili, kar nam je bilo že prej ukazano. Tri stotnije so obkolile Doglod, druga kompanija pa je planila v vas in se združila z vojaki 79. pešpolka, ki so od druge strani pridrli v selo.

Prebivalci, ki so videli v tem zapuščenem kraju prvikrat avstrijske vojake, so se zeló prestrašili našega prihoda. Dospevši s svojim vodom pred Omerjevo hišo, vprašam najprej starca, ki je slonel pri vratih, ali je Omer beg doma. „Odšel je zarana.“ — „Kam?“ — „Gospodine, tega ne morem vedeti,“ odgovori starec. Razume se, da smo navzlic temu odgovoru natanko preiskali ne le stanovanje Omerjevo, temveč vse hiše v celi vasi, kajti Turki so bili s tem zločincem porazumljeni; misel, da je skrit, je bila torej opravičena. Preiskava se je vršila gladko; le neki bogat beg se je obotavljal odpreti svoj harem, a s tem me je še le opozoril, da bi v tej sobi utegnil biti zaprt ptiček, ki ga iščemo. Obotavljanje mu ni nič pomagalo. Postavil sem 4 vojake, med temi tudi Jožeta, Pipčevega prijatelja, pred vrata in Turčinu zažugal, naj prostovoljno odpre in pokaže, kaj ima v sobi, sicer bodo vojaki siloma vlomili vrata. To je pomagalo. Vdal se je, a le pogojno. Samo meni hoče pokazati harem, a vojaki naj stopijo v stran. To se zgodi. Dve v haljo zaviti osebi stojita pred menoj, ena majhna, druga velika, plečata, kakor Omer beg. Mislil sem, da že imam pravega ptička, ker doslej še nisem videl v Bosni tako velike, krepke ženske. Težko je bilo zdaj moje stališče. Kako priti do zanesljivih dokazov, da pod haljo res ni skrit Omer beg. Turkinjo v obraz pogledati, je po turškem zakonu vsakemu prepovedano razen soprogu in sorodnikom. Pojasnil sem begu, zakaj lahko mislim, da tiči pod haljo Omer beg; torej naj pregovori zlepa svojo ženo, da se odkrije. Po dolgem pregovarjanju se je to zgodilo. Osupel sem stal pred njo. Štela je najbrž kakih 28 let; imela je črne oči, črne lase, pravilen nos, prekrasno izrezane ustnice, z belimi ravnimi zobmi. Podolgasto obličje je bilo zagorelo. Ves obraz je bil sicer lep in prikupljiv, a s tem še nikakor ni bilo dokazano, da je to res žensko obličje, toliko manj, ker Omer bega nisem osebno poznal, niti videl njegove slike. Stališče je postalo skrajno težavno. Ženske ostanejo vedno ženske, pa naj bodo Turkinje ali pa Slovenke; v nevarnih slučajih pogodejo vedno pravo, ako le hočejo. Kakor slučajno je razgrnila gornjo haljo in zdaj mi je bilo jasno, da ne tiči v njej Omer beg. Tudi Pipec, ki je hodil vedno blizu mene in vse to videl, je proti tovarišu obrnjen vzkliknil, rekoč: „Jože, cekini so že spet splavali po vodi; idimo! Ženska je!“

Po natančni preiskavi cele vasi smo bili prepričani, da nam je ptiček zopet ušel. Mogla mu je že huda presti, da je pustil svojega osedlanega belca v selu in zbežal peš pred našim prihodom v gore.

Umevno je, da se nam je poleg gonje na Omer bega tudi zaukazalo razorožiti prebivalce in vzeti vsakega s seboj, pri katerem zasačimo orožje. Pri treh begih sem našel mnogo orožja in streliva, ki je bilo zakopano v žitu na kašti. Razume se, da so morali ti begi iti z menoj.

Ko sem se tedaj pozno popoldne vračal, obložen z orožjem vsakršne vrste, s svojim vodom in s tremi Turki, so nekateri mislili, da sem ujel Omer bega in so mi že od daleč častitali. Majaje z glavo, sem odklonil prezgodnje častitke in opozoril, da so se zmotili.

Ker se je začelo že mračiti in so bili ljudje tudi zelo trudni, smo se utaborili na vzhodni strani Dogloda in tam prenočili. Kosilo in večerjo za ta dan je nosil vsak vojak s seboj v majhni kositrski škatlici. Zvečer so si vojaki z maloštevilnimi kosci mesa podražili malo želodec, potem legli na trda tla in trudni od hoje sladko zaspali. Ujeti Turčini pa so sedeli po turški navadi vso noč okoli taborskega ognja in pušili čibuk; bati se jim pa ni bilo ničesar, ker sta bedela pri njih vedno dva varuha z nataknjenimi bodali in nabitimi puškami.

Po mirni noči smo se drugo jutro ob 6. uri vrnili v Travnik, kamor smo dospeli še le zvečer ob polosmih.

Bosenske češplje.

Svetovno znane in zelo imenitne so bosenske češplje ali slive, kakor jih nazivljejo Bosnjaki. Leta 1878. je to sadje v Bosni zelo rodilo; drevesa so se šibila pod težo božjega darú. Bosenske češplje so mnogo debelejše in tudi okusnejše nego naše. Le približno take slive, kakoršne so bosenske, sem videl in pokušal na Kranjskem samo v Zlatem polju nad Brdom pri Lukovici; tam je prava zemlja in lega za češplje, a žal, da se tega tamošnji prebivalci premalo zavedajo in da ne nadomeščajo vedno starega češpljevega drevja, ki izumira, z mladim, in tako jim splava precejšnji dohodek po vodi.

Našim kranjskim fantom, ki so snažili obleko, čistili orožje in opravljali druga domača dela navadno na vrtih, so visele te slastne slive nad glavami. Treba je bilo le iztegniti roko in želodec bi bil marsikdaj potolažen, a tega niso smeli storiti; zakaj ostro je bilo prepovedano samolastno trgati slive. Pa saj jim tega tudi ni bilo treba, ker so jim Bosnjaki prodajali češplje zelo po ceni. Za polno kapo sliv so plačevali naši vojaki samo dva krajcarja.

Bilo je dne 12. kimavca. Pipec je moral iti z menoj na prednje straže. Vedel je, da se bo dolgočasil. S čim naj si preganja danes dolg čas? Prebivalci v Travniku so še precej prijazni, njegovim tovarišem ne režejo več glav, torej se tudi njemu ni treba več pečati z vešali. Danes se hoče kratkočasiti na prednjih stražah z bosenskimi slivami. Kupil je torej za 6 krajcarjev tri polne kape češpelj in jih vzel s seboj v torbici na prednje straže.

Na zelenem, golem hribčku je stal precej prostoren šator, ki je bil zgrajen za poveljnika iz svežih listnatih vej; na severni strani se ga je pa dotikal manjši šator za slugo.

Videl in slišal sem, kako si je Pipec preganjal čas z bosenskimi slivami. Vzel je premišljeno eno češpljo za drugo v roke ter je na tihem sam s seboj modroval: „Vse drugačne so tukaj češplje, kakor pri nas; pri nas so podolgaste, tukaj skoro okrogle in debele kakor kurja jajca; no tako debele ravno niso, a debelejše pa gotovo kakor golobja!“

Pipec: Oj kako je lepo višnjevo nadahnjena!

Med tem razmišljanjem je držal slivo s palcem in kazalcem v desni roki in jo zadovoljno ogledoval, nadaljujoč: „Oj kako je lepo višnjevo nadahnjena, kako se lahko in krhko prekrhne, kako zlahka odskoči jedro in kako mi gre to zlatorumeno sladko meso v slast, vse drugače nego domá.“

Tako je jemal in prekrhaval eno slivo za drugo in koščice so odskakovale na vse strani tako dolgo, da je bila torbica prazna.

Nasledki te zabave so se hitro pojavili. Pipec je postajal vedno bolj nemiren; začel je vzdihovati in proti večeru celó blesti: „Zdaj še le razumem kaplanovo besedo o zapeljivem mesu; kako sladko se mi je smejalo, kako gladko zdrčavalo po grlu, in zdaj, ko je notri, se punta in me bo morda še umorilo! Oj kako mi je hudo, kako me duši, oj umrl bom, umrl! Janez, golobje, ki jih imam domá, so tvoji, cekin pa, ki sem ga prihranil v Bosni, pa daj Možinovi Franici, da ga bo imela za spomin. Umrl bom, z Bogom, Franica, z Bogom, Kremen, z Bogom, Tuhinjska dolina in Nova štifta; nič več se ne bomo videli, z Bogom!“

To Pipčevo vzdihovanje me izvabi, da stopim k njemu in ga vprašam, kaj se mu je pripetilo. „Zeló mi je hudo, kar napenja me; umrl bom, umrl, gospod poročnik!“

„Kaj ste pa vendar zaužili, da vas napenja?“

„Nekaj češpelj sem pojedel, a mislim, da mi niso škodovale, ker so bile tako slastne, tako imenitno sladke.“

„Koliko ste jih pa vendar poručali?“

„Samo tri polne kape, gospod poročnik!“

„Veste, Pipec, to je pa bilo res malo preveč; ravno te vam delajo nadlego v želodcu; le potolažite se, bo kmalu bolje!“

Vrnil sem se v šator, vzel iz torbice neko stvar, ki se pri umivanju težko pogreša, napravil penasto pijačo in ukazal Pipcu, da jo naj precej zaužije.

Malo ga je poščegetalo po grlu in želodcu in precej potem je, ker ga ni več napenjalo, laže dihal. Zdravilo, katero sem hranil tudi v torbici in ga je on nato použil, mu je pa pomirilo in popravilo popolnoma želodec.

Pipec je bil po tej kratki in resni bolezni nekoliko oslabljen, a mirno spanje po noči ga je zopet tako pokrepčalo, da je bil drugi dan čil in čvrst. Za pomoč se mi je primerno zahvalil in mi od tega dne naprej v zdravstvenih stvareh bolj zaupal nego zdravniku.

Senica.

Pešpolk feldcajgm. barona Vebra štev. 22.*

Boj pri Banjaluki.

Ko se je bil feldmaršallajtnant vojvoda Virtemberg dne 3. vel. srpana napotil s sedmo pehotno divizijo proti Jajcu in Travniku, je pustil poveljnika 3. gorske brigade generalnega majorja Samca s pešpolkom feldcajgmojstra barona Vebra št. 22. za posadko v Banjaluki; 53. pešpolk, ki je tudi spadal k tej brigadi, pa se je priklopil začasno 2. gorski brigadi.

Pešpolk št. 22. je bival pred okupacijo v Gorici, dne 15. malega srpana se je odpeljai skoz Ljubljano v Sisek, korakal potem iz Siska skoz Popovačo, Lipovljane in Okučane v Staro Gradiško, se tam prepeljal dne 29. mal. srpana črez Savo in prvi stopil na turško zemljo.

Dne 14. velikega srpana so bile od tega polka v resnici le štiri stotnije v Banjaluki, vsi drugi oddelki so opravljali naporno službo zunaj tega mesta.

S to maloštevilno posadko je Samec sprva vzorno vzdrževal red, a že v nekaterih dneh se je začelo govoriti o nemirih, ki so se pojavili v Krajini, in o nezadovoljnežih, ki so rogovilili po mestu. Samec je takoj izprevidel, da se bo nekaj skuhalo; zato je, čuteč se preslabega, poprosil za slučaj napada pomoči. Generalno poveljništvo v Zagrebu

---

* Ko so odkrili spomenik velike cesarice Marije Terezije na Dunaju, je presvetli cesar odredil vsled armadnega povelja od dne 13. velikega travna l. 1888., da se naj ta polk odslej za naprej imenuje po prezaslužnem feldmaršalu grofu Laciju (Lacy), čigar ime je imel ta polk že prej od leta 1758. do Lacijeve smrtl (l. 1801.); feldcajgmojster baron Veber pa je bil lastnik tega polka že od l. 1871.; polk ima torej in bo imel do Vebrove smrti dva imetnika, Lacy je prvi, Veber pa drugi.

mu je dovolilo polovico baterije in dve stotniji pehote od pešpolka feldmaršallajtnanta barona Veclarja št. 16. Ta mala pomoč je odkorakala dne 13. vel. srpana iz Stare Gradiške proti Banjaluki.

Med tem je Samec skrbel neprenehoma za varnost. Nobeno gibanje vstašev mu ni ostalo prikrito; ni se mu bilo torej bati, da ga bodo Turki prehiteli in dobili nepripravljenega. Razrušeni grad je hitro nekoliko popravil in ga zasedel z dvema stotnijama (2. in 8.); drugi oddelki, ki so bili še v mestu, so se utaborili na planem, da so se mogli takoj, ako bi bilo treba, postaviti v bran. Žalibože, da je Samec preveč razcepil svoje moči in ni mogel niti zadostno zavarovati vojaške bolnišnice na severni strani mesta.

Stotnik Kovačevič, poveljnik 10. stotnije, je videl dne 12. velikega srpana s prednje straže pri Seračici, da se tam vstaši pripravljajo za napad; stotnik Gerig je izporočil, da se večji vstaški oddelki pomikajo skoz Bistrico proti Banjaluki, kristjani pa so izjavili, da tisoč vstašev koraka od Broncenega Majdana proti banjaluškemu mestu.

Vsled teh poročil je korakala dne 14. velikega srpana zjutraj 7. stotnija v Seračico tamošnji posadki na pomoč, a predno je dospela tja, se je moral stotnik Kovačevič že umakniti; kajti 3000 mož močna vstaška četa je prihrula proti njemu. Ker je Kovačevič razvidel, da proti tej tolpi nič ne opravi, se je začel korak za korakom umikati proti vojašnici in je s tem preprečil, da ga vstaši niso obkolili in zajeli.

Sedmo stotnijo, ki je šla Kovačeviču na pomoč, je napadla tropa turških konjikov v soteski Cerkvenega potoka, a ta pogumna stotnija pod vodstvom prehrabrega stotnika Dreslerja se je z velikim trudom slednjič le rešila iz te velike zadrege, se obrnila potem proti severu in od ondod uspešno streljala na oddelek turških konjikov, ki je drevil neustavljivo proti Banjaluki.

Kmalu potem, ko se je ta stotnija otresla turških konjikov, jo je napadla premočna vstaška pehotna četa. Pri tej priliki je padel, zadet v čelo, stotnik Dresler in poročnik Gajer; mnogo moštva je bilo ubitega in ranjenega, drugi pa so se razkropili; še le uro pozneje je major Puti zbral razkropljence in jih zopet peljal v ljuti boj blizu banjaluškega kolodvora.

Druga tropa vstašev, ki se je pomikala z 2000 moži od južnozapadne strani proti Gornjemu Šeherju, je napadla stražo (2 voda 1. stotnije), še predno se je začelo daniti, ter jo razkropila. Poročnik Valon, poveljnik straže, je bil težko ranjen in je 36 ur ležal v gozdu oslabljen, brez pomoči, brez jedi in pijače. Kakor po naključbi so mu prišli prateżni vojaki blizu; le-té je s strelom iz svojega samokresa opozoril náse in bil tako čudovito rešen grozne smrti.

Vzadi za Valonovo stražo je 20. pijonirska stotnija ob tem času začela popravljati cesto. Poročnik Peter Drozdovski je šel malo naprej in pri tej priliki videl, kaj se je Valonovi straži pripetilo. Pijonirji so nato delo ustavili, orodje spravili in se hoteli vrniti v Banjaluko, a ko so prišli blizu Gornjega Šeherja, so jih začeli vstaši pozdravljati s kroglami. Stotnija se je razvila v soteski reke Vrbasa, kjer je bila v jako neugodnem položaju; vsak trenutek bi jo bil lahko obkolil sovražnik in uničil do zadnjega moža. Ker je bil izhod premočno zaseden

in stotnija preslaba, da bi prodrla sovražno bojno črto, se je vrnila in korakala proti jugu, kjer je naletela na razkropljene oddelke 3. stotnije 22. pešpolka in pozneje na 17. pijonirsko stotnijo, ki je še delala na cesti.

* * *

V Banjaluki je med tem boj divjal že na več krajih. V vojašnici ob reki Vrbasu, kjer je bil nastanjen tudi brigadni štab, se je mislilo, ko so se čuli prvi streli, da so se priplazili le nekateri vstaši v mesto. Zato je brigadir Samec odposlal 4. stotnijo proti mestu, da se ti preženejo.

Vsled tega ukaza je stotnik Derin vdrl s poročnikom Kozarčaninom, kadetom Baldom in 216 moži ob šesti uri zjutraj v severni del mesta. Stotnija se je kmalu zamotala v krvavi poulični boj, katerega se je udeležilo vse mohamedansko ljudstvo. Vse hiše so bile zasedene, vsaka se je morala posebej vzeti, vrata so se razbijala s puškim kopitom in Turčini prebadali z bodalom.

Stotnik Derin, ki je imel prejeto povelje vedno pred očmi, je ukazal poročniku Kozarčaninu, da se naj priplazi skoz vrte vstašem za hrbet. Izvršujoč to povelje, je moral ta častnik več vrtov in poslopij, ki so bila zasedena, naskočiti. Krvavo ruvanje se prične. Mnogo Turkov je padlo, a tudi marsikateri naših se je zgrudil. Kozarčanin sam je bil težko ranjen.

Derinova stotnija je bila od vseh stranij obkoljena. Mož se bojuje proti možu; sablja, handžar, revolver, pistola, bodalo in kopito puške delujejo, da je groza. Že se meša krščanska kri z mohamedansko, a pogumna četrta stotnija se ne umakne.

„Naprej, za menoj!“ kliče stotnik Derin. „Urá!“ odgovarjajo pogumni vojaki in udrihajo po turških bučah, kar najbolj morejo. Vodnika Bartuco in Romej, desetnika Jurjevič in Gerbac, frajtar Župar in pešci Bajc, Štrukel in Kevič, ki so med pogumnimi najhrabrejši, prebadajo, koljejo na vseh straneh; a kaj je peščica junakov proti tisoč zagrizenim vstašem.

„Gospod kapitan — čuvajte se!“ zakliče pešec Varivoda in v istem trenutku razkolje bučo Turčinu, ki je drevil z handžarom in pistolo proti stotniku. Ta pešec in desetnik Šiškovič sta posvetila napadalcu z bodalom na drugi svet in tako rešila življenje svojemu stotniku. Marsikateri naših vojakov se je zgrudil, njih število se je manjšalo, vedno več je prihajalo Turčinov.

Stotnik Derin vé, da mora biti uničen, a vendar se le za korak ne gane; slednjič si je priboril z naskokom hišo, pobil sovražnika in zopet zagradil vhod. Tukaj se je hotel braniti, a upanje ga je, žalibože, varalo. Stene te hiše, ki so bile iz ilovice zidane, so bile kmalu podobne situ in hipoma nastane tudi plamen v prvem nadstropju in se dviga proti podstrešju. Vstaš, ki je bil skrit v peči, je polil slamo in drugo orodje s petrolejem in ga potem zažgal. Razume se, da so ga naši za ta čin takoj kaznovali s smrtjo.

Derin je moral zdaj zapustiti tudi to slabo zavetišče. Imel je samo še 13 mož; med temi je bilo šest težko ranjenih, ki so mu le z velikim trudom sledili. Dva sta kmalu omedlela. Da ju zavarujejo

Boj pri Banjaluki dne 14. velikega srpana 1878.

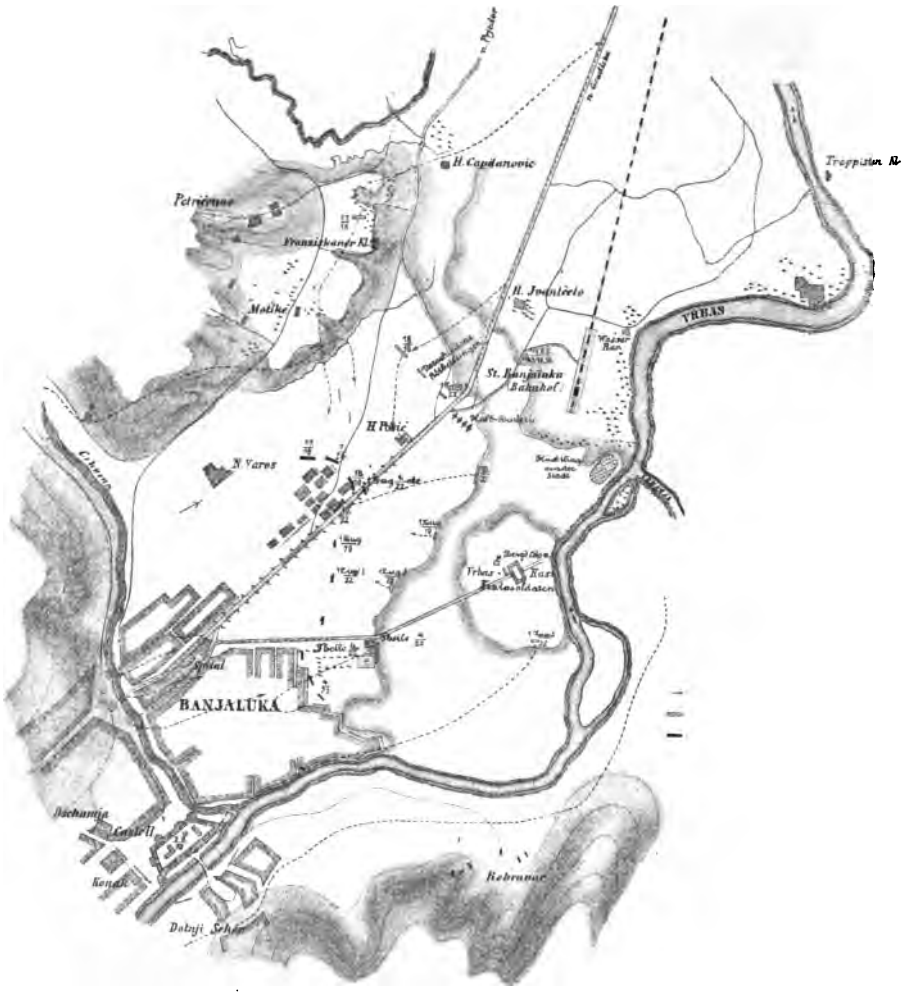

Pred 10. uro 30 min.: = naše pešstotnije, ⊟ baterija. Vstaši — ob 8. uri zjutraj.
Po 10. uri 30 „ ▬ „ „

Merilo: 1 *cm* = 500 korakov.

pred nečloveškim mučenjem, so ju skrili v sod in le z ednajstimi vojaki je dospel stotnik Derin ob pol eni popoldne v grad. Nekaj vojakov se je vrnilo v vojašnico in se tam zopet junaško bojevalo.

Izgube so bile velike. Stotnija je imela 21 mrtvecev, 22 ranjencev. Poročnik Kozarčanin, ki je bil težko ranjen, se ima zahvaliti za rešitev od gotove smrti človekoljubnosti turškega zdravnika, ki mu je preskrbel bosnjaško obleko, da ga sovražnik ni spoznal.

Strašno je bilo videti mrliče; vse obleke oropani, so bili podobni bolj grdi spaki brez udov, kakor pa človeškemu truplu. Kadetu Baldu in naredniku Variniju se je še dobro izšlo; njima so bile glave odsekane z handžarom.

Z velikim hrupom in vriščem in z Alah-klici so prihruli vstaši od Gornjega Šeherja v mesto. Ena tolpa teh se je spopadla s kompanijo stotnika Derina in druga je drevila proti gradu.

Položaj posadke na gradu je bil zeló nevaren. Ta grad, ki leži na severovzhodni strani mesta, je zidan v štiriogelniku in ga je tedaj obdajalo razrušeno zidovje; tri metre globok jarek je oviral, da ga vstaši niso mogli naskočiti. Znotranji prostori so se porabljali za vojašnico in za različne shrambe; na nasipu je stalo trideset zarjavelih topov s polomljenimi podstavki ali lafetami.

* * *

Za časa, ko so vstaši prihruli v mesto, je stala sama 2. stotnija na gradu, pozneje je prišla tudi 8. Po nasipu so se razdelili vojaki, na katere so vstaši po divje streljali s streh in s stolpa (minareta) velike mošeje; pozneje so tudi petkrat ustrelili s topom, ki je stal v Dolnjem Šeherju, in trikrat zadeli; slednjič pa so morali top vendarle popustiti, ker so jim naši strelci postrelili vse vojake, ki so stregli topovom.

Med tem se je nabrala na južni strani grada velika množica vstašev, ki je hotela na tem slabo utrjenem mestu večkrat vdreti v grad, a naši so jih potisnili vsekdar s krvavimi buticami nazaj; pa tudi vrste naših hrabrih bojevnikov so postajale vedno redkejše; posebno jim je povzročilo streljanje s stolpa mnogo škode. Major Morinari je bil torej primoran postaviti v bojno črto celó malo bolne, trobentače, bobnarje, pratežne vojake in častniške sluge. Ob pol ednajsti uri je bil tukaj najhujši boj. Zdaj se ponudi prostovoljno malo bolehni desetnik Mazgon in prosi, naj se mu dovoli streljati s topom. To se mu je kaj rado dovolilo. Z živio-klici so odprli pogumni primorski vojaki shrambe in privedli strelivo. Mazgon je top nabil, natanko nameril in tako dobro zadel, da so Turčini takoj zapustili svoj minaret. Položaj naših vojakov na gradu je bil navzlic temu še vedno zeló nevaren. Ubitih in ranjenih je bilo zmeraj več, med njimi tudi vojaški zdravnik doktor Laska, ki je bil težko ranjen na spodnjem životu, ko je druge obvezoval.

Strelivo je pohajalo, posadka pešala v dolgem boju, dasiravno jo je krepil major Morinari, ko je boj nekoliko ponehal.

Proti dvema popoldne so pa začeli vstaši zopet streljati iz Dolnjega Šeherja na grad. Da se preženejo, sta se zagnala poročnika Herceg in Sudaš, vsak z enim vodom nánje; s tem neustrašenim postopanjem sta zapodila vstaše v beg in naredila mir v Dolnjem Šeherju. Vstaši so zdaj bežali v gore, kar so mogli. Mnogo jih je bilo pri tej priliki ubitih, še več pa ujetih. Herceg jim je hotel slediti, a major Morinari mu je ukazal se vrniti. Ob pol štirih je dospel Herceg zopet na grad in s seboj privedel za poroka Omara Fežljo efendijo in pa ravnatelja telegrafskega urada Djeniča bega. Grad je bil rešen!

* * *

Največja nevarnost pa je pretila bolnišnici, ki se je nahajala v neki hiši onega predmestja, kjer so stanovali kristjani. V tej bolnici je ležalo 150 bolnih in ranjenih vojakov; med ranjenci je bil tudi vstaš, ki je vpil in vabil tovariše vstaše, da naj pridejo v bolnico davit gjavra. Turčini so jeli takoj streljati skoz okna v bolnišnico; bolniki so se skrivali za posteljami. Trije zdravniki in sanitetno moštvo so pričakovali naskok pri zaprtih vratih, držéč v eni roki samokres, v drugi steklenico s strupom, ki bi ga bili izpili v slučaju, ko bi bili ranjeni in bi jih hoteli Turki mučiti.

Po odhodu 4. stotnije v mesto se je nahajalo v vojašnici, oziroma pred njo 175 pešcev, 30 konjikov, nekaj pijonirjev, pratežnih vojakov, častniških slug, godcev, pekov in bolnikov.

Ko je generalni major Samec zvedel, da se 10. stotnija pod vodstvom stotnika Kovačeviča korak za korakom umika proti vojašnici, je zaukazal, da se 3. stotnija, dva voda 1. stotnije in pijonirski vod ob robu planjave razvijejo tako v bojno črto, da bodo gledali proti hišam v Han-Pošiču. Širokost bojne črte, ki jo je zavzelo teh sedem vodov, je znašala 1600 korakov. Ta širokost je bila zaradi enake vstaške bojne črte potrebna. Za zaslombo ali reservo je ostal štabni vod 79. pešpolka v vojašnici. Levo krilo so podkrepili pozneje vojaki 4. stotnije, ki so se vrnili iz Banjaluke.

Desnemu krilu je zapovedoval stotnik Gerbič, središču stotnik Vagner, levemu krilu nadporočnik Kaznačič; tudi polkovni in provijantni častnik nadporočnik Vendramin in bataljonski pribočnik Rojs sta zapovedovala v bojni črti.

Vstaši so zasedli ob 8. uri dopoldne cesto pri Han-Pošiču do frančiškanskega samostana in pa severno stran mesta ter so izkušali obkoliti našo bojno črto. Streljali so mnogo, a zadeli k naši veliki sreči prav malo.

Navzlic temu je bil položaj zelo nevaren, zakaj naši so imeli prav blizu za hrbtom reko Vrbas; ko bi bil naskočil le en oddelek vstašev našo slabo in redko zasedeno bojno črto, bi bila ta kmalu potisnjena v reko Vrbas in popolnoma uničena, ker ta voda je tu nad tri metre globoka in se torej ne dá prebresti.

Tudi je že primanjkovalo streliva. Mnogo vojakov je postrelilo več nego 150 patron, puškne cevi so bile tako vroče, da jih vojaki niso mogli držati v roki, in vrh tega je bila še strašanska vročina.

Položaj je bil res obupen. Polkovnik Janski,* ki ga ljudje še poznali niso, ker je prevzel polkovno poveljništvo še le v ognju, je jahal za bojno črto in bil ranjen v hrbet, a navzlic temu je vztrajal do konca boja, osrčeval vojake in jim obetal, da pride kmalu pomoč.

Hladnokrvnost polkovnikova je mnogo vplivala na vojake; to je bilo že nekaj, a ljudje so želeli pomoči takoj, toda pred ednajsto uro ne more priti; do onega časa se mora torej vztrajati v bojni črti. „Zmaga ali poguba!“

* Prejšnji polkovnik Avgust Volkart je na potu nevarno zbolel in je moral zapovljanah.

Boj pri Banjaluki dne 14. velikega srpana 1878. Poročnik Ren reši s svojimi topovi posadko tega mesta.

Pratežni vojaki so utrjevali vojašnico, sluge, peki, godci, bolniki so zgrabili puške ubitih in ranjenih vojakov in streljali z njimi, kajti treba je bilo rešiti čast avstrijskega orožja in življenje.

Še celó oskrbni akcesist Godnik in vsekdar veseli in dovtipni

asistentni zdravnik v reservi doktor Pij pl. Gravisi sta hrabro in uspešno streljala.

„Bravo, doktor!“ mu je zaklical polkovnik, ko je predrznega vstaša z veselim dovtipom in še boljšim strelom poslal k Mohamedu na večerjo. To je povzročilo mnogo smeha in bodrilo ljudi, da so dobro, dà, prav dobro in prav varčno streljali.

Vendar vse junaštvo male čete ne more nič izdati proti številu vstašev, ki se vedno množé. Naše desno krilo se je začelo nekako pomikati nazaj. Ritmojster Luks ga je podkrepil s svojimi ulanci. Ali res ni rešitve iz tega strašnega položaja?

* * *

Veseli doktor je povedal ravno neko šaljivo, a to pot je ni nihče slišal, kajti hipoma — manjkalo je pet minut do devete ure dopoldne — se zasliši zamolkel pok iz topa in kmalu se pokaže belosivkasti dim med vejami zelenega drevja, potem še en pok — urá! „To so naši topničarji!“

Za trenutek potihne na obeh straneh streljanje.

„Kako more topničarstvo biti že tu?“ se vpraša brigadir, a zdaj ni bilo časa, se posluževati karte in meriti; glavna stvar je bila ta, da je artilerija dospela, in to se je zgodilo takó-le:

Dne 13. vel srpana je polovica baterije, katero je vodil poročnik Ren, ter 17. in 18. stotnija 16. pešpolka pod vodstvom stotnika pl. Vabererja dospela pozno zvečer v Maglaj, da tam prenoči in se drugi dan ob 7. uri zjutraj napoti v Banjaluko. Ko je stotnik Prica ob dveh po noči prejel povelje od svojega brigadirja, da naj odrine nemudoma s polovico stotnije v Prijakovce, je stotnik pl. Vaberer takoj spoznal, da se v Banjaluki nekaj kuha; zaradi tega je uro odhoda izpremenil in ukazal, da morajo biti oddelki že ob pol štirih zjutraj pripravljeni za odhod. Ta izprememba je imela pač neizmerne nasledke.

Ob sedmi uri je imela kolona še samo štiri kilometre do Banjaluke. Tu je zvedela po begunih, da so Banjaluko napadle premočne vstaške čete in da je položaj cesarske vojske zeló nevaren.

Poročnik Ren ni dosti premišljal, kaj mu je storiti, temveč je takoj ukazal, da naj zasede postrežno moštvo in sedem pešcev vozove; sam si je izposodil konja od ulanca in dirjal brez varstva proti Banjaluki; stotniji pa sta mu sledili, kar najhitreje sta mogli.

En kilometer pred Banjaluko so konji opešali; pa kar konji niso mogli zmagati, to so storili topničarji sami; privedli so topove do kraja, ki je bil še 2000 korakov oddaljen od Banjaluke. Tam so hitro sneli topove in tako mojstrsko namerili, da je prva bomba zadela tropo vstašev pred bolnišnico ravno v tem trenutku, ko so jo hoteli napasti. Mnogo Turkov je takoj obležalo na mestu, drugi pa so se razkropili. Bolnišnica je bila rešena. Zdaj je padal strel za strelom v vstaške čete pred gradom in vojašnico. Nekateri vstaši so bili tako predrzni, da so se zagnali na topove in so jih hoteli vzeti, a poročnik Ren jih je začel obdelovati s kartečami (bomba, ki ima mnogo malih krogel v sebi). Te so predrzneže podirale, kakor bi žel pšenico, in jih tako oplašile, da so hitro zbežali in se poskrili v koruzi.

Polkovnik Janski je pridirjal k Renu in ga poučil v imenu brigadirja o bojnem položaju, ob enem pa je vod ulancev prevzel topničarje v svoje varstvo. Hipoma spoznavši najboljše stališče za topove, se je poročnik Ren vgnezdil s svojimi štirimi topovi na levi strani ceste blizu oddelka stotnika Gerbiča.

Ritmojster Luks je popisal pozneje mirnost, hladnokrvnost in spretnost, s katero je vodil Ren svoj oddelek v najhujšem sovražnem ognju, in slednjič rekel: „Da se ni ravnal po topničarskem pravilu, ki veleva, da se mora sprva streljati koncentrično (t. j. na eno mesto), ampak je razdelil svoj strašni ogenj na vse strani, to je bila njegova zasluga.“

* * *

Na povelje polkovnika Janskega je stotnik pl. Vaberer prodiral z 18. stotnijo proti Han-Pošiču in s 17. proti levemu sovražnemu krilu poleg frančiškanskega samostana.

Vabererjevi oddelki in Gerbičevi roji, pod poveljstvom polkovnika, so s pomočjo baterije, ki je samostan in prizidek užgala s svojim streljanjem, potisnili kmalu nazaj sovražno levo krilo, in ko se je ob 11. uri hipoma prikazal major Puti pri Motiki, so se vstaši spustili v divji beg proti Han-Pošiču in Novi Varoši.

Neustrašeno postopanje polkovnika Janskega in majorja Putija je povzročilo, da sta mogla zdaj napadoma postopati tudi stotnika Kovačevič in Vagner proti Novi Varoši.

Na levem krilu je bil nadporočnik Kaznačič težko ranjen in na njegovo mesto je stopil nadporočnik Vendramin. Da bi prodrl skupno z nadporočnikom pl. Sarako do gradú, je pogumno naskočil sovražnika, ki je stal ob robu na vzhodni strani mesta. Saraki se je posrečilo se priplaziti poleg reke na grad, Vendramin pa je naletel na hud odpor; zató je brigadir, ki ni hotel tratiti svojih močij, ukazal, da se levo krilo povrne in vzame na muho vstaše na vzhodnem robu mesta.

Topovi so neprenehoma streljali na vstaške čete pri Novi Varoši s takim uspehom, da je Turčin popolnoma opustil misel napadnega postopanja, a se je toliko bolj trdovratno branil. Dokler stoji zastava s polmesecem, se Turčin ne sme umakniti, sicer izgubi svoj raj. Stotnika Vagner in Kovačevič sta olajšala Turčinu pridobitev raja s tem, da sta jim odvzela štiri zastave, med temi veliko krvnordečo Hasana bega Čekiča. „Naprej!“ ukaže zdaj major Puti. Trobarji dadó glasno zveneče znamenje za naskok, krepek „urá“ vojakov Veclarjevega in Vebrovega pešpolka zaori in vstaši bežé, kar najhitreje morejo, proti dolinici Cerkvenega potoka; tja jim je baterija poslala za slovo še nekoliko šrapnelov.

Ob eni uri popoldne je bila zmaga naša.

Le na vzhodni strani mesta se je še branila četa zagrizenih vstašev, katero so naši naskočili z bodali. Vstaši so vrgli orožje proč, a bežali niso; mežé in križanih rok so se dali postreljati, rekoč: „Kismet, kismet (usoda, usoda)!“ Drugi vstaši so bežali v gore, a tja jih zasledovati ni kazalo, ker je pehoti in topničarstvu pošlo strelivo in vrh tega so bili vojaki skrajno zmučeni in utrujeni.

V Banjaluki je torej bojni hrup potihnil; ker pa nov napad ni bil izključen, so bile čete vso noč pripravljene za boj.

Še le zvečer se je moglo razvideti, koliko in kakšne žrtve je zahteval ta boj. Na naši strani je stalo v boju 1894 mož in 65 konjikov; od teh je bilo 46 mož mrtvih, 117 ranjenih in 8 mož se je izgubilo, kateri zadnji se smejo gotovo prištevati mrtvecem. Med častniki so bili ubiti: stotnik Dresler, poročnik Gajer, kadeta Vajgert in Baldo ter 34 mož. Lahko ranjeni so bili: polkovnik Janski, poročnik Rupnik in Pavalec; težko: nadporočnik Kaznačič, poročnika Valon in Kozarčanin, polkovni zdravnik dr. Laska in 89 mož, izmed katerih je marsikdo pozneje umrl. Oskrbni akcesist Godnik, ki se je tudi pogumno udeležil boja, je našel pred vojašnico junaško smrt; krogla ga je zadela v glavo v največjo žalost neveste, ki jo je zapustil v Trstu.

* * *

Zanimivi so podatki o porabljenem strelivu.

Vojaki, približno 300 mož, so v bojni črti pred vojašnico postreljali razen svojega še vse reservno strelivo drugih stotnij. Baterija je ustrelila 201 krat.

Tudi vstaši so vodili s seboj gorske topove in jim z znamenji na rog zapovedovali; iz tega se razvidi, da so bili med njimi tudi pravi turški vojaki.

Izgube vstašev, ki so stali pod vodstvom bega Hasana Čekiča iz Samskega mostú, so nam neznane, zakaj vsakega mrtveca in ranjenca so takoj odnesli in pokopali; v Banjaluki se je pozneje našlo in pokopalo samo 35 turških mrličev, a najmanj trikrat toliko so jih zagrebli že prej.

Zaplenilo se je mnogo orožja, štiri zastave, kakor že prej omenjeno, in ujelo dokaj vstašev, med njimi več begov. Ujetnike, katerim se krivda ni mogla dokazati, so pozneje izpustili.

Ta vroči boj, v katerem je bilo izvršiti eno najtežjih nalog vojnega življenja in v katerem se je bojevalo le malo število naših vojakov proti šestim tisočinam vstašev, nam kaže, koliko premore za boj dobro izobražena in neustrašena četa in izkušeno vodstvo. Ako bi se primorski Slovenci in Slovani ne bili tako pogumno držali in bi pomoč iz Stare Gradiške ne bila prišla v pravem času, posadka v Banjaluki bi bila poražena in vsa VII. pehotna divizija v Travniku bi bila prišla v velikansko zadrego in stisko.

O tem boju in zmagi se je takoj zvečer izporočilo vojaški pisarni presvetlega cesarja, feldcajgmojstru Filipoviču in feldmaršallajtnantu Virtembergu. Laskava so bila priznanja in častitke, ki so dohajale od mnogovrstnih stranij. Presvetli cesar pa je podelil onim, ki so se v boju pri Banjaluki izkazali izredno pogumne, naslednje odlike:

Poročnik Ren je dobil red železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo, vsled katere odlike je postal vitez z Vrbasa.

Zaslužni vojaški križ z vojno dekoracijo so si priborili: polkovnik Ludovik Janski, stotnik Štefan Derin, nadporočniki Tone Kaznačič, Emerik pl. Saraka, Andrej Pavalec, Pavel Karlevša in poročnik Kozarčanin.

Najvišje pohvale so bili deležni: stotnika Tone Gerig in Janez Dresler †, nadporočnik Dragotin Vendramin, poročniki Dragotin Valon, Janez Dobravc, Makso Bruner in Julij Gajer †; asistentni zdravnik dr. Pij pl. Gravisi pa je dobil zlati zaslužni križ.

Srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste so si priborili: vodnik Nikolaj Bilogerič, pešec Mate Basič, trobar Ivan Tokič 1. stotnije; vodnik Jože Bortuco, desetnika Mato Varivoda in Dragotin Šiškovič 4.; pešca Mijo Kneževič in Peter Solič 7. in narednik ter poljski orožnik Ludovik Brandmajer 9. stotnije.

S srebrno svetinjo za hrabrost 2. vrste so bili odlikovani: narednik Tone Slivar, desetnika Štefan Probija in Filip Marunica, pešci Andrej Crnjac, Velemir Milič in Prokop Kresovič 1. stotnije; pešec Gliso Opačič 2.; vodniki Vincenc Romej, Nikolaj Jurjevič in Nikolaj Ivanovič, pešec Janez Serbo, frajtar Jože Karaica, pešca Peter Baič in Jože Strukel 4.; pešec Sava Bursać 7.; narednik Pokar, vodnika Mate Furlan in Luka Kresovič 10. stotnije.

Najvišjo pohvalo so prejeli: frajtar Matija Afrič, pešci Mate Palatin in Nikola Tosić 1. stotnija; France Kralovec 2.; frajtar Spiro Vlajčič, Ivo Sedlmajer, pešci Marko Bitunijac, Marko Čilas, Filip Kević, desetnik Spiro Djurdjevič 3.; desetnik Tone Gerbac in frajtar Vladimir Župar 4. stotnije.

Boj pri Bjelalovcu.

Četrti bataljon 22. pešpolka je ostavil dne 6. vel. srpana Banjaluko in spremljal pratežno kolono do Travnika, kamor je dne 11. vel. srpana dospel ob enem s VII. pehotno divizijo.

Prva gorska brigada, v katero je bil ta bataljon uvrščen, se je, kakor že znano, na potu od Kostajnice do Banjaluke zaradi slabih potov in mostov zakasnila in vsled te zamude se ni udeležila boja niti pri Rogelju, niti pri Jajcu. Dospevši v Travnik, še ta brigada ni bila krščena s turškimi kroglami. Da prejme ta krst, so jo poslali proti Sarajevu. Pri Vitezu se je zvezala s Filipovičevo kolono in dospela dne 14. vel. srpana v Busovačo. Drugi dan se je pomaknila na goro Oršije in tam prenočila. Od 4. bataljona 22. pešpolka sta bili samo 13. in 14. stotnija pri tej koloni, 15. in 16. sta še stražili pratežne vozove.

Sedlo pri Han-Bjelalovcu so vstaši močno zasedli. Filipovič jih je hotel docela uničiti; zato je korakal dne 16. vel. srpana koncentrično (t. j. od več stranij ob enem) proti njim. Prednje varstvo 1. gorske brigade, ki je bila na skrajnem desnem krilu, sta oskrbovali 13. in 14. stotnije 22. pešpolka. Obkoljenje se je posrečilo. Vstaši se niso nadejali, da bo prišla naša vojska jim dobro jutro voščit in jih s svinčenkami pozdravljat na tako visoko planino; a primorskim fantom ni nobena gora prestrma, na katero bi ne mogli priplezati. Stotnik Smola, rojen Kranjec, se je priplazil s svojo stotnijo po tihem do vstaškega tabora in je pozdravil Turčine od strani s strelom iz vseh pušek na enkrat tako gromovito, da so se nekateri takoj zgrudili, drugi pa so, popustivši vse, bežali v gručah, kar so mogli.

Pri tej priložnosti se je posebno odlikoval nadporočnik Ivan Soukup. Le-tá je bil bataljonski pribočnik, a bojaželjen je poprosil poveljnika, stotnika barona Imhofa, da ga naj uvrsti v stotnijo in mu da oddelek. To se je zgodilo. Ko so bili padli Veberji sovražniku za hrbet in je ta bežal, je zagledal Soukup kraj, na katerem je stala suha višnja, in takoj spoznal, da bi se dalo od ondod uspešno streljati. Ne da bi pričakoval povelje, je letel, kar je mogel, s svojim oddelkom kakih 500 korakov proti cesti, po kateri je bežal sovražnik. Odtod je streljal najprej na bežeče vstaške topničarje, a tem ni mogel mnogo škodovati, ker so bili že predaleč, a toliko več škode je učinil vstaški pehoti. Mnogo jih je postrelil, kar jih pa ni padlo, so se razkropili in so bili tako oplašeni, da se niso več ustavljali. Soukup je torej k uspehu zmage mnogo pripomogel ter bil odlikovan z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo.

Tudi stotnik Smola, ki je vodil prednje varstvo tako previdno in premišljeno, da je presenetil vstaše in jim vzel ves tabor, je bil odlikovan z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo in bil pozneje vrh tega za take in enake hrabre čine še izredno povišan za majorja.

Vstaši so zapustili v taboru mnogo tovorne živine, ovac, orožja in streliva.

Brigadir Vilec je korakal s 46. pešpolkom dalje proti Sarajevu, a četrti bataljon 22. pešpolka je dobil povelje, spraviti bogati plen v varnost in se potem vrniti v Travnik k svoji diviziji.

Razen zgoraj omenjenih so bili odlikovani z najvišjo pohvalo za izredne čine v tem boju: major Dragotin baron Imhof, stotnik Marko Belanovič in poročnik v reservi Edvard Ebner pl. Ebental, vodnik Štefan Kresovič in pešec France Cetin, oba od 14. stotnije.

Zlati križ s krono si je priboril polkovni zdravnik Ivan Frank, srebrno svetinjo za hrabrost 2. vrste pa je dobil narednik Andr. Hrast, tudi od 14. stotnije.

Tridnevni boj pri Ključu.

Po boju pri Banjaluki je generalni major Samec združil vse oddelke 22. pešpolka v turški vojašnici in čakal pomoči, ki mu je bila obljubljena, da bi mogel potem prodirati proti Ključu.

Dne 18. vel. srpana je dospel dopolnilni bataljon 53. pešpolka iz Zagreba v Banjaluko; 12. stotnija 22. pešpolka je zapustila Berbir in prišla tudi v Banjaluko, Berbir pa je zasedla posadka iz Stare Gradiške. Dne 21. vel. srpana je prikorakal 1. bataljon 53. pešpolka iz Travnika in prevzel službo pri Čadjavici in Kadini vodi, 5. in 6. stotnija 22. pešpolka in baterija št. 2/X., ki so bile te službe rešene, pa so se napotile v Banjaluko. Serašico je zasedla že dne 20. vel. srpana ena stotnija primorskega polka. Iz Broncenega Majdana so prišli odposlanci in izrazili, da se selo podvrže; nato je dne 21. vel. srpana korakala 5. stotnija pod vodstvom stotnika Blumenšajna tja, da razoroži prebivalstvo. Brez upora je izvršil ta nalog, obložil več tovornih konj z orožjem, ki ga je vzel prebivalcem, ter se vrnil zvečer v Banjaluko. Ravno isti dan se je odposlala ena stotnija v Kotor, da preišče Vrbanjo dolino.

Vstaši, ki so bili pri Banjaluki premagani in razkropljeni, so se umaknili v Krajino, ki se razprostira med Banjaluko in Bihačem; odtod so še vedno nadlegovali naše čete. Dovozni cesti od Stare Gradiške do Travnika, ki jo je imela VII. pehotna divizija v svojem varstvu, je pretila še vedno neka nevarnost. Da se ta nevarnost popolnoma odvrne, so bila potrebna posebna podjetja, katerim so sledili skoro najbolj krvavi boji v celem zasedanju. Nikjer v Bosni ni bilo toliko zagrizenih

Boj pri Ključu dne 6., 7. in 8. kimavca 1878.

— naši. Merilo: 1 *cm* = 750 korakov. = Turčini.

Turkov kakor v Krajini. Ljudje niso vedeli, zakaj se gre; turška vlada jih ni poučila v zmislu berolinske pogodbe, gjavrom pa niso hoteli nič verjeti. Mnogo je k tej zagrizenosti pripomoglo omahljivo obnašanje turškega nadpoveljnika v Banjaluki, častnika turškega generalnega štaba Omer bega in turške stalne vojske.

Našega razglasa Turki niso razumeli in mu tudi niso zaupali. V Krajini je bilo vse po koncu. Oborožene turške čete so preplavile

ves ta okraj in prežale na avstrijske vojake. Da se te tolpe ukroté, je bilo treba, da se jim pristrižejo peroti s tem, da se jim vzame Ključ, Bihač in Livno.

* * *

Ključ leži na jugozapadu, 60 kilometrov od Banjaluke, na obeh bregih potoka Ižnice, blizu stoka te vode v reko Sano, ima okoli 2000 večinoma turških prebivalcev in 230 hiš, ki se vrstijo okoli mošeje. Proti vzhodu in zapadu se valovito razprostira rodovitno polje. Kraj leži v dolini in sam na sebi nima posebnega vojaškega pomena. Bolj imenitna je posest višav, ki ga obkrožujejo, in pa kule (zidane stražnice) na južni strani. Grad na severu, 1500 korakov nad mestom, v katerem je bil zadnji bosenski kralj Stjepan Tomaševič ujet in potem obglavljen, je danes razvalina. Trdnjava Ključ je bila že od nekdaj pribežališče tistim, ki so hoteli tujcu zabraniti vstop v Bosno; tudi zdaj se je zbralo in vgnezdilo na teh pečinah okoli 3000 vstašev.

Dokler se odtod ne prepodé, tako dolgo ni varna niti Banjaluka, niti Han-Čadjavica, niti vsa dovozna cesta, niti se ne more brez nevarnosti prodirati proti Livnu; zakaj vojska, ki naj odrine tja, se mora čutiti varno za hrbtom.

Pa ne le Ključ sam na sebi, ampak tudi svet daleč na okoli je za naskakovalca skrajno neugoden. Kdor prodira od vzhoda ali juga proti Ključu, je navezan le na pota; drugo zemljišče je polno prepadov in s hosto tako močno zarastlo, da kar pot zapira krdelom. Na severni in zapadni strani je svet ugodnejši, torej tudi prodiranje lažje.

Kdor hoče dobiti brez velikih izgub grad in mesto Ključ v svojo last, ga naj napade od severne ali zahodne strani, od južne le tedaj, ako že poseduje višave in kule, ki ležijo na južni strani Ključa, a tudi te bi stale mnogo krvi. Ob cesti, ki vodi iz Čadjavice v Ključ, je mnogo takih mest, kjer mala sila lahko ustavi močnega napadalca z uspehom, na pr. v soteski pri Velečevem.

V Velečevo vodi od vzhoda cesta in pa stara slaba, a krajša pot. Sanska dolina je pri Velečevem kakih 300 korakov široka, a odtod naprej do Ključa jako ozka. Bregovi ali obronki na desni strani reke Sane so skoro nedostopni; krdela se morejo pomikati le po cesti, ali k večjemu po rebru Velečkega kamenja, Ljubinske planine in Zelenega vrha.

Obronki na levem bregu reke so manj strmi, a vseskoz z gostim drevjem in grmovjem prerastli, izvzemši višave pri Ključu, ki so gole.

Ker reka Sana prej krene proti severu, predno doseže Ključ, in pusti mesto en kilometer hodá na levem bregu, je treba, da oni, ki hoče vzeti to trdnjavo, prebrede 60—100 korakov široko in 1—2 metra globoko reko.

En kilometer pred Ključem vodi črez reko lesen most; razen tega mosta posreduje tudi nekaj prebrodov prestop z enega brega na drugi, a vsled krhkih in visokih bregov se te plitvine težko dosežejo.

* * *

Da premaga vstaše v Ključu in osvobodi ta del Krajine, je odposlal generalni major Samec dne 22. velikega srpana 1. bataljon 53., dve stotniji 22. pešpolka in baterijo št. 2/X. pod vodstvom majorja Fišerja proti Ključu. Fišer je prikorakal do Čadjavice in tam zbolel. Na njegovo mesto je stopil major vitez Katineli. Le-tá, ki je že več dnij služboval v Čadjavici, je poznal natanko razmere v Ključu in okolici. Po patrolah in kristjanih je tudi zvedel, da stoji pri Velečevem in Ključu okoli 2000 vstašev.

Katineli bi bil moral torej izvršiti nalog, za katerega ni imel dovolj vojakov; vrh tega so bile stotnije premočene in zmučene, 10. in 11. kompanija 22. pešpolka pa že 24 ur nista nič jedli. Navzlic temu je Katineli odkorakal dne 24. vel. srpana ob deseti uri dopoldne brez kosila proti Velečevemu.

Prvi bataljon 53. pešpolka in dva topova so se pomikali kot glavna kolona po stari cesti; 10. in 11. stotnija 22. pešpolka z dvema topovoma pa sta korakali kot leva kolona po cesti proti Velečevemu; polovica stotnije 53. pehotnega polka je posredovala zvezo med tema kolonama in Čadjavico.

Vse te oddelke so spremljali zvedeni kažipoti ali vodniki. Župnik Ilija pa je dal 300 kristjanov, ki so postavili straže okoli Čadjavice in tako zavarovali to posadko pred sovražnim napadom.

Do Velečevega, ki leži šest kilometrov jugovzhodno od Ključa, so prikorakale kolone, ne da bi bile trčile na vstaše; še le proti tretji uri popoldne so Turčini začeli streljati na velike daljave brez uspeha.

Sprva jih je bilo malo, a pozneje jih je prišlo od Ključa najmanj 1200. Desna kolona je zapodila sovražnika iz Velečevega in se potem večkrat spopadla z njim zunaj tega kraja. Ker se je mračilo in je sovražna bojna črta postajala vedno gostejša, je Katineli odnehal in se vrnil proti Čadjavici. Trije možje so bili ubiti, 19 ranjenih, eden pa se je izgubil.

Vrnivši se v Čadjavico, je major Katineli izporočil o tej ekspediciji in pristavil, da bi se mogla v tem, za napadalca skrajno neugodnem zemljišču, v katerem pa najde branitelj mnogo prirodnih zaslomb, le velika sila boriti z uspehom.

Navzlic temu pojasnilu je brigadir Samec vztrajal, da se mora Ključ vzeti na vsak način, ter je odposlal takoj devet kompanij, dne 27. vel. srpana pa še tri druge stotnije in dva topova v Čadjavico in zaukazal polkovniku Janskemu, da naj naskoči in vzame Ključ.

Poveljništvo VII. pehotne divizije je ta napad preložilo na dan 30. velikega srpana, korni poveljnik pa je odredil, da se sme Ključ napasti, ko pride nova pomoč v Banjaluko.

Dne 2. kimavca je prikorakala 36. pehotna divizija v Banjaluko in feldmaršallajtnant Stubenravh je prevzel poveljništvo v tem mestu; generalni major Samec pa je odkorakal s šestimi stotnijami 22. in z enim bataljonom 26. pešpolka v Kadino vodo. Odtod je začel prodirati drugi dan proti Ključu skupno z oddelki, ki so taborili pri Čadjavici.

Samec se je zdaj sam prepričal o neizrečeno neugodnem zemljišču ter je moral zaradi teh zemljiških zaprek ta dan odnehati od daljnjega

prodiranja. Nekateri oddelki so taborili blizu sovražnika, drugi pa so se vrnili v Čadjavico, kjer so drugi dan počivali in še le dne 6. kimavca ponovili napad.

* * *

Brigadir je sklenil se bojevati na desnem bregu Sane samo navidezno, na levem pa izvršiti glavni napad. V tem zmislu je ta dan ob pol šesti uri zjutraj ustmeno ukazal:

Prednje varstvo, 11. in 12. stotnija 22. pešpolka, pod vodstvom stotnika Geriga, naj koraka po cesti skoz Velečevo; temu naj sledi glavna kolona, to je 9. in 10. stotnija, gorska baterija št. 2/X., 1. in 2. bataljon 22. pešpolka; 1000 korakov za njo pa 1. bataljon 26. pešpolka, gorska baterija št. 2/I., sanitetni oddelek in slednjič kolona s strelivom in živežem.

Prvi in drugi bataljon 22. pešpolka pod poveljstvom polkovnika Janskega naj prekoračita reko Sano pri Dobočanih in potem kot leva kolona prodirata proti Ključu.

Major Katineli se naj pomika kot desna kolona, sprva po Kobassedlu, potem po Ljubinski planini proti Zelenemu vrhu, in sicer v dveh oddelkih, ki naj hodita 100 korakov drug za drugim.

Kmalu po deseti uri dopoldne so začeli vstaši streljati iz hiš v Velečevem na prednje varstvo, vendar ta upor ni trajal dolgo; videlo se je, da vstaši še niso pričakovali napada. A onkraj Sane so se vedno množile sovražne tolpe; zato je brigadir ukazal, da naj polkovnik Janski takoj prebrede to reko z drugim bataljonom in s 1. in 2. stotnijo in naj potem prodira skoz gozd proti južni strani Ključa; a 3. in 4. stotnijo si je brigadir pridržal na desnem bregu in z njima podpiral prednje varstvo.

Da se moštvo olajša, je bilo dovoljeno odložiti na desnem bregu Sane telečnjake in potem je major Morinari prebredel s 1. in 2. stotnijo reko Sano zahodno od Dubočan; tema sta kmalu sledili 5. in 6. stotnija, ki sta bili do zdaj v reservi na desnem bregu.

Vstašev ni bilo ravno mnogo na levem bregu, a razdeljeni so bili v male čete, ki so se jako na široko razprostirale. Da jih je mogel Morinari od strani zgrabiti, mu je bilo treba korakati precej časa, predno je dosegel njih desno krilo. Iz tega vzroka se brigadirjevo povelje, da naj Morinari hitro postopa, ni moglo izvršiti, in tudi znamenja na rog: „Levo krilo naprej!“ se niso čula; vrh tega se vrši pomikanje v kraškem, s hosto in trnjem pokritem svetu le počasi.

Po cesti na desnem bregu Sane je bilo prodiranje lažje. Večina oddelkov, ki so stali pod vodstvom brigadirja na desnem bregu, je dosegla že ob eni uri popoldne most, ki vodi en kilometer od Ključa črez Sano, in se je tam preselila na levi breg. Vstaši so močno streljali, a malo zadeli. Stotnik baron Sel je bil pri tej priliki težko ranjen.

Polkovnik Janski se je pomikal ob levem bregu Sane s 1. stotnijo 26. pešpolka in s 3. in 5. stotnijo 22. polka in prišel do mosta ob enem z brigadirjem. Ravno ob tem času je streljanje potihnilo; brigadir je imel torej priložnost, privoščiti utrujenim vojakom nekaj počitka, zakaj nameraval je naskočiti z njimi trdnjavo Ključ.

Kmalu nato so prikorakali tudi oddelki majorja Putija in Morinarija vštric mosta in major Puti se je že polastil kule št. 1.

Vstaši, ki so dobili v tem trenutku pomoč, so se trdovratno uprli in boj je obstal. Nobena stranka ni napredovala. Naši topovi so stali na holmcih na južni strani mesta in so streljali na hiše pod spodnjim gradom, v katerih so bili zbrani večji vstaški oddelki. Dokler ni bil ta grad v naših rokah, tako dolgo se ni bilo nadejati uspeha. Na brigadirjevo povelje je polkovnik Janski naskočil v najhujšem sovražnem ognju s šestimi kompanijami Ključ. Topovi in oddelki prvega bataljona 53. pešpolka so ta naskok podpirali jako uspešno s streljanjem z Zelenega vrha. Stotnik Blumenšajn, ki je prodiral neustavljivo proti gradu na čelu svoje prehrabre stotnije, je našel tukaj junaško smrt.

Polkovniku Janskemu so najprej ustrelili konja, na katerem je jahal, in potem je bil sam težko ranjen.

Na njegovo mesto je stopil podpolkovnik Seman 26. pešpolka. Temu sta prišli še dve stotniji na pomoč, in sicer ena stotnija 53. in 4. stotnija 22. pešpolka. Stotnijo 53. polka je Seman poslal proti karavli št. 2., katero je ta stotnija naskočila in vzela skupno z enim vodom 11. kompanije 22. pešpolka. Četrta stotnija je sodelovala pri naskoku na mošejo, pri kateri priliki se je kadet Pataj posebno odlikoval s svojo neustrašenostjo in hladnokrvnostjo. Ko je bila mošeja z naskokom vzeta in branitelj pobit, je dal Seman znamenje za splošni napad. S pomočjo polovice 9. in polovice 10. stotnije se je posrečilo Ključ dobiti v oblast. Tudi trdno in močno zidana hiša age iz Turbalič se je vzela in zasedla.

Ob enem je tudi desno krilo, ki ga je vodil stotnik Gerbič, naskočilo spodnji grad in ga vzelo. Z mrakom vred je bil ves Ključ v rokah naše vojske razen gornjega grada.

Pridobitev spodnjega grada se pripisuje osebni hrabrosti stotnika Gerbiča in njegovi pogumni 3. stotniji. Splošno so hvalili hladnokrvnost in mirnost te kompanije, ki se je v ognju obnašala kakor na vežbališču. Zopet imamo tukaj priložnost razvideti, da se z vzgledom več doseže, kakor pa z besedami, in pregovor: „Kakoršen stotnik, takšna stotnija," se je tu uresničil v popolnem pomenu besede.

Ko je streljanje popolnoma potihnilo in že nastala noč, so se stotnije zbrale in so taborile tam, kjer so se nehale bojevati. Brigadir jim je dovolil, da smejo za večerjo zaužiti eno konservo, to je meso v škatlici; takih z mesom napolnjenih in zalotanih škatlic dobi in spravi v telečnjak vsak vojak po več s seboj, kadar gre v vojsko ali pa na dolgo potovanje. Oni vojaki, ki so odložili dopoldne na desnem bregu Sane telečnjake, so bili zdaj pač reveži, ker niso imeli nič dejati v usta, kajti telečnjaki so počivali ure daleč vzadi.

Po noči so skrbele poljske straže in pa patrole za varnost počivajočih krdel. Dve stotniji, pri katerih se je nahajala tudi polkovna zastava, sta pa varovali most črez Sano.

Po višavah so goreli taborski ognji in oznanjali, da tam prenočujejo vstaši. Bili so tudi trudni, ali pa si niso upali v nižavo, kajti noč je mirno pretekla.

* * *

Zjutraj dne 7. kimavca je pokrivala gosta megla s svojim sivim plaščem bojišče in bojevnike. Brigadir si je ogledal črto prednjih straž. Da si zagotovi popolnoma Ključ, je hotel vzeti na vsak način še prej gornji grad in potem dati izmučenim in izstradanim vojakom nekoliko dnij počitka; zakaj treba je bilo nadomestiti strelivo in živež. V tem zmislu je dal povelje, katero je tudi odobril korni poveljnik feldcajgmojster vojvoda Virtemberg, ki je dospel ta dan ob 9. uri dopoldne iz Travnika in si ogledal z višave pri karavli (stražnici) štev. 1. svet in razvitek boja.

Poveljništvo 22. pešpolka je prevzel od ranjenega polkovnika Janskega major Puti. Ta je hotel zbrati polk pri mostu, a predno je to izvršil, so začeli vstaši močno streljati; le-ti so odposlali po noči na vse strani svoje ljudi, da so jim priskrbeli pomoči. Podkrepljeni z novimi četami, so jo mahnili popoldne proti Turbaličem in Ključu, a Samčeva brigada, ki je tudi dobila pomoči iz Čadjavice, je bila sicer v manjšini, a navzlic temu se ni za korak umaknila. Na vsej bojni črti, ki je bila precej široka, so se oddelki hrabro bili, a med hrabrimi najpogumnejši je bil stotnik Vagner, ki je s svojo 10. stotnijo zasedel hišo age v Turbaličih.

Mnogokrat je zapodil z bodali zagrizene Turčine in jim napravil toliko škode, da so slednjič opustili naskoke.

Ko so vstaši izprevideli, da nič ne opravijo na desnem krilu, so se obrnili proti levemu. Prehrabri Primorci so jih pa tudi tukaj zapodili s krvavimi bučami, jih mnogo ubili in tako oplašili, da so bežali, kar so mogli. Ko se je mračilo, se je streljalo le še na gornjem gradu.

Skrajno trudni so vojaki prenočili zopet v bojni črti pod varstvom poljskih straž in bojnih patrol. Pri svitu taborskih ognjev so vojaki kuhali, jedli in tako nabirali novih močij za novi ljuti boj prihodnjega dne.

* * *

Po povelju kornega poveljnika feldcajgmojstra vojvode Virtemberškega se je vršilo prodiranje dne 8. kimavca takó-le:

Major Katineli je korakal s prvim bataljonom 22. in z enim bataljonom 53. pešpolka kot leva kolona in je imel obkoliti sovražnika pri Hadjiču.

Drugi bataljon 22. pešpolka z eno gorsko baterijo se je pomikal kot srednja kolona po cesti, ki vodi v Petrovac.

Tretji bataljon 22. pešpolka in polovica bataljona 26. pešpolka sta prodirala kot desna kolona skoz Latifič proti višavi Babakaji.

Brigadir se je nahajal pri srednji koloni.

Krdela so odkorakala pri gosti megli in niso prišla več v dotiko s sovražnikom, ki je obupal in se umaknil. Tudi gornji grad ni bil več zaseden; tega je kmalu po deseti uri dopoldne zasedla ena stotnija 26. pešpolka. Ključ z vsemi višavami in kulami je bil zdaj v rokah cesarske vojske. Naloga je bila rešena.

Generalni major Samec ni zasledoval sovražnika, ampak je pustil samo Katinelijevo kolono in eno gorsko brigado na višavah, z vsemi drugimi četami pa se je vrnil v Ključ in se tam utaboril. S tem so bili boji pri Ključu končani.

* * *

Uradni popis okupacije se o teh bojih tako-le izraža:

„Tridnevni boji pri Ključu po trudapolnih marših dne 4. in 5. kimavca in nezadostna hrana so zahtevale od vojakov one dušne in telesne moči, ki so že na skrajni meji onega, kar se more sploh zahtevati od čete. Neutrudljivo in hrabro se bojevati v takih razmerah, kjer preneha navadno vodstvo, dela čast vsakemu posameznemu vojaku.“

Pešpolk št. 22. je imel v teh bojih 60 mrtvih, 147 ranjenih. Med ubitimi je bil tudi stotnik Blumenšajn. Med ranjenci: polkovnik Janski, stotnika baron Sel in Kovačevič, nadporočnik Simič, poročniki Markezi, Ribarič in Greguričevič.

Sploh je imel 22. pešpolk skoz šest tednov več jako napornega dela, kakor vsak drugi polk.

Gledé na velike izgube pri Banjaluki in zdaj pri Ključu je vojvoda Virtemberg predlagal pri armadnem poveljništvu, da se naj zanaprej prizanaša temu polku. Vsled tega nasveta se je polk uvrstil v drugo pehotno brigado 36. pehotne divizije, polk št. 26. pa je stopil na njegovo mesto. Primorci so imeli za divizijonarja feldmaršallajtnanta Štubenravha, ki je bil pred zasedbo njih brigadir v Gorici.

Šest stotnij tega pešpolka je ostalo potem v Ključu za posadko; polkovni štab in tri kompanije so prišle v Han-Čadjavico in po ena stotnija za varstvo dovozne ceste v Kadino vodo, Varcar-Vakuf in Jezero. V začetku meseca listopada pa se je preselil polkovni štab v Bugojno.

Z uvrstitvijo 22. pešpolka v 36. pehotno divizijo je bila vojska za prve tri bataljone tega polka končana.

Oglejmo si zdaj med pogumnimi najpogumnejše:

Odlikovani so bili:

z redom železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo: stotnika Ivan Gerbič in Josip Blumenšajn †;

z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo: stotniki Ivan Vagner, Tone Gerig in Avgust Lazič; nadporočnik Evgen Simič pl. z Majdangrada; poročniki: Srečko Verban, Božidar Majer, Ludovik grof Markezi, France Greguričevič in Miroslav Haš;

z najvišjo pohvalo: polkovnik Ludovik Janski, stotnik Štefan Derin, nadporočniki: Emerik pl. Saraka, Štefan Nagy, Josip Biderman; poročniki: Rudolf Rojs, Ivan Žagar in Artur Daneker; nadporočnika v reservi Matija Ribarič, Natalij Ebner pl. Ebental;

z zlatim zaslužnim križem s krono: polkovni zdravnik dr. Jos. Bajer in nadzdravnik dr. Tone Starè.

Srebrno svetinjo za hrabrost 1. vrste so dobili: narednik Miha Vuičič in vodnik Pavel Cerina, 3. stotnije, kadet Pavel Pataj, 4., desetnik Spiro Dondur, 5., narednik Filip Krivanek, 6., vodniki: Tone Crnagorac, 7., Peter Juvan, Ciril Rasuo, 9., Luka Kresovič, 10. stotnije.

Srebrno svetinjo za hrabrost 2. vrste so prejeli: kadet Edvard Miler, desetnik Miha Perisič, frajtar Matija Benardini, narednik Ivan pl. Zatoni, 3. stotnije; frajtarji: Štefan Radič, Lazo Klečak, Tone Nimira, 5. stotnije; računski narednik Luka Roviščanec, vodnika Ivan Šimic, Lojze Leonardi, 6., pešec Jaka Gebina, 7., vodnik Lorenc Sadkovič, 8., narednik Tone Gerbac, desetnik Mate Krstič, bobnar Tone Ljubič, 9., desetnik Robert Baldasi, 10., vodnika Ivan Skejo in Nikolaj Pavasovič, frajtar Todor Asanovič, pešec Tone Softič, 11., vodnika Ivan Viličič in Tone Gersinič, desetnik Tone Skarica, frajtarja Tone Parlov in Tomaž Miškovič, pešca Josip Poropat in Pavel Anič, 12. stotnije.

Z najvišjo pohvalo so bili odlikovani: desetnik Jure Stapič, pešec Mate Anič, 5. stotnije, pešec Vaso Maretič, 3., pešec Jure Čiko, 6., narednik Josip Leon, pešec Maksim Gračanin, 7., desetnik Grega Sladič, frajtar Jandrija Čačič, pešci: Simon Milivojevič, Ivan Simunič, Anton Mučič, Natale Giapič, Mato Tuta, 8. stotnije, desetnik Luka Krstič, pešci: Jovo Vukšič-Pračanin, Josip Kartolo, Henrik Keler, Spiridion Markebla, 9. stotnije, narednik France Riavec, vodnika Aleš Pohusta in Nikolaj Gatlesič, desetnik Alfred Persikali, pešci: Josip Žarkovič, Peter Kužat, Henrik Gerlanc, Tone Dereta, Paskal Strugne (Strunje), 10. stot., desetnik Josip Pipan, frajtar Angelo Gersetič, pešci: Jure Bernada, Ivo Petričevič, Jandrija Radič, 11. stotnije; pešci: Luka Benčič, Jovo Beslič, Tone Komar, Marko Crnagorac.

Reservni pešpolk štev. 22.

Boj pri Gubiru in na gori Kruči.

V prvi polovici meseca velikega srpana so bili vstaši v Livnu tako predrzni, da so nameravali napasti dalmatinsko mesto Sinj, o katerem so vedeli, da se nahaja v njem samo ena stotnija dalmatinskih brambovcev. Da se ta nevarnost odvrne, sta se odposlali še dve stotniji brambovskega bataljona št. 79. iz Zadra v Sinj in sta se združili z dopolnilno stotnijo 80. brambovskega bataljona v bataljon pod vodstvom majorja Mitroviča. Četrta dopolnilna stotnija 22. pešpolka, ki jo je vodil nadporočnik Vitas, se je napotila tudi v Sinj. Pešpolk št. 21. se je pričakoval vsak trenutek istotam. Vse vojaške sile, ki so se zbrale v Sinju in v okolici, so stale kot reservna brigada pod poveljstvom generalnega majorja Čikoša. Za slučaj, da vstaši v resnici prestopijo dalmatinsko (avstrijsko) mejo, se je osnovala črna vojska in preskrbelo, da se ta oboroži o pravem času.

Med tem časom se je raznesla vest, da so vstaši v Livnu umorili vojaškega poveljnika Mustafo Beja in da so kristjani v največji nevarnosti.

Nato je vojno ministrstvo ukazalo, da se naj začne, ako le mogoče, prodirati od dalmatinske strani proti Livnu. Major Mitrovič je že dne 12. velikega srpana korakal s svojim bataljonom skoz Beli Breg in zasedel višave pri Han-Prologu. Tri dni pozneje se je tudi dvignila tja Čikoševa brigada v dveh kolonah. V desni koloni so bili uvrščeni 1. in 2. bataljon 21. in 4. dopolnilna stotnija 22. pešpolka. Ta kolona je korakala ob robu livanjskega polja naravnost proti Livnu. Četrta dopolnilna stotnija 22. pešpolka je zavarovala desno stran in se pomikala po rebri, ki se razprostira južno od Livna. Po kratkem boju, ki se je vnel pri Gubiru, se je Čikoš vrnil. Mitrovič pa je korakal z domobranskim bataljonom kot leva kolona po livanjskem polju in potem po zapadnem obronku gore Kruč, kjer se je kmalu zapletel v večji boj in izgubil precejšnje število svojih vojakov.

Tretji bataljon 21. pešpolka je ostal za zaslombo pri Han-Prologu.

Po teh bojih se je poročnik Ibrahim 6. turškega pešpolka s 56 možmi prostovoljno vdal. Ogleduhi pa so povedali, da so se vstaši v Livnu tako ustrašili naših vojakov, da zdaj več ne mislijo na to, da bi napadli Sinj, dasiravno imajo 3000 mož, 300 konjikov in 8 topov na razpolago. Čikoš je torej oplašil vstaše in dosegel svoj namen.

Četrti bataljon 22. pešpolka pod vodstvom barona Imhofa, ki je bil ravnokar povišan za majorja, se je začasno uvrstil v drugo gorsko brigado, ki jo je vodil nadvojvoda Ivan Salvator, in prišel dne 25. kimavca iz Travnika v Švico, da se udeleži drugi dan obleganja mesta Livna. Ker bom pozneje še govoril o obleganju in zasedanju Livna, omenim tukaj samo toliko, da je stal dne 26. in 27. kimavca 4. bataljon 22. pešpolka na severni strani Livna v reservi. Ko se je izdalo povelje

za splošni naskok, ki bi se naj izvršil dne 28. kimavca zjutraj ob 8. uri, je bilo odločeno, da koraka ta bataljon na čelu onih kolon, ki jim je bila naloga, naskočiti Glanać kulo. Naskok pa se ni izvršil, ker so se vstaši prej vdali. Po boju pri Livnu se je povrnil 4. bataljon zopet k prvi gorski brigadi in zasedel Bugojno.

Četrta dopolnilna stotnija 22. pešpolka je med obleganjem Livna oskrbovala pošto med Sinjem in Han-Prologom in se torej ni udeležila oblegovanja.

Peti bataljon reservnega pešpolka št. 22. je bil v začetku okupacije uvrščen v posadno brigado za severno Dalmacijo in je odrinil pod vodstvom majorja Rajnprehta zadnji teden meseca malega srpana iz Spleta v Metkovič, Fort Opus in okolico. Nekateri oddelki tega bataljona so opazovali od 10. do 13. velikega srpana turško stalno vojsko, ki jo je pripeljal Ali paša po nekaterih pojasnilih iz Mostarja v Neum, da se tu vkrca; zakaj bati se je bilo, da nekateri odlomki te 6500 mož in 400 konj broječe čete odpadejo in se napotijo proti Ljubinju ali Stolcu in se tam zvežejo z vstaši.

Dne 13. velikega srpana je Ali paša z vso posadko srečno odplul na treh parnikih proti Prevezi, kamor je dospel dne 15. istega meseca. Pred odhodom je zaklical jako vljudno poveljniku naše opazujoče čete: „Na svidenje, dragi stotnik!“ Nato se je tudi stotnik Himel povrnil s svojim oddelkom v Metkovič.

* * *

Štirinajstdnevno bivanje v tej okuženi okolici je zadostovalo, da je bil skoro ves bataljon zbolel na mrzlici. Pri največji vročini so se zavijali vojaki v plašče, a niti to zavijanje, niti črno vino, niti kinin niso mogli te sitne bolezni pregnati. „Proč, proč torej iz te okužene okolice!“ Z velikim veseljem so torej vojaki pozdravili povelje, ki jim je došlo dne 13. vel. srpana in jih poklicalo v Hercegovino pod poveljstvo XVIII. pehotne divizije.

Bataljon je odkorakal dne 14. vel. srpana v Buno in odtod odposlal po eno stotnijo v Domanovič in Počitelj; a kmalu potem je oddal te postajanke lovskemu bataljonu št. 19. in se napotil v Mostar; tam se je utaboril na južni strani tega mesta, v katerem je opravljal potem garnizijsko službo.

Ko je pa bila koncem meseca vinotoka zasedena vsa Hercegovina, se je bataljon povrnil zopet v Splet.

Videli smo, da se reservni pešpolk št. 22. pri vseh svojih početjih ni nič manj hrabro obnašal, kakor prvi trije bataljoni tega polka. Presvetli cesar se je tudi milostljivo ozrl na ta del našega polka in podelil red železne krone 3. vrste majorju baronu Ludoviku Imhofu, poveljniku četrtega bataljona; najvišje pohvale pa je bil deležen stotnik Henrik Himel, ki je izvršil zelo težavni in nevarni ogled v dolini spodnje Neretve. Za izredno pogumno obnašanje na pozvedovalnih patrolah pri obleganju Livna so dobili srebrno svetinjo za hrabrost 2. vrste: vodnik France Dobrinc, desetnik Josip Marks, pešec Matija Saina-Pulič in trobar Ivan Kotiga, vsi štirje od 16. stotnije.

Vrnitev v domovino.

Dne 19. vinotoka istega leta je cesarsko povelje odredilo, da se razoroži druga armada in še nekateri drugi oddelki; med temi je bil tudi pešpolk št. 22.

Že mesec pozneje je korakal ta polk skoz Kuprež, Livno, Sinj v Splet, svoj dopolnilni okraj. Primorski polk je imel takrat dva dopolnilna okraja, enega v Spletu, drugega v Trstu. Med moštvom so se govorili trije jeziki, slovenski, hrvatski in italijanski; Italijanov je bilo takrat najmanj, ker so te jemali večinoma k mornarici.

Ko je polk stopil zopet na domačo zemljo, je gorko utripalo srce dalmatinskim fantom; pa ne samo dalmatinski, ampak tudi slovenski fantje, kojih je bilo mnogo pri tem polku, so dvigali svoje kapice v zrak. Ko so pa zagledali zopet sinje morje, so pozabili na vse napore in vsa pomanjkanja v vojski; toda veselje ni bilo popolnoma čisto. Kalil ga je spomin na drage tovariše, ki so prelili kri za dom in za cesarja in ostali na večno v tuji zemlji.

Od vseh stranij je vrelo ljudstvo k cesti, da pozdravi svoje z lavorikami okrašene sinove.

Polk je bil v Spletu sijajno sprejet po mestnih dostojanstvenikih; hiše so bile okrašene in z oken so viseli venci in preproge, na katerih so bile laskave pozdravljice zapisane z zlatimi črkami.

Moštvo vseh peterih bataljonov, ki so bili prvikrat v Spletu združeni, se je bogato pogostilo; za častnike pa je bil pripravljen sijajen obed.

Po teh svečanostih sta odkorakala 2. in 3. bataljon v Dubrovnik, dve stotniji 1. bataljona v Metkovič, ena v Fort-Opus in zadnja v Gabelo; 4. bataljon se je vrnil v Trst, 5. pa je ostal v Spletu.

Dal Bog, da bi bil ta hrabri pešpolk vsekdar, kadar se bo vračal z vojske, obložen z lavorikami in deležen tolike časti in slave, kakor jo je užil dne 26. listopada l. 1878., ko se je povrnil po hudih, krvavih bojih iz Bosne v domovino!

Doboj.

Reservna pešpolka štev. 7. in 47.*

Odhod od doma in prehod črez Savo.

Spomenik v Bosenskem Brodu.

Povelje najvišjega vojskovodje od dne 2. malega srpana je poklicalo tudi reservna pešpolka štev. 7. in 47., v katerih je služilo mnogo Slovencev, pod zastavo, da se udeležita zasedanja Bosne. Uvrščena sta bila v tretjo gorsko brigado VI. pehotne divizije. Brigadir jima je bil generalni major Miler, divizijonar pa feldmaršallajtnant pl. Tegethof, rojen Mariborčan in brat znamenitega podadmirala Tegethofa, ki je premagal laško brodovje pri Visu l. 1866.

Veselo in navdušeno so dohajali štajerski in koroški fantje v dopolnilna okraja Maribor in Celovec. Reservni pešpolk štev. 47. je bil že 13. malega srpana popolnoma pripravljen za odhod; drugi dan ga je nadzoroval v Fran Josipovi vojašnici poveljnik III. konjiške brigade, polkovnik baron Šenberger, in po noči od 15. na dan 16. malega srpana se je ta polk odpeljal v dveh oddelkih in dospel dne 17. zjutraj v Osek. Črez dva dni se je napotil skoz Vuko in Djakovo v Novo in Staro Topolje, kamor je dospel dne 21. in tu tako dolgo ostal, da so bili vsi oddelki divizije zbrani. Med tem časom se je polk pridno vadil na pašnikih pri

* Za vednega imetelja 7. pešpolka je bil imenovan l. 1888. grof in feldmaršal Ludovik Andrej Kevenhiler pl. Ajhelburg († 1774); lastnik 47. pešpolka pa je danes feldcajgmojster baron Miroslav Bek. Leta 1878. se je imenoval 7. pešpolk na kratko Marojčič, 47. pa Hartung.

Trajanskem brodu, brusil bodala in tu dovršil, kar je bilo še potrebno za boj. Reservni pešpolk št. 7. se je odpeljal istotako 16. mal. srpana ob eni uri po noči s prvim oddelkom in opoldne z drugim in je dospel dne 18. ob pol dvanajstih po noči, oziroma dne 19. ob ednajstih dopoldne v Osek.

Dne 20. malega srpana je korakal polk z vsemi svojimi oddelki dalje skoz Cepin, Široko polje, Vrhpolje ter je prišel dne 23. istega meseca s četrtim bataljonom v Zadubravje, s štabom in petim bataljonom pa v Trnjane.

Tu se je razglasilo vojakom že na strani 22. omenjeno povelje, ki ga je izdal korni poveljnik Filipovič.

Dne 29. malega srpana sta se oba polka pomaknila do Broda in se utaborila na severni strani tega mesta. (Temu nasproti onkraj Save leži Bosenski Brod in tu se nahaja spomenik, ki oznanja, da je ondi stopil l. 1885. prvikrat na bosenska tla cesar Franc Jožef.) Ta dan ob petih popoldne je 18. stotnija koroškega polka prekoračila na vojnih mostéh Savo in stopila prva na turško zemljo, da zavaruje prehod drugim oddelkom. Narednik Dragotin Fraj je zasedel karavlo (stražnico) v Turškem Brodu in prevzel turško posadko. Dne 30. so prekoračili vsi oddelki Savo in se potem napotili proti Derventu. Pešpolk štev. 47. je bil na koncu kolone, in ko je zadnji mož tega polka stopil na bosensko zemljo, je polkovnik pl. Kinart zaklical trikratno slavo presvetlemu cesarju, kar so vojaki navdušeno ponavljali.

Sedmi reservni polk je bil ta dan uvrščen v glavno kolono. Solnce je močno pripekalo in prah se je valil v usta 7. pešpolku, ki je korakal vzadi za baterijo; ni torej čuda, da so ljudje tega polka padali ob cesti kakor muhe; enoletni prostovoljec Gangelhofer in pešec Slimšek sta za solnčarico (solnčni zapal) celó umrla. Polk je dospel ves izmučen ob petih v tabor pri Derventu.

Štajerski polk je na tem potu skrbel za stransko in zadnje varstvo. Major Švarcbek se je pomikal s 17. in 18. stotnijo ob levi skoz Žeravac in Peratovac, stotnik Šefer pa je z 19. in 20. stotnijo varoval koloni hrbet. Ta polk je dospel v tabor še le ob osmih zvečer. Hoja je bila vsled neznosne vročine in pomanjkanja vode zeló težavna, a navzlic temu je imel polk prav malo maroderjev ali zastajalcev, ki so došli kmalu za polkom v tabor.

Proti deseti uri po noči je nastala huda nevihta, oblak se je utrgal in dež je lil kakor iz škafa ter pogasil taborske ognje, da vojaki niso mogli kuhati kosila. Major Švarcbek, ki je zaostal, da zavaruje topničarje, je prišel v tabor še le o polnoči; stotnik Šefer pa je ostal zunaj in tudi po noči varoval trumo na tej strani; rešila ga je še le 1. velikega srpana stotnija lovcev, na kar se je Šefer napotil k svojemu polku v tabor.

Zaradi težav, ki so se pojavile prvi dan na poti, je korni poveljnik sklenil odslej naprej korakati v malih kolonah. Vsled tega sklepa je odrinila dne 2. malega srpana 3. gorska brigada sama ob pol petih zjutraj. Ker je dež omehčal ceste, je bila hoja skrajno težavna, blato je vojakom segalo do gležnjev; tudi so bila pota tako strma, da je moštvo moralo pomagati topničarjem na goro. Prvi počitek je imela

brigada pri Han-Marici. Tu je zaostala 20. stotnija 47. pešpolka, da zavaruje korno artilerijo, brigada pa je korakala dalje in dosegla ob pol treh popoldne Kotorsko.

Peti bataljon 7. polka z enim vodom huzarjev je šel na prednje straže, ki so stale ob potoku Foči. Noč je bila tako temna, da si delj segel, kakor pa videl, in dež ni lil nič manj kakor prejšnje dni.

Zavratni napad pri Maglaju.

Zaradi popravljanja cest je odkorakala drugi dan 3. gorska brigada še le ob treh popoldne proti Doboju. Dospevši do sela Bukovice, so jo srečali razkropljeni huzarji. Zdi se mi potrebno, omeniti takoj na tem mestu o prvem napadu na avstrijske čete na bosenskih tleh.

Dne 1. velikega srpana je odposlal korni poveljnik Filipovič stotnika generalnega štaba Milinkoviča* s 5. eskadronom 7. huzarskega polka po dolini reke Bosne, da pozve, kakšno škodo je povzročil lijak potom in cestam; ob enem naj razdeli razglas, opozori in pripravi ljudstvo na prihod naše armade in naj preskrbi v večjih mestih, kakor v Doboju, Maglaju in Žepčah, živila za našo vojsko. V to svrho mu je bil dodeljen od intendance (urad, ki skrbi za živila) nadporočnik vitez Hajdek, ki je imel v torbici za nakup živil 40.000 kron. Poveljnik tega eskadrona je bil ritmojster Pačona.

V Doboju, kjer je Milinkovič prenočil, je bil eskadron po noči alarmiran ali poklican pod orožje. O tem „alarmu“ je Milinkovič takoj izporočil kornemu poveljniku ter drugi dan po kosilu odjahal proti Maglaju, kamor je dospel ob šesti uri zvečer.

Trg Maglaj ima 250 lesenih hiš, ki ležijo deloma v dolini ob desnem bregu Bosne, deloma na 6—10 metrov visokih holmcih; na levem bregu, ob katerem vodi cesta iz Doboja v Žepče, se nahajajo le en han (krčma) in tri hiše, ki spadajo k Maglaju.

Prebivalci so večinoma Turki, le ena petina je kristjanov. Od Doboja naprej proti Žepčam gospoduje desni breg nad levim.

V Maglaju se je utaboril eskadron na polju blizu omenjenega „hana“ in nadporočnik Dekleva je jahal na ogled proti Žepčam.

Milinkovič je poslal po dostojanstvenike onkraj reke; ti so se prepeljali črez Bosno in kmalu dospeli v tabor. Stotnik jim je naznanil prihod avstrijske vojske in jih opominjal, naj bodo mirni in naj z veseljem sprejmejo cesarske čete. Kajmakam in drugi so mu zagotavljali, da se jim ne bodo uprli, a opozorili so Milinkoviča, da jih vstaši, ki niso daleč odtod, podpihujejo in silijo k vstaji; na vsak način bodo naletele cesarske trume pri Žepčah na upor. Slednjič so Maglajani prav radi privedli živil, ki so se jim takoj izplačala.

Milinkovič je zdaj vse ukrenil, kar je bilo za varnost po noči potrebno. Brod in vse čolne je ukazal privesti na levi breg, nihče ni smel prekoračiti reke po noči in nihče se ne ganiti iz Maglaja.

Vrnivši se s patrole, je nadporočnik Dekleva izporočil, da ni nikjer naletel na vstaše; povedal mu je pa turški častnik, da se Žep-

* Umrl kot feldmaršallajtnant na Dunaju dne 31. vinotoka 1903.

čani pripravljajo na upor. Da se eskadron zavaruje po noči, je nadporočnik Dekleva postavil prednje straže pol ure od tabora na Čajskem polju. Noč je mirno pretekla in zjutraj ob šesti uri je jahal eskadron s 144 možmi proti Žepčam; vzadi pa sta se pomikala pod varstvom sedmih huzarjev dva voza, na katerih enem je sedel nadporočnik Hajdek s kaso in živili.

Ko je Milinkovič jahal po dolini Lisnice, so mu kmetje povedali, da ga čaka na sedlu Žepačkega brda 3000 vstašev. Ker pa na Žepačkem brdu ni bilo sovražnika, je eskadron tu malo počil. Med tem počitkom je prinesel neki odposlanec Milinkoviču pismo od katoliškega župnika, v katerem ga ta prosi, da naj hité avstrijske čete, zakaj Turki stiskujejo hudo kristjane. Neki kmet pa nadaljuje: „Turki v Žepčah so oboroženi in silijo tudi kristjane k vstaji; a ko so čuli, da so prišli avstrijski vojaki v Maglaj, so zbežali, na begu pa so jih srečali uporniki iz Senice in jih potisnili nazaj v Žepče, kjer zdaj taborijo, cesarske čete pričakujoč."

Kmalu nato je prednja patrola ustavila dva turška vojaka in ju razorožila; a Milinkovič ju je poslal k vstašem z naročilom, da se naj nikar ne ustavljajo, ker to bi imelo za nje slabe nasledke.

Da bi se prepričal o vsem tem, kar je slišal do zdaj, je Milinkovič jahal dalje, a nadporočnik Dekleva, ki je vodil prednjo patrolo, je naletel na vstaše, ki so ga začeli pozdravljati s kroglami od vseh stranij. Na povelje so huzarji poskakali raz konje in so se razvili v bojno črto. Vstašev je bilo toliko, da so Deklevi že skoro zaprli pot; zdaj je dobil ta povelje, ogenj ustaviti, konje zasesti in se vrniti. Trije možje so obležali, ki so jih potem Turčini nečloveško mučili in mrtvim vse ude porezali.

Na Žepačkem sedlu nista mogla vozova hitro obrniti zaradi ozke ceste; nastala je zapreka in konjiki so morali nehoté počakati vstaše, ki so začeli zopet močno streljati na nje, a k sreči so streljali previsoko in niso nič zadeli.

Sovražnik je bil tako hitrih nog, da je dohitel vozova, ki sta se vračala na čelu kolone, in jih začel obdelovati od strani. Zopet so nastale ovire. Nadporočnik Dekleva je dobil zdaj povelje, da naj vzdržuje večji presledek med glavno kolono in zadnjim varstvom in da se naj zažene v ugodnem trenutku s svojim vodom na vstaše in jih na ta način potisne nazaj.

Z vozovoma na čelu je prijahal Milinkovič zopet v dolino potoka Lisnice in ker ga niso vstaši več nadlegovali, je pričel jahati počasi in celó ukazal orožje spraviti; med tem sta vozova dirjala proti Maglaju in dvajset huzarjev ju je spremljalo. Dospevši do Čajskega polja, dobi Milinkovič po nekem huzarju naznanilo, da se iz Maglaja hudo strelja na vozova in z grada celó s topovi.

Ker ni kazalo kreniti v stran, je eskadron jahal po cesti tako dolgo počasi, dokler ga niso dosegale sovražne krogle; a ko je bil oddaljen še 50 korakov od hana in so vstaši začeli streljati tudi z desnega brega na eskadron, kar najhitreje so mogli, se je ta spustil v dir; a zopet so bile velike zapreke, da se niso mogli odtegniti brzih

nog pogubnemu ognju; zakaj dva mrtva konja, en vozni in en jezdni, sta ležala na cesti. Konjik za konjikom se je tu zvrnil in ovira je postajala vedno večja in večja.

Stotnik Milinkovič, ritmojster Pačona in okoli 20 mož, zadnji večinoma ranjeni in brez konj, so se zbirali na nekem skritem kraju ob cesti, kamor je dospelo v teku četrtî ure precejšnje število huzarjev.

Ko se je streljanje iz Maglaja prvič pojavilo, je večina eskadrona krenila na levo, a tu jih je oviralo grmovje in plot. Mnogo jih je bilo tukaj postreljenih. Nadporočnik Dekleva in še nekaj drugih huzarjev so se rešili v gorovje.

Vračajoči se ostanki, katere so vstaši še vedno pozdravljali s svinčenkami z obeh bregov, so dospeli proti peti uri popoldne v Usoro, kjer jih je sprejela 18. stotnija 27. pešpolka. Eskadron je imel samo še 56 konjikov. Nadporočnik Dekleva, grof Korinski, vitez Hajdek in 86 mož je manjkalo.

V teku prihodnjih dnij se jih je vrnilo še 43, med temi nadporočnik Dekleva. Ostalih 46 pa se ni nikdar več povrnilo. Nadporočnik Hajdek in grof Korinski sta bila ubita in blagajna oropana.

O smrti nadporočnika Hajdeka se takó-le pripoveduje:

Ko se je voz, na katerem je sedel, bližal hanu v Maglaju na levem bregu Bosne, je skočil Hajdek z voza, čigar upredžen konj je bil ustreljen, in je hitel proti hanu. Proti mnogim Turkom, ki so ga naskočili, se je branil z revolverjem in je dva usmrtil, a naposled je bil premagan in eden izmed te druhali mu je odsekal glavo z handžarom. Ulanec Kostelec, ki je Hajdeka spremljal, je ubil Turka v tremutku, ko je hotel zagraditi cesto z vrvjo, in je potem oddirjal.

Boj pri Kosni in Maglaju.

Korno poveljništvo se je ob zavratnem napadu pri Maglaju prepričalo, da bo imela cesarska armada opraviti z orožjem pri zasedanju Bosne. Filipovič je sklenil takoj ostro kaznovati vstaše. Poklical je polkovnika in poveljnika 47. pešpolka, pl. Kinarta, in mu ukazal, da naj takoj odkoraka z enim bataljonom in s polovico gorske baterije št. 4/XII. po potu, ki se odcepi od ceste na južni strani Bukovice in vodi po rebru zahodno od Doboja; na tem grebenu se naj utabori po noči, opazuje in se zveže s prednjimi stražami 27. reservnega pešpolka, ki bodo stale na južni strani Doboja. Ob enem je prejel Kinart tudi povelje, da naj dne 4., 5. in 6. velikega srpana zavaruje desno stran kolone, ki se bo pomikala po cesti skoz Kosno, Maglaj in Žepče.

Dne 4. naj odrine ob sedmih v Doboj, se potem pomika po cesti do mosta črez Usoro, se zveže z bataljonom, tam skuha kosilo, se nato napoti z obema bataljonoma in s polovico baterije v Tešanj in tam prenoči. Dne 5. naj odrine zgodaj v Caglevice, tam en bataljon pusti in se potem poda proti Maglaju, da se udeleži morebitnega boja glavne kolone pri tem trgu; dne 6. vel. srpana pa se naj na vse zgodaj vrne v Caglevice, se združi z bataljonom, ki je tu prenočil, in potem naj koraka skoz Lubatovič, Novišeher, Ponjero proti Žepčam, da se tudi tam udeleži boja.

Vsled tega povelja je prišel pl. Kinart dne 3. mal. srpana ob pol osmi uri zvečer s četrtim bataljonom na greben. Pot se je večkrat izgubila ali bila tako ozka, da je mogel korakati le mož za možem, konjem pa je moralo pomagati moštvo, da so preplezali skalovite bregove. Polkovnik pl. Kinart je postavil na holmcih z lepim razgledom po eno stotnijo. Pred srednjima stotnijama pa so napravili pijonirji izborno stališče za topničarje.

Peti bataljon pod vodstvom majorja Švarcbeka je med tem dospel kot prednje varstvo glavne kolone ob osmih zvečer do Doboja in je potem tu prenočil; 19. stotnija je zavarovala hrbet, 20. je pa bila odločena, da se prepelje na desni breg; ker se pa to ni moglo izvršiti zaradi pomanjkanja čolnov, se je vrnila.

Feldmaršallajtnant Ludovik pl. Kinart, nekdanji polkovnik 47. pešpolka.

Po noči je neprenehoma lilo. Razen posameznih strelov na prednjih stražah 4. bataljona je vladal povsod mir.

Dne 4. velikega srpana je dobil pl. Kinart od kora pismeno povelje, da naj izkuša doseči še ta dan Tešanj in se združi s petim bataljonom. Povelje se je malo zakasnilo, a navzlic temu je dospel Kinart že ob poldesetih do mosta pri Usori, kjer ga je že čakal peti bataljon z živili. Polk se je ravno utaboril in četrti bataljon je hotel kuhati kosilo, kar pridirja bataljonski pribočnik, nadporočnik Kubin, in javi, da želi korni poveljnik, da se napoti 47. pešpolk po kratkem počitku, brez kosila, v Tešanj, ako mu le dopuščajo telesne moči. Kinart je odgovoril, da bo polk v teku ene ure odkorakal. Filipovič je to naznanilo z veseljem sprejel ter laskavo pripomnil, „da od Hartungovega polka ni nič drugega pričakoval.“

Ob pol eni uri popoldne se je pl. Kinart podal v dveh kolonah proti Tešanju, kamor je ob polosmih zvečer dospel.

Akoravno se je govorilo, da bivajo v tem mestu najbolj zagrizeni Turki, je prišlo vendar polku naproti 15 begov na konjih, na čelu jim kajmakam, ki so zagotavljali popolno vdanost in izrazili največje veselje nad tem, da so prišle avstrijske čete jih branit in ščitit. Radi so preskrbeli živil, a prosili so, da se naj nikar ne nastanijo vojaki v mestu.

Moštvo je bilo vsled skrajno težavnih potov in lakote izmučeno in oslabljeno. Želji prebivalstva je Kinart rad ustregel, zakaj taboriti v mestu ali blizu mesta se mu je zdelon eugodno. Utaboril se je na južni strani pol ure proč od mesta v neki kotlini. Ta tabor sevéda ni odgovarjal vojaškim zahtevam, a s tem, da so se postavile straže po bližnjih gorah in proti mestu, se je dosegla popolna varnost.

Ob devetih zvečer je bilo nakupovanje živil končano in še le zdaj se je moglo kuhati kosilo, ker je bil prej lijak pogasil ogenj. Vojaki so kosili še le ob eni uri po noči drugega dne; peti bataljon pa, ki je bil na prednjih stražah, zaradi viharja in dežja ni mogel kuhati. O počitku ni bilo govora, ker je neprenehoma lilo, zato so naši fantje vriskali, ko je zopet napočil beli dan.

Poročnik Meljé (Meuillé), ki je vodil prejšnji dan prednjo patrolo, je čul, korakajoč mimo turške orožniške vojašnice, nemške in ogrske klice. Bila sta tam dva huzarja, ki so ju usmiljeni kristjani, samo s srajco in spodnjimi hlačami oblečena, našli v gozdu in ju oddali turškim orožnikom. Ko sta huzarja slišala, da so prišli avstrijski vojaki v Tešanj, sta se napotila v tabor ter pri poveljniku iskala pomoči.

Polkovnik pl. Kinart pripoveduje o tem dogodku takó-le:

„Ko sem dne 4. velikega srpana zvečer sedel na kamenu v taboru pri Tešanju, se mi približata dve beli prikazni, tri korake pred menoj postaneta in se javita, da sta huzarja, ki so ju dan prej ujeli vstaši, jima vzeli obleko in ju še le danes izpustili. Jaz sem poslal huzarja v Tešanj h knezu in ukazal, da ju mora obleči. To se je tudi zgodilo. V bosenski obleki sta se vrnila v tabor in sta drugi dan korakala s polkom proti Maglaju. Po boju pri tem trgu pa sta našla pri ubitih Turčinih huzarsko obleko, jo takoj zamenjala za bosensko in se prišla zopet javit k meni. Jaz sem osupel, ko ju zagledam, ter sem pohvalil njuno iznajdljivost in spretnost.“

* * *

Dne 5. velikega srpana se je pl. Kinart napotil v Caglevice. Sprva se je pomikal v gorovju po ozki slabi stezici, kjer je mož korakal za možem, potem ob potoku Tešaničke po še slabejši poti; ta je bila mestoma tako ozka in raztrgana, da se je morala tovorna živina razsedlati. Tovore so prenesli vojaki črez nevarna mesta, živina pa je bredla po potoku.

Po neizrečeno hudem trpljenju in do pasa premočeni, zakaj vojaki so morali prebresti desetkrat ta potok, je dospel polk ob poldesetih dopoldne v Caglevice. Tukaj je eno uro počival. Peti bataljon in 20 tovornih konj je ostalo v Caglevicah, vsi drugi oddelki pa so se napotili proti Maglaju.

Proti eni uri so se prikazale v daljavi gruče ljudij, ki so jih naši imeli sprva za radovedneže. Kmalu potem se je čulo streljanje s topovi; to je bilo znamenje bližajočega se boja. Vojaki so navdušeno in veselo pozdravljali te strele in komaj čakali, da se spopadejo s Turčinom. Ni jim bilo treba dolgo čakati na krst s kroglami. Ob treh popoldne so vstaši, ki so se vgnezdili ob desni strani, začeli streljati na naše. Hitro se razvije 15. in polovica 14. stotnije, topovi zavzamejo stališče, odkoder se je videlo, da stoji leva kolona (podpolkovnik Pitel) že v boju z vstaši pri Maglaju.

Na povelje polkovnika Kinarta so poslali naši topovi nekaj strelov v Maglaj in so potem pričeli obdelovati z višave „han“ in druga poslopja na levem bregu Bosne. Ni dolgo trajalo to streljanje, že se prikaže tropa konjikov in peških vstašev z vrtov in hiš ter se izkuša

približati po koruznem polju našim topovom. Zdaj se je razvila tudi polovica 13. stotnije in začela metati krogle na predrzneže; polovica 16. stotnije (nadporočnik Lenč) pa se je pomaknila do izhoda soteske ter se razvila tam prav blizu ceste za skalo in čakala vstaše; 14. stotnija se je združila in zasedla most črez Lesnico, kjer je bila tik njega 15. stotnija; druga polovica 16. stotnije pa je vzdrževala zvezo s topovi, a polovica 13. je bila še v reservi.

Boj pri Maglaju dne 5. velikega srpana 1878.

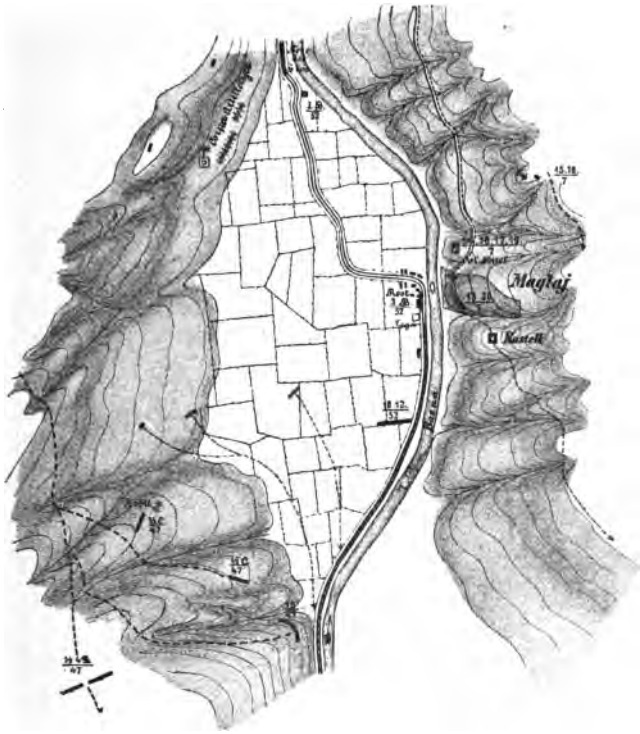

naši. Merilo: 1 *cm* = 500 korakov. vstaši.

Vstaši so pač kmalu razvideli, da so se ujeli v past. Za hrbtom in ob eni strani jim je bil polkovnik Kinart, spredaj naša glavna kolona, na vzhodu pa globoka reka — kam se naj zdaj obrnejo? Zánje ni več rešitve. Vdati se ali pa poginiti! Častno hočejo umreti in si s tem zaslužiti sedma nebesa. Z velikim vriščem se vržejo proti mostu, a v tem trenutku dá polkovnik Kinart znamenje: „Naprej!“ Od spredaj so zdaj frčale in morile bombe in krogle iz topov in pušek, od strani pa jih je prebadala 15. stotnija z bodali. Kogar ni požela krogla, bomba ali pa bodalo, ta je poginil v valovih mrzle Bosne. Le malo jih je prišlo do izhoda soteske in še te je postrelila 16. stotnija, ki je bila tukaj v zasedi.

Samo devet vstašev je ostalo živih in ti so bili ujeti. Te je dal Filipovič pozneje ustreliti in njih trupla pometati v Bosno. Po koruzi in cesti pa je ležalo brezštevilno mrličev in postreljenih konj.

Pešpolk št. 47. je zaplenil 2 zastavi, mnogo orožja, streliva in živil ter izgubil samo enega mrtveca in dva ranjenca; topničarji pa niso imeli nikakih izgub.

Da se je dosegla tako sijajna zmaga, se je zahvaliti le premišljeni razdelitvi oddelkov, izvrstnemu vodstvu častnikov in pa umni porabi vseh zemljiških prednostij ter špartanski hrabrosti štajerskih fantov.

Pri mrtvih vstaših se je našla obleka in orožje onih ubitih in oropanih huzarjev, ki so jih dva dni prej napadli Turki. Četrti bataljon 47. pešpolka je bil torej maščevalec nesrečnih huzarjev.

Še le, ko je bil boj končan in Turek popolnoma poražen, so se začeli bližati oddelki glavne kolone v bojni črti proti Maglaju. Feldcajgmojster Filipovič je prišel sam k polkovniku Kinartu in je izrazil njemu in polku jako laskavo zahvalo.

Vsled uničenja vstašev na levem bregu Bosne so se spustili tudi oni na desnem v beg in reservni pešpolk št. 7. je zasedel Maglaj na desnem bregu in tamošnji grad.

Iz zgoraj omenjenega popisa je razvidno, da je Kinartova kolona zmago pri Maglaju odločila in ima za to največ zaslug. —

Pešpolk št. 47. se je utaboril na bojišču in skuhal kosilo še le ob ednajsti uri po noči.

O boju pri Maglaju se je feldcajgmojster Filipovič v svojem poročilu izrazil takó-le: Obnašanje krdel v boju je bilo vzorno, prav posebno pa moram omeniti reservni pešpolk št. 47., ki zasluži posebno pohvalo zaradi dobrega streljanja in vzornega reda v ognju.

Jako laskavo pismo je prejel pl. Kinart tudi od polkovnega imetelja, feldcajgmojstra viteza Hartunga. Ta častita polkovniku in celemu polku z gorkimi besedami na novi slavi, katero so si priborili, in jim želi nadaljnje vojaške sreče.

Peti bataljon 47. pešpolka, ki je stal na prednjih stražah pri Caglevicah, pa so 10—30 mož močni vstaški oddelki po noči večkrat napadli, in ker je bataljon stal vso noč pod orožjem, se ni mogel odpočiti.

* * *

Ko se je dne 3. velikega srpana ob poldveh popoldne VI. divizija napotila iz Kotorskega proti Doboju, je bil 7. reservni pešpolk uvrščen na koncu tretje brigade in 19. stotnija tega polka je varovala pratežne vozove. Pot ni bila dolga, a toliko bolj težavna zaradi velikega blata.

Vsled napada naših huzarjev pri Maglaju je Filipovič izpremenil potni načrt in podpolkovnik baron Pitel je dobil povelje, korakati na Kamen pri Doboju in se tam prepeljati na desni breg Bosne. Ker zvečer ni bilo dobiti nikjer čolnov in je kmalu nastala noč, se je polk utaboril na levem bregu blizu prevoznega mesta. Drugi dan sta se privedla dva stara čolna, v katerih se je prepeljala najprej 15. stotnija in zasedla višave na desnem bregu reke Bosne, da tako zavaruje bataljon.

Boj pri Maglaju dne 5. vel. srpana 1878. Polkovnik pl. Kinart docela uniči vstaše.

Med prepeljavanjem, ki se je prav počasi vršilo, je prišel kmet in naznanil, da je v bližnjem gozdu skrit sovražnik, ki hoče napasti cesarsko vojsko, in kmalu za tem prideta še dva druga in javita isto. Reklo se jim je, da se naj vrnejo in vstašem povedó, da naj takoj zapusté gozd, sicer se bo streljalo nánje. Vstaši so v resnici odšli, a pred odhodom vzkliknili: „Bomo se kmalu videli drugje!“

Poveljnik baron Pitel je imel nalogo, se pomikati na desnem bregu Bosne kot levo stransko varstvo s svojim polkom, s polovico baterije in s signalnim oddelkom skoz Trbuk, Gračanico, Maglaj do Peklanice, kjer naj počije in se zavaruje. Glavna kolona je korakala na levem bregu po cesti proti Kosni.

Ob polpetih popoldne je trčila glavna kolona pri Kosni na sovražnika, ki je bil zeló ugodno vgnezden. Med tem ko se je glavna četa razvijala na levem bregu, je dospela 17. stotnija (stotnik Majer) 7. pešpolka na desnem bregu do Trbuka in kmalu za njo tudi 20. stotnija (stotnik Koher).

Te dve stotniji sta začeli sovražnika obdelovati od vzadi in od strani. Krogle so frčale črez reko Bosno in povzročile vstašem mnogo škode.

Turki se niso mogli več braniti; pobrali so svoja kopita in bežali, a naša glavna četa se je pomikala zopet dalje.

Reservni pešpolk, posebno pa 17. in 20. stotnija sta mnogo pripomogli k prvi zmagi pri Kosni ali Trbuku.

Ubit je bil v tem boju Andrej Pirker, več pešcev je bilo ranjenih, med temi Močinik iz Vetrinja, ki je bil zaradi svoje izredne pogumnosti odlikovan s srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste, a žalibože, da je umrl vsled zadobljene rane dne 30. vinotoka v bolnišnici v Maglaju. Podpolkovnik Riceti si je tukaj priboril red železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo in podeljeno mu je bilo plemstvo z naslovom: vitez z Monte Trbuk. Odlikovana sta bila z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo stotnika Majer in Koher.

* * *

Reservni pešpolk št. 7. je korakal nato proti Maglaju v dveh oddelkih. Prvi oddelek, peti bataljon, se je začel pomikati ob 9., četrti ob 11. uri predpoldnem. Pri tovarni za doge se je zvedelo, da so vstaši zapustili Maglaj ob sedmi uri zjutraj; zaradi tega se je zdaj hitreje korakalo.

Čelo kolone je bilo ob poldveh že skoro v trgu, kar zagrmé puške na levem bregu Bosne in kmalu potem tudi na desnem. Neposredno pred Maglajem stoji grič, ki gospoduje črez ta kraj. Tu se je peti bataljon razprostrl in topovi so metali bombe v vstaški tabor pri hanu na levem bregu Bosne.

Naši se vedno bolj in bolj bližajo, vstaši streljajo s puškami in topovi, a brez uspeha; četrti bataljon že tudi pritiska vzadi za petim. Turki se hočejo polastiti broda. Častniški namestnik baron Šternbah pa jim je to zabranil. Ustrelil je petkrat iz vseh pušek na enkrat z isto natančnostjo, s katero se strelja na vežbališču in je dosegel najboljši uspeh.

Ob treh popoldne je stopila tudi glavna kolona iz soteske na polje, ki se tu razširja kakor podolgasto jajce. Tri stotnije 27. pešpolka so korakale proti hišam na levem bregu in topovi so streljali z ugodnega stališča v mesto. Ob istem času zapazi podpolkovnik baron Pitel, kako je polkovnik Kinart na levem bregu Bosne moril vstaše in naposled popolnoma uničil (glej str. 149.)

Kakor že povedano, se je vsled tega tudi vstašev na desnem bregu Bosne polotil strah in trepet. To je zapazil Pitel in takoj odposlal 14. in 15. stotnijo na leve višave s poveljem, prodreti vstašem v hrbet, da se na ta način popolnoma uničijo, kakor se je to zgodilo na levem bregu Bosne. Te dve stotniji sta izborno postopali; uspeh se je kmalu tudi pokazal; vstaši so bežali. Nato sta korakali 13. in 20. kompanija skoz trg, da zasedeta veliko mošejo in pa grad. Na čelu teh dveh stotnij je bil sam podpolkovnik Pitel, ki ji je peljal osebno k brodu, da se ga polasti; vstaši so močno streljali nanj, a streljanje naših je bilo hujše, zato so te turške tolpe kmalu izginile.

Boj pri Kosni dne 4. velikega srpana 1878.

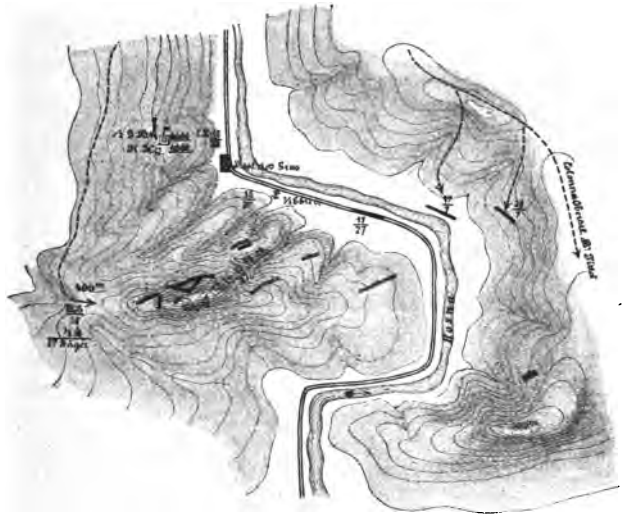

— vstaši ob 4. uri popoldne. — naši ob 7. uri zvečer.
Merilo 1 *cm* = 400 korakov.

Brod na desnem bregu se je odtrgal in splaval proti levemu. Da ga privede nazaj, se je ponudil narednik Ivan Lakner 20. stotnije iz Slapa na Koroškem. Navzlic deroči reki, ki je tiste dni vsled vednega deževja močno narastla, in navzlic sovražnim kroglam, ki so pljuskale v vodo, se je delo posrečilo; v četrti ure je bil brod zopet na desnem bregu.

Dvajseta kompanija se je pomikala brzega koraka skoz vrte do mošeje, ki je pa bila zaprta, kakor tudi vse druge hiše. V celem trgu ni bilo videti žive duše, stotnija je prikorakala brez ovir do grada. Ta je bil obdan s štiri metre visokim zidom v obliki štiriogelnika in z železom obita vrata so bila zaklenjena.

Stotnik Koher je ukazal privesti grajskega čuvaja, ki je odprl radovoljno vrata; nato se je grad zasedel. Na nasipu sta stala dva topova; kolesa so bila vrezana globoko v zemljo in plevel je rastel

okoli njih. V stolpih, ki sta stala ob straneh, se je nahajala orožnica z mnogovrstnim orožjem iz vseh časov in krajev.

Ob enem z 20. stotnijo je prodrla tudi 13. v mesto in ga zasedla. Tako je prišel trg Maglaj tudi na desnem bregu Bosne cesarski vojski v roke.

Ko je bil stotnik Koher grad zasedel in vse shrambe preiskal, je ukazal stotnik Lebič poročniku Buciju razviti cesarsko zastavo na gradu; trobar Perger je zatrobil generalno koračnico, in vsa posadka na gradu je zaklicala trikrat urá!, kar so ponavljali vsi oddelki, ki so bili zbrani okoli Maglaja. To je bil prizor vzvišenega vojaškega veselja, in kdor je bil tako srečen, da se je štel med zmagalce, ne bo nikdar pozabil tega prizora.

Reservni pešpolk št. 7. se je doslej udeležil že dveh bojev. Kakor po boju pri Kosni, tako je izporočil korni poveljnik tudi zdaj presvetlemu cesarju o boju pri Maglaju. V tej brzojavki pravi Filipovič med drugim: „Pogumno se je obnašal reservni pešpolk št. 7. na desnem bregu Bosne. To je lepa odlika za celi polk od podpolkovnika do zadnjega pešca. Žalibože, da je moral plačati v tem boju slavo tega dneva s svojim življenjem frajtar France Cvek 19. stotnije, ki se je kot strelec posebno odlikoval; razen tega je imel polk še enega ranjenca; boj je bil torej tudi v tem oziru srečen.“

Boj pri Žepčah.

Dne 6. vel. srpana so oddelki počivali in drugi dan ob peti uri zjutraj se je napotil polkovnik Kinart s četrtim bataljonom iz Maglaja v Caglevice; tam se je združil s petim in potem je korakal s svojim celim 47. polkom proti Žepčam. Do Lubatovičevega sedla je bila pot jako težavna, po prehodu tega sedla pa malo boljša in svet se je nekoliko odprl; a nastopila je taka vročina, da bi bili vojaki kmalu obnemagali; zakaj vode ni bilo dobiti nikjer. Duševni pogum, vzgled polkovnika in drugih častnikov so podkrepili vojake, da so prenašali največje težave.

Ob polosmih zjutraj, predno se je prekoračilo Lubatovičevo sedlo, so se pa čula tuja znamenja na rog in četrt ure potem se je videlo s sedla, da stoji sovražnik severozahodno pri Novišeheru, ne da bi bilo možno razvideti smer, kam da koraka. Polkovnik pl. Kinart je ukazal ustreliti ednajstkrat s topom nánje, na kar so se vstaši napotili proti Ozemicem, se tam ustavili in črez uro izginili v gorovju.

Polkovnik Kinart se je pomikal mimo Novišehera proti Žepačkemu brdu in je odposlal za varstvo desnega krila majorja Švarcbeka s 17. in 20. stotnijo ter mu ukazal, da naj, pustivši Novišeher ob levi, koraka proti Ponjeri in proti karavli (stražnici) pri Žepčah; boja se ne sme izogniti, ampak naj postopa napadoma, in ako treba, naj zahteva pomoči. Ob pol dvanajsti uri je dospel Kinart na rebro, ki leži severno od Žepačkega brda in se steguje proti jugozapadu. Tukaj je združil oddelke in počival tako dolgo, da se je zvezala z njim prednja patrola glavne kolone, ki je korakala po cesti. O vstaših se je zdaj le toliko vedelo, da imajo zasedeno karavlo pri Žepčah.

Malo pred dvanajsto uro opoldne se je pokazala dolga vrsta turških pešcev na cesti, ki se je pomikala proti severu; imela je kakor kaka prava vojska tudi bobnarje s seboj. Kinart jih je takoj pozdravil s strelom iz topa in je razvil dve stotniji proti njim. Sovražnik je obstal in strmel, pa ne dolgo; obrnil se je kmalu in začel prodirati proti našim, izborno podpiran po svojih topovih.

Boj pri Žepčah dne 7. velikega srpana 1878.

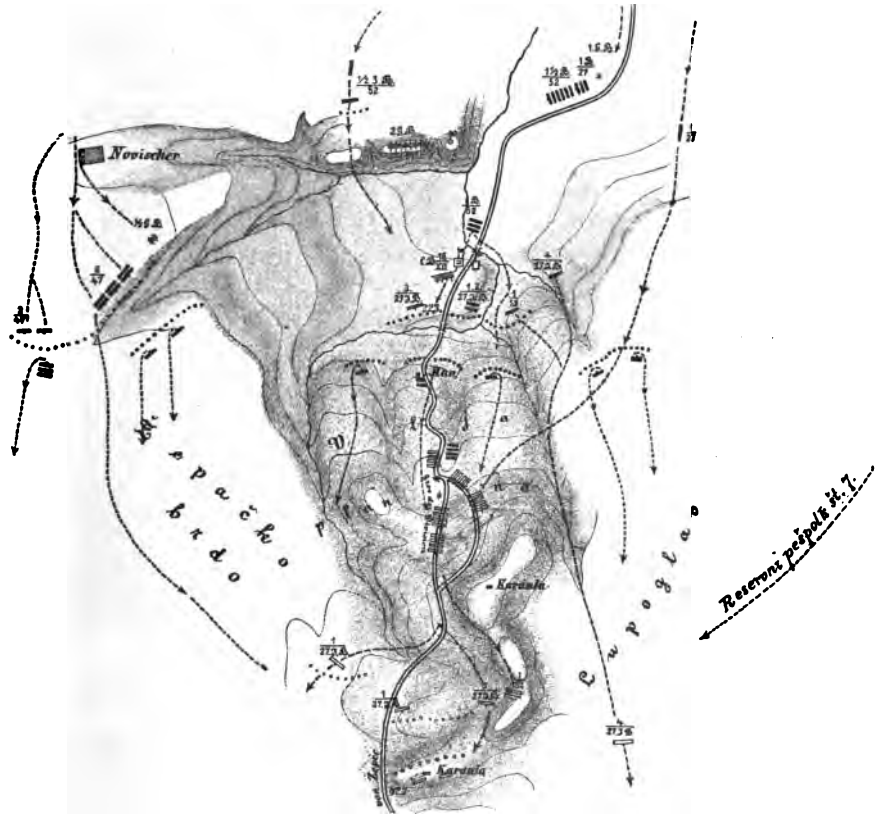

Popisana krdela so naša, nepopisana turška.
Merilo 1 *cm* = 800 korakov.

Polkovnik Kinart, ki je takoj razvidel, da ima tu opraviti z redno sovražno vojsko, je odposlal na vsako krilo še po eno stotnijo in tako podaljšal bojno črto.

Major Švarcbek pa, začuvši grom topov, ni več korakal v prej mu zaznamovani smeri, ampak se je napotil takoj na kraj nevarnosti in zasedel na desnem krilu višavo, ki je bila nekoliko naprej potisnjena. Od ondod je jako uspešno podpiral Kinartovo bojno črto.

Ravno ob tem času je naznanil poveljnik voda, ki se je bojeval na skrajnem desnem krilu, da tam sovražnik hudo pritiska. Major Švarcbek je odposlal dva voda tja, a polkovnik Kinart, ki je spoznal važnost tega krila, je zaukazal, da naj odrine tja še 15. in polovica 16. stotnije, ki sta doslej stali v reservi pod osebnim vodstvom bataljonskega poveljnika.

Ura je bila dve.

Z združeno močjo se je posrečilo sovražnika nazaj potisniti na tem krilu in potem vztrajati v hudem ognju do pol petih popoldne; ob tem času pa je dospela glavna kolona na bojišče.

V središču pri karavli je stalo približno 500 vstašev, katerim je stal nasproti 27. lovski bataljon in ena stotnija 52. pešpolka.

Huda nevihta je za nekoliko časa boj ustavila. Med tem prenehljajem so začeli vstaši zapuščati karavlo in so se utaborili na višavah Žepačkega brda.

Lovski bataljon jim je sledil; tudi polkovnik Kinart je odposlal svoj četrti bataljon. Bataljonski poveljnik stotnik baron de Vô je prišel ob šestih zvečer tja, v trenutku, ko so ravno zasedli oddelki 52. pešpolka in pa 27. lovskega bataljona karavlo, pri kateri priliki se je nekaj vstašev vdalo.

Tudi polkovnik Kinart je zapustil svoje stališče in se napotil h glavni koloni.

Nadporočnik Fras je zaostal s polovico 13. stotnije, da zavaruje ranjence in pokoplje mrtvece. Kristjani so vreli od vseh stranij k pogrebu, so molili in izražali odkritosrčno sožalje.

Vstaši so imeli 7—8000 mož in štiri topove, med njimi sta bila dva bataljona redifov ali turških domobrancev. Eden teh bataljonov je bil ujet.

Našim je padlo zopet v roke mnogo orožja, streliva, živil in 400 bosenskih vstašev.

Na naši strani je bilo pet mrtvih, 32 ranjenih, eden se je pa izgubil.

Največ izgub je imel 47. pešpolk. Pri tem je bil ubit nadporočnik Vilko Kubin in dva pešca, a 24 mož je bilo težko, 9 pa lahko ranjenih.

Feldcajgmojster baron Filipovič hvali v svojem poročilu sijajen pogum, posebno pa veliko vztrajnost vojakov vseh krdel; prav pohvalno pa omenja neizrečene napore, ki sta jih prenašala s čudovito potrpežljivostjo 7. in 47. pešpolk.

Dne 8. velikega srpana ob peti uri popoldne je bil v Žepčah pogreb nadporočnika Vilka Kubina blizu bolnišnice.

Feldmaršallajtnant Tegethof in generalni major Miler z vsemi častniki 47. pešpolka, oddelek, ki mu je izkazal zadnjo čast s streljanjem, ter godba 52. pešpolka so se udeležili pogreba tega prehrabrega častnika, ki je vsled zvestega izpolnjevanja svoje dolžnosti padel na bojišču časti in slave. Leto pozneje mu je dal postaviti 47. pešpolk na pokopališču v Žepčah lep nagrobni spomenik, ki je bil krasno izdelan v Mariboru.

* * *

Sprejmimo zdaj tudi pešpolk št. 7. iz Maglaja v Žepče!

Dne 6. velikega srpana se je raznesla novica, da so se vstaši vgnezdili pri Žepčah in da se bodo tam trdovratno branili.

Korno poveljstvo je zaukazalo, da se 7. reservni pešpolk prepelje z desnega na levi breg Bosne. En bataljon tega polka je dne 6. izvršil to povelje, drugi dan ob polpetih zjutraj pa se je prepeljal tudi 4. bataljon, polovica baterije in druge pritikline. Ob osmi uri je polk odkorakal kot leva kolona mimo Brankoviča skoz Zavidovič in Lupoglavo proti Žepčam. Polk je dospel kmalu v pragozd, ki se razprostira med Maglajem in Žepčami. Hoja je bila zaradi brezpotnega zemljišča in križem ležečega, deloma že gnilega lesa skrajno težavna.

Ob bregu reke Miljačke.

Med tem ko je bil boj v središču in na desnem krilu že končan, se je spopadla tudi leva kolona s sovražnikom. Ko je polk korakal po skrajno slabi poti proti Lupoglavi, se je slišalo od Novišehera sem streljanje s topovi in puškami; zdaj so začeli vsi oddelki stopati, kar najhitreje so mogli. Ob poltreh popoldne so padle na levem krilu na 20. stotnijo prve krogle.

Ura je bila štiri, ko je polk dospel na goro pri Lupoglavi; tu so ga vstaši, ki so imeli tudi zastavo, takoj pozdravili z divjim vpitjem in močnim streljanjem. Podpolkovnik baron Pitel ukaže, da naj 17. in 18. stotnija prodirata proti gozdnemu robu, kjer so bili vgnezdeni vstaši. Podpolkovnik Riceti pa se naj napoti s polovico baterije, s 13. stotnijo in z enim vodom 20. stotnije ven iz soteske in izkuša dobiti tam tako stališče, s katerega mu bo možno, ugodno podpirati prodiranje drugih oddelkov.

Vstaši so se ustavili na robu širokega rova, ki je ločil obe stranki. Odtod jih ni bilo mogoče pregnati, dasiravno je 13. in 20. stotnija prav do roba struge prodrla in bila le 200 korakov oddaljena od njih.

Močno streljanje na obeh straneh je napravilo že mnogo škode, a nobena stranka se ni hotela umakniti. Častniški namestnik Josip baron pl. Sternbah si misli: „Čakaj, presneti Turek, ti bom že pokazal pot k Mohamedu.“ Iz lastnega nagona se splazi s svojim vodom v strugo ali rov, prepleza previdno in tiho strmo steno onkraj rova, tu malo počije in uredi svoj vod in potem plane hipoma, kakor bi bil prišel iz pekla, z nasajenimi bodali, z veliko drznostjo in glasnim vriščem na levo krilo mnogoštevilnih vstašev. Sovražnik je bil zdaj ves zmešan; a skoro ob istem času napade poročnik Buci z bodali sovražno desno krilo, središče pa je streljanje podvojilo. Zdaj so bili vstaši vsi zbegani in se niso mogli več braniti, ampak spustili so se v divji beg in naši oddelki so zdaj hitro prekoračili strugo.

Poročnik Buci je bil odlikovan za ta hrabri čin z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo, baron Sternbah pa, ob enem z ozirom na junaški čin pri Maglaju, z zlato svetinjo za hrabrost.

Vstaši so se nekoliko oddahnili, potem so se pa postavili na neki višavi zopet v bran. Znova se prične živahni boj. Turki branijo zagrizeno in trdovratno svoje stališče, a Korošci se nočejo dosti muditi; 13. stotnija pod vodstvom svojega hrabrega stotnika Lebiča plane z bodali na vstaše in zasede višavo, sovražnik pa je bežal, pustivši več mrtvih in ranjenih na bojišču.

Z istim uspehom je tudi 17. in 18. stotnija zapodila vstaše na levem krilu. Zdaj je bil le še četrti bataljon v ognju, a tudi ta je kmalu naskočil Turčina in ga zapodil v beg.

Ko so vstaši bežali proti reki Bosni, da bi jo prekoračili in se rešili na desni breg, so jih kaj uspešno pozdravljale 17., 18. in 19. stotnija s kroglami, a topovi Pitlove in glavne kolone pa z granatimi.

V tem boju so bili ubiti: desetnik Matija Pihkastner 13. stotnije, frajtar Jurij Kehl 18. in pešec Josip Kresničnik 20. stotnije; težko sta bila ranjena pešca Alojzij Knez (je za rano umrl) in Rajko Dojak 13. stotnije; lahko ranjenih je bilo devet.

Odlikovani so bili razen že imenovanih še sledeči:

Narednik Janez Lakner, ki je bil že v boju pri Maglaju pohvalno omenjen in se je tudi v tem boju izkazal zelo pogumnega, je dobil srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste.

Pri 13. stotniji so se posebno izkazali: narednik Ivan Cesar iz Straje vasi (Hohenturn, sod. okraj Podklošter) na Koroškem, desetnik Pavel Rosenfelder in pešec Henrik Kamerlender; Cesar je dobil srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste, Rosenfelder in Kamerlender pa najvišjo pohvalo.

Tudi pri oddelku, ki ga je vodil baron Sternbah, so se odlikovali: desetnik Andrej Cipuš iz Šent Mihela pri Velikovcu in Albin Rindler iz Hartberga, potem pešci Janez Smonkar iz Gutštajna in Janez Lindermut iz Moš (Möschach), vsi do 20. stotnije. Smonkar, Cipuš in Rindler so bili odlikovani s srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste, Lindermut pa je dobil najvišjo pohvalo.

Pešca 10. stotnije Janez Plisnik in Josip Kresničnik sta se postavila med bojem na Lupoglavi pri Žepčah kot stransko varstvo na izhodu globoke soteske tako spretno in skrito, da sta postrelila tri može in konja neke vstaške patrole, ki je pridirjala po tej soteski. Kresničnik je bil tu ubit, Plisnik je pa potem sam branil ta prostor in bil odlikovan z najvišjo pohvalo.

Srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste si je priboril tudi vodnik Tine Miler 17. stotnije iz Sekulc na Koroškem zaradi posebne hrabrosti in izvrstnega vodstva svojega roja. Pešec Rajko Dovjak 13. stotnije iz Celovca se je izkazal v tem boju, kakor tudi v boju pri Maglaju posebno pogumnega in neustrašenega. Povsod je bil prvi in večkrat je še zaukal vmes in tako osrčeval svoje tovariše; a ker je bil le preveč drzen, ga je zadela sovražna krogla v spodnji život; zdaj so ga morali nesti na pomočišče. Svoji potrpežljivosti in sicer trdnemu zdravju se ima zahvaliti, da je kmalu okreval in zopet nastopil službo pri stotniji. Bil je odlikovan s srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste.

Narednik Josip Kranjc 20. stotnije se je odlikoval kot poveljnik sanitetnih vojakov posebno v boju na Lupoglavi s tem, da je zapostavil vse svoje dušne in telesne moči, da so se navzlic temni noči in slabim potom spravili vsi ranjenci z gorovja na pomočišče. Za to plemenito, požrtvovalno in uspešno delovanje je bil ta poštenjak in junak odlikovan s srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste.

Vranduk od južne strani.

Boji pri Kakanju, Bjelalóvcu, Kolotiču in Visoki.

Ker so pratežne ali provijantne kolone za dva dni zaostale, so krdela 8. in 9. velikega srpana počivala v taboru pri Žepčah. Zadnji dan je došla brzojavka, v kateri presvetli cesar izraža popolno priznanje in pohvalo vsem častnikom in moštvu za junaško obnašanje v boju pri Žepčah; tudi feldmaršal Albreht je častital na prelepem orožnem uspehu.

Krdela so se preskrbela z živežem do 12. in so potem 10. velikega srpana odkorakala proti Vranduku, in sicer zopet po treh potih, ker je Filipovič hotel obkoliti vstaše v tem mestu.

Srednjo kolono je vodil po glavni cesti feldmaršallajtnant pl. Tegethof, desno, pri kateri je bil uvrščen 47. pešpolk, generalni major Miler in levo podpolkovnik baron Pitel. Le-tá se je prepeljal zopet črez reko Bosno, korakal na levem bregu te reke in se utaboril prvi dan pri Kovnici.

Proti štirim popoldne je došlo poročilo, da Vranduk ni zaseden in da vstaši bežijo proti Sarajevu. Vsled te novice bi se bil moral baron Pitel zopet združiti z glavno kolono na cesti. Ker pa to zaradi narastle Bosne ni bilo mogoče, se je pomikal tudi drugi dan na desnem bregu proti Senici. Pota so bila tako slaba, ozka in strma, da sta zdrsnila dva konja v brezdno in se ubila. Ljudje so morali potem nositi blago, s katerim je bila tovorna živina obložena. Kmalu nató, ko so vojaki prekoračili Rapto planino in se bližali Senici, so bili že poplačani za vse prestale napore, zakaj odprla se jim je lepa, krasna okolica.

Prodajalec drv v Senici.

Na Rapti planini so naši naleteli na tabor, ki so ga bili vstaši malo prej zapustili. Po jako nevarnem potu je 7. pešpolk dospel v tabor pri Senici še le ob polednajstih po noči. Omeniti mi je še, da ni ta dan navzlic hudim potnim težavam, nihče zbolel ali zaostal.

Kolona generalnega majorja Milerja s 47. pešpolkom se je pomikala po še bolj težavnih potih, prenočila na severni strani Bistrice in je zvedela še le drugi dan ob deseti uri, da Vranduk ni zaseden, na kar je krenila na desno in prišla tik Vranduka na cesto. Po večkratnem počitku je dospela zvečer ob osmi uri v tabor pri Senici, kjer je potem cela VI. pehotna divizija dva dni počivala.

Že v taboru pri Senici se je natanko vedelo, da se vstaši zbirajo pri Sarajevu in se ondi pripravljajo na trdovraten upor. Filipovič je začel dne 14. velikega srpana prodirati v dveh kolonah proti glavnemu mestu Bosne. Glavna kolona pod vodstvom barona Filipoviča, v kateri sta bila uvrščena tudi reservna pešpolka št. 7. in 47., je korakala po glavni cesti, ki vodi od Senice skoz Vitez in Busovačo v Sarajevo.

Stranska kolona, ki jo je vodil feldmaršallajtnant Tegethof, se je pomikala ob levi skoz Kakanj, Kolotič in Visoko tudi proti glavnemu mestu Sarajevu.

Filipovičeva truma je ta dan korakala skoz rajsko okolico ter se utaborila pri hanu Kompanija. Semkaj je prišel tudi poveljnik VII. pehotne divizije, vojvoda Virtemberški, ki je bil zmagovito prodrl že do Travnika. Obe diviziji sta si tu podali roke in se zvezali, kakor je bilo ukazano že v potnem načrtu (gl. str. 14. in zemljevid na str. 180.).

Tu se je tudi zvedelo, da so vstaši han Bjelalovac zasedli in da imajo top. Baron Filipovič je sklenil jih obkoliti in v to svrho je raz-

Sarajevo z grada (trdnjave).

delil svojo glavno vojsko v tri manjše kolone. S srednjo kolono, pri kateri sta ostala koroški in spodnještajerski polk, je vodil generalni major Kajfel, nekdanji polkovnik 7. pešpolka, severno generalni major Miler, južno pa polkovnik Vilec.

Kajflu se je želja izpolnila; imel je zdaj svoj nekdanji junaški polk v resnih časih pod svojim poveljstvom, kakor si je želel, ko se je poslavljal od njega.

Dne 15. velikega srpana je Kajflova kolona dospela v Busovačo in bila zeló presenečena; kajti njej v čast so kristjani postavili slavolok z napisom: „Živio car avstrijski Franjo Josip I.!“

Pri tem slavoloku je kristjansko odposlanstvo Filipoviča slovesno pozdravilo in izrazilo čutila najglobokejše vdanosti.

Reservna polka št. 7. in 47. sta se utaborila blizu Busovače. Dočim so te tri kolone dosegle brez boja svoj cilj, je bilo Tegethofovi četi prestati vroč, a srečen boj pri Kakanju.

Drugi dan je generalni major Miler odrinil ob polosmih v dveh manjših kolonah, da zgrabi sovražno desno krilo pri hanu Bjelalovcu. Južna kolona je odkorakala ob peti uri; tej je bil nalog, obkoliti vstaše, srednja pa se je napotila ob polosmih proti Kiseljaku.

Najprej se je spopadla severna kolona z vstaši in jih obdelovala s topovi na 3000 korakov. Zdaj je dobil podpolkovnik Pitel od kornega poveljnika ukaz, da se naj s severno kolono zveže.

V to svrho je odkorakal podpolkovnik Riceti z dvema stotnijama; poročnik Huber pa je vzdrževal z enim vodom zvezo med polkom na cesti in med tema dvema kompanijama. Ker se je Riceti zaradi goratega in raztrganega zemljišča le počasi pomikal naprej, sta se odposlale ob poldesetih dopoldne 19. in 20. stotnija 7. pešpolka, da se zvežeta z Milerjevo kolono in ga tudi podkrepita, ako bo treba. Naneslo pa je tako, da sta se ta dva oddelka povrnila k polku še le po vzetju mesta Sarajeva dne 19. velikega srpana.

Po deseti uri je tudi čelo srednje kolone trčilo na vstaše. Boj se prične; tega sta se udeležili tudi 15. in 16. stotnija 7. pešpolka, ki ji je ob strani vodil stotnik Pereli.

Srednja kolona pa ni smela preveč pritiskati; imeti je morala pred očmi nalog stranskih oddelkov. Od južne Vilčeve kolone ni bilo dolgo niti duha, niti sluha, a na enkrat začnó vstaši bežati. Kaj je vendar to, kaj se je zgodilo? Vilčeva kolona je padla vstašem za hrbet in jih zajela. Bežali so sicer, kar so mogli, a le malo jih je ubežalo, skoro vsi so našli smrt na begu. Tu sta se posebno odlikovala stotnik Smola in nadporočnik Soukup četrtega bataljona 22. reservnega pešpolka, ki je korakal na čelu južne kolone.

Han (turška gostilnica) na Romanji planini.

Boj je bil končan in soteska pri hanu bjelalovačkem prosta vstašev; plen je bil velikanski.

Reservni pešpolk št. 47., ki je bil v reservi pri srednji koloni, se ni udeležil boja. Glavna kolona, v katero se je kmalu po boju uvrstila južna kolona, je korakala do Fojničke Kuprije in se tam utaborila; tudi glavno stanišče kornega poveljnika je tu prenočevalo; tabor pa so zavarovale 17., 18. in 19. stotnija 47. pešpolka. Prednje straže so stale za potokom Kresevice in Lepanice, reserva pa v Kiseljaku. Tu je imelo moštvo priliko, si kupiti pijače; tudi pratežni vozovi so dospeli semkaj po noči.

Devetnajsta in dvajseta stotnija 7. pešpolka, ki ji je odposlal polkovnik Pitel dopoldne k severni koloni, sta med potjo trčili ob enem z lovskim bataljonom št. 31. na sovražnika, ki je bil po eno uro trajajočem boju potisnjen proti glavni koloni.

V tem boju so bili težko ranjeni pešci Blaž Kelič, France Faganca, Jaka Pavlič in Ogerč; Tine Rorer pa je bil ujet. Njegovo truplo so pozneje našli v nekem rovu brez glave.

* * *

Ko je Miler s svojo kolono ob poltreh popoldne pri Brezkovskem selu počival, mu je došlo povelje, da mora še tekom istega dne dospeti h glavni koloni pri Lepanici. Vsled tega povelja je začela korakati kolona takoj po šesti uri na brdo Kraljevac, a zaradi skrajno težavnega, goratega torišča in velike utrujenosti je moštvo pešalo; zato je generalni major Miler prenočil tam, kjer je bil, to je na obnožju Kraljevačkega brda.

Boj pri Kolotiču dne 16. velikega srpana 1878.

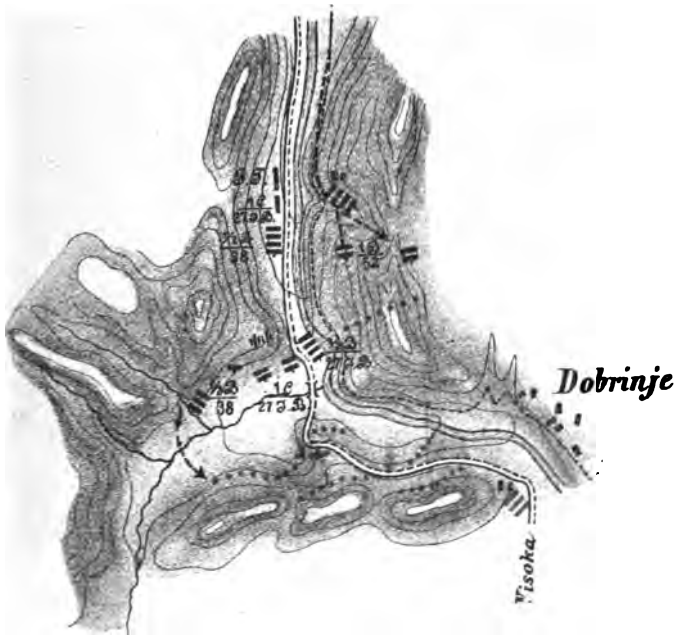

— naši. ..... vstaši.

Merilo: 1 *cm* = 800 korakov.

Tegethofova kolona, ki se je pomikala od Senice skoz Visoko proti Sarajevu, je imela malo prasko pri Kolotiču z vstaši, ki jih je pognala v beg, in se je potem utaborila med Mokronogom in Čitlukom.

Vstaši so bežali do Visoke in se tam zopet postavili v bran; Tegethof jih je obkolil in zapodil v beg.

Istega dne je imel generalni major Miler povelje, spremljati s svojo brigado glavno kolono, ki se je pomikala proti Blažuju, do Gomjonice; tu naj bi bil malo počil, potem pa se napotil proti Visoki in tam pomagal Tegethofovi koloni.

Miler je prišel zaradi slabih potov prepozno; boj pri Visoki je bil že končan. Ura je bila šest popoldne, Miler se je utaboril, moštvo pa je skuhalo kosilo in potem mirno zaspalo; sovražnik jih celo noč ni motil.

Med tem ko se je Tegethof bojeval pri Visoki, je korakala glavna kolona proti Blažuju. V Kiseljaku je bil kratek počitek. Kisla voda, ki se tu prodaja, odtod tudi ime, je vojakom dobro ugajala. Na daljnjem potu je vojake mučila neznosna vročina; bila je toliko hujša, ker je bil zrak miren in niti najmanjša sapica ni pihala. Popoldne je dospela kolona do onega kraja, kjer cesta dolino reke Bosne zapusti in vodi vkreber na sedlo Plesevac in Kobilo glavo. Navzlic temu, da so se

Sarajevo (Bistrik in grad).

dovolili vojakom vsakoršni olajški, so dospeli še le ob deseti uri po noči po 14urni težavni hoji v Blažuj. Pri karavli je padlo nekoliko strelov, sicer pa ni nihče na potu motil kolone.

Kolona polkovnika Kinarta, kateri je bil prideljen stotnik pl. Sternek generalnega štaba, je korakala po skrajno slabih potih ob levi strani glavne kolone skoz Duhren in Rogatico; v tej zadnji vasi je počivala poldrugo uro in ustrelila dva vstaša v zmislu razglašene nagle sodbe. Naše patrole so ju namreč zasačile s puškami ob rami v trenutku, ko sta jih hotela sprožiti na naše vojake. Odtod se je pohod nadaljeval skoz brdo Osek in Gladno polje.

Sternek je šel na ogled s 16. stotnijo proti karavli in je poveljniku naznanil, da je glavna kolona že šla mimo karavle; nato je

polkovnik Kinart takoj krenil na cesto in korakal naravnost v Blažuj. Krdela so bila ta večer skrajno utrujena, torej za boj drugi dan manj sposobna. Vojaki so prejeli ta dan po dve porciji, a navzlic temu se niso mogli okrepčati. Predno se Sarajevo napade, je bilo potreba še en dan počitka. Filipovič ni mogel dati torej mesta Sarajeva v dar presvetlemu cesarju za rojstni dan.

Tudi Tegethof se je pomikal s svojo kolono že proti zadnji postajanki pred Sarajevom ter počival pri hanu Seminovcu do devete ure dopoldne; že se je kolona zopet pomikala naprej, kar pride ordonanca s poveljem od Filipoviča, da naj ostane v Seminovcu. Ker so pa bila stranska varstva že odposlana in se niso mogla zlahka poklicati nazaj, je Tegethof pot nadaljeval in dosegel ob polednajstih han Kobilo glavo; 19. in 20. stotnija 7. pešpolka sta zasedli sedlo na Kobilí

Begova mošeja (molilnica) v Sarajevu.*

glavi in vasico Polino; drugi oddelki Milerjeve brigade so se utaborili na gori Hum. Lemajčeve brigade pa pri selu Vagosči.

K Tegethofu je prišel popoldne bosenski guvernér ali vladni namestnik Hafiz paša, katerega pa je Tegethof poslal h kornemu poveljniku. Tam je povedal, da se je moral umakniti iz Sarajeva, ker ga je vstaška divja tolpa hotela umoriti; v Sarajevu vlada brezvladje ali anarhija in tam bodo imele cesarske čete dosti opravka, ker se hočejo vstaši boriti in braniti do skrajnosti.

Dne 18. velikega srpana se je sijajno obhajal rojstni dan presvetlega cesarja. V taboru je bila zjutraj budnica z godbo, častniki pa so imeli popoldne obed, pri katerem se je napitnica na Njega Veličanstvo presvetlega cesarja iz tisoč grl navdušeno ponavljala.

Sarajevo se zasede.

Miljačka dolina z višegrajskimi vrati v Sarajevu.

Krdela, katerim je vzeti in zasesti Sarajevo, stojé pred vrati tega mesta; predno jih spremimo v vroči in poulični boj, oglejmo si mesto!

Belo, zlato bosensko mesto Sarajevo leži ob obeh bregovih reke Miljačke in je obdano od golih in skalovitih apnenih gorá, ki so obrastle z grmovjem in pašniki. Mesto šteje nekaj črez 50.000 prebivalcev. Med temi sta dve tretjini mohamedancev, ena tretjina pa kristjanov, židov, ciganov itd. Število Turkov se zmanjšuje, število kristjanov pa raste.

Sarajevo je glavno mesto Bosne in Hercegovine ter sedež najvišjih vojaških in civilnih oblastev.

Pravijo, da sta to mesto sezidala l. 1465. bosnjaška plemenitaša Sokolovič in Zlatarovič; Uzren beg pa ga je razširil in sezidal stolno palačo (Saraj), in odtod ima tudi mesto ime Sarajevo.

Leta 1480. je vzel Sarajevo s silo ogrski kralj Matija Korvin, l. 1698. pa princ Evgen.

Lega tega mesta je neizrečeno mikavna; celo mesto leži v kotlini. Pridi, od katerekoli strani hočeš, celega mesta na enkrat ne boš videl, vedno je nekaj skritega; zakaj hiše ne stojé le na planjavi, temveč tudi na obronkih, ob drčah in malih dolinah, ki se spuščajo od gorskih vrhov v to kotlino. Ako se napotiš na goré, ki obdajajo mesto, imaš posebno z razvalin stare trdnjave prekrasen razgled po mestu.

Spomladi vidiš, da je Sarajevo oblečeno v belo oblačilo, po letu pa v zeleno, zakaj skoro za vsako hišo se razprostira lep vrt s sadnim drevjem, slivami, jablanmi, hruškami, marelicami itd. Opaziš pa tudi do 40 mošej, kojih šibki minareti ali stolpiči se mogočno dvigajo proti nebu. Govorica o stoterih sarajevskih mošejah ni basen. Sarajevo je

Čaršija (trg) v Sarajevu.

imelo še pred kratkim v resnici 100 mošej, a danes se je to število zmanjšalo na 92; nekaj so jih podrli, nekaj jih je pa pogorelo l. 1879. Nekateri teh mohamedanskih božjih hramov imajo le nizke minarete, ki se izgubé med drugimi poslopji; zopet drugi so celó brez njih; take mošeje imenuje Turčin mesčide (molilnice).

Celo mesto je danes razdeljeno v 7 okrajev. Izmed teh je trgovinski okraj ali „čaršija“ najimenitnejši. Tu stoji največja mošeja Ghazi-Huzref-begova, ki ji ni vrste do Carigrada. Črez Miljačko vodi več mostov: cesarski, latinski, ciganski most itd.

Lepo lice, sladka dišava in pa tekoča zdrava voda so Turčinu tri za življenje potrebne stvari. Zato je že Skender beg dal napeljati

Sarajevo s Hrida.*

vodo iz potoka Moščanice v mesto. Ta vodovod je sedanja vlada izboljšala, razširila in tako preskrbela celo sarajevsko mesto z dobro pitno vodo.

Sarajevo izgublja vedno bolj in bolj značaj vzhodnih turških mest in se bliža zahodnim. Kdor je bil pred 25. leti zadnjikrat v Sarajevu in ga danes zopet obišče, skoro ne pozna več tega mesta; tako se je izpremenilo.

Velik del mesta je l. 1879. pogorel in namesto turških poslopij so se zidale hiše po evropski zidavi. Strugo Miljačke so uravnali in pri tej priliki podrli mnogo turških poslopij. Namesto starih, slabih mostov so postavili nove, lične mostove.

Na enkrat je zrastlo mnogo zasebnih in javnih novih poslopij po naši zidavi. Med temi so najvažnejša: vladna palača in tiskarna, vojaški dom (kazino), vojaška kadetna šola, višja gimnazija, učiteljska pripravnica, katoliška stolna cerkev, sezidana iz kamenja v rimsko-gotskem slogu z dvema stolpoma, ki leskečeta visoko v zraku; novi konak, kjer stanuje deželni glavar (šef), poštno poslopje in jako zanimivi deželni muzej, mestni dom (magistrat), tržna lopa, deželna bolnišnica itd.

Za del mesta Sarajeva smatrajo tudi kopališče Ilidže, kamor prideš iz mesta po železnici v 15 minutah, z vozom pa v eni uri. Te žveplene toplice so poznali že Rimljani in so se kopali v njih.

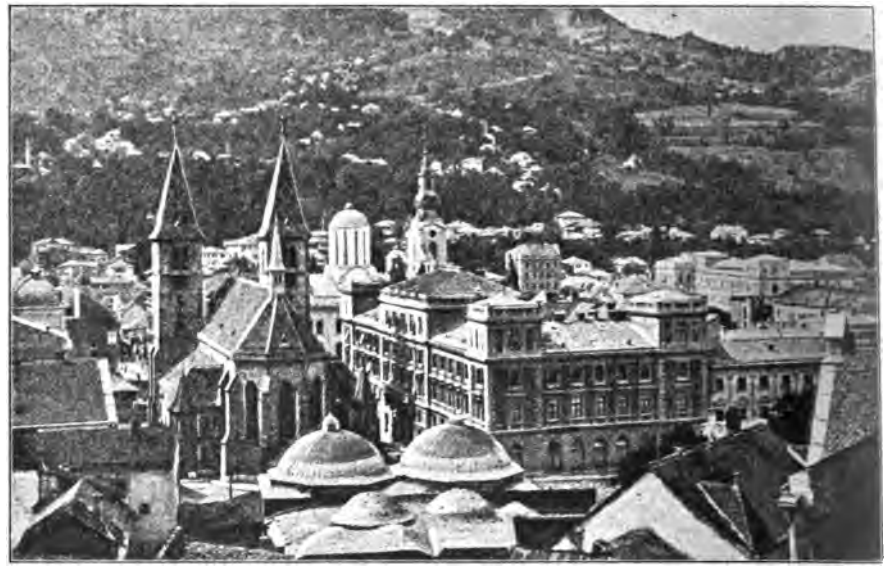

Katoliška stolna cerkev in deželni muzej v Sarajevu.

Leta 1893. so našli nov, jako izdaten izvirek. Za vsakoršno udobnost je tu preskrbljeno, enako kakor v toplicah pri nas; zató si lahko poišče vsak, ki ga trga po udih, potrebnega zdravja v tem kopališču.

V Ilidžu pa je tudi bosenska kmetijska šola z obširno mlekarno; ondi je tudi več poslopij za uradnike in učence ter hlevi za živino.

Za vojna početja ali operacije je gorovje okoli Sarajeva velike važnosti, zato omenim tu glavne dele teh višav.

Na južnovzhodni in vzhodni strani mesta na desnem bregu reke Miljačke se dviga k nebu Borja planina, ki je 600 metrov visoka in po potoku Lepišnici v dva dela razkrojena. Na severni strani Borje planine, ločena od te po potoku Moščanici, se razteza 400 metrov visoka gora Pasin, ki gospoduje nad celim mestom in je tedaj eden tistih najvažnejših krajev, odkoder se najlaže postopa napadno. Odtod

proti severozapadu od Sarajeva do reke Miljačke se steza greben z vrti, drevoredi in hišami, ki ovira razgled v mesto od te strani in ustvarja črto, za katero se more sovražnik braniti z uspehom. Temu nasproti leži Kosarsko brdo; kdor poseduje to, temu je potem možno, bližati se neopaženo od Kobile glave, ki je 320 metrov visoka, proti mestu, in odtod se more priti do živega tudi branitelju prej imenovanega grebena. Na nekem pomolu na vzhodni strani gore Pasin leži stari grad, ki ga je pač težko dobiti v roke, a kdor ga ima, ta je potem tudi gospodar mesta. Zahodno od Kosarskega brda in južno od Kobile glave samotari 290 metrov visoki Hum. Na jugu ob levem bregu reke Miljačke se vzdiguje 1200 metrov nad sarajevskim poljem gorovje Trebevič s svojim 2000 korakov dolgim in 125 metrov visokim grebenom, čigar obronki so na obeh straneh skaloviti in raztrgani. Važnega pomena je v tem gorovju pomol ali stranski greben Debelo brdo, ki gospoduje črez ves del južnega mesta. Novi grad, ki se v tem delu mesta nahaja, se odtod lahko poruši z današnjimi topovi, in sovražniku, ki bi se hotel umikati proti jugu, z Debelega brda prav lahko zapreš pot.

Sarajevo od zahoda.*

Deželnovladna palača v Sarajevu.

* * *

Na podlagi zgoraj omenjenih zemljiških razmer je Filipovič izdal dne 18. velikega srpana zvečer naslednji bojni načrt:

Jutri nameravam nadaljevati prodiranje in napasti sovražnika pri Sarajevu, ako bi se ondi ustavljal; v to svrho zaukažem:

1. Kolona generalnega majorja Kajfla, obstoječa iz lovskega bataljona št. 31., reservnih pešpolkov št. 7. in 47., ene lahke in ene gorske baterije, pol eskadrona huzarjev, polovice pijonirske stotnije in enega signalnega oddelka, naj odrine jutri ob štirih zjutraj iz tabora, prekorači potok Željeznico pri Ilidžu, koraka v smeri proti Lukavici, se obrne tam proti severu, nasloni lastno levo krilo na pot, ki vodi iz Lukavice v Sarajevo, obkoli sovražno levo krilo in prodira potem naravnost proti sarajevskemu mestu. Ta kolona ima torej glavno nalogo.

2. Kolona polkovnika Vilca, sestavljena iz pešpolka št. 46., dveh težkih kornih baterij, polovice pijonirske stotnije, pol eskadrona huzarjev in enega oddelka sanitetnih vojakov, naj odkoraka ob petih zjutraj iz tabora do mosta, ki vodi pri Ilidžu črez potok Željeznico; ondi se naj ustavi in čaka približno eno uro, da pride Kajflova kolona nekoliko pred njo; potem naj koraka ob cesti skoz Svrakino selo proti Sarajevu. Naloga ji je, voditi sovražnika za nos; kar pa se tiče prodiranja, v tem se naj ravna po Kajflovi koloni.

Mestna svetovalnica v Sarajevu.

3. Reserva pod poveljstvom podpolkovnika pl. Šlutenbergerja, obstoječa iz reservnega pešpolka št. 27., lahke baterije, četrte ženijske stotnije, pol eskadrona huzarjev, sanitetnega oddelka, se naj napoti z mesta, kjer se 27. reservni pešpolk zbira, ob sedmih zjutraj, prestopi potok Željeznico pri Ilidžu, se obrne potem nekoliko proti jugu in vzdržuje zvezo med Kajflovo in Vilčevo kolono; sicer si pridržujem nadaljnjo porabo te kolone.

4. Pratež ostane v taboru pod varstvom reservnega pešpolka št. 6., kateremu zapoveduje podpolkovnik Čofen.

Ta bojni načrt, ki se tiče samo krdel v taboru pri Blažuju, se je vročil sicer tudi Tegethofu, a posebnega načrta ta ni dobil za svojo kolono, ampak se mu je samo reklo, da naj bo pripravljen in naj opazuje razvoj boja, zato da poseže vanj, kadar bo potreba, in odloči zmago.

Vsled tega daleč segajočega povelja je odposlal Tegethof Lemajčevo brigado na severno, Milerjevo pa, pri kateri sta se nahajali tudi 19. in 20. stotnija 7. reservnega pešpolka, na severnozapadno stran mesta. Sarajevo je bilo zdaj obkoljeno od treh stranij. Na vzhodu se luknja, kakor nalašč, ni zaprla, morda zato, da bi vstaši laže ušli!

Za Kajflovo brigado je bila višava Debelo brdo, za Vilčevo pomol pri Svrakinem selu, za Tegethofovo kolono pa gora Pasin velike važnosti.

* * *

Oglejmo si malo bolj natanko prodiranje Kajflove kolone, pri kateri so delovali tudi naši slovenski fantje.

Ta kolona, ki je prodirala na skrajnem desnem krilu, je dospela tri četrti na sedem zjutraj do hana Kobilda ter se napotila potem z lovskim bataljonom št. 31. in z lahko baterijo skoz Lukavico proti Sarajevu; rezervni pešpolk št. 7. z gorsko baterijo št. 3/XII. pod vodstvom podpolkovnika barona Pitla pa se je obrnil v gosti megli proti Debelemu brdu. Pozneje se je naslonil na desno krilo tega polka 31. lovski bataljon. Rezervni pešpolk št. 47. je sledil kot reserva.

Boj pri Sarajevu dne 19. vel. srpana 1878.

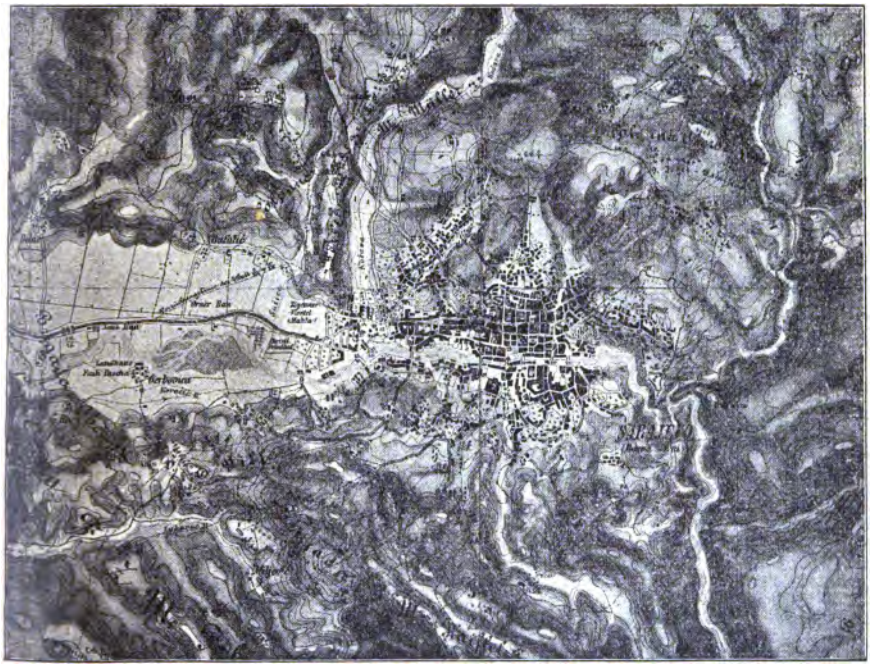

— naši; vrh tega značijo naše imena brigadnih poveljnikov. Vstaši: za hišami.
Merilo: 1 *cm* = 1000 korakov.

Ko je korakala Kajflova kolona ob polosmih zjutraj po skalovitih, strmih, deloma z drevjem obrastlih obronkih Debelega brda, se je megla razpršila in na Debelem brdu se je prikazal prekop ali šanca, v kateri je stal top, na desno in na levo pa je bilo Debelo brdo z vstaši gosto zasedeno. Sovražnik je torej streljal s topom in puškami, kar je najbolj mogel, na naše, ki so plezali po bregu proti vstaškemu stališču. Naša baterija ni počivala, ampak je močno in uspešno streljala in kmalu ukrotila turški top in potem začela obdelovati vstaške čete na Debelem brdu.

Turška pravniška visoka šola v Sarajevu.

Med sedmim reservnim pešpolkom, ki se je zaradi neugodnega zemljišča le počasi pomikal, in med 31. lovskim bataljonom je nastal presledek. Ta presledek je zagvozdil polkovnik Kinart proti deveti uri s petim bataljonom 47. pešpolka pod poveljstvom majorja Švarcbeka, ki je takoj razvil dve stotniji v bojno črto, ki ji je vodil stotnik Cirhajm; drugi dve kompaniji sta pa sledili kot zaslomba. Ta bataljon je dobil povelje, zavzeti neko važno sedlo. Ko je bil še 2000 korakov od tega oddaljen, so že vstaši streljali nanj, ne da bi bili kaj zadeli. Ob 11. uri je ta bataljon sedlo zasedel in zveza med omenjenima oddelkoma je bila izvršena. S četrtim bataljonom je Kinart sledil bojni črti in varoval, kjer je bilo potreba, topove, ali odposlal vod za vodom proti vstašem, ki so se bojevali na svojo roko in nadlegovali naše oddelke.

Proti polednajsti uri je podpolkovnik baron Pitel obkolil sovražno levo krilo na Debelem brdu, a vstaši niso hoteli prej bežati, dokler jim ni prišel polk blizu do 150 korakov in jih z bodali pregnal; 18. stotnija se je hitro in ugodno postavila in napravila vstašem na begu mnogo škode; 13. in 14. stotnija ter ena baterija so zasedle Debelo brdo, drugi oddelki polkovi pa so se pomikali proti gradu.

Ob enem s Kajflovo brigado so se bližale tudi druge kolone mestu. Brigadir Vilec je ob istem času, ko je padlo Debelo brdo, vdrl v mesto. Na severni in severnozapadni strani sta se Lemajčeva in Milerjeva brigada večkrat spopadli z vstaši; 19. in 20. stotnija 7. pešpolka Milerjeve brigade sta, prodirajoč skoz vrte, drevorede itd., naleteli na močne vstaške čete, katere sta pa neustrašeno in drzno potisnili nazaj. Posebno živahno so streljale baterije, rušile zidovje in užigale hiše. Na mnogih krajih je ogenj švigal izpod hišnih streh in debel, neprijeten dim se je valil kvišku in oviral razgled v mesto.

Ob poldvanajsti uri so začeli vstaši prenehovati s streljanjem in se umikati; nato so utihnili tudi naši topovi. Le še poedine čete so se branile za zidom in drugimi brani-šči. Ob pol eni je zapel rog in veleval k splošnemu naskoku. Zdaj so vdrli oddelki od vseh krajev v mesto in Sarajevo je bilo z jurišem vzeto, S a r a j e v o je bilo n a š e !

Vhod v Sinan-Tekijo (derviški samostan) v Sarajevu.

Poročnik Petrovič 7. reservnega pešpolka je razvil polkovno zastavo na gradu, kamor je bila dospela že prej ena stotnija 46. pešpolka in tam tudi razvila svojo zastavo.

Poulični boji so stali naše mnogo žrtev; skoro iz vsake hiše, iz

Boj pri Sarajevu dne 19. velikega srpana 1878. Mesto se naskoči.

vsakega okna, iz vsake luknje so streljali na naše; besne turške ženske in celó ranjenci so streljali, bodli in sekali, otroci pa metali kamenje in druge reči po naših vojakih. Naši so jih poiskali na zavarovanih krajih ali jim z bodali pomagali na drugi svet. Mnogo jih je usmrtil top, puška in bodalo, a drugi so bežali, kar so mogli. Naših je bilo ubitih 57, ranjenih 314, izgubila sta se pa dva. Turkov je padlo vsaj

petkrat več; samo po ulicah in hišah se je našlo 300 vstaških mrličev in 600 Turkov smo ujeli.

Ko se je feldcajgmojstru baronu Filipoviču ob štirih popoldne naznanilo, da je celo mesto in grad zasedeno, je ukazal razviti na gradu cesarsko zastavo z dvoglavim orlom. Nató je godba 46. pešpolka zasvirala cesarsko pesem in baterija št. 9/XII. je 101 krat ustrelila.

Brezkončni, zrak pretresujoči živio- in slava-klici krdel v mestu in na gradu so se razlegali daleč na široko.

Ob petih popoldne je bilo v mestu vse mirno in feldcajgmojster Filipovič s svojim štabom je imel slovesen vhod v konak, kjer se je ustanovilo njegovo glavno stanišče.

Dvajset dnij po prestopu meje so se polastile cesarske čete glavnega mesta Bosne in Hercegovine ter razkropile vstaše na vse strani; zasedba Bosne je bila z vzetjem mesta Sarajeva končana, izvzemši nekaj mest ob srbski meji in v Krajini ter mesto Livno.

Na brzojavno Filipovičevo naznanilo o vzetju Sarajeva je presvetli cesar odgovoril takó-le: „Vašo brzojavko sem prejel in se Vam zahvalim za veselo darilo k rojstnemu dnevu ter izrekam iz dna srca svoje priznanje Vam in hrabri vojski za opetovane uspehe Vaše požrtvovalnosti in hrabrosti. To razglasite Vam podrejeni armadi!“

Tržna lopa v Sarajevu.

Filipovič je potem izdal nastopno povelje: „Zeló se čutim srečnega, razglasiti opetovani dokaz najvišje naklonjenosti in milosti ter izpolnim le prijetno dolžnost, ako izrečem vsem podrejenim krdelom za hrabrost in vztrajnost v mnogih bojih svojo najsrčnejšo zahvalo in popolno priznanje.“

Dne 23. velikega srpana je zopet razglasil korni poveljnik Filipovič nastopno povelje: „Presvetli cesar so mi poslali tó-le brzojavko:

»Sprejel sem z veseljem brzojavko, ki mi je naznanila slavni dan moje armade pri Sarajevu. Kot znamenje svojega največjega priznanja za Vaše vodstvo Vam podelim brez pristojbin veliki križ Leopoldovega reda z vojno dekoracijo in Vam nalagam, da izrečete moji armadi za nje hrabrost in vztrajnost moje posebno priznanje.

Feldmaršallajtnanta vojvodo Virtemberškega pa imenujem zaradi izvrstne izvršitve težavne naloge, ki jo je imela VII. pehotna divizija, za feldcajgmojstra. O tej moji odredbi ga torej obvestite!«

Srečen sem, to priznanje Njih Veličanstva presvetlega cesarja razglasiti krdelom; bodi nam bodrilo za nove slavne čine!“

* * *

Po vzetju mesta, ki ga je branilo nad 6000 vstašev, je padlo zmagalcu v roke: 30 topov, mnogo orožja, streliva, živil, obleke in vojnega orodja. Navzlic dolgo trajajočemu boju je imel 7. pešpolk razmeroma malo izgub. Ubiti so bili: pešci Josip Jasbič, Janez Šober,

Josip Dumpelnik, France Šuler in Tone Mosetič; France Godenik pa je za solnčarico umrl. Izmed težko ranjenih so v bolnišnici v Sarajevu umrli: pešci France Hudopnisk, Josip Pok in Filip Prajs. Izgubili pa so se: desetnik Janez Martinc, frajtar France Erat in pešec Janez Lederer.

Pri pešpolku 47. pa je bil samo eden ranjen, eden pa se je izgubil.

Četrti bataljon tega polka se je nastanil v mestu v pehotni vojašnici, polkovni štab in 5. bataljon pa se je utaboril na turškem vežbališču, odkoder se je osem dnij pozneje preselil v korni tabor in dne 3. vinotoka na Romanjo planino (gl. str. 160.), da čuva ondi razne utrdbe in cesto, ki pelje iz Sarajeva proti srbski meji.

Kopališče Ilidže (šetališče z ribnikom).

Dne 21. velikega srpana je bil polkovnik pl. Kinart imenovan za poveljnika prvih treh bataljonov, ki so bili tedaj v Tridentu na Tirolskem nastanjeni, in podpolkovnik vitez Ditl je prevzel poveljništvo reservnega pešpolka št. 47. v Bosni.

Reservni pešpolk št. 7. je zasedel s 15. in 16. stotnijo in eno baterijo sedlo med goro Reš in Klok ob cesti, ki vodi v Višegrad, z 18. in polovico baterije sedlo na gori Pasin, z 19. Gorico ali Kosarsko brdo, s 17. višave pri Lukavici; polkovni štab z drugimi oddelki je bil nastanjen na gradu; pravijo, da si je to prednost s svojim prehrabrim vedenjem krvavo priboril.

Generalni major Kajfel je postal mestni poveljnik v Sarajevu.

Sejmišče (pazar) v Sarajevu.

Odlikovanci.

V boju pri Sarajevu so se posebno odlikovali pri 7. pešpolku:

Častniški namestnik Janez Valant 15. stotnije, iz Kampa na Koroškem, ki je vodil zelo premišljeno svoj vod v najhujšem sovražnem ognju; več ko je z besedo mogoče, je izpodbujal s svojo neustrašenostjo moštvo svojega oddelka. Kot izvrsten strelec ni postreljal svojega streliva zastonj; mnogo vstašev so zadele krogle iz njegove puške. Težko je preplezal strmo goro in mislil se ugodno vgnezditi, ko hipoma skočijo vstaši iz zasede in ustrelé. V tem trenutku se je pokazala neustrašenost tega podčastnika. „Na tla! Dobro pomerite na rdečekapeže!“ Sovražne krogle so frčale črez glave, a naše so zadele in Turek je izgubil mnogo ljudij in se potem spustil v divji beg. Pri nadaljnjem prodiranju na Debelo brdo je bil Valant vedno spredaj in je s tem dajal lep vzgled pogumnosti svojemu oddelku.

Valant, ki je bil prej računski narednik, je bil zaradi svoje izredne hrabrosti in neustrašenosti odlikovan s srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste.

Ravno tako hrabro so se obnašali pri 16. stotniji: narednik Janez Podričnik iz Velikovca, vodnik Matija Zeber iz Cedla in desetnik Dragotin Kajšnik iz Starega trga. Ti podčastniki so s svojo hrabrostjo in mirnostjo močno vplivali na podrejeno moštvo v odločilnih trenutkih. „Korošci, naprej; merite dobro! Pohvalo, ki smo si jo priborili zadnje dni, moramo opravičiti!“ so bile besede, ki so bodrile moštvo in ga vodile po potih največje nevarnosti. Vendar so pozabili pri tem skrajno hvalevrednem postopanju zavarovati samega sebe. Prizadevali so si namreč imeti sovražnika vedno pred očmi in uravnavati streljanje premišljeno in mirno, a vsled tega prehrabrega obnašanja sta bila težko ranjena vodnik Zeber in desetnik Kajšnik; ta dva sta bila odlikovana s srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste, Podričnik pa z ono II. vrste.

Polovica bataljona, ki je bila prideljena med bojem pri Sarajevu brigadi generalnega majorja Milerja, je dobila nalog, vzeti sedlo na gori Pasin, kjer se je nahajalo ugodno stališče za baterijo. Na višavi je stalo nekaj hiš, ki bi utegnile biti nevarne prodiranju proti temu sedlu. Stotnik Koher se je hotel prepričati, so li hiše zasedene ali ne. „Prostovoljci naprej!“ je bodril svoje moštvo. Takoj se oglasi vodnik Matija Eger 19. stotnije iz Triflinga na Koroškem, ki se je že odlikoval s svojo pogumnostjo v boju pri Maglaju. Prav spretno se je približal s svojim rojem omenjenim hišam, iz katerih so ga vstaši pozdravljali s svinčenkami, a škode mu niso naredili. „Naprej, hrabri Korošci; ti streljajo slabo, o nas pa ne smejo tako govoriti!“ Potem je začel uspešno streljati in je po odposlanem naznanilu vztrajal tako

dolgo, da je dospela četa, kateri je bilo zasesti sedlo. Plačilo za ta junaški čin je bila srebrna svetinja za hrabrost I. vrste.

Vodnik Jurij Švarcenbaher 15. stotnije je bil vzor prave hladnokrvnosti in neustrašenosti. S čudovito mirnostjo je ukazoval celó v najnevarnejših trenutkih. Vojaki, ki jih je vodil, si še danes pripovedujejo, da ni imel nikdar praznega strela, kar je tudi res. Ko mu je sovražna krogla prevrtala skledico in ostala v telečnjaku ter mu druga prestrelila plašč, ni bil kar nič nemiren, ampak je drzno kakor prej prodiral proti sovražniku.

Vodnik France Stiger iste stotnije je z besedo in dejanjem osrčeval svoje podložnike; posebno hrabro je bilo njegovo postopanje pri

Kopališče Ilidže s hôteloma „Avstrija“ in „Bosna“.

naskoku v najhujšem sovražnem ognju. Oba sta bila odlikovana s srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste.

Taka odlika se je tudi podelila vodniku Jakobu Laknerju 19. stotnije iz Stapica; ta je bil neustrašen junak, ki je vodil z železno roko svoj oddelek. „Naprej, pokažite, da ste pravi Korošci!“ je dejal svojim podložnikom, ki so mu potem navdušeno sledili. Istotako je dobil srebrno svetinjo II. vrste Florijan Ertl iste kompanije, iz Špitala, ki je kot vzorno hraber četovodja moštvo bodril in navduševal.

Pešec David Kartoner 15. stotnije, iz Lipe na Koroškem, je tudi neustrašeno izpodbujal svoje tovariše in jim veleval, da naj dobro in mirno merijo na turbane (ovite rute okoli glave). Po dolgi težavni hoji se je kazal vedno veselega in čilega ter je s tem svojim obnašanjem ugodno vplival na moštvo ter bil odlikovan s srebrno svetinjo II. vrste.

Kot vzgled požrtvovalne ordonance v boju se je izkazal frajtar Josip Kraker 20. stotnije, iz Gerlsbaha. V vseh petih bojih se je odlikoval po svoji neumornosti in skrbljivosti; osrečen z izbornim opazovalnim čutom in z redko zvedenostjo v kakoršnihkoli si bodi položajih, je krepko podpiral svojega predstojnika. Poplačan je bil za to izborno služboyanje s srebrno svetinjo II. vrste.

Albert Hanačnik 19. stotnije, ordonanca pri svojem stotniku, je menil, da mora zavarovati z lastnim življenjem svojega stotnika. Opominjan od tega, da naj samega sebe zavaruje, je odgovoril ta hrabri in pridni vojak: „Za vas, gospod stotnik, je to bolj potrebno; vi nam morate biti ohranjeni, mene ni škoda!“ Ta izredna požrtvovalnost je bila poplačana s srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste.

Odlikovani častniki 7. pešpolka:

Podpolkovnik baron Pitel je bil zaradi svojih izrednih zaslug povišan izvenredno za polkovnika in imenovan za poveljnika 38. pešpolka; podpolkovnik Riceti pa je postal poveljnik reservnega pešpolka št. 7.; dalje si je priboril Pitel v 7. pešpolku viteški križ Leopoldovega reda z vojno dekoracijo; v 38. pešpolku pa viteški križ reda Marije Terezije. Podpolkovnik Aleks. Riceti je bil odlikovan z redom železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo.

Kmetska dirka v Ilidžu.

Vojaški zaslužni križ z vojno dekoracijo pa so dobili: stotniki Josip Gol, Janez Koher in Drag. Majer, nadporočniki Herman Nemec, Miroslav Duman. Tone Frelih in Dragotin Ležén (Le Jeune), poročnika v reservi Herman Prešern in Ernst Buci.

Zlati zaslužni križ s krono so si priborili: polkovni zdravnik doktor France Perko, nadzdravnik doktor Tadej Holer in Matej Riter.

Najvišje pohvale pa so bili deležni: major Vilko vitez Pereli, stotnik Rudolf Lebič in poročnik Josip Huber.

* * *

Pri 47. reservnem pešpolku so bili odlikovani:

S srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste za zasluge v boju pri Maglaju: računski narednik Matija Kocbek, vodniki France Dornik, Lojze Adobati in Lojze Švarcbaver in desetnik Andrej Fras.

Pri Žepčah: desetnik Ivan Selenko.

Pri Sarajevu: narednik Herman Kerške in desetnik Josip Kranjc.

S srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste za hrabre čine v boju pri Maglaju: častniški namestnik Miroslav Mohar, narednika Štefan Skorijanec in Ivan Balašič, vodnika Dragotin Pustek in Tone

Krašič, desetniki Matevž Mesiček, Vilko Koričič, Matija Haberšel in Tone Jakše, pešci Dragotin Beker, France Hibel, Martin Mahorčič, Jaka Ritonja in Ivan Stahel.

Pri Žepčah: častniški namestnik narednik Janez Em, računski narednik Ignacij Lerman, narednika Ludovik Luj in France Berger, vodniki Tone Kostejnšek, Henrik Karničnik in Martin Zdolšek, desetnika France Čeh in Filip Hofer, enoletni prostovoljec in frajtar Jaka Kramberger in pešec Josip Supanek.

Pri Sarajevu: vodnik Filip Valter, desetnik Josip Koler, frajtar Zmagoslav Lakič in pešec Leonhart Veger.

Na izviru reke Bosne.

Častniki:

Viteški križ Leopoldovega reda z vojno dekoracijo si je priboril polkovnik Ludovik pl. Kinart.

Red železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo: stotnik France Trefenšedl.

Vojaški zaslužni križ z vojno dekoracijo so dobili: podpolkovnik Oton pl. Švarcbek, stotnik Henrik Šefer, nadporočnika Tine Rupert in Vilko Kubin (po smrti), poročnik Josip Leskovšek in poročnik v reservi Emil Sajler.

Najvišjo pohvalo si je priboril major Leonard de Vô (Vaux).

Slap Skakavac pri Sarajevu.

Delo po bojih in povrat v domovino.

Po zasedbi in razoroženju Sarajeva še ni bilo konec trpljenja. Ob srbski meji in v Krajini so pričakovali naše še krvavi boji; vojska se je pomnožila, a reservna pešpolka št. 7. in 47. se nista udeležila več bojev, ampak sta ostala v Sarajevu. Tu sta opravljala mnogovrstna dela; hodila sta na prednje straže, ki so čuvale mesto noč in dan; odhajali so oddelki vsak dan na delo, da se popravi grad in utrdi mesto na več krajih proti morebitnemu napadu. Odšle so večkrat za več dnij po cele stotnije, ves bataljon, da razorožijo sela in mesta v okolici, da preženejo hajduke in vstaše, ki so prežali na popotnike, ali male vojaške oddelke, da spremijo bolnike, pratežne vozove itd. Peti bataljon 47. pešpolka je bil n. pr. štiri tedne na Romanji planini (gl. str. 160.), kjer je stražil dolino in glavno cesto, ki vodi iz Sarajeva skoz Mokro proti srbski meji.

Vojaki so zdaj skoro več trpeli kakor med bojevanjem; ni se torej čuditi, da so armadno povelje presvetlega cesarja od dne 19. vinotoka, ki je odredil razoroženje II. armade, z največjim veseljem pozdravili. Med polki, ki so se imeli vrniti v domovino, sta bila tudi reservna pešpolka št. 7. in 47.

Pred odhodom dne 27. in 28. vinotoka je feldcajgmojster baron Filipovič še enkrat pregledal polka in se potem poslovil z naslednjimi besedami: „Vojaki, vi ste bili pridni in hrabri; storili ste svojo dolžnost za cesarja in domovino; bodite ponosni na svoje delo, pozdravite mi domá svoj dom!“ Te besede niso zgrešile svojega namena, vsak je bil z njimi počasten in se je težko ločil od zmagonosnega vojskovodje. Uro daleč je potem spremljal Filipovič vsak polk. Še enkrat so korakali slovenski in nemški korenjaki mimo svojega ljubega poveljnika, ki jim je prijazno z roko namigaval in se zadnjikrat poslavljal od njih. „Z Bogom, junaki!“ je bila zadnja beseda Filipovičeva.

Zapustil je vojake dobri, a pridružil se jim je slabi spremljevalec. Začelo je deževati. Dež je pral vojake, da so bili vsi premočeni. Pota so bila že prej slaba, a zdaj jih je še lijak omehčal. Ubogi ljudje so le težko stopali po blatu, ki jim je obteževal noge in zadržaval korake.

Vožnja s plovom na Drini.

Šli so tudi mimo grobov padlih tovarišev. Zamolkel glas se sliši iz grobne tišine: „Pozdrav domovini!“ in potem zopet vse tiho. Noga obstane, roka objame puškni vrat, solza se utrne: še le po kratki molitvi za nepozabne tovariše, ki spijo in bodo spali na veke v tuji zemlji, se poslovita polka od njih in korakata dalje.

Celih dvanajst dnij so hodili vojaki po takih slabih, blatnih potih in taborili pod milim nebom.

V taboru pri Vranduku jim je celó še sneg postregel z belo odejo, a navzlic temu so bili vojaki veseli; saj so imeli zdaj, ko so se vračali v domovino, vse drugačne, jasnejše čute, kakor pred štirimi meseci.

Dospevši dne 7.. oziroma 8. listopada v Turški Brod, so imeli pred seboj povodenj. Sava je preplavila bregove in se razlila po mestu. Prebivalci so se vozili po ulicah le v čolnih. Vojaki so se prepeljali v vlečnih ladjah v Ogrski Brod. Pri prepeljavanju pratežnih vozov 47. pešpolka se je voz, na katerem sta sedela dva lahkobolna vojaka, prekucnil v Savo. Provijantni častnik nadporočnik Hajdler, ki je v pontonu (vojaški čoln) nadzoroval nalaganje vozov, je rešil oba pešca, konje in voz ter je bil zaradi tega junaškega čina odlikovan s pohvalnim priznanjem generalnega poveljništva v Gradcu. Od Broda do Siska sta se polka peljala po Savi na parnikih, v Sisku sta nekoliko počila in potem nadaljevala pot po železnici proti zeleni Štajerski in gorati Koroški.

Predaleč bi zašel, ako bi hotel slovesni sprejem teh dveh prehrabrih polkov natanko opisovati. Od Brežic naprej proti Mariboru in Celovcu je bilo na vsaki postaji, kjer se je vlak ustavil, polno ljudstva, ki se je veselilo srečne povrnitve svojih hrabrih sinov. Sprejem v Mariboru in Celovcu pa je bil presijajen. Na kolodvoru so jih sprejeli mestni dostojanstveniki in mnogovrstna društva; ko so pa korakali po ulici, so jih gospe in gospice teh dveh mest obsipavale s cvetlicami; hiše so bile okrašene z zastavami in preprogami. Častnikom je napravil Maribor veliko pojedino ali banket, Celovec pa ples ali bal, na katerem so pokazali, da se znajo gladko in junaško obnašati ne le po skalovitem, bosenskem gorovju, ampak tudi v plesalni dvorani. Obe mesti sta pogostili moštvo; posebno se je bogatejše meščanstvo v Celovcu kar trgalo za vojake, katere so hoteli imeti po več dnij na gostijah pri sebi.

Štajerski in koroški prebivalci so res lahko ponosni na ta dva polka, pri katerih je služilo takrat in služi še dandanes mnogo slovenskih fantov; pripela sta si nove lavorike na staroslavno svojo zastavo, na večno bodo zeleneli ti listi in poveličevali pogum in vztrajnost teh štajersko- in koroško-slovenskih Špartancev.

„Slava jim torej na veke!“

BOSNA in HERCEGOVINA.
Merilo 1cm = 30 Kmt.
OGERSKO
SLAVONIJA
BOSNA
HERCEGOVINA
DALMACIJA
SRBIJA
ČRNAGORA
JADRANSKO MORJE
Zagreb
Sarajevo
Mostar
Banjaluka
Travnik
Dubrovnik
Trebinje
Subotica
Sombor
Osek
Brčka
Zvornik
Spljet
Sinj
Livno
Glamoč
Jajce
Bihać
Cetinje
Novibazar
14
15
16
17
46
45
44
43
42

Mostar od jugozapada.*

Zasedanje Hercegovine.

Poljski lovski bataljoni štev. 7., 19. in 33.

Pred zasedanjem.

Za zasedanje Hercegovine je bila določena 18. pehotna divizija pod poveljstvom feldmaršallajtnanta Štefana barona Jovanoviča. Ta divizija je bila sestavljena sprva iz treh, pozneje iz štirih gorskih brigad, vsega skupaj je bilo: 17.080 mož, 3270 konj in 24 topov.

Prva gorska brigada je stala pod poveljstvom generalnega majorja Nikolaja Todoroviča; v drugi brigadi, kateri je zapovedoval poveljnik E. pl. Klimburg, je bil uvrščen 7.; v tretji, katere poveljnik je bil generalni major pl. Šluderer, 19., in v četrti, ki ji je bil poveljnik polkovnik baron Urban, 33. slovenski lovski bataljon.

Nimam namena, opisovati celega zasedanja Hercegovine, ampak omeniti hočem le glavne dogodke, katerih so se udeležili več ali manj tudi slovenski lovci.

Korni poveljnik feldcajgmojster Filipovič je nameraval takoj v začetku vdreti na dveh mestih v Hercegovino, in sicer z 2. in 3. brigado ob reki Neretvi, s prvo pa po cesti, ki vodi od Dubrovnika proti Trebinju. A Jovanovič je imel že davno prej svoj načrt, o katerem pa ni nikomur nič povedal, kajti hotel je prekaniti z njim vstaše. Jovanovič je namreč poznal vsako pot v Hercegovini, kjer je mnogo potoval

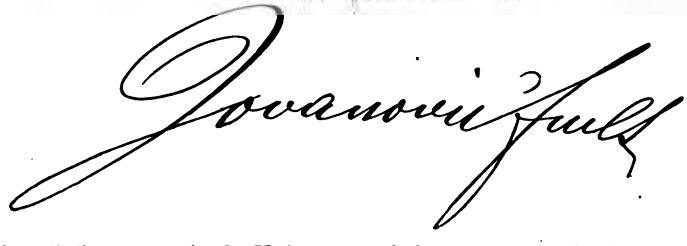

in tudi več časa preživel. Vojnemu ministrstvu to ni bilo neznano, in ker je dobro poznalo njegovo izredno sposobnost, mu je dovolilo, da zasede Hercegovino po svojem tajnem načrtu, dasiravno mu niso bile popolnoma znane njegove podrobnosti.

Ko se je pripeljala prva gorska brigada iz Dubrovnika, je zbral Jovanovič dne 27. malega srpana vse tri brigade pri Vrgorcu in Imo-

skem, torej na prostoru, ki je ležal docela ob strani od glavne prodirne proge. Navzlic temu pa so pripravljale ženijske in pijonirske stotnije cesto in mostove na poti proti Mostarju, a to je bil le manever zvitega Jovanoviča; in res so se mu vstaši usedli na limanice. Trdno misleč, da bo Jovanovič po tej črti vdrl v Hercegovino, so se tu kar najresneje pripravljali na upor.

Med tem pa je korakal Jovanovič* proti Mostarju po stezici, po kateri se še nikdar ni pomikala vojska.

Lovski bataljon štev. 7., ki je bil pred zasedanjem nastavljen v Makarski v Dalmaciji, je imel nalog, prestopiti mejo dne 1. vel. srpana. Tistega popoldne pa pride častnik iz tabora vrhovnega poveljstva in naznani, da turška vlada ugovarja zasedanju in da torej ostanejo krdela slej kakor prej v taboru pri Vrgorcu v Dalmaciji.

Poveljnik 7. lovskega bataljona pl. Kos pa je hotel zvedeti, je li turška vas na meji zasedena ali ne. V to svrho se je ponudil nadporočnik Vindiš, jako neustrašen častnik, da hoče brez vsega varstva iti na ogled. V zapuščeni turški vasi mu je povedal kmet, da so se prebivalci napotili proti mestu Ljubuškemu in da je turški častnik stal do treh popoldne na mostu in držal sabljo v roki, rekoč, da bo odsekal glavo vsakemu Avstrijancu, ki bi prestopil mejo. Vindiš je vse to naznanil svojemu poveljniku, od katerega je dobil povelje, da zasede takoj to vas.

Dne 2. velikega srpana je korakal bataljon skoz vas Vitino po višavah proti mestu Ljubuškemu. Na gori Humac bi se bil moral sicer bataljon po dobljenem ukazu ustaviti; ker pa ni bilo o sovražniku ne duha, ne sluha, je bataljonski poveljnik. podpolkovnik pl. Kos, iz lastnega nagiba korakal dalje in zasedel ob eni uri popoldne mesto Ljubuško, kamor so kmalu potem dospela tudi druga krdela.

---

* Štefan baron Jovanovič je bil iz rodú najhrabrejše rodovine v nekdanji vojaški krajini. Trije njegovi predniki so bili odlikovani z zlato svetinjo za hrabrost. Porodil se je kot sin častnika v Pazarištu pri Otočcu dne 5. prosinca leta 1828. Že v 15. letu svoje dobe je vstopil v cesarsko vojsko. Leta 1848./49. se je bojeval kot poročnik in nadporočnik na Laškem, dve leti pozneje se je udeležil kot častnik generalnega štaba ekspedicije v papeževo deželo in zasedbe San Marina. Potem ga vidimo večkrat v vojaških diplomatskih poslanstvih v balkanskih državah, tako l. 1858./59. pri uravnavi mej med Turčijo in Črnogoro. Za to delovanje se mu je izreklo najvišje priznanje. Dve leti potem je postal generalni konzul za Bosno v Sarajevu. Leta 1866. si je priboril v italijanski vojski kot polkovnik in poveljnik 7. omejnega pešpolka vojaški zaslužni križ z vojno dekoracijo in tri leta potem v Krivoščiju viteški križ Leopoldovega reda. Dve leti pozneje je postal generalni major, leta 1875. baron, leto nato pa feldmaršallajtnant in poveljnik 28. pehotne divizije v Ljubljani. To divizijo je leta 1878. zamenjal za 18., s katero je zasedel Hercegovino. Po zasedbi je bil odlikovan z redom železne krone 1. vrste in z viteškim križem Marije Terezije, postal tajni svetnik in namestnik vojaškega in civilnega guvernerja za Bosno in Hercegovino, leto pozneje divizijonar na Dunaju in poveljnik šoli za štabne častnike. Leta 1881. je bil imenovan za vojaškega poveljnika v Zadru in za cesarskega namestnika v Dalmaciji; kot tak je udušil vstajo, ki je to leto znova izbruhnila v Krivoščiju in Hercegovini ter bil vnovič odlikovan z velikim križem Leopoldovega reda z vojno dekoracijo; nekoliko mesecev potem je postal imetnik 43. pešpolka.

Jovanovič je bil popolnoma zmožen srbohrvatskega jezika; bil je torej že gledé na to eden najbolj porabnih avstrijskih generalov v jugoslovanskih pokrajinah; pač škoda, da ga je pokosila nagla smrt že dne 8. grudna leta 1885.

Drugi dan je divizija počivala, da razoroži mesto, uredi civilne oblasti in odpošlje patrole proti Mostarju, odkoder so dohajale žalostne novice o neredu in nasilstvih, ki so jih izvrševali uporniki. Vsa oblastva so bila ustavljena, uradniki umorjeni ali prepodeni, blagajne oropane — vstaši so uprizorili v Mostarju pravo strahovlado.

Sedmi lovski bataljon je tedaj taboril na nekem obronku blizu mesta Ljubuškega. Po noči od 3. na 4. vel. srpan je divjal strahovit vihar. Nad mestom se je utrgal oblak in poplavil ves sedmi lovski bataljon in njega tabor v dolino. Željno so pričakovali naši lovci svita jutranje zarje, a še bolj jih je razveselilo povelje, da imajo takoj odriniti proti Mostarju.

Metkovič v Dalmaciji.*

Boj pri Čitluku.

Dne 4. vel. srpana je 7. lovski bataljon korakal na čelu 2. gor brigade in je naprej potisnil 1. in 2. stotnijo pod vodstvom stotn Pavlička; pred tem pa so jahali dalmatinski strelci na konjih. Vs deževja so bila pota jako slaba in bataljon je dospel še le po petu naporni hoji v okolico Čitluka. Prebivalci so takoj povedali, da vstaši pri[illegible] potem zagleda pred [illegible] varstvo tisoč koral [illegible] njimi vstaške č[illegible]

[illegible] Pelko je podalj [illegible] la na desno, tre

in četrta pod vodstvom stotnika Bolcana pa na levo krilo proti kuli Miličevičevi, ki so jo Turki dokaj hrabro branili; a naša baterija je streljala tako uspešno na višavo, da se je pojavil nered v sovražnikovih stališčih. Nato napade pl. Bolcano kulo in zapodi vstaše; tudi prva in druga stotnija sta vdrli za njim proti višavi, a Turčin je že zbežal.

Tako je bil ta spopad, še predno se je brigada razvila, vsled hrabrosti naših lovcev končan in divizijonar je bataljon gorko pohvalil zaradi njegovega neustrašenega postopanja v boju. To priznanje so slovenski lovci tudi zaslužili; zakaj navzlic veliki utrujenosti in težavni hoji po opolzlih, od deževja omehčanih potih so šli navdušeno v boj in naglo zapodili sovražnika v beg.

Mostar od juga.*

Izgube v tem boju niso bile velike; težko ranjeni so bili le lovci Jaka Lipold, Janez Burger 1., Matija Piselc in Janez Godec 4. stotnije; lahko ranjeni pa Janez Gombač 1., Janez Tihel 3., Jaka Golič in Jože Miler 4. stotnije.

Odlikovani so bili v tem boju s srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste: nadlovca Šimen Pihler, Janez Franc, vodnik Janez Trape, podlovec Miha Piček in lovec Janez Burger.

Srebrno svetinjo II. vrste so dobili: častniški namestnik Polde [illegible] vodnik Miha Majer, podlovec Elija Haslaher, patrolski vodja [illegible]ordan, lovca Matija Piselc in Jaka Lipold.

[illegible]ni pa so bili: častniški namestnik Janez Frank, nad-[illegible] Pogačnik, bataljonski trobentač Janez Moranc, vodnik

Janez Stakul, podlovci Janez Monfreda, Miha Sajc in Luka Rehberger, patrolski vodje Matija Srebotnjak, Janez Ridler in Tone Govekar, lovci Jože Kovačič, Jože Mervar, Tone Felicijan, Tone Samc, Jože Miler, Jaka Godec in Josip Gole, kompanijska trobentača Matija Blaško in Tone Sejmič.

Mostar se zasede.

Vstaši v Mostarju so med tem še vedno pričakovali, da pride glavna avstrijska armada po cesti iz Metkoviča. Upali so, da se bodo mogli uspešno in dolgo časa braniti tudi proti veliki vojni sili, računajoč na imenitno strategično lego mesta Mostarja. Mesto leži namreč tako, da zapre glavno in edino trgovinsko in vojno pot od Metkoviča v Sarajevo, in je velikega pomena za vojaška početja iz Dalmacije v Bosno in sploh v dolini Neretve. To dolino zožijo obronki gore Huma na zahodu in gore Podveleža na vzhodu do 400 korakov, tvoreč na ta način v zvezi z goratim sosednjim svetom sotesko, ki jo lahko brani maloštevilna posadka proti dokaj večji vojni sili. Utrdbe na višavah, ki obdajajo Mostar, bi ustavile vsako prodiranje proti dolini zgornje Neretve. Vrh tega so imeli vstaši še ogromno množino vojne zaloge — pušek in smodnika — in lepo število srditih bojevnikov, tako da so bili dani vsi pogoji za trdovratno in krvavo obrambo te glavne vstaške postajanke.

To vse pa je že bil davno preudaril bistroumni Jovanovič in sklenil presenetiti upornike od strani, kjer so se ga najmanj nadejali. Zato zapové 5. velikega srpana zarana splošno prodiranje iz Čitluka proti Mostarju. Pot iz Čitluka v Mostar vodi približno deset kilometrov daleč v severovzhodni smeri, krene potem vijugasto proti vzhodu do potoka Jasenice in pripelje slednjič ob vznožju Huma 2000 korakov pred mestom Mostarjem v ožino Neretve.

Vpoštevajoč te razmere, zasede Jovanovič nemudoma s topničarstvom goro Hum in sosednje višave, ki so gospodovale nad mestom. Odtod bi se naj v resnobnem slučaju usula pogubonosna toča granat in šrapnelov nad Mostarjem — a do tega ni prišlo. Že se je začela pomikati 2. gorska brigada proti mestu in dospela do Milkovič-hana, a tu naleti na odposlanca uporniškega poveljnika Ali age Hamsiča, ki izjavi Jovanoviču, da se mesto radovoljno vda.

Prva gorska brigada je zasedla že zvečer brez upora Mostar in bližnje višave; tretja se je utaborila ob vznožju gore Huma, druga pa je ostala na gorah, ležečih na desnem bregu Neretve.

Sedmi lovski bataljon je stal to noč na gori blizu Sretnice.

Dne 6. vel. srpana je Jovanovič mesto slovesno zasedel. Tako je cesarska vojska v nerazmerno kratkem času, z malimi težavami in skoro brez vseh izgub, dospela v glavno mesto Hercegovine, ne da bi bil padel tukaj le en strel. S tem se je zadelo vstaško gibanje prav v srce in od tedaj ni bilo pričakovati več resnega odpora.

Ti uspehi pa niso bili nasledki srečnih slučajev, ki se pripetijo večkrat v vojski, ampak sad globoko zasnovanega načrta in korenitega poznanja hercegovinskih razmer.

Ker je Jovanovič dospel v Mostar pod takimi ugodnimi razmerami, je nameraval, kakor hitro bo Filipovič prodrl do Viteza, poslati prvo gorsko brigado proti Konjici, da se zveže z glavno vojsko; toda žalostne razmere, ki so se zdaj še jasneje pokazale, so Jovanoviču narekovale drugo nalogo. Povsod brezvladje ali anarhija; prebivalstvo se je moralo razorožiti, občinska oblastva znova osnovati, v okrajih so se morali imenovati novi okrajni glavarji in urediti orožništvo; od deževja raztrgana pota so se morala popraviti, vrh tega pa še napraviti brzojavna zveza z glavno vojsko. Jovanoviču je torej brzojavka jako ustregla, ki je dospela 7. vel. srpana v Mostar in mu velevala ostati v tem mestu do preklica.

Stari rimski most v Mostarju.*

Utrujenim vojakom je bilo to povelje prijetno, kajti imeli so priložnost, ogledati si eno najlepših mest v Hercegovini.

* * *

Mostar, glavno mesto Hercegovine, leži v dolini ob straneh reke Neretve in potoka Radobolje. Na zapadni strani ga obdaja gora Hum, na vzhodni pa Podvelež. Na severozapadu Huma se razprostira planjava, mostarsko blato, na jugu pa ravan Bišče.

Mesto šteje 20.000 prebivalcev; dve tretjini je mohamedancev, drugi so kristjani rimskokatoliške in grškopravoslavne vere.

Posebno imenitni dogodki se tukaj niso pripetili, Mostar torej nima posebne zgodovine; važen je le zaradi svoje lege, ker gospodari nad reko Neretvo. To so spoznali že stari Rimljani in vzdrževali tu svojo naselbino, ki so jo imenovali „Matriks“.

Vojvoda Štefan je obdal mesto v 14. stoletju z zidovjem, iz katerega je štrlelo 13 močno zidanih stolpov, in ga povzdignil za glavno mesto v deželi. Danes Mostar nima ozidja, a vendar se more vstopiti v mesto le skoz vrata, ker ovirajo hiše s svojim ozidjem vhod drugje. V 17. stoletju so Benečani oblegali dvakrat to mesto.

Podnebje ima v Mostarju južni značaj. Po letu doseže gorkota do 40 stopinj in meseca svečana že cvete mandeljevo drevo. Okoli Mostarja raste žlahtno sadje in vinska trta.

Mesto se deli v več okrajev. „Čaršija“ ali trgovinski okraj ni nič kaj posebnega. Veliki zidani most, o katerem pripoveduje pravljica, da so ga sezidali Rimljani, je razpočen in zato vozovom nedostopen; novi Fran Josipov most veže kolodvor z mestom. Dobra pitna voda je napeljana iz potoka Radobolje v mesto.

Pri mostovih v Mostarju.

Mostar ima lepo rimskokatoliško cerkev, ki je zidana v korintskem slogu; slog srbske cerkve pa je bizantinski ali vzhodnorimski. Turki imajo v tem mestu 33 mošej, ki so tako lepe, da jim daleč ni vrste; posebno krasna je „Karagjoz džamija“.

Poslopja novejše dobe so: vladno, okrajno, občinsko in versko poslopje, višja dekliška šola (dekliška gimnazija), vojašnici na severni in južni strani mesta. Velika dobrota za mesto je tobačna tovarna, v kateri pripravlja tri do štiri sto bosenskih kristjanskih deklet in več moških tobak za cigarete. Ker ti ljudje jako pridno delajo, mnogo zaslužijo. Turkinje izvršujejo to delo domá.

Mostar ima tudi drevesno poskuševališče in na Biščem polju vinsko in sadjerejsko postajo. Mostarsko vino je izvrstno, a težko; posebne važnosti je kupčijska šola in razen te je še mnogo ljudskih šol v mestu.

K novejšim napravam prištevamo železnico skoz Mostar v Metkovič in vozno cesto v Nevesinje (gl. str. 197.).

Tujcem, ki prihajajo v Mostar, se za prenočišče najbolj priporočata hôtela „Narenta“ in „Kronprinc“.

Kdor je prišel do Mostarja, naj nikar ne zamudi si ogledati izvir reke Bune v Blagaju (gl. str. 193.); kaj tako krasnega in slikovitega se malokje vidi v celi Evropi.

Pokopališče Bogomilov pri Stolcu.

Obleganje Stolca.

Da se zavaruje na vseh straneh, je Jovanovič odposlal že dne 6. vel. srpana 19. lovski bataljon in en vod gorske baterije štev. 2/XI. v selo Buno, južno od Mostarja, da zasede tam most, ki vodi v 14 obokih črez reko enakega imena, in pa rob planjave, ki gospoduje nad mostarskim poljem. Generalni major Šluderer pa je dobil ukaz, naj se pomakne drugi dan s 3. gorsko brigado do Tasovčica, tam preskrbi, da se popravi cesta od Metkoviča do Mostarja, in potem naj odrine v Stolac.

Dne 8. vel. srpana je Šluderer res odrinil z drugim bataljonom 32. pešpolka in s 3. bataljonom cesarskih lovcev, z enim vodom konjikov in z gorsko baterijo št. 2/XI. skoz Domanovič v Stolac. Turški vojaki, ki so bili še v tem mestu, so se po kratkem pogajanju vdali; oblastva in prebivalci so zagotavljali pokorščino in vdanost.

Drugi dan popoldne se je Šluderer vrnil v Domanovič ter pustil 2. bataljon 32. pešpolka v Stolcu za posadko.

Ta navidezni mir pa ni trajal dolgo. Na vzhodu in jugovzhodu Mostarja so se pojavile močne vstaške čete, ki so se pomikale proti mestu Stolcu.

Jovanovič je bil primoran prositi v Zadru pomoči. Poslal se mu je dne 13. vel. srpana 5. bataljon reservnega pešpolka št. 22. iz Metkoviča v Domanovič in Buno; pozneje se je preselil ta bataljon v Mostar.

Stotnik Medved
† 13. vel. srpana 1878.

Major pl. Halecki, poveljnik posadke v Stolcu, je zvedel, da se zbirajo vstaši v Ljubinju južnovzhodno od Stolca. Da se o tej novici prepriča, je odposlal dne 12. velikega srpana stotnijo na ogled, ki pa se je kmalu vrnila z naznanilom, da ni videla vstašev.

Drugi dan je dobila 8. stotnija pod vodstvom stotnika Medveda povelje, korakati do vodnjaka pri Ravnici (gl. str. 199.) in pozvedovati po vstaših. Da se pa pokaže, da so že Avstrijci gospodarji v tej okolici, se je zapovedalo, da naj se med potjo bobna in trobi.

Predno je Medved odkorakal, so ga opozorili major Halecki in drugi častniki, da naj pazi, da ne pride v zasedo. Medved jim je odgovoril, da pozna dovolj mirnost hercegovinskega ljudstva, češ, saj je. ni dolgo tega, kot odposlanec vojaškega geografskega zavoda meril svet v tej okolici; dobro ve tedaj, kako se mu je obnašati.

Medved je odrinil. Med potjo ga sreča stara žena in ga opominja, da naj nikar ne koraka dalje, ker ga na desni in levi od vodnjaka čakajo za zidom vstaši. Medved, ki je bil jako dober človek, poseže v žep in vrže starki pest srebrnega denarja, rekoč: „Tu imaš plačilo za prijazno naznanilo!“ In korakal je dalje. ne da bi bil zavarovan ob straneh, češ, jaz poznam bolj ljudstvo nego ti starka.

Starka je pobrala srebrni drobiž, milo pogledala za stotnikom in vzdihnila: „Škoda je te dobre duše za pod turški handžar!“

Gomila stotnika Medveda in drugih 75 pri Ravnici padlih junakov.

Prednje varstvo pride do vodnjaka. ki je ležal med Ravnico in Zeguljevo karavlo, in ker je bilo žejno, začne piti. Za njim pride kmalu glavna četa. Zdaj pa se bliskoma usujejo od desne in leve vstaške krogle na Medvedovo stotnijo. Zmešnjava je bila toliko večja, ker vojaki niso imeli nabitih pušek, niti streliva pripravljenega za streljanje; še celó usnje, ki je imelo nalogo, varovati užigalnik pri Verndlovi puški, ni bilo odstranjeno.

Le tisti vojaki, ki niso izgubili v tej skrajni nevarnosti svoje pameti, so se hitro pripravili za streljanje in postrelili okoli 20 vstašev, katerih je bilo tri do štiri sto. Vstaši so uničili skoro vse Medvedove vojake pri vodnjaku; le malo številce teh in zadnje varstvo se je rešilo.

Tako pripoveduje vitez Belmond, major v p., ki je bil takrat stotnik 32. pešpolka in oblegovan v Stolcu.

Stotnik Medved, rodom Spodnji Štajerec. se je boril kakor lev in ustrelil z revolverjem vodjo Adema Zukova Sehoviča, a takoj potem se je zgrudil zadet od sovražne krogle mrtev na tla. Vstaš mu je potem

odsekal glavo, kakor je starka prorokovala. Stotnija, obkoljena od vseh stranij, se je morala vrniti. Izgubila je stotnika in častniškega namestnika Kuklendoroviča in 74 mož; le devet ranjencev je vzela kompanija s seboj. Trupla ubitih so bila tako razmesarjena, da jih skoro ni bilo poznati. Skopala se je velika jama in položili so se v njo k večnemu počitku padli junaki s stotnikom v sredi. „Lahka jim zemljica!“

Ta žalostna novica se je takoj zvedela tudi v Mostarju. Prvi bataljon 32. pešpolka pod vodstvom podpolkovnika pl. Pahnerja je dobil povelje, da nemudoma odrine v Stolac, da reši oslabljeni 2. bataljon, ki se je vrnil potem v Mostar.

Soteska ob Neretvi.*

Ta ukaz se je izvršil, ne da bi se bil pokazal sovražnik. Govorilo se je, da so se vstaši vrnili sicer v Ljubinje, a da se jih zbira okoli pet do sedem tisoč pri Zimju in Nevesinju.

Jovanovič je tedaj vnovič prosil vojaško poveljništvo v Zadru za 33. lovski bataljon, ki je bil takrat nastanjen v Dubrovniku, da mu zavaruje Dubravo planino.

Da se prepreči vsak napad na Stolac, je dobil generalni major pl. Šluderer ukaz, da naj odrine dne 16. velikega srpana z brigadnim štabom in s tretjim bataljonom cesarskih lovcev, z eno gorsko baterijo in z vodom konjikov skoz Domanovič proti Stolcu. Ob enem se je napotil tja tudi 19. lovski bataljon z enim vodom gorske baterije; polovica stotnije tega bataljona pa je ostala pri Krupi, da zavaruje most črez to reko.

Vstaši so dne 16. velikega srpana ob 7. uri zjutraj Stolac popolnoma obkolili. Zveza posadke v Stolcu z Mostarjem je bila pretrgana. Začeli so se zopet boji, v katerih pa so se vstaši docela premagali, in končno se je rešila posadka v Stolcu.

Lovski bataljon št. 19. je zasedel ta dan pot en kilometer vzhodno od Domanoviča in naznanil brigadi in diviziji, da se močne vstaške čete pomikajo proti Domanoviču, oziroma proti Mostarju.

Ob polštirih popoldne dne 16. vel. srpana je dobil poveljnik tega bataljona, major Klobus, povelje, korakati proti Stolcu in se utaboriti na vzhodnem obronku Dubrave planine med Kremencem in Popratom ter tam počakati, da pride brigada. Klobus je odrinil ob štirih brez prateža ali trena, ker je ta šel po živež v Metkovič.

Boji za rešitev oblegancev v Stolcu.

Sobojevnik pripoveduje o bojih, ki so zdaj sledili, takó-le:

Krasen, vroč dan je bil 16. veliki srpan. 19. lovski bataljon je bil ta dan pri Rečici blizu Domanoviča.

Cesta, ki pelje iz Sarajeva skoz Mostar v Metkovič v Dalmaciji, se pri Domanoviču odcepi in pelje mimo Rečice, Kremenca proti mestu Stolcu. Ta cesta je bila oni čas podobna našim poljskim potom, ker se po njej ni veliko vozilo, temveč nosilo le s tovori Vije se kakor kača skoz majhno gozdovje. Eno uro od Rečice se pride do hribčka Kremenac.

Oglejmo si Kremenac malo bliže. Na vzhodni strani leži mesto Stolac; krasno in rodovitno polje in vinogradi ležé ob cesti na tej strani. V jugoseverni smeri se pa vzdiguje greben, ki meji to polje. Na južnovzhodni strani je bila lepa, močna turška kula, na južnozahodni strani pa strm hrib, dvakrat višji od Kremenca. Ta hrib ni obrastel, ker se je rabil le za pašo ovcam in je bil za stališče 19. lovskemu bataljonu kakor nalašč od Boga ustvarjen. Razgled je bil lep, kamenja dovolj, da si je vsak vojak lahko naredil svoje zavetišče. 20 minut hodá proti severu je bil vodnjak, kamor so vojaki hodili po vodo.

Dne 16. velikega srpana popoldne proti 4. uri zaukaže bataljonski poveljnik major Hugon pl. Klobus, ki še živi kot feldcajgmojster v Zagrebu, naj se moštvu izročijo jedila, da potem odkorakamo proti Stolcu. Moštvo ni vedelo, kam gre. Iz obrazov poveljnika in drugih častnikov pa se je brala neka resnost. Sklepati se je dalo, da to korakanje ne bo kar v en dan. Moj strežaj je bil nabral želev, ki jih je v tem kraju veliko, in jih je skuhal, misleč, da jih še pojeva pred odhodom; ali stvar je bila drugačna. Major zavpije: „Alarm!“ Moj dečko zagrabi kotliček in teče na svoje mesto. Menda je mislil, da se bodo želve pri solnčni vročini dalje kuhale. Ko to vidim, mu rečem, naj vse izlije, umije kotliček ter ga vzame s seboj.

Komaj smo korakali tri četrti ure, že so pričele pokati puške. To je bilo nekaj, kar še nismo nikoli storili — na žive podobe smo merili in streljali. Kri je kar zavrela, telečnjak se ni več čutil na hrbtu. Vsak bi bil najrajši sam postreljal vse Turke, ki so se pa takoj spustili v beg. Videlo se je, kako so Turki na južni strani cela krdela ovac

podili proč, ker so menda mislili, da smo prišli iskat ovac za živež, kar so poprej delali turški vojaki. Tako se boreč smo dospeli v Črnice. Ko je pa major videl, da so se v neko turško hišo skrili Turki in pričeli streljati na nas, je zaukazal, da se naj ustreli s topom v njo. Omeniti mi je, da je imel bataljon dodeljena dva poljska topova pod poveljništvom poročnika Mirilovića s potrebnim moštvom, lafetami in konji. S tema dvema streloma iz topov je bil boj pri Črnici končan in postal je zopet mir.

Major zaukaže nadlovcu Jaklju, da naj izkuša s svojim moštvom doseči vrh Kremenca; ko pride tja in če bo videl, da ni nikakoršne nevarnosti, naj trobentač zatrobi „generalni marš“. To se je kmalu zgodilo. V četrti ure je bilo vse moštvo zbrano na vrhu Kremenca. Major si je hitro ogledal lego ter odkazal prostore posameznim stotnijam. Bilo nas je tri stotnije, blizu 600 mož; pol stotnije je stražilo most pri Krupi, pol stotnije pa je bilo za posadko od vzadi.

Izvir reke Bune v Blagaju pri Mostarju.

Zjutraj 17. velikega srpana je major zaukazal, naj se kuha kava. Ogenj je gorel, kava se je kuhala, kar zagledamo od vzhoda, oziroma od Stolca proti nam korakati velikansko četo. Major in drugi častniki ugibljejo, so li naši ali Turki. Tudi z daljnogledi se ni dalo dobro razločiti, kdo je, kajti korakali so pravilno kakor naši.

Turki so imeli zastave in konje. Naposled izpregovori stotnik Šmidburg: „Sovražnik je to!“ — „Pustimo jih priti bliže,“ reče poveljnik major pl. Klobus. Ko so se približali na 1200 korakov, poprosi poročnik Mirilovič: „Gospod major, ali smem streljati?“ Major mu reče: „V božjem imenu, votel strel!“ Zdajci prične topničar top sukati, daljava se je cenila na 1200 do 1400 korakov. Meni je srce skakalo od veselja, misleč, kako bo krogla 200 do 300 Turkov pobila na mah. Vse dobro, vojak udari in krogla zleti podobna veliki raci med silnim

zatrobi „k molitvi“ za rajnke. Dragi bralec, ti ne moreš razumeti, kako je trobente glas pretresel vsakega izmed nas. Mislil si je vsak: Danes onim, jutri morda meni.

Nato zaukaže major, ker danes še nihče nič jedel ni, naj se pojé zadnja zaloga, t. j. takozvani „eiserner Vorrat“.

Legli smo vsi k počitku razen straž, seveda ne na blazine, ampak na golo zemljo.

Zaspal sem. Na enkrat me vzbudi glas „alarm“. Skočim po koncu, da vidim, kaj je.

Vedéta je slišala, da se nekdo bliža, in ker dotičnik na klic: „Stoj, kdo tu?“ ni hotel slišati, vojak ustreli. Nato prileti 12 oboroženih vojakov gledat, kaj je, in slišali so vsi, da nekdo prihaja izza grmovja. Vojaki držé puške, na kojih so bila bodala nasajena, v rokah in čakajo nemirni, kdo bo prvi zabodel Turka. — — Ali kaj je bilo?! — Velika želva prileze ven; ker je lezla črez suhljad, zato je bilo toliko šuma.

Drugi dan 18. vel. srpana je bil pred Turki mir. Le želodec se je silno oglašal, kajti dne 17. vel. srpana je dobil le malo — deloma nič, dne 18. pa tudi ne — to je bilo hudo. Ali glej, proti poldne pride štabni vodja Tone Vremšak z vozom, ki je bil zeló enak ciganskemu vozu; pripeljal je kruha, mesa, riža in ruma. Kmalu je gorel ogenj in etape so bile kuhane. Vsi ljubljanski kuharji vam ne naredé tako dobrega kosila, kakor je bilo ono dne 18. vel. srpana pri Kremencu!

* * *

Boju pri Črnici blizu Kremenca so sledile male praske pri han Pašiču, Rečici in Jasocu, dne 21. vel. srpana pa boj pri Kremencu in rešitev bataljona v Stolcu.

Pri Kremencu je bilo posebno močno utrjeno poslopje Pješevac, ki je obstajalo iz štirih večjih in več manjših zidav, ki so pa bile med seboj zvezane z 2—3 metre visokim zidovjem in so imele obliko podolgastega četveroogelnika, čigar daljše strani so merile 300 korakov, in so bile obrnjene proti vzhodu in zahodu. Razen tega je bila vsaka zidava še posebej obdana z visokim, močnim zidom; posebno je bila kula na južni strani podobna gradu in imela v zidu napravljene line za streljanje. Štiri sto korakov pred zapadno stranjo je stala hiša iz kamenja, ob straneh so se je dotikale žive meje; zemljišče je bilo odprto in vrh tega je gospodoval nad vsemi temi trdnjavami grič, takozvana „Ilina glavica“, ki stoji 1200 korakov proč na južni strani. To trdnjavo je bilo treba vzeti vstašem, predno se morejo rešiti obleganci v Stolcu.

Glavno nalogo je imela tretja gorska brigada pod vodstvom generalnega majorja Šludererja, kateri je bil tudi dodeljen 33. lovski bataljon. Ko se je brigada bližala tej trdnjavi, so začeli vstaši peti kakor petelini in na enkrat je bilo polno Turčinov za zidom.

Na desnem krilu je prodiral stotnik Mraz s prvo stotnijo 33. lovskega bataljona, kateri se je pozneje pridružil tudi en vod četrte kompanije, ki ga je vodil poročnik v reservi Kricner, dve stotniji tirolskih lovcev pa sta se pomikali ob cesti proti Kremencu (Pješevcu).

Ena težka baterija je streljala na daljavo 3770 korakov proti Ilini glavici, druga s stališča 19. lovskega bataljona, ki je bil vgnezden na višavi tisoč korakov pred Ilino glavico, pa na kamenito, nekoliko naprej potisnjeno poslopje blizu Kremenca. Svet pred to hišo je bil sicer odprt, a tako ugoden, da sta dospela stotnik Mraz in nadporočnik pl. Sonklar brez posebnih izgub do ograje; kar je bilo vstašev zunaj ograje, te sta hitro zapodila in hišo obkolila, a vrata so bila tako močna, da se niso dala vlomiti brez posebnega orodja.

Pijonirji tirolskih lovcev in pa 32. pešpolka so sledili tema dvema hrabrima junakoma in združenim močem se je posrečilo vlomiti vrata.

Pijonirji so imeli 1 mrtveca in pet ranjencev. Vstaši so streljali celó s strehe in se obupno borili še tedaj, ko so vdrli stotnik Mraz, nadporočnik pl. Sonklar in poročnik Kricner v trdnjavo. Nič ni zdaj pomagalo več vstašem, vsi so bili ubiti in hiša zapaljena. Sonklar je bil hudo, Kricner pa lahko ranjen.

Zdaj se je pokazalo, da bi bil ves obseg teh trdnjav stal mnogo žrtev, ko bi se bilo hotelo naskakovati vsako poslopje posebej po pešcih. Vstašem se mora na drug način priti do živega! Topovi, ki so stali ob strani 19. lovskega bataljona, so se pomnožili in v teku ene ure je bila porušena druga kula in ograja, a navzlic temu se vstaši še niso hoteli umakniti. Od dveh stranij so naši lovci vdrli v notranji del kule, a ker so Turčini izza

Nevesinje in Nevesinjsko polje.

zida še vedno močno streljali, so bili naši izpostavljeni hudemu ognju; zato so se vrnili in za zakriljami čakali ugodnejšega trenutka.

V bližavi je bila namreč nakopičena mrva. Dočim je en del streljal in sovražnika zadrževal, da ni mogel streljati skoz line, je drugi del nanosil mrve okoli hiš in jo potem zapalil; tako se je premagala druga kula.

Naslednja poslopja so se vzela z drugo zvijačo. Lovci so prinesli s polja snopja, se zavili vanje in se plazili po trebuhu kakor kača. Dospevši do trdnjavskih vrat, so zapalili nekaj snopov; plamen je visoko švigal. Zdaj se odpró na ozko vrata, orjaški Turčin skoči pred duri in začne metati goreče snopovje na levo in desno, češ, da ne bodo zgorela vrata; a s tem je le užgal še druge snope, ki so ležali na straneh. Poročnik Matiejka 33. lovskega bataljona pomeri s samokresom na predrznega Turčina in ga ustreli. Turčin pade med odprta vrata tako, da se ta niso mogla več zapreti. Hipoma so prihiteli drugi vstaši in so hoteli odnesti mrliča, a to se jim ni posrečilo, ker so ga naši lovci držali za noge.

Zdaj zadoni poveljka: „Naprej!“ Vrata so zarenčala in notri so bili naši lovci, na čelu jim poročnik Matejka. Vstaši, vsi preplašeni, so se deloma poskrili, deloma so bežali po dvorišču in izkušali preplezati zidovje, a stotnik Mraz jim je sledil in jih mnogo postrelil. Matiejka pa je vdrl v prvo nadstropje v trdnjavi. Vstaši so tukaj brez sledú izginili. Kam so se vendar poskrili? Neki patrolski vodja odpre loputo in vzklikne: „Tu notri v kleti čepé,“ zapre spustne duri in postavi nanje zaboje s strelivom, rekoč: „Ti nam ne uidejo več, torej naprej, naprej!“

Stopivši v veliko sobo, zagledajo lovci mlado turško ženo, ki je takoj ustrelila s samokresom in ranila tri lovce. Turkinja je držala na levem naročju dojenca, ob desni strani je pa vodila šestletnega dečka, ki je bojazljivo pogledoval preganjalce. Ko so se lovci bližali Turkinji, je ta vrgla samokres nekemu lovcu v obraz, zgrabila dečka za roko in skočila bliskoma skoz okno v švigajoči ogenj, kjer je z otrokoma vred poginila.

Kdo neki je bila ta neustrašena pogumna ženska? Pravijo, da je bila soproga onega Turčina, ki ga je ustrelil poročnik Matiejka med vrati. Maščevala je najprej svojega moža, potem se je pa preselila z vso svojo rodbino za njim v Mohamedov raj.

Hiša za hišo se je tako in enako užgala in naši lovci so švigajoči plamen pozdravljali z „urá“-klici.

Kmalu je bila cela trdnjava v ognju. Turki so zdaj začeli bežati, a naši so jih na begu mnogo postrelili, mnogo pa jih je tudi poginilo v ognju, med temi neki turški častnik in beg Hamzi Rizvan Begovič; to je bil oni beg, ki se je pred nekaterimi dnevi še uklanjal v Stolcu generalnemu majorju Šludererju in mu zagotavljal vdanost.

Beg Rizvan je bil voditelj vstaje in v svoji kuli je imel shrambo za orožje. Več kot dve sto tisoč patron, mnogo orožja in drugega vojnega gradiva je uničil ogenj.

* * *

Vodnjak v Hercegovini.

Dne 21. velikega srpana ob devetih dopoldne je bil boj končan in Šluderer je sledil bežečim vstašem po cesti proti Stolcu. Kremenac je zasedla 2. gorska brigada, Domanovič in Pašič han 44. pešpolk, ki ga je poslalo na pomoč vojno poveljništvo v Zadru.

Zvečer ob sedmi uri so bili rešeni obleganci v Stolcu, ki so v teh šestih dneh pretrpeli mnogo lakote, žeje in drugega trpljenja.

Mesto Stolac leži na obeh bregovih reke Bregave, kakih 30 kilometrov južnozahodno od Mostarja, šteje okoli 700 hiš in 3000 večinoma turških prebivalcev. Promoli gore Hrguta, Križevca in Komanjega brda segajo v dolino in delé mesto v pet delov. V vzhodnem kraju mesta, na nizkem brdu Križevca leži grad Stolac. Spodnji del te trdnjave je porušen, gornji je pa še dokaj dobro ohranjen. Razen bolnišnice se nahaja v notranjem delu grada še tudi malo prebivališče, razvaline stare mošeje in pa tri kapnice. Grad gospoduje sicer nad mestom, nad njim pa gospodujejo višave Komanjega brda in gore Ošanice.

Ko je došel podpolkovnik pl. Pahner dne 14. velikega srpana s prvim bataljonom 32. pešpolka v Stolac, je bilo mesto popolnoma mirno, a ta miroljubnost se je že dva dni potem izpremenila v sovraštvo. Dne 16. velikega srpana ob 5. uri zjutraj je odbajala pratežna kolona iz Stolca v Metkovič, da bi donesla znova živil. Pri grškem pokopališču blizu Stolca so jo vstaši napadli in morala se je vrniti, pustivši šest mrtvih in pet ranjenih vojakov na bojišču.

Vstaši so potem obkolili grad in zasedli višave, ki gospodujejo nad to trdnjavo. Posadka je bila v veliki zadregi. Živeža, vode in streliva je imela samo še za par dnij, in kaj potem, če ne pride rešitev? Pahner je potrebno ukrenil. Ljudje in živina so dobivali začenši s prvim dnevom obsede le toliko živeža in vode, da so mogli živeti. Dne 18. velikega srpana je pošlo govéje meso in konserve; zdaj so začeli klati konje, a konjsko meso se skoro ni moglo uživati, ker je zmanjkalo soli in druge dišave.

Da si izprosi pomoči in reši posadko pogina, skliče poveljnik zbor ter vpraša, kdo se oglasi prostovoljno, da prinese naznanilo o

nevarnem položaju divizijonarju v Mostar. Dokaj časa vse molči; zdajci stopi pred poveljnika častniški namestnik Jurij Mihalčič in se ponudi za to nevarno podjetje.

V bolnišnici na gradu je ležalo nekaj bolnih, turških vojakov; tem je Mihalčič vzel obleko, sevéda z dovoljenjem, se opravil po turško, oborožil s turško puško, strelivom, samokresom in arabskim mečem. Pismo, ki ga je poslal Pahner divizijonarju, se mu je prečitalo, da si ga vtisne v spomin, in se mu potem izročilo.

Ko se je zvečer stemnilo, so spustili tako opravljenega Mihalčiča po vrvi skoz okno pred trdnjavo na sovražni svet. Podrobnostij, kako je vstaše varal in vodil za nos, ne bom opisoval; samo toliko omenim, da je z njimi sedel in se grel pri enem in istem taborskem ognju in

Počitelj v Hercegovini.*

zabavljal črez Švaba ali Avstrijanca in nihče ga ni spoznal. Na daljnjem potovanju je ustrelil dva vstaša, ki sta mu hotela zapreti pot. Preganjalcem, ki so mu bili zdaj za petami, se je odtegnil s tem, da je prejel za vejo in se spustil v brezdno. Vstaši, misleč, da se je ubil, so se vrnili, rekoč: „Ga bomo že jutri našli z razbito bučo!“ Mihalčiču se ni nič žalega pripetilo. Stal je v črni noči na dnu struge reke Bregave. Da zve, kam se mu je obrniti, je vrgel vejo v vodo in to je voda nesla proti Neretvi in mu pokazala smer, v kateri ima korakati proti Mostarju.

Dne 19. velikega srpana proti 5. uri zjutraj ga je ustavila patrola 33. lovskega bataljona in ga ujela. Ko je gredé s patrolo žvižgaje

korakal mimo avstrijskega častnika, je ta dejal: „To je pa res čuden vstaš, ki žvižga dunajski valček.“ Dospevši do podpolkovnika viteza Fabricija, poveljnika 33. lovskega bataljona, se postavi prav po vojaško predenj in govori po nemški: „Častniški namestnik Mihalčič 32. pešpolka pokorno javi, da pride preoblečen iz Stolca, da izprosi pomoči in rešitev tamošnji posadki.“ — „Imate li dokaze za to?“ ga prijazno vpraša Fabricij. Nato vroči podpolkovniku pismo iz Stolca, s katerim je pribočnik takoj jahal v Mostar k divizijonarju.

Mihalčič je korakal potem s 33. lovskim bataljonom proti Domanoviču, a na potu je zvedel, da je njegova brigada pri Črnici. V nadi, da bo ta pomagala posadki, se napoti tja in pride kmalu do prednjih straž. Vedéta (straža) ga ustavi in ob enem pomeri nanj. Mihalčič se pripogne in skoči v jarek, krogla pa mu je frčala črez glavo. Spoznal je moža, ki je streljal nanj; bil je pešec 12. stotnije 32. pešpolka; temu je zaklical: „Ne streljajte, jaz sem Mihalčič!“ Zdaj pristopi k vedéti poveljnik straže, spozna Mihalčiča po glasu ter ga reši iz nevarnega položaja. Mihalčiča je spremila patrola h glavni straži in nato je šel javit k polkovniku in brigadirju o žalostnem položaju posadke v Stolcu.

Mihalčič je bil odlikovan z zlato svetinjo za hrabrost in povišan za poročnika. Danes je štabni častnik pri ogrskih domobrambovcih.

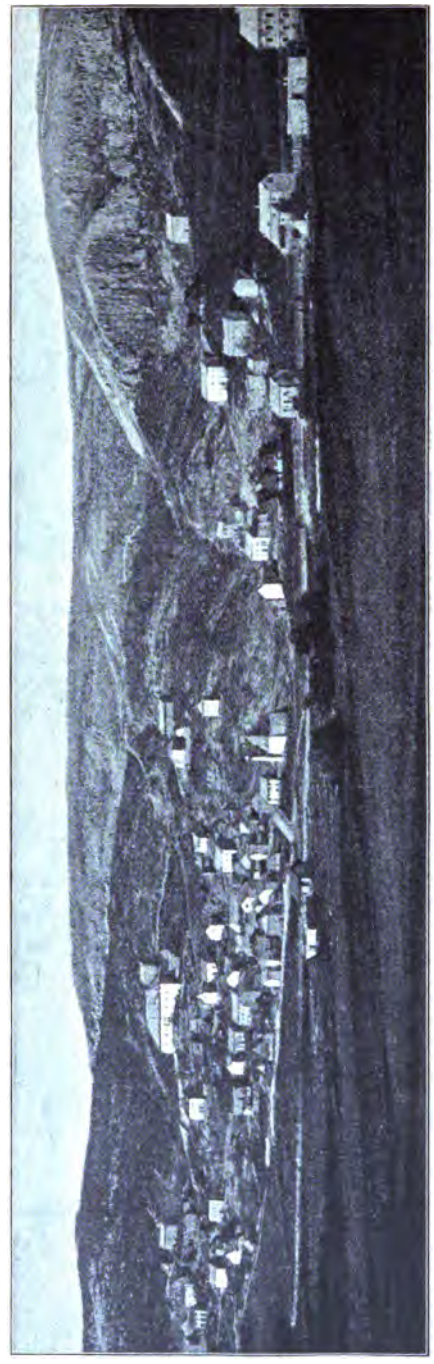

Gačko.

Lovski bataljon št. 33. je po rešitvi posadke v Stolcu ostal tako dolgo pri Črnici, da se je založil Stolac z živili in ob enem zavarovala okolica med Stolcem in Domanovičem.

Ta bataljon je imel v bojih od 8. do 21. velikega srpana 4 mrtve in 17 ranjenih; 19. bataljon pa 3 mrtve in 8 ranjenih.

Odlikovanci.

Za hrabre čine v boju pri Črnici-Kremencu so bili odlikovani pri lovskem bataljonu št. 19.:

z redom železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo: major Hugon pl. Klobus; z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo: stotnik Diego van der Hop in nadporočnik Tone Pel;

z najvišjo pohvalo: Jurij Seman in poročnik v reservi Gebhart Fišer.

Srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste so prejeli: častniški namestnik Josip Golob; srebrno svetinjo II. vrste: bataljonski trobar Josip Nusdorfer, patrolski vodje Tone Pivk, France Marentič, Janez Založnik in stotnijski trobar Lorenc Lužar.

Najvišjo pohvalo so prejeli: vodniki Josip Cerar, Šimen Kramer, Janez Nemec in Nace Normali; podlovci Nikolaj Dragoš, France Slovša, Pavel Modronič, Andrej Margon, Nace Bučar in Peče; patrolski vodja Josip Kopitar; lovci Jakob Šprajcer, Tone Kočevar, France Štanta, Matija Podlipec, Matija Poč, Janez Jamšek, Janez Jakše, Martin Žabkar, Janez Gros in Martin Bajda.

Pri 33. lovskem bataljonu za boj pri Kremencu dne 21. velikega srpana so bili odlikovani:

z redom železne krone 3. vrste z vojno dekoracijo: stotnik Andrej Mraz; z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo: stotnik Josip Donhavzer in poročnik Avgust Matiejka;

z najvišjo pohvalo: poročnik v reservi Ferdo Kricner.

Zlato svetinjo za hrabrost je dobil nadlovec France Lojer.

Lojer nam o svojem odlikovanju takó-le pripoveduje:

„Dne 21. velikega srpana zjutraj je dobila prva stotnija povelje, da naj podpira prodiranje drugih oddelkov proti Stolcu z desnega krila. Bil sem s svojim vodom na skrajnem desnem krilu stotnije. Nismo še dolgo korakali, že nas začne pozdravljati sovražnik od daleč s kroglami iz utrjenega Pježevca.

Stotnik Mraz je ukazal podkrepiti moj vod, ki je bil razvit v bojni črti, še z enim oddelkom in rojna črta se je približala do 280 korakov sovražniku, ki je imel zasedeno močno zidano enonadstropno poslopje, obdano z visokim zidom, ki je obkroževal vrt.

Posadka, ki jo je vodil beg iz Stolca, je bila okoli 200—250 vstašev močna. Ker pa trdnjave ni bilo možno vzeti z bodali, se je dalo znamenje, da naj prednja črta naredi prostor (Front räumen) topničarjem, ki so potem celo uro rušili ograjo in zidovje. Ko je bilo

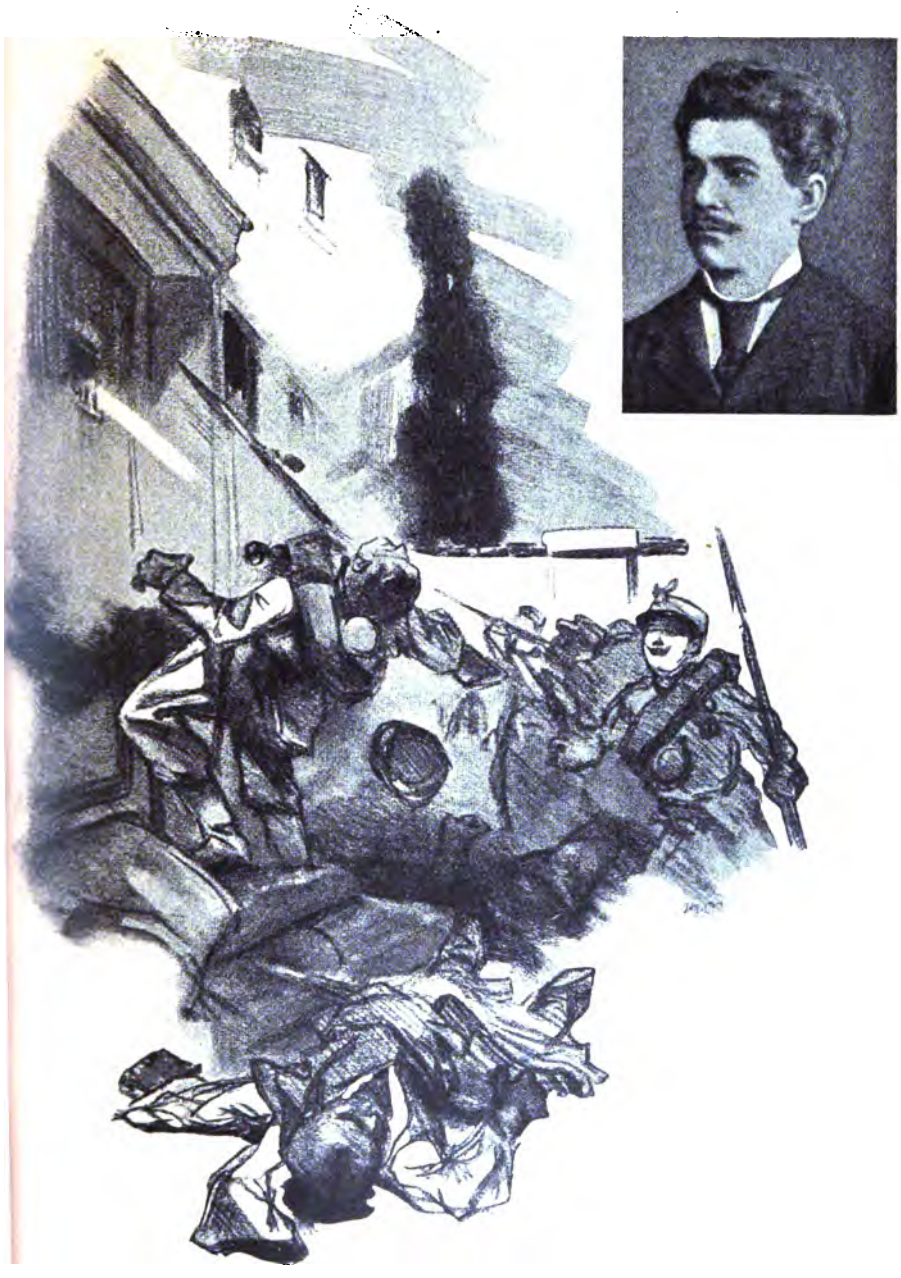

Nadlovec France Lojer, 33. lovskega bataljona, prepleza zid in vdere v sovražno trdnjavo, kjer ga zadene sovražna krogla v prsi.

poslopje že zadostno razrušeno, so utihnili topovi in trobarji so trobili: „juriš ali naskok!“ Prva stotnija, na čelu ji stotnik Mraz, je prodirala neustrašeno z „urá“-klici proti kuli. Jaz s svojim vodom sem si poiskal najkrajšo pot, preplezal v najhujšem sovražnem ognju visoki zid in sem vdrl z moštvom, ki mi je še ostalo, skoz vrt na dvorišče. Tukaj sem postavil pred vsaka vrata vojake in jim zapovedal, da jih naj razbijejo s puškním kopitom. Vstaši, ki so do našega naskoka branili ograjo, so se po naskoku umaknili v notranje prostore v trdnjavi ter zagradili in zaprli vhode.

Ko sem s svojo puško razklal vrata, ustreli vstaš, ki je bil komaj za dolgost roke od mene oddaljen, skoz luknjo sosednjih vrat. Krogla mi prodere prsi ter težko rani moža, ki je stal za menoj. V prvem trenutku sem začutil, da me nekaj skeli v prsih; namignil sem moštvu, naj mi odpre pas. Spominjam se, da sem še potem opominjal ljudi, da se naj hrabro borijo, a takoj nato sem omedlel ter se zgrudil na tla.

Ko sem se zopet zavedel, sem bil na visoki gori na pomočišču; prsi, sploh ves gornji život mi je bil obvezan. Gospodje zdravniki so mi pomagali, kolikor jim je bilo možno pri tedanjih razmerah; tolažili so me in zagotavljali, da bom kmalu zopet ozdravel.

Zvečer me je obiskal gospod stotnik Mraz in mnogo drugih častnikov; vsi so me pohvalili in rekli, da sem s svojim obnašanjem in postopanjem visoko dvignil čast bataljona, osobito pa čast 1. stotnije.

Črez tri dni so me peljali v Metkovič, kjer sem ležal v neki cerkvi dokaj časa; potem sem prišel v bolnišnico v Trst in še le črez nekoliko tednov v garnizonsko bolnico št. 1. na Dunaj. Tu sem ostal tako dolgo, da sem popolnoma okreval in sem mogel iti domov k svojim starišem.

Dne 7. prosinca leta 1879. mi je slovesno pripel okrajni glavar v Marheku v imenu presvetlega cesarja zlato svetinjo na prsi.“ Lojer živi danes kot posestnik v Miterrecbalu na Nižjem Avstrijskem.

Srebrno svetinjo za hrabrost I. vrste so pa prejeli: podlovca Tone Majer in Miha Mihelič ter lovec Vinko Vajninger.

Srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste so dobili: častniški namestnik Dragotin Dvoršak, nadlovec France Stromajer, podlovec Andrej Šivic, Jaka Levstek in France Šuler.

Z najvišjo pohvalo so bili odlikovani: patrolski vodji Dragotin Klajnbaher, Lambert Stal in Jaka Žerijav, lovci Janez Čurk, Avgust Juravec, Domenik Sajdl, Miha Šu, Matija Drasler, Janez Benedikt, Jaka Hinterstajner, Polde Grof, Janez Kriše, Pij Volvang in Janez Suhadobnik.

Prodiranje proti Trebinju.

Po boju pri Kremencu je bil nekoliko časa mir.

Med tem časom se je priklopila 4. gorska brigada 18. pehotni diviziji. V tej brigadi, kateri je zapovedoval polkovnik baron C. Urban, sta bila uvrščena 44. pešpolk in 33. lovski bataljon. Ko so drugi oddelki korakali proti jugovzhodu, je ta brigada varovala progo med Metkovičem in Stolcem.

Jovanovič je imel proti koncu meseca velikega srpana še le zapadni del Hercegovine v svojih rokah; treba je bilo zasesti tudi južnovzhodni in druge dele te pokrajine. Kakor je Jovanovič že sprva nameraval, tako je tudi zdaj storil.

Prvo brigado pod vodstvom generalnega majorja N. Todoroviča, kateri je bil dodan 19. lovski bataljon, je poslal v Nevesinje, da zasede in razoroži to mesto. Nevesinje se je vdalo brez upora in razoroževanje se je mirno izvršilo.

Dne 14. kimavca je odposlal Todorovič 11. in 19. lovski bataljon proti Gačku in Koritu, da zasedeta mesti in razorožita prebivalce (gl. str. 201.). Lovski bataljon št. 11. je potem ostal za posadko v teh mestih, 19. bataljon pa se je vrnil v Buno in se tam stalno nastanil.

Da izvrši zadnji del svojega vojnega načrta, je korakal Jovanovič z 2. in 3. gorsko brigado skoz Domanovič, Stolac. gorsko ravnino „Dabar“, Plano, Bilek proti Trebinju. Podil je vstaše v oni del Hercegovine, ki leži, kakor zagvozda v lesu, med Črnogoro in Dalmacijo; prej pa je zahteval in dobil brigado, ki se je pomikala iz Dubrovnika skoz Drijeno proti Trebinju, da se tam vstaši ujamejo, popolnoma uničijo ali vsaj vržejo na črnogorska tla.

Zakaj pa je Jovanovič ob začetku zasedanja odklonil prodiranje iz Dubrovnika proti Trebinju?

Korito.

Tedaj je bilo možno, da bi se bili vstaši, katere bi podila kolona od dalmatinske meje proti severu, združili z bosenskimi vstaši pri Sarajevu in potem delali mnogo preglavice našim četam, osobito pri tem mestu. To združenje je Jovanovič preprečil s tem, da je vdrl ob začetku zasedanja le na enem kraju v Hercegovino in zapodil vstaše tja, kjer se jih je potem najlaže iznebil.

Dne 18. kimavca je dospel Jovanovič v Trebinje in se združil z 20. pehotno brigado, ki jo je vodil generalni major Popenhajm. Ta je imel male praske z vstaši pri Trebinju. Da Turčini ne pridejo Jovanoviču v pest, niso, umikajoč se Popenhajmu, korakali več proti severu, ampak so se obrnili poleg reke Trebinjščice proti črnogorski meji in izkušali doseči trdnjavo Klobuk, odkoder so se potem rešili na črnogorska tla.

Trdnjava Klobuk se oblega in razdene.

Dne 20. kimavca so odrinile tri kolone iz Trebinja, da prepodé vstaše iz zadnjega zavetišča Klobuka, ki je ležal na skalnatem pomolu blizu črnogorske meje. Na južni strani te trdnjave zija Milutinski prepad, a na zahodni in severni je svet odprt, tako da se nihče ne more neopažen bližati tukaj tej trdnjavici; na vzhodni strani pa so že črnogorska tla.

Sedmi lovski bataljon je korakal kot stransko varstvo srednje kolone in podil pred seboj sovražnika po gorah in skoz vas Grančarevo proti Klobuku.

Za obkoljenje Klobuka se je sestavila dne 24. kimavca posebna brigada iz ene stotnije 74., enega bataljona 27. pešpolka, 3. bataljona cesarskih lovcev, 7. lovskega bataljona, gorske baterije št. 2/XI. in drugih malih pritiklin.

Štiri cele dni so topničarji obdelovali Klobuk in rušili zidovje; vedno manj so vstaši odgovarjali streljanju, četrti dan pa so na enkrat utihnili. Da se pozve, so li še vstaši v trdnjavi ali ne, so se prostovoljno oglasili in šli proti Klobuku: častniški namestnik Polde Pečar, nadlovec Dragotin Pihler, vodnika Florijan Virk in France Smerdel, podlovec Tone Torkar, patrolski vodja Jernej Juvan in lovec Ferdo Najbaver, vsi 7. lovskega bataljona. Ko so bili ti junaki že blizu trdnjave, so jih vstaši začeli pozdravljati s kroglami, a navzlic temu so se neustrašeno pomikali naprej. Dà, drzni desetnik 27. pešpolka, ki je splezal na visoko skalo, je videl celó, kako so se Turčini spuščali po vrvi v prepad in bežali proti črnogorski meji.

Dne 28. kimavca se je zopet napotila proti Klobuku trojica, obstoječa iz mohamedanskega poroka, kadija ali sodnika in tolmača, računskega stotnika Jurija Miširja 7. lovskega bataljona, in z veseljem naznanila, da so že vsi ptički ušli iz ptičnice. Mišir je stopil na zid in razvil belo zastavo. Nato zakliče feldmaršallajtnant Jovanovič trikratno slavo na presvetlega cesarja. Ta proslava je našla pri vseh krdelih toliko večji in močnejši odmev, ker je bila z vzetjem Klobuka zasedba Hercegovine končana.

Na višje povelje se je trdnjava Klobuk podrla in tam, kjer je peščica vstašev (170) štiri dni kljubovala celi brigadi, se nahaja danes lepo zravnan prostorček.

* * *

Poročnik Fedor Bamberg 7. lovskega bataljona iz Ljubljane je zapovedoval bataljonskim pijonirjem in omogočil z lastno smrtno nevarnostjo, da so se prepeljali težki topovi črez reko Trebinjščico, ki je bila takrat vsled povodenj močno narastla in odnesla brod. Za to in enaka požrtvovalna dela je bil Bamberg odlikovan z vojaškim zaslužnim križem z vojno dekoracijo.

Vojaški tabor v Novem Bileku.

Enako odliko so si priborili v tem boju, kakor tudi v boju pri Čitluku častniki istega lovskega bataljona, in sicer: podpolkovnik Ivan vitez Kos, stotniki Hugon Bolcano, Alojzij Pavliček, Alojzij Hilber, reservni poročnik Adolf Vagner in računski stotnik Jurij Mišir, ki je bil razvil zastavo na obzidju trdnjave Klobuka. Viteški križ Fran Josipovega reda pa je dobil polkovni zdravnik dr. Josip Vurner.

Najvišjo pohvalo sta prejela: nadporočnika Dragotin baron Šnajder pl. Arno in Alojzij Cobel.

S srebrno svetinjo za hrabrost II. vrste so bili odlikovani za hrabre čine pri obleganju Klobuka: vodniki Florijan Virk, Janez Smerdel in Janez Vasnik ter podlovec Tone Torkar;

z najvišjo pohvalo: častniški namestnik Polde Pečar, nadlovec Šimen Pihler, patrolski vodja Jernej Juvan in lovec Ferdo Najbaver.

Osemnajsta pehotna divizija je praznovala god presvetlega cesarja v Trebinju.

Drugi dan, t. j. 5. vinotoka je odposlal Jovanovič za pomirjenje okolice med Trebinjem in Ljubinjem 3. gorsko brigado v Neum-karavlo, odkoder je ta potisnila 2. bataljon 32. pešpolka v Ljubinje in se potem skoz Stari-Slano vrnila v Trebinje.

Med tem se je prevzelo in razorožilo 7 hercegovinskih bataljonov, ki so došli v Trebinje iz Črne gore. Prisotni so bili naš vojaški pooblaščenec podpolkovnik pl. Temel, črnogorski vojvoda Peter Vukotič in pa celi 7. lovski bataljon. Vseh 4600 mož se je odposlalo potem pod nadzorstvom serdarjev (narednikov) domov.

V Bilek pa je korakal prvi bataljon 74. pešpolka in pol gorske baterije 20. pehotne brigade, da prevzame bileški okraj, ki so ga imeli doslej Črnogorci zasedenega. Politično preskrbovanje tega okraja je poveril Jovanovič civilnemu komisarju Vukoviču 18. pehotne divizije.

Drugi oddelki 74. pešpolka so pa ostali v Trebinju.

Vsled povodnji na Popovem polju je moral Jovanovič izpremeniti svoj potni načrt in korakati skoz Dalmacijo v Mostar.

Dne 7. vinotoka se je napotil divizijski štab in druga gorska brigada, naslednji dan pa še tretja proti Dubrovniku, kjer so bili sijajno sprejeti; mesto je bilo njim na čast skoz dva dni čarobno razsvetljeno.

Po dvodnevnem počitku v Dubrovniku sta korakali brigadi ob morskem obrežju proti Metkoviču.

Sedmi lovski bataljon je dospel dne 13. vinotoka v Metkovič, se tu poslovil od svojih bojnih tovarišev 27. pešpolka in se potem napotil v Mostar, kjer je ostal s 33. lovskim bataljonom vred v garnizoni in se nastanil v turški vojašnici.

* * *

Spremljali smo slovenske lovce po gorati Hercegovini in videli, da so se obnašali povsod hrabro in možato.

Dasiravno jim je bil vsled umnega vodstva barona Jovanoviča prihranjen marsikak boj in sploh niso imeli tako hudih spopadov, kakor drugi oddelki v Bosni, so se vendar tudi oni vsekdar pogumno in uspešno borili in sovražnika kaj naglo premagali. Zaradi svoje gibčnosti pa so se, akopram je hercegovinski svet težavnejši in skalovitejši od bosenskega, hitro in čilo pregibali po njem ter lahko in potrpežljivo prenašali vse težave hercegovinskega podnebja.

Tudi njim je ohranjen v zgodovini zasedanja Bosne in Hercegovine časten spomin.

Deroč se derviš (turški menih).

Slovenski fantje

v Bosni in Hercegovini 1878.

Ob petindvajsetletnici bosenske zasedbe

spisal

Jernej pl. Andrejka.

II. snopič.

Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu.

1905.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Livno od juga l. 1878.

Obleganje mesta Livna.

Razvrstitev.

Vojvodi Virtemberškemu je dne 3. kimavca došlo naslednje povelje: „Kadar se Krajina le deloma pomiri in bo dovozna cesta od Save do Travnika varna, potem se naj močna četa napoti, ako le mogoče pod vodstvom vojvode Virtemberškega, iz Travnika skoz Dolnji Vakuf, Bugojno, Kuprež proti Livnu in naj razoroži vse na tej črti ležeče kraje in naselbine. Po vzetju Livna se naj odpošlje zadostno močen oddelek v Glamoč, razoroži tamošnje ljudstvo in naredi red. Vsa početja pri Livnu naj, kolikor mogoče, pospešuje vojaško poveljništvo v Zadru, če ne drugače, vsaj z navideznimi napadi. Na povratku v Travnik se naj pošlje primeren oddelek iz Bugojna skoz Gornji Vakuf v Prozor. Ta oddelek naj razoroži prebivalce in bo imel nalogo, da se zveže z oddelki, ki se odpošljejo iz Sarajeva in Mostarja proti temu mestu. Prozor se naj zasede le začasno, Bugojno pa stalno.“

Po boju pri Ključu dne 8. kimavca ni pretila več nevarnost dovozni cesti od Save do Travnika; druga, tretja, kmalu potem tudi prva gorska brigada so imele proste roke; sedmi pehotni diviziji so bile torej vse tri brigade na razpolago.

Vojvoda Virtemberg, ki je bil med tem imenovan za feldcajgmojstra in poveljnika 13. koru, je sklenil, mahniti dne 25. kimavca v

treh kolonah ali trumah proti Švici, se tam primerno razprostreti in na podlagi zanesljivih poročil ukreniti vse potrebno za boj; reservna brigada v Dalmaciji pa bi naj podpirala početje pri Livnu od dalmatinske meje sem.

Ta načrt poveljnika 13. kora je odobrilo poveljništvo II. vojske in je v to svrho zagotovilo še nekaj težkih topov.

Ko je dospel prvi oddelek 53. pešpolka, ki se je tudi bojeval pri Ključu, v Travnik, je odkorakal odtod polkovnik in poveljnik 17. pešpolka Priger dne 18. kimavca z dvema bataljonoma pehote, z enim eskadronom ulancev in z eno gorsko baterijo v Dolnji Vakuf, odkoder je potisnil prvo in drugo stotnijo v Bugojno. Naloga mu je bila, opazovati okolico proti Livnu, razorožiti prebivalce, popraviti pota in nakupiti potrebnih živil. Hhratu se je tudi prvi gorski brigadi brzojavnim potom naročilo, naj se napoti iz Sarajeva skoz Gornji Vakuf proti Livnu.

Dne 20. kimavca so bila za na pot proti Livnu odločena naslednja krdela: 11 bataljonov pehote, ena ženijska stotnija, eden in tri četrtinke eskadrona ulancev, štiri gorske, ena lahka in pol težke poljske baterije. Skupaj brez reservne gorske brigade dalmatinske 9208 mož, 256 konj in 28 topov.

Prva gorska brigada pod vodstvom polkovnika Vilca s tremi bataljoni 46. pešpolka, s četrtinko eskadrona ulancev in z eno gorsko baterijo je dospela ta dan iz Sarajeva v Gornji Vakuf.

Druga gorska brigada, kateri je zapovedoval nadvojvoda Ivan Salvator in v kateri je bil uvrščen naš 17. pešpolk, četrti bataljon 22. pešpolka (začasno), lovski bataljon št. 10., ena ženijska stotnija, en eskadron ulancev in ena gorska baterija, je bila ta dan. razen odposlanih dveh bataljonov polkovnika Prigerja, še v Travniku.

Tretja gorska brigada pod poveljstvom generalnega majorja Pistorja, broječa tri bataljone 26. pešpolka, eno četrtinko eskadrona ulancev in eno gorsko baterijo, je bila na potu iz Jezera v Podoše.

Polovica težke in ena lahka poljska baterija sta bili na potu iz Stare Gradiške, oziroma iz Sarajeva.

Pod poveljstvom polkovnika Hostineka so ostali za posadko v Travniku: trije bataljoni 53. pešpolka, en eskadron ulancev, polovica Krupove baterije in en oddelek ženijske stotnije, skupaj 2531 mož, 112 konj in 4 topovi. Od tega polka je stalo po pol stotnije na Karavlji gori in na Čardaku.

Ker je bilo mogoče, da se vstaši upró že pri Kupreži ali Švici, je sklenil naš vrhovni poveljnik, drugo in tretjo gorsko brigado združiti pri Kupreži.

Vsled te nakane se je napotila druga gorska brigada dne 21. kimavca iz Travnika v Dolnji Vakuf, dospela drugi dan v Bugojno ter potisnila oba bataljona polkovnika Prigerja v Kuprež.

Tretja gorska brigada se je utaborila 22. kimavca pri Rastičevu, severnozapadno od Kupreža. Dne 23. kimavca sta se te dve brigadi združili pri tem mestu, a ker nista tu naleteli na sovražnika, sta se pomaknili 25. kimavca do Švice.

Tako je bila tedaj taktična razvrstitev dovršena. Druga in tretja brigada s korno artilerijo sta stali pri Švici in imeli varstvene straže na Lupoglavi in Borovem polju; prva gorska brigada pa se je utaborila pri Mokronogu. Varstvo dovozne ceste od Travnika do Kupreža se je poverilo deseti, ono od Kupreža do Livna pa osmi stotniji 17. peš-polka, a reservna brigada generalnega majorja Čikoša je stala pri Han-Prologu in v okolici.

V Dolnjem Vakufu.

Poveljnik 10. stotnije, tedanji stotnik Božidar Drenik, pripoveduje o svojem delovanju v Dolnjem Vakufu takó-le: „Da se cesta od Travnika do Kupreža zavaruje, je ostala ena polovica stotnije v Dolnjem Vakufu pod mojim, druga pa v Bugojnu pod poveljstvom nadporočnika Skrema. Naloga poveljnika dovozne črte v Dolnjem Vakufu je bila zeló težavna; posadki tega mesta sami je manjkalo vsega. Nakupovati živež po okolici, je bilo prepovedano. Z velikim trudom sem pridobil turškega pekarja, da je zalagal posadko vsak dan s potrebnim kruhom. Živino so prebivalci odgnali od strahú in nezaupnosti na gore, domá pa so pridržali le toliko krav, kolikor so jih potrebovali za molžo; vole za klanje, navadno slabo rejene, so nam prodajali le z veliko nevoljo. Živil pa, odločenih za krdela v Livnu, ki so se nosila skoz Dolnji Vakuf, se nismo smeli dotakniti.

Nekega dne dospe izprevod volov, spremljan po oskrbnem uradniku v Dolnji Vakuf. Intendant je bil ves zbegan in obupan, ker so se mu na potu od Travnika v Dolnji Vakuf voli splašili; 23 jih je zbezljalo in niso jih mogli ujeti. Uradnik me je prosil, naj mu to naznanilo potrdim in obljubim, da bom vole lovil in jih potem poslal v Livno. Potrdil sem le, da mi je naznanil o izgubljenih volih. Za me in za posadko je bila to rešitev. Odposlal sem patrole na vse kraje dve milji daleč in ukazal prebivalcem prignati vsakega ujetega vola v Dolnji Vakuf ter zažugal, da zadene ostra kazen one, ki bi se protivili temu ukazu.

Vseh 23 volov sicer niso ujeli, a ujeli so jih toliko, da smo imeli zadosti mesa za posadko in za izprevode, ki so počivali v Dolnjem Vakufu in prejemali tukaj kosilo ali menažo.

Mohamedansko prebivalstvo v Dolnjem Vakufu se ni moglo sprijazniti z okupacijo; bilo je vrh tega zeló nezaupno in se je še vedno nadejalo, da bo boj pri Livnu končal srečno za nje. Kristjani so bili na naši strani in od teh sem zvedel, da me bodo Turki napadli, ko zvedó, da je njih stvar v Livnu iztekla ugodno. Zaradi teh poročil sem ukrenil vse potrebne priprave za slučaj napada in sem se hotel tudi prepričati, ali je posadka pripravna za boj.

Nekega dne sem se napotil sam črez črto poljske straže, ki je bila postavljena na severnozapadni strani v dolini reke Vrbasa. Šel sem tako daleč v hosto, da me poljska straža ni videla, in se tam postavil na kraj, odkoder sem videl stražo in pa stran mesta, obrnjenega proti meni. Straži sem povedal, da grem ogledovat svet in ji ukazal, naj pazi na moje znamenje ali klicanje.

Za nekoliko časa ustrelim, malo počakam in zopet ustrelim hitro dvakrat zaporedoma; nato se napotim na vzvišeni prostor in vidim, da je stala poljska straža, broječa 4 može (okolnosti niso dopuščale, da bi se bila sestavila iz več mož), za boj pripravljena poleg vedéte (mož, ki pazi na vse strani); kmalu pa je skočila v zakop ali šanco in tam ostala pripravljena za streljanje z nasajenim bodalom, dočim je en mož letel, kar je mogel, proti Dolnjemu Vakufu. Že na koncu mesta ga sreča patrola, katero je vodil stotniji dodeljen poročnik in ki je šla tudi v najhitrejšem koraku poljski straži na pomoč. Patrola je štela 6 mož. Dospevši do poljske straže, je zvedel poročnik od poveljnika te straže, kako stoji stvar, in potem se je napotil s patrolo proti kraju, kjer se je streljalo.

Šel sem patroli naproti; možje so bili na videz res veseli, ko so me zagledali. Poročnik mi je naznanil, da se je streljanje slišalo v mesto in da je dnevni desetnik takoj zaklical: „Pod orožje!“ (alarm), ne da bi to zaukazal trobiti. Posadka se je hitro zbrala na odločenem kraju pod vodstvom narednika, poročnik pa je hitel s šestimi moži sem, da se prepriča o strelih.

Sploh sem bil s pripravo za boj zadovoljen, samo dvomil sem, naj li grajam poljsko stražo ali ne, ker mi ni prišla na pomoč, ko sem trikrat ustrelil, saj je vendar vedela, da sem sam zunaj črte prednjih straž; na drugi strani pa je bilo njeno obnašanje v toliko uspešno, da se je pripravila v zakopih dobro za boj in bi bila tam vztrajala tako dolgo, da bi bila prišla pomoč. Tako sem razsodil o obnašanju poljske straže. Poročnika pa sem pohvalil zavoljo njegovega hitrega in srčnega obnašanja.

Ko sem dospel domov, je tudi polstotnija stala na odločenem kraju za boj pripravljena; tudi ostali dve poljski straži sta se že bili obvestili o tem streljanju.

Pozneje sem bil prijetno presenečen, ko sem zvedel, da so vojaki sami obsojali obnašanje poveljnika poljske straže in trdili, da bi bila morala hiteti straža brez ozira takoj naprej, ko je zaslišala streljanje, da pomaga in varuje stotnika, ki je bil sam in v nevarnosti.

* * *

Med obleganjem Livna je bil položaj v Dolnjem Vakufu zelo nevaren. Kristjani so nam bili jako zvesti in so poveljniku pripovedovali, da je v okolici severnozahodno od mesta polno vstašev, ki nameravajo napasti posadko, če bi se slabo godilo cesarskim pri Livnu.

Istinito se je ropala v kristjanskih selih živina. Oropanci so se vedno zatekali k meni, me prosili pomoči, a nisem jim mogel pomagati, kakor bi bil rad, zakaj s posadko nisem smel delati potrate.

Dne 29. kimavca pa se je pripetil rop, ki je resnično zahteval mojega posredovanja. V noči od 28. do 29. kimavca je prišla hajduška četa pod vodstvom vstaša Prodaniča v selo Obrče severno od Livna, ugrabila hčerko Stano iz premožne rodbine Maretičeve, potem nekoliko konj, oslov in krav. Pri tej priliki je bil brat Stane, ki je branil rop svoje sestre, težko ranjen; v isti noči so lopovi ne daleč od Dolnjega Vakufa vlomili v dvor bega Terkaca ter ugrabili govejo živino in dva

konja. Obe rodbini sta prosili pomoči, posebno je bila mati Stane Maretičeve vsa obupana.

Obema strankama sem pojasnil, da takoj nikakor ne morem pomagati, ker moram imeti vojake za cestno varstvo.

Sklenil sem bil sicer to pot pomagati, a te svoje nakane nisem smel razodeti nikomur zato, da je ostal moj namen skrit do izvršitve.

Drugega dne ob dveh po noči sem ukazal patroli, da mi je pripeljala srbskega popa na stanovanje; ob enem je dnevni desetnik vzbudil prvi vod stotnije, ki je moral takoj kuhati kavo, se oborožiti samo s puško, strelivom in torbico ter biti pripravljen ob treh ponoči za odhod.

Srbskemu popu, ki je mislil, da je ujet, sem rekel: „Ti mi boš šel kazat pot do sela Prodaničevega, kjer upamo zasačiti zločince, ukradeno živino in ugrabljeno dekle; ob treh odrinemo. Pred odhodom boš pil z menoj kavo, ostal pri meni in ne boš govoril z nikomer nič.“ Pop mi je odgovoril: „Gospodine, pot ti pokažem, a opozarjam te, da je do tja tri ure hodá; vzemi mnogo vojakov s seboj, ker so trije bratje Prodaniči zeló siloviti, dobro oboroženi in njih kula (hiša) je iz kamenja zidana kakor trdnjava. Kdo ve, koliko zločincev je tam?“

„Le tiho; glavna stvar je, da dospemo tja neopaženi in da se nam tolovaji ne izmuznejo; zato nisem o tem lovu prej nič omenil nikomur, tudi tebi ne.“

Ob treh smo odrinili, pop pri prednjem varstvu za kažipota. Ostro sem zažugal, da naj nas tako vodi, da neopaženi dospemo do kraja, odkoder bomo lahko videli poslopje in okolico.

Ponočna hoja je bila jako težavna; oddelek je korakal po ozki stezici na desnem bregu reke Vrbasa. Dolina ni širša nego struga, po kateri teče Vrbas; na obeh straneh so strmi bregovi, obrastli z grmičevjem. Ko se je začelo daniti, smo zapustili stezico in začeli lesti navkreber, zakaj po mnenju popa leži kula Prodaničeva na robu širokega slemena, čigar bregovi se spuščajo proti reki Vrbasu.

Da se podjetje ne prenagli, sem šel sam k prednjemu varstvu. Ko smo bili že blizu roba, mi pokaže pop griček na bregu, odkoder smo mogli opazovati kulo, ne da bi nas bil kdo videl.

Na ta deloma z grmovjem obrastli griček smo torej korakali, pop naprej, jaz pa za njim.

Hipoma obstane pop in mi pokaže kulo v daljavi dveh kilometrov. Prednjemu varstvu sem zaukazal: „Stojte, na tla!“ Tudi oddelek, ki je korakal še vzadi, je prišel sem in se ulegel na trebuh.

Ogledal sem si kulo in zemljišče okoli nje ter razvidel, da je težko priti z vsemi vojaki do nje. Zapovedal sem torej naslednje: „Dve patroli, vsaka s tremi možmi, se morata plaziti ob bregu, in sicer tako nizko, da jih v kuli nihče ne zapazi. Ena izmed teh se potem postavi na robu brega proti Vrbasu tako, da kulo dobro vidi; druga se mora plaziti še dalje, kreniti potem na desno in dospeti na mesto za hrbtom kule; tretja patrola tudi s tremi možmi stopaj brzih korakov na stališče, že prej ji zaznamovano, na vzhodni strani kule. Vse tri patrole naj se nato obrnejo proti kuli in pazijo, da jim nihče ne uide. Na moške begune, ki na klic: Stoj! ne slušajo, se mora streljati.“

Črez pol ure sta patroli na vzhodni in zahodni strani že stali na odkazanih mestih; patrole na severni strani nisem videl. Še le zdaj smo se začeli pomikati proti kuli, prednja patrola v bojni črti.

Nikogar nismo zapazili ali videli. Prednje varstvo je imelo povelje, se takoj ustaviti in pripraviti za boj, ko bi sovražnik začel streljati na njo.

Poslopje je bila lepa, kamenita hiša z malimi okni, vrata proti vzhodu. Na vzhodni strani sta bila dva večja hleva, veliki kupi žita in dva voza, obložena s snopjem.

Ko sem imel še dve sto korakov do kule, nisem mogel zaradi žitnih kupov in vozov več pregledati okolice tega poslopja; ukazal sem oddelku, naj se ustavi, sam sem pa šel do žitnih kupov, ki sta bila oddaljena 50 korakov. Ko sem prišel blizu, se mi je zdelo, da leži na enem obloženih voz človek; napel sem petelina na samokresu, stopil še za dva koraka naprej ter videl dva druga moža, ki sta čepela za žitnimi kupi in me debelo gledala. Takoj sem jima zaklical: „Kdor se gane, ga ustrelim.“ Možu, ki je ležal na vozu, sem ukazal se splaziti na moji strani na tla, kar je takoj storil in pripomnil: „Gospodine, mi smo poštenjaki.“ Na vprašanje: „Ste li Prodaniči?“ je odgovoril: „Da, gospodine, vsi trije smo bratje Prodaniči.“ Nato sem ukazal vsem trem iti do naših vojakov in pripomnil, kdor bi izkušal uiti, bo ustreljen; zakaj hišo so obkolili vojaki.

Govornik je rekel: „Gospodine, to nam je znano, zato smo se hoteli skriti.“

Dospevši do našega oddelka, sem jih vprašal: „Kdo izmed vas je gospodar te kule?“ Oni, ki je ležal na vozu, odgovori: „Gospodine, gospodar sem jaz.“ Potem nadaljujem: „Tedaj si ti tisti, ki je v Obrčah odgnal živino in uropal Stano Maretičevo; kje je deklica in kje ugrabljena živina?“

Turčin zavrne: „Gospodine, niti jaz, niti moji bratje, temveč drugi so odgnali živino; jaz sem šel le z njimi, da sem varoval Stano, ki jo hočem poročiti; ona ni bila ugrabljena, ampak je šla sama prostovoljno z menoj; pa saj se je že zopet povrnila domov k materi.“

Med tem stopi iz hiše častitljiva starka ter mi jokaje reče: „Gospodine, jaz sem vdova in mati teh treh. Bili so po nedolžnem od drugih toženi iz nevoščljivosti, ker smo premožni.“ Jaz pa odvrnem, rekoč: „Če ste res nedolžni, bom kmalu videl; dal bom natanko preiskati najprej hišo, potem hleve in skednje, in če najdemo, kar iščemo, vas bomo vse zvezali in peljali v Travnik k sodišču, kjer boste morali dolgo čakati, predno zagledate zopet beli dan. Zdaj pa pojdi takoj v hišo in odpri vse prostore od podstrešja do kleti, ker vidim na linah, da imate globoko klet.“ Sinovi zopet zagotavljajo s solzami v očeh, da so nedolžni.

Ukazal sem dvema podčastnikoma s šestimi možmi, naj natanko preiščeta vso hišo in njene prostore; vzela sta starko s seboj in šla v hišo.

Stopivši v vežo, je ukazal podčastnik starki, naj odpre železna vrata, ki so zapirala klet. Ko se je to zgodilo, pride po stopnicah iz

kleti dvajsetletno, zalo dekle ter pozdravi vojake, rekoč: „Tukaj sem, dobro došli!“

V hlevih pa nismo našli ugrabljene živine, ker so jo odgnali na planine.

Deklica, vprašana, kako so jo ugrabili, je rekla, kažoč na najstarejšega izmed treh bratov: „Tá-le je prišel po noči z več drugimi, je odgnal našo živino, mene pa s silo posadil na mezga ter me privedel sem. Prodanič mi je zagotavljal, da se mi ne bo nič žalega pripetilo, samo vzeti ga moram za moža; ko smo danes zjutraj zagledali vojake, so hoteli bratje bežati, mene pa je starka zaprla v klet in me svarila, naj se le mirno obnašam; ugrabljeno živino pa so odgnali takoj na planino.“

Po dveurnem počivanju smo zopet odrinili proti Dolnjemu Vakufu. Najstarejšega Prodaniča, ki se mu je dokazalo zločinstvo ropa, smo zvezali in vzeli s seboj ter ga izročili sodišču v Travniku.

Da se ognem slabemu potu v dolini reke Vrbasa, sem se povrnil skoz Babino selo in Savlje ter izročil deklico Stano njeni rodbini.

Nismo še korakali pol ure, kar zagledamo od vzhoda sem temne gruče, enake vojakom v bojni vrsti. Mislil sem, da so vstaši, zato sem se pripravil za boj in rekel, da se sme streljati še le tedaj, ko bom ukazal. Čim bolj smo se bližali drug drugemu, tem bolj smo spoznavali, da se nam bližajo naši. Bilo je pol stotnije 53. pešpolka, katero je poslalo mestno poveljništvo v Travniku proti tolovajskim četam in ki smo jih imeli sprva za vstaše. Polstotnija, vesela, da smo že mi izvršili njeno nalogo, se je takoj povrnila v Travnik.

V Savljah so sprejeli stariši veselega srca svojo hčer Stano Maretičevo, tolovaja Prodaniča sem pa izročil sodišču v Travniku, ki ga je obsodilo v triletno ječo in povrnitev ugrabljene živine.

Livno in njegova okolica.

Ker se vsa bojna početja pri Livnu opirajo več ali manj na kakovost zemljišča, hočem nekoliko izpregovoriti o legi tega mesta in o njegovi okolici.

Ako se pripelješ s parobrodom v dalmatinsko mesto Spljet in kreneš potem po glavni cesti, ki vodi proti severovzhodu v Sinj, dospeš v kakih dvanajstih urah v prijazno bosensko mesto Livno. Livno leži na obronku ali bregu gore Kruči. Na severu in vzhodu ga obdajata gori Kruči in Vrbovnik z grebenom Borova glava in s strminami „Crvenice stiene“, na jugu pa Tušnica planina s svojim predgorjem; proti jugozapadu in zapadu se razprostira do Han-Prologa kakih 12 kilometrov široko Livansko polje, po katerem vodi cesta, zgrajena od avstrijske ženijske stotnije, v Dalmacijo.

Ako korakaš tedaj od južne ali zahodne strani proti mestu, ti kaže Livno že od daleč svoje prijazno lice; če pa prideš od severa ali vzhoda, ga ne vidiš prej, da stojiš pred njim. Na zapadni strani so obronki gore Kruči kar prelomljeni in visé navpično v dolino. Iz jame, ki se nahaja v tej strmini kakih 25 metrov od tal, izvira Bi-

strica nalik Savici nad Bohinjskim jezerom in je takoj tam, kamor pada, tako globoka, da se lahko koplješ v njej. Ta reka teče vzdolž nižave in se slednjič pod imenom Ploča izgubi v nekem požiralniku Prološkega gorovja.

Vzhodno od bistriškega izvirka je stena na severni in severnovzhodni strani le v visokosti kakih 20 metrov skrajno strma, potem pa prehaja polagoma v ravan. Prihod v mesto od tega kraja je jako težaven, če ne popolnoma nemogoč. Črez „Crvenice stiene“ vodi le mala steza. Pod temi strminami stoji gornje, ali ker stanujejo tu samo Turki, tudi turško mesto ali trdnjava. V spodnjem delu in na obeh straneh Bistrice prebivajo večinoma kristjani; zaradi tega nazivljejo

Mošeja „Glavica“ z okolico v Livnu.

ta predel mesto kristjanov. Trdnjavo obdaja 5 metrov visok zid. Na vseh straneh stojijo 100 do 200 korakov vsaksebi kule ali stolpom podobna, debelo zidana poslopja, ki so bila tako prostorna, da so mogli Turki v njih poleg topov vzdrževati celó govejo živino in drobnico, katero so potrebovali za živež. Najimenitnejše so bile na severni strani: Krnac- in Efrem-kula; na severovzhodu: Veis- in Glanac-kula; na jugu: Velika vrata; na zapadni strani: Glavica-baterija in Sarampol-vrata. Proti severozapadu so bile tri stražnice potisnjene naprej.

Za streljanje so bile pri vseh kulah v zid napravljene puškarice ali line.

Bližati se Livnu, razen po cesti, je zaradi raztrganega kraškega zemljišča jako težavno, skoro nemogoče pa je, dalje časa bivati na gorah Kručiju in Vrbovniku, posebno po letu zaradi pomanjkanja vode.

Iz tega kratkega popisa vidiš, da je Livno že po naravi jako utrjeno mesto. Ako se še pomisli, da so bili v njem prebivalci najbolj zagrizeni turški vstaši, potem je lahko umevno, da nam je bilo treti trde orehe.

* * *

Te zagrizenosti livanskih vstašev pa ni pripisovati samo okolnosti, da je to mesto precej oddaljeno od onih glavnih črt, po katerih so se pomikali l. 1878. avstrijski glavni vojni oddelki, temveč zvijači vstaških poglavarjev. Le-ti so spretno tajili preprostemu narodu vse uspehe avstrijske vojske; celó resnico, da je Sarajevo že v avstrijskih rokah, so zanikavali.

Pripovedovali pa so o mnogovrstnih sijajnih zmagah, katere so si baje priborili vstaši. Da je spričo tega vedno bolj rastel vstašem greben, je samo ob sebi umevno.

Po poročilih očetov frančiškanov v samostanu Gorici je štelo mesto Livno štiri do pet tisoč Turkov in ravno toliko kristjanov; bilo je tedaj razcepljeno v dve stranki. Manjša stranka, večinoma stranka posestnikov, je bila za avstrijsko vlado, druga večja stranka, obstoječa iz nižjih slojev, na čelu jim begi Derviš, Mahmud, Mahumed Bušatelja in Agan Čižmič, pa je bila za upor do skrajnosti.

Vstaši so imeli 2029 pravih ali regularnih turških vojakov in 3000 nevajenih ali neregularnih bojevnikov, skupaj 5029 mož in 15 topov. Ker ni bilo nakani vstaškega poveljnika — da se bo ogibal boja na planem in se branil le v trdnjavi — popolnoma zaupati, in ker je bilo na drugi strani tudi mogoče, da vstaši ostavijo Livno, predno ga obkolimo, je vojvoda Virtemberški sklenil zmanjšati obroč okoli Livna in zasesti obvodno črto tako gosto, da se mu miš skoz njo ne ukrade.

Po tem načrtu so obkolile Livno dne 26. kimavca štiri brigade, in sicer se je ustavila tretja gorska brigada na vzhodni strani na cesti vštric vasi Dobro, prva pa se je pomaknila na jugu do Žabljaka in Studbe, kjer je naletela na vstaško četo. Po kratkem boju, v katerem je bil turški kolovodja in poveljnik beg Agan Čižmič ranjen, so se vstaši vrnili v Livno; druga gorska brigada na severni strani je prišla do Potočanj in reservna brigada na zapadu je pri Zastini zaprla pot in zasedla most črez potok Studbo ter se zvezala na severu z drugo in na jugu s prvo gorsko brigado.

Dne 26. kimavca popoldne je 28 topov zrlo s svojimi pogubosnimi žreli proti Livnu. Samo ena poveljka in Livno bi ležalo v razvalinah.

Naš poveljnik noče žrtvovati niti enega vojaka, samo s temi silovitimi stroji hoče ukrotiti upornike.

Polkovnik Priger in stotnik Stromajer na delu.

Omenil sem že zgoraj, da je polkovnik Priger 18. kimavca ob 6. uri zjutraj odkorakal z dvema bataljonoma iz Travnika v Dolnji Vakuf in da je drugi dan poslal prvo in drugo stotnijo pod poveljstvom

stvom stotnika Stromajerja v že znano mesto Bugojno ter mu naročil, da pozveduje o sovražniku in njegovih nakanah.

Priger je zopet postavil pravega moža na pravo mesto. Stromajer, ki je bil v bugojnskem samostanu že znan, je dobro vedel, da vodi pot do pravih in zanesljivih poročil o vstaših le skoz ta samostan.

Tukaj se je osnovalo pravilno občevanje med bugojnskim in livanskim samostanom. Kristjanski poslanci ali sli so neumorno švigali sem in tja ter nosili pisma, v katerih so redovniki natančno poročali o tedanjih razmerah v Livnu in so celó prilagali pismom načrte o livanski trdnjavi. Tem pobožnim redovnikom vendar ni bilo jasno, zakaj se cesarska vojska obotavlja in tako dolgo ne zasede Livna in okolice. Predstojnik goriškega samostana pri Livnu je v nekem pismu med drugim tudi prav šaljivo vprašal: „Zakaj se mačka tako dolgo igra z miško?“

Delavnost, katero je razvijal tukaj naš stotnik, je res nepopisna in občudovanja vredna. S pravim vojaškim razumom je izvrševal svojo nalogo; še tako majhno novico o sovražniku je umel vedno prav razlagati. Svoje naloge se je skrbno lotil; spal ni nič, noč in dan je premišljal, kako bi zvedel to in ono. Drugo jutro je že tekel poslanec proti Livnu. Znal je pa tudi porabiti v to svrho svoje častnike; vsi so morali z njim misliti, z njim delati. Enemu je narekoval, drugi je risal načrtke ali skice in tretji je ustavljal potnike in jih izpraševal o vstaših in primerjal njih izreke z že znanimi novicami; četrti je vodil patrolo in popraševal v daljavi o neprijatelju, peti je popravljal pota, šesti nadzoroval službo na stražah; ulanci so dirjali v tabor in iz tabora ter donašali nova povelja in odnašali poročila o vstaših vrhovnemu poveljništvu v Travnik.

Poročila in načrtki so bili tako jasni in tako prepričevalni, da so se dala po njih prav lahko predočiti vsa početja vstašev in tudi krajevne razmere livanskega mesta in njegove okolice.

Vojvoda Virtemberški je bil neizrečeno zadovoljen z uspehi tega pozvedovanja in se je večkrat izrazil, da je pravi mož na pravem mestu.

Razume se samo ob sebi, da so bili tega visokega priznanja deležni tudi frančiškani obeh samostanov v Bugojnu in v Gorici. Stromajerjeva izredna požrtvovalnost v službi in redki čut v izpolnjevanju svoje dolžnosti pa sta tudi pripomogla med drugim k imenitni odliki, ki se mu je priznala pozneje.

Po tridnevnem bivanju v Dolnjem Vakufu in v Bugojnu se je napotil polkovnik Priger na višje povelje dne 22. kimavca proti Kupreži, kjer je nadalje pozvedoval o vstaših.

Pred odhodom iz Bugojna v Kuprež pa je dal polkovnik Priger poročniku Modrijanu povelje, o katerem pripoveduje ta častnik takó-le:

Dne 21. kimavca ob 12. uri po noči me pokliče polkovnik Priger ter mi zaukaže, naj se poslužim navzočnega Bosnjaka za kažipota in odrinem v vas vzhodno od Bugojna. Tam naj razpustim zborovanje begov iz Bosenske in Vrbske doline. Koliko mož naj vzamem s seboj, mi je bilo dano na voljo.

Ko sem vprašal pri stotniji, kdo hoče iti prostovoljno z menoj, so se vsi oglasili. Izbral sem si 50 mož in odrinil v največjem dežju. Kažipotu sem pa zažugal, da ga zabodem na mestu, če bi nas zapeljal v kakšno zasedo.

Črez reko Vrbas ni bilo mostú; morali smo jo torej prebresti, kar je bilo pri deževnem vremenu in v temni noči zeló nevarno, ker je bila reka narastla; a hvala Bogu, prebredli smo jo srečno brez nezgod. Korakali smo potem po tihem v črni noči vedno dalje in dalje, navkreber, po omehčanem in podrsljivem zemljišču. Slednjič proti 5. uri zjutraj zagledamo v daljavi selo z nekaterimi pobeljenimi hišami. Vprašam vodnika, je li to vas, kjer zborujejo begi. „Da, gospodine," mi je odgovoril kažipot. Zdaj obstojim, razdelim ljudi v patrole po 5 mož in jim zaukažem vas tako obkoliti, da patrole še vidijo druga drugo. Kdorkoli se prikaže iz vasi in ne obstane na klic: Stoj! se mora prebosti in posekati, streljati pa se sme še le v slučaju, ako bi bilo to neizogibno potrebno; 12 mož sem si pridržal za preiskavo v vasi. Ko sem bil vse potrebno ukrenil, sem se ozrl po kažipotu, a o tem ni bilo več sledú; izginil je kakor kafra. Resno sem se poprijel dela, vsako obotavljanje bi bilo napačno, zakaj vsak trenutek utegne napočiti jutranja zarja. V selu je bilo vse tako tiho, da je človek nehoté mislil, da ni žive duše notri; le sem in tja je zalajala kakšna žival pasjega plemena.

Dolgo smo iskali, ne da bi bili prišli na sled zborovalcem. Hotel sem že preiskavo ustaviti, ker sem mislil, da se je zborovanje že izvršilo in da so udeležniki odšli, kar mi izporoči odposlan vojak: „Gospod poročnik, tam-le v hlevu sem videl mnogo konj." Napotim se v označeni hlev in tu res najdem obrzdane in osedlane konje, ki so bili obloženi s puškami, samokresi in usnjatimi torbicami, poleg njih so pa trdo spali sluge. Te smo vzbudili, ob enem jim pa tudi zažugali, naj bodo tihi in mirni, sicer vsakega, ki bi hotel uiti, ustrelimo na mestu. Prepričan sem bil zdaj, da tudi gospodarji teh konj in slug niso daleč. Štirim možem sem ukazal stražiti sluge in konje, z drugimi sem pa dalje zasledoval zborovalce in jih tudi kmalu našel. V prvem nadstropju majhne neznatne hiše, kamor se je moglo priti le po pristavljeni lestvici, sem našel svoje ptičke, ki so spali, kakor bi bili mrtvi, in ogenj, pri katerem so kuhali kavo in čaj, je bil še živ. Ko sem postavil vojake v vrsto, pripravno za streljanje, zakličem s polnim glasom: „Vstanite!" Obrazi, katere so od zaspanosti pijani in vrtoglavi Turčini iztegovali, so bili strašni; segali so po puškah, a tudi teh niso dosegli, ker so bili vsi brljavi. Ponovil sem še enkrat: „Vstanite!" Nato je vstal častitljiv starček z belo brado in rekel: „Izdani smo!" Ta me je poprosil, naj jim dovolim, da se umijejo, kar sem jim tudi privolil. Orožje, katero so imeli pri sebi, pa sem uničil, ker ga nisem mogel vzeti s seboj.

Potem sem zbral vojake, spravil ujetnike s konji vred v sredo in odrinil proti Bugojnu, ne da bi bili prebivalci kaj slutili o tem dogodku. Dospevši v Bugojno, sem izročil vso druhal mestnemu zapovedovalcu nadporočniku Skremu 17. pešpolka. Imena ujetnikov si nisem zapomnil. Pozneje mi je polkovnik Priger pravil, da je imela ta ekspe-

dicija izredne uspehe in da je bil med ujetniki tudi neki Hadži-Loja, brat znanega Hadži-Loje, ki je bil pri Sarajevu ujet in potem zaprt v Jožefovem na Češkem.

Po več nego dvajseturni hoji sem dospel še le po noči v Kuprež, kamor je prikorakal ta dan tudi polk.

Dogodki v taboru pri Kupražu.

Dne 23. kimavca so dospeli zadnji oddelki 2. gorske brigade za nami in se utaborili na visoki planjavi pri Kupražu, ki je kakih 35 kilometrov oddaljen od Livna. Vedelo se je že, da nas v Livnu čaka kakih 5000 turških vstašev in da se utegnejo približati celó Kupražu. Nevarnost je bila torej že precej velika; največje pozornosti in rekel bi tudi najsrčnejšega poveljnika je bilo treba spredaj; in res jo odmaha major Kerček na prednje straže.

Bil sem poveljnik glavne straže št. 3. na holmcu poleg pota, ki vodi iz Kupreža proti Livnu. Poljske straže z vedetami so že stale na odkazanih prostorih in patrole so tudi že odšle, ko zvem, da naznanja osebni uradni list, ki je prišel pred kratkim s pošto, mnogim tovarišem veselo povišanje, med temi tudi mojemu tovarišu, ki je stal kakih 2000 korakov na levi strani od mene na glavni straži št. 4.

Ležem na trebuh (tak je bil naš položaj, kadar smo hoteli pisati), častitam tovarišu in priloživši šivanko in štiri srebrne zvezde, odpošljem pismo po patroli na glavno stražo št. 4.

Da sem imel pri sebi šivanko, temu se gotovo ne bo nihče čudil, da sem pa zvezde nosil s seboj, to se bo morda zdelo smešno tistemu, ki je vedel, da sem bil poročnik še le 2 leti in 10 mesecev.

Pred odhodom iz Trsta v Bosno sem si mislil: Vojska bo huda, mnogo prednikov se bo preselilo v krtovo deželo; da bi se pa tudi meni kaj takega utegnilo pripetiti, o tem še sanjal nisem; zato sem kupil cel „tucat“ zvezd in jih nosil vedno pri sebi, ali žalibože, sebi nisem delal veselja z njimi, ampak drugim. Iz tega je razvidno, da sem dober človek in podoben hrastu, ki daje kapice sinovom, sam jih pa ne rabi.

Nekak vrišč prihaja od levega krila. Kaj more to biti; je li glavna straža tam napadena?

Hitro puške v roke! — Še nisem tja odposlal patrole, kar zaslišim „živio“-klice. Pogledam z daljnovidom in zapazim, da prenašata dva kranjska korenjaka poveljnika glavne straže štev. 4. na širokih ramah, drugi pa mečejo kape visoko v zrak. Takoj sem uganil. To veselje je povzročilo moje pisemce. Sedaj nisem odposlal patrole, temveč zapovedal sem vojakom, ki so stali pod puškami, naj odstopijo.

Vem, da se Jaka Modrijan še danes živo spominja te vesele dogodbice. Zvedel je še pred bitko, kako radi ga imajo fantje — te poštene kranjske duše — in kako mu zaupajo!

Jaka, trda kranjska korenina, si je pa tudi, da malo kdo tako, znal pridobiti zaupanje svojih podložnikov, zakaj potegoval se je za nje pri vsaki priložnosti.

Na višje povelje je moralo moštvo Jakovega oddelka neko orodje, ki je bilo odveč, prenašati od postaje do postaje. Nekoliko dnij je Jaka to povelje izvrševal, kakor se spodobi pravemu vojaku, misleč, da prevzame to orodje kmalu kdo drug. Ker se pa to ni zgodilo in so nekateri vojaki, ki so razen svoje oprave prenašali tudi to orodje. jeli pešati, poprosi Jaka, naj se mu to breme odvzame. Prošnja se mu odbije, toda Jaka se poteguje dalje. Bil sem navzoč, ko je po hudem tresku in blisku vendarle dosegel, kar je spoznal za pravo, zakaj drugi dan je nosil omenjeno orodje drug vod.

Črna noč je nastopila, straže so se pomnožile. Do polnoči vse tiho, le sem pa tja se čuje klic naših straž in patrol. Bila je ura pol štirih, tema je jela jemati slovo, kar se zasliši kratko peketanje konj. — Pozor! — Sedaj hitim k poljski straži, ki je stala na poti kakih 400 korakov pred menoj. Dva Turčina na konjih, do zob oborožena sta prijahala; videlo se je, da sta vstaša. — Pok! — Eden konjikov vzklikne: „Gjaver!“ in nekaj mu pade iz rok. Oba kreneta nazaj; videti je bilo, da je bil tisti, ki je izustil psovko, ranjen v desno roko, kar je tudi potrdil handžar, ki mu je padel iz desnice in katerega je pozneje pobrala patrola. Prednje straže so bile s tem strelom alarmirane, vse je stalo na nogah in vleklo na uho, od katere strani bo zopet primahal zagrizeni Turčin.

Kuprež.*

Beli dan je vedno bolj preganjal črno noč in kmalu je priplavalo na jutranjem nebu zlato solnce. V taboru je vse živo, zajutrk se deli. Prednjim stražam je bilo prepovedano kuriti in kuhati. Že smo mislili, da nam danes ne bo treba dražiti želodca s črno kavo, kar se začnejo pomikati mali oddelki s kotliči v rokah proti nam. Precej smo jo uganili, da nas ni pozabil skrbni oče polkovnik Priger v svoji znani dobrotljivosti. Nasrkali smo se črne kave in ogreli z njo malo želodce ter bili potem veseli in čvrsti, kakor da bi bili ležali na najmehkejših posteljah.

Ura je kazala sedem. Prednje varstvo je že odhajalo iz tabora. Bliža se tedaj tudi nam rešilna ura. Konec kolone, kamor se imajo uvrstiti prednje straže, je že dospel do nas. Razvrstitev v kolono je hitro končana. Pot je sicer slaba, ali navzlic temu se stopa čvrsto in vse se veseli boja s Turkom; prvi bataljon pa je še vrh tega bil vesel prestalih težav in premaganega zaspanca na prednjih stražah v prvi noči.

Druga noč na prednji straži. Pipec preganja spanec.

Ko smo imeli Kuprež 5 kilometrov za hrbtom, so se jeli dreviti sivi oblaki na sinjem nebu in so nam zakrili zlato solnce; sicer se med potem do Švice, kjer smo se zopet utaborili, ni pripetilo nič posebnega.

Prednje straže je postavil dne 25. kimavca 26. pešpolk, a glavno stražo v taboru, pol stotnije močno, je preskrbel 1. bataljon. Jaz sem bil svoboden in akoravno nisem bil nič kaj truden, sem bil vendarle vesel svobodnega časa, zakaj treba je bilo spraviti v red marsikaj pri oddelku.

Sluge svobodnih častnikov so najprej postavili šator, katerega smo vzeli Turčinu pri Jajcu, in potem so nam postlali z mrvo. Ko je bilo pri stotnijah vse v redu in je meso že vrelo v kotličih, so posedli tudi častniki v šatoru na mehka tla.

Prištedili smo ta dan kosilo ali pa večerjo, pa sam ne vem, zakaj; ko nam je kuhar prinesel kosilo, je bilo že čas večerje. Meso se je kuhalo in vrelo cele tri ure in je bilo še trdo kakor usnje. Temu se ni čuditi, ker vol je prišel s polkom v tabor še živ, bil tu pobit in še gorak vržen v kotliče.

Te skromne hrane sem imel kmalu dosti. Dam si črevlje sezuti in ravno hvalim Boga, da se bom mogel po dolgem času vendar zopet naspati na suhem, kar stopi pribočnik prvega bataljona v šator in pravi: „Na severozahodni strani ena luknja še ni zamašena, na višje povelje ima to luknjo zamašiti polovica druge stotnije.“ Za poveljnika tega zamaška, ki je moral korakati na prednje straže, sem bil imenovan zopet jaz. Tiho, brez ugovora, kakor se spodobi pravemu vojaku, se obujem, poberem svoja kopita in zapustim šator, v katerem sem se hotel črez noč malo okrepčati.

Ko pridem ob 8. uri zvečer k stotniji, je ta ravno menažirala. Velim fantom, naj hitro spravijo menažo pod streho, ker gremo potem zopet na prednje straže. Kdor misli, da je le eden izmed teh, ki so morali iti z menoj, kaj zarenčal, se zeló moti. Ukati so hoteli od samega veselja in ponosa, ali pustil jim tega nisem, ker je bilo prepovedano.

Fantje prvega bataljona so bili že malo razvajeni in so mislili, da imajo vse častne naloge „v najemu“; skoro žalostni so bili vsekdar, ako jim je 3. bataljon sem pa tja prevzel kak posel; ostalega bataljona se jim pa ni bilo treba bati, ker se je hrabro in vztrajno držal prateža in tako izvrstno porival topove, da jih je naš divizijonar očitno pohvalil.

V desetih minutah sta bila 3. in 4. vod druge stotnije za odhod pripravljena. Pregledati (vizitirati) jih nisem mogel, ker je bilo zeló temno in so nam bile pošle tudi sveče v svetilnicah. Vprašal sem samo, je li vsak zdrav in ima li dosti streliva pri sebi. Bilo je vse v redu in tudi Pipec ima že kovčeg na hrbtu. Poprosim natančnega povelja. Pokazala se mi je samo z roko smer, v kateri naj korakam na visoko planino in tam zamašim luknjo, da Turek, ki stoji v Livnu,

kakih 16 kilometrov proč, ne pridere v tabor. Res, bilo je nemogoče, mi o poti na planino povedati kaj bolj določnega, ker je bila noč tako temna, da se je dalje segalo nego videlo. Bog in sreča junaška mi bosta pomagala, si mislim in odrinem.

Nisem še dolgo taval v temi, kar zapazim, da brli v bližnji bosenski koči luč. Vzamem dva vojaka s seboj in vstopim, rekoč: „Dober večer, bratko! Ne boj se, posveti in pokaži mi pot na planino!“ Starček, ki je sedel na tleh in luščil fižol, je bil kakih 60 let star; njegova, okoli 40 let stara žena, katera je sedela poleg njega in mu pomagala pri delu, se je tresla od strahú po vsem životu in osemnajstletna hčerka je zbežala v hlev in se skrila tam.

Ko je starec videl, da smo dobri ljudje in da se mu ne bo nič žalega zgodilo, je poklical Maro iz hleva, vzel svetilnico, zaklenil vrata in nam šel svetit in kazat pot na visoko planino.

Ljudska veselica na kupreškem polju.*

Po kozji poti smo se razvrstili kakor gosi drug za drugim in ob desetih po noči smo jo srečno primahali na planino, kjer je silovito brila mrzla burja.

Utaboriti se vrh gore, bi bilo slabo za moštvo, ker je bilo vsled težavne hoje vse potno. Dolžan skrbeti za zdravje svojih ljudij, sem poiskal zavetišča. Svet je bil kamenit, gol in dolinast kakor na Krasu. Peljal sem utrujene in potne vojake v neko kotlu podobno dolino in ukazal, naj sedejo ondi s puško v roki.

Napačno bi bilo, ako bi vsi ostali tukaj. Treba je bilo varstva za lastno kožo. Najprej sem postavil ob robu doline štiri straže in odposlal malo patrolo, da pregleda okolico. Ta se je kmalu vrnila in izporočila, da kuri nekdo na bližnjih višavah na levo in desno od nas. Odposlal sem dva podčastnika na patrolo s poveljem, naj gresta pogledat, kdo kuri, in ako bo mogoče dobiti drv in vode, naj prineseta te potrebščine s seboj, zakaj ljudi je zeblo in treba bo tudi zajutrka.

Ko je čul Pipec, še od hoje truden, o vodi in zajutrku, se je na enkrat ves poživel ter me prosil, naj mu dovolim, da sme iti z vodnikom Malneričem na patrolo. To željo sem mu rad izpolnil. Pred odhodom je vtaknil za pas tisti handžar, ki je bil zjutraj padel vstašu iz rok, rekoč: „Pregovor pravi, da črez sedem let vse prav pride, tá-le handžar pa že danes.“ Kakšne misli so Pipcu tedaj rojile po glavi. ni povedal nikomur.

O polnoči se povrne vodnik Malnerič in izporoči, da stoji in kuri na levi strani od nas ena stotnija 26. pešpolka kot glavna straža št. 1. in da je 40 minut do tja; malo pozneje se povrne desetnik Pavlišič s poročilom, da na desni kuri ena stotnija 21. pešpolka. Iz teh poročil sem razvidel, da sem dobro zamašil luknjo, da stojim torej na pravem mestu in imam zvezo na levo in na desno.

Na povratku je Pipec z enim svojih peterih čutov hitro izvohal zapuščen ovčji hlev ter vzkliknil: „Gospod vodnik, tukaj je dosti lesa za kurjavo!“ Mahnil je nato nekolikokrat s handžarom po trtah in kosi lesa so ležali na tleh. Pipec in štirje možje so si potem naložili ta les in hajdi, patrola je šla nazaj v tabor.

Desetnik Pavlišič sliši žuboreti studenček na sedlu med dvema planinama, napolni osem kotličev z vodo in jo prinese na planino. Zdaj smo bili preskrbljeni z vsem, kar smo potrebovali za ogenj in kuho, kavo in sladkor pa smo nosili v torbicah. Človek si pomagaj sam, Bog in sreča junaška te bodeta podpirala!

* * *

Pipec kuha kavo in pripoveduje zgodbico o môri.

Z velikim veseljem je kuhal Pipec črno kavo in z njo preganjal zaspanec tovarišem, ki so bili že drugo noč na prednjih stražah in bi bili gotovo pospali, ako bi jih ne bil Pipec okrepčaval in jim ne pripovedoval zgodbic iz svojega babjeverstva.

Med drugim je to noč tudi pripovedoval, kako so ujeli in pretepli môro.

Začel je nekako takó-le:

Ne daleč od mojega doma leži selo Zaboršt. V tem selu živi kočar Tine Drolc, ki izdeluje slamnike. Njegova žena Meta je imela v Podkraju imovito prijateljico, Učakarico, ki se peča s svinjorejo. Kakor malokje, tako tudi v Zaborštu niso bili vsi sosedje prijatelji, posebno se je pa Drolc vedno prepiral z Bergležem. Ako je Bergležev petelin na Drolčevem gnoju zapel svoj „kikiriki!“, je že godrnjala Drolka in prorokovala, da rž ne bo „gratala“, ker je petelin zastrupil gnoj. „Ti bom že pokazal: gnoj zastrupil!“ Bergleż vzame mokro vejo in prav dobro naklesti jezičnico.“

Drolka pa še ne utihne, temveč se zapre v hišo in obdeluje skoz okno Berglježa z najgršimi psovkami.

„Le počakaj, klepetulja, kar sem ti jaz premalo naložil, dodali ti bodo drugi.“ S temi besedami je končal sosed prepir.

Bergleż cepi drva na dvorišču, Drolka pa pripoveduje sosedi, da ji je zmanjkalo kruha in da pojde drugi dan zarana ponj k prijateljici Učakarici v Podkraju. Pri teh besedah šine Berglježu dobra misel v glavo. „Zdaj te pa imam,“ si misli, stopi v vežo, odloži sekiro in se precej napoti proti Podkraju.

Ko je šel Bergleż mimo Učakarjeve hiše, malo postoji in vidi stati gospodinjo pred svinjakom. „Dober dan, Učakarica,“ jo pozdravi prijazno. „Dober morda za vas, za mene pač slab.“ — „Povejte mi vendar, zakaj?“ — „Prašiči se mi pri dobri piči nočejo debeliti; ta presneta môra jih vedno nadleguje in jim izpiva mast; ne gre mi v misel, zakaj so mi ljudje tako nevoščljivi in mi ne privoščijo, da bi se mi redili prašiči!“ — „Učakarica, pomirite se, pomirite! Hočem vam pomagati.“

„Bergleż, sam Bog vam povrni, nebesa naj vas blagoslovijo, ako mi res hočete pomagati, da zasačimo človeka, ki se izpreminja v môro in jemlje mojim ubogim pujskom mast,“ odvrne gospodinja.

„Mati, otroci naj odstopijo!“ To se zgodi. Zdaj prične Bergleż: „Ko prinesete opoldne svojim pujskom piče in ko sedejo pujski na zadnje noge in se bodo grohotali, zakličite v svinjak: ‚Môra, pusti svinje, pridi raje jutri zjutraj k meni, dam ti kruha in pogače!‘ Do jutrišnjega dne pa ne smete o tem, kar sem vam zdaj povedal, proti nikomur nič črhniti!“

Učakarica se možu presrčno zahvali za pouk in pozneje natanko izvrši njegov nasvet.

Drugi dan zarana, ko so pri Učakarjevih še spali, trka nekdo na vrata. Gospodinja gre odpirat in se zeló zavzame, ko vstopi njena najboljša prijateljica. „Meta, kaj pa ti tako zgodaj?“ — „Mlinar mi ni žita zmlel; nisem mogla speči kruha, danes pa imamo ravno kosce; prosim te, Katra, posodi mi hlebec kruha!“

Zdaj se še le Učakarica spomni, da je včeraj velela môri, da naj pride zarana po kruha. Učakarica dobro duri zaklene, se vrne v spalnico k možu, mu razodene, kaj ji je Bergljež povedal prejšnji dan in pristavi slednjič: „Môro imamo v hiši.“ Učakar, to začuvši, skoči kvišku, skliče svoje tri sinove, vsi se oborožijo z gorjačami in začnejo obdelovati môro. „Toča nam je pobila zaradi tebe, tvoja je bila tista metla, ki smo jo našli pod visoko smreko, po kateri si se priplazila iz oblakov zopet na zemljo. Le po njej! Bunk, bunk, bunk! Ni bilo zadosti, da si nam uničila ves naš trud in vso našo nado, zdaj še izpivaš mast našim pujskom, da se ne debelijo. Le po njej, bunk, bunk, bunk!“

Drolka je na ves glas vpila: „Moj Bog, usmili se jih, vsem štirim se je zmešalo, med norci sem, ubiti me hočejo, pomagajte, pomagajte!“

Učakarici se je môra jela smiliti, zato je odklenila vrata, skoz katera jo je še precej urno popihala čarovnica.

Ko je skočila na vrtu črez neko ograjo, je še čutila štirikrat po dva bunka.

Vsa potrta in črna od samega bunkanja prileze domov.

Bergljež je stal na vežnem pragu in se na vsa usta smejal ter ji zaklical: „Saj sem ti pravil, jezičnica, da ti bodo drugi dodali, kar sem ti jaz naložil premalo.“

Tako je Pipec v kraški kotlini na visoki planini stregel s kavo svojim tovarišem, pripovedoval šaljive bajke in zgodbice in jim na ta način preganjal zaspanec.

Meni je bilo to šaljivo vedenje povšeči, ker so bili vojaki, ki so sedeli s puškami v roki okoli njega, vedno budni in čvrsti, samo preglasno ni smel Pipec govoriti, posebno po noči ne.

Umevno je, da je utihnilo vsako pripovedovanje, ko smo zaslišali v bližini strel. Na eno izmed patrol, ki sem jih pošiljal proti sovražniku, se je kmalu po dveh zjutraj dvakrat ustrelilo od nekod. Nato odpošljem še dve drugi patroli s poveljem, naj natančno preiščeta, odkod so prifrčale svinčenke. Postalo je vse tiho, patroli nista mogli nič pozvedeti o prejšnjem streljanju, zato sta se vrnili. Vse straže in patrole so zdaj pomnožile pozornost in do jutra zeló skrbno preiskovale prednji svet.

Ko je 26. kimavca napočil dan, se je tudi v mojem taboru vse oživilo. Z nekim ponosom so gledali fantje z visoke planine na ostale tovariše v dolini, ki so se pripravljali na odhod iz tabora.

Četa se že vije proti Livnu; tudi jaz in moj oddelek izstopimo z levo nogo in spremljamo kot stransko varstvo polk do Han-Borove glave in se ondi zopet združimo z njim.

Tako je pretekla tudi druga noč na prednjih stražah srečno.

Druga gorska brigada v boju.

Druga gorska brigada je eno uro počivala na planjavi „Borova glava“, kamor je dospela ob poldesetih dopoldne in se napotila potem v dveh glavnih kolonah proti Livnu. Levo četo onkraj Crvenicih (Rdečih) sten je vodil podpolkovnik Bravn, desno takraj sten pa major

Kerček. Na severnovzhodni strani sta se zopet zvezali obe koloni. Druga gorska brigada je torej na tej strani polokrožno zasedla višave, ki so bile za obkoljenje Livna zelo imenitne; in sicer je stal prvi

Obleganje Livna dne 26., 27. in 28. kimavca l. 1878.

—= naši pešci, —= naše baterije. Vstaši za utrdbami.
Merilo: 1 *cm* = približno 800 korakov.

bataljon 17. pešpolka v prvi, 10. lovski bataljon, 4. bataljon 22. pešpolka in gorska baterija št. 1/X. v drugi vrsti. Poveljništvo črez to gručo se je poverilo polkovniku Prigerju. Leva četa pod vodstvom podpolkovnika Bravna je vzdrževala zvezo z glavno kolono na cesti.

Umevno je, da ne morem in tudi ne nameravam opisati bojnega razvoja pri vseh oddelkih okoli Livna, ampak samo boj na severni strani tega mesta, kjer je stal prvi bataljon našega domačega pešpolka.

Ko je bila naša kolona na potu od Borove glave proti Livnu kake 3 kilometre od tega mesta oddaljena, jo sreča bosenski kristjan in začne poveljniku, majorju Kerčku, takó-le pripovedovati: „V Livnu, odkoder prihajam, je vse, kar more nositi orožje, od pete do glave oboroženo; tudi meni so dali puško, ki sem jo pa vrgel proč in potem pobegnil. Oboroženih Turčinov in Srbov je gotovo okoli 6000. Mesto, ki leži deloma v dolini, deloma na bregu, je na vseh straneh jako močno utrjeno, zlasti stojé na severnovzhodni strani močne kule in debel zid. Nad temi utrdbami gospodujejo visoke gore in planine, ki so pa tako strme, da bi se lahko valile skale v mesto. Od te strani bi bilo najlažje priti Turčinu do živega. Ako vam je ljubo in drago, gospodine, vam pokažem pot.“

Našemu poveljniku je bilo to poročilo zeló povšeči in gotovo bi bil on korakal kar naravnost v Livno in pograbil Turčina, ako bi ne bil imel drugega povelja. Kerček je bil ves v ognju, ko je slišal pogovor o oboroženih Turkih, in je kar od veselja poskakoval, zakaj bil je vzoren vojak.

Ker je bilo zemljisče kakih 6 do 7 kilometrov pred Livnom tako, da bi vsak trenutek lahko naleteli na sovražnika, ni več major Kerček korakal z bataljonom v koloni in po poti, ampak je razprostrl svoj oddelek tako, da sta korakali dve stotniji s takim presledkom druga poleg druge, da sta se mogli, ako bi bilo treba, takoj razviti v takozvano bojno črto ali švarmlinijo. Drugi dve stotniji sta sledili kakih tri sto korakov vzadi za zaslombo (reservo). Spredaj in na straneh so varovale bataljon patrole.

S tako razdeljenim bataljonom in z bosenskim kristjanom za kažipota na čelu primaha Kerček 26. kimavca ob eni uri popoldne pred Livno.

V kulah, za zidom in za nasipi v prednjem zemljišču so bile takrat še samo turške straže, vse drugo je bilo v mestu; Turki nas niso še pričakovali; prenaglili smo jih.

* * *

Ko so nas zagledale te turške straže, so nas začele pozdravljati s streljanjem in trobiti, da smo mislili, Jeriho se bo v drugič porušilo.

Zdaj so hiteli Turki iz mesta in se v kulah in za zidom postavili gjavru v bran.

Major Kerček je imel bliže do trdnjav, nego Turek iz mesta do njih; lahko bi se bil polastil kul pred Turčinovim prihodom in postal slovit zmagalec. Videlo se mu je na obrazu, da bi bil najraje to tudi storil, ali spomnil se je še pravočasno, da je poslan le na ogled in da zasede višave, ki so bile važnega pomena za obkoljenje mesta; dalje se spomni tudi divizijonarjevih besed, da hoče ukrotiti Livno brez mnogega prelivanja krvi, pred vsem le s topovi. Kerčku se je bilo bojevati tu le toliko, kolikor je bilo treba za izvršitev njegove naloge.

Kaj pa si je imel ogledati? Kakovost zemljišča, trdnjave, kje so najslabše, in se prepričati, koliko sovražnika tiči v kulah in za zidom. Zemljišče je bilo golo in se je lahko ogledalo s planine; kakšne so trdnjave in kje bi se dale najlaže prodreti — to in koliko sovražnikov je v kulah, za zidom in nasipi, to pa ni bilo razvidno od daleč. Kerček se je torej moral trdnjavam bližati in sovražnika prisiliti, da se razvije in začne streljati. Po širjavi in po streljanju mu je bilo možno vsaj približno določiti število sovražnika.

Ko je Turčin začel streljati na nas, smo bili še kakih 700—800 korakov oddaljeni od njega. Major Kerček si ogleda prednji svet in potem naznani vsaki stotniji posebej nalogo in prostor, kjer se mora postaviti v bojni red.

Prva in druga stotnija se razvijeta v bojno črto in kakih 600 korakov od sovražnika oddaljeni začneta streljati.

Druga stotnija, ki jo je vodil prehrabri nadporočnik Lukanc,* je zasedla prej nego sovražnik jako ugodno stališče, odkoder ji je bilo mogoče vstaše zgrabiti od strani in jih potisniti nazaj. Ko so padle naše prve krogle, je Turčin zabrenčal, kakor bi kdo dregnil v osje gnezdo. Ni se še dolgo streljalo sem in tja, že smo zapazili, kako Turčin vlači in prenaša mrtvece in ranjence iz trdnjave v mesto. Žali-bože, tudi nam se je pripetila prezgodaj velika nesreča. Major Kerček, vzor hrabrega vojaka, je bil nad komolcem ranjen. Ako se pomisli, da so sovražne krogle frčale kakor čebele, kadar rojijo, in da je Kerček, kakor je dolg in širok, hrabro hodil sem pa tja in nadzoroval svoj bataljon v ognju, mora biti Bogu hvaležen, da je bil samo lahko ranjen. Kerček se ne zmeni dosti za rano in zapoveduje dalje, kakor bi se ne bilo nič zgodilo; še le ko začne kri curkoma liti iz rane, je šel, prisiljen po nadvojvodi Ivanu Salvatorju, na takozvano pomočišče, kjer ga je zdravnik obvezal in mu prepovedal se dalje udeleževati boja.

To je bil za majorja Kerčka, pa tudi za nas, ki smo ga radi imeli, hud udarec. Za svoje prehrabro obnašanje je prejel vojaško zaslužno svetinjo.

Na njegovo mesto je stopil stotnik Salomon, značajen, pošten in zeló hraber mož. Ta je vodil bataljon v zmislu svojega prednika izvrstno, a Bogu bodi potoženo, tudi njega je zadela kmalu sovražna krogla in mu predrla stegno; kosti mu ni poškodovala, zato je zapovedoval in vodil bataljon dalje in ni nikomur nič povedal, da se je že seznanil s turško kroglo; še le ko prifrči druga krogla in ga zadene zopet v isto stegno, se zgrudi vrli poveljnik in obleži.

Imam ga še danes pred očmi, kajti padel je 30 korakov od mene.

Prihiteli so nosilci in v splošno žalost odnesli junaka z bojišča, kjer je že nekoliko časa ležal brez pomoči. Tudi ta častnik je bil odlikovan za svoje hrabro postopanje z vojaško svetinjo za hrabrost.

Ta hrabri častnik je bil tudi l. 1859. v Italiji, kjer se je junaško branil proti Italijanom in bil težko ranjen na obrazu, kar se mu še dandanes pozna.

* Ta pogumni častnik je tudi v bitki pri Kustoci l. 1866. rešil kot kadet bataljonsko zastavo in je bil zaradi tega hrabrega čina in sploh zaradi svoje hladnokrvnosti povišan za poročnika.

Po teh velikih nesrečah je stopil na čelo prvemu bataljonu že znani nam stotnik Stromajer. Ko je še Kerček zapovedoval bataljonu, je bila njegova stotnija odposlana na goro na desnem krilu; ločila jo je velika vodna drča od drugih treh stotnij.

Začasno je bilo tedaj poveljstvo bataljona v dveh rokah: onkraj drče je zapovedoval stotnik Stromajer, takraj stotnik Slivnik.

Omeniti moram tudi, da je bil takoj od začetka na bojišču polkovnik Priger, mož z dobrim srcem v negladki koži.

Moštvo, pa tudi častniki so porabljali zemljišče za lastno varstvo, ali naš polkovnik je stal po koncu kakor smreka, pa ne vzadi, ampak v bojni črti in je opazoval z daljnovidom razvitek boja. Gotovo več nego sto Turčinov je streljalo nanj. Svinčenke so frčale okoli njega, kakor da je razdrl sršenovo gnezdo, ali mož je imel tako zdrave živce, da se za to frčanje kar nič zmenil ni.

Fantje, ki so bili poleg njega v bojni črti, so pripovedovali, da so videli dva angelja z velikanskimi perotnicami, ki sta odbijala svinčenke od njega.

Skoraj bi bilo to verjetno, ako pomislimo, da je bil ta polkovnik, predno je šel v Bosno, že v 38 bojih in bitkah in da se mu ni nikoli pripetilo nič žalega.

Polkovnik Priger, vzgled redke hrabrosti in hladnokrvnosti, je nepopisno ugodno vplival na ves polk; zakaj znano je, da se je po vzgledu polkovnikovem držal ves polk pri vseh priložnostih in pri vsakem početju v Bosni hrabro in možato.

Okoli dveh popoldne se pripodi velika četa Turčinov iz mesta in se razdeli za zidom in po kulah. Krogle frčé gosteje; bilo je torej tudi treba pomnožiti našo bojno črto. Tretja stotnija se razvije in začne streljati; ranjen je zopet poročnik Sever te stotnije.

Sovražna svinčenka mu je zdrobila kost prednje leve roke. Rana je bila nevarna, moral je torej zapustiti bojišče.

Ko je zapazil sovražnik, da je naše desno krilo slabejše nego levo, se obrne z veliko silo proti desnemu krilu. Treba je bilo tedaj to krilo podpreti, da ne omaga.

S polovico stotnije, s katero sem prejšnjo noč stal na prednjih stražah, sem bil poslan onkraj drče. Svet, kakor že povedano, je bil gol, skrito se ni moglo korakati. Desetniku Pavlišiču je bila dana naloga, zavarovati levo krilo polstotnije, in ker se ni kar nič oziral na osebno varnost, ga je zadela sovražna krogla. Njegovo obnašanje pri tej priliki opišem pozneje.

* * *

Ko sem dospel na planino in ponižno javil, da sem prišel v podporo, me je poveljnik onkraj vodne črte, stotnik Stromajer, postavil na desno krilo in mi ukazal odbijati vsakatere sovražne napade.

Mnogim vstašem, ki so hoteli od strani priti nam za hrbet, sem dal s svinčenkami posvetiti in marsikateri se je tukaj opekel.

Že ko smo prikorakali na visoko planino severno od Livna, nas je objela mrzla burja; le-tá je proti šesti uri popoldne nekoliko ponehala, nebo se je pooblačilo, nastala je gosta tema in hud mraz. Noč se je

bližala, streljanje je pojemalo. Kaj zdaj? Zemljišče je zdaj znano, zvedelo se je tudi, kje bi se najlaže vdrlo v trdnjavo.

Sovražnik, ki nam stoji nasproti, se ceni na 2000 glav; naša naloga je bila deloma dovršena; odriniti nismo smeli, temveč držati in braniti nam je bilo zasedene višave in odbijati tudi po noči sovražne napade. Ostali smo torej, kjer smo stali po dnevi, tudi po noči; samo zapovedalo se nam je, naj se tako razprostremo in vsako luknjo zamašimo, da se nihče ne bo mogel skoz umakniti. Hoté ali nehoté sem moral ostati tudi tretjo noč na prednjih stražah.

Turki so celo noč rjuli in vpili kakor divjaki. Hoteli so nas splašiti s tem rjovenjem ali so pa klicali svojega Boga na pomoč. Razumljivo so se čuli tudi klici: „Gjavri, pojdite doli, boste ručali ričet!“

Vsem oddelkom, ki so bili razviti v bojni črti, se je ostro prepovedalo spati in zaukazala se jim je največja pozornost in pazljivost.

Kakor že povedano, me je stotnik Stromajer, ko sem prišel podpirat desno krilo, postavil na visoko golo planino; stal sem torej že drugo noč najbliže nebes. Ako bi kdo mislil, da smo bili tukaj varni pred kroglami, bi se zeló motil; vstaši so nas pozdravljali tudi na tej višavi preprijazno z njimi. Kamenja je bilo dosti. Vojaki so si hitro zgradili zakrilja in potem kljubovali vsem sovražnim napadom in kroglam.

Proti večeru je polkovnik Priger poslal povelje, da naj po noči moj trobentač trobi vsake pol ure generalno koračnico (generalmarš). S to odredbo je hotel polkovnik vstašem morda le oznaniti, da naši čujejo tudi v črni noči in da se jim naj nikar nihče ne bliža, ako hoče ohraniti zdravo bučo, a Turčin tega ni slušal; bil je radoveden, še bolj pa krvoločen; dana mu je bila smer in glas vojaškega roga ga je vabil na goro, na strme vrhe.

Naša straža je bila poučena, da naj pazi na vsak še tako majhen šum in ropot.

Ura je bila polnoči; slišali je sicer nismo biti iz lin visokih stolpov turških mošej, ker ti nimajo ur in niti samostan Gorica ni imel turnske ure. Turčin ne posluša rad zvonjenja in zoprno mu je, če bije kladivo. Žepna ura torej nam je povedala, da je napočil čas strahov. In res straža naznani, da se strahovi bližajo. Šest Turkov se plazi in kobaca po obronku gore proti nam. Zdaj zaukažem, da bodi vse tiho, da se nihče ne gani, dobiti hočemo strahove v pest. Vedno večje in večje postajajo pošasti. Zdajci zagrmé puške, Turčin zajavka, ker se mu je zamešalo nekaj svinca med večerjo, ki jo je zaužil pred odhodom.

Ranjeni so bili trije; zaradi ponočne teme vojaki niso mogli natanko meriti. Turčin je bežal po bregu, kar je mogel, in vlekel ranjence s seboj; naš trobentač pa je trobil dalje in vabil Turčina na „korajžo“.

Da je bil Turčin besen in razkačen po tem odbitem napadu, se razvidi iz tega, da je proti trem zjutraj hotel poskusiti vnovič svojo srečo od druge strani, misleč, da so kranjski fantje brezskrbno pospali, a varal se je; bili so slej kakor prej budni in pripravljeni na vsak napad. To pot vstaši niso prišli tako blizu našega stališča kakor prej, ampak so se klavrno prej vrnili.

Glas trobente se je razlegal črez hrib in plan do belega dne in potem utihnil, a vstaši niso utihnili in tudi ne mirovali; drhteli so po naši posadki, maščevati so hoteli ranjence, zato so prikobacali skoz gosto meglo celó po dnevi še parkrat, a bili so vsekdar pognani v beg.

Tudi na drugih mestih so vstaši napadali straže in oddelke ter hoteli prodreti bojno črto in uiti, a povsod so bili nesrečni.

Noč od 26. do 27. kimavca je bila temna, v gosto meglo zavita in tako mrzla in deževna, da so bili vojaki vsi mokri in so se na vsem životu tresli; povrh so bili tudi še žejni in lačni, ker zaradi boja ta dan niso dobili niti kosila, niti večerje.

Naskok na Efrem-kulo.

Naš vrhovni poveljnik je sklenil, kakor je bilo že povedano, ukrotiti vstaše s topovi. Povelje se je izdalo: „Dne 27. kimavca naj se štiri brigade, ki so prejšnji dan obkolile Livno, pomaknejo tako blizu mesta, da se more bombardiranje mesta pričeti ob 7. uri zjutraj.“

Topove malega in velikega kalibra, ki so bili prideljeni naši pehotni diviziji, sta privedli, kakor sem že prej omenil, dve stotniji 2. bataljona 17. pešpolka pod vodstvom majorja Gindla s čudovito vztrajnostjo po nepopisno slabih in strmih potih pravočasno na kraj, kjer so se potrebovali. Gindel je prejel za ta svoj trud na licu mesta priznanje vojvode Virtemberškega in pozneje je bil zato še odlikovan.

Vsak je težko pričakoval belega dne in z njim rešitve iz neprijetnega položaja, se veselil napovedane kanonade in redkega prizora; ali tukaj se je zopet uresničil pregovor, ki pravi: „Človek obrača, Bog pa obrne.“ Megla, ki se je bila že prejšnji večer gosto ulegla na mokro zemljo, se v jutru ni hotela dvigniti in tudi solnce ni imelo tolike moči, da bi jo bilo pregnalo.

Brigade, ki so stale po gorah, so bile 27. kimavca ob 7. uri zjutraj zavite še v gosto meglo, in ker niso videle Livna, je umevno, da niso mogle izvršiti prejetega povelja. Samo v dolini, kjer se je razprostiralo livansko polje, se je megla toliko vzdignila, da so se prikazale na ravnem ležeče hiše, katere so potem topovi brigade generala Čikoša bombardirali ves dan z uspehom.

Palača bega Bušatelje, v kateri je stanoval pozneje naš polkovnik in so bile nastanjene štabne pisarne, je bila tako hudo razdejana, da so jo morali potem dolgo časa popravljati.

Prizor težko pričakovane splošne kanonade je splaval po vodi. Le po deseti uri dopoldne se je megla tudi po višavah za nekoliko časa razkadila in takoj so začeli naši topovi, ki so stali na planini, metati v mesto smrtonosne bombe. Posebno mi je ugajala gorska baterija, ki je bila dodeljena drugi gorski brigadi in je stala blizu mene.

Turki so se predrznili z nekim starodavnim topom, katerega so postavili v Efrem-kulo, streljati na nas. Ustje te starine je molelo skoz lino. Poveljnik naše gorske baterije, nadporočnik Rubež, nameri nanj in že druga bomba je razdejala starinski top tako, da je takoj umolknil.

Velik strah so povzročili Turkom tudi šrapneli, katere je metala ta baterija. Kadar se je šrapnel razpočil nad glavami Turčinov, so se ti razkropili kakor piščeta, kadar pade nanje jastreb.

Ta grožoviti grom topov je kmalu zopet pretrgala megla, ki je tako gosto nastopila in ležala do štirih popoldne, da se še 50 korakov daleč ni videlo.

Tudi turške puške in topovi so umolknili. Zdelo se je, da so vstaši zapustili obzidje in kule. Vrhovni poveljnik zaukaže, naj se prepriča 2. gorska brigada, je li Efrem-kula še zasedena ali ne. Če ni, naj jo zasede ta brigada.

Vsled tega ukaza se odpošlje tretja stotnija pod vodstvom stotnika Slivnika; tej stotniji se pridruži tudi stotnik Stromajer, ki je tvoril desno krilo 2. gorske brigade. Le-tá je spoznal, da bi bila pridobitev Efrem-kule za boj odločilnega pomena. Skoval si je že zjutraj načrt in seznanil z njim tudi mene. Stromajer, čigar bojeviti značaj nam je že znan, je hotel napasti to kulo brez vsakega višjega povelja v ugodnem času s svojo kompanijo in s polovico 2. stotnije, ki je stala pod mojim poveljstvom.

Slivnikovo prodiranje proti Efrem-kuli je bilo povod, da Stromajer ni mogel več strpeti na svojem mestu; videl je z gore v trenutku, ko se je megla nekoliko vzdignila, da Turčini kakor besni levi hitijo kuli na pomoč in da je Slivnikovo desno krilo v nevarnosti, kajti sovražnik je tu nameraval prekoračiti zid in zgrabiti Slivnika od strani.

Stromajer, ki je to Turčinovo nakano z gore opazoval, ni zamudil ugodnega trenutka; postavil se je hipoma na čelo oddelkom njemu podrejenim ter hitel, kar je mogel, iz lastnega nagona Slivnikovi stotniji na pomoč. To pogumno postopanje je Turčine tako oplašilo, da si potem niso upali prelesti zida.

Slivnik in Stromajer sta se vgnezdila 200 korakov pred Efrem-kulo in naši fantje so na to daljavo tako dobro streljali, da se je vsak Turčin, ki je pokazal glavo izza zidú, mrtev zvrnil na tla. V trenutkih, ko se je razpršila megla, nas je tudi naša gorska baterija krepko podpirala in pošiljala s šrapneli in granatami Turčine na drugi svet.

Pripravljeno je bilo že vse za naskok te kule; sovražnik je razvil vse svoje moči za zidom in čakal, kdaj ga napademo. Polkovnik Priger, ki je opazoval z gore to gibanje in približno tudi zvedel sovražno moč, je dosegel torej svoj namen, pa ni hotel več žrtvovati svojih ljudij; zakaj vedel je, da bodo topovi pozneje porušili kule, in zato je zaukazal, da se naj Slivnik in Stromajer vrneta.

Na povratku je bilo nekaj naših fantov ranjenih. Zdaj se je Turčin zopet osrčil in hotel poskakati izza zidú, da bi mučil naše ranjence po nečloveško in jim slednjič porezal glave, toda polovica 2. stotnije pod mojim poveljstvom je ostala še v bojni črti; moj oddelek torej, pod čigar varstvom so se drugi vračali, in patrola, katero je vodil vodnik Malnerič, sta začela obdelovati Turčina od strani tako močno, da se nobeden ni upal iz zavetišča. Naši ranjenci so se hitro odnesli in bili tako rešeni gotove smrti. Da bi zadostno popisal, s kako srčnostjo in požrtvovalnostjo so se stotnik Stromajer, Slivnik in sploh

vsi tu bojevali, od najvišjega poveljnika do najmlajšega pešca, za to je moje pero preslabo!

Ob štirih popoldne je močen veter pregnal za nekoliko časa oblačno meglo, in baterije po gorah so jele zopet bljuvati smrt Turčinu. Poljske baterije pa so obdelovale, izpremenivši svoje stališče, s planjave turške utrdbe.

Med gromom topov se je vršila pri prvi stotniji na desnem krilu zanimiva igra. Prva stotnija je stala nasproti Efrem-kuli in vstaši so jo neprenehoma nadlegovali s streljanjem; posebno je bil eden izmed njih jako nadležen in ni hotel mirovati. Naposled je bil tako predrzen, da se je postavil pred zid zunaj kule in na nespodoben način izzival naše fante. Zdaj je bilo tamošnjemu nadporočniku Modrijanu zadosti. Poklical je frajtarja, ki je znal pri celi stotniji najbolje streljati, mu povedal daljavo na 500 korakov ter ukazal, da naj vzame Turka dobro na muho, sproži naj pa še le tedaj, kadar si bo svest, da ga zadene. Frajtar meri le malo trenutkov, sproži in precej potem se prekucne Turčin in ne migne več. Vedelo se je, da Turki tovariša ne bodo pustili ležati pred kulo; zato se je frajtarju vnovič zapovedalo, naj ostane v tej legi in ustreli, kadar bodo Turčini prišli po mrliča. Ta ukaz se še ni bil dobro izustil, že je bil vstaš pri mrtvecu in ga hotel odnesti, a frajtar je ustrelil drugič in tudi ta Turek se zvrne in se ne pobere več. Le škoda, da je megla prehitro storila konec tej zanimivi igri. Ko se je zopet razpršila, sta bila mrtveca že izginila, a videli smo, kako sta dva Turčina držala mrliča za pete in dirjala z njima proti mestu, da je bila mrtvecema glava ob tla. Tako so Turčini vedno vlačili mrliče z bojišča, kadar jih je bilo preveč in jih niso mogli nositi.

Uspehi bombardiranja. Sovražnik se vda.

Navzlic neugodnemu vremenu so bili uspehi bombardiranja vendar le ugodni. Dne 27. kimavca ob šesti uri popoldne je v Livnu gorelo že na treh mestih. Vstaši so začeli uvidevati, da ne opravijo nič. Večkrat so že poskušali prodreti zasedeno črto, a vselej so bili zavrnjeni s krvavimi glavami. Na južni strani mesta se je vdalo popoldne že 35 regularnih turških vojakov. Zvečer, ko je streljanje potihnilo, je naredil večji vstaški oddelek zadnji siloviti poskus, da bi prodrl na severnozahodni strani skoz naše čete in ušel proti Glamoču. Dve stotniji 17., katerima je zapovedoval stotnik Stromajer, ena stotnija 21. pešpolka in oddelki dalmatinskega domobranskega bataljona so odbili tudi ta poskus odločno in hrabro. V kratkem, a vročem boju, ki se je unel pri tej priložnosti, je bil lahko ranjen major Mitrovič domobranskega dalmatinskega bataljona štev. 79. Šestdeset vojakov turške vojske, ki so se tudi zoper nas bojevali, se je vdalo.

Minilo je že 36 ur, kar je bil 1. bataljon 17. pešpolka na nogah in v ognju; črna noč že lega drugič na mokro zemljo in še nimajo ti reveži nič gorkega v želodcu. Hrabrosti jim ne manjka, to so pokazali, ali slabotnim na telesu in zbeganim na duhu jim za življenje ni več mari; marsikateri izmed njih bi bil raje mrtev nego živ.

Kjer je sila največja, tam je božja pomoč najbližja, pravi stari pregovor, in ta se je tudi pri nas uresničil.

Ob osmih zvečer je nas rešil 10. lovski bataljon iz tega težavnega položaja.

Ko smo vsi trudni in slabotni dospeli v tabor, so nam privalili mali sodček ruma, s katerim smo se malo poživili in si ogreli želodec. Umevno je, da bi nam bila bolj ugajala juha in kos mesa, ali za kuho ni bilo niti drv, niti vode.

Burja je začela pihati. Razgnala je meglo in videli smo z višave ob 9. uri zvečer, da gori mesto že na devetih krajih. Užgale so ga bombe Čikoševe brigade in topovi težke baterije. Po mestu je postalo vse tiho; Turčin je bil ves preplašen; videl in zvedel je, ne samo na naši strani, ampak na vseh straneh, da nič ne opravi.

Že v teku dne 27. kimavca se nam je pokazalo, da gospoduje Glanač-kula nad vsemi drugimi trdnjavami. Kdor ima to v rokah, je gospodar trdnjav in mesta.

Feldcajgmojster Virtemberg je hotel na vsak način to trdnjavo dobiti v roke; zato je zaukazal, da naj vzame 28. kimavca zjutraj zarana 8 težkih topov to kulo na muho in jo toliko razruši, da jo bo potem mogla 2. gorska brigada, na čelu ji 4. bataljon 22. pešpolka, naskočiti in vzeti. Ta brigada naj prežene razkrite vstaše izza zidú in trdnjav s smrtonosnim streljanjem. Vsa druga krdela naj ostanejo na svojih mestih.

Dne 28. kimavca nas megla ni več nadlegovala; bilo je lepo, jasno jutro. Oddelki so bili že pripravljeni, da izvršé prejete ukaze, kar prideta dva odposlanca, eden Turek, drugi kristjan, z belima zastavama v samostan Gorico, da bi vročila vrhovnemu poveljniku vojvodi Virtemberškemu prošnjo za predajo, ki so jo podpisali uporni vstaški glavarji.

Virtemberg je kapitulacijo sprejel, a je zahteval, da se podvržejo vsi brezpogojno ter izročé orožje, glavarje in vse tiste osebe, ki se zabeležijo ali oznamenijo pozneje zmagalcu. Ako bi se tem pogojem ustavljali, jim zapreti najsilovitejše kazni.

Sovražnik je sprejel vse te pogoje po kratkem posvetovanju.

Ob 8. uri dopoldne so vse štiri brigade sklenile obroč okoli Livna ože in tesneje.

Feldcajgmojster vojvoda Vilko Virtemberški in njegovo glavno stanišče pred Livnom.

Znano je, da je Virtemberg, ko je čul o velikih izgubah in slabem vodstvu Samčeve brigade pri Ključu, zasedel dne 6. kimavca v Travniku konjiča in se napotil, spremljan od svojega generalštabnega šefa Alborija in nekaterih ulancev, proti Ključu, kamor je dospel drugi dan dopoldne.

Prejahal je skoro brez oddiha blizu 100 kilometrov. Zvezdi svoje sreče se je imel zahvaliti, da se mu na tej dolgi poti, ki je bila izpostavljena na vseh straneh sovražniku, ni pripetila nobena nesreča.

Pa kar mu je sovražnik prihranil, to mu je dodal general Samec. Ko je namreč prišel Virtemberg na bojišče pri Ključu, je bila Samčeva brigada v takem neredu, da sta vojvodo izpreletela strah in groza. Oddelki so bili razkropljeni, vojaki že 48 ur niso ničesar zaužili. Samec ni bil več zmožen izdati pametnega povelja, njegov duh je bil nestalen in zmeden do skrajnosti; videlo se je, da se revež bliža duševni tmini, ki ga je pozneje žalibože tudi objela. Zabredel je bil v tej vojski že drugič na kriva pota; pri Banjaluki mu je bila sreča podala roko in ga potegnila iz jame, katero si je bil sam izkopal in potem padel vanjo; pri Ključu pa ga je rešil iz zagate, v katero ga je bila spravila njegova nezmožnost, Virtemberg na rovaš svojega zdravja.

Vojvoda se je povrnil v Travnik, v resnici ves bolan. Mučila ga je zlatenica. Dalje časa ni sprejel nikogar. Raztogotil se je nad Samcem ter pripovedoval, da se ima zahvaliti za bolezen temu nesrečnemu generalu ter njegovemu nespametnemu zapovedovanju in bojevanju.

Ko se je dne 21. kimavca napotila glavna kolona iz Travnika proti Livnu, je bil Virtemberg še zeló bolan, a na noben način ni hotel zaostati. Ker ni mogel jahati, se je vozil do Borove glave, kamor je truma dospela, kakor smo slišali že prej, dne 26. kimavca.

Predno so oddelki, ki so bili zbrani na Borovi glavi, odkorakali proti stališčem, kjer se jim je bilo potem bojevati, je odposlal Virtemberg tudi pozvedovalno patrolo do generalnega majorja Čikoša, ki je stal pri Han-Prologu ob dalmatinski meji. Ta oddelek, ki je imel nalogo, obvestiti Čikoša o vsem, česar mu je bilo treba vedeti za boj, je vodil stotnik generalnega štaba Reš, dodeljena pa sta mu bila poročnika grof Božidar Andraši 6. huzarskega in Kovačič 5. ulanskega polka z vodom ulancev. Reš je krenil takoj na Borovi glavi na desno, jahal po brezpotnem, raztrganem, kraškem svetu ob severni in zapadni strani Livna ter dospel po mnogih nevarnostih ob 4. uri popoldne v Han-Prolog.

Ko je izvršil svojo nalogo ter pokrepčal svoje in svojih podložnikov trudne ude, se je vrnil ob južni in vzhodni strani livanskega mesta v Virtembergovo glavno stanišče ob 11. uri po noči.

Na poti okoli Livna je naletel mestoma na male vstaške čete, ki jih je razkropil in se jim potem previdno odtegnil brez vseh izgub; posebno pogumno se je obnašal v takih primerljajih grof Andraši; poročnika Kovačiča pa ni treba še posebej omenjati, ker ta mladi častnik je itak povsod, kamor si ga postavil, postopal skrajno umno in hrabro.

Ker je Reš Livno na vseh straneh objahal, je mnogo zvedel o sovražniku, kar je potem natanko izporočil kornemu poveljniku; tudi junaškega obnašanja svojih podložnikov mu ni zamolčal.

Virtembergu je bilo zdaj gledé sovražnika skoro vse jasno, razveselilo pa ga je tudi poročilo o Andrašijevem in Kovačičevem delovanju na patroli, ki je bilo pozneje poplačano z najvišjo pohvalo.

Grof Božidar Andraši je bil sin tedanjega ministra zunanjih zadev, grofa Julija Andrašija. Virtemberg je dobro vedel, da ne bo veselilo le očeta, temveč tudi presvetlega cesarja samega, če si pribori mladi Andraši odliko; zato mu je šel na roko in mu dal priložnost, da se

je mogel izkazati pogumnega v sovražnem ognju. Iz tega razvidimo, kako nežno vdan je bil Virtemberg svojemu vladarju in kako je umel izpodbujati mlade častnike.

Ko je odpravil ta pozvedovalni oddelek na Borovi glavi, je zasedel Virtemberg navzlic svoji bolehnosti konjiča in prijahal s svojim spremstvom na čelu 3. gorske brigade ob eni uri popoldne po cesti 3000—4000 korakov pred Livno ter bil prvi pozdravljen z bombo iz turškega topa. Ta bomba je tako lepo padla in se kakih 100 korakov pred njim razpočila, da se je takoj vedelo, da je niso izstrelili vstaši, ampak pravi turški topničarji. Vojvoda se je ustavil in ostal na cesti, krdela pa so si poiskala v zakritjih zavetišča.

Virtemberg je čutil, da bo treba s krdeli dalje časa tu ostati, in dobro je tudi vedel, česar vojaki najbolj potrebujejo na poti, zato je vzkliknil: „Rad bi zvedel, se li nahaja v bližini voda ali ne?“ Major Vojnovič, ki mu je bil dodeljen, jaha 100 korakov naprej in res najde za nekim pomolom studenček, ki je tanko curljal. Virtemberg ukaže, da se pomol zasede, voda skrbno zajezi, da je niti kapljica ne odteče in da se zbira poslej v vodnjaku. Poveljniku prednjega varstva pa je zapovedal, da postavi k temu novoustvarjenemu vodnjaku stražo, katera naj pazi, da nihče ne zajema vode brez povelja.

Na videz je to malenkost, a če se stvar natanko preudari, se razvidi, da tiči v tem povelju hvalevredna skrb za podložnike in velika praktična modrost; zakaj težko, skoro neizpeljivo je, brzdati trumo žejnih vojakov, da bi ne skalili in pokvarili vode.

Da podrobnosti v okolici laže spozna, je vzel Vojnovič župana muktarja iz Potočan s seboj; slednji je bil kristjan, ime mu je bilo Jakuf in imel je široke prsi kakor kraljevič Marko. Ko je padla prva bomba, je ta orjak zakričal z daleč donečim glasom: „Bežite, gospodine, Turčin puca!“ Virtemberg se ozre in vpraša: „Kaj se je pripetilo muktarju, da kriči, kakor da bi ga devali iz kože?“ In ko je vzrok njegovega razvnetja zvedel, je nadaljeval: „Zdi se mi, da se boji manj bombe, kakor pa Turčina, ki je izstrelil bombo.“ In tako je tudi bilo. Druga bomba ga je našla še vedno na cesti nezakritega; vojvoda mu je slednjič odkazal prostor, kjer je bil varen pred sovražnimi kroglami, a sam s svojim štabom je ostal na cesti in s tem pokazal krdelom, kako malo se zmeni za sovražne bombe.

Na gornji strani omenjenega studenčka tik skalnate stene je stala turška hiša, ki se je po posestniku imenovala „Bučina-kula“. V tej je imel naš korni poveljnik svoje glavno stanišče, kjer je prenočeval od 26. do 28. kimavca. Kula je imela tri prostore: v sredi kuhinjo in ob straneh po eno sobo. V boljši in prostornejši izbi je stanoval vojvoda, a ne sam; kakor v drugi sobi, tako se je nastanilo tudi v tej njegovo spremstvo in še več drugih častnikov.

Med tem ko je zvečer Virtembergov štab izgotavljal povelja za noč in nastopni dan, je vojvoda preskrbel gorko večerjo, na katero je povabil tudi divizijonarja Milerja, njegov štab in dva časnikarska poročevalca. Med večerjo so dohajala mnogovrstna naznanila in vprašanja, ki so se takoj reševala.

Virtemberg je bil navzlic svoji bolehnosti še precej dobre volje. V nekem naznanilu, ki ga je poslal generalni major Ivan Salvator, je bilo rečeno, da je stotnik N. ranjen.

„Kje?“ je vprašal vojvoda ordonanco, ki je prinesel naznanilo.

„Na mečah,“ odgovori mož.

„To ni mogoče,“ zavrne vojvoda.

„Zakaj ne?“ vpraša podpolkovnik Albori.

„Zato, ker stotnik N. nima meč.“

Vse se je smejalo temu dovtipu, a pozneje se je izkazalo, da je bil stotnik v resnici ranjen v stegno, a krogla k sreči ni dosegla kosti.

Drugi dan so ovirali mrzel dež, burja in gosta megla bojevanje in streljanje in to je jako neugodno vplivalo na slabotno Virtembergovo zdravje; a navzlic temu ni tožil, temveč vodil boj s čudovito mirnostjo in sigurnostjo ter se včasi, kakor smo zgoraj slišali, še celó malo pošalil.

Ko se je dne 27. kimavca ob 10. uri megla nekoliko vzdignila, sta se bateriji pri Gorici in Žabljaku pomaknili nekoliko naprej, a kmalu sta morali ustaviti streljanje zaradi goste megle, ki je zopet nastopila.

Ob 11. uri stopi neki štabni častnik pred vojvodo in meni, da bi bilo ugodno, porabiti to gosto meglo in naskočiti mesto. Virtemberg, ki je bil zavit v lahek plašč in se je tresel kakor trepetlikovo listje — ne smemo pozabiti, da je bil še vedno bolan — ni na to nič odgovoril, temveč šel se je rajši gret v Bučino kulo.

Ko se je črez četrt ure zopet povrnil, mu isti častnik opetovano nasvetuje, da bi se naj mesto napadlo v megli, a Virtemberg zopet molči. Iz tega se razvidi, kako stanovitno se je držal onega, kar je že prej za dobro spoznal, namreč, da ne bo brez potrebe prelival krvi, temveč uničil rajši vstaše s topovi.

Med tem je Čikoševa baterija na planjavi neprenehoma streljala. Na enkrat se obrne Virtemberg k majorju Vojnoviču z besedami: „Čikoš strelja!“

„Dà, kraljeva visokost, on strelja.“

„Pa mora tudi kaj videti!“

„Tudi meni se tako zdi,“ odgovori Vojnovič.

„Veste, kaj?“ reče vojvoda; „pojdimo v dolino, morda bomo mogli pregledati od tam bolje mesto kakor od tukaj; pokličite mi Alborija!“

Ko je Albori prišel, se je Virtemberg napotil h goriškemu samostanu. In res v dolini ni bilo megle.

Zdaj ukaže vojvoda, da naj Albori poišče pripraven prostor za 8 centimetrovo baterijo, ki se ima preseliti z gore na ravan, sam pa se je odpravil v neko sobo v gornjem nadstropju goriškega samostana in Vojnovič ga je spremljal tja.

Tu se je pripetila naslednja prigodba:

Med samostanom in mestom je ležalo v gruči 4—5 revnih hiš. Oddelek, pol stotnije močan, je ležal pred samostanom, bil razvit v bojno črto in obrnjen proti tem hišam, ne da bi streljal. Vojvoda si je mislil, da bi ne nasprotovalo njegovemu povelju, ako bi se hiše zasedle, ter je vprašal poveljnika polku, h kateremu je pripadal ta oddelek: „So li zasedene hiše, pred oddelkom ležeče?“

Polkovnik pritrdi, da se pač nahaja tam sovražnik.

„Ali mari to dobro veste?“ vpraša vojvoda.

„Prav dobro to vem,“ odgovori polkovnik.

„Tedaj jih takoj naskočite in vzemite!“ ukaže vojvoda.

Kmalu nató začne oddelek spuščati smrtonosne krogle proti hišam; tudi gorska baterija, ki je bila v bližini, je storila istotako in vsaka njena bomba je prevrtala lesene stene v gornjem nadstropju, a nihče se ni branil, nihče ni odgovarjal temu pogubonosnemu streljanju. Vojvoda, ki je to prigodbo zvesto opazoval z daljnovidom, se hipoma obrne proti Vojnoviču, rekoč: „Hiše niso zasedene!“

„Kraljeva visokost, če polkovnik trdi, morajo pač biti zasedene.“

O vojvodovi trditvi se je prepričal kmalu tudi poveljnik polstotnije. Baterija je ustavila streljanje, vodja pehotnega oddelka se postavi s samokresom v roki moštvu na čelo, pride do hleva, pogleda skoz odprta vrata in ne najde nikogar; še le ko se približa večjemu poslopju, mu pride stara žena naproti, tresoča se po vsem životu, in ga prosi milosti.

Vojvoda, to videč, skoči po koncu in ves razgret zakriči: „Pokličite mi polkovnika! — Vidite li to staro ženo?“ kriči prihajajočemu polkovniku naproti; „to starko ste imeli za posadko! Zahvaljujem se vam!“

To se je godilo na vzhodni strani Livna, a vse drugače je bil poučen o sovražniku naš polkovnik Priger, ki je stal na severu; ta je vedel natanko tudi za vsako miš, ki je gnezdila za sovražnim zidom.

Virtemberg je bil še v samostanu, ko je prišla baterija z gore v dolino, in podpolkovnik Albori jo je postavil na planjavo pri Žabljaku.

Sovražni topničarji v Krnac-kuli so to videli in začeli takoj streljati na njo; bombe, ki so padale v njeni bližini na tla, se pa večinoma niso razkosavale.

Zdaj so začele tudi vse naše baterije, ki so stale na livanskem polju in niso bile zavite v meglo, pošiljati bombe proti mestu, ki je ležalo v polkrogu pred njimi.

Ob mraku pa je potihnilo bombardiranje in vsakoršno streljanje.

Vojvoda je imel ta večer vse oddelke zbrane in je bil pripravljen za splošen naskok, o katerem se je posvetoval z Alborijem, ko sta jahala domov v Bučino-kulo. A do tega naskoka ni prišlo, ker so se vstaši, kakor smo zgoraj slišali, drugi dan zjutraj vdali prostovoljno.

* * *

Zadnja trdnjava je padla, Livno se je zasedlo; le v severnem kotičku Krajine se je še upirala peščica vstašev, ki pa so bili v boju pri Pečih blizu hrvatske meje dne 6. in 7. vinotoka popolnoma poraženi. Nato se je vsa Krajina zasedla.

Po krvavih bojih pri Doboju je feldmaršallajtnant Sapari zasedel tudi še le dne 28. kimavca Zvornik, torej 50 dnij pozneje, kakor bi se bilo to moralo zgoditi po potnem načrtu. Ta dan je padla, kakor smo že slišali, tudi trdnjava Klobuk v Hercegovini in tako so prišla na en in isti dan tri mesta: Livno, Zvornik in Klobuk, našim v roke.

Sapari je zasedel nato vsa večja mesta in kraje v okolici in se zvezal, kakor je bilo že prej ukazano, s Filipovičevo kolono v Sarajevu.

Generalni major Valdsteten, poveljnik 7., in polkovnik pl. Brukner, poveljnik 8. pehotne brigade 4. divizije, sta imela nalogo, se zvezati z 18. pehotno divizijo v Hercegovini.

Valdsteten je korakal iz Dolnje Tuzle skoz Kladanj in glavno mesto Sarajevo proti mestu Konjici, ki leži ob reki Neretvi; pl. Brukner pa je korakal skoz Vlasenico in je imel nalogo, zasesti Gorazdo in Fočo, ki ležita južnovzhodno od Sarajeva.

A iz Mostarja proti Konjici je odposlal Jovanovič podpolkovnika Vojnoviča s 3. bataljonom 44. pešpolka, da poda tam Valdstetnu roko in se zveže z njim.

Tudi VII. pehotna divizija je poslala iz Livna 3. gorsko brigado skoz Gornji Vakuf v Prozor in se tako zvezala s Filipovičevo in Jovanovičevo kolono.

Prva pehotna divizija je po dveh bojih, dne 3. kimavca pri Mokrem in dne 21. kimavca pri Šenkoviču, izmed katerih je bil zadnji posebno vroč, zasedla dne 4. vinotoka Višegrad in vsa večja mesta ob meji Novipazarja.

Tako je bila v začetku meseca vinotoka l. 1878. vsa Bosna in Hercegovina v avstrijskih rokah.

Odlikovanci.

V boju pri Livnu so se posebno pogumno obnašali in bili odlikovani s srebrno svetinjo I. reda za hrabrost:

Cuderman Dragotin, kadet 2. stotnije. Bil je poveljnik oddelka, ki ga je vodil zeló premišljeno in neustrašeno; v najhujšem sovražnem ognju se ni zmenil za krogle, ki so mu frčale okoli ušes, in je vplival s tem svojim pogumnim vedenjem jako ugodno na svoje podložnike. Z veliko spretnostjo je tudi vodil pozvedovalno patrolo proti sovražniku in prinesel za daljnji razvoj boja zeló pomenljiva naznanila.

Potočnik Oton, vodnik 1. stotnije iz Postojne. Ker je bil ta podčastnik popolnoma vešč srbohrvaščine, je navadno opravljal službo tolmača in si v tej lastnosti pridobil mnogo zaslug. Vsled svojega premišljenega obnašanja in poznanja bosenskih šeg in navad se mu je dostikrat posrečilo zvedeti zeló važne stvari od prebivalstva, nam nenaklonjenega. Tudi v boju se je izkazal možá. Ko je dobil povelje pri Livnu zavarovati stotnijo na levi strani in pregnati vstaše, ki so jo nadlegovali tu s streljanjem, se jim je spretno približal do 400 korakov, zasedel neko višavo, ki jo je potem vztrajno branil, in s tem dosegel, da se je stotnija čutila varno na tej strani.

Malnerič Janez, vodnik 2. stotnije. Dne 27. kimavca je vodil patrolo in imel nalog vzdrževati zvezo z drugo stotnijo in z onim polbataljonom, ki se je odposlal na ogled proti Efrem-kuli. Temu oddelku se je Malnerič prostovoljno pridružil in nekaj izvršil, kar se mora res označiti za vzgled mirne premišljenosti in zavednosti. Ko

se je vračal ta polbataljon po izvršeni nalogi, so obležali na naši strani štirje ranjenci na bojišču. Turčini so to zapazili in planili iz trdnjave. Ranjenci so bili v veliki nevarnosti. Ako bi prišli Turčinom v roke, bi morali prestati pred smrtjo grozovite muke; zakaj Turčin ne pozna usmiljenja do svojih ranjenih sovražnikov. Skrit za gričem počaka Malnerič, da pridejo vstaši bliže, zasede potem s svojimi šestimi moži širok prostor na griču in jih začne od strani tako obdelovati, da niso storili niti koraka več naprej, ampak so bežali, kar so mogli, nazaj v trdnjavo; zakaj mislili so, da stoji za gričem večji oddelek. Pod Malneričevim varstvom in pod varstvom drugih oddelkov so znosili potém sanitetni vojaki ranjence na pomočišče, kjer so jih obvezali in pokrepčali.

Sterk Peter, vodnik 3. stotnije. Ko se je njegova stotnija vračala iz boja pri Glanač-kuli, je še vedno napadal sovražnika in se hrabro bojeval z njim; s tem je vso pozornost obračal le nase in tako obvaroval stotnijo velikih izgub. Smel in predrzen je bil ta mož. In tako ga je končno vendarle zadela sovražna krogla v prsi; a junak še ni omahnil. Pogumno in spretno je vodil še naprej podrejeno mu četo, dokler ga niso zapustile moči in se je zgrudil nezavesten. Krasen vzgled slovenskega junaka!

Pavlišič Janez, desetnik 2. stotnije.

Ker je ta podčastnik v isti stotniji z menoj služboval in se posebno odlikoval v vojski, mu hočem posvetiti malo več vrstic, zlasti ker je tudi njegovo poznejše življenje precej zanimivo.

Pavlišič je bil rojen l. 1855. na Vrtači v črnomeljskem okraju in je služil pri 2. stotniji 17. pešpolka, pri eni izmed tistih dveh stotnij, ki sta dne 5. vel. srpana prvi začeli streljati v boju pri Rogelju. Ko je počil prvi strel in je godba zasvirala cesarsko pesem, je Pavlišič prav od veselja zaukal. Ako bi se bil v mirnem časa tako daleč spozabil, bi bil gotovo moral za nekaj dnij v zapor, a ta dan je žel obilo pohvale; zakaj njegova neustrašenost je jako ugodno vplivala na tovariše in je pregnala strah, ki prevzame skoro vsakega, ki pride prvikrat v ogenj.

Pozneje je bil Pavlišič z dvema možema odposlan, da zavaruje desno krilo. Hipoma poklekne na senen kup ter zakriči: „Takó-le se streljajo Turki," in res se je v tistem trenutku zvalil eden vstaških poveljnikov raz konja.

V boju pri Jajcu dne 7. vel. srpana pred spopadom s sovražnikom nam je bilo treba korakati kakih dve sto korakov po odprtem svetu. Turki so streljali, kakor bi sipali orehe. Nevarnost je bila precej velika. Marsikateri vojak se je že prekrižal in zraven menda mislil, da mu bije zadnja ura. Med drugimi je bil tudi Pavlišič, ki je navduševal tovariše svojega krdela z besedami: „Fantje, le s korajžo naprej! Turki slabo streljajo, nič se nam ne bo zgodilo." Pavlišič je imel prav. Turške krogle so sicer frčale, frčale so pa le nad glavami, nobena ni zadela. Za to obnašanje je dobil Pavlišič srebrno svetinjo za hrabrost II. reda.

V boju pri Livnu dne 26. kimavca je bil Pavlišič četovodja in bila mu je naloga, zavarovati levo krilo stotnije. Obnašal se je tukaj zopet jako pogumno, rekel bi skoro predrzno, in ker se ni bil dovolj

zavaroval v svojem stališču, ga je zadela sovražna krogla v koleno. Zdaj ni mogel več stopati na nogo; navzlic hudo krvaveči rani pa je dalje navduševal svoje podložnike.

Še le ko se kri ni hotela ustaviti, se je vdal, a le za toliko časa, da so mu zavezali sanitetni vojaki rano; odnesti se pa ni dal, češ, da ima še zdrave roke in se še lahko bojuje za dom in cesarja, akoravno mu služi zdaj samo ena noga. In res se je bojeval tako dolgo, da je omedlel na bojišču. Vojaki so ga zdaj položili na nosilo ter mu hoteli odvzeti puško, a pri tej priči se je ranjenec zopet zavedel; še bolj krčevito nego poprej je poprijel puško ter zamrmral, da se še lahko bojuje. S puško vred so ga nosači odnesli na prostor, kjer so obvezovali ranjence.

Pavlišič je bil to pot zaradi izredne vdanosti do vladarja, osobito zaradi zatajevanja samega sebe, ki ga je kazal kot ranjenec, odlikovan s srebrno svetinjo za hrabrost I. reda, katero si je krvavo zaslužil v pravem pomenu besede.

Iz vojske prišedši, je prevzel po očetu zadolženo posestvo in se oženil. Pridno je gospodaril, a vendar ni mogel poplačati dolgov; zato je sklenil iti v Ameriko, kjer se je nadejal prislužiti toliko, da bo poplačal svoje dolgove in s tem rešil očevino. Vedel je, da ga veže vojaška dolžnost na dom; zato je odšel natihoma od doma in prišel srečno v Ameriko. Tam je pridno delal in si prislužil toliko, da je poplačal vsaj najsilnejše dolgove. Nenadoma pa je dobil od doma glas, da mu je hudo zbolela žena. To ga je prisililo, da je moral domov, zlasti že zato, ker je imel domá drobne otročiče. Pa domá ga je čakala stroga kazen, ker ni bil v teh letih zadostil vojaškim zahtevam; zato je vložil večkrat prošnjo, da bi mu zasluženo kazen odpustili, toda vselej je dobil nepovoljen odgovor.

Kaj stori naš rojak v tej stiski? Sam piše slovensko preprosto pismo Nj. Veličanstvu avstrijskemu cesarju.

Pismo, s katerim je prosil Pavlišič pomiloščenja, je kaj zanimivo in se glasi doslovno takó-le:

„Memphis tenesi tega 7. marca 1885.

Prošnja do Njih, presvitli cesar!

Njih visoka častitliva Visokost presvitli cesar, jest Johan Pavlišič iz Vrtače, c. k. glavarstva Černembl, gemajndeamt Semič, poterjen 1875 k sovdaškem stanu, k 17. c. k. Infantrirogoment feldcajgmajster Baron Kuhnu 2. Kompani. —

Jest vem in spoznam, da sem kazni vreden, kjer sem Njihovo sveto postavo prelomu, ker sem jest zapustu svoj krej in sovdaško službo in sem šou v Ameriko. Nadalje jih ponižno prosim odpušanja, ker so tako žalostne in slabo pisane moje besede. Pervič jim naznanim, presvitli cesar, da sem biu leta 1878. u Bozni; napravu sem tri bitke, noter v tretji bitki sem biu zadet v nogo in jest se ne bom sam hvalil, zraven sem zaslužu tri medalje 1. in 2. klasa sreberne in pa krigsmedaljo, katere še dandanašni imam za spomin. Potem sem prišu domu od sovdatov in sem se uženu. Med tem časom

so bla slaba leta, duga sem imou veliko za plačat, Bog mi je dau otroke, pomagat si nisem mogu in sem se podau po svet. Šu sem leta 1883. iz doma. Nadalje jih ponižno prosim, presvitli cesar, naj se usmilijo čez me, ako se pa čez me ne usmilijo, naj se pa usmilijo čez moje otroke in čez mojo ženo, da bi mi dovolili zopet prit nazaj k svojim domu brez hudega strahu. Prvič, ako ne bom dobiu usmiljena pri Bogu vsigamogočnemu in pri Njih, presvitli cesar, tako pod milem nebom ga ne dobim. Saj je Kristus na zadno uro prosu svojega očeta za svoje sovražnike, da naj jim odpusti; toraj tudi jest boži grešnik jih ponižno prosim, presvitli cesar, naj se usmilijo Oni čez me, da ne bo trepetalo moje serce pred hudim strahom nazaj priti v svojo očetovsko deželo med slovensko rodbino.

Namenu sem prit domu konc oktobra mesca, ako mi presvitli cesar dovolijo. Jest jih ponižno prosim, naj se usmilijo čez moje otroke in mojo ljubo ženo, ker sem jih rešu iz nadlog, da ne bodo po svet preganjani kakor jest, ko sem mogu iti od doma.

Izkleneno je to moje žalostno pisanje. Naj bodo pozdravljeni od Boga vsigamogočniga Oni presvitli cesar in Njih Visoka častitliva presvitla cesarica in cela Njihova rodovina potem od mene Johana Pavlišič. Ponižno prosim za odgovor nazaj. — tres: Johann Pavlišič frankco front strit No. 282 Nemphis tenesi North-Ameriko."

Na to svoje pismo je toliko zaupal, da je takoj odšel iz Amerike v svojo domovino, ne da bi čakal odgovora. Srečno je prišel v Evropo, a ko se bliža svojemu domu, mu je začelo tesno prihajati pri srcu, kajti mogoče je, si je mislil, da tudi njegovo pismo ne izprosi pomiloščenja, in če ne, potem ga čaka domá le zapor, iz katerega bi ne bil kmalu rešen. Na njegovo veliko veselje pa zve domá, da je pomiloščen. No, zdaj je pa zopet veselje prikipelo do vrhunca, in prav po dolenjski navadi je dal duška svojim čutilom s tem, da je zavriskal kakor tedaj, ko je šel na Turčina.

Odslej je bil na svojo pisavo — katera mu sicer ni gladko tekla — jako ponosen. Nekemu gospodu, ki ga je opozoril na slabo pisavo, je hladno odgovoril: „Moja pisava je že dobra. Še presvetlemu cesarju je dopadla in mi izprosila milost."

Ta junak je bil v družabnem življenju navaden človek, a navzlic temu so se pri njem pokazale resnične besede: Ljubezen do cesarja in do očetnjave je znak slovenske duše prave.

Pavlišič, ki je prišel iz Amerike že nekoliko bolehen, je umrl dne 2. prosinca l. 1888. na svojem domu, zapustivši mlado ženo z dvema hčerkama. Svetinje, katere si je zaslužil v Bosni, je vzel s seboj v grob.

Da se ohrani spomin na tega junaka, sem nabral potrebni denar ter dal postaviti na semiškem pokopališču pri Sv. Duhu svojemu nekdanjemu podložniku, pokojnemu Janezu Pavlišiču, spomenik, ki ga je iz prijaznosti blagoslovil dne 5. vinotoka l. 1899. preč. gospod dekan Anton Aleš.*

* * *

* Za ta spomenik so prispevali: Njih cesarske in kraljeve visokosti gospodje nadvojvode Rainer, Friderik in Evgen, c. in kr. državno vojno ministrstvo, ekselenca

Srebrno svetinjo za hrabrost II. reda so si priborili:

Gogala France, narednik 1. stotnije, iz Kranja. Opravljal je službo ordonance pri stotniku Stromajerju in prenašal neutrudno ukaze in naznanila od hriba do hriba v najhujšem sovražnem ognju, ne zmenivši se za smrtno nevarnost, ki mu je pretila.

Čadež Janez, narednik iste stotnije, iz Šiške pri Ljubljani. Vsled goste megle se je vstašem posrečilo, približati se desnemu krilu 1. stotnije in ga napasti; a Čadež, ki je zapovedoval temu krilu, je ta drzni naskok tako krepko odbil s svojim oddelkom in tako občutljivo z bodali pokazal vstašem pot nazaj, da so za vselej opustili poskus, prodreti skoz bojno črto.

Triler France, častniški namestnik 2. stotnije, iz Stražišča v kranjskem okraju. Ko se je dne 26. kimavca stotnija razvila v bojno črto, zapazi Triler vstaško četo za gričkom zunaj trdnjave; spretno se ji približa, jo prisili, da se vrne, potém pa jo zgrabi od vzadi in od strani ter ji povzroči precejšnjo škodo.

Druskovič France, častniški namestnik 3. stotnije, iz Brezovice pri Ljubljani. Ko so v boju pri Jajcu najbolj grmeli turški topovi in vstaške puške najhuje pokale, je Druskovič vodil patrolo iz središča na levo krilo in prinesel od tam pomenljiva naznanila. V boju pri Livnu je nekoliko časa prav uspešno zapovedoval stotniji ter se obnašal povsod, kamor so ga postavili, zeló pogumno in neustrašeno.

Prašnikar France, narednik 1. stotnije, iz Izlaka v litijskem okraju. V boju za naše ranjence pri Glanač-kuli dne 27. kimavca je vodil svoj oddelek jako hrabro, vztrajno in neustrašeno proti sovražniku, rešil ranjence in si s tem vedenjem pridobil zaupanje svojih podložnikov in hvaležnost ranjencev.

Fajdiga Janez, kadet 3. stotnije iz Št. Vida pri Zatičini. Dne 27. kimavca je dobila 3. stotnija povelje, da vzame neko karavlo (turška stražnica). Fajdiga je pri tej priložnosti kot mlad kadet na vso moč in izdatno podpiral svojega stotnika. Z redko hrabrostjo in žilavo vztrajnostjo je vodil svoj oddelek v najhujšem, pogubonosnem ognju, se v pravem času in vzorno razvil in s tem zagotovil uspeh tega napada.

Nebec Jernej, vodnik 1. stotnije, iz Orelj pri Ljubljani. Ko je že huda predla vstašem v Livnu, so hoteli prodreti in uiti na več mestih skoz našo bojno črto; tudi na mestu, kjer je stal Nebec, se je nekaj takega pripetilo, a ta podčastnik ni premišljal dolgo, temveč je planil z vso močjo s svojim oddelkom na sovražnika in ga ustavil in pozneje zapodil. Nebec se je izkazal tudi kot zeló spreten vodja patrole.

Gramar France, vodnik iste stotnije, iz Valtevasi v novomeškem okraju. Svojega tovariša Nebeca je močno podpiral s tem, da se je s svojim oddelkom, ki je služil Nebecu za zaslombo, hitro pomaknil naprej in ustrelil iz vseh pušek na enkrat na vstaše, ki jih je ustavil Nebec. S tem jim je napravil mnogo škode in tako bistveno pripomogel k ugodnemu uspehu.

---

gospod feldcajgmojster in imetnik 17. pešpolka Hugon Milde pl. Helfenštajn, Kristijan vitez Kerček (bivši Pavlišičev bataljonski poveljnik), poveljništvo 17. pešpolka in pisatelj teh vrstic.

Peternel Peter, vodnik 1. stotnije, iz Dovjega v radovljiškem okraju. Bil je tudi s svojim oddelkom v bojni črti, ko sta Nebec in Gramar zabranila vstašem prodreti in jih ustavila, oziroma zapodila nazaj; a ti vstaši so se, akoravno že omamljeni, mestoma še ustavljali. Peternel jih vzame na muho in jih začne od strani tako obsipavati s kroglami, da so urnih nog zbežali in se niso več ustavili.

Flegar Jože, vodnik, iz Češnjic v kranjskem okraju, Novak Jože, desetnik, iz Cimrnega v krškem okraju, Delorenci Tone, desetnik, iz Kormina v gradiščanskem okraju, vsi trije od 3. stotnije. V boju pri Glanač-kuli so vodili svoje čete pogumno in jako spretno v najhujšem nasprotnikovem ognju ter so se približali do 100 korakov vstašem, katere so potem jako uspešno obdelavali s kroglami.

Bušbek Erhard, enoletni prostovoljec in desetnik 4. stotnije, iz Trsta. Bil je dodeljen pisarni VII. pehotne divizije, a ko so drugi streljali, je tudi njega vleklo in gnalo v bojno črto; zato poprosi svojega poveljnika, da sme zamenjati pero s puško in se uvrstiti med bojevnike. V bojni črti se je izkazal Bušbek drznega in premišljenega četovodjo, ki se ni zmenil za goste sovražne krogle, temveč se je pomikal neustrašeno proti vstašem, se jim približal in jih obdelaval potem uspešno. Le škoda, da ta bojaželjni mladenič ni imel večje priložnosti se izkazati. Za odliko ga je priporočil sam vojvoda Virtemberški.

Merzlikar Jernej, pešec 2. stotnije, iz Črnega vrha pri Ljubljani. Bil je dne 26. kimavca takoj ob začetku boja ranjen na rami; o tej rani pa ni nikomur nič povedal, temveč je potrpežljivo prenašal bolečine dva dni in se med tem vedno bojeval. Še le ko smo po končanem boju prišli v Livno, je pokazal rano, zakaj prihajalo mu je že slabo in kmalu potem je omedlel. Rana je bila že zeló zatekla in vsled strjene krvi grozna videti. Vprašan, zakaj ni povedal prej, da je ranjen, je odgovoril: „Čut dolžnosti mi je veleval se tako dolgo bojevati, dokler sem mogel držati puško v roki.“ V bolnišnici so mu zdravniki rano izprali, ga obvezali in pokazalo se je, da rana ni bila ravno nevarna, ker je bilo samo meso prestreljeno. Res, lep vzgled natančnega izpolnjevanja dolžnosti in zatajevanja samega sebe!

Ponikvar Janez, pešec 3. stotnije, iz Cegelnice v novomeškem okraju. V boju pri Livnu je opravljal službo ordonance ter točno prenašal povelja in naznanila sem in tja, akoravno so krogle frčale okoli njega, da je bilo strah in groza. Ko je bil poročnik Sever ranjen, ga je obvezal in spremil iz boja; ko se hoče povrniti v boj na dodeljeno mu mesto, ga zadene krogla in moral je iti za poročnikom na pomočišče.

Tomšič Miha iz Dolenjega kota v novomeškem okraju, in Popovič Janez, iz Jugorja v černomeljskem okraju, oba sanitetna vojaka 1. bataljona 17. pešpolka. Ko sta se dne 27. kimavca vračali tiste dve stotniji, ki sta bili poslani na ogled proti Efrem-kuli, je ostalo nekaj ranjencev na bojišču prav blizu vstaških trdnjav. Navzlic hudemu streljanju sta Tomšič in Popovič neustrašeno prikorakala do 200 korakov pred turško trdnjavo, naložila ranjene tovariše in jih srečno prinesla na pomočišče.

Razen teh odlikovancev je bilo za hrabre čine v boju pri Livnu pohvaljenih še 46 mož, in sicer: narednika Jurij Kestner, France Detela; vodniki France Šiler, Jaka Senčar, Jože Kump, Janez Žagar, Andrej Prešern, Jože Kramar, Jaka Zupan, France Likozar in France Budenik; desetniki: Tine Kavška, Janez Kokalj, Janez Zalaznik, France Simončič, Jože Kotnik, Jože Cvetko in Martin Žnidaršič; frajtarji ali poddesetniki: Viktor Zalokar, Jože Matjašič, Jurij Franc, France Sušnik, Tone Sivc, Andrej Verhovec, Jaka Radel in Jaka Šusteršič; pešci: Martin Lipovc, Grega Mihelič, Jože Rošelj, France Gartner, Tone Bartol, Janez Celestina, Rajko Anderkol, Tone Keber, Andrej Gerbec, Janez Lužar, France Jakše, Janez Jarc, Janez Hovka, Jože Pregel, Tone Trčal, Jurij Šušteršič, Matija Starè, Matija Muhič, France Dejak in Tone Derk.

Skupno si je pridobilo moštvo 17. pešpolka v Bosni 2 zlati, 15 srebrnih svetinj za hrabrost I. in 53 za hrabrost II. reda. Od l. 1848. sem šteje ta polk pri moštvu nad 260 svetinj za hrabrost, in sicer 12 zlatih, 60 srebrnih I. in 188 II. reda.

* * *

Častniki tega polka pa so si priborili v bosenskih bojih 5 redov železne krone III. reda, 15 vojaških zaslužnih križev in 17 vojaških zaslužnih svetinj, in sicer so bili odlikovani z redom železne krone III. reda:

Polkovnik Miroslav Priger, major Kristijan Kerček, stotniki: Albert Stromajer, Božidar Drenik in Aleksander Skrem.

Z vojaškim zaslužnim križem: major Dragotin Gindel; stotniki: Avgust Salomon, France Stojan, Andrej pl. Slivnik in Henrik Kopřiva; nadporočniki: Miha Lukanc, vitez Dragotin Andrioli, Matevž Prašnikar in Jaka Modrijan; poročniki: Otmar Sever, Polde Ambrožič in Jernej Andrejka; poročniki v reservi: baron France Mak Nevin, Tone Svetek in Jože Muha.

Vojaško zaslužno svetinjo so si priborili: polkovnik Priger, major Kerček, stotniki: Salomon, Stromajer, Stojan, Jakob Kavčig, Slivnik; nadporočniki: Jože Blabolil, Lukanc, Prašnikar, Modrijan; poročnika vitez Lindor Gerc in Andrejka; poročniki v reservi: baron Mak Nevin, Henrik Fabrioti in Ivan Roseti pl. Skander.

Z zlatim zaslužnim križem s krono je bil odlikovan polkovni zdravnik dr. Josip Baner, z enakim križem brez krone pa polkovni zdravnik dr. Šimen Mandič in nadzdravnik dr. Rudolf Klemensievič.

Ko je naš divizijonar in poznejši korni poveljnik vojvoda Virtemberški zgoraj omenjene častnike na primernem kraju pismeno priporočal za odlike, je slednjič tudi pristavil, da mu je jako težavno ločiti, kateremu izmed teh častnikov naj bi dal prednost, ker so se vsi izredno pogumno obnašali. Tudi moje pero bi bilo preslabo, da bi dostojno opisalo hrabre in izvenredne čine svojih tovarišev; trdim samo, da so si pridobili za zmago pri Jajcu od 17. pešpolka po mojem mnenju največ zaslug polkovnik Priger, stotnik Drenik in major Kerček. Zadnjega sem se že spominjal na strani 53., Prigerju in Dreniku pa posvetim v nastopnem nekoliko vrstic.

Častniki 17. pešpolka,

ki so bili odlikovani zaradi junaških činov v bojih pri Rogelju, Jajcu in Livnu l. 1878.

Polkovnik Priger.

Čujte bor, vojaške roje!
Krogla žvižga, boben poje,
Grad vali se v sip in prah.
Vragu peta se zabliska,
En junak za njim pritiska,
Udri, udri, mah na mah!
Kjer zadene, iskra šine,
Šest jih pade, kjer porine:
Kdo je mar?
Ta pogumni korenine
Je slovenski oratar.

Miroslav Ludovik Priger (gl. str. 17.) je bil rojen dne 11. prosinca l. 1826. v Ptuju na Spodnjem Štajerskem. L. 1843. je vstopil kot kadet v pešpolk št. 17., kjer je služboval s kratkim presledkom do 1. svečana leta 1880. Mož je bil jeklenega značaja, dobrega srca, neustrašen, izredno hraber in jako skrben oče svojim podložnikom ter si je vedel pridobiti tudi njih posebno ljubezen in visoko spoštovanje.

Bojeval se je leta 1848. v Italiji pri Bresciji (Brešiji), Vallegiju (Valežu), Pontonu, M. Dossaboni, Kastelonu, Goitu, Kanziji, Vicenciji (Vičenci), Sv. Luciji, Montebellu, Kustoci, Kremoni, Lodiju, Kastel-Leonu, Milanu in Roderu; leta 1849. pri Ticinu (Tičinu), Borgu, Gambolu, Bologni (Bolonji) in Ankoni; l. 1859. ob Padu in pri Solferinu; l. 1866. pri Kustoci; l. 1878. pri Rogelju, Jajcu in Livnu. Bil je ta junak v 43 bojih in bitkah. Povsod se je obnašal izredno hrabro in je bil odlikovan z najvišjo pohvalo, z vojaškim zaslužnim križem in z redom železne krone 3. reda, oba z vojno dekoracijo.

Mož je bil sicer redkih besed, a kadar se je razpravljalo o vojski, takrat se je ogrel tudi on; oči so se mu svetile, lice se mu je razvedrilo in govoril je potem tako ognjevito, korenito in prepričevalno, da ga je hotelo vse poslušati.

Prvega listopada l. 1874. je postal Priger podpolkovnik in bil prestavljen k ogrskemu pešpolku št. 67. v Košice (Kaschau). To premeščenje je bilo za Prigerja najhujši udarec, ki ga je mogel zadeti, zakaj smatral je 17. pešpolk za svoj dom, ki ga je strastno ljubil in bil skoro ljubosumen nanj; 17. pešpolk je bil takrat v Trstu. Priger je obiskal vse vojašnice in se poslovil od vojakov. Ko so prišli častniki po slovo k njemu, je odgovoril s tresočim glasom, da nikdar prej ni občutil takih srčnih bolečin, kakor zdaj, ko se mora ločiti od polka, v katerem je preživel kot mladenič in mož najprijetnejše ure v svojem življenju; misel, da bo moral živeti odslej daleč od 17. pešpolka, ga navdaja skoro z obupom.

Šel je v Košice in se izkušal sprijazniti s tamošnjimi razmerami, a to se mu ni hotelo posrečiti; kranjskih fantov ni mogel pozabiti, pa tudi služba v tujem polku mu ni ugajala. Nekoliko telesno, še bolj pa dušno bolan si je izprosil dopusta, prišel v Ljubljano in sklenil stopiti v zasluženi pokoj.

Slučajno je prišel ravno takrat v Ljubljano poveljnik 3. voja ali kora v Gradcu, feldcajgmojster baron Kun, ki je bil Prigerju prija-

teljsko vdan že izza časa, ko je Kun zapovedoval 17. pešpolku in je znal ceniti vojaške čednosti in lastnosti tega štabnega častnika.

Ko se je Kunu povedalo, da je Priger v Ljubljani in da hoče stopiti v pokoj, ga je povabil k sebi in ga po svoji, sicer malo robati, a dobrohotni navadi prav pošteno okregal zaradi njegovega naklepa. Priger mu je moral obljubiti, da ne bo prosil za upokojenje, ampak da bo še dalje potrpežljivo prenašal svojo kruto usodo; feldcajgmojster pa mu je nasprotno zagotovil, da bo izkušal izposlovati premeščenje k prejšnjemu polku.

Nepričakovano hitro je bil Priger potem prestavljen k 17. pešpolku v Trst, kamor se je po enoletni odsotnosti, novoprerojen, z največjim veseljem zopet povrnil.

Dne 23. svečana l. 1877. je bil imenovan za poveljnika 17. reservnemu pešpolku v Ljubljani; dne 6. sušca l. 1878. pa za poveljnika zgoraj imenovanemu redovnemu polku v Trstu. Svoje delo je pričel s predavanjem o bosenskih razmerah. Tako je seznanil častnike z deželo, kjer se je kmalu potem polk bojeval.

Priger je bil vojaško vsestranski izobražen. V nekdanjih polkovnih kadetnih šolah si gojenci niso mogli pridobiti posebnih vednostij in Bog vedi kakšnega znanstva, a Priger je bil domá zakopan v knjige, ki so mu bile največje veselje; iz njih je nabiral bogatih vojaških vednostij, učil se je celo svoje življenje, bil je v polnem pomenu besede pravi samouk, a stal je v vseh panogah vojaške vede na vrhuncu svojega časa. S to svojo pridnostjo in mnogoletnimi izkušnjami v mirnem in vojnem času je dosegel ono visoko stopinjo vojaške izobraženosti, do katere ne pripelje nobena vojna šola.

Kot predstojnik je bil pravi oče svojim podložnikom; odlikoval se je po posebni pravičnosti. Vsako prošnjo ali pritožbo je resno in dobrohotno poslušal in potem pomagal, ako je bilo le mogoče; če je pa moral prošnjo odbiti, je navedel vedno razloge ali vzroke, ki so ji nasprotovali. Pri pritožbah je stvar vestno preiskal in še le potem skrbno razsodil; bil je sicer nagnjen k jezi, a nikdar ni napovedoval kazni v jezi; vsakega, ki je krhal disciplino ali pokorščino, je odločno zavrnil in ga dobrohotno pripeljal zopet na pravo pot.

Vedno si je prizadeval nakloniti polku ali posameznim oddelkom kaj dobrega in koristnega ter olajšati častnikom in moštvu neizogibne težave, ki so jih zadele.

Ako je bil kakšen častnik v gmotni zadregi, mu je rad pomagal; včasi je tudi žrtvoval mnogo denarja, ne da bi bil mislil na povračilo. Marsikdo se mu ima zahvaliti za svoj obstanek.

Njegova povelja pri vajah in v vojni so bila vedno kratka, jasna in lahko umljiva. Ako je odposlal ustmeno povelje, si ga je dal pred odhodom vedno ponoviti in nikdar ni bil nepotrpežljiv pri takih priložnostih.

Gorko je bil vdan polku in svojim vojakom, kojih bojevite lastnosti je visoko čislal in jih očitno priznaval.

Naš polkovnik se sicer kot pravi vojak ni nikoli postavljal na strogo narodno stališče, pač pa je materinski jezik svojih vojakov čislal in ga ni nikdar preziral drugim narodnostim na ljubo. Kdor

tako spoštuje mišljenje svojih podložnikov, ta se pač sme nadejati, da pojdejo njegovi vojaki, ako treba, zanj tudi v nevarni boj.

Pravo je zadel polkovnik, ko je na dvornem plesu priznal presvetlemu cesarju, da lahko s kranjskimi vojaki vse doseže, kdor zna z njimi ravnati.

In kakor si je polkovnik sam pridno prizadeval, da do dobrega spozna svoje moštvo, ter izkušal obračati njih vednosti in čednosti vojaški službi v prid in korist, takisto je zahteval to tudi od svojih častnikov. Skrbel je vedno za to, da je bil vsak častnik vešč materinščini svojih podložnikov; posebno je čislal tiste, ki so zrastli med narodom in umeli v odločilnih trenutkih navduševati svoje podložnike s takimi besedami, kakoršne nikoli niso brez uspeha, kakor je bil sam izkusil v mnogih bojih. „Le po njem," so tri kratke besede, a izrečene v pravem času, na pravem mestu, od pravega moža, dosežejo velikanski uspeh; te besede obudé v srcih naših fantov nepopisno srditost in nenavadno srčnost proti onim, po katerih jim je mahati. Takih in enakih „navdušnic" se nahaja med slovenskim narodom mnogo; umevno pa je, da so znane le onim, ki bivajo med narodom.

Naš polkovnik je leta 1878. imel 55 odstotkov takih častnikov v vrstah svojega polka; ni se torej čuditi, da je dosegel z njimi toliko slave in časti.

Značaj našega polkovnika se je kazal v najlepšem svitu ob času nevarnosti. V vojski je bil vedno na pravem mestu. V boju pri Rogelju ga vidimo na levem krilu, kamor ga je pripeljala njegova bistra vojaška razumnost; tukaj je z oddelki svojega polka neustrašeno tako dolgo vztrajal v boju, da so dospele stotnije 53. pešpolka; slednjič je obkolil sovražnika in ga zapodil. — Pri Jajcu je korakal polk v soteski po cesti med visokimi gorami; sovražne krogle so že frčale, nevarnost je bila velika, da nas vstaši, ki so nas pričakovali na izhodu soteske, zgrabijo na tem ozkem prostoru in nas vržejo v jezero. Priger niti za trenutek ni izgubil glave, preplezal je visoke skale s svojim polkom, se razvil ter se postavil na levem krilu Turčinu v bran. Tu je stal naš polkovnik trdno in stanovitno kakor skala ter navduševal svoje vojake. Toda pritisk sovražnika je bil vedno hujši, streljanje vedno živahnejše; kmalu so se križala tu in tam bodala s handžari. Mladi naši bojevniki so se bili kakor levi, a moči so jih že zapuščale; ozirali so se na hrabrega, v bojih in bitkah osivelega junaka. „Naprej, ne za korak nazaj!" mu beró na obrazu. Srčnost se podvoji — sovražnik je odbit! Z bistrim očesom zapazi polkovnik, kje je treba pomoči. En oddelek podaljša levo krilo, drugi zavzame presledek, ki je nastal vsled spopadka z ljutim sovražnikom. Krogle frčijo kakor toča, a sreča, da jih le malo zadene. Naskoki se vedno množé, a polkovnik stoji s svojimi kakor hrast ter se ne gane; Turčin se mora umakniti.

Boj je že trajal od devete ure, dan se je bil nagnil in solnce je stalo nizko na nebu. Nasprotnik strelja, kar najhitreje more; naša zadnja reserva pritisne, Turčin se zboji, pobere kopita in beži, kar more. Polkovnik obstoji na višavah in njegovi streljajo na bežečega sovražnika, kakor bi sipali orehe. Marsikateri Turčin se zgrudi in ne

vstane več. Slednjič izgine sovražnik iz obzorja. Mrtveci in ranjenci krijejo bojišče. Trobentač zatrobi na polkovnikovo povelje v svoj rog in daleč na okoli, črez dol in log se razlega polkovni klic, napev znane domače pesmi: Popotnik, pridem črez goró ... Navdušenje je nepopisno. Vsi, ki so bili še v dolini in po obronkih, povzdigujejo oči in vidijo, da stoji na višini priljubljeni polkovnik Priger, in vse se zbira okoli njega.

V boju pri Livnu je vodil Priger svoj polk jako izvrstno in premišljeno ter preprečil, da vstaši, katerim je huda predla proti koncu boja, niso prodrli bojnih črt in ušli. Vrh tega se je Priger osebno tako hrabro obnašal, da se je vse čudilo in ga imenovalo neranljivega.

Ko je bila pozneje po mnogih mukah in težavah vstaja udušena in se je zvedelo, da ostane polk v Livnu, je bil Priger ves potrt in žalosten. Bojaželjen bi bil najraje korakal dalje do Soluna in vzel Turčinu celó Macedonijo, in skoro bi verjel, da bi se mu bilo to tudi posrečilo; zakaj navdušenje vojakov je bilo takrat toliko, da je bil vsak častnik vreden za cel bataljon in vsak kranjski fant za celo stotnijo.

Tudi premeščenje 17. pešpolka iz Livna na Dunaj l. 1879. Prigerja ni razveselilo; izrazil se je proti onim, ki so bili drugega mnenja, da se jim ne bo nikoli več tako dobro godilo pri vojakih, kakor zdaj v Livnu. Marsikdo se je spominjal pozneje besed daleč videčega polkovnika.

Kot polkovni poveljnik je strogo skrbel za to, da je bil polk vedno dovolj izobražen za vojno. Garnizijske razmere na Dunaju pa zahtevajo, da se vojaki izobražujejo bolj za parado nego za vojno. Priger, ki je imel vedno le vojno pred očmi, se ni mogel sprijazniti s temi razmerami; zato se je s težkim srcem odločil zapustiti dejansko službo in stopiti v pokoj.

Ker je že služil polnih 40 let, je smel prositi vsak čas za upokojenje, ne da bi navedel vzrok, in tako je tudi storil.

Tudi potem, ko je bil že prošnjo vložil za pokoj, je zapovedoval z isto natančnostjo kakor prej. Še le ko je naredni list razglasil njegovo upokojenje, je izročil svojemu nasledniku, polkovniku Knoblohu, poveljništvo polka, katerega je neizmerno ljubil.

Sklep, zapustiti dejansko službo, ga je stal mnogo bridkih ur; malo je še vedno upal, da se bo njegovi prošnji le deloma ugodilo; nadejal se je namreč, da se mu bo pustila pot odprta, po kateri bo mogel pozneje, ko se bodo izpremenile razmere, stopiti znova v dejansko službo.

Nekoliko dnij pred upokojenjem je tedanji stotnik Drenik spremljal Prigerja s strelišča v mesto ter med potjo obžaloval, da Priger stopi v pokoj. Zdajci se polkovnik ustavi in reče: „Ni še prišel vseh dnij večer; upam, da se bo vendar kdo oglasil in vprašal, zakaj ta polkovnik, ki žrtvuje vse svoje življenje le službi in je še čil in zdrav, hipoma hoče stopiti v pokoj; kaj ga tišči, ali kaj želi?“

Drenik mu je odgovoril: „Nihče ne bo vprašal in nihče se ne bo oglasil; vaša prošnja se bo rešila po starem kopitu in sploh bodo zadovoljni, da se je zopet izpraznilo polkovnikovo mesto.“

„Meni tudi prav,“ zavrne polkovnik in pristavi šaljivo: „Nič ne traja večno, to se zmeraj vid', umazan postane s časom najlepši žid; sicer pa sem prosil za primerno službo v slučaju vojne in upam, da jo dobim.“

In v resnici so ga imenovali in zabeležili za poveljnika brigadi, ki se je imela sestaviti še le o vojnem času. Takoj po upokojenju je vzel Priger zopet knjigo v roke in preštudiral nalogo, ki mu je bila stavljena za slučaj vojne.

Še enkrat zapovedovati oddelkom v vojski in svoje prsi izpostavljati sovražnim kroglam, mu žalibože ni bilo več dano; prezgodnja smrt mu je uničila vse načrte, ki si jih je skoval. In ako bi tudi še danes živel, njegove nakane se mu ne bi izpolnile, ker od onega časa sem puške in topovi večinoma počivajo po shrambah.

Priger je stopil prvega svečana l. 1880. v pokoj in je že dne 4. vinotoka l. 1883. umrl vsled hude neozdravne bolezni. Truplo prerano umrlega hrabrega junaka trohni že davno v hladni gomili, a njegova slavna dela so nam še danes živo v spominu. Zgodovina, ki mu je spletla nevenljiv venec slave, bo še v poznih dneh pričala našim potomcem o slavnih činih in zaslugah, katere si je Priger pridobil za naš pešpolk št. 17., čigar poveljnik in vodnik je bil v bosenskih bojih leta 1878.

Izvir reke Trebinjčice.

Mir in delo.

Obdarovana bosenska živina.

V Livnu.

Livno se zasede.

Turčin je po vzetju Livna s povešeno glavo odložil puško in zagotavljal gjauru svojo sevéda prisiljeno podložnost.

Druga gorska brigada je potem zasedla turško mesto, trdnjavo in kule, prva, tretja in reservna brigada pa spodnje mesto.

V kulah smo zaplenili 6 parov volov in v turškem mestu več sto ovac. Naš brigadir je dal nakazati prvemu bataljonu 17. pešpolka 68 jarcev, za vsako stotnijo po 16 in 4 za častnike.

Ker že dva dni nismo nič jedli, smo bili res že hudo lačni; brigadir je bil tedaj za nas v pravem pomenu besede Ivan Odrešenik (Salvator).

Veselje, s katerim so vojaki kar z bodalom klali ovce, jih drli na meh, pekli na ražnju in se potem mastili z njimi, se ne da popisati. Vsak jim je to veselje iz srca privoščil, saj so ga zaslužili krvavo. Pa tudi častniki so kaj radi rezali dobro pečeno ovčje stegno. Pravo veselje in vrisk je bil v taboru še le tedaj, ko so nam prinesli Dalmatinci v kozjem mehu črnega vina, kakoršnega nismo pili že dalje časa. Akoravno je dišalo po kozlu, nam je gladko teklo in prav dobro zalivalo pečenega jarca.

Moštvo, ki je že prej prištedilo mnogo novcev in prejelo danes zaostala plačila, si je lahko okrepčalo z dalmatinsko kapljico trudne ude.

V kulah so ostale popoldne samo straže, druga gorska brigada pa se je utaborila na severni strani mesta pod pečinami.

Vreme se je popolnoma zvedrilo, megla je izginila, zlato solnce je posijalo na novo pridobljeno avstrijsko last, ki je stala posebno kranjske fante mnogo truda in zatajevanja.

Šatori so se postavili in postlali z mehko mrvo. Tudi v mojem srcu se je vzbudilo veselje, zakaj prestane so bile vse nevarnosti in težave dolgega potovanja od Stare Gradiške do mej kamenite Dalmacije.

Utrujen sem legel na mrvo v šatoru in celo noč sladko spal. Vstal sem zjutraj sicer zopet pokrepčan, a službe, ki sem jo opravljal tri dni in tri noči zaporedoma na prednjih stražah, te ne pozabim nikdar.

Precej po predaji ali kapitulaciji mesta so prikorakale vse štiri brigade pred mesto in se tam utaborile. Megleno zagrinjalo se je dvignilo in Turčin je imel pred seboj brez števila vojakov. Zdaj je lahko spoznal, kako nespametno je ravnal, da se je taki mnogoštevilni vojski uprl in kako je prav storil, da se je vdal.

Naš korni poveljnik vojvoda Virtemberg je možato izpolnil obljubo in sijajno izvršil svojo nalogo. Kar je nameraval, to se mu je povsem tudi posrečilo; krvi je na naši strani teklo jako malo. Vojvoda je štel glave svojih bojevnikov in manjkalo mu je samo 40 glav; med temi je bilo 6 ubitih, 34 pa ranjenih.*

Ako pomislimo, da je vojska, Livno oblegajoča, štela nad 12.000 mož, se mora priznati, da so bile te izgube neznatno majhne.

„Samo 27 mož izgube," je vzkliknil Virtembergov bojni tovariš. „Je mar li to boj, o katerem se more sploh govoriti?" In ravno zaradi malih izgub se je vpletel en list slave več v Virtembergov vojni lavorov venec. Kjer se je dosegel velik uspeh z malimi izgubami, tam se je gotovo delovalo s toliko večjo duševno močjo. Napačno bi bilo torej izpregledati, da bi se bil boj, drugače osnovan, tudi drugače končal.

Glavni načrt — v Livnu zbranim vstašem v samo enem boju do živega priti in jih premagati — se je že osnoval v Travniku z vso natančnostjo in se je izvršil potem v Livnu s strogo stanovitnostjo.

Najprej so se pozivali vstaši, da naj odložijo orožje; ko to ni koristilo, so se oblegali, bombardirali in ob enem se je tudi prepovedalo, da nihče ne sme vdreti brez ukaza kornega poveljnika v Livno; slednjič se je tudi ukazalo, da se sme prodirati z višav v mesto le korakoma, in sicer tako, da se boj vsak trenutek lahko ustavi in tako pravočasno odvrne vsako nepotrebno prelivanje krvi. Vse je bilo dobro premišljeno, nič slučaju prepuščeno.

Ravno s takim priznanjem se mora omeniti tehnična izvršitev vseh naredeb generalnega štaba. Gorske brigade, ki so prihajale od vseh vetrov v Livno, so dospele tja s tako točnostjo, s kakoršno se navadno le v mirnem času prihaja na vežbališče, dasiravno so se izdajala povelja le na podlagi jako pomanjkljivih zemljevidov. Vrh tega se krdela niso nikoli pretirano mučila in tudi živila so jim dohajala večinoma pravočasno.

Poleg kraškega sveta in slabih potov je tudi neugodno vreme jako neprijetno vplivalo na vojake. Da so vojaki uspešno kljubovali hudim vremenskim nezgodam ter stanovitno in potrpežljivo prenašali vse težkoče vojaškega življenja in s tem prekrasno zadostili vsem zahtevam, ki so se stavile nanje na potu, v taboru in v boju, to je njih zasluga, ki se jim mora šteti v čast.

Kar se tiče zgoraj omenjenih neznatnih izgub, je imel 17. pešpolk 16 ranjencev in enega mrtveca, kar priča, da je imel zopet ta polk,

* V knjigi „Wilhelm Herzog von Württemberg" se čita, da so vse izgube pri Livnu znašale samo 27 mož.

osobito pa njegov prvi bataljon tudi tukaj največ opraviti s sovražnikom. Med mrtvimi je bil pešec Janez Borštnar z Vrha v litijskem okraju; med ranjenci: major Kerček, stotnik Salomon, poročnik Sever; vodnika Sterk in Urh; desetnik Pavlišič; pešci: Janez Sajc, Andrej Kavčič, Gašper Suhadolnik, France Seljak, Janez Honka, Tone Ferčel, France Dejak, Janez Starè, Jurij Šušteršič in Jernej Mrzlikar, vsi od prvega bataljona.

* * *

Topovi, s katerimi je vojvoda ukrotil Livno, so ustrelili 2300 krat. Kakor se je pozneje videlo, so bili učinki velikanski. Gradovi, kule in obzidje v trdnjavi je bilo tako razrušeno, da se sovražnik pač ni mogel tam več braniti. Še celó Efrem-kula, ki jo je obdeloval nadporočnik Rubež samo z gorskimi topovi, je bila vsa razpadla.

Kar je manjkalo gorskim baterijam do silovite mogočnosti, ki je potrebna, da se razruši debelo obzidje, to so nadomestile z natančnostjo svojega streljanja.

S kakšno čudovito natančnostjo so streljali ti mali topovi, naj pričata naslednja dva resnična dogodka.

Nadlegoval nas je turški top, ki je stal v Efrem-kuli. Gorska baterija pomeri in že pri tretjem strelu smukne naša krogla v ustje starodavnega, turškega topa in ga raznese na vse strani, da se potem ni oglasil več.

Pri turških cerkvah ali mošejah stojé navadno vitki stolpi, ki se prav mogočno dvigajo v zrak. V precejšnji višavi stolpa je napravljeno hodišče enako prižnici. Na to hodišče prihaja petkrat na dan turški „mujezin“ ali klicar in kliče namesto zvonov, ki jih nimajo Turčini, vernike k službi božji v džamijo (cerkev).

Dne 27. kimavca je stal „mujezin“ ves dan na tem hodišču, opazoval našo vojsko in navduševal turške bojevnike.

Dasiravno se ni z orožjem v roki bojeval z nami, je bil vendar naš zeló nevarni nasprotnik in nam je morda več škodoval s svojim opazovanjem in navduševanjem, nego tisti, ki je neprenehoma streljal na nas, pa malo zadel.

Ker je bil predaleč, se mu ni moglo posvetiti s puško na drugi svèt, a vzame ga na muho gorska baterija, ki je bila od njega oddaljena kakih 1500—2000 korakov, in že po drugem strelu je zaropotala prižnica po najkrajši poti na tla, „mujezin“ pa jo je spremljal.

Res goreča je morala biti njegova molitev, da se mu razen malih prask ni zgodilo nič žalega.

Topovi pa niso podirali in rušili zidovja samo v trdnjavi ali turškem mestu, temveč napravili so mnogo škode tudi v spodnjem mestu.

Bombe so predirale strehe in padale brez razločka v turške hareme in kristjanska stanovališča. Kakor se je pozneje zvedelo, so se ženske in otroci poskrili v podzemeljskih kletéh, pa tudi sem jih je prišla pozdravljat marsikatera težka bomba. Mnogo ne samo Turkov, ampak tudi krïstjanov je poginilo na ta način. Zopet drugi, katere so pozneje zdravili naši vojaški zdravniki, so se tako hudo prestrašili, da so zboleli in večinoma tudi pomrli.

Topovi generalnega majorja Čikoša so zapalili z vžigalnimi bombami mesto na več krajih. Kamorkoli si pogledal, si slišal jok in stok ter videl podrtine, razvaline in pogorišča, veliko revščino, strašen prizor!

Kako je naš korni poveljnik vojvoda Virtemberški celil rane onim, ki so prišli po nedolžnem v nesrečo, nam kaže nastopna dogodbica:

Major Vojnovič, ki je bil prideljen Virtembergovemu štabu, je imel po zasedbi Livna dne 28. kimavca na trgu pred okrajnim glavarstvom opraviti, kar ga sreča štirinajstleten fant, ki je bridko jokal. Na vprašanje, kaj mu je, pove deček, da je včeraj zvečer padla vžigalna bomba v hišo njegovih starišev, mu ubila mater in upepelila dom, in da zdaj njegov slaboumni oče s svojimi peterimi otroki nima niti hrane, niti bivališča. Resnico te izpovedbe so potrdile tudi priče.

Da bi to revščino olajšal in drugo škodo popravil, ki jo je naredilo naše bombardiranje po krivdi upornikov, je Vojnovič svetoval Virtembergu, da naj naloži livanskim veljakom, ki so zakrivili upor, 10.000 gld. vojnega davka (Kriegskontribution). Vojvoda je takoj odobril ta nasvet. Tedanji mestni poveljnik, generalni major Čikoš, je dal pobrati ta davek in je razdelil nekaj tega denarja po Virtembergovi, nekaj pa po svoji razsodbi. Obitelj jokajočega fanta je dobila 1.500 gld.

O vprašanju, je li bil korni poveljnik opravičen, zaukazati pobiranje tega davka, bi se dalo pričkati.

Šteti se mora vojvodi v čast, da se le za trenutek ni pomišljal, prevzeti nase vso odgovornost. Našemu ugledu je to bistveno koristilo, posebno zato, ker se ni delal pri povračilu škode razloček med kristjani in Turki.

„Kar se mene tiče," pravi Vojnovič dalje, „mislim, da nisem svetoval lahkomiselno, temveč sem upiral svoj nasvet na neki prejšnji tak slučaj.

Ko je bilo l. 1849. v Padovi pri vstaji več častnikov in vojakov nevarno ranjenih, je tedanji brigadni in mestni poveljnik v Padovi, generalni major Ludovik pl. Benedek (poznejši nesrečni vojskovodja), naložil upornikom tega mesta 60.000 gld. vojnega davka, ga dal pobrati in potém okoliščinam primerno razdeliti med ranjene častnike in vojake; kar je bilo torej v Padovi pravično, je moglo biti v Livnu pač pristojno."

Po vzetju Livna niso imeli le častniki opraviti po ulicah, temveč švigale so tudi sem in tja vojaške patrole, hodile iz hiše v hišo in so pridno razoroževale prebivalstvo. Celi kupi orožja so bili nakopičeni po ulicah; sprva so stražili Turkom odvzeto orožje vojaki, pozneje pa so je spravili v turško mošejo „Glavico".

Tu sem so prinesli ta dan poleg mnogega starega turškega orožja tudi še črez 2000 pušek novejšega sestava, mnogo samokresov, več zabojev streliva in tudi 15 topov; med temi jih je bilo pet tako razstreljenih in poškodovanih, da niso bili več za rabo.

Med ostalimi še rabljivimi topovi so bili štirje izza renesanske dobe, in sicer trije brez okraskov, eden pa z okraski; tega, čigar sliko predstavljamo tukaj č. čitateljem, je tedanji poročnik Albin Panian 53. pešpolka narisal, ko je bil top še gorak.

Na tem topu se čita letnica 1579; spredaj na topu sedi ptica kos, pred njo pa je vdolbena sledeča kitica nemške pesmi:

„Auf Baumes Spitz im grünen Wald
Sing' ich; vor mir die Mauer fallt",

ki se slovensko takó-le glasi:

„Na vrhu drevesa v gozdu zelenem
Pojem; pred mano pada zid ob enem".

Eden izmed 15. topov, vzetih Turkom pri Livnu dne 28. kimavca 1878. (Po izvirni sliki gardnega ritmojstra A. Paniana pl. Loborskega.)

Vzadi za kosom se vidijo grški boritelji; za branikom, ki predstavlja dve konjski glavi, se nahaja krasen grb, na koncu topa pa bujni Bah (bog vina in moči).

Top je umetniški vlitek prve vrste izza renesanske dobe. Ime „Zelenko" mu je dal narod. ker je prevlečen s krasno zeleno patino (barvo).

Kako je prišel ta top v Livno, se ne ve dobro, a skoro gotovo so ga Turki vzeli Ogrom, ko so se vojskovali in so ga potem privedli v Livno.

Dandanes se nahaja ta top v dunajski orožnici ali arzenalu.

Razoroževanje se pa ni vršilo gladko. Nekaj zagrizenih Turkov ni nikakor hotelo oddati orožja; posebno je bil zeló razkačen 20leten turški mladenič. ko so od njega zahtevali s srebrom okovano puško; vsekal je s svojim handžarom vojaka 26. pešpolka tako močno za vrat, da mu je glava spredaj obvisela samo za kožo.

Razume se, da je drugi vojak na mestu maščeval svojega tovariša in porinil zagrizencu bodalo v srce, da se je takoj zgrudil in ni več dihnil. Zopet drugi so tajili, da nimajo orožja. Ob natančni preiskavi pa smo ga našli obilo v žitu, po kletéh in na vrtih skritega.

Taki lažniki in prikrivači so se zaprli in pozneje ostro kaznovali zaradi prikrivanja prepovedanega orožja.

Turčini, ki so nosili že od nekdaj orožje in so se smatrali za višja bitja od kristjanov, so hodili zdaj, ko se jim je odvzelo orožje, vsi poparjeni in razkačeni kakor oskubeni petelini in bi nas bili najrajši prikrajšali za glavo, ako bi le bili mogli; kristjani pa so nas presrčno pozdravljali kot osvoboditelje.

Posebno so se veselili našega prihoda očetje frančiškani v bližnjem samostanu Gorici. Tu se je darovala dne 29. kimavca zahvalna sveta maša najvišjemu vojskovodji nebes in zemlje.

Tej svečanosti je prisostvovalo razen vojaških dostojanstvenikov, častnikov in drugih vojakov na stotine ljudstva.

Cerkev je bila kar najlepše okrašena. Pred njo je vihralo več zastav, med njimi nekatere z napisi, na primer:

„Bosna 1463.
Živio Franjo Josip I., naš hrvatski kralj!“

„Ave, alma mater Austro-Hungaria, magna virum, magna frugum!
Exsultans populus bosnensis.“

(„Dobro došla, mila mati avstro-ogrska, velika v možeh, velika v uspehih!
Radujoče se ljudstvo bosensko.“)

Nagla sodba.

Med tem, ko se je v cerkvi pela čast in hvala Bogu, ni počivala roka pravice in plačila; vodili so kolovodnike vstašev in druge zločince v samostan ter jih tu zapirali. Mnogo teh nesrečnikov je zapadlo nagli sodbi.

Prišel sem prav od zahvalne svete maše ter sedel v šatoru na polsuhi travi. Danes je dan počitka, sem si mislil in že pogledoval, kako bi postregel vsem udom svojega trudnega života, kar vstopi ordonanca in mi poda listek, na katerem je bilo zapisano, da moram med drugimi tudi jaz kot priča prisostvovati nagli sodbi Osmana Bajriča, derviša bega Bušatelje in hadžija Sali Efendi Čižmiča ter se nemudoma napotiti v samostan Gorico.

Opasal sem sabljo ter stal za pol ure v prostorni dvorani goriškega samostana.

Tukaj se je kmalu zbral ves vojni svet, kateremu je predsedoval tedanji podpolkovnik 17. pešpolka, Ivan Bravn, sodnika pa je nadomeščal izprašan avditor ulanskega polka št. 5., major Valter. Prič, večinoma kristjanov, je bilo okoli dvajset.

Privedli so najprej obtoženca Osmana Bajriča, ki je bil domá iz Glamoča. Ta je bil obdolžen, da je podpihoval k vstaji in da je vrh tega šestim ranjenim dalmatinskim brambovcem v boju pri Gubiru in Kabliču dne 15. vel. srpana porezal glave.

Ta dan so namreč korakale tri stotnije dveh dalmatinskih domobranskih bataljonov št. 79. in 80. pod poveljstvom majorja Mitroviča od Han-Prologa na bosensko-dalmatinski meji skoz sela: Odžak, Ljubunčič, Priluka, Kablič v Livno, da bi se prepričali, kakšen je ondotni svet in koliko je sovražnikov.

Prebivalci vasij, skoz katere je korakal Mitrovič, so bili prijazni; vsa okolica je kazala pogled največjega mirú.

Po obronkih ali bregovih gore Kruči, ki leži na severozapadni strani Livna, se je pasla čreda volov. Kmalu je zvedel Mitrovič, da je za to čredo skrit sovražnik, a navzlic temu je korakal poveljnik proti volovski čredi.

Ko se ji je bil približal, so poskakali vstaši iz zavetišča, odgnali najprej vole, potem pa postavili gorsko baterijo na strel in vnel se je hud boj. V tem boju, ki je trajal skoro tri ure, je imel Mitrovič 10 mrtvih in 6 ranjenih vojakov, 28 pa jih je pogrešal.

Ko je bil Mitrovič slednjič sovražnika vendarle zapodil in se potem vračal, so videli kristjani iz Kabliča in drugih bližnjih vasij, da je Osman Bajrič planil izza grma na ranjence in opešane dalmatinske brambovce in šestim možem odrezal glave, katere je potem nabral kakor gobe na trto in jih nesel kot znamenje zmage v Livno. Tu jih je nasadil na droge, katere je potem postavil na ograjo okoli turške mošeje Glavice. Te glave nesrečnih dalmatinskih brambovcev so poveličevale tukaj celih osem dnij junaštvo brezbožnega in grozovitega Bajriča.

Izpovedi kristjanov, ki so pričali o tej grozovitosti, so bile tako prepričevalne, da je sodni svet Bajriča soglasno obsodil na smrt na vešalih.

Drugi zatoženec je bil derviš beg Bušatelja, glavni kolovodnik livanskih vstašev. Ta je prisilil na upor ne samo vse Turke, ki so mogli nositi orožje, temveč tudi kristjane, da so se morali bojevati proti svojim bratom.

Kdor se je obotavljal, tega je zadela gotova smrt.

Livanski vojaški poveljnik Mustafa Bej se je hotel v zmislu sultanovega ukaza brez upora podati Avstrijcem, a to je Bušateljo tako razkačilo, da je dal Mustafi odsekati glavo.

Zaradi teh dveh in še drugih zločinov, ki so se mu dokazali po pričah, so prisodili sodniki Bušatelji smrtno kazen na vislicah.

Tretji zločinec, hadži Sali Efendi Čižmič, je bil tudi obdolžen podpihovanja k vstaji in je zakrivil vrh tega smrt mnogih kristjanov. Streljal jih je, kakor strelja lovec race ali gosi na vodi.

Pri izviru reke Bistrice, ki je čitateljem že znan, je učinjal Čižmič svoja grozovita zločinstva.

Ako se je kak kristjan zameril Čižmiču ali ga ni hotel slušati, ga je dal vreči v Bistrico, ki mu je segala takoj do vrata, ter je potem na kakih dvajset korakov streljal tako dolgo nanj, da ga je zadel. Dal ga je potem potegniti iz vode, odrezal ranjenemu ali mrtvemu glavo, jo nataknil na enega izmed drogov, ki so bili postavljeni pred mošejo Glavico nalašč za to, da so natikali nanje glave kristjanske.

Tudi to grozovito dejanje je bilo dokazano po pričah in sodišče je obsodilo Čižmiča na smrt na vešalih.

Dne 30. kimavca opoldne je nesel vojaškega sodišča predsednik, podpolkovnik Bravn, katerega sem spremljal, obsodbo feldcajgmojstru Virtembergu v podpis.

Ko je Virtemberg obsodbo prečital, je bil malo osupel in nemiren. Peresa ni precej pomočil v črnilo, temveč je vprašal predsednika, je li res prepričan, da so obsojenci zaslužili vešala. Še le ko mu je Bravn kratko in odločno odgovoril, da ni le on sam, ampak da so tudi vsi sodniki popolnoma prepričani o krivdi teh hudobnežev, je podpisal s tresočo roko smrtno sodbo s pristavkom, da jim odpusti kazen na vešalih, ker ni rablja in vislic pri rokah, a prestati jim je smrt s svincem in smodnikom.

Ko je Virtemberg podpisal, je vstal in kakor bi mu bilo žal, vzkliknil: „Danes sem prvič v svojem življenju podpisal smrtno obsodbo brez pomiloščenja.“

Virtemberg je bil v vojni vedno eden najpogumnejših in najbrezobzirnejših avstrijskih generalov, a kadar je imel razoroženega nasprotnika pod seboj, se mu je omehčalo srce. Znano je tistim, ki so se bojevali 7. vel. srpana pri Jajcu, da smo po boju privedli okoli 600 ujetih vstašev v tabor. Slovenski vojaki so jih varovali ves dan, a pred odhodom iz tabora je izpustil Virtemberg vse iz neznanih vzrokov. Vstaši pa se niso razkropili in šli domov, temveč so hiteli proti Sarajevu in tam so se bojevali dne 19. vel. srpana zopet proti avstrijskim četam.

Podpisana smrtna obsodba se je takoj razglasila hudodelnikom. Hkratu so se tudi obvestili, da bodo ustreljeni 30. kimavca ob dveh

Trije na smrt obsojeni Turki se ustrelé.

popoldne. Dovolilo se jim je dalje, da smejo dotlej govoriti s svojci in narediti oporoko, ako hočejo.

Tega dovoljenja se je poslužil samo derviš beg Bušatelja. Poslal je po svojega 16letnega sina in po svoji dve ženi, ki pa se nista odzvali njegovi želji.

Ko sem odhajal iz samostana, sem videl, kako je sedel prav po turško tam v kotu na dvorišču osiveli mož; na levi in desni sta stražila dva vojaka, v sredi pred njim je pa stal in jokal njegov sin.

Hipoma sem pozabil tudi jaz vse ostudne zločine tega nesrečneža in začel se mi je smiliti. Malo sem postal in slišal, kako se je poslavljal starec od sinka in ga poučeval; čul sem med drugim tudi besede:

„Ako pridejo Avstrijci desetkrat še v deželo, pojdi jim desetkrat naproti in jih sprimi prijazno!“ Mož se je kesal svojega grešnega početja, a bilo je prepozno.

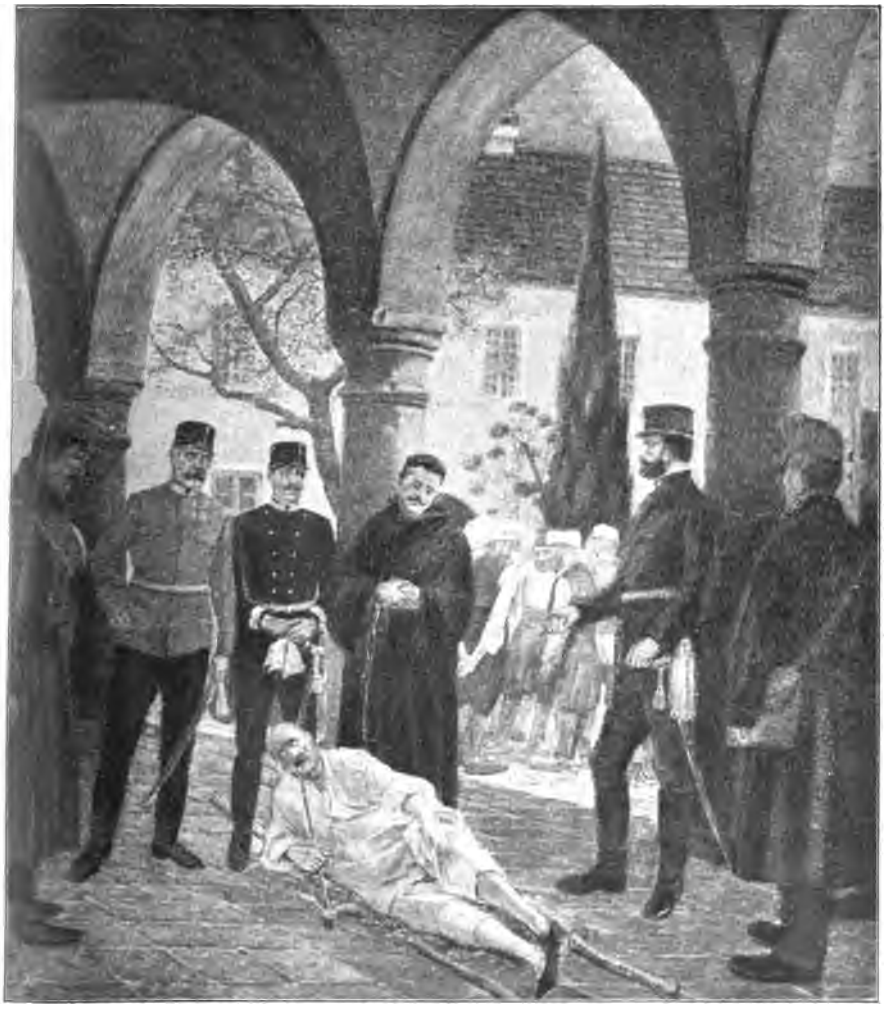

Agan Cižmič leži ujet in ranjen v samostanu Gorici pred vojvodo Virtemberškim in njegovimi spremljevalci. (Po izvirni sliki gardnega ritmojstra A. Paniana pl. Loborskega.)

Sredi pota med goriškim samostanom in Livnom, na severni strani ceste, kakih trideset korakov od te oddaljena, je med dvema gričkoma dolinica; v tej dolinici je bila 30. kimavca opoldne že izkopana precej široka jama, odločena za vse tri zločince.

Točno ob dveh popoldne je šest vojakov 26. pešpolka, katerim je načeloval častnik, privedlo zgoraj označene hudodelnike iz samostana. Bataljon tega polka jih je sprejel v sredo. Godba je zasvirala žalobno koračnico in počasi so korakali pogrebci na smrt obsojenih Turkov proti izkopani jami. Na tisoče ljudij jih je spremljalo. Ko je godba prenehala, so se oglasili udarci na črno prevlečen boben.

Ko je prišel izprevod do kraja, kjer se je imelo zadostiti pravici, je bataljon obkolil od treh stranij jamo. Nadporočnik 26. pešpolka se je postavil s šestimi vojaki pet korakov pred obsojence, ki so tako stali ob robu jame, da so gledali proti vojakom.

Sodnik jim je še enkrat prečital smrtno obsodbo, potem so jim hoteli zavezati oči, a tega niso pustili; z odprtimi očmi so drzno gledali smrti v obraz.

Zaslišali sta se dve kratki poveljki; le en pok iz vseh šesterih pušek in zgrudili so se vsi trije.

Zadet je bil vsak dvakrat tako dobro v glavo in srce, da je zdravnik, ki je imel pri tem ostudnem poslu službo, kar stojé potrdil in poveljniku izporočil, da so res mrtvi.

Vojaki so po izvršitvi te žalostne službe takoj odkorakali, ljudstvo pa je radovedno gledalo, kako so grobokopi polagali usmrčene zločince z vsem, kar so imeli na sebi, v jamo ter jih zagrebli.

Nekoliko mesecev pozneje je zadela enaka usoda Agana Čižmiča. Tega že poznamo; bil je kolovodnik in poveljnik ter jako vnet podpihovalec k vstaji. Dne 26. kimavca je bil ranjen v boju na južni strani Livna.

Agan Čižmič je imel črno dušo; zakrivil je razen zgoraj označenih še mnogo drugih zločinov. Da bi ga ne zadela roka pravice, se je po vzetju Livna skrival. Patrole kranjskih fantov so ga povsod iskale in ga še le dne 29. kimavca našle.

Kristjanka jim je pokazala harem, v katerem je bil ta zločinec skrit. Vojaki so mu povedali, da imajo povelje ga zapreti, ter so ga zato pozivali v imenu postave, da naj gre z njimi. Čižmič je nato začel razgrajati in ker se ni dal nikakor zlepa odvesti, ampak se je zoperstavljal patroli, se je ta poslužila orožja in ga na glavi občutljivo ranila; rana je bila sicer grozna, a ne nevarna.

Čižmič je legel na tla in ni hotel iti s patrolo. Kranjski fantje so bili torej primorani, nesti ga; a kako ga naj nesejo, ker je bil takov hrust in je bil z rokami okoli sebe, kakor da bi bil besen. Zvedeni naši fantje so si znali pomagati tudi v tem slučaju. Zgradili so nosilo, položili nanj Čižmiča in ga nesli v samostan Gorico, da se tam zasliši.

Vojvoda Virtemberški in njegov pribočnik Albori, ki sta stanovala ondi, tolmač poročnik Panian 53. pešpolka, frančiškan in nekaj kranjskih fantov in bosenskih kristjanov je obkolilo Čižmiča. Na stavljena mu vprašanja ni hotel odgovarjati, ampak je trdovratno zrl pred se in pušil mirno dalje iz svojega čibuka (pipice), čisto nič se ne meneč za okoli stoječe. Kranjski fantje so ga potem odnesli v bolniščnico.

Ko je ozdravel, se je pa vendar moral zagovarjati pred sodiščem zaradi mnogih zločinov, katerih je bil obdolžen in kateri so se mu

tudi dokazali po pričah; zapadel je torej smrti, da se ustreli. Turki so se čudili tej smrtni obsodbi in vprašali: „Kakšno navado imate? Najprej zdravite človeka, potem ga pa ustrelite.“

Bil je mož, kakor že povedano, velike, krepke postave od nog do glave in še v najboljših letih. Različno od svojih tovarišev je zeló nerad umrl.

Na morišče ni hotel iti; legel je zopet na tla in se delal težkega, a vse mu ni nič pomagalo; vojaki so ga zgrabili in nesli na mesto, kjer se je moralo zadostiti pravici.

Ko je imel že nekoliko svinca v životu, še ni padel, ampak je bil in mahal z rokami okoli sebe ter razgrajal, da je bilo vojakom res težko, ga zadeti v glavo ali v srce. Naposled so mu morali z jeklom pomagati na oni svet.

Pohvala 17. pešpolka.

Dne 30. kimavca l. 1878. ob 8. uri dopoldne je napovedal naš vojni poveljnik veliko revijo ali pregledovanje cele vojske, ki je oblegala Livno. Ob tej priložnosti je vse vojaštvo zeló pohvalil, posebno laskavo se je pa izrazil o 17. pešpolku in o 10. lovskem bataljonu, kar je razvidno iz naslednjega povelja polkovnega poveljstva od 30. kimavca.

„Njegova kraljeva visokost, gospod korni poveljnik princ Virtemberg mi je blagovolil danes v navzočnosti generalov in štabnih častnikov vseh štirih tukaj zbranih brigad izraziti svojo zahvalo v teh-le besedah:

‚Zahvaljujem se 17. pešpolku za njegova izvrstna neprimerljiva dejanja v hladnokrvni mirnosti, redu in hrabrosti na bojišču, v lahkem, neutrudnem in veselem premaganju neizrečenega trpljenja pod najneugodnejšimi taborskimi razmerami. — Ni je boljše trume, kakor je ta polk in slavni 10. lovski bataljon, katerih vrednost sem spoznal v teh petih letih, ko sem jih imel pod svojim poveljstvom.‘

Ukazujem, da se razglasé te spomina vredne, prečastne in neprecenljive besede našega kornega poveljnika vsem častnikom in vsemu moštvu vseh šesterih bataljonov, in prepričan sem, da se bo 17. pešpolk z vsemi svojimi deli temu priznanju vedno sijajno odzval in si v bojih zmeraj ohranil prekrasno obnašanje, na katerem sta nam že v prejšnjih bojih milostljivo častitala Njegova kraljeva, pa tudi Njegova cesarsko-kraljeva visokost, naš gospod brigadir nadvojvoda Ivan Salvator.

Neizrečeno sijajno je bilo v bojih 26. in 27. t. m. obnašanje polka; natančnost in spretnost, s katero je 17. pešpolk izvršil povelje in obkolil brezštevilne kamenite stolpe ali „kule“, ki so ležale na severni strani livanskega gradú v nepristopnem, skalovitem zemljišču in so bile stalno utrjene.

Nič manj sijajni niso bili boji pred temi kulami, hrabrost in razumnost, s katero so se tukaj odbijali vražni poskusi v prodiranju in napadih.

Občudovanja vredna je bila tudi vztrajna moč, s katero so vojaki prenašali mrzlo burjo, ledeni dež, žejo in lakoto; 36 ur so bili brez jedi, pijače in ognja. Kakor prej na potu, tako jim je bilo zdaj pretrpeti najhujše težave; noč in dan so stali v bojni črti in bili za boj vedno pripravljeni.

Posebnega priznanja je vreden boj pri zapadnih, trajno utrjenih kulah, ki je bil potreben za ogled in pozneje za rešitev ranjencev.

V imenu celega polka se zahvaljujem stotniku Stromajerju, Slivniku, njih častnikom in moštvu za junaško, res prav viteško zapostavljanje lastnega življenja v svrho, da se rešijo ranjenci smrtnih muk po nečloveškem sovražniku."

Priger l. r., polkovnik.

Vsled sklepa občinskega sveta deželnega glavnega mesta Ljubljane od dne 3. grudna l. 1878. se ima zgoraj označeno povelje polkovnega poveljstva od dne 30. kimavca l. 1878., ki slavi junaške čine kranjskega pešpolka št. 17., v trajen spomin hraniti v občinski dvorani glavnega mesta.

Po tej reviji je dne 1. vinotoka tretja gorska brigada odkorakala skoz Gornji Vakuf v Prozor, da razoroži popolnoma to mesto in okolico ter se zveže z oddelki, ki jih je poslalo vojaško poveljstvo v Sarajevu in Mostarju proti temu kraju. Po izvršitvi tega povelja je odrinila tretja in tudi prva gorska brigada v Travnik, četrti bataljon 22. pešpolka pa je ostal v Bugojnu.

Do povratka druge gorske brigade, ki je odkorakala v Glamoč, je ostala reservna gorska brigada v Livnu in generalni major Čikoš je prevzel začasno poveljništvo tega mesta.

Deseta stotnija na potu v Livno. Posadka v Zupanjcu, Kuprežu, Švici, Han-Prologu in na Borovi glavi.

Ko je bilo Livno vzeto in so se krdela vračala razen posadke tega mesta, se je tudi varstvo dovozne črte v Dolnjem Vakufu in Bugojnu izročilo drugim oddelkom in 10. stotnija se je vrnila k svojemu polku v Livno. Poveljnik te stotnije pripoveduje takó-le:

Dne 10. vinotoka je prišla posadka iz Dolnjega Vakufa v Bugojno in 11. dne je odkorakala cela stotnija skupaj v Kuprež. Živila, ki so bila potrebna na poti, je moštvo nosilo s seboj. V Kuprežu, precej revnem bosenskem mestu, je použila naša vojska v treh tednih dohajanja in odhajanja vso zalogo, le drva za kuho so se še dobila. Knez (župan) je zagotavljal, da nima bilke slame, torej je tudi dati ne more za vojake, ki taborijo pod milim nebom. Moštvo samo je prosilo, naj se mu dovoli, prenočiti zunaj, zakaj po turških hišah je bilo preveč mrčesa.

Ko smo govorili o tej stvari, sem stal z županom, mladim bosenskim korenjakom, na nekem gričku poleg tabora, kar se nama približa čreda goveje živine, ki so jo gnali s paše domov. Nekatere krave začnejo vse vesele in site dobre paše skakati sem in tja. Da

pokaže svojo hinavsko vdanost, reče ky
dine, še krave se vas Avstrijcev vesel

„Prav imaš," mu odgovorim,
nas, kar kaže z bezljanjem, kakor v
noči na goli zemlji izmučene vojak

„Ne, gospodine, manj nego
resnici nimam, a sena vam hoče
ampak ga vrnete in vojaki naj leže n

Še ni preteklo pol ure, so že začeli
je po noči spalo na senu.

Ko sem bil četrti dan na potu, sem dospel
rovi glavi, ki so jo zgradili pijonirji ob cesti na po
in Livnom. Vojaki so morali nositi les za zgradbo iz gozd
Ker je bilo dosti vode, sem tu nekoliko časa počival s stotnijo
sem podčastnika, ki se je oglasil pri meni, kako močen je odde
dela tu in kdo mu zapoveduje. Odgovori mi, da je polstotnije tu p
poveljstvom nadporočnika Romberga.

Ta častnik mi je bil prijatelj; zato sem se čudil, zakaj ni prišel sam me pozdravljat.

Na vprašanje, kje je nadporočnik, dobim odgovor, da leži bolan v šatoru in da je narednik v gozdu. Grem v šator in vidim prijatelja ležati na slamnici na tleh; malo je govoril in s steklenimi očmi me je gledal; takoj sem spoznal, da je hudo, nevarno bolan in da bi tukaj brez zdravnikove pomoči moral umreti.

Poklical sem narednika, ki je prevzel blagajnico, vse listine in povelje črez polstotnijo. Romberga pa smo s slamnico vred položili na voz in ga vzeli s seboj v Livno ter ga izročili zdravnikom ondotne bolniščnice.

Revež je imel legar ali vročinsko bolezen in zdravnik se je izrazil, da je bil skrajni čas, da smo ga pripeljali tja.

* * *

Vsled ukaza kornega poveljnika je morala 2. gorska brigada v Livnu vzdrževati posadke razen v Glamoču tudi v Zupanjcu, Kuprežu. Švici, na Borovi glavi in v Han-Prologu.

V zmislu prejetega povelja se je napotila ena stotnija 17. pešpolka v malo mestece Zupanjac, ki leži na jugovzhodni strani Livna in je kakih 25 kilometrov oddaljeno od tega mesta. Pozneje sem bil tudi jaz v tem prijaznem mestu, ki je imelo takrat 1800 mešanih prebivalcev.

Tudi sem so vodile le ozke stezice. Leta 1879. se je zgradila cesta od Zupanjca do Švice. Ljudstvo je bilo te ceste zelo veselo in je iz hvaležnosti postavilo na začetku mesta kamenito piramido (steber na tri ogle), na kateri še danes čitaš, da je to cesto zgradila 2. stotnija 17. pešpolka pod vodstvom nadporočnika Polajnarja, poročnika Andrejke in pl. Krešela.

V katoliški cerkvi v Zupanjcu pa so naši fantje položili nov kamenit tlak.

Da se zavaruje nova dovozna cesta iz Dalmacije skoz Livno v Travnik, sta se zgradili stražnici na Borovi glavi in Han-Prologu. Prva leži vzhodno, druga zahodno 10 kilometrov od Livna na glavni cesti, ki vodi iz Dalmacije v Bosno. Te dve stražnici in pa vas Švico ter mesto Kuprež so zasedli oddelki do polstotnije.

Te nove dovozne črte nam je bilo res potreba, ker so neznatna živila v Bosni že pohajala, donašanje blaga iz Stare Gradiške pa je bilo zaradi daljave in slabih potov zeló težavno.

V samostanu Gorici in tudi v mestu Livnu je vojaško oskrbništvo vzelo v najem prostorne shrambe in ondi nakopičilo mnogovrstna živila, s katerimi je potem zalagalo ne le oddelke v Livnu, ampak tudi druge oddaljene posadke; zakaj turški trgovci so imeli takrat v svojih prodajalnicah samo toliko blaga, kolikor so ga potrebovali za se in za domačine.

Nova cesta od Livna črez Prolog do dalmatinske meje. Pripenjanje svetinj. Dalmatinski trgovci. Zdravstvene razmere v Livnu.

Omenil sem že, da se je odprla po vzetju Livna druga dovozna cesta, ki vodi od Jadranskega morja v srce blažne Bosne, a na tej črti so bila pota tako zanemarjena, da ni bilo mogoče, voziti po njih; posebno pa je bila proga med Livnom in Han-Prologom za vožnjo popolnoma nerabna; vodila je po močvirnatem zemljišču. Zaradi tega je ukazalo državno vojno ministrstvo, naj zgradi ženijska stotnija s pomočjo vojakov in civilnih delavcev črez to močvirje novo trdno cesto in potrebne mostove, po kateri se bo moglo voziti v vsakem poletnem času.

Delo, ki ga je vodil Šmerčani. stotnik ženijske stotnije, so pričeli s tem, da so nalomili kamenja, ki je služilo cesti za podlago v tem močvirnem svetu.

Izvrševali so to delo tudi Turčini, ki so precej zaslužili, zakaj plačevalo se je odrastlim delavcem v kratkih jesenskih dnevih po goldinarju na dan. Takega zaslužka Bosnjaki pod turško vlado pač niso bili vajeni; zato so bili vsak dan bolj zadovoljni z Avstrijo. Navzlic neugodnemu zemljišču, po katerem vodi ta cesta, je delo tako hitro napredovalo, da se je moglo spomladi l. 1879. že voziti po njej.

Ta 10 kilometrov dolga proga je stala vlado črez sto tisoč goldinarjev, a ker je sezidana na kameniti podlagi, ki so jo položili v močvirju, bo trajala na veke.

Po zgradbi ceste od Livna do Prološkega gorovja pa še dovozna pot do morja vedno ni bila popolnoma odprta, ker je črez goro Prolog do dalmatinske meje vodila le ozka, za vožnjo nerabna težavna pot. Tudi to je bilo treba razširiti in popraviti. Pa kako, ker se je ves denar že porabil za zgradbo zgoraj omenjene ceste?

Sto tisoč goldinarjev se je že izdalo, a navzlic temu se še ni moglo voziti iz Livna v Spljet; pregibala se je po tej črti slej ko prej le tovorna živina, ki je prenašala pošto; blago, ki se ni moglo nalagati tovorni živini zaradi nerodne oblike ali teže, se sploh ni prenašalo.

Za Livno, posebno pa za tamošnjo posadko je bila ta nepristojnost toliko bolj občutljiva, ker so se morale dovažati vse potrebščine iz Avstrije; kajti v Livnu si mogel dobiti samo mesá in vode.

Kako se je ta nedostatek odstranil, nam povedó naslednje vrstice.

Ko je spomladi l. 1879. generalni major pl. Laterer odšel iz Livna, je prevzel polkovnik Priger postajno poveljništvo v Livnu in takoj naredil prošnjo na državno vojno ministrstvo, v kateri je poudarjal, da so obstoječe potne razmere posadki v veliko gmotno škodo, da častniki in moštvo vsled teh občutljivo trpé, da pride celó v poštev čast avstrijske uprave; kajti bosensko ljudstvo že godrnja in pravi, da sedanji stan potov ni mnogo boljši, kakor je bil pod Turkom, ki

Livno od zahoda l. 1878. s turškim pokopališčem.

je mnogokrat začel graditi umetne ceste, a jih ni skoro nikoli dovršil, kolikor pa jih je bilo dovršenih, so sčasoma razpadle.

Na to prošnjo je vojno ministrstvo odgovorilo, da prizna žalostne razmere, a za to leto nikakor ne more pomagati, ker se je denar, ki je bil namenjen za vso zgradbo, že izdal za polovico ceste, drugih denarnih pripomočkov pa ministrstvo nima na razpolago.

Ta odgovor Prigerja ni oplašil; prosil je drugič in se zavezal, da bo zgradil cesto črez Prolog s pomočjo vojakov svojega polka v šestih tednih in jo zvezal z umetno cesto na dalmatinski strani, ako mu vojno ministrstvo dovoli le deset tisoč goldinarjev. Nato se je Prigerju dovolilo šest tisoč gld. s pristavkom, da naj varčno z njimi ravna in cesto dovrši.

Delo se je takoj pričelo, in sicer na več mestih ob enem. Ker vodi cesta od vznožja Prologa do dalmatinske meje po goratem kraškem

svetu, ni temelj povzročal posebnih težav; tudi gramoza ali peska je bilo dovolj v bližini, orodje je bilo na razpolago še od prejšnjega leta, kar ga je pa manjkalo, so ga skovali polkovni kovači.

Pot, po kateri je doslej hodila le tovorna živina, je bila takoj v začetku že tako široko začrtana, da se je mogla pozneje zgraditi brez posebnih težkoč iz nje taka cesta, da sta se mogla prileţno pregibati dva voza eden poleg drugega.

Gradili so to cesto vojaki in civilni delavci. Med vojaki se je nahajalo mnogo zidarjev, pa tudi več takih mož, ki so bili že izurjeni v zgradbi cest.

Da so mogli delavci kuhati, pod streho spati in se pred vremenskimi nezgodami zavarovati, so se začasno zgradile ob cesti male koče ali barake; vrh tega so delavci prenočevali v Han-Prologu in v poslopjih blizu dalmatinske meje.

Vojaki so dobivali razen navadne hrane dnevno doklado v denarjih, civilne osebe pa brez razločka po kroni sedanjega denarja na dan. Lenuhi ali manj porabni delavci so se odslavljali konec tedna in se niso potem več sprejemali.

Delo sta vodila po načrtu polkovnika Prigerja dva častnika, v pijonirski službi izobražena, za svoje pomočnike pa sta imela polkovne pijonirje. V teku šestih tednov je bila zgradba ceste od Prologa do dalmatinske meje dovršena in Livno zvezano s Spljetom z dobro dovozno cesto.

Prvi poštni voz, ki je pridrdral iz Dalmacije v Livno, je bil okrašen s cesarskimi in deželnimi zastavami, cvetlicami, pisanimi traki in zelenimi vejicami. Ljudstvo na vsej črti, posebno pa v Livnu, ga je navdušeno pozdravljalo.

Potem se je v kratkem času razvil med Livnom in Spljetom živahen promet z blagom in osobjem. Polkovnik Priger je izporočil vojnemu ministrstvu, da je zgradbo ceste črez Prolog dovršil, da pa je dovoljeno svoto izdatno prekoračil, in to je s podpisanimi računi temeljito opravičil. Ta uspeh je vojno ministrstvo tako presenetil, da je takoj brez vsakega daljnjega besedičenja presežek odobrilo in polkovnika Prigerja posebno pohvalilo.

* * *

Vojaki pa niso imeli opraviti s cesto samo tukaj, ampak tudi na drugih straneh mesta.

Po napornem delu je prišel vsaj za nekatere vojake tudi vesel dan, dan plačila.

Dne 21. vinotoka je stal 17. pešpolk v praznični opravi na livanskem polju blizu stanovališča našega preljubljenega brigadirja. Dolga vrsta izbranih vojakov je stala pred polkom.

Ukaznik je prinesel namreč z Dunaja veselo novico tistim fantom, ki so se posebno odlikovali v boju pri Rogelju in Jajcu ter jim naznanil, da dobijo svetinje. Naš brigadir, nadvojvoda Ivan Salvator, je po primernem nagovoru pripel vsakemu odlikovancu zasluženo svetinjo na prsi in mu častital. Mnogo častitek jim je došlo tudi od drugih stranij in še celó zlato jutranje solnce ní zaostalo, temveč je prijazno obsevalo

nove bleščeče svetinje na prsih prehrabrih bojevnikov, kakor bi hotelo reči, da so tudi nebesa vesela nad temi pogumnimi slovenskimi junaki.

Po končanem slovesnem pripenjanju je ves polk korakal ali defiliral mimo odlikovancev in jim s tem izkazal veliko čast.

Opoldne so bili povabljeni na obed. Nadvojvoda jih je zopet pozdravil in se z vsakim jako prijazno pogovarjal. Po primerni zahvali, ki jo je izrekel najstarejši podčastnik v imenu vseh drugih odlikovanih tovarišev, je godba zasvirala cesarsko pesem in s tem zaključila to redko slavnost.

Ta dan nam je prinesel poleg vesele tudi drugo novico, ki ni bila vsem po godu; zvedeli smo namreč, da ostane 17. pešpolk še najmanj eno leto v Livnu. Obljuba vojvode, da se povrnemo kmalu v domovino, se torej ni izpolnila. Presenetila nas je sicer ta nepričakovana novica, a vajeni takih presenečenj, smo se toliko hitreje potolažili, ker so napredovale družabne razmere v Livnu od dne do dne.

Trgovci in obrtniki iz Dalmacije so prišli kmalu po osvojitvi mesta v Livno in odprli ondi gostilne, kavarne, prodajalnice i. t. d.

Tudi Turčini so se kmalu sprijaznili s svojimi prejšnjimi neprijatelji in začeli kupčevati z njimi; odpirali so mesnice in prodajalnice ter tržili in kaj radi spravljali v svoje žepe denar, ki jim ga je izplačal gjaver (kristjanski pes) za kupljeno blago.

Naši fantje so imeli zdaj časa dovolj opazovati, kako koljejo turški mesarji živino. Turčin nastavi močno, ravno šilo živinčetu na vratno vrtalko (ono mesto, kjer se sklepa zadnja kost glave z vratom) in udari s tako silo na njo, da se šilo zadere v podaljšane „možgane. Žrtev se takoj zgrudi. Potem zgrabi Turčin nož in odreže živali vrat. Kupčevalci kož takoj spoznajo, je li klal živino Turčin ali kristjan.

Znano je, da so Srbi v Bosni. kjer gre za dobiček, najboljši prometniki ali špekulantje. Tako je zgradil neki Srb kavarno v dolnjem mestu ob strani trga nad potokom Bistrico, ki teče tukaj po ozkem rovu. Po letu je bilo v tej kavarni zeló hladno in prijetno; zato je bila skoro vedno prenapolnjena; a lahko se je sedelo tudi zunaj kavarne v senci košatih dreves.

Ne daleč od te kavarne je odprl neki podjeten Dalmatinec gostilno in nad vrata zapisal: „Cum bekomen ales“. Naši fantje, ki so imeli takrat za polkovnega imetnika še feldcajgmojstra Kuna, so bili na ta napis zeló ponosni in so se bahali: ‚Kun (polk) dobi vse, drugi pa nič!‘

Bušateljeva mošeja v Livnu l. 1878.

Večkrat so prihajali potujoči národni pevci in druge vesele družbe v Livno in nam prirejali veselice po kavarnah in gostilnah tako izborno, da smo le malo pogrešali prejšnje svoje bivališče (Trst).

Pa tudi druge dni, ko teh veseljakov ni bilo v Livnu, se je po kavarnah in gostilnah razvijalo zeló živahno življenje.

Kranjec je rad vesel in kamor pride, rad zapoje. Tedanji narednik Predalič je osnoval vojaško pevsko društvo in pelo se je, da se je čudil celó Turčin; posebno pa je ugajalo petje slovenskih fantov očetom frančiškanom. Le-ti so Predaliča pridobili záse in kmalu se je razlegala slovenska pesem: „Pred Bogom pokleknimo . . .“ po cerkvi samostana Gorice. Bosenski kristjani so bili vselej ginjeni, kadar so se razlegali po tem božjem hramu močni glasovi kranjskih pevcev, katere so zatirani kristjani visoko čislali in spoštovali. Kadar je bil večji praznik, so hodili naši kranjski fantje v zvonik pritrkavat, a ker zvonovi niso imeli kembljev, so se posluževali pri pritrkavanju črevljarskih kladiv. Po službi božji pa so bili pritrkovalci in naši izborni pevci povabljeni pri očetih frančiškanih na kozarec rujne dalmatinske kapljice. Ob takih prilikah so se pele slovenske národne pesmi, med temi tudi: „Jaz pa pojdem na Gorenjsko . . .“ Ta pesem je redovnikom zeló ugajala in vselej so jo morali zapeti za odhodnico, zakaj očetom frančiškanom je bila dobro znana krasota gorenjskega planinskega raja. Ta pesem jih je navdajala z nado, da pride vendarle čas, ko bodo videli ta kraj, ki ga je narava obdarila s toliko krasoto.

Kmalu po zasedbi Livna se je pojavila v tem mestu vročinska bolezen ali legar. Povod tej strašni in nalezljivi bolezni so bila slaba stanovanja, nezdrava voda iz turških vodnjakov, v katere je dotekala nesnaga, in zlasti nasledki prejšnjega nenavadnega trpljenja.

Vsak dan je umrl eden ali pa še več kranjskih fantov za to hudo boleznijo, ki je zahtevala več žrtev nego sovražne svinčenke. Marsikateri slovenski vojak, ki je hrabro prestal vse nevarnosti v vojski in se nadejal, da se kmalu povrne v domovino, je zaspal za večno in čaka vstajenja na livanskem katoliškem pokopališču.

Zdravniki so si zeló prizadevali, da omejijo in ustavijo legar. Preiskali so vse vodnjake in če so našli izprijeno vodo, so jih zaprli in nihče ni smel zajemati vode iz njih pod ostro kaznijo; snažnost po ulicah, v stanovanjih in po straniščih se je strogo nadzorovala; hrana se je izboljšala, in da se vojaki zopet okrepé, so prejemali vsak dan tudi vino; stanovanja, v katerih so bili ljudje doslej natlačeni kakor slaniki v zaboju, so se razširila. Marsikateri Turčin je moral izprazniti svoj harem in marsikateri kristjan odstopiti od svojega pohlevnega bivališča eno ali dve sobi, da so se naši kranjski fantje mogli nastaniti, kakor se spodobi ljudem; in ko se je zajemala še voda za kuho in pijačo večinoma pri izviru Bistrice in so se stanovanja pridno razkuževala in zračila, je legar začel pojemati in kmalu nató je popolnoma ponehal. A navzlic temu so ostali vojaki slej kot prej v razširjenih staniščih.

* * *

Na zahodni strani mesta, tik Sarampolvrat, ne daleč od izvira Bistrice, je imel premožen Turčin svoje pohištvo, katero je moral, ko so se stanišča razširjevala, odstopiti drugi stotniji 17. pešpolka, pri kateri sem služboval.

Poslopje je bilo enonadstropno z dokaj prostornim dvoriščem, krog in krog obdanim z visokim zidom. Zapadni del tega prostornega dvorišča je bil nekoliko vzvišen in zasajen s češpljami ali slivami, ki so bujno rastle in s svojim širokim listjem delale senco. S slivami zasajen vrt imenuje Bosnjak „slivnik".

V prvem nadstropju so se nahajale tri velike sobe, kuhinja in mostovž, ki sta ga razsvetljevali dve okni. Razen širokih, 20 *cm* visokih klopij, ki so stale ob stenah, so bile izbe prazne. V steni harema je bilo napravljeno kopališče, čigar vrata so se odpirala na dve strani, kakor pri nas omare. Iz harema (sobe za ženske) so vodile stopnice na vrt; tu sem je zahajalo o lepem vremenu turško ženstvo razkritega obraza. Iz tega se razvidi, da bogatejši Turčin skrbi tudi za to, da njegovo ženstvo ni vedno zaprto v zaduhlih sobah, ampak da pride večkrat na sveži zrak in se razvedri v zeleni bujni naravi. V pritličju sta bili dve sobi in klet.

Marsikateri radovednež je zrl skoz puškarico ali lino na gradu v turški slivnik in se potem bahal, da je videl lepo lice mlade Turkinje.

Umevno je, da so nam prepustile Turkinje le težkega srca to „idilo" v bližini šumečega bistriškega slapa.

Predno smo zasedli to turško trdnjavo, smo jo zunaj in znotraj skrbno osnažili. Dvorišče smo poravnali in posuli s svežim, belim peskom; stene pobelili, tla in klopi pomili, kopališče, iz katerega je pritekala umazana voda skoz steno na ulico, tam ostajala in se parila, smo korenito očistili, izkopali precej globok rov, podaljšali cev in nesnaga se je potem vsesavala v tla globoko pod zemljo. Vodnjak na dvorišču z nezdravo vodo se je zaprl in voda za kuho in pijačo, kakor že omenjeno, se je zajemala pri izvirku Bistrice. Tako so se osnažile tudi vse druge hiše, v katerih je stanovala 2. stotnija, odnosno drugi oddelki 17. pešpolka.

V dveh sobah prvega nadstropja so se nastanili častniki, v eni pisarji; kuhinjo je zasedel častniški kuhar prvega polbataljona, pritlične sobe pa sluge in nekaj moštva 2. stotnije. Hišna oprava je bila jako skromna. Vojaški mizarji so stesali nekaj miz in stolov ter jih postavili v posamezne sobe in na mostovž, na vrtu pa se je naredila nepremična miza in ravno take klopi.

Spali so častniki na slamnicah, položenih na široke klopi ob hišni steni, obedovali pa so le tedaj na mostovžu, kadar zaradi slabega vremena na vrtu ni bilo mogoče. Ob hudi vročini, ko tudi črna noč ni mogla ohladiti soparnega zraka v sobah, so počivali častniki te stotnije v slivniku, kjer so padale slive v pravem pomenu besede same od sebe onim v usta, ki jih niso zapirali med spanjem.

Začasni poveljnik 2. stotnije namesto stotnika Stojana, ki je bil takrat v šoli za štabne častnike na Dunaju, in pa gazda ali gospodar te hiše je bil tedanji nadporočnik Zmagoslav Handšu.

Vsled zdravnikovega nasveta so se častniki prvega polbataljona, ki so navadno skupaj obedovali, zeló ogibali vode, ker je tičala v njej kal nalezljive bolezni. Pa kaj naj pijó, da si ugasé žejo v veliki vročini? Naročili so si več sodov rujnega vinca z otoka Visa (Lissa) in ga postavili v klet. Ta kapljica je bila tako dobra, tako izvrstna, da je zaslovela kmalu po celem Livnu. Tovariši so prihajali semkaj kakor v kako krčmo in ni dolgo trajalo, imela je naša idila že novo ime; imenovali so jo Handšujevo krčmo (Han Handšu).

V tem „hanu“, posebno pa v slivniku pod senčnatimi češpljami nam je potekla res marsikatera prijetna ura in kadar nas je po letu sem in tja le preveč nadlegovala huda vročina, smo se hodili kopat v Bistrico, ki izvira za streljaj od „hana“, ter se kmalu zadostno ohladili.

Deželni hôtel v Jablanici.

Pa če solnce še tako ljubko sije, enkrat mora vendar zatoniti; tudi mi nismo doživeli v tem kotičku bosenske zemlje samo prijetnih ur, temveč doletel nas je nekega poletnega dne hud strah. Sedeli smo pri kosilu na vrtu, kar zaslišimo krik: „Na gradu gori!“ Vedoč, da se hrani na gradu smodnik in strelivo, smo bili sprva nekoliko osupnili, a nihče ni izgubil glave. „Handšujev gaj“ („Handschuh-Hain“, tako so tudi nazivali ta vrt) je ostal osamljen, a njegovi prebivalci so hiteli na grad.

Med potjo sem naletel na zakrite turške ženske, ki so zbežale iz haremov in kričaje iskale zavetišča na prostem. Mimogredé sem jim zaklical, da naj se nikar ne bojé, ker ni nobene nevarnosti za njih življenje. Te besede in pa pogumno obnašanje častnikov, ki so hiteli neustrašeno na grad, je pomirilo Turkinje in tudi drugo ljudstvo na ulici.

Shrambe na gradu, h katerim so vodile stopnice, so bile pokrite z deskami in streha ene kolibe je gorela.

Na dano znamenje so prihiteli vojaki s kotliči in se postavili od grada do izvira Bistrice v dve vrsti tako daleč drug od drugega, kakor daleč so mogli segati; ena vrsta je podajala z vodo napolnjene kotliče na grad, druga pa prazne kotliče nazaj.

Naš major je bil prvi v goreči shrambi in jaz poleg njega. To mu pa ni bilo všeč; pokaral me je, da izpostavljam življenje po nepotrebnem veliki nevarnosti. Lahko bi mu bil odgovoril z enako mero, a vzdržal sem se, zakaj pričkati se s predstojnikom v službi, se vojaku podložniku ne spodobi.

Črez dobre pol ure se je ogenj pogasil in odstranila vsaka nevarnost.

Straži se je potem strogo zaukazalo, da naj pazi na shrambo, v kateri se je hranil smodnik in strelivo.

Kako je ogenj nastal, se ni moglo dognati. Straža ni dovolila nikomur vstopa na grad razen onim, ki so imeli tu opraviti; tujega človeka torej ni bilo na gradu. Domnevalo se je, da so solnčni žarki, ki so istega dne grozno hudo pripekali, užgali staro, leseno streho, kar bi bilo tudi verjetno.

Kmalu potem je dobila 2. stotnija za poveljnika nadporočnika Polajnarja in se preselila iz Livna v Zupanjac. Poveljnik vojaške posadke v tem mestu je bil ob enem tudi okrajni glavar in sodnik. Ta dva urada in davkarija so mu dali toliko opraviti, da je moral poveriti izobrazbo vojakov povsem meni; pa saj nam je za vežbanje preostajalo le malo časa. Vojaki so morali hoditi na vojaške službene izlete ali ekspedicije, spremljati pošto, potnike, provijantne izprevode itd.; posebno pa jim je bilo sodelovati pri zgradbi cest, potov in pri drugih kulturnih napravah in uredbah; kranjski fantje so torej položili tudi tu temelj današnjemu blagostanju tega mesta in okraja.

Sveti večer v hajduškem brlogu.

Izven navadnega vojaškega življenja so imeli vojaki v Livnu še mnogo drugih opravkov, med temi tudi vojsko v miru.

Po udušeni vstaji so se vstaši sicer razkropili, a šli niso vsi domov, ampak nekaj se jih je poskrilo po gozdih in brlogih, odkoder so potem kot hajduki napadali male vojaške oddelke in mirne potnike, pa tudi sela in vasi, v katerih ni bilo nič vojakov ali orožnikov.

Vojaki so morali biti vsak čas pripravljeni, da se vzdignejo proti kaki hajduški četi.

Tako gonjo proti hajdukom hočem tukaj malo bolj natanko opisati.

Bilo je 24. grudna 1878. Naš pešpolk je prezimoval v Livnu. Debel sneg je pokrival gomile naših junakov, ki so padli na bojišču časti in slave, ali pa pomrli za legarjem daleč od svojega doma. Kamor si pogledal, povsod se ti je razprostirala dolgočasnost in puščoba.

Tudi po našem mestu je bilo vse prazno in tiho, le sem ter tja si videl korakati po ulici vojaka ali pa hlačati bosenskega širokohlačnika. Povsod si pogrešal ono živahno življenje, katero se razvija na dan pred svetim večerom po drugih avstrijskih mestih.

Letos bomo torej prvikrat brez jelke? — Nikakor ne! Častniški sluge imajo že povelje, da okrasé drevesce in ga postavijo v gostilnici pri „Nadvojvodi Ivanu“, kamor so navadno zahajali častniki na hrano.

Da se napravi šaljivo žrebanje, je moral prinesti vsak udeleženec kakšen dar s seboj.

Zavijal sem ravno v deveti papir neko stvarco, ki je bila podobna tistemu konjičku, ki vzadi piska, kar potrka nekdo trdo na vrata. „Naprej!“ zakličem.

Ordonanca mi poda listek ter odstopi. Hlastno ga prečitam. Gradovi, katere sem zidal v oblake, so se mi zdajci podrli in upanje nekaterih veselih ur mi je splavalo po vodi. Odriniti mi je bilo, in sicer takoj odriniti proti hajdukom in to pred svetim večerom, ko vse počiva in se veseli.

Iz malega zvonika samostanske cerkve v Gorici se je milo razlegal glas zvonov črez hrib in plan. Zemljo je pokrivala bela zimska odeja, ko je majhen vojaški oddelek pod mojim poveljstvom stopal počasi proti vzhodu.

Smrtna tihota je bila med moštvom, kar se oglasi Pipec ter reče: „No, Lazar, zakaj se kremžiš, kakor bi strgal hren ali rezal čebulo? Korajže, korajže je treba vojaku, potem pa beži pred njim tudi sam hudir.“

„Ljubi Pipec, poguma mi ne manjka, a to zvonjenje mi pretresa srce; zdi se mi, da me spremljajo zvonovi na zadnji poti.“

„Lazar, ti si hipodrom“ — hotel je reči „hipohonder“ — „ne govori tako žalostnih rečij, sicer zleze tovarišem srce v škornje, in kdo naj lovi potem roparje?“

„Nikomur nočem pobijati srca, a prav mi ni, da smo morali odriniti tako hitro; ostalo mi je jedva toliko časa, da sem mogel zakleniti skrinjico, v kateri hranim denar, ki sem si ga prihranil pri vojakih, — izroči ga moji ženi; kupi si naj zanj lepo kravo in naj jo ima za spomin na revčka Lazarja, ki se morebiti še danes preseli v krtovo deželo; „ekstrabluzna“, ki je tudi v skrinjici zaklenjena, bodi pa tvoja!“

Pipec mu prestriže besedo: „Za božjo voljo, Lazar, kaj pa čenčaš! Ali delaš testament? Vedi, da s tem strašiš tovariše, kakor napaženi Marko vrabce v prosu. Taki ste vsi stiskači. Denar je vaš bog, in kadar je treba, da se ločite od njega, takrat javkate kakor mačka, ko ji stopiš na rep. Cesar ne plačuje vojakov zato, da bi si s plačo množili svoj imetek. Mene ne skrbi, kaj bo z mojim prihrankom, ko umrem; kajti pošteno zapravim vse, kar dobim, in zraven tega sem vedno vesel, danes pa najbolj, ker imam zopet priliko, da se izkažem v boju proti roparjem. — Gotovo se še spominjaš tistega jutra pred zadnjim bojem, ko ti je spečemu pod drevesom padel list v odprta usta in te vzbudil; ali si že morda pozabil, da si nato tako prebledel, kakor bi bil ležal že štiri dni v grobu? Že takrat si mi hotel zapustiti svojo „ekstrabluzno“. Pa nič žalega se ti ni pripetilo v tistem boju in prepričan sem, da tudi to pot prineseš zdravo kožo domov, kajti kopriva ne pozebe in strahopetci imajo srečo.“

„Kaj? Jaz strahopetec?“

„Ničesar ne prekličem, kar sem rekel; pristavim pa še, da ima vsak zajec več poguma nego ti.“

„Še danes boš drugače govoril o meni.“

„Vesel bom, ako se uresničijo tvoje besede.“

Lazar je bil hudo užaljen in ni črhnil besedice več. —

Kažipot, ki nam je izporočil o roparjih in nas potem vodil, mi od daleč pokaže tisti obrastli hrib, na katerem so se baje skrivali lopovi, s pristavkom, da je treba že sedaj kreniti na desno, sicer bi prezgodaj zapazili pretečo jim nevarnost.

Ko smo prigazili do vznožja omenjenega hriba, se je dan poslavljal in mračilo se je že. Vodnik me opozori na sivi dim, ki se je valil počasi izmed vrhov šibkih jelk in smrek.

„Tam-le," pravi, „imajo roparji svoj brlog; le tiho in previdno — zasačimo jih ravno pri večerji."

V Ramski dolini.

Omenjeni hribček je bil na treh straneh obrastel, na četrti pa gol. Vojake, ki so zdaj korakali skupaj, je bilo treba malo razprostreti.

Lazar, ki se je obnašal na poti tako malodušno, in pa Pipec, ki je prevzel puško moža, ki je opešal, sta hotela biti prva. Poslal sem ju z nekoliko pešci na levo; na desno je odšla večja patrola, jedro z vodnikom pa je ostalo v sredi. Tako razdeljeni smo korakali tiho, kakor bi lovili miši.

Hajduki so bili neprevidni; postavili niso nikake varstvene straže. Menda so se vsi gostili pri večerji, ne pričakujoč nobene nevarnosti na sveti večer.

Sreča nam je bila mila, hosta in mrak sta nas podpirala. Toda človek naj ne hvali dneva pred večerom!

Zmrzla snežna skorja, ki nam je hrstela pod nogami, nas je izdala; hajduki so nas zapazili, ko smo bili oddaljeni še dve sto korakov od njih.

Nepričakovani napad jih je pa prestrašil in zmešal tako, da so vse popustili ter se spustili v divji beg proti oni strani, kateri je zapovedoval Pipec.

Ko Lazar zagleda bežeče tolovaje, plane za njimi, kričeč: „Stojte in vdajte se!“

Hajduki se niso zmenili za te klice, temveč so bežali, kar so mogli, Lazar pa za njimi. Kmalu se mu je posrečilo, da je dohitel enega izmed roparjev. Ker se mu pa ni hotel vdati ter je udrihal po njem z nekim železnim orodjem, mu Lazar z bodalom posveti tako, da se je takoj zgrudil hajduk.

Ne daleč od njega pa se je ruval Pipec z drugim roparjem, ki je srčno sukal nož ter se branil uspešno. Tedaj pa je Lazar prihitel Pipcu na pomoč in zabodel nasprotnika v srce, da je bilo precej po njem.

Tudi drugi vojaki so napeli vse svoje moči, da bi ujeli kakega tolovaja; ker se jim pa to ni posrečilo in se hajduki za njih klice niso nič zmenili, so začeli streljati na nje, a zaradi hoste in mraka brez uspeha.

Med tem se je nebo stemnilo in oster veter je drevil padajoči sneg, da se je vse kadilo.

V tem metežu in nastopajočem mraku pa so izginili hajduki.

Ker jih zaradi teme ni kazalo dalje zasledovati, smo vzdignili mrtveca in ranjenca ter se povrnili z njima v špiljo.

Ondi je sanitetni vojak preiskal ranjenega hajduka ter izjavil, da je rana sicer nevarna, da pa se je nadejati, da mož okreva, ako ga prej ne obesijo.

Izpraševal sem potem ranjenca, zapisal njegove izreke v zapisnik in ga dal nato položiti v brlogu na tla, ki so bila postlana z mahom.

Zdravnikov namestnik je preiskal tudi mrtveca ter izrekel, da je tolovaj umrl zaboden v srce. Da se ga čim prej iznebimo, sem takoj zaukazal izkopati jamo. Pipec, ki je tudi včasi v domači cerkvi prižigal sveče in najbolj poznal cerkvene obrede, je prevzel svečeniško opravilo, in črez pol ure je krila roparja že črna zemlja.

Preiskal sem potem brlog. Bil je ob vznožju strme skale ter imel prostora za kakih 50 ljudij; pred vhodom je bilo nekaj podstrešja. Notri je bilo pripravljeno ognjišče in na njem pečeno jagnje, s katerim so se pravkar mastili hajduki, ko smo jih iznenadili. Na desni strani vhoda smo zapazili najprej kup drv, na tleh pa dve odrti ovci, a tri žive so bile privezane na kolec v drugem kotu špilje. Na koncu brloga smo našli meh s črnino, ki so jo bili tolovaji skoro gotovo ugrabili kakemu Dalmatincu. Po stenah so viseli handžari in puške, katerih hajduki v naglici niso utegnili vzeti s seboj.

Vojaki, ki so gazili že več ur po debelem snegu, so bili zelo trudni. Do najbližje vasi je bilo še daleč. Po noči, po neznanem torišču nam roparjev nikakor ni kazalo zasledovati, a v brlogu vsega zadosti, kar more pokrepčati utrujenega vojaka; nismo se torej dolgo pomišljali, ampak sklenili, da obhajamo sveti večer v hajduški špilji.

Po storjenem delu se sladko počiva, pravi pregovor; a mi se še nismo smeli ravnati po tem izreku, zakaj zlikovci bi utegnili dobiti pomoč in se vrniti po pečeno ovco; pripravljeni smo torej morali biti vsak trenutek na napad. Zavarovali smo brlog na vseh straneh ter čuvali celo noč. Pečena ovca nam je pa dobro dišala. In kdo bi vojakom, ki so bili tako vrlo izvršili svojo dolžnost, ne bil privoščil, da si spečejo tudi drugi dve, ki sta že bili odrti?

Mastno pečenko pa je bilo treba tudi pošteno zaliti. Pipec, ki je razumel natakarski posel, je privalil iz temnega ozadja meh z vinom in napolnil tovarišem skledice, pri čemer pa seveda ni pozabil sebe.

Ko so bile vse skledice napolnjene, je vzdignil Pipec svojo skledico in Lazarja takó-le nagovoril:

„Dragi tovariš! Kakor ni vsak dan nedelja, tako se tudi že dolgo ni pripetilo, da bi se bil kdo opral tako čisto, kakor si se ti. Danes si pokazal, da si najprej hraber vojak, potem še le mož in oče. Odpusti mi, da sem te sodil napačno in te še celó razžalil. Veruj mi, da te zdaj imamo vsi za pogumnega vojaka.

Bog živi Lazarja, našega hrabrega tovariša!“

Janjec na ražnju.

Lazar se je ginjen zahvalil za te laskave besede in podal Pipcu roko v spravo.

Pipec ni bil nikoli zaspan, to je že mnogokrat dokazal; posebno pa je to noč povedal marsikatero šaljivo in tako preganjal zaspanec svojim tovarišem.

„Lazar, kaj ne, da se ti v brlogu na tolovajevi sedmini bolje godi, nego tvoji ženi domá, ki nocoj skoro gotovo krhlje kuha in hruševko pije — pa tudi bolje, nego tvojemu očetu, ki sedi v svojem kotu in puši tobak?“

Besedica „tobak“ je zbodla Lazarja in začel je takó-le govoriti: „Zadovoljen sem z današnjim dnevom, še bolj pa sem bil zadovoljen, ko sem se odvadil tobaka. Koliko sem si že prizadeval, da bi to storili tudi moj oče, a doslej je bilo vse zastonj. Oče imajo izgovorjen kot, obleko, živež in tobaka, kolikor ga pokadé.“

„Lazar, dam ti dober svet. Tvoja hiša je zeló slaba, močan veter ali rahel potres jo gotovo zrušita; poderi jo raje sam in sezidaj okrogle sobe brez kotov, potem stopi pred očeta in reci: ‚Oče, vi ste si izgovorili kot, kota pa zdaj moja hiša nima, torej tudi vi izgubite vsako pravico, da bi stanovali pri meni.‘ — Ako te tožijo, izgubé pravdo. Tako, ljubi moj, se lahko iznebiš očeta.“

„Kaj pa bo potem s tobakom?“ — „Oče pojdejo gostovat drugam, in ker so že zeló slabi, bodo raje tičali domá in tako se raje odvadijo tobaka, nego da bi vsak dan hodili k tebi ponj.“

Take in enake nasvete in zgodbice je pripovedoval Pipec.

S tem in pa s pomočjo dalmatinske črnine je dosegel, da so tovariši celo noč bistro gledali.

Sveti dan je bil že davno napočil, roparjev pa še ni bilo po pečeno ovco.

Ostali smo do osme ure v špilji ter si o belem dnevi ogledali njih skrivališče.

Pobrali smo potem vse, kar je imelo kaj vrednosti, položili ranjenega hajduka na nosila, katera je bil v naglici stesal sanitetni vojak, zapalili brlog in nato zasledovali roparje proti selu Mrčenovce.

Pipec je to pot načeloval zadnjemu oddelku in vodil na tankem konopcu tiste tri ovce, ki smo jih našli privezane v brlogu.

Ko smo korakali kakor v mrtvaškem izprevodu proti omenjenemu selu, nas je srečal bosenski kmet in ne meneč se za izprevod, je kričal: „Moje ovce, moje ovce! Hvala vam, da ste mi rešili vsaj tri; lopovi so mi jih pred včeranjim odgnali šest — dajte mi nazaj vsaj tri!“

„Potrpite malo, očka,“ mu rečem, „pokličite mi kneza (župana), in ako on potrdi, da je istina, kar govorite, potem še le vzemite te ovce!“

Na knezovo in drugih potrdilo je smel odgnati kmet ovce; jaz sem pa dalje izpraševal kneza, kam so jo bili sinoči udarili hajduki.

Toda niti knez, niti kdo drug v selu ni hotel ničesar vedeti o njih, dasi nas je bil privedel sled do sela in se je tam izgubil; preiskali smo vso vas, a zasledili nismo nikogar.

Naš izprevod, ki je bil obložen s handžari in puškami, se je sedaj počasi pomikal proti domu.

Ko smo na sveti dan ob štirih popoldne dospeli do samostanske cerkve v Gorici, je zvonilo ravno večernice svetemu Štefanu na čast.

Ranjenec na nosilih je ječal bolj in bolj in nosači so postavili nosilnico na tla; tedaj pa je hajduk hipoma utihnil in — za večno zaspal.

Mrtveca so sedaj namesto v bolniščnico nesli takoj v mrtvaščnico.

Ko smo se bližali domu, je Pipec od vzadi pripihal in vzkliknil:

„Dragi Lazar, tvoje slutnje so se torej uresničile; imeli smo res pogreb, pa ne samo enega, temveč kar dva. Toda hvala Bogu, ti si to pot zopet srečno odmaknil pete. Pa v tretje gre rado — pazi se!“

Takoj po svojem povratku sem izporočil polkovniku o vseh dogodkih, ki so se pripetili v malem in kratkem boju, ter mu tudi pisal o Pipčevem in Lazarjevem junaštvu.

Polkovnik ni bil skop s pohvalo; drugi dan si je dal predstaviti oba junaka, ju vrlo pohvalil ter povrh še podaril vsakemu cekin.

* * *

Kmalu potem je vrhovno poveljništvo zaukazalo, da se stotnije zmanjšajo.

Meseca prosinca l. 1879. je odrinil zopet večji oddelek reservnikov prek morja domov, med njimi tudi Pipec in Lazar . . .

Zvečer pred odhodom iz Livna so se zbrali Pipčevi prijatelji v gostilni s čudnim napisom: „Cum bekomen ales“, da se poslové pri kozarcu rujne dalmatinske kapljice od njega in se mu še enkrat zahvalijo za razvedrila v oblačnih, žalostnih urah; opoldne istega dne

pa je bil Pipec zaradi svojega neumornega delovanja kot pomožni kuhar v častniški kuhinji odlikovan z zlato uro, na kateri je visela ravno taka verižica.

Na svetega Matije dan istega leta je kupil Lazar na semnju v Moravčah za denarce, katere si je prihranil pri vojakih, lepo kravo; Pipec mu je pa mešetaril.

Še isto pomlad si je dal Lazar sezidati tudi novo hišo, a ne po Pipčevem, temveč po navadnem načrtu. Njegov oče je dobil v novi hiši zopet svoj kot, kjer je pušil z veliko slastjo tobak, katerega mu je prinesel sin iz blažne Bosne.

Cekin pa, ki mu ga je bil podaril polkovnik, hrani Lazar še dandanes in ga kaj rad pokaže vsakemu v potrdilo, da je res ustrelil hajduka.

Drugače pa Pipec; ta ti ne ve povedati, je li bil cekin bel ali rumen. Zvest svojemu načelu: „Kar se pri vojakih zasluži, naj pri vojakih ostane," je cekin takoj zdrobil in potem nekoliko dnij živel veselo in zadovoljno.

Pipec in Lazar pa še dandanes, posebno pri čaši rujnega vinca, kaj rada pripovedujeta, kako sta obhajala sveti večer l. 1878. v hajduškem brlogu.

Sprejem in blagoslavljanje nove zastave.

Dne 1. majnika l. 1879. se je v cerkvi očetov frančiškanov v Gorici slavila srebrna poroka presvetlega cesarja in cesarice ter se je tem povodom tudi blagoslovila nova zastava 17. pešpolka; stara se nam je namreč v bosenski vojski tako strgala, da ni bila več za rabo; poslali so jo v Ljubljano, v cerkev sv. Petra, kjer zdaj uživa zasluženi pokoj na strani svojih prednic.

Polkovnik Priger je naročil novo in ta je dospela meseca malega travna l. 1879. v Spljet. Da se pa ta novi prapor, pod katerim se bodo zbirali prihodnji slovenski rodovi, primerno sprejme, je ukazal Priger, da ji gre naproti oddelek vojakov s častnikom na čelu, a to krdelce mora biti iz samih odlikovancev. S tem je povzdignil njeno veljavo in izrazil svojo željo, kakšni vojaki naj bi se vedno zbirali pod to zastavo.

Ta častni nalog je zadel mene. Odkorakal sem dne 18. malega travna iz Livna, dospel drugi dan v Spljet, počival tretji in se dne 21. zopet povrnil v Livno.

Znano je, da je naš presvetli cesar obhajal koncem malega travna l. 1879. svojo srebrno poroko. Da se udeležé te redke slavnosti, so prihajali civilni in vojaški dostojanstveniki od vseh krajev na Dunaj.

Tudi naš korni poveljnik, feldcajgmojster vojvoda Virtemberg, se je mudil na potu iz Sarajeva na Dunaj ravno v Spljetu, ko je dospel moj oddelek tja.

Po naključju pride vojvoda v trenutku, ko je v vrsto postavljeni oddelek ravno sprejel novo zastavo.

Pomladansko solnce je obsevalo zastavo in blesteče svetinje na prsih naših prehrabrih slovenskih fantov. Prizor je bil krasen in vojvoda vidno ganjen. Predstavljal sem si, da imam pred seboj že blagoslovljeno zastavo ter izkazal svojemu višjemu poveljniku čast, ki mu gre.

Vojvoda je malo osupnil, a bil je vendar vesel, da je bil prvi, pred katerim se je povesila nova zastava.

Korni poveljnik mi je naročil, naj izporočim polkovniku Prigerju in celemu nedosežnemu polku njegove srčne pozdrave in zahvalo za veselje, ki mu ga je napravil oddelek odlikovancev in nova zastava.

Ko sem se dne 21. mal. travna bližal Livnu, je ropotal boben in oznanjal kranjskim fantom, da so dobili novo zastavo.

Polkovnik Priger me je pričakoval na vrtu pred svojim bivališčem. Naznanil sem mu, da se je vse srečno izšlo, in izporočil, kar mi je ukazal korni poveljnik.

Priger je bil ta dan izredno vesel. Morebiti so ga razveselili pozdravi, ali pa je vzbudila te vesele čute nova zastava; vsekakor pa je vplivalo nanj vsaj nekoliko tudi zlato pomladansko solnce ter črešnje in druga drevesa, ki so krasno cvetela na njegovem vrtu.

Svečanosti blagoslavljanja nove zastave so se udeležili vsi dostojanstveniki iz Livna in vsak izmed njih je prejel kladivo v roke in zabil žrebelj v banderišče. Nekateri žreblji nosijo na glavi vdolbena imena tistih, ki so jih zabili.

Polk je imel ta dan poseben praznik. Moštvo se je pogostilo, častniki pa so imeli skupen obed, na katerega so bili povabljeni civilni in vojaški dostojanstveniki.

Dal Bog, da bi zastava, ki sem jo prvi spremljal po takrat še več ali manj nevarnih potih, vodila moje rojake vedno le do slavnih zmag!

Kako je dandanes v Livnu?

Od leta 1878. do danes se je mnogo izpremenilo v Livnu.

Na zahodni strani mesta je zgrajena cesta črez goro Prolog in sezidana vojaščnica za dve stotniji, vojaška bolniščnica in shramba za živila. Okoli teh poslopij se razprostira lep vrt, zasajen s sadnim in

Postaja kmetijske družbe v Livnu.

gozdnim drevjem. K samostanski cerkvi v Gorici je prizidan zvonik, v katerem visijo trije zvonovi. Cerkev se je prenovila zunaj jako lepo, notranja oprava pa še ni dovršena. Za to popravo cerkve je bilo proračunjenih 40.000 kron. Razen te samostanske cerkve se je dozidala l. 1901. tudi župna cerkev v mestu, prav lepo poslopje zunaj in znotraj, z enim zvonikom in s tremi zvonovi. Oče Andjo Ćurić, ki je l. 1878. preskrboval našo vojsko z zanesljivimi novicami o vstaših in bil odlikovan s Franc-Jožefovim redom in z redom železne krone, je zdaj mestni župnik ter jako priljubljena oseba. Dalje so nove zgradbe: vladno poslopje ali konak, civilna bolniščnica, klavnica, kupčijska šola, ljudska srbska, osnovna ljudska in dekliška šola, ki jo vodijo šolske

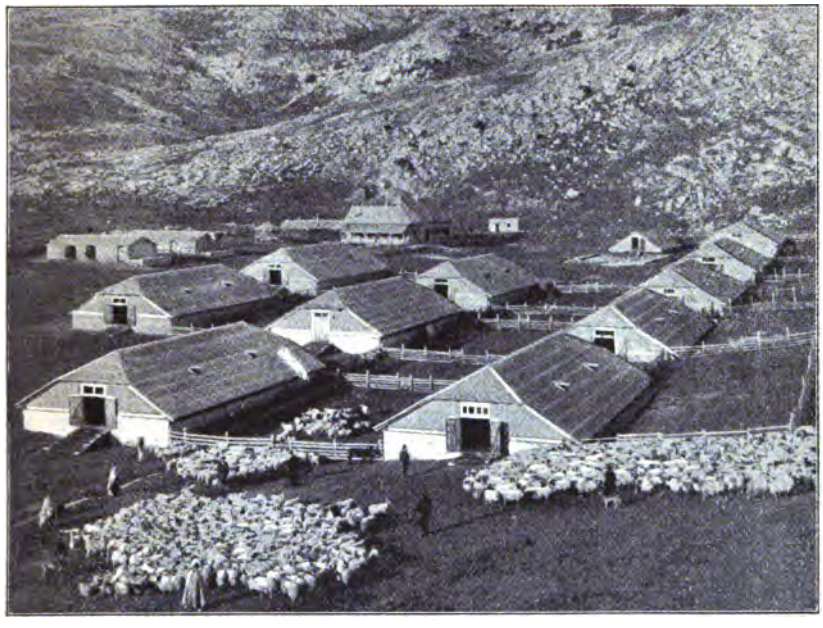

Ovčji hlevi na Krug-planini pri Livnu.

sestre, šola za oskorjavo (inkrustacijska šola), kmetijska šola s 30 ustanovami, več turških ljudskih šol, en hôtel, vodovod, mnogo hiš v dolnjem mestu in hlevi v kmetijski postaji.

Kmetijska postaja je ob enem združena s kmetijsko šolo, v kateri se poučujejo učenci teoretično in praktično o živinoreji, sirarstvu, poljedelstvu in vrtnarstvu.

Postaja poseduje 250 komadov goveje živine, 2000 ovac, 60 prašičev angleške pasme, 12 oslic, 180 komadov kuretnine.

Na planini Krug, ki je bogata z dobrimi pašniki, se pase drobnica celo leto. V to svrho so se zgradili hlevi na tej planini. Tu se izdeluje mastni sir (Fettkäse), na postaji pa liptavski, Cincarov in Rošefortov sir.

Turški goslar.

Od močvirnega livanskega polja se je že osušilo kakih 6000 hektarov. Voda je tako zaježena, da se morejo posamezni kosi polja namakati ali pa popolnoma preplaviti. Svet je podoben ljubljanskemu barju ter je že četrto leto obsejan s pšenico in ržjo. Tudi se zasajajo sadna drevesa iz drevesnice za cesto, ki vodi črez to močvirje.

Najrodovitnejši del livanskega polja je lastnina Firdus-bega, ki pa se malo méni zanj; zaradi tega pa kosi samo slabo kislo mrvo.

Osušenje tega njegovega dela bi stalo 140.000 kron. Vlada mu je že ponudila inženirja, ki bi vodil delo zastonj, potem 70.000 kron in vrh tega brezobrestno glavnico za 70.000 kron; a beg, dasiravno zeló premožen, zahteva, da mu vlada podari vseh 140.000 kron, tedaj bi še le osuševal močvirje.

Osušenje livanskega polja je stalo vlado do danes že 1,400.000 kron. Ko se bo popolnoma osušilo vse močvirje, tedaj bo to prava žitnica za Dalmacijo.

Mošeje se načeloma ne opuščajo. Turčini so leni in zaradi tega dan za dnevom revnejši, vendar pa nihče ne zapusti svojega rojstnega kraja. Prva leta po zasedbi so se nekateri preselili, a posestev niso prodali, ampak dali so jih v najem.

V Livnu ima sedež okrajna oblast, okrajna sodnija, davkarija, urad zemljiške knjige in gozdarska gosposka.

Mesto šteje 2000 rimsko-katoliških kristjanov, 2000 Turkov, 1000 pravoslavnih Srbov; število kristjanov narašča, ono mohamedancev pa pada.

Kristjani napredujejo ne le na gospodarskem, ampak tudi na družabnem polju. Njih društvo „Dinara“ ima godbo, ki šteje 20 mož, ravno toliko jih šteje tudi pevsko društvo. Izvršujoči člani so sami domači mladeniči in opravljajo jako resno svojo dolžnost. Vsak dan imajo preskušnjo po eno ali dve uri, ne da bi zraven pili kaj drugega nego čašo črne kave.

Družabno življenje je v Livnu jako prijetno; zaradi tega slovi to mesto po celi Bosni. Za posadko se nahaja v Livnu ena stotnija pešcev, ki spada k bataljonu v Travniku. Ni treba še posebej omeniti, da bivajo častniki in moštvo kaj radi v tem bosenskem raju.

Od Livna do Glamoča, kamor je vodila prej le ozka stezica, se je zgradila vozna cesta, po kateri vozi pošta vsak teden trikrat, od Livna prek Sinja v Spljet pa vsak dan. Iz Livna v Zupanjac vodita dve cesti, ena črez Borovo glavo in Švico (po tej vozi pošta), druga pa prek Buškega blata okoli Tušnice planine; le-tá je bila dovršena leta 1903.

Postaja kmetijske družbe v Modriču.

V Glamoču.

Druga gorska brigada odrine v Glamoč.

Druga gorska brigada pod vodstvom nadvojvode Ivana Salvatorja, ki je bila odločena, da ostane v Livnu, je dne 1. vinotoka l. 1878. odrinila v Glamoč, da v tem mestu in njegovem okolišču uravna razmere in s tem izpopolni uspehe VII. pehotne divizije.

Glamoč leži na severozapadni strani Livna na obronku ali bregu Staretine planine in je kakih 35 kilometrov oddaljen od tega mesta.

Leta 1878. je štelo mesto približno 800 večinoma turških prebivalcev; v prejšnjih časih je bilo močno utrjeno, a za časa zasedbe je bilo zidovje te utrdbe že zeló razrušeno.

Mesto se deli v gornje in spodnje. V gornjem se nahaja trdnjava ali grad, ki pa ne zasluži več tega imena. Hiše so večinoma pritlične in le sem in tja zgrajene iz apna, sicer pa iz blata. Kakih 800—1000 korakov pred mestom stojita na severni strani dve močno zidani kuli.

Proti severu in vzhodu se razprostira glamoško polje, ki je kakih 15 kilometrov dolgo in mestoma 2—5 kilometrov široko; tukaj je torej svet odprt in mesto se vidi že iz daljave. Na jugu ga obdaja nižje, na zapadu višje gorovje. Na tem polju izvira Jaruga potok, ki teče v smeri proti Livnu, a že pri selu Dolcu mu zapre pot gora Kruči, ki loči livansko polje od glamoškega.

O suhem vremenu se voda poizgubi nalik Cerkniškemu jezeru v požiralnikih; ob času nalivov ali trajnega deževja, ko voda ne more tako hitro odtekati, pa se izpremeni glamoško polje od Dolca do Karlovca, torej v daljavi 6 kilometrov, v pravo pravcato, mestoma 600—800 korakov široko jezero. Voda, ki izgineva pri Dolcu, priteče, kakor Ljubljanica pri Vrhniki, z imenom Bistrica pri Livnu zopet na svetlo. Po letu daje ta kotlina kmetom obilo paše, v jeseni in po zimi je pa večinoma preplavljena. To začasno jezero nima rib, dočim priplavajo v Cerkniškem jezeru z vodo takoj tudi ribe. To pa prihaja odtod, ker so pod dnom Cerkniškega jezera kotline, ki jih ne obdaja lukenjčasti apnenik, ampak druga gostejša tvorba (zemlja), skoz katero voda le počasi kaplja. Iz takih z vodo napolnjenih votlin priplavajo ribice na površje, kakor hitro zopet nastopi jezero.

Tako nastajajo začasna jezera ob celem severnem in vzhodnem obrežju Jadranskega morja, in sicer 70—140 kilometrov tako daleč v deželo, dokoder sega Kras, a v teh jezerih se nahajajo ribe le izjemoma, na primer na Popovem polju blizu Trebinja.

Pred zasedbo so bila pota v Bosno povsod slaba. Nikjer nisem videl vozov. Blago je prenašala le tovorna živina od kraja do kraja. Tudi od Livna v Glamoč so vodile po raztrganem kraškem svetu le ozke stezice, po katerih so mogli vojaki korakati le drug za drugim; vrh tega sta bili tisti dve stezici, ki sta vodili ob robu glamoškega polja, za časa velikega deževja nerabni, ali vsaj zelo nevarni. V takih časih se je moralo hoditi po daljši, jako težavni poti, ki vodi iz Livna skoz Čelebič v Glamoč.

Danes so potne razmere tukaj boljše; na zapadni strani glamoškega polja vodi iz Livna v Glamoč lepa vozna cesta.

* * *

Dne 1. vinotoka, ko se je nadvojvoda Ivan Salvator s svojo brigado napotil proti Glamoču, še glamoško polje ni bilo pod vodo. Nadvojvoda je torej odposlal 10. lovski bataljon iz Livna v Dolac in potem po stezici, ki vodi ob vzhodnem robu glamoškega polja, oziroma jezera v Vidimlje, 3. stotnijo 17. pešpolka pod poveljstvom prebrisanega stotnika Slivnika v Čelebič, sam je pa korakal z glavno četo skoz Priluko, Glamoško karavlo in potem po stezi ob zapadnem robu glamoškega polja v selo Karlovac.

Ta dan so vsi trije oddelki na enkrat odkorakali in vojvoda Virtemberg je bil izredno prijazen; videlo se mu je na obrazu, da je bil zadovoljen z nami. Za vsakega častnika je imel prijazno vprašanje in laskavo pohvalo že kar pripravljeno; posebno je pa znal vlivati olje na srce oženjenih. Vedel je dobro, da so pustili domá, kar jim je najljubšega: soprogo in deco; hotel je torej vedeti, kako se godi tem gori v blaženi domovini. Veselilo ga je, da je trpljenja konec, ki smo ga prestali od Stare Gradiške do Livna; vesel je bil pa tudi lavorik, katere mu je podelil presvetli cesar in katere je že nosil na svojih hrabrih prsih in na svojem ovratniku; zakaj bil je odlikovan z redom železne krone 1. vrste z vojno dekoracijo in povišan za feldcajgmojstra.

Hvaležen je bil in priznal, da so mu k tej velikanski časti pripomogli več ali manj njegovi podložniki; zato se jim je kazal prijaznega. Spremljal nas je do sela Zastine. Šel bi bil gotovo še dalje z nami, a pot se je zožila, treba je bilo korakati po gosje in navkreber. Poslovil se je še enkrat najsrčneje od Kunovcev, jim obljubil, da pridejo kmalu v svojo domovino ter se potem vrnil s svojim spremstvom v Livno. Ko smo se črez štiri dni vrnili iz Glamoča, je bil že odpotoval v Travnik.

Bil je solnčni dan, a pihala je že jesenska sapa, ko smo korakali po ozki poti večinoma drug za drugim na Koričnо planino, kamor smo dospeli ob deveti uri dopoldne.

Počivali smo ob meji naše Dalmacije vse drugače nego v notranji Bosni, zakaj Pipec je imel v kovčegu veliko zalogo krepilnih jedij in

hladilne pijače, katere je nakupil od dalmatinskih trgovcev, ki so prišli z nami vred v Livno.

Po enournem počitku se napotimo dalje in pridemo opoldne v Karlovac. Tukaj smo se utaborili sredi glamoškega polja, a prednje straže so se postavile na potu v Glamoč in ob naši levi in desni na gorah.

Nadvojvoda Ivan je stanoval v borni hišici revnega bosenskega težaka blizu našega tabora; kočo so stražili Kunovci. Ta cesarski princ se je drugo jutro izrazil, da že dolgo ni tako mirno in dobro spal, kakor minulo noč, ko so ga stražili kranjski fantje. Privoščil sem straži to pohvalo tem bolj, ker so služili fantje z menoj pri isti stotniji.

Sapa, ki je že po dnevi brila neprijetno, je postala po noči mrzla in zjutraj je bila dlaka na telečnjakih bela; padla je slana, a dobre volje kranjskim fantom ni pomorila; veseli so bili in navzlic mrzli noči so sladko spali na travniku, ki ga je preplavila mesec pozneje že voda.

Dne 2. vinotoka je bilo zjutraj zarana v taboru vse bolj živo in veselo nego prejšnje dni. Upanje na bližnjo povrnitev v ljubo domovino je povzročilo to veselje. Najraje bi bili hitro izvršili vse, kar jih še čaka, in potem odrinili domov.

V splošno veselje smo zapustili že ob 7. uri dopoldne tabor in se napotili proti zadnji trdnjavi, ki nam jo je bilo še vzeti.

Nadvojvoda Ivan je hotel 10. lovski bataljon, ki je bil odločen za posadko v Glamoču, spremiti le do Karlovca in se potem z ostalim delom svoje brigade povrniti v Livno. Vsled poročil nekaterih prebivalcev, da se nameravajo vstaši, ki so bili v Krajini premagani in razpršeni, zopet upreti pri Glamoču, je pa sklenil korakati s celo brigado proti Glamoču, da zatrè na mah vsako gibanje.

Nismo bili še dobro uro na potu, kar zagledamo od daleč izprevod z zastavo na čelu. Z daljnovidom se je dalo dokazati, da ljudje niso oboroženi in da torej nimajo slabega namena. Korakali smo dalje in jih kmalu srečali. Zdaj začne ves izprevod, na čelu mu kajmakam, kadij ali turški sodnik in več plemenitih begov, klicati: „Dobro došli, gospodine; živio, živio!“

Potem stopi kajmakam pred vojvodo, ga ponižno in spodobno pozdravi in mu zagotovi, da se mu ves okraj brezpogojno podvrže, da je v Glamoču vse mirno in da se torej ni bati upora. V znamenje vdanosti nam izroči potem zastavo.

Nadvojvoda se je s kratkimi, a primernimi besedami zahvalil za zagotovila vdanosti, a poročilu gledé varnosti ni zaupal; korakal je torej s prej zaukazanim varstvom dalje in kmalu po deseti uri je stopil z godbo na čelu v glamoško mesto.

Godbeni zvoki ali glasovi so se razlegali po glamoškem polju in

Na zdravje!
Katoliški kmetje iz sarajevske okolice.

odmevali na bregovih tamošnjega pogorja ter oznanjali prebivalcem mesta in okolice začetek nove dobe, zánje zeló pomenljive.

Deseti lovski bataljon je pod poveljstvom majorja pl. Beka takoj zasedel z dvema stotnijama grad in z drugima dvema spodnje mesto.

V shrambah na gradu se je našlo mnogo zabojev deloma že pokvarjenega, deloma še rabljivega streliva, mnogo suharja in žita.

Razoroževanje se ni nikjer vršilo tako gladko, kakor v glamoškem okraju, akoravno je bilo to mestece eno najbolj razvpitih in zagrizenih vstaških gnezd.

V mestu in okolici so prebivalci prostovoljno izročevali orožje vojaškim oddelkom; zakaj vedeli so, da je avstrijska vojska podjarmila že celo Bosno in da jim zdaj ne preostaja drugega, kakor priznati avstrijsko oblast in se podvreči njenim naredbam.

V taboru pri Glamoču pred godom presvetlega cesarja.

Pešpolk št. 17. se je utaboril na bregu tik spodnjega mesta. V tem severnem bosenskem mestu se je to leto pač zgodaj pričela zima.

Počivali smo pod milim nebom. Nič ni pomagalo, da nam je tekla mladeniška kri po žilah; mraz je bil tako hud, da nam je zmrznila voda v čutarah, in zeblo nas je, da smo bili skoro vsi trdi.

Le eden morda ni občutil mraza in ta je bil naš Pipec. Tik tabora pod nekim podstrešjem je odprl svojo kuhinjo; precej velik zaboj je predstavljal mizo, nekaj manjših pa stole. Na desko pa je šaljivo zapisal: „Kantina k Pipcu. Vse zastonj!“

Tu je celo noč kuril, kuhal kavo, čaj in se grel kakor maček zdaj na tej, zdaj na drugi strani.

Častniki, katerim je bilo premraz v šatorih, so zahajali sem, da si pogrejejo roke in želodec. Omeniti moram tukaj, da smo vzeli sovražniku v Livnu in pri Jajcu nekaj šatorov, ki so nam dobro zalegli to noč.

Nadvojvoda Ivan Salvator, naš brigadir, je stanoval v hiši bega Filipoviča tik našega tabora. Pravili so, da so bili predniki našega vrhovnega poveljnika feldcajgmojstra barona Josipa Filipoviča tukaj domá.

Svoje dni se je en rod teh Filipovičev, ki se ni hotel dati poturčiti, preselil iz Glamoča, oziroma iz Sitnice na Hrvatsko in iz tega izvira naš Filipovič.

Filipovič v Glamoču je Turčin. O njem se je govorilo, da se je v Krajini bojeval proti avstrijski vojski. Pač čudno nanesó včasi razmere, ko se bojuje sorodnik proti sorodniku, ne da bi vedel za to. Dne 3. vinotoka zvečer zbere naš nad vse priljubljeni polkovnik Miroslav Priger svoje častnike ter koraka z njimi in z godbo na čelu pred stanovanje našega prevzvišenega brigadirja. Častniki so ostali zunaj. Priger pa je vstopil in prosil Njegovo cesarsko visokost nadvojvodo, da bi blagovolil izporočiti na najvišjem mestu čutila najglobokejše vdanosti, največjega spoštovanja in najsrčnejša voščila, ki jih goji 17. pešpolk za blagor Njegovega Veličanstva vedno, posebno pa na dan godú preljubljenega vladarja in na dan, ko polk zaključi veliko in težko nalogo.

Nadvojvoda stopi iz hiše in z njim Priger.

Še danes vidim polkovnika Prigerja, moža v službi osivelih las, a še vedno korenjaka, z razkrito glavo in z največjim spoštovanjem stati poleg mladega princa. Nadvojvoda je z vidnim veseljem obljubil ugoditi polkovnikovi prošnji, a pri tej priložnosti si ni mogel kaj, da je opetovano proslavljal nedosežno požrtvovalnost, vztrajnost in hrabrost 17. pešpolka.

Prigerja je imenoval vzor junaških čednostij; poudarjal je, da ga neizrečeno veseli ravno na dan godú presvetlega cesarja mu podati v dar zadnjo trdnjavo v razburjeni Krajini.

S trikratnim slava-vzklikom na Njegovo Veličanstvo, kateremu so se pridružili vsi častniki domačega polka, je zaključil nadvojvoda svoj govor in godba je zaigrala cesarsko pesem, katero so poslušali častniki in moštvo z razkritimi glavami.

Zopet so odmevali godbeni zvoki v večernem mraku na gorskih bregovih, kjer so še malo prej pokale puške.

Potem je korakala godba skoz malo mesto in vse ljudstvo je vedelo, da bo novi vladar drugi dan obhajal svoj god.

Uravnavši razmere med vojaškim in civilnim oblastvom in pustivši 10. lovski bataljon v Glamoču za posadko, se je nadvojvoda napotil s 17. pešpolkom dne 4. vinotoka zopet proti Livnu, kamor je dospel drugi dan dopoldne.

Prvi bataljon v Glamoču. Napori tovornih kólon.

Dne 2. listopada je prevzel prvi bataljon 17. pešpolka od 10. lovskega bataljona posadko v Glamoču in jaz sem bil imenovan za provijantnega častnika. Naloga mi je bila torej skrbeti za živila, ki jih je potreboval bataljon. Zdaj se je začela záme še le prava vojska; ves mesec sem bil na nogah in skrbi so me mučile noč in dan.

Posadka v Glamoču je prejemala vse svoje potrebščine iz vojaških shramb v Livnu, katere je donašala tovorna živina, ker ni bilo voznih potov.

Imel sem pod svojim poveljstvom 68 tovornih konj, ki so donašali živila iz Livna v Glamoč za 1000 mož. Da so ti vojaki mnogo potrebovali in da se more enemu konju le malo naložiti, ni treba omenjati; bil sem skoro ves mesec le na poti, in če še pomisliš, da je meseca listopada istega leta vedno deževalo, je potem lahko umevno, da sem opravljal najnapornejše in najtežavnejše delo.

Kar je 68 konj prineslo živil, je zadostovalo za 1000 mož ravno 4 dni. En dan sem hodil v Livno, drugi dan prejemal živila, tretji dan se povračeval in četrti dan delil živila stotnijam, pregledoval konje in se pripravljal zopet na odhod.

Pravi reveži pa so bili vojaki gonjači; vsak je moral voditi in oskrbovati dva konja; ves dan je hodil, se skromno živil, do kože premočen dostikrat ni imel potrebnega perila, da bi se bil preoblekel; spal je le malo in še takrat ves moker pod milim nebom ali pod streho na skromnem prostoru v hlevu poleg svojih tovarišev, konjskih trpinov.

Da se je iz sodov, ki so bili napolnjeni z rumom, izgubilo na poti vedno nekaj tega blaga, se v tedanjih razmerah pač ni dalo predrugačiti; zakaj steza je bila ozka, korakali smo po gosje drug za drugim, vrsta je bila 500—600 korakov dolga, večkrat je moral kdo zaostati, da je popravil tovor konjem, največkrat in najraje pa so zaostajali oni gonjači, ki so nosili rum ali vino.

Spremljalo nas je sicer vedno nekaj vojakov s puškami, a toliko jih nikdar ni bilo, da bi bil mogel vsakega gonjača posebej opazovati.

Dne 9. listopada je bilo glamoško polje od Dolca do sela Vidimlje že pod vodo. Moja konjska četa se je ob 7. uri zjutraj napotila proti Livnu. Nebo je bilo črno, dež je lil kakor iz vedra, od Dinarskih planin sem pa je pihala prava kraška burja in nam z veliko silo vtepala debele deževne kaplje v hrbet, da smo bili na tem delu života kmalu mokri do kože.

Ker je imela burja z nami enako smer, nam je bila hoja sicer olajšana, a siloviti sunki, ki nam jih je bilo sem in tja prestajati, so me začeli skrbeti toliko bolj, kolikor bolj sem se bližal strmini, po kateri vodi steza ob robu jezera.

Domači jezdeci pri dirki.

Omeniti je treba, da me je moral Pipec ta mesec povsod spremljati. Imel je tudi svojega konja, ki je bil obložen z dvema pletenicama.

Ker moje malenkosti, ki sem jih potreboval na poti, niso bile težke, je Pipec včasi sedel na konja, ne da bi prekoračil predpisano težo. Tudi ta dan je jahal brezskrbno na koncu čete svojo Vando (tako je bilo kobili ime).

Vse je previdno in srečno prekoračilo nevarno mesto, a Pipec se zjutraj gotovo ni dobro prekrižal, ali pa ni opravil pobožno svoje molitve; bil je ta dan nesrečen.

Ko je prijahal do nevarnega mesta, bi bil moral stopiti raz konja in ga peljati previdno po tej nevarni stezici, a tega ni storil in bil je vrh tega, kakor že rečeno, tudi nesrečen; zakaj ko je prijahal do srede nevarne strmine, pritegne silovita burja ter vrže Pipca in Vando v kake tri metre globoko glamoško jezero, kjer sta se potem Pipec in Vanda izkušala v plavanju, kakor bi bilo šlo za visoko stavo. Prizor je bil sicer smešen, a strah vendar velik.

Pipec tudi v smrtni nevarnosti ni izgubil glave. Dobro vedoč, da je konj v plavanju vztrajnejši nego človek, je krčevito držal živinčetov rep v eni roki in se upiral nánj, z drugo roko in z nogama pa je plaval. Vanda je kmalu priplavala do brega in se hotela postaviti na noge, a zvrne se vznak nazaj v jezero, ker je bil breg prestrm. Žival je plavala potém ob bregu dalje in dospela kmalu do nižjega kraja; prednje noge so že na trdnem, zadnje naredé še en sunek po vodi

nazaj in Vanda je stala z vsemi štirimi na suhem ter za seboj privlekla Pipca, ki je bil sicer moker kakor miš, a se vendar ni dosti zmenil za to nezgodo.

Neznatno škodo sem trpel le jaz; zakaj nekaj malenkostij, krtač in par škornjev mi je splavalo po vodi, obleka pa, ki je ostala v pletenicah, je bila samo mokra.

Vesel, da mi silovita burja ni povzročila še večje škode, sem korakal dalje in dospel ob 4. uri popoldne v Livno.

V Livnu so bile takrat stanovalne razmere jako neugodne. Hôteli ali gostilne, v katerih bi se bilo moglo prenočiti, še niso bile v navadi. Ako je prišel tujec tisti čas v Livno, je moral hoditi od hiše do hiše in si iskati stanovanja.

Tako se je tudi godilo meni, kadar sem prišel s svojo konjsko četo v Livno.

Konji in vojaki gonjači so bili za silo nastanjeni, a jaz s Pipcem sem iskal prenočišča, a nikjer ga nisem mogel dobiti ta dan; vse je bilo zasedeno in mogel sem vzklikniti: „Ptice imajo svoja gnezda, lisice svoje brloge, a jaz, do kože moker človek, bom moral, če pojde tako, spati na ulici.“

Ko sem ves moker taval tako po ulici in premišljal, kaj mi je storiti, me sreča tovariš nadporočnik Jaka Modrijan in me ves začuden vpraša: „No, bratko, kje si se pa ti oblečen kopal? Saj se boš še prehladil v tem hudem zimskem mrazu in pri tej neznosni burji, ki je tako silovita, da je včeraj podirala kule.“

„Kje in kako naj se preoblečem in posušim, ker ne morem dobiti stanovanja?“ Povedal sem mu, v kako neprijetnem položaju se nahajam.

Tovariš me povabi potem v svojo sobo, katere se je tiščala tudi mala kuhinja, in pokaže na posteljo, rekoč: „Tu pod odejo se lahko malo pogreješ in Pipec naj ti v kuhinji med tem časom posuši obleko; za drva je tukaj huda, a dobila se že bodo za dober denar.“

Kmalu potem je na odprtem ognjišču plapolal ogenj in plamen je švigal kvišku in izganjal mokroto glamoškega jezera iz moje obleke.

Ko sem se zvečer vzbudil, sem imel suhe obleke, da bi jo mogel dvakrat obleči, razen škornjev, ki so mi splavali po vodi.

Še le zvečer sem potolažil pri dalmatinskem krčmarju poglavarja svojega života in bil potem zopet gost svojega vojnega tovariša.

Drugi dan je bila nedelja, dan počitka, a navzlic temu je živinozdravnik ta dan pregledal vso mojo konjsko četo; posebno natančno je preiskal Vando in potrdil, da ji ni nič škodovala kopel v glamoškem jezeru.

Dne 11. listopada sem prevzel nakazana mi živila in 1271 gld. 64 kr. gotovega denarja, pripravil tovore, naslednji dan pa sem dal z njimi obložiti konje in potem sem se napotil proti Glamoču.

Mrzel dež nam je bil v obraz in burja nam je zadrževala stopinje. Korakali smo po poti, ki vodi iz Livna skoz Vidimlje v Glamoč.

V Vidimljah je odložilo šest konj svoje tovore. Nastanjen je bil namreč v tem selu en vod 4. stotnije pod poveljstvom reservnega častnika Svetka.

Ta vas leži približno na polpoti med Livnom in Glamočem na vzhodnem robu glamoškega polja. Ta prometna vojaška postojanka je odpošiljala patrole proti Livnu in Glamoču večkrat na dan, posebno pa ob urah, ko je prihajala in odhajala pošta.

Poveljnik je imel nalogo, da je posredoval med vojaškim oblastvom v Glamoču in med selskimi knezi (župani) z glamoškega polja.

Selo Vidimlje je jako dolgočasno, toliko bolj je razveselila poveljnika te postojanke novica, ki sem mu jo prinesel dne 22. listopada iz Livna z živili vred.

Izporočil sem mu namreč, da pojde nekaj starejših reservnih častnikov in starejšega moštva domov, med njimi tudi on. Razume se, da je bil vesel te novice, zakaj v kratkem bo videl zopet svoje drage in se veselil z njimi srečne povrnitve.

V Vidimljah smo počivali le eno uro in potem nadaljevali svojo pot. Zeló smo bili osupnili, ko smo zagledali, da leži pot, ki vodi prek glamoškega polja in ki je bila pred dvema dnevoma še prehodna, danes že en meter pod vodo.

Vojaki gonjači in spremstvo je posedlo na konje in takó prebredlo vedno bolj naraščajoči potok; pri tej priložnosti nam je prav prišlo tistih šest konj, ki so se, odloživši tovore v Vidimljah, prazni vračali proti Glamoču.

Po trudapolni deseturni hoji smo dospeli do kože mokri še le zvečer v Glamoč.

Gonjači so odložili tovore na gradu v shrambah, ki sem jih zaklenil in potem naznanil poveljniku, da smo po nekaterih nezgodah vendarle zopet srečno dospeli domov.

Tako se je ponavljalo prejemanje živil za posadko v Glamoču celi mesec. Kadar smo bili na potu, nas je vedno pral dež in veter nas je nadlegoval zdaj od te, zdaj od one strani. Ko smo se potem privadili, se nam ni pripetila nobena nezgoda več.

Pipec je po znani nesreči vodil svojo Vando previdneje, posebno po nevarnih strmih potih.

Dne 22. listopada sem tudi zvedel v Livnu, da bomo kmalu rešeni, ker dne 1. grudna zasede 3. bataljon Glamoč in 1. bataljon se vrne v Livno.

Te novice je bil vesel ves prvi bataljon, posebno pa so se veselili tisti izmed moštva, ki jih je zadela sreča, da se vrnejo že zadnje dni meseca listopada k svojim dragim v domovino.

Tretji bataljon v Glamoču.

Dne 1. grudna je prišel 3. bataljon 17. pešpolka v Glamoč. Ker je bil bataljonski poveljnik bolan, ga je zastopal stotnik Božidar Drenik. Ta pripoveduje o svojem bivanju in delovanju v tem mestecu takó-le:

Dasiravno je bilo več starejših stotnikov še v polku, ki so sicer dobro umeli si ohraniti svoje pravice, se to pot ni nihče ganil, zakaj v Glamoču se ni cedil med in tudi sladka mana ni padala ondi.

Glamoč je imel takrat zato tako močno posadko, ker so bili tam in v okolici najzagrizenejši Turčini domá. Severno od Glamoča in vzhodno od reke Une so se malo prej trdovratno bojevali in pozneje so se v tej okolici še vedno prikazovale tolovajske čete.

Okolica je zaradi vstaje mnogo trpela; več malih vasij je bilo popolnoma porušenih in prebivalci so bežali črez mejo v Dalmacijo.

Nastanjenje enega bataljona, ki je štel takrat 1000 mož, je bilo v tem mestecu tem bolj težavno, ker je dne 1. grudna pritisnila zima že od vseh stranij. Bilo je nekaj večjih prostornih hiš, a te so bile večinoma brez tlaka, brez stropa; stale so same stene in nad njimi se je razprostirala slaba raztrgana streha iz desek ali skodelj. Tu se je pokazala zopet spretnost naših kranjskih fantov.

Največja neprijetnost je bila ta, da ni bilo stropov; mraz in veter sta imela prost vstop v vojaška bivališča.

Najprej je bilo treba tedaj misliti, kako bi se zgradili stropi. Okolica glamoška je bogata vrbovine. Fantje so pridno pletli lese iz vrbovine, tramove so donašali iz bližnjega gozda; na nje so polagali lese in iste zamazali z vlažno ilovico. Taki stropi, v kratkem času sezidani, so se posušili že v nekaterih dneh; lepi sicer niso bili, a koristni.

Ob tej priliki se je izkazalo, da je ta vlažna ilovica izvrstna; poskusili smo torej tudi zidati peči iz nje.

Namesto dimnika smo naredili luknje v zid; tudi te skromno sezidane peči so se obnesle. Kadar je bila soba dosti gorka, se ni več kurilo, in da gorkota ni izstopala, se je luknja (dimnik) zamazala z ilovico, ki so jo imeli vojaki vedno pri roki.

Kjer je bilo le mogoče, so se zgradila stranišča, črez nekaj časa se zasula in izkopala nova; kjer pa to ni šlo, so se izkopali jarki in se je napeljala vanje deževnica, ki je potem izplakovala nesnago.

Razen volov, ki so žive gonili iz Livna v Glamoč, so se nosila vsa živila na tovornih konjih iz Livna v Glamoč. Glavno težavo je povzročalo donašanje kruha za 1000 mož. V Glamoču je bila turška shramba za moko, v kateri je bilo še črez sto centov moke nakopičene.

Dal sem shrambo odpreti ter bil presenečen; zakaj našel sem notri tudi 200 vreč avstrijske moke, ki so jo takoj po vzetju Livna znosili v Glamoč. Preiskal sem jo in našel, da je bila moka za žemlje najboljše kakovosti.

Ker sem našel ob pregledovanju hiš v Glamoču dve porušeni peči za kruh, sem poklical dva izučena zidarja, ki sta služila pri bataljonu, ter ju vzel s seboj. Spoznali smo, da se dasta te dve razburkani peči popraviti. Zidarja sta vedela tudi za Turka, ki ima ugašenega apna. Poklical sem kajmakama (okrajnega glavarja) in mu zaukazal skrbeti za to, da dobimo v treh urah apna in pa orodja, ki ga potrebujemo za popravo peči. To se je tudi takoj zgodilo. Peči in zraven pekarnici sta bili v dveh dneh pripravljeni, in ko se je oglasilo še sedem izučenih pekov pri bataljonu, sem moral resno misliti na peko kruha domá.

Ker sem dobro poznal svoje ljudi, se nisem obrnil na vojaško intendanco (preskrbovališče živil), ampak naravnost na brigadno poveljništvo v Livnu ter tožil, da dela prevoz (prenos) živil vedno več

težkoč, ker je četrtinka tovorne živine za službo že nerabna in da sem našel v shrambi dovolj moke.

Poprosil sem potem dovoljenja, da se sme peči kruh v Glamoču, in ga tudi takoj dobil, seveda s pristavkom, da stroški ne smejo zadeti državnega zaklada.

Takoj drugi dan se je pričelo s peko. Nekoliko zaprek je hotela delati okolnost, da nismo imeli tehtnice, na kateri bi tehtali testo in pečeni kruh (predpisi namreč natanko določajo težo obema); tehtati se je moralo torej približno. Iz prvih kosov so nastali preveliki hlebi, a drugače je bil kruh jako dober in okusen; vojaki so bili zeló zadovoljni z njim.

Še le črez osem dnij smo dobili malo tehtnico za posamezne hlebe iz Livna, ob enem pa tudi nalog, takoj vposlati izkaz o doslej porabljeni moki in o kruhu, spečenem iz nje. Izporočil sem, da moke ne moremo tehtati, ker nimamo tehtnice, kruh pa da je jako okusen in da so ljudje z njim popolnoma zadovoljni; po drva za kurjavo hodimo sami v gozd, za peko potrebno sol pa bo zaračunila 10. stotnija.

Priznati se mora, da je vojaška intendanca pozneje vestno dopošiljala moko, in pekarija v Glamoču ni prenehala, dokler je bila močna posadka tam.

Bosenski beguni v Glamoču.

Po zimi od 1878. do 1879. leta so bosenski beguni, ki so doslej uživali avstrijsko gostoljubnost na dalmatinskih tleh, moški, ženske in otroci, odrinili v svojo pravo domovino, torej nazaj v Bosno.

V glamoškem okraju je bilo več tisoč teh nesrečnikov. Sela ali posamezna poslopja, v katerih so prebivali pred svojim prognanstvom, so bila brez izjeme porušena in požgana, polja ne obdelana, kratko povedano: beguni niso našli domá ničesar razen podrtin svojih prejšnjih stanovališč.

Tisti, ki niso bežali na tuja tla, ampak so ostali domá, niso mogli pomagati vračajočim se sosedom, zakaj imeli so sami jedva toliko, da so se mogli preživiti do prihodnje žetve.

Ti pomilovanja vredni beguni so hiteli prve dni svojega povratka v Glamoč; slišali so namreč, da so tam avstrijski vojaki in da se peče v Glamoču noč in dan kruh. Oblegali so stanovanje poveljnikovo, obkolili pekarne, ogledovali z gladnimi očmi kruh, ki so ga prenašali peki iz peči v krušno shrambo.

Kadar sem se jim prikazal, so me obkolili in prosili: „Gospodine, pomagaj nam; lačni smo, lačni, in naši otroci nam bodo lakote umrli.“

Da bi razdelil kruh med nje, o tem se še misliti ni moglo, zakaj v popravljenih pečeh se je moglo speči jedva toliko kruha, kolikor ga je bilo potreba za naše vojake. Sklenil sem torej, ne da bi bil prej koga vprašal, polagoma razdeliti med begune turško moko, ki je bila v turški shrambi. Da odvrnem hipno silo, sem vendar podaril materam, ki so imele več otrok, eden ali dva hleba. Niti prej, niti slej nisem bil priča večjega izraza hvaležnosti, kakor ravno tedaj. Obdarovanci so hiteli proč, se poskrili, da so mogli veselega srca zaužiti kosček darovanega jim kruha.

Nato sem odprl turško shrambo in pričel deliti turško moko in obdaroval z njo vse, ki so bili v resnici potrebni pomoči. Tako se je delilo dan za dnevom in velika zaloga se je že zmanjšala za tri četrtinke, ko je prišla komisija iz Sarajeva, ki je že poznala prav dobro razmere beguncev in jim podarila toliko denarja, kar ga je bilo potreba, da se preživé do žetve prihodnjega leta. Za denar so dobili v Glamoču, v Livnu, oziroma v dalmatinskem mestu Kninu soli in koruzne moke, v okolici pa krompirja; drugih živil pa itak trpini niso potrebovali.

Lov. Praznik svetega Jurija.

Nekega dne prideta dva mladeniča iz Glamoča k meni z naslednjo prošnjo:

„Gospodine, morali smo oddati svoje orožje, ki je zdaj v shrambi, do katere imaš ti ključ; med tem orožjem je tudi nekaj lovskih pušek. Gozdje na severu so bogati divjačine, ti in tvoji nimate časa hoditi na lov, tudi vam niso znani kraji, kjer je največ divjačine; zaupaj nama dve puški s strelivom. Zaveževa se ti donašati vedno dovolj zverinskega mesa in nama se bo tudi delo izplačalo; puške nama pa lahko vzameš, kadar hočeš.“

Kmet iz Ramske doline pri Prozoru.

Izpolnil sem jima željo in se nisem kesal. Od tistega dne naprej smo bili vedno bogato preskrbljeni z divjačino; mnogokrat sta skakala zajec in srna po mizi.

Na svetega Jurija dan so prišli v Glamoču k meni trije turški begi, na čelu jim beg Filipovič. Ta začne govoriti takó-le: „Prišli smo ti častitat k današnjemu prazniku.“ Na moje vprašanje, kakšen praznik je danes, so vsi trije osupnili in beg Filipovič povzame besedo, rekoč: „Ni li Jurijev dan za vas kristjane praznik? Mi bosenski mohamedanci častimo tudi svetega Jurija, ki je bil pobožen junak, in njegov dan, današnji dan, je tudi za nas praznik, ki ga obhajamo, kakor so to storili naši prednamci, ko so bili še kristjani.“

Čutil sem se osramočenega, da so Turki mene, kristjana, morali opozoriti na svetega Jurija. Pohvalil sem pobožnost mohamedancev ter jih pogostil, kolikor mi je bilo mogoče; potlej pa so odšli ponosni in zadovoljni.

Turška sodna obravnava.

Nekega dne zjutraj je prišla k meni kristjanka in je govorila takó-le: „Vdova sem, mož mi je umrl pred tremi dnevi. Takoj po smrti so prišli hlapci bega, mojega zemljiškega gospodarja, in so zahtevali najboljšo kravo, ki jo imam, s pretvezo, da jo je beg kupil od mojega

moža in plačal. Vem, da to ni res, ker je imel moj mož navado, da se je o vsem, kar je storil, prej posvetoval z menoj; nikoli bi pa ne bil prodal krave, ne da bi bil mene vprašal, zakaj dobro je vedel, da mi je ravno ta krava najljubša. Res je pa, da se je beg izrazil že pred dolgim časom, da mu naša krava ugaja, in nas vprašal, kaj zahtevamo za njo. Oba sva takoj odgovorila, da krava ni na prodaj, ker nama daje več mleka nego dve drugi. Hlapci so hoteli odgnati kravo s silo, a jaz sem jim rekla: ‚Če mi vzamete kravo, poletim takoj k poveljniku v Glamoč in zatožim vas in bega, da ste mi ugrabili kravo in potem boste videli, kaj se vam bo zgodilo.' Beg me je tožil na turškem sodišču, in če mi ne pomagaš ti, mi bodo vzeli kravo. Danes ob 10. uri je obravnava pri kajmakamu in jaz sem poklicana tja."

Verjeti se ne sme nikomur, zakaj kristjani in mohamedanci so lagali, da se je kar kadilo. Sklenil sem se udeležiti seje na sodišču in poslal ukaz kajmakamu, da tega slučaja ne sme prej obravnavati, dokler ne pridem jaz tja. Vdovi sem pa namignil, naj pride, kakor se ji je ukazalo, na sodišče; kdo ima pravo, se bo že izkazalo.

Ko sem prišel na sodišče, sem videl, da je beg pripeljal s seboj svoja dva hlapca in dva druga Turčina; pa tudi z vdovo sta prišli dve priči. Ukažem, naj odstopijo vse priče, in si pridržim samo tožnika in toženko.

Prevzel sem sam vodstvo obravnave ter rekel najprej begu: „Navada je pri prodaji živine, da prevzame kupec kupljeno kravo (konja, vola, teleta itd.) takoj v posest, kakor hitro jo je plačal; kravo ima pa zdaj še vdova, kupčija je malo verjetna. Kakšne dokaze imaš, da je krava kupljena?"

Beg je odgovoril: „Gospodine, kupčija se je izvršila v moji kuli (hiši). Ko je prišel rajnki k meni se pogajat zaradi tretjine, sem mu plačal tri gotove cekine za kravo in mu odpustil vse, kar mi je bil dolžen. Priče te kupčije sta moja dva hlapca in dva soseda; dneva, kdaj se je izvršila, pa ne vem."

Nató sem mu rekel: „Dan mi moraš vsaj približno določiti; morda si kravo kupil en teden ali dva pred smrtjo prodajalca, a natanko mi moraš povedati, ali se je kupčija vršila dopoldne ali popoldne in v kateri izbi tvoje „kule" in kako sta se pogodila zaradi prevzetja krave!"

Beg se je dalje časa premišljal in slednjič odgovoril: „Bilo je nekoliko dnij pred smrtjo kristjanovo; pogajala sva se pred mojo hišo; gledé prevzetja se ni nič določilo; hotel sem poslati takoj po kravo, pa sem pozabil na to."

Potem sem vprašal vdovo: „Kaj praviš k temu?"

Vdova povzame besedo ter govori, rekoč: „Gospodine, beg je rekel, da je kravo kupil nekoliko dnij pred smrtjo mojega moža in pred svojo kulo. Begova kula je dobre pol ure proč od nas, moj mož se pa tri tedne pred svojo smrtjo ni oddaljil iz hiše in vasi, ker je med tem časom že bolehal; a ležal je v postelji in se ni ganil zadnje tri dni. Tudi ni imel moj mož že leta in leta cekina v roki; a kar zadene dolg na tretjini, je izpovedba begova popolnoma neresnična, ker je beg tretjino in še nekaj več sam določil in jo nama takoj odvzel."

Ukazal sem, naj vstopi eden hlapcev. Priča je trdila: Kupčija se je vršila 4 dni pred smrtjo v sobi begove hiše in on je videl, da je beg rajnkemu vročil tri cekine; o daljnjih dogovorih mu nič ni znano.

Zdaj vstopi eden begovih sosedov in se izrazi takó-le: Kupčija se je dognala tri tedne pred kristjanovo smrtjo pred begovo hišo; videl je tudi ta, da je beg izplačal prodajalcu 3 cekine za kravo; kaj več o tem mu ni znano.

Slednjič pokličem eno vdovinih prič v obravnavno sobo in ji zaukažem, naj pove, kar ji je znano o tej kupčiji. Priča pravi, da se je govorilo pred nekoliko meseci v hiši vdove, da hoče beg kupiti označeno kravo in da se je izrazila vsa rodbina, posebno pa umrli gospodar, da krava nikakor ni na prodaj, ker ima največ in najboljše mleko. Pozneje ni bilo več govora o tem.

Katoliška kmetica iz Konjice.

Tej priči sem vendar oporekal in ji predstavljal, da se je pokojnik morda vendarle odločil za prodajo krave in da se je morebiti pogodba res sklenila nekoliko dnij pred kristjanovo smrtjo v begovi hiši.

Priča odgovori: „Mogoče bi bilo to, a zgoditi bi se bilo moralo dolgo časa prej; zakaj rajnki je bil sicer samo 3 dni v postelji, ker se sploh ni mogel po koncu držati, a svoje hiše in okolice ni zapustil že tri tedne prej zaradi kašljanja, mrzlice in splošne slabosti. Da bi bil šel v tem času pol ure daleč do begove hiše, o tem se še govoriti ne more.“

Druga priča, ki jo je pripeljala vdova, je izpovedala približno isto tako.

Potem ukažem, da odstopi beg, toženka in vse priče; zdaj, ko sem bil sam s kajmakamom, ga vprašam, kako si on misli razsodbo. Kajmakam reče: „Gospodine, beg je znan poštenjak, on se ne laže; izpovedbe prič, in če bi jih bilo še več, vse skupaj bi ne imele toliko veljave, kakor izpovedba bega samega.“

Nató sem pripomnil, da bi moral kajmakam kot pravičen sodnik prisojati izpovedbam obeh strank enako veljavo, izpovedbe prič pa po potrjenih okolnostih pretehtati. Zdaj so kajmakamu ušle besede: „Gospodine, po mojem prepričanju so izpovedbe prič brez vse veljave; ljudstvo je lažnivo in se kaj lahko pridobi za vsako izpovedbo; v tem so si kristjani in naši enaki.“

Po tem kajmakamovem pojasnilu vstopita obe stranki s pričami v obravnavno sobo in jaz sem razsodil takó-le:

„Izpovedbe tožnika, toženke in prič si oporekajo in ena podira drugo; pravična sodba je tu nemogoča. Ravnati se je torej treba po nedvomljivo potrjenih okolnostih.

Mogoče je, da je rajnki, dokler ni bil v postelji, vendarle prišel do begove kule in prodal kravo navzlic nasprotni izpovedbi prič; priče pa, ki so bile navzoče pri prodaji krave, si popolnoma oporekajo gledé časa, kraja in načina pogodbe; samo tri cekine je videla vsaka begova priča. Te izpovedbe prič torej nimajo nikakoršne dokazne moči; kup in prodaja torej nista dokazana. Tebe, beg, pa toži stvar sama, ker nisi vzel v posest kupljene krave takoj, ampak si jo zahteval še le po smrti moževi od njegove žene, ki je posedala po pravici kravo. Če bi se tvoje dejanje uveljavilo, bi ti lahko, če jaz danes umrem, jutri trdil, da je ta zlata ura z verižico, ki jo nosim v žepu, tvoja posest, ker si jo kupil pred dvema dnevoma od mene. Razsojam torej: Prodaja krave ni dokazana; toženka je v pravični posesti krave in gorjé tistemu, ki bi izpodbijal to posest.“

Turške ječe.

Izkušnje, pridobljene pri obravnavi, so me napotile, da sem posegel tudi v kazensko pravno početje kajmakamovo.

Pregledal sem takoj drugi dan ječe. Kar sem našel tu, je bilo gnusno; 31 jetnikov je bilo zaprtih v dveh malih ječah, ki sta imeli le toliko prostora, da so mogli jetniki stisnjeni ležati drug poleg drugega. V vsaki ječi je stala posoda za vodo in majhen pločevinast kozarec. Jetniki niso dobivali jetniške hrane, ampak jedila so jim donašali sorodniki ali drugi usmiljeni dobrotniki, in sicer se je smelo to zgoditi le enkrat na dan. Kdor ni imel nikogar, da bi mu bil prinesel hrane, si je kupil živeža pri ječarju, ako je imel denar; če ga pa ni imel, je bil odvisen od usmiljenja in milih darov svojih tovarišev. V čast človekoljubja moram omeniti, da so imeli jetniki drug z drugim usmiljenje; lakote umreti ni bilo treba nikomur.

Mlad cigan iz Sarajeva.

V kotu vsake ječe je bilo nekaj kocev, ki so bili last jetnikov in s katerimi so se odevali po noči, a jedva polovica jetnikov je imela odejo; vsi drugi so morali ležati nepokriti na golih kamenitih tleh. Le malo se jih je moglo ob istem času pregibati, drugi so sloneli ob steni ali pa sedeli.

Bili so sami možje in mladeniči v ječi. Ukazal sem kajmakamu, naj mi pošlje do popoldne zapisnik, v katerega naj vsprejme ime, domovinski kraj, kaznivo dejanje vseh 31 jetnikov in od kdaj so posamezniki v ječi; ob dveh se mi naj predstavijo na dvorišču konaka (vladnega poslopja) vsi jetniki.

Vsi jetniki so bili v preiskavi nekateri že poldrugo leto, samo štirje zaradi velikih hudodelstev, umora, ropa itd., vsi drugi zavoljo malenkostij; skoro 4 tedne se ni nihče zaslišal.

Neki mladenič, kl je bil tožen, da je ukradel ovco, je bil že 4 mesece v zaporu, ker niso mogli najti njegovih tožnikov.

Ta velika množica jetnikov, med njimi nekateri celó iz boljših hiš, je bila za ječarja vir, iz katerega je zajemal svoj dobiček; zakaj vse one, ki niso bili v Glamoču domá, je preskrboval ječar s potrebnim živežem.

Vsakega posebej sem vprašal v navzočnosti kajmakama, kaj je pregrešil, da se mora pokoriti v zaduhli celici. Devetnajst jetnikov sem takoj izpustil s pristavkom, da se pred razsodbo ne smejo ganiti od doma, in če je v šestih mesecih ne dobé, so popolnoma prosti, ker je kazenski pregrešek zastarel.

Izmed dvanajsterih ostalih je bilo pet takih, ki so že dolgo sedeli; tem sem zaračunil čas preiskave v kazen in jih izpustil, gledé drugih sedmerih pa sem kajmakamu ukazal, da jim mora razglasiti razsodbo v 48 urah.

Kajmakam je dobil nalog, skrbeti za to, da daje zvečer jetnikom hrano, ki sem jo predpisal in da mu turška davkarija plača znesek vsak mesec po določeni ceni.

Štirinajst dnij potem sem odslovil vse turške uradnike pri davkariji, zakaj bili so sami sleparji, in postavil sem častnika za davkarja.

Meseca majnika se je povrnil z dopusta bataljonski poveljnik, ki je bil doslej bolan; ker ni bil mož korenitih izprememb, ni posegal v turško upravo, a mojih naredeb ni mogel več izpremeniti.

Vaška turška mošeja s pokopališčem.

Podnebne, zdravstvene in verske razmere v Glamoču.

Glamoč ima sam ob sebi za zdravje ugodno lego; skoro neprenehoma piha veter.

Velika dobrota za to mesto je dobra voda, ki je bila takrat napeljana po skromnih, lesenih ceveh od gorskega studenca v mesto. Vrh tega se nahajajo prav blizu Glamoča viri, iz katerih kipi najčistejša pitna voda.

Dobra voda in še druga dobrota, da za gotov denar ni bilo težko, dobiti prav dobrega krompirja, kislega zelja, repe in drugih takih živil, je omogočila, da je moštvo dobivalo dobro hrano.

Navada, dajati vojakom denar namesto kruha, se je popolnoma odpravila zato, da vojaki niso mogli kupovati slabega žganja (rakije), ki se jim je tu ponujalo. Fantje so bili s to odredbo zadovoljni, zakaj dobivali so res izvrsten kruh iz domače pekarne.

Vaje in druga vojaška dela so se vršila, kadar ni deževalo, vedno le pod milim nebom.

Zdravstvene razmere so bile pozneje zeló ugodne, v začetku pa manj, ker so morali vojaki prestati nasledke prejšnjega bivanja v Livnu, čigar lega, zrak in zidava poslopij je bila odločno neugodna.

Bistveno dobro za me je bilo, da sem bil sam svoj gospodar in da sem mogel ukreniti vse, kar se mi je zdelo koristno, ne da bi bil koga vprašal.

Nekateri prebivalci tega mesta, posebno Turčini, so gnusni in umazani, in če traja ta zanemarjenost dalje časa, se okužijo hiše in okolica. Ako se je pokazalo, da so v tem ali onem turškem stanovališču vojaki večkrat zboleli, so se takoj preselili v bolj zdrave prostore.

Najbolj smo pogrešali redne službe božje. Kristjani v Glamoču niso imeli niti cerkve, niti kapelice; v tej stiski sem si pomagal s tem, da sem zbral moštvo pri pogrebih in ob večjih praznikih okoli sebe ter jim potem govoril o verskih stvareh, kakor to stori duhovnik na prižnici, seveda tako, kakor sem pač znal. Dobro mi je delo, ko sem opazil, da me vojaki poslušajo radi in z neko častitljivo cerkveno dostojnostjo in pobožnostjo.

Livno primerjam z Glamočem zato, ker so nasledki tega razločka postali pozneje usodepolni.

V Glamoču je umrlo samo četvero vojakov, v Livnu pa ob istem času sto. Vzroki, ki so to neugodnost zakrivili, so se omenili že na strani 272.

Podpolkovnik Božidar Drenik.

Doslej nam je Drenik pripovedoval marsikaj zanimivega; oglejmo si zdaj malo bolj natanko njegovo življenje.

Drenik je bil rojen l. 1831. v Ljubljani. Njegov oče je bil po dokončanih pravnih naukih okrajni sodnik grajščinskega dednega sodišča v Mirni (Neudegg) na Kranjskem in med francosko zasedbo pravnik v Iliriji, pozneje pa, ko sam ni dosegel advokature, je bil družnik svojega prijatelja, odvetnika Homana.

Drenikova mati, rojena Baraga, je bila sestrična misijonarja in poznejšega amerikanskega škofa Barage.

Pozneje mu je oče ubožal; Drenik je moral opustiti svoje nauke; posvetil se je veliki kupčiji z žitom in moko in že deloval z ugodnim uspehom. Da bi bil postal vojak, tega ni nikdar mislil, temveč je nameraval se odkupiti.

Leta 1854. je bil zakon o odkupu od vojaštva razveljavljen. Ker Drenik ni prišel na nabor, so ga s silo pripeljali pred naborno komisijo in ga kot ubežnika potrdili; a ker je dokazal, da se ni hotel odtegniti vojaški službi, so mu izpregledali podaljšano službo, ki bi jo bil moral trpeti kot begun.

Ker je imel jako prebrisano glavo, je kmalu postal častnik. Služboval je potem povsod z odliko. Bil je adjutant ali pribočnik pri bataljonu, polku in brigadi.

Leta 1866. je bil častnik generalnega štaba, a to leto je imel smolo. Malo pred izbruhom vojske zboli njegov poveljnik in general ter gre v pokoj. Takrat so bili brigadni adjutantje takorekoč osebni

pribočniki; z novim generalom je prišel tudi nov pribočnik in Drenik je bil odveč.

Stotnik Božidar Drenik.
(Sedaj podpolkovnik v p.)

Polkovno vodstvo ga odloči zdaj za nabornega častnika pri drugem naboru. Drenik pa, ki je hotel iti na vsak način v vojsko, se napoti v Gorico k feldcajgmojstru grofu Koroniniju, imetniku 6. pešpolka, mu pové svojo žalostno usodo in pristavi, da je bil tudi leta 1859. zadržan iti v vojsko ter ga prosi, naj ga vzame v svoj polk, ki se je bojeval pri severni armadi na Češkem. Koronini mu obljubi in dovoli na svojo odgovornost, naj ostane v Gorici in pričakuje tu svojo uvrstitev.

V Gorici je bil takrat 4. bataljon 17. pešpolka. Mesto uvrstitve pride novica o nesrečni bitki pri Kraljevem Gradcu in Koronini mu je izporočil, da ne vé, kje je zdaj njegov polk in ali sploh še životari.

Polkovno poveljništvo ga je med tem časom oprostilo službe nabornega častnika in ga uvrstilo v bataljon, ki je bil v Gorici in čigar poveljništvo je bilo poverjeno stotniku baronu Rehbahu, Dreniku v veselje, zakaj Rehbah je bil vrl poveljnik.

Bataljon je dobil nalog, korakati po furlanskih gorah proti Garibaldincem; v to svrho jo je mahnil po dolini reke Soče v Trbiž. Tu je doletelo bataljon vsem neumevno povelje, namreč da se morata dve stotniji takoj razorožiti in vojake poslati na dopust. Vsled tega povelja sta res odkorakali dve stotniji v Ljubljano in moštvo se je poslalo domov.

Eni ostalih dveh stotnij je zapovedoval Drenik.

Rehbah se je napotil s polbataljonom po Zilski dolini, prekoračil gorski prehod „Pleken“, vdrl v Furlanijo ter prišel skoz vas Paluco, Arto, Tolmeco v dolino reke Taljamento.

Garibaldinci so imeli zasedene vse te vasi, a ko so se jim naši bližali, so zbežali in našim so ostale puške še vedno nabite.

Rehbah je bil s svojim oddelkom v deželi, čigar prebivalci mu niso bili naklonjeni; brez vsake zaslombe, sam náse navezan, se je moral preživiti z nakupovanjem živeža ali rekvizicijami. Polbataljonski poveljnik pa je tudi z veliko spretnostjo preskrboval živila brez posebnega nadlegovanja.

Ko se je sklenil mir in je ostal 17. pešpolk na Tirolskem, se je Dreniku poverilo nadzorovanje orožja in vodstvo streljanja pri polku.

Leta 1872. se mu je izročilo vodstvo 10. stotnije, katero jo vodil pri 17. pešpolku celih devet let. Kako izvrstno in praktično je Drenik umel izuriti in izučiti vojake svoje stotnije za boj, to se je sijajno pokazalo v bosenskih spopadih in bojih l. 1878.

* * *

Kadar je Drenik v Bosni govoril o verskih stvareh svojim podložnikom, jih je vsekdar ganil do joka.

Narednik Šmuc pripoveduje o enem teh govorov takó-le: „Spremljal sem vojno blagajno iz Livna v Glamoč in naletel na mrtvaški izprevod, ki se je pomikal na mali holmec, na katerem je bilo zgrajeno pokopališče za vojake; k pogrebu so nesli slovenskega rojaka junaka. Ves pogreb je naredil na me sicer žalosten, a zraven tudi nenavadno veličasten vtisk, zakaj svetilo se je pri pogrebu z vsemi svetilnicami, ki so se nahajale pri bataljonu, in teh je bilo precejšnje število.

Oddal sem hitro blagajno in se pridružil pogrebcem. Prišedši na pokopališče, so nosilci postavili svetilke drugo vrh druge tako, da so naredili piramido ali triogelnik. Ker ni bilo duhovnika, je opravil stotnik Drenik sveti obred.

Ko so pogreznili slovenskega junaka v jamo, je imel Drenik nagrobni govor, ki je bil tako ganljiv, da niti eno oko ni ostalo suho. V svojem življenju nisem jokal razen v otročjih letih, a ta dan so se mi valile debele solze po licu. Pa kako bi se bil mogel tudi vzdržati joka, ker tako ganljivega, do srca segajočega govora še nisem slišal, kar živim, niti v cerkvi, niti zunaj cerkve; le škoda, da si ga nisem ohranil doslovno v spominu, da bi ga mogel tukaj navesti.“ Tako Šmuc.

Pa saj govor tudi ni mogel biti drugačen, zakaj Drenik je sin slovenskega naroda, ki z njim misli in čuti. Znane so mu bile vse potrebe vojakov, ki jih je vpošteval ob vsaki priliki, kolikor je bilo le mogoče; videl je svojim podložnikom v srce in celil jim je srčne rane, kolikor je le dopuščala služba vojaška; zato so ga pa vojaki ljubili, spoštovali in cenili.

Splošno je znano, da je sedanji podpolkovnik Drenik neustrašen in izredno pogumen častnik. Pred bojem je bil vedno pred kompanijo in si tu ogledal brez posebnega varstva bojne razmere; a v takih slučajih in vsekdar, kadar mu je pretila nevarnost, so se mu pridružili vojaki, ne da bi jim bil kdo ukazal, in so bili vedno pripravljeni, varovati in ščititi svojega priljubljenega stotnika. To nagnjenje do svojega poveljnika so vojaki kazali tudi ob vsaki drugi priložnosti. Kadar so po mučnem delu v taboru spekli jarca, ki jim ga je kupil stotnik, so prinesli vselej prvi in najboljši kosec stotniku; zvečer pa so mu zgradili šator in mu ga postlali s travo.

To redko zaupanje in to veliko priljubljenost si je Drenik pridobil s svojim strogo pravičnim postopanjem in natančnim poznavanjem svojih podložnikov. Dal je vsakemu, kar mu je šlo, in s tem dosegel, da je tudi vsak storil, kar je le mogel.

Srečen polk, čigar oddelkom načelujejo taki in enaki poveljniki; uspeh mu je zagotovljen že naprej.

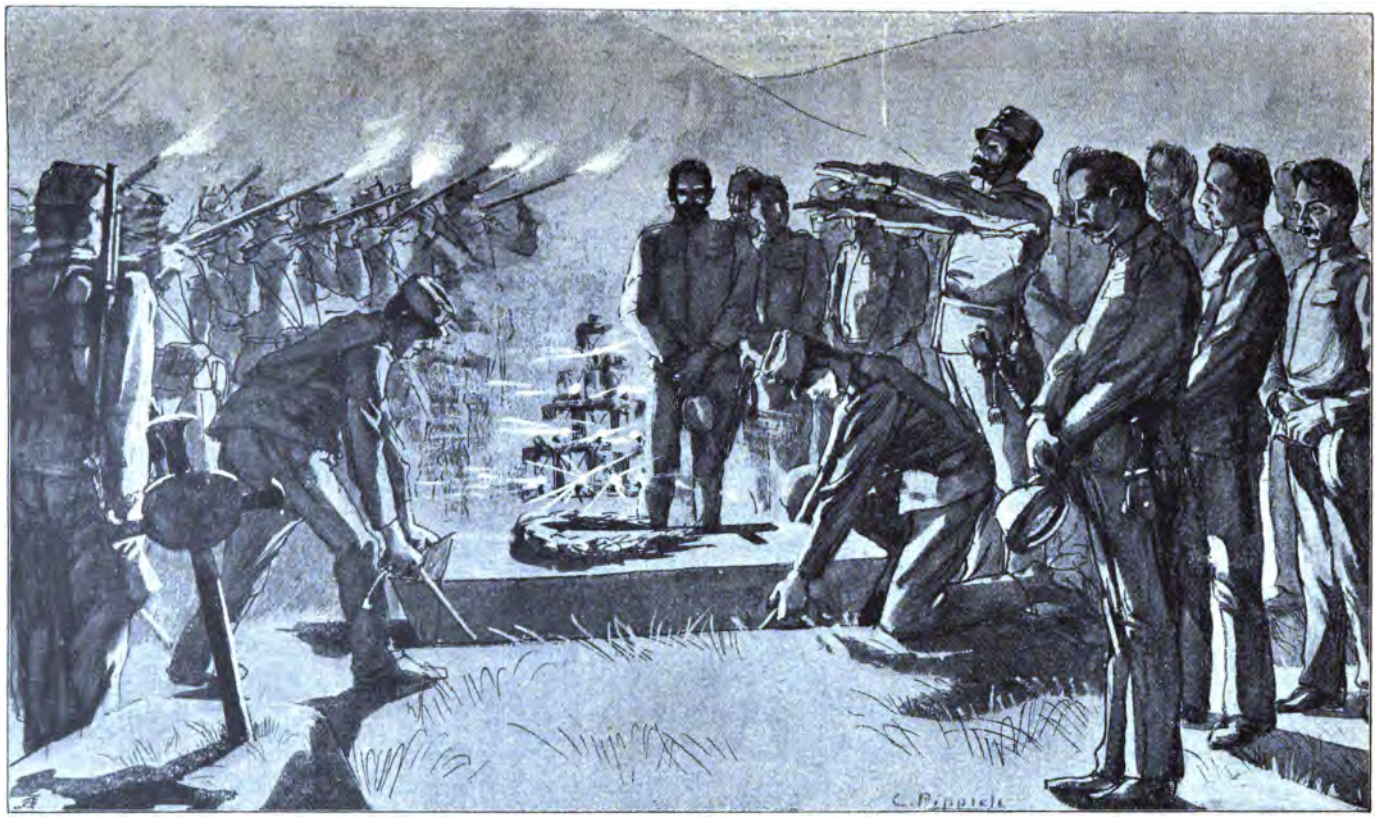

Vojaški pogreb. Stotnik B. Drenik pokoplje v Glamoču pešca Janeza Berganta 10. stotnije 17. pešpolka, ker ni bilo katoliškega duhovnika.

Umevno je tedaj, da je bivši stotnik Drenik tudi mnogo pripomogel, da se je srečno končal boj pri Rogelju (gl. str. 39.), da se je bojeval pri Jajcu (gl. str. 54.) z veliko hrabrostjo in čudovito vztrajnostjo, in da je umno vodil svojo stotnijo. S tem je obvaroval 7. pehotno divizijo, da je niso vstaši vrgli v jezero, ter se je na ta način približal zahtevam, ki so potrebne za pridobitev reda Marije Terezije. Dalje smo se seznanili z njegovo neprimerljivo skrbjo, ki jo je imel za svoje podložnike, in tudi slišali, kako se je potegoval za zatirane in pomagal revežem med bosenskim zasedanjem; zdaj se pa pomudimo še nekoliko časa pri njegovem delovanju izven Bosne!

Po dovršeni šoli za štabnega častnika je bil Drenik prestavljen od redovnega k reservnemu pešpolku z Dunaja v Ljubljano. Tu je sijajno pokazal, da je stavil čast svojega stanú, posebno pa čast krdela, pri katerem je služboval, vedno na najvišjo stopnjo.

Z golo sabljo in odkritimi prsmi se je postavil žalilcu celega polka nasproti in ga krvavo poplačal za njegovo razžaljenje, a žalibože dobil je tudi sam, a le po naključbi, rano na čelu, ki pa se je dobro zacelila in ga nikakor ne kazi.

Svojo mater je Drenik zeló ljubil. Dokler je bival v Ljubljani, jo je hodil skoro vsak dan obiskovat na Drenikov vrh, kjer je stanovala v mali, lični hišici in uživala svež zrak in lep razgled na vse strani. Ko ga je pa poklicalo najvišje povelje v Dalmacijo, v Bosno in na Ogrsko, se je pač težko ločil od nje, a dopisoval ji je potem pogosto in jo celó gmotno bogato podpiral.

Meseca listopada l. 1881. so prestavili Drenika k 22. pešpolku v Dalmacijo; dve leti potem je postal major in poveljnik izpostavljenega bataljona v Spljętu.

Meseća grudna l. 1885. je prišel v Sarajevo k 6. pešpolku, h kateremu je želel priti že leta 1866.

Ko je bil l. 1887. ta polk prestavljen v Budimpešto, je bilo Dreniku poverjeno zopet poveljništvo izpostavljenega bataljona v Novem Sadu.

Leta 1888. se je udeležil Drenikov bataljon vaj pri Budimpešti in tam je zadel Drenika hud udarec. Pri dvodnevni vaji je bil poveljnik ene stranke.

Po noči v taboru napaden, je sovražnika v ponočnem boju dobro poplačal za njegovo predrznost in ga zapodil.

Vrnivši se, je oblečen legel na zemljo in čakal novega napada. Bil je vroč in ves pregret; takoj nató pa je nastala huda nevihta, dež je lil in ga premočil do kože. Drugega dne sta mu nogi ohromeli in mogel je zasesti konja le s pomočjo dveh vojakov; ta dan je vodil še vajo, a v Budimpešti ni mogel drugi dan več vstati; nogi sta mu popolnoma ohromeli.

Cele štiri mesece je trajalo, da je mogel zasesti konja; zdrav do cela pa ni bil nikdar več, a navzlic temu je bil meseca listopada l. 1889. povišan za podpolkovnika in ob enem prestavljen k 86. pešpolku na Dunaj.

Prišedši v cesarsko prestolnico, je dobil od vojnega ministrstva povelje, naj predela ravno izgotovljeni navod za streljanje. To delo in preosnovo je izvršil Drenik v štirih tednih in jo skrčil za polovico.

Meseca rožnika l. 1890. ga je pri neki bojni vaji presvetli cesar prav posebno pohvalil. Posledica tega najvišjega priznanja je bila, da je bil predlagan v izvenredno povišanje za polkovnika. Tudi je bil že odločen za poveljnika tistega bataljona, ki se je imel preseliti v jeseni istega leta v Bosno, a bolezen se mu je povrnila in vse nade so splavale po vodi.

Še le po preteku štirih mesecev je bil zopet sposoben za službo in je dobil poveljništvo dopolnilnega bataljona v Sobotici na Ogrskem, pa tudi tukaj ni mogel okrevati.

V jeseni l. 1891. je bil poklican h kornim vajam; zato je vprašal zdravnika za svet, a ta se je izrazil: „Eno prehlajenje že lahko povzroči, da se bolezen povrne in Drenik do cela in za vedno ohromi.“ Preostalo ni drugega, nego prositi za sprejem v trajni zasluženi pokoj.

In tako zopet ni dopustila kruta usoda, da bi bil postal general eden najodličnejših slovenskih častnikov.

Nadloge v Glamoču. Zidanje in blagoslovljenje nove kapelice.

Spomladi l. 1879. se je v Glamoču in okolici pojavila živalska kuga. Da se omeji ta strašna bolezen, se je postavil okoli okuženih krajev vojaški kordon ali mejne straže, ki so imele paziti, da noben rep ne prestopi te kordonske črte.

Vsak dan se je pobilo mnogo okužene goveje živine. Sprva so prebivalci temu pobijanju ugovarjali, a pozneje, ko so videli, da jih vlada za pobito živino odškoduje, so se pomirili. Razen tega strašnega, nevidnega sovražnika so se vtihotapljali volkovi in medvedje ter razmesarjali konje, govejo živino in včasi tudi ljudi.

Dne 6. majnika l. 1879. je prilomastil velik, star medved in strgal blizu sela Kovačevca konja, ga deloma požrl ter nato zopet zbežal v gozd.

Poveljnik kordonske straže v tem selu in še en pešec sta ga zasledovala in ga po večurni težavni hoji tudi našla; ležal je v hosti in prebavljal ukradeno kosilo. Podčastnik ustreli in zadene kosmatinca, a ne smrtno. Medved se zapodi v napadalca, a v tem trenutku sfrči krogla iz peščeve puške in mu toliko doda, da se zgrudi; ker je pa še migal in celó poskušal vstati, sta se mu posvetili še dve krogli in potem je bil mrtev.

Vojaka sta položila mrtvega kosmatinca na sveže veje ter ga tako privlekla do bližnje vasi, kjer so jih prebivalci sprejeli z neizrečenim veseljem. V tej vasi sta potem naložila medveda na voz in ga pripeljala v Glamoč. Tudi tukaj je vrelo vse vkup in hvaležno pozdravljalo pogumna vojaka.

Da se je vsak ril naprej in si hotel ogledati kosmatinca, je ob sebi umevno. Ta velika, stara zver, ki je nosila še od prej štiri krogle v glavi, je tehtala tri cente in imela zeló okusno meso, katero so poručali vojaki 8. stotnije, ki so ga ustrelili. Kožo z jako lepimi kremplji pa hrani še dandanes tedanji poveljnik 8. stotnije in sedanji polkovnik v pokoju Janez Polajnar za spomin na tiste nevarne kraje.

Samostan v Fojnici.

Nekoliko dnij pozneje je sluga stotnika Vateriha v obližju Glamoča ustrelil mladega medveda. Častniki so bili na kegljišču, ko prisopiha sluga ves bled in prestrašen ter pripoveduje, da je naletel na medvedko z dvema mladičema, na njo ustrelil, in misli, da je zadel enega mladiča; potem pa je moral zbežati, ker se je medvedka obrnila in ga hotela napasti.

Oddelek oboroženih vojakov, ki se je odposlal na gonjo, je pač našel mrtvega mladiča, ki ga je sluga res ustrelil, a o medvedki in o drugem mladiču ni bilo ne sluha, ne duha.

Ta zverjad je bila včasi tako drzna, da se je priplazila celó v mesto in tam napadala domačo živino in bila nevarna tudi prebivalcem.

Pozneje se je prirejala pogostoma gonja na to zverjad in se tako omejila nevarnost.

Tudi živinska kuga je polagoma ponehala in tako so bili ubogi prebivalci tega goratega kraja rešeni dveh jako hudih nadlog in šib.

Naši fantje so v Glamoču mnogo trpeli, zakaj imeli so razen omenjene službe še več drugih težavnih poslov. Hodili so pogostoma lovit po gorah hajduke in tolovaje, izostajali več dnij in taborili večinoma pod milim nebom.

* * *

Slovenec je dober kristjan in se rad zateka v urah trpljenja z molitvijo k Bogu, od katerega po pravici pričakuje izboljšanja svojega položaja. Take prošnje poklada najraje v božjih hramih ali cerkvah na oltar svojega stvarnika. Kranjski fantje v Glamoču tega pač niso mogli storiti, ker tam ni bilo, kakor že povedano, nobene katoliške cerkve; molili so torej domá vsako jutro, opoldne in zvečer angeljsko češčenje, zvečer pa tudi rožni venec ter prosili Boga, da bi jih kmalu rešil iz tega zapuščenega kraja, kjer še v cerkev ne morejo hoditi.

Ko je bataljonski načelnik, major Gindel, nekega večera slišal moliti rožni venec in zvedel, da vojaki in tudi katoliško prebivalstvo v Glamoču zeló pogrešajo katoliške cerkve, je začel premišljati, kako bi se dalo odpomoči temu nedostatku. Na razvalinah starega, porušenega gradú se je rodila dobra misel za vstajenje novega, če tudi malega poslopja.

Tu so ležali kupi porabnega kamenja za zidanje in za kuho apna. Italijanskih zidarjev, kranjskih tesarjev, mizarjev, ključalničarjev in drugih potrebnih rokodelcev je bilo pri bataljonu dovolj. Med njimi je bil narednik Šmuc ne le izvrsten tapetnik, temveč tudi jako porabna moč za vsako drugo delo in opravilo. Tedanji poročnik Josip Milavc je bil znan kot stavbeni mojster, častniki pa so se prostovoljno izrekli, da bodo dajali delavcem za težka dela nekaj doklade in da bodo kupili zvonove.

V takih ugodnih razmerah se je naredil načrt in takoj so začeli zidati kapelico za rimsko-katoliški obred na glamoškem gradu.

Pod vodstvom poročnika Milavca in narednika Šmuca je šlo delo hitro od rok in 10 metrov dolga in 6 metrov široka kapelica je bila dne 10. vel. srpana l. 1879. dozidana.

Poročnik Milavc je pisal na vodstvo ljubljanskega cerkvenega (paramentnega) društva in od tam so došle mašne knjige, oblačila in druge za mašni obred potrebne stvari. Mali zvonovi in zvončki so se naročili pri Samasi v Ljubljani. Blazine na oltarju in druga tapetna dela je izvršil narednik Šmuc.

Dne 18. vel. srpana istega leta, na rojstni dan presvetlega cesarja, je prišel oče gvardijan iz frančiškanskega samostana v Gorici pri Livnu in je blagoslovil naš mali božji hram.

Te redke slavnosti v tem gorskem bosenskem mestecu so se udeležili vsi častniki, ki so bili takrat v Glamoču navzočni, vsa vojaška posadka ter brezštevilna množica kristjanov od blizu in daleč.

V svojem govoru se je gvardijan zahvalil najprej načelniku posadke, častnikom in moštvu za neizrečeno veliko dobroto, ki so jo izkazali rimsko-katoliškim prebivalcem s tem, da so postavili božji hram, ter je zagotavljal, da hvaležnost za ta velikodušni dar nikdar ne ugasne v srcih bosenskih kristjanov; moštvu pa je rekel, da si je s polaganjem kamenja na kamen sezidalo stopnice, po katerih bo dospelo gotovo v nebeško kraljestvo. Slavil je tudi matere kranjskih fantov, ker so odgojile za božjo čast tako vnete sinove, ter je zagotavljal, da jih bo vsemogočni poplačal za to v obilni meri.

Posadka v Glamoču je torej ta dan obhajala dvojen praznik: rojstni dan najvišjega vojskovodje in praznik cerkvenega blagoslovljenja. Opoldne tega dne sta sedela zopet bosenski menih in avstrijski častnik skupaj za mizo in s tem zopet pokazala, da jih navdaja le ena in ista misel in želja, namreč želja: osrečiti zaostalo bosensko ljudstvo.

Tudi vojaki so bili veseli prvega „žegnanja“ v Glamoču, zakaj vzbujalo jim je vesele spomine na enake praznike v domovini. Razlika med tu in tam je bila pač velika. Fantje imajo sicer orglice, a kje so krasotice kranjske dežele, ki se znajo tako urno in spretno sukati na plesišču in ki so zeló ponosne na krepko pohvalo, ki jim jo izkazuje plesalec s tem, da udriha z licem celega podplata močno ob tla.

Za to leto so se morali odpovedati veselju pri domačem „žegnanju“, a ostalo jim je upanje na boljšo bodočnost.

Po prvem „žegnanju“ v Glamoču so hodili očetje frančiškani iz Gorice vsako nedeljo in praznik in mnogokrat tudi med tednom v naše mesto opravljat službo božjo, katere se je vsakokrat udeležila posadka ter verno ljudstvo iz Glamoča in okolice.

Kapelica pa ni bila polna vernikov le ob teh dneh, temveč vojaki so hodili vsak večer sem iskat tolažila in prosit rešitve iz težavnega položaja. Njih prošnje niso bile zastonj; rešeni so bili še isto leto in se vrnili v domovino.

Glamoč, kjer so položili častniki in moštvo 17. pešpolka temelj novi dobi, pa napreduje na tej trdni podlagi veselo in uspešno. Danes vidimo, da se mesto širi na planjavi proti glamoškemu polju ob vznožju starega mesta, in da se je tu sezidalo novo vladno poslopje ali konak, nova šola, zemljiško-knjižno poslopje, vojašnica za orožnike, klavnica, nova župna cerkev, nov vodovod in okoli 60 novih hiš.

Kakor v Livnu, tako se nahaja tudi v Glamoču sedež okrajne oblasti, okrajne sodnije, davkarije, zemljiške knjige in gozdarske gosposke.

Povrat v domovino. Slovesen sprejem.

Dne 20. listopada leta 1879. je bil pešpolk št. 17. v Livnu pripravljen za odhod v domovino ter je zapustil drugi dan to mesto s prvim in tretjim bataljonom; drugi bataljon pa je zaostal in čakal, da je prišla nova posadka v Livno.

Odhod je bil slovesen. Prišli so načelniki vseh uradov s svojimi uradniki, mestni zastopniki s svojim županom, očetje frančiškani in brezštevilna množica krščanskega ljudstva, da vzamejo slovo in se še enkrat zahvalijo za toliko dobrot, ki jim jih je izkazal odhajajoči polk.

Nekateri Bosnjaki so spremljali polk na konjih do dalmatinske meje in se potem z živio-klici vrnili z zagotovilom, da ne pozabijo nikdar svojih osvoboditeljev.

Na levi strani ceste, ki vodi iz Livna proti dalmatinski meji, na malem holmcu, dobro četrt ure od Livna oddaljenem, se razprostira katoliško pokopališče.

Tu se je ustavil polkovnik Priger s svojim polkom, se obrnil proti mirodvoru in zaukazal: „Puške k nogi, molite!“ (Beim Fuß, zum Gebet!) Vse je po vojaško molilo s tem, da je povzdignilo levo roko tako, kakor se po vojaško pozdravlja; godbeni glasovi pa so spremljali to molitev daleč na vse strani in visoko proti nebeškim višavam.

Tako je naš polkovnik molil za vojake in vzel slovo od onih junakov, ki so padli v boju ali pa pomrli za nalezljivimi in drugimi boleznimi v Livnu in ki zdaj počivajo v tuji zemlji daleč od svoje domovine.

Polk se je vkrcal v Spljetu na parobrodu dne 23. in dospel dne 26. listopada l. 1879. ob polsedmih zvečer v Ljubljano.

Mnogim je gotovo še živo v spominu slavni sprejem, ki ga je priredila bela Ljubljana domačemu polku, došlemu iz Bosne.

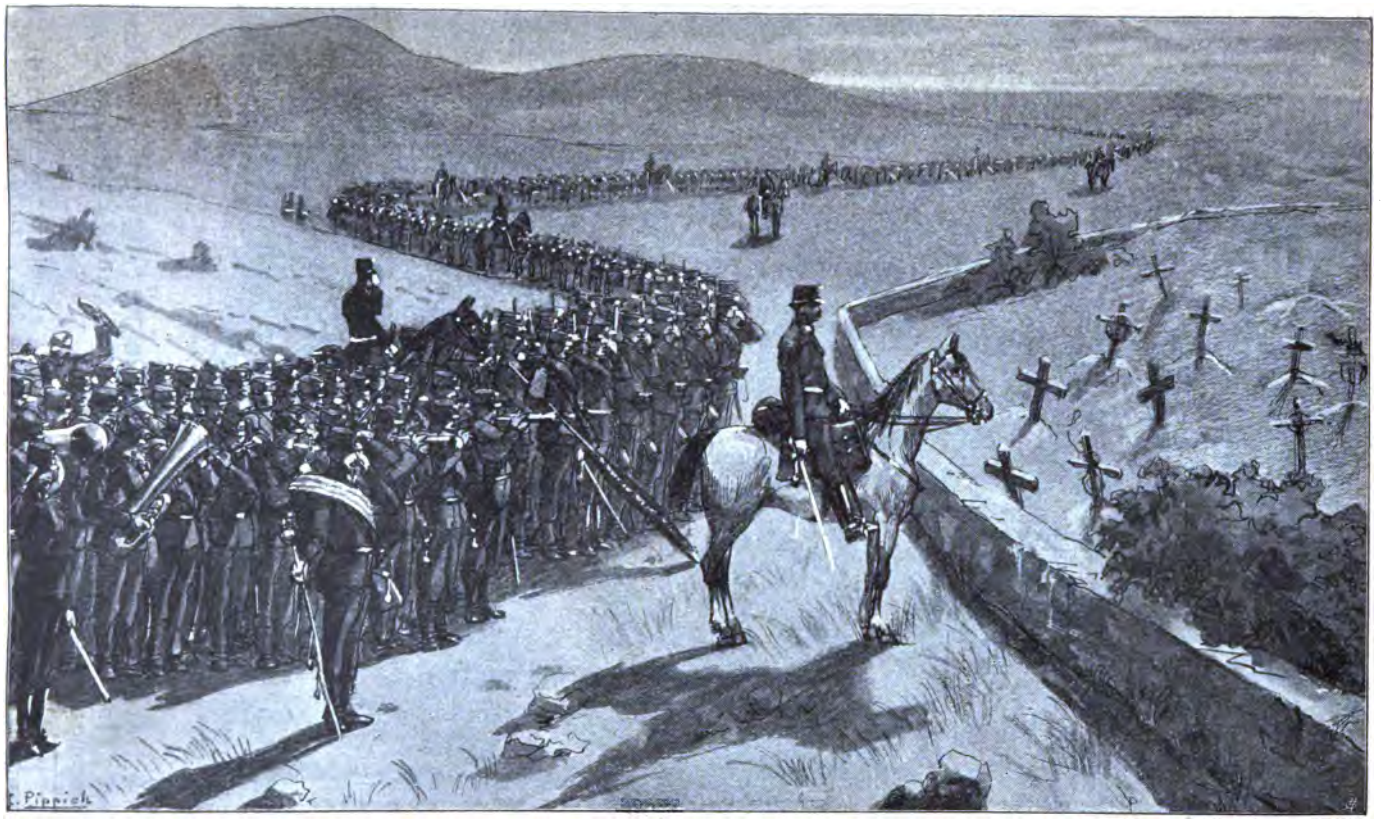

Slovo od mrtvih. Polkovnik M. Priger izkaže na povratku v domovino pri livanskem mirodvoru zadnjo čast vojakom 17. pešpolka, ki so padli v boju ali pa pomrli v Livnu.

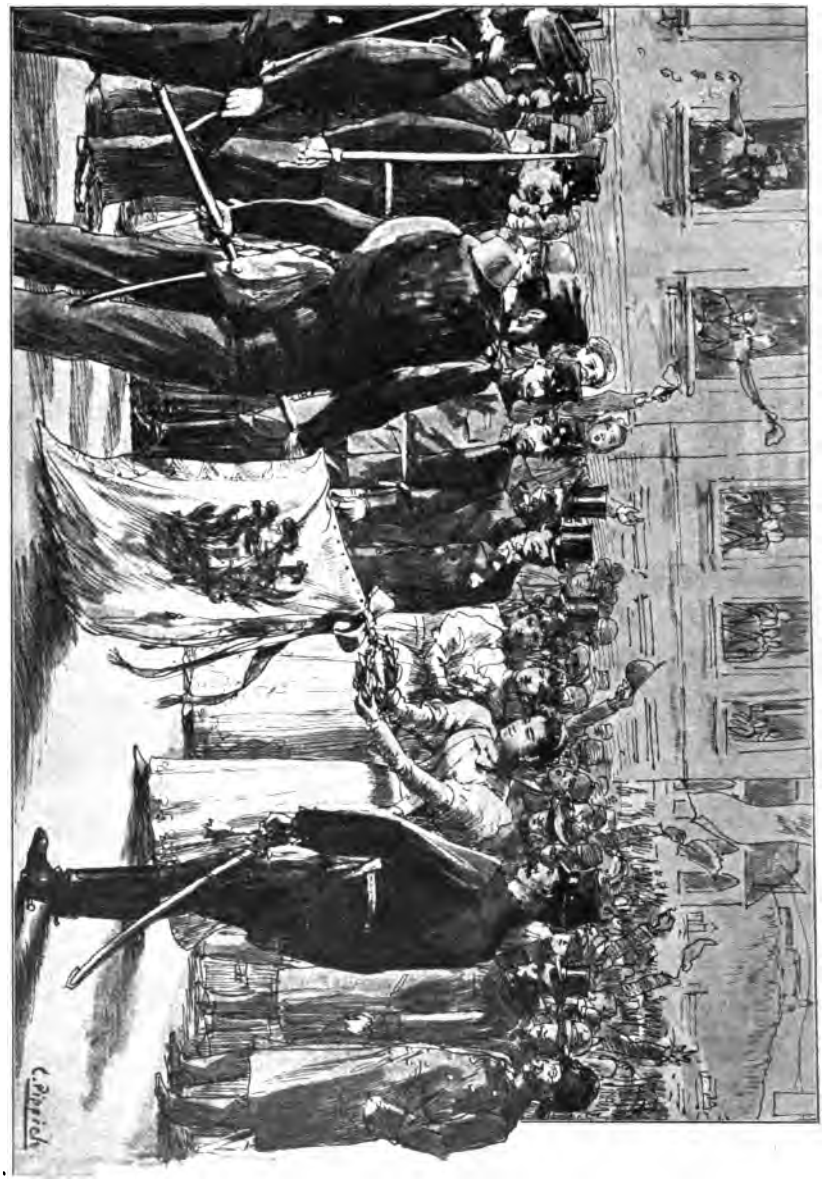

Prihod iz Bosne in slovesni sprejem 17. pešpolka v Ljubljani, dne 26. listopada l. 1879.
(Gospica Margita Jamšekova pripne srebrn lavorov venec na zastavo.

Najlepša tedanja gospodična je poklonila polku v imenu celega mesta srebrn lavorov venec in mu ga pripela na zmagonosno zastavo.*

* Ta venec, ki se je hranil v jedilni dvorani polkovi, je nekdo ukradel; tatú še danes niso zasačili.

Priger je poljubil tej krasotici roko in se ves ginjen presrčno zahvalil za to častno darilo.

Polk je ostal 4 dni v Ljubljani ter je tu zamenjal odpustnike za novince. V tem času je mesto sijajno pogostilo častnike in moštvo domačega pešpolka.

Ko se je pri obedu napivalo polkovniku Prigerju in se mu častitalo na uspehih in slavi, je v svoji ponižnosti odklanjal vse zasluge z besedami: „Ne meni, temveč deželi, ki nam pošilja tako pridne in hrabre sinove, gre vsa čast in hvala.

Vojaška izobrazba in odgoja se vrši v vsej armadi po enem in istem načinu, vendar so uspehi po času in ljudstvu zelo različni. Kranjski pešpolk št. 17. se je pa vedno odlikoval, posebno v vojski.

V bojih in bitkah l. 1848., 1849., 1859. in 1866. na Laškem se je tako izvrstno, tako izredno hrabro in vztrajno držal, da njegovega pogumnega postopanja niso le hvalili domačini, ampak tudi inozemski strokovnjaki, ki so pisali knjige o zgoraj označenih bitkah in bojih. Pruski general Vilisen večkrat posebno pohvali v svoji knjigi naše fante.

Ta bojevita vztrajnost, ki nikdar ne usahne, ima temelj v tem, da so vojaki tega polka sinovi zvestega, korenjaškega ljudstva, v čigar krvi že tiči vrl vojak, in tako bo ostalo, ako Bog da, na veke!“

Dne 1. grudna 1879 je dospel 17. pešpolk na Dunaj in bil nastanjen v Franc-Jožefovi vojašnici. (Ta vojašnica danes ne stoji več, ampak so jo podrli; na njenem mestu in pa na vežbališču tik bivše vojašnice se zdaj zidajo mogočne dunajske palače.)

Štirinajst dnij pozneje so prikorakali naši fantje prvikrat na stražo na cesarskem dvoru. Za to službo so se odbrali samo velikani in odlikanci, ki so presvetlemu cesarju zelo ugajali in za katerimi so Dunajčanje radovedno zrli, češ, kje je ta dežela, ki rodi take orjake in krepke junake!

* * *

Dne 12. kimavca l. 1882. se je pešpolk št. 17. preselil z Dunaja v Ljubljano in odposlal drugi bataljon v Koper, petega pa je oddal novosestavljenemu pešpolku št. 97.

Leta 1884. se je drugi bataljon vrnil v Ljubljano, četrti pa se je napotil v Trebinje dne 30. kimavca istega leta.

Od leta 1893. biva polk s tremi bataljoni v Celovcu, z enim pa v Ljubljani.

Trebinje od severozahoda.

Cetrti bataljon 17. pešpolka v Hercegovini.

1884—1888.

Na potu v Trebinje.

Dne 30. kimavca l. 1884. se je napotil četrti bataljon našega pešpolka, kakor že omenjeno, v Trebinje. Temu bataljonu je zapovedoval prvo leto v Trebinju Dragotin Hoh, polkovnik generalnega štaba; za njim pol leta major Viktor Šemerl in potem do konca njegovega bivanja v tem mestu major Žiga Klug.

Meseca prosinca l. 1888. je bil stotnik Dragotin vitez Andrioli prestavljen od 17. pešpolka k deželnim brambovcem v Ljubljano in mesto 16. stotnije v Trebinju je bilo prosto. Ker se zanje nihče ni oglasil prostovoljno, je tedanji polkovnik Hejrovski poveril poveljništvo te stotnije meni, ki sem bil takrat najstarejši nadporočnik v polku.

Varnostne razmere v Hercegovini so bile tedaj še jako žalostne; hajduške čete so pogosto napadale pošto in druge male vojaške oddelke; treba se je bilo pripraviti kakor za pravo vojno, in kdor je imel družino, jo je moral pustiti domá. Ločitev od doma je bila vsa

drugačna kakor pred desetimi leti, ko sem bil prost kakor ptič v zraku, a zdaj mi je bilo zapustiti rodbino.

Zapustil sem dne 1. sušca l. 1888. belo Ljubljano in že drugi dan sem se bližal na mogočnem parniku po širokem morju skalnati Hercegovini; a vožnja se ni vršila gladko. Morski valovi v Kvarnerskem zalivu so bili tako hudo razburjeni, da je moral kapitan ali poveljnik parnika ustaviti črez noč parnik in ga zasidrati, sicer bi ga bila vrgla silovita burja na morske skale in ga razbila.

Dne 5. sušca je „Maksimilijan", tako je bilo parniku ime, srečno priplul v Gruž. Drugi dan sem si ogledal starodavno mesto Dubrovnik in otok Lakromo, posestvo še takrat živečega, a že leto pozneje umrlega prestolonasledníka Rudolfa.

Dne 7. sušca zjutraj zarana se je poštni voz počasi pomikal po dobro ohranjeni, a zeló napeti cesti iz Dubrovnika proti Trebinju. Sedel sem tako, da sem gledal nazaj, ker na ta način sem mogel občudovati še dolgo časa prekrasno obrežje Jadranskega morja. Ob deseti uri smo dospeli v Drijeno. Ker je poštni voz tu obstal, da nakrmi konje, sva si ogledala s sopotnikom, nekim Hercegovincem, ki se je udeležil med vstajo več bojev, trdnjavico; in ta mi je začel takó-le pripovedovati:

„Leta 1876. je Hubmajer, rodom Kranjec, hotel pognati to kulo z dinamitom v zrak, a njegova nakana se mu ni posrečila. Pri drugih mnogokratnih napadih so vstaši omet tako razstrelili, da je še zdaj podoben kozavemu človeku. Turški posadki v Drijenu, ki je bila močna eno stotnijo, je zapovedoval med vstajo stotnik Kalasi Hač, podložniki pa so ga imenovali „Ata Efendi".

Znano je, da so dne 28. malega srpana l. 1876. Črnogorci in hercegovinski vstaši v Vučjem dolu pobili 4000 in ujeli 300 Turkov ter uplenili 5 topov in 4000 pušek. Odslej je bil Ata smrtni sovražnik vsem vstašem in Črnogorcem; kdor je padel njemu v roke, je gotovo izdihnil svojo dušo po neizrečeno hudih mukah.

Prebivalci iz Brenske doline so nosili živila v Trebinje in hercegovinski vstaši so jim pomagali.

Begun Spaco Mitrovič je gredé domov nekoliko zaostal. Pri Drijenu ga Ata ustavi, pelje v kulo ter ga vpraša, kdo je, odkod pride in kam gre. V svojo nesrečo je Mitrovič govoril resnico. V petih minutah so beguna zvezali, mu zamašili usta, ga suvali in slednjič zvezanega vrgli v gnojnico. Ker je še živel, so mu dali jesti suharja v gnojnici namočenega, katerega pa se begun seveda ni dotaknil.

Med tem je njegov brat, ki je živel v Dubrovniku, to zvedel ter se takoj obrnil na turškega generalnega konzula v Dubrovniku. Le-ta je pisal Muktar paši v Trebinje in ob enem poveljniku v Drijenu, da se ne sme begunu ničesar storiti, dokler vojni poveljnik v Trebinju ne razsodi, kaj se ima zgoditi z njim.

Ati Efendi je bilo to dovolj. Ukazal je Mitroviča potegniti iz gnojnice in ga vreči iz kule, a v tem trenutku so ga tudi že zadele tri krogle, da se je zgrudil mrtev na tla. Ata se je bal, da mu bodo beguna oprostili, zato ga je spravil tako hitro s sveta.

Ko je brat zvedel to žalostno novico, je poslal nekega Brenca k Ati v Drijeno, da mu naj izroči vsaj mrtvo truplo in konja, ki ga je imel Mitrovič pri sebi. Konja je Ata že davno prodal, za mrtvo truplo pa je zahteval cekin. Brenec mu ga je plačal, a hotel je imeti tudi sam dobiček; zato je Mitroviçevega brata nalagal in rekel, da je plačal Ati za truplo dva cekina; konja pa seveda brat ni nikdar več videl.

Drugi dan, to je 5. velikega srpana, je dal Ata drugega beguna, po imenu Saroviča, na kosce razsekati in vreči psom, a osem dnij pozneje je zadela enaka usoda Gjuro Tanasoviča iz Zagorja.

Dne 14. velikega srpana pa je prišel Muktar paša sam v Drijeno in povišal Ato na mestu za majorja v plačilo za njegovo hvalevredno postopanje kot poveljnik posadke v tej kuli."

Med tem ko je sopotnik pripovedoval o grozovitem Ati, so konji pozobali in pošta je drdrala zdaj navzdol po cesti med 300—500 metrov visokimi gorami, na katerih se vidijo še danes razvaline nekdanjih utrdeb.

Turki so vozili po tej cesti živila od morske strani v Trebinje; vstaši so jih večkrat napadli in jim odvzeli marsikateri voz in marsikatero tovorno živinče. Da se zavarujejo, so sezidali po gorah prek te dovozne črte kule, ki so bile oddaljene za streljaj druga od druge. Do Trebinja sem naštel 21 takih utrdeb, ki so pa danes večinoma razvaline.

Pri „Gluhi smokvi" in Stražici prehaja gorati svet v ravan in začne se šuma (gozd), ki je pokrita večinoma z nizkim hrastovim grmovjem, med katerim se nahajajo kupi drobečega se kamenja, tu in tam kakšno večje drevo, po kraških dolinah pa skrbno ograjene njivice, obsejane s tobakom. Ta gozd ali šuma se razprostira do reke Trebinjčice.

O grobovih, ki se nahajajo pri „Gluhi smokvi", mi je sopotnik zopet takó-le pripovedoval:

„Dve turški stotniji sta zasedli pet gričkov pri „Gluhi smokvi" in holmec Stražico, da bi zavarovali vozove, z živili obložene, ki so se pomikali proti Trebinju.

Tri tisoč najhrabrejših Črnogorcev in hercegovinskih vstašev jih je napadlo. Peščica Turkov se je tri dni in tri noči borila proti najpogumnejšim bojevnikom in vztrajala do zadnjega moža.

Črnogorci navadno ne napadajo radi, ampak streljajo najraje iz dobro utrjenih stališč ali pa iz zased na sovražnika, najljubše pa jim je, valiti nanj skale z visokih gor.

Tukaj pa je bilo ravno narobe. Turki so bili v utrdbah, iz katerih jih je bilo treba pregnati. Črnogorci in Hercegovinci so imeli tedaj težko stališče. S streljanjem jim niso mogli dosti škodovati, ker so bili Turki predobro vgnezdeni, vrniti se pa tudi niso hoteli, ker bi jim užalilo to njihov ponos. Petkrat so Turke naskočili in vselej so bili odbiti, še le šesto pot se jim je posrečilo vdreti v utrdbe in pokončati, kar je bilo živega notri, a tudi sami so izgubili tu mnogo najboljših bojevnikov, med njimi vodjo Maksa Bačeviča, ki so ga potem pokopali v Dubrovniku."

Med tem pripovedovanjem je poštni voz pridrdral do sela „Dražindola". Tu se spominjamo malih bojev, ki jih je imela 20. avstrijska pehotna brigada l. 1878. z vstaši.

Od tega sela proti severozapadu se razprostira med Tulijem in Utavo Popovo polje, ki je 30 kilometrov dolgo in poprečno 1—3 kilometre široko; na obeh straneh ga obdajajo precej visoke gore. Ob vznožju teh gor leži približno 20 vasij. Od jeseni do pomladi preplavi Trebinjčica to polje in iz podzemeljskih jam priplava, kakor v Cerkniškem jezeru na Kranjskem, brezštevilno rib, ki so sardelam podobne. Prebivalci ondotnih krajev jih imenujejo gajovice in jih lové v mrežah, spletenih iz domače svile.

Vrti, vinogradi in polja so tu jako rodovitna in donašajo mnogovrstno sadje, kakor olive, jabolka, hruške, slive, fige, črešnje, kutne, breskve, dobro vino, obilo žita vsake vrste; posebno dobro pa se obnaša tobak. Zrak je zdrav, zima mila, poletje pa hladé morski vetrovi.

Na južni strani tega polja vodi železnica iz Mostarja v Trebinje, oziroma v Gruž in Novigrad.

Tudi na tem polju je že tekla junaška kri. Četovodnik Luka Vukalovič in katoliški župnik Mušič sta imela opraviti tu l. 1876. s Turki pod vodstvom Djeladina in Mustaje paše. Mušič pa se je tu bojeval proti vstašem tudi l. 1878., pomagal oteti oblegance v Stolcu ter bil odlikovan od našega cesarja s Franc-Jožefovim redom in z vojno svetinjo.

Pri Dražindolu smo se prepeljali črez zidani most na desni breg Trebinjčice in dospeli potem po cesti, ki vodi ob vznožju gorovja, v Trebinje.

V Trebinju.

Ker so naši kranjski fantje prebivali štiri cela leta v Trebinju, si hočemo ogledati malo bolj natančno to mesto.

Trebinje leži v široki, kotlu podobni dolini ob desnem bregu Trebinjčice in se deli v trdnjavo ali grad, novo mesto in ciganski okraj, ki se razprostira onstran ceste severozapadno od grada. Staro mesto ali grad, ki so ga sezidali svoj čas Dubrovčani zaradi prevozne kupčije, se naslanja na vzhodni strani na reko Trebinjčico, na drugih treh straneh ga obdaja 5—6 metrov širok in 1—2 metra globok jarek, ki je z vodo napolnjen.

V tem jarku je utonil dne 27. prosinca 1886 pešec France Žagar 16. stotnije 17. pešpolka iz Javorja v okraju ljubljanske okolice.

Na severozapadni strani vodi črez ta jarek most v trdnjavo. Ob levi pred mostom stoji na mestu nekdanje kavarne „Nike“ novo enonadstropno poslopje, v čigar pritličju se nahaja kavarna z vrtom in kegljiščem, kamor zahajajo najraje častniki. Razen te kavarne vidiš v Trebinju še nekoliko drugih manjših kavaren. Prišedši črez most v trdnjavo, imaš na levi stanovanje postajnega poveljnika ali brigadirja z lepim vrtom. Po ulicah v starem mestu je nasproti drugim turškim mestom jako čedno in tiho, le sem in tja moti to tihoto, ki vpliva skoro olajšljivo na živce, klic mujezina s stolpa turške mošeje. Vrh tega obdaja trdnjavo ali grad močen, precej visok zid, na vzhodni strani zida stoji urni stolp, na mestu smodnišnice pa se je sezidala nova vojašnica, v kateri je danes nastanjena pijonirska stotnija.

Kakor je generalni major Galgoci ustvaril Novi Bilek, tako je oživil in razširil general Babič opustošeno in zapuščeno mesto Trebinje. S tem si je pridobil velike zasluge in se uvekovečil v zgodovini trebinjskega mesta. Babič je bil vešč srbo-hrvaščine in je tudi poznal šege in navade hercegovinskega ljudstva.

Stari Turčin se je dobro počutil v svoji polpodrti koči v ozki ulici; tu je prebival že njegov praded, pa tudi njegov oče, tu je sam zrastel, ljubo mu je bilo, kar je prevzel od svojcev; da bi na tem kaj izpremenil, na to ni nikdar mislil. A zdaj stopi general Babič

Most črez Trebinjčico pri Dražindolu poleg Trebinja.

predenj ter mu prav umno razloži, da bo Turčin mnogo na boljšem, ako podere svojo staro, deloma že porušeno kočo, razširi ulico in sezida malo proč od ceste novo, prostornejšo hišo zase, pa tudi za druge, ker ljudstvo se množi od dne do dne in stanovanj primanjkuje čim dalje bolj. Ako se je Turčin vdal, je Babič zaznamoval kočo takoj s kredo; to je bilo znamenje, da se podere in druga sezida. Onim pa, o katerih je vedel, da imajo mnogo cekinov, je svetoval, da si naj nakupijo zunaj trdnjave prostor in si tam sezidajo nove hiše, katere bodo dali prav lahko v najem in imeli več dobička od njih, kakor pa od mrtvo ležečega denarja, ki jim prav nič ne nese.

Omenil sem že prej, da je Turčin kaj rad hranil svoj denar v piskrih in vrečicah, ne da bi ga bil naložil na obresti. Babičevo pojasnilo jih je spametovalo; večinoma so se vdali in hkratu je nastalo zunaj trdnjave novo mesto.

Vzhodna ali turška zidava se nahaja le še v ciganskem okraju, v trdnjavi in v Brijegovi, prebivališču nekdanjih trebinjskih gospodarjev, begov Rezulbegovičev. Ti in drugi mohamedanski plemenitaši so imeli nekdaj posestva tudi v Kotoru in Novem gradu v Dalmaciji; njih rod je še danes ponosen na zidane grobe svojih pradedov, ki se nahajajo na morskem obrežju in so okrašeni z grbi starodavnega slovanskega plemstva. Narodna pesem poje o lepih, beloličnih Turkinjah, ki so prijahale na zlatoopravljenih konjih iz Dalmacije v Trebinje trgat grozdje in se izprehajat po temnozelenih travnikih.

Novo trebinjsko mesto pa je zgrajeno po zidavi malih laških mest s širokimi ulicami; posebno široka je cesarska cesta, ki deli, vodeč od zahoda proti vzhodu, mesto v dva dela. Na precej velika, večinoma dvonadstropna poslopja se naslanjajo vrti in obširna dvorišča. Poslopja so pokrita z opeko, katera se izdeluje v deželi. V tem delu mesta se nahaja razen mnogih novih zasebnih hiš tudi vojaški tabor, ki obstoji iz več poslopij in leži na zapadni strani na cesarski cesti takoj na začetku mesta. V tem taboru je nastanjenih 5 stotnij pehote in nekaj drugih oddelkov; 500—600 korakov severno od tega tabora na malo vzvišenem kraju stoji trdnjava in vojašnica Hrupjela, v kateri stanuje ena stotnija in polkovna godba; na severnem robu vežbališča so sezidali Albrehtovo vojašnico, ki ima prostora za dve stotniji; dve stotniji sta nastanjeni v trdnjavah, ki obkrožujejo Trebinje, in dve se nahajata vedno na kordonu. Dalje imamo v novem mestu: vojaško bolniščnico, tobačno tovarno, okrajno glavarstvo, katoliško in pravoslavno cerkev, deško šolo, Nagličev hôtel na cesarski cesti in Babičev trg, na katerem se prodaja mnogo lepega sadja.

Novejše zgradbe so:

Železniški kolodvor ob cesti, ki vodi v Grab, kupčijska šola na cesarski cesti, nova tobačna tovarna zraven stare, dekliška šola in dve tobačni poslopji med Albrehtovo vojašnico in tobačno shrambo. Poslopje za poštni in telegrafski urad pa se zida.

Trebinje ima vodovod že od jeseni l. 1903. Napeljali so vodo v Trebinje iz Oko-studenca, ki se nahaja v dolini reke Trebinjčice blizu Arzlanagiča, vodnjak ali vodohram so pa zgradili na višavi pred hrupjelsko vojašnico; odtod se preskrbuje vse trebinjsko mesto z izvrstno pitno vodo.

Družabne razmere v Trebinju še niso tako razvite, kakor po drugih mestih v stari Avstriji. Domačini mnogovrstnih veroizpovedanj živé sicer mirno drug poleg drugega, a le počasi napredujejo. Doslej so ustanovili samo prostovoljno gasilno društvo z godbo, obstoječo iz 8 mož, ki se pa nikakor ne more meriti z vojaško godbo.

Za prevažanje ljudij se nahaja v Trebinju 6 izvoščkov.

Odkar je generalni major Babič zapustil Trebinje, se je sezidalo le malo novih zasebnih poslopij. Do leta 1903. sta bili v tem mestu

dve večji kavarni, ena pa se je pred polletom opustila in prostor se je izpremenil v bralno dvorano.

Od treh hôtelov: „Naglič“, „Central“ in „Trebinje“, sta se zadnja dva opustila zaradi slabega prometa, kajti mesto Trebinje leži pač preblizu Dubrovnika. Kdor se pripelje do Trebinja, še malo požene ali pa sede na železnico in kmalu potem se izprehaja v Dubrovniku in uživa zmernotopli, mili morski zrak.

Kar mesto posebno oživlja, to je vojaštvo z godbo in uradništvom. V Trebinju prebiva okoli sto častnikov, 20—30 uradnikov večinoma z rodbinami. Za zabavo si morajo ti pač sami skrbeti. Po zimi prirejajo medsebojne gledališke predstave, koncerte in druge take veselice, po letu pa večkrat poleti kakšna vesela družba v okolico in si prav po hercegovinsko speče janjca na ražnju, ga zaliva potem s trebinjcem in dalmatincem ter prepeva zraven vesele domače pesmi.

Tako poteka čas marsikomu v kraški Hercegovini dostikrat veselejše nego domá.

Po mestu je povsod jako čedno; že generalni major Babič je strogo na to gledal in skrbel, da so bile ulice in ceste snažne in da ni ležalo debelo kamenje po njih.

Nekega dne je prišel Babič k meni na strelišče in mi med drugim rekel: „Kaj ne, gospod stotnik, streljanje je najvažnejši del vojaške izobrazbe?“

„Istina je to, gospod general,“ sem mu odgovoril.

„Pa tudi pota so za nas vojake važnega pomena; kadar boste korakali domov in videli ležati na potu kakšen debel kamen, brcnite ga v stran!“

Priznati se mora, da je bil general Babič pravi pijonir na pravem mestu; kjer je le mogel, je ustvarjal nove zidave, gradil potrebne ceste in pota, zidal kapnice in vodnjake, utrjeval stanišča na vojaških postojankah, itd.

Trebinje je močno utrjeno, a vse te umetne utrdbe nimajo za to mesto tolike vojaške vrednosti, kakor lega sama. V Trebinju se združujejo najbolj uhojena pota iz vseh krajev dežele; to je namreč tudi pravi vzrok, da je bilo to mesto doslej vedno središče vstaškega gibanja v južnovzhodni Hercegovini.

Na najvišjih vrhovih gorskega venca, ki obkrožuje dolino, stoji 9 trdnjav, in sicer: I. na zapadu Kličanj (797 *m*); II. na severu Leotar (1229 *m*); III. na severovzhodu Gliva (1038 *m*); IV. Jovanovičeva baterija (650 *m*) in V. Kravica (803 *m*); VI. na vzhodu Cerkvina (401 *m*) in vmesna baterija (670 *m*); VII. na jugovzhodu Golo brdo (813 *m*); VIII. na jugu Petrina (646 *m*) in IX. Hum (401 *m*).

Vrh tega se nahajajo okoli Trebinja tudi manjše utrdbe, in sicer stoji nekoliko korakov zapadno od hrupjelske vojašnice stražnica Pogača, pri mostu v Dražindolu na desnem bregu Trebinjčice kula Tvordoši, na levem stražnica Dražindol, ob cesti malo naprej proti Dubrovniku pa kula Duži ter na meji med Hercegovino in Dalmacijo trdnjavica Drijeno.

Vse te utrdbe imajo svoje vodnjake in vrte z nasadi, a slednji se po letu le slabo obnašajo, ker se jim zaradi pomanjkanja vode v veliki suši ne more zadostno prilivati.

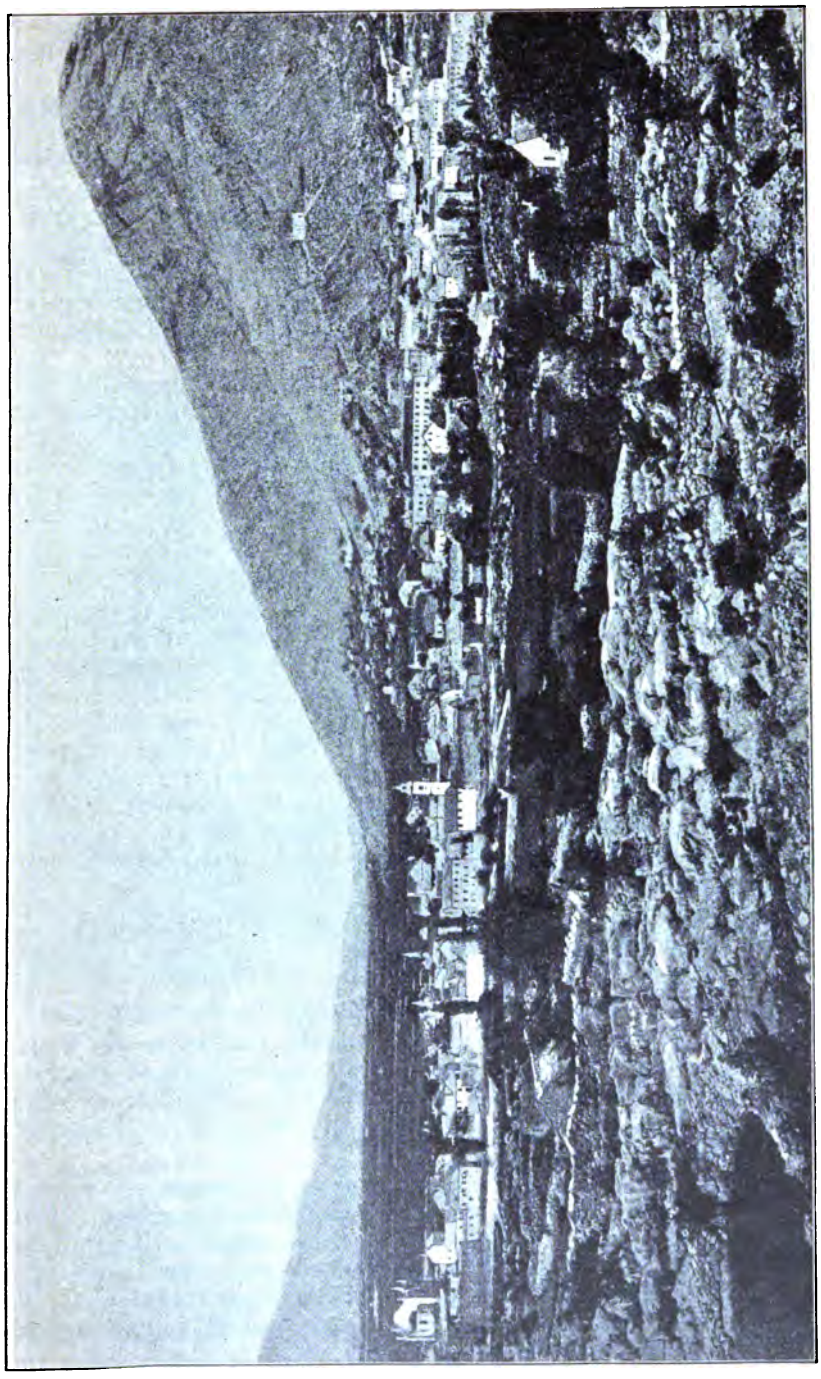

Mesto Trebinje.

Na utrdbe V., VI., VII. in IX. vodi vozna cesta; istotako vodi lepa vozna cesta skoro vedno po ravnem ob desnem bregu Trebinjčice po Popovem polju v Stolec.

Vse te trdnjave imajo manjše ali večje posadke, ki se menjavajo vsak mesec.

Posadkam v utrdbah III., V., VII., IX. in v Drijenu zapovedujejo nižji častniki, vsem drugim pa podčastniki.

Utrdba na gori 1229 metrov visokega Leotara, na severni strani Trebinja, gleda ponosno črez vse tovariše na sinje Jadransko morje; ona na Golem brdu in sosedinje pa imajo obrnjene svoje topove proti črnogorski meji, a sprožili jih mislim nikdar ne bodo, ker črnogorski sokoli dobro vedó, da bi si na teh utrdbah prismodili perotnice in razbili glave.

Razen teh novih trdnjav se nahaja okoli Trebinja mnogo razpadenih utrdeb in razvalin izza časa beneških, turških in vstaških bojev.

Na jugu Trebinja pri Tzrnacu se nam kaže razvalina samostana, ki ga je, kakor pravijo, ustanovil sam apostol Peter. Drugo razvalino starodavnega samostana vidimo pri selu Tvordošiju na desnem bregu Trebinjčice, katerega so Turki razdejali l. 1693. Tu je bival nekoliko časa škof Klumski. Namesto tega samostana so sezidali na drugem bregu reke pri vasi Dužini novega, ki še dandanes stoji.

Trebinje šteje okoli 4000 prebivalcev katoliškega, pravoslavnega in turškega veroizpovedanja, ki se pečajo s kupčijo, osobito pa s saditvijo tobaka in vinske trte. Trebinjski tobak je svetovno znan; sam turški cesar ali sultan najraje kadi ta tobak. Odkar Avstrija zapoveduje v Trebinju, se je saditev tobaka zeló razširila po vsej okolici; vsak prostorček, vsaka najmanjša dolinica na kraškem svetu, v kateri se nahaja le količkaj zemlje, se izkorišča v to svrho. Vprašanje po tem tobaku je toliko, da se ne more ustreči vsem naročbam. V veliki državni tovarni se izdeluje in pripravlja tobak večinoma za svaljčice ali cigarete; mnogo delavcev iz mesta in okolice dobiva tu dela in dober zaslužek.

Saditev in izdelovanje tobaka ter vinoreja tvorita blagostanje in bogastvo ondašnjega meščana in kmeta.

Neko neprijetno cviljenje in škripanje pač vznemirja uho potniku, ki pride prvič v Trebinje. Odkod neki prihaja ta neprijetni glas?

Znano je, da v Hercegovini od meseca rožnika pa do kimavca le malokdaj dežuje. Vedno jasno nebo se razprostira nad skalovitim, kraškim svetom, solnce pripeka in neznosno žge, po gorah in bregovih je vse rujavo; odkod vendar ta bujnost in rast zelišč na trebinjskem, rajskem polju?

Kar po letu dež zamudi na tem polju, to nadomesti reka Trebinjčica. Mogočna kolesa ob njenem bregu vzdigujejo, glasno škripaje celi dan in celo noč, v loparjih, na kolesnih obodih pritrjenih, vodo, jo izlivajo v korita, odkoder potem odteka v jarke med njivami. Na ta način se namaka tudi polje ob reki Nilu. Neki turški paša, ki je prišel iz Egipta, je uvedel v prejšnjih časih tudi tu namakanje polja, ki se prav dobro obnaša in mnogo koristi.

Le škoda, da leži vojaški vrt predaleč od Trebinjčice in se ne more namakati na označeni način.

Posadka v Trebinju je precej močna; obstoji danes iz enega pešpolka s tremi bataljoni in godbo, nekaj topničarjev, pijonirjev, sanitetnih, pratežnih in oskrbnih (Verpflegs-) vojakov.

V veliki poletni vročini morajo dobivati vojaki, da ostanejo zdravi, hladilno, svežo hrano. Na trgu bi se dobilo pač težko zadosti sočivja in salate za toliko množico. Da se temu nedostatku opomore, so zgradili naši fantje in vojaki drugih krdel velik vojaški vrt, na katerem nasajajo mnogovrstno zelenjavo, in ker rastlinam pogosto škropé in

Vas Gradina pri Trebinju.

jim pridno zalivajo, rastejo jako bujno in zalagajo bogato vojaške kuhinje s sočivjem.

Res veliko nasprotje opaziš, ako pogledaš po letu s trebinjskega polja na obronke gor, ki ga obdajajo. Tu doli vse lepo zeleno, po gorah pa vse osmojeno, tu doli rajski vrt, tam gori kamenita puščava.

Za ohlajenje prebivalcev v vročem poletnem času skrbi prostorni „Kalajev vrt“ s svojimi košatimi drevoredi, v katerih stojé klopi, kamor se more usesti utrujeni šetalec; kdor pa se hoče okrepčati, pa lahko stopi v gostilno, ki stoji na tem vrtu. Vrh tega se nahaja ob reki Trebinjčici več kopališč, kamor se hodijo kopat vojaki in drugi prebivalci tega mesta.

Kako so nastale mejne straže ali kordon?

Po odločilnih bojih l. 1878. so se mohamedanci v Bosni in Hercegovini bali, da se bo nova vlada dotaknila njih vere in jim odvzela pravice, ki so jih uživali doslej, nasprotno pa so si kristjani predstavljali prekrasno prihodnjost in so pričakovali od oprostiteljev, da jim bodo takoj uredili zemljiška posestva, katera so bila že od nekdaj vzrok vednih razprtij.

Nova vlada ni takoj osnovala novih naredeb, ampak je hotela prej vse dobro preudariti V začetku se je ravnala deloma po starih turških postavah; zahtevala je redno plačevanje davkov in si izkušala pridobiti zaupanje ljudstva s tem, da je priznala vsakemu veroizpovedanju enake pravice.

Obe stranki sta bili presenečeni. Modrejši mohamedanci so se sčasoma sprijaznili s temi naredbami, a Turčini v južni Bosni in Hercegovini so sovražili tujce in njih naredbe; ni jim šlo v glavo, zakaj bi naj kristjani (raja) uživali taiste pravice kakor mohamedanci.

Kristjani teh dveh pokrajin, katerim se tudi niso izpolnile njih nade, so začeli nezaupno pogledovati svoje oprostitelje, posebno nezadovoljni pa so bili kristjani pravoslavne vere; dozdevalo se jim je, da si nova vlada prizadeva pridobiti Turke na svojo stran; tudi jim ni bilo prav, da so se od njih zahtevali davki slej kakor prej.

Kristjani v Hercegovini bi bili tudi radi imeli, da bi si bila Črna gora prilastila oni del Hercegovine, ki ga je zasedla že l. 1877. vsled šentštefanske pogodbe. Med tem kratkim zasedanjem kmet, kristjan, ni plačeval nikakoršnega davka, a zdaj zahteva Avstrijec, da naj kristjan daje poleg državnega davka tudi tretjino begu, katerega sovraži! Kaj takega torej jim ni šlo v glavo.

Akoravno je bilo ljudstvo v nekaterih krajih Bosne in Hercegovine po zasedbi še vedno nezadovoljno in so ga Črnogorci vrh tega vedno podpihovali k vstaji, je čakalo vsaj na videz mirno boljše prihodnjosti.

Ko so pa l. 1879. Avstrijci zasedli nekatera mesta v Novipazarju, se je tudi opazilo neko skrivno gibanje, ki se je kmalu očitno pokazalo. Nezadovoljneži so dne 7. kimavca istega leta zapalili orožniško vojašnico v Koritu in ob enem so se pojavili oboroženi vstaši pri Lukavcu. Stotnija 21. pešpolka jih je pri Zalomski napadla in razkropila. Ta pojav vstašev je pokazal, da je med pepelom še vedno tlelo.

Leta 1880. in v prvi polovici prihodnjega leta je bilo v zasedenih pokrajinah vse mirno, a v drugi polovici l. 1881. se je začelo zopet vstaško gibanje.

Razglas postave za vojaško službo za Bosno, Hercegovino in Krivošijo, ki se je to leto izvršil, je morda nekoliko pospešil to gibanje, a nikakor se ne more trditi, da bi bila ta postava povzročila vstajo l. 1882.; potisnila je le hujskačem orožje v roke, s katerim so mogli še bolj uspešno obdelovati in podpihovati nevedno, že prej nezadovoljno ljudstvo. Kristjani so se slepili s tem, da se bodo jemali vsi njihovi sinovi brez izjeme v vojake, mohamedancem pa se je lagalo, da bodo morali novinci izpremeniti svojo vero in služiti izven dežele.

Razsodnejšim vstaškim načelnikom tudi ni bilo neznano, da so bile posadke v mestih tako majhne, da že zdaj niso mogle lahko krotiti hajduških čet.

Ako vstaši boj takoj pričnejo, se jim je nadejati vsaj nekaj uspehov, ki jim pridobé zaupanje pri ljudstvu in pomoč od zunaj.

Število vstašev na gornji Neretvi, okoli Uloka, Kalinovika, Foče, Kojnice in v Zagorju je rastlo od dne do dne in tem vstašem so se pridružili tudi nezadovoljneži iz Krivošije, ki se nikakor niso hoteli podvreči vojaški dolžnosti.

Soteska v dolini reke Neretve in gora Prenj.

Koncem l. 1881. je izbruhnila v teh pokrajinah očitna vstaja. Ne moremo se tu spuščati v podrobnosti tega upora; omenim samo, da je vojno ministrstvo pomnožilo krdela v Bosni in Hercegovini in južni Dalmaciji ter jim postavilo na čelo pravega moža, feldmaršal-lajtnanta barona Jovanoviča, ki nam je znan že izza leta 1878.

Le-tá je od 2. prosinca do 30. velikega travna 1882 v 192 bojih in praskah vstaše deloma uničil, deloma prepodil na črnogorska tla, odkoder so pa pozneje še vedno hodili črez mejo ropat v Hercegovino in Krivošijo.

Da se jim prestop kolikor mogoče zabrani, je Jovanovič osnoval mejne straže ali kordon, ki sega od Krivošije do Novipazarja in še dandanes obstoji.

Na kordonu.

Izmed treh bataljonov, ki tvorijo posadko v Trebinju, se je nahajal l. 1888. eden vedno na mejnih stražah. Mejna črta, ki jo ima zavarovati trebinjska posadka, se razprostira od gore Orijona v Krivošiji do meje bileškega okraja.

Glavne postaje na tej črti so bile: Grab s stranskima postojankama Bogojevičselo in Vrbanje; Visoka glavica z Milanovim odsijekom in Borovo glavo; Kosmač s Pečinami in Arzlanagič s Skočigrmom in Lastvo.

Kordonska postaja Grab v Žubcih.

Dandanes obstoji ta kordon iz dveh glavnih gruč, in sicer tvori prvo gručo Kosmač s podrejenimi postojankami Skočigrm, Visoka glavica, Milanov odsijek. Povsod se nahaja za posadko en vod vojakov s častnikom ali častniškim namestnikom. Poveljnik stotnije pa biva na Kosmaču. Posadka v Milanovem odsijeku pošilja vsak dan 4 može močno stražo na Borovo glavo; tu in v kulah pri Grabu imajo tudi pse za varuhe.

Drugo gručo tvori Grab s postojanko Vrbanje, kjer biva en vod s častnikom, v Grabu pa trije vodi s stotnikom.

Postojanka Pečine se je razdejala, posadke v Bogojevičselu, Arzlanagiču in Lastvi pa so se opustile.

Kordonske utrdbe na Kosmaču, Visoki glavici, v Skočigrmu, Milanovem odsijeku in Vrbanju so se prezidale in izpremenile v prave trdnjave, kjer se morejo posadke braniti z uspehom tako dolgo, da pride pomoč.

Vse te posadke so zvezane telefonsko z brigadnim poveljništvom v Trebinju.

Služba na kordonu je jako naporna; zato so se priznale častnikom in moštvu posebne kordonske priklade, in sicer je dobival stotnik po dve kroni, nižji častniki 1·50, moštvo pa po 12 vinarjev več na dan. Za prežanje po noči so se dovolile še posebne pristojbine; moštvo je dobivalo za opravljanje te službe po 28 vinarjev na dan.

V Grabu.

Dne 1. malega travna l. 1888. je odkorakala 16. stotnija 17. pešpolka, kateri sem bil jaz poveljnik, na kordon v Grab, ki leži 15 *km* južnovzhodno od Trebinja. V Grabu je ostala polovica stotnije pod mojim poveljstvom; en vod, kateremu je zapovedoval nadporočnik France Drenik, se je ločil od stotnije že pri vasi Tuli in korakal v Bogojevičselo, ki leži na severnovzhodni strani pet kilometrov od Graba.

Tu se je porodil vstaški vodja in kovač Luka Vukalovič, ki je izdeloval iz črešnjevega lesa topove, jih zvezal z železnimi obroči in potem streljal z njimi na Turčina.

Nadporočnik Josip Ripšl je nadaljeval hojo skoz Grab v Vrbanje, ki se nahaja pod goro Orijonom v dolini, kotlu podobni, deset kilometrov južnovzhodno od Graba. V vojaškem oziru je sicer ta postojanka dvomljivega pomena, a za varstvo tamošnjih prebivalcev in potnikov, ki obiskujejo ta kraj, velike važnosti; zakaj ravno tu imajo hajduki največ skrivališč.

* * *

Od Trebinja do Vrbanja se vije lepa vozna cesta, ki se bo kmalu podaljšala do orijonske lokve, a odtod naprej vodijo v Dalmacijo in Črno goro le ozka pota in stezice, po katerih prenaša blago le tovorna živina; voziti se po njih nikakor ne more.

Dne 25. malega srpana l. 1888. je prestolonaslednik Rudolf, vračajoč se po pregledovanju krdel v Trebinju in drugih mestih v zasedenih deželah, jahal po tej cesti do Graba, potem po gorski poti, ki vodi skoz Vrbanje na goro Orijon do Cerkvic in odtod po cesti do Rižane na obali Jadranskega morja. Ta potna črta je bila tedaj še posebno zavarovana, a vsekako bi se bil lahko priplazil kakšen hajduk iz Črne gore črez mejo; torej ta precej drzna ježa prestolonaslednikova ni bila brez vsake nevarnosti.

Vzvišen in spomina vreden je trenutek, ob katerem je prestolonaslednik prestopil mejo med Hercegovino in Krivošijo, zagledal višnjevo Jadransko morje v kotorskem zalivu in bil sprejet od vojaškega poveljnika iz Zadra, vojaškega pooblaščenca v Črni gori, tedanjega polkovnika pl. Milinkoviča ter drugih dostojanstvenikov. Ti

Spomenik na orijonski lokvi v spomin na obisk prestolonaslednika Rudolfa l. 1888.

in vsi po višavah postavljeni vojaki so mu zaklicali večkraten „živio!“ ki je daleč in dolgo odmeval ob skalnatih bregovih kraške Krivošije in Hercegovine.

Na Orijonu pri orijonski lokvi (luži), ravno na meji med Hercegovino in Črno goro stoji spomenik, ki oznanjuje potnikom, da je tu rajnki prestolonaslednik Rudolf počival in odtod gledal na novo pridobljeno avstrijsko deželo.

Prestolonaslednik je bil dvakrat v Trebinju, in sicer prvikrat dne 3. malega travna leta 1886.; drugikrat pa dne 24. mal. srpana l. 1888. Obakrat je bil slovesno sprejet in uprizorila se je njemu na čast čarobna razsvetljava po mestu in gorah, ki ga obdajajo.

Ob zadnjem razgledovanju krdel se je prestolonaslednik izrazil, da je 4. bataljon 17. pešpolka eden najbolj izvežbanih bataljonov, ki jih je videl in pregledal v zasedenih deželah. Iz tega je jasno razvidno, da se vojaško vežbanje pri tem bataljonu ni zanemarjalo navzlic mnogovrstnim drugim kulturnim opravkom.

Del Hercegovine, ki se razprostira v južnovzhodni smeri med Trebinjem, črnogorsko in dalmatinsko mejo, se ti predstavlja, ako pogledaš na zemljevid, kakor edini zob v čeljustih, in se imenuje „Žubci“; temu okraju je dala ime najbrž gora „Vučji zub“, ki se dviga proti nebu na skrajno vzhodni strani te zagvozde, kjer se dotika Hercegovina Črne gore in Dalmacije ob enem (trojna meja).

Okraj Žubci je pač najrevnejši del Hercegovine. Narava ga je obdarila skoro s samim kamenjem; sem in tja se najde šopek trave ali zveriženo drevesce, ki raste za skalo, kjer se je nabralo malo rodovitne zemlje; le na visoki planjavi, ki se razprostira kakor pahljača med vasjo Tulijem in Grabom ter je 7 kilometrov dolga in poprečno 2—3 kilometre široka, vidiš tu in tam nekaj polja in z nizko travo obrastlih pašnikov; sicer pa pokriva to planjavo hrastovo in gabrovo grmovje in kupi kraškega drobečega se kamenja.

Prebivalci se pečajo večinoma z drobnico. Koze in ovce se pasejo celi dan zunaj, iščejo trave po skalovju in objedajo mladike nizkih dreves; na ravno ta način se preživi ta uboga žival tudi po zimi.

Težak prebiva večinoma z drobnico v enem in istem prostoru in prezebava vso zimo, ker tudi drv ni lahko dobiti v tem okraju. Revščina je tu velika; ni se torej čuditi, da se je v tej okolici v prejšnjih časih največ ropalo.

Vas Grab leži v južnem kotu visoke grabške planjave, na začetku soteske, ki vodi odtod v Dalmacijo in Črno goro.

Sprejem Njega c. in kr. visokosti nadvojvode feldmaršallajtnanta in prestolonaslednika Rudolfa v Trebinju.

Vojno ministrstvo je dalo tu sezidati enonadstropno vojašnico in popraviti poslopje za orožnike; te dve zgradbi tvorita danes trdnjavo, v kateri se morejo vojaki v slučaju napada brez posebnih izgub vsaj tako dolgo braniti, da pride pomoč iz Trebinja. Na jugu, dva kilometra od Graba, ob poti, ki vodi proti dalmatinski meji, stoji kula Presjeka, na gori na vzhodni strani pa močno zidana trdnjavica Prašište; obe utrdbi sta zgrajeni v svrho, da pomagata zabraniti sovražno prodiranje proti Trebinju.

V Grabu se nahaja tudi lepa enonadstropna ljudska šola zraven vojaškega vodnjaka, enonadstropno poslopje za finančne paznike, poštni in brzojavni urad, orožniška postaja ter kakih deset zasebnih hiš, med temi ena posebno lepa in enonadstropna.

Vse te uredbe so ta revni kraj na mah oživile. Blizu vojašnice je odprl neki Srb prodajalnico in krčmo, v vasi so začeli prebivalci stare hiše podirati in zidati nove. Nastali sta dve gostilni, v katerih so mogli naši fantje svoje dostikrat do skrajnosti izmučene ude pokrepčati s črno dalmatinsko kapljico.

Iz bližnjih vasij pa so ženske in otroci donašali prodajat jajca, mleko, sir in druge enake stvari. Blagostanje tega revnega okraja se je vidno izboljšalo in prebivalci so dobro vedeli, odkod prihaja ta izpremememba; zato so se nam zaupno bližali in opozorili marsikdaj na kakega nevarnega ptička.

* * *

Na kordonu nam je za navadno vežbanje vojakov preostajalo pač malo ljudij in časa. Patrole so švigale ob črnogorski meji po dnevi in večkrat tudi po noči; spremljale so pošto in živila na postojanke ter popravljale in gradile pota in druge potrebne utrdbe.

Zeló naporno, rekel bi tudi nevarno je bilo ponočno prežanje ali „vorpas“ na hajduke, ki so sem in tja še vedno prihajali iz Črne gore, da bi ropali v Hercegovini.

Mnogokrat so nam vdani Hercegovinci znali povedati, kdaj in po kateri poti pridejo hajduki zopet tostran meje. V takih slučajih je šel vedno sam stotnik z izbranim moštvom na prežo.

Bilo je na večer pred svetim Jurijem l. 1888. Zaupnik mi je naznanil, da je zvedel iz zanesljivga vira, da pridejo trije nevarni hajduki ropat v grabško okolico. Vzel sem s seboj razen desetih mož, ki so se večinoma prostovoljno oglasili za to podjetje, tudi kompanijskega psa Marka. Tu omenim, da je imela vsaka stotnija četrtega bataljona svojega psa, ki je dobival pristojbine kakor vsak drugi mož; vodil ga je podčastnik na konopcu in vežbal v vojaških strokah po vodilih bataljonskega poveljnika.

Prišli smo na mesto, katero sem spoznal pripravno za prežo, ob polednajsti uri po noči. Legli smo v zasedo tako, da nas ni mogel nihče zapaziti, in bili smo od pota, po katerem so imeli priti ptički, oddaljeni 10 korakov.

Noč je bila precej temna; sivi oblaki so se drevili nad našimi glavami in nič ni motilo nočne tihote; a ta tihota ni dolgo trajala. Marko začne migljati z ušesi, postaja nemiren, renči. Kmalu zaslišimo votlo doneče korake, a dolgo nismo mogli ničesar zazreti. Slednjič se prikažejo človeške podobe; zdaj nismo več dvomili, da prihajajo ptički iz Črne gore. Prepričani smo bili, da nam ne uidejo več, a ta presneti Marko nam je prekrižal račun. Ko je zagledal tudi on črne postave, je skočil po koncu, raztrgal konopec in lajaje drevil proti hajdukom, ki so nam pokazali takoj hrbet in bežali po skalovju, odkoder so prišli.

Lajanje potihne; kaj je to? Ali jo je Marko izkupil?

Ne, našel je handžar, ki ga je bil izgubil hajduk, in nam ga je z največjim dobrikanjem prinesel ter javil s skakanjem svoje veselje, da je zapodil hajduke v beg.

Marko je preskušnjo slabo izvršil; bil je prevroče krvi, zato je moral odslej ostajati v enakih slučajih vedno domá.

Handžar pa, ki ga je pobral za hajduki, hranim še danes. Krogle, ki so frčale za njimi v črno noč, niso zadele sicer nikogar, a imele so viden uspeh; kmalu se je raznesla govorica onkraj meje, da imajo avstrijske čete zasedena vsa pota in stezice. Bilo je vse mirno in zaupniki mi niso dalje časa ničesar poročali o enakih nakanah, patrole pa so imele opraviti le sem in tja z neoboroženimi, a sumljivimi postopači.

Koncem velikega travna smo oddali naporno delovanje na kordonu v Grabu stotniji 53. pešpolka in odkorakali v Trebinje.

Samostanska razvalina v Tvordošiju poleg Trebinja.

Pasji izpiti.

Kmalu potem so delali kompanijski psi izpit; sam brigadir, generalni major Čebulc, jih je izpraševal. Pred izpitom jim je pokazal rumenjake ali cekine, ki so bili namenjeni pridnim pasjim učencem.

Klek, lovski pes 13., Bela, lovska psica 14., Švarcel, ovčarski pes 15. stotnije, so meter visoko skakali, kakor bi hoteli imeti rumenjake že kar naprej; Marko, volčji pes 16. stotnije, pa je ležal s podvitima zadnjima in stegnjenima prednjima nogama na trebuhu ter se za cekine še zmenil ni. Takoj se mi je zdelo, da bodo oni trije dobro prestali izpit, Marko bo pa padel.

Izkušnja se prične.

Kleku se priveže listek okoli vrata, pokaže se mu trdnjava na gori, ki je bila kake 4 kilometre oddaljena in je ležala onstran reke Trebinjčice; Klek z glavo prikima v znamenje, da je razumel, potem se podviza, hiti kar more, preplava reko in v 10 minutah je bil na gori. Po preteku drugih 15 minut je pritekel nazaj in prinesel listek, ki mu ga je bil poveljnik posadke v trdnjavi pritrdil okoli vrata. Prvo vprašanje je dobro izpadlo, Klek je dobil „izvrstno".

Vojaku se je ukazalo, da je splezal na visoko košato drevo, ki je stalo 2 kilometra v stran. Generalni major je Beli pokazal najprej drugega vojaka, potem pa s prstom na visoko bližnje drevo. Bela je razumela, da je sovražnik skrit na nekem drevesu, a vedela ni, kje. Nekaj časa je skakala od drevesa do drevesa in slednjič obstala in začela lajati in skakati na deblo onega drevesa, na katerem je bil vojak skrit med vejami. Ker je Bela našla še le po ovinkih sovražnika, je dobila samo „prav dobro".

Švarcel je bil poslan na patrolo in je našel celo stotnijo v koruzi skrito, katero je z lajanjem izdal. Dali so mu „prav dobro".

Tudi Marku so privezali listek okoli vrata in so mu pokazali stotnijo, ki se je vežbala na gori blizu razvaline Tvordošija, ter mu ukazali, da naj listek nese tja. Marko, spuščen s konopca, je tekel samo do bližnje črede, ogrizel tam ovco in prinesel nazaj v gobcu kos volne, češ, jaz vsaj nekaj prinesem. Dobil je „dvojko", izgubil zopet prostost; a on je to krivico potrpežljivo prenašal, kakor bi si bil mislil: „Nehvaležnost je plačilo svetá."

Pri ponočni vaji, ki se je vršila zvečer, je Klek izvohal sovražnika, ki je ležal v zasedi, in s tem rešil patrolo, kateri je bil dodeljen, iz nevarnosti, da ni bila ujeta.

Bela je stala na prednji straži ali vedéti in je s svojim finim sluhom dosti prej slišala, kakor mož na straži, da se bliža sovražnik. Stotnija se je mogla pravočasno in na pravem kraju pripraviti za obrambo; oba sta dobila „prav dobro", Švarcel, ki je prenašal to pot malce zanikarno naznanila, pa „dobro".

Z Markom pa je bil zopet križ. Šel je s patrolo, kateri je bilo preiskati neko selo. Sto korakov pred tem se je poveljnik patrole ustavil in poslal Marka k hišam na ogled. O sovražniku ni bilo ne duha, ne sluha, a tam pod podstrešjem zasliši Marko neki „kok, kok, kok!" Hipoma se zakadi v kurjo družino, podavi piščeta, kokljo pa prinese poveljniku, češ: „Jaz vedno kaj prinesem." Dali so mu zopet „dvojko".

Drugi dan so vojaki pri vaji slepo streljali. Klek in Bela sta pogumno donašala strelivo, Švarcel pa naznanila v najhujšem ognju v bojno črto. Vsi so dobili „izvrstno".

Tudi Marku se je potisnila v gobec vrečica, napolnjena s strelivom, a ta jo je prinesel samo do Trebinjčice in jo tam izpustil, da je splavalo strelivo po vodi. Poleg dokaza svoje popolne nesposobnosti za pasji generalni štab je Marko učinil to pot tudi izdatno škodo na vojaškem blagu, zato je dobil „trojko", močnejši konopec okoli vrata ter bil vržen enkrat za vselej; tovariši pa so prestali izpit z odliko in bili častno obdarovani.

Kleku se je priznalo pet, Beli štirje in Švarcelnu trije cekini, kateri so se takoj izplačali podčastnikom, ki so poučevali pse.

Marko je ležal kakor prejšnji dan na trebuhu in renčal, kakor bi si bil mislil: „Jaz sem cekine zaslužil, drugi so jih pa dobili — narobe svet!“

Predno je odkorakal bataljon iz Trebinja v Ljubljano, je oddal pse stotnijam, ki so stopile na naše mesto v Trebinju.

Pozneje sem tudi zvedel, da je Marko v svoji vročekrvnosti popadel in nevarno ogrizel osemletnega fantiča ter bil zaradi tega obsojen na smrt s smodnikom in svincem.

Iz te resnične dogodbice sledi poučen nauk: „Ne jemlji volčjih psov v pasjo vojno šolo!“

Na poti proti Visoki Glavici.

Ko smo prišli s kordona, bi se bili najraje zopet vrnili v Grab, zakaj v Trebinju je vladala takrat huda poletna vročina. Vojaško poveljništvo, ki je resnično skrbelo za blagor podložnikov, je izdalo jako modro povelje. Odhajali smo na vaje zjutraj zarana in se vračali že ob osmi uri zjutraj v vojašnico.

Po dnevi je bilo videti le malo ljudij na ulici, vse se je zatekalo v senco, najraje pa v Trebinjčico. Razume se, da smo v takih razmerah z veseljem pozdravili povelje, ki nas je klicalo vnovič na kordon, in sicer to pot na Visoko glavico, kjer si listje košatih bukev šepeta skrivnostne pravljice.

Zračna črta od Trebinja do Visoke glavice, ki leži na vzhodni strani tega mesta znaša 20 kilometrov, a 16. stotnija, ki se je napotila tja dne 30. velikega srpana l. 1888. je potrebovala za prekoračenje te daljave celih 10 ur; zakaj korakati ji je bilo mestoma po zeló strmih bregovih.

Ker nas na tej črti marsikaj zanima, se bomo večkrat ustavili in se le počasi pomikali proti Visoki glavici.

Iz Trebinja vodi danes 14 kilometrov dolga nova vozna cesta skoz Arzlanagič najprej ob desnem bregu Trebinjčice, tri kilometre pred Lastvo pa prekorači cesta to reko na železnem mostu in pelje potem na levem bregu Trebinjčice do Lastve.

Za seboj imamo že dva kilometra in pol, dospeli smo v vas Gorico, ki se je l. 1878. uvekovečila v zgodovini hercegovinske zasedbe na tá-le način:

Po zasedbi mesta Trebinja dne 10. kimavca l. 1878. so se vstaši umaknili proti vzhodu in razdejali ob bregu gore Glive pet kilometrov vzhodno od Trebinja cesto, ki vodi iz tega mesta v Bilek. Od severa sem se je bližal Trebinju feldmaršallajtnant Jovanovič s svojimi krdeli. Da se pred njegovim prihodom odstranijo vse ovire in popravi cesta, je odposlal brigadir, generalni major Nadž (Nagy), dne 15. kimavca istega leta majorja Penša z enim bataljonom in pijonirskim oddelkom 74. pešpolka ter s petimi topovi proti Glivi in mu ukazal, da se nima spuščati v boj z vstaši. Ko je Penš korakal skoz Gorico, ga

ni nihče motil in nikjer ni videl vstašev. Goričani pa so mu celó zagotavljali svojo vdanost.

Dospel je kmalu po osmi uri zjutraj na sedlo, ki leži južno od Glive. Penš je okolico, kjer se je cesta popravljala, takó-le zavaroval: Na višavo ob levi strani ceste je postavil 2 voda in poslal dva roja (švarma) v prednji svet; trije vodi in dva topova sta stala na desni strani ceste, trije vodi pa v reservi; 4. stotnijo je potisnil na skrajno desno krilo, en vod je zavaroval hrbet in 3 topovi so ostali na sedlu poveljniku na razpolago; ostale oddelke pa je dodelil pijonirjem, češ, da bo šlo delo hitreje od rok.

Kmalu potem se je vnel boj na desnem krilu. Po 11. uri se je opazilo, da se močnejši vstaški oddelki pomikajo po poti od Klobuka sem proti našemu stališču. Generalni major Nadž, ki je dospel ravno v tem času na bojišče, je zaukazal topovom na sedlu, da vzamejo na muho bližajočega se sovražnika, ob enem pa je podprl desno krilo z enim vodom.

Boj je trajal brez posebnih izgub do poldveh popoldne. Ker je bila zdaj cesta že popravljena, se je Nadž povrnil v Trebinje. Pod varstvom vzadi stoječih oddelkov so se vračale stotnije proti višavam, ležečim na severni strani mesta; le četrta stotnija, ki je stala na skrajnem desnem krilu, je v težavnem, nepreglednem kraškem svetu zaostala. Ta za stotnijo neugodni položaj so Goričani, ki so se zjutraj še prilizovali, porabili ter so zavratno napadli od vseh stranij stotnijo. Krvavo ruvanje se je pričelo. Stotnik Matija Sandner, poročnik Adolf Marks in 51 mož je padlo pod turškim handžarom, poročnik v reservi Vaclav Kazda in 21 mož je bilo ranjenih, 11 so jih pa pogrešali, a tudi ti se smejo prištevati mrtvim, ker so jih skoro gotovo Turčini najprej posekali, potem oropali in pometali v bližnjo reko Trebinjčico. Tudi je zmanjkalo generalštabnega častnika, nadporočnika Maksa Švajgerja, ki se je napotil takoj, ko so se začeli vračati, k 4. stotniji, da ji izporoči, da naj hitro ustavi ogenj in se vrne v Trebinje; tudi trupla tega častnika niso mogli najti. Vstaši so ga najbrž vrgli v kakšno jamo ali pa v reko.

Tako je bila uničena skoro polovica stotnije v nekoliko minutah.

Na katoliškem trebinjskem mirodvoru, ki leži med Gorico in Trebinjem, stoji velik kamenit spomenik, ki nam oznanja, da počivajo pod njim junaki, ki so prelili kri za dom in cesarja.

Na tem pokopališču počiva tudi nekaj kranjskih fantov, ki so umrli v Trebinju, in sicer: desetnik France Grabec iz Šenčurja in France Žagar iz Javorja v ljubljanski okolici; pešci Josip Markovič iz novomeškega okraja; Lojze Temfer iz Rateč in Janez Dobravc iz Zaspa v radovljiškem okraju; France Primic iz Polšnika in Luka Baš iz Jarš v litijskem okraju; Tone Grebenc z Vrha in France Novak iz Jesenic v krškem okraju ter častniški sluga France Lev iz Šentvida na Koroškem in še nekaj drugih.

* * *

Ko smo si ogledali zadostno kraj in tla, ki jih je pojila kri avstrijskih vojakov, se napotimo dalje in dospemo v 30 minutah v Arzlan-

agič. Ta precej velika turška vas leži na začetku soteske, skoz katero prišumi od vzhoda po globoki, skaloviti strugi reka Trebinjčica v planjavo, kjer se pomiri in potem jako leno in počasi dalje teče.

Črez reko vodi okoli 100 metrov dolg most, ki je zgrajen po staroturški zidavi na dveh visokih srednjih in dveh nižjih stranskih obokih; na sredi mosta je stala kula, ki so jo pa sedaj odstranili. Razen te kule brani most na levi strani okop ali šanca, na desni pa tudi velika kula. Pri mostu je Trebinjčica precej globoka. Neki pešec 53. pešpolka, ki ni znal plavati, je pri kopanju tu utonil.

Kordonska postaja Arzlanagič z velezanimivim staroturškim mostom od jugozahoda.

V prejšnjih časih so Arzlanagiči pobirali tu mostnino od človeških in živinskih glav. Promet je bil zeló živahen, zakaj Hercegovinci so nosili črez ta most prek Žubcev iz Novigrada (Castelnuovo) na obali Jadranskega morja sol in druge potrebščine. Od Arzlanagiča do izvira Trebinjčice sta bregova strma in skalovita. Pri Uščah, kjer se nahaja orožniška postaja, se izteka v Trebinjčico gorski potok Sušica, ki priteka iz Črne gore in vdere na hercegovinska tla pri hercegovinsko-črnogorski božji poti Arhangjelu. Tu smejo vstopiti v Hercegovino Črnogorci s potnim listom, uvažati in izvažati blago, živino itd.

Pri Uščah se je nahajal l. 1888. tudi brod, ki je prepeljaval ljudi z enega brega na drugega.

Bilo je meseca svečana omenjenega leta. Vodnik Dular 13. stotnije 17. pešpolka je spremljal z dvema pešcema s Kosmača v Trebinje vojaškega beguna 75. pešpolka, ki so ga izročili Črnogorci kordonski postojanki na Kosmaču.

Med prepeljavanjem je skočil begun v deročo mrzlo reko Trebinjčico. Dular se ne pomišlja, vrže puško in pas z bodálom proč, skoči za begunom v vodo, ga zgrabi od vzadi, hud boj se vname med njima — boj na življenje in smrt.

Begun si je prizadeval potegniti rešitelja v globočino in ga utopiti.

Dular, močan, mlad fant in izurjen plavalec, je slednjič z vso svojo močjo vendarle premagal samomorilca, ga privedel na breg, mu zvezal roke s pomočjo spremstva in ga potem srečno privedel v Trebinje.

Vojaško poveljništvo, ki je zvedelo za ta junaški čin po očividcih, je predlagalo Dularja za odlikovanje.

Vojno ministrstvo je dne 2. rožnika l. 1888. Dularju podelilo srebrni zaslužni križ zaradi posebnega junaštva, s katerim je rešil beguna.

Ko je dospel križec z Dunaja v Trebinje, ga je major Klug po primernem nagovoru pripel junaku na prsi in ves bataljon, ki je bil priča te redke časti, je korakal ali defiliral pred njim; častniki pa so ga povabili na obed v častniško dvorano. Pri obedu je bataljonski poveljnik še enkrat laskavo pohvalil junaka, za kar se je Dular prav ponižno zahvalil.

V Arzlanagiču je bivala za posadko stotnija vojakov, ki je služila kot reserva kordonskima postojankama na Visoki glavici in Kosmaču; vrh tega je spremljala pošto in druge take izprevode ter skrbela sploh za varnost v tem okraju.

* * *

L. 1886. so se varstvene razmere okoli Trebinja v toliko izboljšale, da je generalni major Štefan Babič mogel javiti c. in kr. visokosti, feldmaršalu Albrehtu, ki je prišel dne 7. velikega travna razgledovat garnizijo v Trebinju, da se je hajduštvo udušilo in da potovanje v tem okraju ni več nevarno. Babič je pač naredil račun brez hajdukov, ki so hoteli ravno zdaj, ko se nahaja cesarski princ v deželi, pokazati, da še životarijo.

Med Trebinjem in kordonskimi postojankami so prenašale pošto vojaške patrole, ki so bile vsled povelja sestavljene iz enega poveljnika in štirih pešcev; oborožene so bile s puško in preskrbljene s strelivom, za vojno predpisanim.

Ker so take patrole morale nositi težke zavitke po jako napornih potih in so zaradi tega mnogo trpele in ker se že dalje časa ni pripetila nobena nesreča, je poveljnik kordonske postaje v Arzlanagiču za dobro spoznal, zmanjšati to patrolo na tri može.

Naključju ali pa zanikarnosti podčastnika, ki je pošto odpravljal, je pripisovati, da je bil dne 7. vel. travna izmed treh pešcev oborožen le eden s puško, a druga dva, ki sta nosila ta dan škatlice z mesom ali konserve, stare črevlje in torbe za patrone, sta bila pustila puške in strelivo domá.

Iz Arzlanagiča v Lastvo, kamor je bila patrola namenjena, je vodila takrat v soteski poleg levega brega Trebinjčice le ozka stezica, ob kateri se je nahajalo mnogo prostorčkov pripravnih za zasede. Vojaki so bili o varnosti tega zapuščenega kraja tako prepričani, da nihče ni mislil na preiskavo teh skrivališč.

Patrola je do Lastve srečno prispela, tam oddala pošto, malo počila, pošiljatev prevzela in se zopet vrnila po isti poti proti Arzlanagiču. Ko je imela polovico pota že za hrbtom, ustreli hajduk iz zasede in

Sprejem Njega c. in k. visokosti nadvojvode in feldmaršala Albrehta v Trebinju dne 7. vel. travna 1886.

poveljnik patrole, pešec France Novak, domá iz Dolenjih Jesenic šentrupertske občine v krškem okraju, se zgrudi, zadet v glavo, mrtev na tla.

Drugi pešec France Štefin, tudi iz krškega okraja, je bil ranjen na stopalu; debelo turško svinčenko, ki je obtičala pod kožo, mu je zdravnik pozneje odstranil s ščipalnimi kleščami.

Tretji pešec Janez Rogelj z Gorenjskega, kateremu se ni nič žalega pripetilo, je odvzel mrtvemu tovarišu puško in strelivo ter streljal na hajduško četo, ki je bila 5 mož močna, a žalibože ni nikogar zadel. Slednjič je nehal streljati in letel v Arzlanagič, da naznani, kaj se je pripetilo patroli.

Ta žalostna novica je posadko hudo osupnila. Hipoma zbere stotnik Kavčič vse proste vojake in odrine z njimi, kar najhitreje more, na kraj nesreče. V pol uri je dospel do „Oko"-studenca in tam naletel na pešca Štefina, ki je, izpiraje si rano, strašno stokal in ječal. Stotnik je posadil ranjenega vojaka na svojega konja in ga poslal pod varstvom domov, z drugimi vojaki pa je korakal dalje in kmalu našel v krvi ležečega mrtvega Novaka, kateremu so hajduki prestrelili glavo in potem prerezali vrat. Tudi mu je manjkalo eno uho.

Vojaki so hitro stesali nosilo, položili tovariša nanje in ga potem prinesli do Arzlanagiča. Odtod so prepeljali Novaka z vozom v Trebinje v mrtvaščnico, Štefina pa v bolniščnico.

Z ostalimi vojaki je stotnik preiskal vso okolico, a hajduki so izginili kakor kafra; o njih ni bilo ne duha, ne sluha. Popihali so jo gotovo zopet črez črnogorsko mejo, odkoder so bili prišli.

Novak je imel dne 9. vel. travna v Trebinju jako lep pogreb; udeležila se ga je vsa posadka in brezštevilna množica ljudij.

Umevno je, da je napravila ta prežalostna novica jako neprijeten vtisk na brigadirja, generalnega majorja Babiča, ki je malo prej javil cesarskemu princu, da je okoli Trebinja vse varno.

Nadvojvoda Albreht je drugi dan obiskal Štefina v bolniščnici, ga pohvalil zaradi njegovega obnašanja in mu podaril 5 cekinov po 20 kron današnjega denarja.

Štefin, kateremu se je v osmih tednih rana zacelila, je šel potem za tri mesece na dopust.

Hajduki še niso mirovali. Pešec Janez Dobravc je bil dodeljen za pomočnika orožnikom v Lastvi. Ko je stal po noči od 28. do 29. vel. travna l. 1886. na straži pri orožniški vojašnici, se je priplazil hajduk in trikrat nanj ustrelil.

Prva krogla mu je predrla prsi, druga desno zgornje stegno, tretja pa sredo života. Prepeljali so ga v Trebinje in pokopali na katoliškem pokopališču.

Odslej so se hajduki prikazovali na več krajih.

Štirinajsta stotnija v Arzlanagiču je po teh nesrečah mnogo trpela; ljudje so bili skoro noč in dan na nogah in so pozvedovali po hajdukih.

Večkrat so bili na sledu hajduškemu stotniku Luki Sijeniču, a posrečilo se jim le ni, da bi ga bili ujeli ali ustrelili in tako maščevali svojega tovariša.

Kar se pa tej stotniji ni posrečilo, to so izvršili drugi. Nekega dne so finančni pazniki in vojaška patrola zasačili blizu ceste pri Bileku Sijeniča in njegove sodruge, ga ranili in ujeli. Bil je pozneje obešen za vojašnico v Bileku in pokopan poleg gnojnice.

* * *

Seznanili smo se že z Arzlanagičem in s sotesko, po kateri buči Trebinjčica; nismo se več ustavljali na potu ob njenih bregovih, temveč korakali smo neprenehoma dalje in dospeli ob deseti uri dopoldne v Lastvo, glavno selo Korenjičev. Tu smo se ustavili in si ogledali ta rajski kraj.

Okraj Korenjiči se razprostira med Trebinjčico, Žubci, Črno goro in Klobukom. Prebivalci so vseskoz korenjaki. V preteklih časih so hodili sosednji Črnogorci sem ropat. Turško vojaško poveljništvo je vzelo Korenjiče v svojo službo in da so se mogli bojevati proti Črnogorcem, jih je tudi oborožilo ter jim dajalo, kakor pri nas vojakom, vsak dan takozvani „tajin“ (lenungo), ki je obsegal hrano v blagu in nekaj denarja.

Zaradi vojaškega posla so Korenjiči zanemarjali poljedelstvo. Ko je Avstrija prevzela gospodarstvo v zasedenih deželah, je bil ta kraj opustošen. Prebivalci niso več dobivali „tajina“, polja tudi niso obdelovali, vladala je torej velika revščina. Korenjiči so začeli godrnjati in trditi, da jim je šlo pod Turkom bolje.

Naša vlada jih je po svoji moči podpirala, a vse to ni mnogo pomagalo; treba je bilo tej revščini korenito odpomoči.

Lastva je eden najkrasnejših in najrodovitnejših krajev v Hercegovini. Poljski pridelki so izvrstne kakovosti; krompir iz Bjele gore je debel kakor otročja glava in okusen kakor med, da mu ni najti vrste.

Že stari Rimljani so sadili v Lastvi in okolici vinsko trto. Vlada je vse to dobro vedela, premislila in preudarila ter kmalu pravo pogodila. Oživiti je bilo treba torej poljedelstvo, vino- in sadjerejo.

Že l. 1892. je nakupila 40 hektarov (približno 80 oralov) zemlje, napravila vinograde in sadne vrte. Drugo leto je razširila ozko pot v vozno cesto in tako zvezala Lastvo s Trebinjem; zgradila je poslopje za oskrbnika in uradnike, pet hiš za vinogradnike in klet. Za poučevanje ljudstva v vino- in sadjereji so se tu naselili ljudje iz Ogrske, vodstvo pa se je izročilo prejšnjemu oskrbniku ali vodji v Gnojnici pri Mostarju.

Jeseni l. 1893. so bila ta poslopja, ki so vlado stala 50.000 kron, dozidana. Nekaj ogrskih družin iz tolnskega okraja in tokajskih gor se je sem preselilo. Vsaki rodbini je bilo odkazano pol hiše in četrtinka orala zemlje; črez deset let so prešla ta nepremična posestva v last dotičnih rodbin. Vrh tega prejema vsaka rodbina 30 kron stalnega dohodka na mesec in gospodar še eno krono na dan, kadar istinito dela; drugi za delo sposobni člani, ki se nahajajo v rodbini, pa dobivajo po 80 vinarjev na dan, kadar delajo.

Prvo zimo so obdelali 8 hektarov celine in spomladi nasadili na 6 hektarih 60.000 vinskih trt najžlahtnejše vrste, na drugih dveh hektarih pa so zgradili sadne vrte in nasadili žlahtne jablane, hruške, češplje, višnje, slive in breskve. Razen tega so zgradili prvo leto 3000 metrov vijugastih potov po bregovih med vinogradi, po katerih se more za silo tudi voziti.

Več tisoč ljudij je moralo tu delati, da se je dosegel tak uspeh. Sad te skrbnosti in marljivosti pa se kaže že dandanes.

Korenjiči so si s tem zagotovili dohodke, ki so odstranili vso revščino v tej okolici.

To vzgledno kmetijstvo pa nam ni samo izboljšalo ljudskega blagostanja, ampak donaša tudi ustanovitelju bogate obresti.

V Lastvi se nahaja danes osnovna šola, katero posebno mohamedanci kaj pridno obiskujejo; orožniška postaja, carinski in finančno-

stražni urad. Lastva je zdaj jako ljub kraj. Razprostira se med dišečimi vrti in ima milo podnebje; zaradi tega si premožnejši prebivalci iz Trebinja kaj radi iščejo tu hladila v vročem poletnem času.

* * *

Po enournem počitku v Lastvi smo se napotili dalje po jako strmi poti proti Visoki glavici. Ob levi strani nekoliko niže pota leži selo Skočigrm, ki ima malo posadko.

Na svetega Jerneja dan (24. vel. srpana) l. 1886. je nastala v tej okolici strašna nevihta; strele so švigale sem in tja in ena izmed teh je zadela tudi pešca Blaža Hribarja 15. stotnije 17. pešpolka, domá iz Trnovč pri Zlatem polju v kamniškem okraju, ki je na mestu mrtev obležal; tri pešce pa je omamila. Hribar je stal na straži z nataknjenim bodalom, ki je izvabilo strelo náse. Preminil je v službi za dom in cesarja ter pričakuje zdaj v tuji zemlji daleč od svojih vstajenja.

Počitek pri poljskem delu.

Med tem gorovjem treska in grmi celó po zimi. O božiču l. 1886. je treščilo v vojašnico na Visoki glavici in jo vžgalo. Eno poslopje je do tal pogorelo, drugo pa se je otelo le z največjim trudom.

Ko smo prišli že blizu Visoke glavice, smo zagledali na desni strani pota spomenik. Napis nam je povedal, da tu počiva pešec Kudlek 13. stotnije 53. pešpolka, ki je tu zmrznil v izpolnjevanju svoje vojaške dolžnosti.

Tedanji stotnik Alfonz Bernat pl. Bosutpoljski, sedanji general v pokoju, nam pripoveduje o korakanju na Visoko glavico v mrzlem zimskem času takó-le:

„Vsled prejetega povelja sem se napotil dne 2. prosinca l. 1887. ob 7. uri zjutraj iz Trebinja na Visoko glavico. Vso prejšnjo noč je treskalo, bliskalo in lilo kakor iz vedra. Proti jutru je sicer dež prenehal, a črni oblaki, pridrevivši se od morske strani, so se kopičili nad našimi glavami in nam jasno oznanjali, da se bomo med potjo z njimi še bolj seznanili.

Že ko smo imeli Trebinje le nekoliko kilometrov za hrbtom, je izbruhnila znova nevihta; dež, blisk in grom nas je spremljal na poti skoz Arzlanagič do Lastve. Prišedši v to vas, je dež prenehal, a vsa stotnija je bila do kože premočena in vsled slabega pota tudi nekoliko izmučena. Da se malo odpočije, sem ji dal tri četrti ure počitka.

Proti ednajsti uri smo se napotili dalje; bilo nam je zdaj prekoračiti sicer krajši, a težavnejši del pota, namreč strmi breg med reko Trebinjčico in Visoko glavico; vrh tega je začelo zopet deževati.

Le počasi smo korakali iz Lastve proti kapelici blizu Orahovca in potem dalje proti gori Dubovcu. Tu je ležal že sneg in nekoliko minut dalje je bela odeja pokrivala že vse gorovje.

Prišedši na goro Skorupan, se je izpremenil dež v sneg, katerega je mrzel veter podil vojakom v obraz. Naša vsa premočena obleka je zmrznila in bila trda kakor kozlov rog in čutili smo se, kakor da bi nosili leseno obleko.

Na tej gori nas je pričakovala že patrola z lopatami. Poslal jo je poveljnik stare posadke na Visoki glavici nam naproti. Poveljnik patrole, neki podčastnik 75. pešpolka, je javil, da ima nalogo, odkidati sneg in pripraviti pot tovorni živini, obstoječi iz 16 obloženih konj. To naznanilo nas je že osupnilo, a navzlic temu smo korakali vedno više in više, tovorna živina pa se je pomikala počasi za nami.

Temno gručasti snežni oblaki so se podili tako nizko nad našimi glavami, da bi jih bili lahko z rokami objeli; sem in tja se je spustil tak oblak do tal in povzročil, da nismo videli drug drugega. Metež, blisk in grom je rastel in vedno bolj počasi smo se pomikali dalje v meter visokem snegu.

Ura je bila poldveh popoldan, goro Skorupan smo imeli že za hrbtom, strele, debele kakor roka, so prišvigale skoz oblake in treščile 150 korakov od nas v razpočeno skalo, molečo iz snega, tako strašno, da so skaloviti kosi odletavali v stran in da je stotnija kakor na povelje obstala in gledala, kje bi dobila zavetje; a zaman, kakor daleč je segal vid, ni bilo niti strehe, niti kakšnega drugega pribežališča. Bili smo v sneženi puščavi, iz katere se moremo le rešiti, ako korenjaško dalje korakamo. Pa ravno to korakanje je bilo zelo težavno. Metež se je izpremenil v snežni vihar, sneg je padal tako gosto, da smo videli le nekoliko korakov pred se.

Strašen vihar nam je zametel pot in nakopičil na tej poldrugi meter visoke, mestoma tudi višje snežene kupe. Smer, v kateri se naj pomikamo, so nam kazali drogi, ki so bili postavljeni poleg pota in so le malo moleli iz snega.

Po velikem naporu smo dospeli na Stalovetni breg ter smo bili oddaljeni le nekoliko več nego 3000 korakov od Visoke glavice. Tu sem ukazal, da naj stotnija napne svoje moči do skrajnosti, da dospe na cilj, tam odloži prtljago, nekoliko počije ter se potem vrne, da odmeče sneg z lopatami in olajša pot tovorni živini.

Da bi se stotnija in tovorna živina vrnila, na to se še misliti ni moglo, kajti mnogo daljša pot za hrbtom v Orahovac je bila ravno tako zametena, kakor pred nami ležeča krajša, na Visoko glavico vodeča pot.

Korakali smo torej dalje drug za drugim. Jaz sem bil na čelu. Zadnji so stopali v stopinje prednjih; večkrat smo obstali, da smo si malo oddahnili in odpočili ter nabrali novih močij, da gazimo dalje v snegu, ki nam je segal mestoma do prsij. Marsikateri vojak se je hotel usesti, da bi malo počil, a to se mu ni dovolilo.

Pešec Janez Kudlek, ki je korakal za stotnijo, je bil pa že tako utrujen, da se je le težko in počasi dalje pomikal; zato je zaostal in potem korakal z zadnjim varstvom.

K sreči je nevihta ponehala, celó solnce se je sem in tja prikazalo na jasnih prostorih sinjega neba. Le mrzla, ledena burja je brila neprenehoma in podila sneg kakor prah vojakom ravno v obraz.

Na daljnjem potu smo tu in tam zgrešili drogove in zašli nekoliko v stran; v takih slučajih se je prigodilo, da se je moj konj pogreznil v kotanje, s snegom zametene, iz katerih se sam ni mogel izkobacati. Vojaki, ki so bili že sami zeló utrujeni in do prsij v snegu, so morali pomagati konju iz te zadrege. Pri nekem takem vdrtju je konj zadel z nogo ob skalnati zob in si je svitek ali krono nad rogom prednje noge tako poškodoval, da je hudo krvavel in se mogel le počasi pomikati dalje. Ker bi ta počasna konjska hoja povzročila na celi črti zadržke, ki bi utegnili biti usodepolni za vso stotnijo in bi se ne dali opravičiti, sem odločil 2500 korakov pred Visoko glavico nekoliko ljudij in jim ukazal, da naj korakajo s konjem za stotnijo, kakor morejo. Ko pridem na Visoko glavico, jim pošljem vojake z lopatami na pomoč.

Ob 5. uri popoldne smo dospeli po velikih naporih na Visoko glavico; potrebovali smo za prekorakanje eno uro dolgega pota, visoki sneg gazeč in teptajoč, tri cele ure.

Dospevši na cilj, je moštvo odložilo takoj prtljago, hitro zaužilo že pripravljeno kosilo ter je z lopatami obloženo odkorakalo zaostalim na pomoč.

Tovorna živina je prekoračila z veliko težavo Stalovetni breg in dospela v Budinje ali Vučijak, kjer je popolnoma opešala. Nato sem ukazal, da se tovorna živina takoj razsedla, tovori zložé poleg pota, konji pa se pripeljejo na vsak način na Visoko glavico.

Moj jezdni konj je gazil s pomočjo moštva počasi naprej, a ko je bil kakih 1200 korakov od cilja oddaljen, se je zopet pogreznil v sneg, iz katerega ga izmučeni vojaki niso mogli več izvleči; kajti konj je bil že sam skrajno zdelan in je izgubil vsled rane na nogi tudi že mnogo krvi.

Ob osmi uri zvečer je došlo naznanilo od zadnjega varstva, da je pešec Kudlek na Stalovetnem bregu zaostal in da ne more dalje korakati; poslal sem nato šest mož Kudleku in zadnjemu varstvu na pomoč. A ko je ta šestorica srečala tostran Stalovetnega brega zadnje varstvo, je bilo to izmučeno in pešec Kudlek že zmrzel.

Dalje se mi je izporočilo, da moj konj leži ves utrujen in skoro zmrzel tako prek pota, da je ta zaprta tovorni živini, ker ravno tam ni mogoče zaviti mimo njega.

Spoznal sem takoj nevarnost, ki je pretila gonjačem in tovorni živini, ako bi morali dalje časa tu stati v mrzli burji, ki jim je drevila sneg nasproti.

Ukazal sem takoj spraviti s pota mojega konja in nato se nam je posrečilo privesti tudi tovorno živino do vznožja gore, na kateri stoji trdnjavica.

Na poti od vznožja do vrha gore je kos te črte v daljavi 50 korakov tako strm, da ga konji niso mogli prekoračiti.

Moštvo stare posadke, 13. stotnije 75. pešpolka, je deloma izvleklo, deloma pa v pravem pomenu besede znosilo konje na Visoko glavico. Na ta način so se spravili vsi konji proti polnoči v hlev, kjer so takoj legli in se v bogati stelji odpočili od napornega pota.

Moj konj je na mestu, kamor so ga z ozke poti odrinili, zmrznil.

Pa tudi moštvo, ki se je odposlalo na pomoč in se le polagoma vračalo, je bilo do smrti izmučeno in skoro zmrzlo. Nekateri so omahovali, kakor da bi bili pijani; hitro so se morali sleči in otrpli udje so se jim drgnili s snegom; počasi so prišli zopet k sebi in so se potem okrepčali z gorkim čajem.

Tovorna živina je počivala celi dan v hlevu, prtljago pa, ki jo je odložila, so znosili vojaki drugi dan dopoldne na Visoko glavico.

Dne 4. prosinca l. 1887. ob 4. uri popoldne je bil slovesen pogreb zmrzlega pešca Janeza Kudleka.

Zaradi kamenitega sveta je bilo pač težko najti prostorček, na katerem bi se bila mogla izkopati zadosti globoka jama; slednjič se je vendar posrečilo zastaviti lopato 600 korakov južnozahodno od trdnjave, na razpotju Visoka glavica-Orahovac-Milanov odsijek, in tam preskrbeti predpisano večno stanovanje junaku, ki je izdihnil blago dušo v službi za dom in cesarja.“ Tako general Bernat pl. Bosutpoljski.

Na Visoki glavici.

Nam se je na tem potu godilo bolje, kajti korakali smo na Visoko glavico v poletnem času ob ugodnejšem vremenu, a navzlic temu smo dospeli tja še le ob treh popoldne brez vsake nezgode. Potili smo se, da je vse kapljalo od nas; pa kako bi se tudi ne, ker smo od Lastve do Visoke glavice hodili težko obloženi cele štiri ure po strmih stezicah.

Poveljnik stare posadke, nadporočnik Albin Panian, nam je izkazal veliko prijaznost s tem, da nam je dal pripraviti kosilo, ki je ljudem po tej dolgi in težavni poti jako dobro teknilo. Po kosilu smo si ogledali kraj, kjer nam je bilo prebivati več tednov.

Stali smo 1262 metrov nad morsko površino, na gori, odkoder smo imeli na vse strani, posebno pa proti jugu krasen razgled na Jadransko morje, proti vzhodu pa na zelen bukov gozd.

Površje te gore je podolgasto in le toliko široko, da moreta stati dve poslopji vštric; ožji strani sta obdani s precej visokim zidom; v sredi je dvorišče, pri vhodu pa stoji mala stražnica. V zidu so napravljene puškarice ali line, skoz katere se more streljati. Vsa zidava je podobna trdnjavi, nad katero pa gospoduje na severni strani neka višava, odkoder se more streljati na podolgasto dvorišče.

Prostora je v obeh poslopjih za eno stotnijo, a navadno je bila ob mojem času tu nastanjena le polovica stotnije, druga pa na odvisnih postojankah. Poleg prostora za moštvo se nahajajo v tej trdnjavici tudi tri sobe za častnike; ena izmed teh služi vojaškim tujcem, ki včasi tu prenočujejo.

Kapnico na dvorišču so začeli zidati predniki, dovršila pa jo je 16. stotnija 17. pešpolka pod mojim vodstvom. Voda za pomivanje, ki smo jo iz te zajemali, se nam je pozneje pristudila, kajti večkrat se je prigodilo, da so kuharji zajeli z vodo vred gada.

Zunaj dvorišča na južnozapadni strani vojašnice se je zgradil vrt z malo leseno utico v sredi. Zgradba tega vrta je stala naše vojake mnogo truda, zakaj tam, kjer se danes vrtnari, je bil prej ska-

lovit breg. Koliko kamenja in zemlje je bilo treba prenesti, da se je zravnal ta prostor in se izpremenil v gorski raj, more umeti le oni, ki je imel opraviti s tako zgradbo.

Na južni in vzhodni strani vojašnice se razprostira precej široka in dolga gorska planjava, pokrita s pašniki, in pragozd, v katerem stojé stoletne bukve.

Ob hercegovinsko-črnogorski meji, ki je kakih 800—1000 korakov oddaljena od Visoke glavice, se nahaja Begovo korito, to je mali studenček, ki sicer nikdar ne usahne, a v poletnem času curlja samo

Kordonska postaja Visoka glavica.

toliko, kolikor je dreta debela. Voda, ki se tu nateka, pač ne zadostuje za vse ljudi, ki ondi prebivajo, in za živino, ki se pase tostran in onstran meje.

Zaradi te vode je nastal za časa mojega poveljevanja na Visoki glavici med našimi in črnogorskimi pastirji prepir.

Da se poravna ta razprtija in zajemanje vode uredi mirno in kratko, sem pisal knezu (županu) v Grahovem in ga povabil na posvetovanje k Begovemu koritu. Knez se je odzval povabilu. Po kratki razpravi sva se pogodila, da od šeste ure zjutraj do šestih zvečer teče voda Avstrijcem, drugih dvanajst ur pa Črnogorcem.

Kakor popotniku v puščavi, tako draga nam je bila vsaka kapljica vode na tej višavi, na kateri se je nahajal edino le ta studenček. Gledali smo torej strogo na to, da smo ujeli vsako kapljico te studenčnice.

Imeli smo 4 sodčke, ki so držali po 25 litrov; dva oslička sta jih prenašala in oborožena patrola ju je spremljala sem in tja. Ko sta bila napolnjena dva sodčka z vodo na Begovem koritu, se je osliček z njima obložil in hajdi z vodo na Visoko glavico! Med tem časom pa je studenček curljal in napolnjeval druga dva sodčka. Na ta način smo dobivali pitno vodo in vodo za kuho.

Črnogorci pa so posekali debelo bukev, iztesali dolgo globoko korito, v katero je voda curljala po noči, zjutraj pa so prišle ovce, goveja živina in konji ter so izpraznili korito.

Živina je žejna večkrat črez dan; kam je hodila pit, ko je zmanjkalo vode v koritu?

Ne daleč od Begovega korita se nahaja prostorna, globoka, brezdnu podobna jama, v kateri leži večni led in sneg. Črnogorec je jako iznajdljiv; vsekal je v led in skalo stopnice, po katerih hodi z leseno brento v jamo po led in sneg, ter ga stresa v korito, poleg jame postavljeno, kjer se potem na solncu kaj hitro raztopi. In s to snežnico si je tudi ugašala črnogorska živina po dnevi žejo na Visoki glavici.

Vodne razmere so bile na označeni način uravnane in prepir v tej zadevi poravnan.

* * *

Na tem svetu pri Begovem koritu so se shajali naši fantje s Črnogorci.

Nekega dne sem prišel na izprehodu do Begovega korita, kar zaslišim pričkanje med našimi vojaki in Črnogorci. Ti hodijo vedno oboroženi; za pasom nosijo handžar in samokres, na rami pa puško; domišljujejo si, da so najboljši strelci na celem svetu. Črnogorci so se ponašali tudi proti slovenskim fantom s svojim izvrstnim streljanjem in očitali Avstrijcem, da ne znajo tako dobro streljati, kakor oni. Naše fante je to krivično očitanje užalilo.

Del Foče.

Da pomirim obe stranki, izpregovorim, rekoč: „Znano je, da vas vaš vrhovni poveljnik, knez Nikolaj, sam naziva sokole zaradi vašega bistrega vida, ki vam pomaga, da ste izborni strelci; premagali ste celó Turčina, pa tega so premagali i Avstrijci, ki so v streljanju tudi jako dobro izurjeni.“ Nato vzamem iz žepa kovani denar za štiri krajcarje (firar), ga prevlečem, da se je bolj videl, s papirjem, ga prilepim s smolo na bukovo deblo in nadaljujem: „Izberite si iz vaše srede najboljšega strelca in mi storimo isto tako; kdor bo na daljavo sto korakov zadel ta denar v sredo, temu se bo priznalo prvenstvo v streljanju.“

Nekoliko časa je bilo vse tiho. Črnogorski sokoli so se začeli spogledovati in drug drugega bodriti; slednjič stopi krepak 24leten mladenič ponosno na odkazano mesto, nameri in ustreli; denar se ne gane, samo nekaj kože od debla odleti v stran.

Obnašanje naših fantov je bilo po tem strelu pravilno; nihče ni črhnil besedice, nihče se ni smejal ali celó norčeval; vsi so bili resni in tihi.

Zdajci pokličem vodnika Varška in mu velim, da naj tudi on mirno pomeri in ustreli na prilepljeni denar na bukovem deblu. Povem, da je bil Varšek, ki je svojo puško dobro poznal, najboljši strelec pri celi stotniji; zato le za trenutek nisem dvomil, da bi ne rešil časti avstrijskega orožja. Mirno kakor na strelišču pomeri in sproži, a v tem trenutku je že tudi odskočil in padel na tla prilepljeni četrtak, ki je bil v sredi od udarca svinčenke dokaj izbuhnjen.

Črnogorcem na čast moram priznati, da so se obnašali pri tej priliki povsem dostojno. Bili so sprva nekoliko presenečeni, a kmalu jih je minula ta osuplost; častitali so prijazno zmagalcu na sijajnem uspehu in odslej so govorili vedno z velikim spoštovanjem o naših vojakih in avstrijskem orožju.

Razume se, da sem vpričo celega zbora pohvalil Varška, ki je potem spravil četrtak za spomin na slavno zmago, in mislim, da ga hrani še dandanes.

Črnogorci so nato pripovedovali o svojih slavnih činih iz bitek in bojev, ki so jih imeli s Turčinom.

Starosiv, a še korenjaški in zeló dovtipen Črnogorec je trdil, da je v bitkah v Vučjem dolu, pri Krstacu, Ljubinju, Klobuku in Foči 37 Turkov prikrajšal za glavo.

„Za Boga milega," je vzkliknil rojak: „Gjuro, ali se mar ne bojiš, da te kaznuje Bog zaradi tolikih zločinov?"

„Kaj se bom bal, saj me je že kaznoval; dal mi je pet žen in 23 otrok. Toliko jih je pač preveč za borno kočo in za tri orale zemlje, ki jo posedujem."

Ko je ta dovtipnež proti večeru hotel zasesti svojega konja, da se vrne v Grahovo, je poklical vse svetnike na pomoč, ki bi mu naj pomagali zasesti kljuse. Svetniki so mu res pomagali, a preveč; padel je na drugi strani raz konja. Pobiraje svojega rojstva kosti, je vzkliknil: „Preveč vas je bilo, polovica naj odstopi!" Zagnal se je potem drugič na konja in ga tudi srečno zasedel.

Od Begovega korita proti jugozapadu vodi meja skoz gozd, v katerem stojé visoke starodavne bukve. V njihovih duplih gnezdi brezštevilna množica polhov, ki se jeseni, ko žir dozori, tako izredé, da jih je skoro sama mast.

Naši fantje, katerim ni bila nobena bukev previsoka, da bi ne splezali na njo, so jih hodili lovit ob nedeljah popoldne, ko so bili prosti. Pogumno, kakor povsod, so segali v dupla in davili polhe, a vedno niso mogli zgrabiti polha za vrat, večkrat je ta zgrabil lovca za prst in ga prav pošteno do krvi ogrizel; a fantje se niso dosti

zmenili za to ščipanje; lovili so dalje polhe in jih cvrli za večerjo, polhovino pa so spravljali in si dali delati iz nje, ko so prišli na dopust, kape polhovke, katere morda še dandanes nosijo.

* * *

Pri Visoki glavici in mestoma tudi drugje loči Črno goro od Hercegovine obojestranska pot, katero so Črnogorci s tem zaznamovali, da so položili kamen poleg kamena v dveh vrstah, ki vodita vštric 3—4 metre vsaksebi.

Kako strogo in pazljivo nadzorujejo Črnogorci mejo, nam povedó naslednje vrstice.

Nekega dne je patrola kordonske posadke na Kosmaču ponevedoma prestopila črnogorsko mejo. Brigadni poveljnik v Trebinju je to prej zvedel nego stotnik na Kosmaču. Kako je bilo to vendar mogoče?

Črnogorci so brzojavili takoj v Cetinje, avstrijski pooblaščenec pa od tam v Trebinje.

Posadka v Milanovem odsijeku je posekala ob meji nekoliko dreves, ki so stala nedvomno na naši strani. Pri spravljanju dreves iz gozda je prišlo kamenje, ki je zaznamovalo mejo, nekoliko v nered; to je zadostovalo, da so se Črnogorci zopet pritožili.

Tudi hercegovinski prebivalci so bili jako strogi v tej zadevi, a zdi se mi, da bolj iz sebičnosti, nego iz domoljubja.

Tik vojašnice na Visoki glavici sta stali dve borni kolibi; v eni je prebival mesar, ki nas je zalagal z mesom, v drugi mali trgovec in prodajalec opojnih pijač. Oba sta bila Turčina, a prijateljske vezi ju niso družile; bil je drug drugemu trn v peti, zato sta si nasprotovala, kjer sta si le mogla.

Hercegovinski konjski mešetar.

Mesar je bil zavezan, imeti v zalogi najmanj 10 volov, ki so se po dnevi pasli po pašnikih okoli Visoke glavice. Da je mogel preskrbovati vojake s potrebnim mesom, je pobil poprečno vsak dan eno živinče. Turčin je kupoval voliče tudi v Črni gori, a uvažati jih ni smel pri Visoki glavici, ampak kakor je bilo že prej omenjeno, pri Arhangjelu, kjer je plačeval tudi carino in so se voli zaznamovali na koži, da so res tam prestopili mejo.

Stotnik na Visoki glavici je moral večkrat te voliče pregledati in če bi bil zasačil katerega brez označenega znamenja, bi ga bil moral takoj zapleniti.

Bilo je l. 1888. na svetega Matevža dan (21. kimavca). Zdavna je že legla noč na Visoko glavico in sova je skovikala v gozdu za črnogorsko mejo, straži v naši trdnjavi pa sta korakali gori in doli, da so odmevali votli koraki ob skalovitih bregovih in gladkih deblih mogočnih bukev. Tudi jaz sem ugasnil luč v sobici, kjer sem samotaril in reševal službene stvari, ter se podal k počitku.

Trg v Rogatici.

Ura je odbila ravno dvanajst, ko nekdo potrka na dvoriščna vrata. Straža me pokliče in mi naznani, da želi nekdo govoriti z menoj. Hitro vstanem in v treh minutah sem popolnoma opravljen stal na dvorišču pred vrati; tudi samokres je bil za vsak slučaj na svojem mestu.

Vrata se odpró. Strašna prikazen, mislil sem, da stoji pred menoj sam hudir iz „jame Radkuše“ (globoka jama blizu Visoke glavice). Pod dvema dolgima in krivima rogovoma sta se svetili dve očesi in iz gobca je pošast pihala kakor stroj na ozkotirni bosenski železnici; bil je vol, katerega je star Turčin držal za desni rog in ves vnet komaj čakal, da sem ga vprašal, kaj vse to pomeni.

Starec začne takó-le pripovedovati: „Gospodine, mesar, moj sosed, je vtihotapil vola in ga hotel pobiti, a jaz sem to preprečil; evo ti vola in če želiš, ti tudi lahko dokažem, da je mesar hajduk.“

Ponočni čas se mi ni zdel ugoden za preiskavo.

Dal sem vola odpeljati na dvorišče, preiskavo pa sem odložil na drugi dan.

Prihodnje jutro zarana sta stala tožnik in obtoženec na dvorišču in vol pred njima. Obtoženec je prinesel s seboj pismo, v katerem prosi Črnogorec, da se mu naj vrne vol, ki je včeraj zvečer zbezljal črez mejo in se na paši primešal mesarjevim volom.

Zatoženi mesar je bil zeló užaljen in ni hotel priznati, da je vola vtihotapil, ampak je v enomer trdil, da ga je še le sosed opozoril, da žene nezaznamovanega vola v mesnico.

Tožnik ni mogel dokazati, da je mesar barantal s Črnogorcem in vtihotapil vola.

Obravnava, ki je trajala celi dan, je dognala, da je črnogorski vol res prostovoljno pribezljal obiskat svoje tovariše tostran meje.

Iz te resnične zgodbice je razvidno, kako škodoželjni in nevoščljivi so tudi Turčini celó svojim sovercem, kadar se gre za boljši kosček kruha.

* * *

Razen domače živine se je nahajalo okoli Visoke glavice mnogo divjačine, zajcev, lisic, skalnih jerebic, najbolj nadležni in predrzni pa so bili volkovi. Večkrat so napadli drobnico, a velikanski psi, ki so to varovali, in puške naših vojakov so marsikaterega zvrnile.

Napadali pa niso le drobnice, ampak prišli so večkrat celó do naše vojašnice, kajti meso v mesnici jim je dišalo; a to predrznost so morali plačati večinoma z življenjem.

Nadporočnik Matija Kump je mnogo teh predrznežev usmrtil z zastrupljenim govejim drobom, katerega je zvečer položil na kraj, kamor so volkovi navadno zahajali, drugi dan pa je našel za streljaj od tega mesta mrtva trupla teh krvoločnikov.

Častniški namestnik Miroslav Peternel pa se je pečal le bolj s streljanjem zajcev in jerebic ter preskrboval kuhinjo s slastnimi grižljaji.

Življenje na Visoki glavici ni bilo tako slabo, kakor bi kdo morda mislil. Jaz sem se počutil na tej gori jako zadovoljnega; bil sem samostojen, kakor kakšen turški paša v svojem okraju.

Navadna živila smo prejemali pravilno iz Turčinove zaloge. Razen teh živil so nam pa Hercegovinci donašali marsikaj, česar še v Trebinju ni bilo dobiti.

Nekega dne sem sedel v mali vrtni lopi, kar se mi približa Turčin s košarico v roki ter me vpraša: „Gospodine, kupiš li meda?“

„Kupim,“ mu odgovorim.

Hercegovinski kmetje na semnju.

Nato postavi dve okostji konjskih glav pred mene na mizo, rekoč: „Evo ti meda, gospodine.“ Jaz sem ga srepo pogledal in mislil, da mi je opraviti z norcem; mož pa, ki je takoj uganil moje misli, je prijel eno izmed okostij za čeljusti, ji raztegnil toliko, da se je ulil med iz žrela, ter pristavil: „Tu notri, gospodine, je med!“

V svojem življenju še nisem videl prej takih panjev in tudi ne čul o njih.

Ko sem pozneje razkrehaval okostji, da sem prišel do medú, sem opazil, da je pridna čebela prej korenito očistila svoje stanovanje vsake nesnage in še le potem zastavila satovje in nanosila vanje medú.

Slišali smo že, da turški mesar najprej omoti živinče, ki je namenjeno za klanje, potem mu odreže glavo, in ako je to namenil za panj, jo odere, ji požaga rogova, izreže jezik in ušesi ter jo vrže potem

v mravljišče. V nekaterih mesecih jo mravlje oglodajo tako, da ostane le okostje, v katerem se kaj rade naselijo čebelice, ki potem letajo skoz gobec, nosnice, ušesne in očesne luknjice ven in noter.

Kadar je pa tako okostje polno medú, se podrži malo nad ognjem in dim prisili čebelice, da izleté, prepustivši posestniku sad svoje marljivosti.

Vsak mesec po enkrat je hodil bataljonski poveljnik pregledovat kordonske postojanke. Kdaj da pride, nam je naznanil vedno nekoliko dnij poprej. Pri takih priložnostih se na Visoki glavici ni nič manj fino obedovalo, kakor v kakšnem dunajskem hotelu. Razen zajca, jerebic, ocvrtih polhov so prišle na mizo tudi morske ribe in raki, ki smo jih dobivali iz Dalmacije po najkrajši poti skoz Grab. V Lastvi in Grančarevu je že takrat sem in tja rodila vinska trta; od ondod smo dobivali grozdje, fige in drugo sadje, pa tudi med nam je šel dobro v slast.

Kadar smo nujno potrebovali kakšno stvar, ki se je dobila v selih, pod Visoko glavico ležečih, smo se posluževali posebnega brzojava, namreč pastirjev, ki so pasli svojo čredo po bregovih. Povedali smo prvemu najviše stoječemu pastirju, kar smo hoteli imeti; ta je brzojavil z močnim glasom niže se nahajajočemu i. t. d. V dobrih petih minutah je bila pastirska brzojavka z gore v selu, v dolini ležečem, in kmalu potem jo je pripihal lahkonogi opankar po najkrajši gorski stezici in nam prinesel, kar smo želeli. Umevno je, da smo mu vselej prav dobro plačali blago, s katerim nam je postregel.

Takega brzojava so se posluževali tudi vstaši v bojih s Turki l. 1876. in z Avstrijci l. 1878. in 1882.

* * *

Prekrasen je solnčni vzhod na Visoki glavici. Zlato solnce priplava izza gor na jutranjem nebu in posije najprej na vrhove košatih bukev, kakor bi hotelo pokazati svoje dopadenje nad ondašnjimi krilatimi pevci, ki skakljajo od vejice do vejice in prepevajo že od jutranje zore čast in slavo stvarniku in razveseljujejo človeško družbo. Daleč tam na jugu se leskeče v svitu jutranjih solnčnih žarkov široko površje Jadranskega morja. Na grebenih in obronkih med sivim skalovjem se kaže grmičevje nekoliko poživljeno in okrepčano. Živinska čreda je zapustila že davno svoje hleve, podobne velikim kurnikom, in je odšla na pašo. Votlo žvenkljanje zvoncev, ki jih nosita stara mavra in kosmati oven okoli vrata, se razlega daleč na široko po tej mični gorski okolici. Psi velikani varujejo čredo, prežé in pazijo z bistrim očesom na krvoločnega volka, ki večkrat prilomasti iz bližnjega gozda, da bi si poiskal masten zajutrk. Tudi pastir s puško na rami je vedno pripravljen, da odžene drznega tatú. Vojaški kuhar hodi od sivke do plavke, od dime do belke ter namolze kar na pašniku za male novce toliko mleka, kolikor ga potrebuje, da postreže posadki z belo kavo.

Patrole, ki odhajajo na vse strani, se javljajo pri poveljniku, ki že davno občuduje iz vrtne lope krasni razgled na mnogolično površje tega kraja, ki ga ravno zdaj čarobno obsevajo žarki goreče oble. Srce mu radosti utriplje; strinja se s pastirji, ki tu prepevajo:

Ljepo sunce posvetilo,
S svitom travico oblilo;
Travi ovan kosmatin,
Čreda druga tudi z njim!

Vuka z lesa se ne boj,
Jovo puško nos' s seboj,
Tudi Marko, zvesti pas,
Pazno čuva, varje vas.

Krvoločnež sam tud' vé,
Da se bližat' nam ne smé,
Travi ž'vinca brez skrbi,
Varna tukaj si mi ti!

Hercegovinski pastir.

V Milanovem odsijeku in na Borovi glavi.

Omenil sem že prej, da je bila nastanjena na Visoki glavici le ena polovica stotnije, druga pa se je nahajala v Milanovem odsijeku in na Borovi glavi.

Ta dva kraja ležita na jugozapadu 3000, oziroma 3800 korakov proč od Visoke glavice. Milanov odsijek je zgrajen na obronku Borove glave, ki je 1336 metrov visoka, torej najvišja naselbina na celi kordonski črti.

Tudi tu je vladala še pred l. 1882. gorska samota, a pridne roke avstrijskih vojakov so zgradile dve mali trdnjavici, eno v Milanovem odsijeku, drugo na Borovi glavi.

Ne bom popisoval, odkod in kako se je donašalo gradivo za zidavo teh dveh postojank; vsak si lahko sam predstavlja, da je stalo naše vojake donašanje gradiva, posebno na Borovo glavo, mnogo truda in napora.

Na Borovi glavi je po letu jako prijetno bivati, kajti tu pihlja vedno hladen vetrc, a po zimi žvižga in buči burja, da je strah in groza.

Življenje na teh dveh postojankah je enako onemu na Visoki glavici.

Pitno vodo in vodo za kuho donaša i tu osliček iz Begovega korita; voda za snaženje pa se nahaja v kapnici, katero so dokončali fantje 16. stotnije pod vodstvom nadporočnika pl. Kolerusa.

Ker se te dve posadki nahajata tik gozda, sta imeli poleg navadne kordonske službe še poseben posel. Sekali in napravljali sta namreč drva za posadko v Trebinju.

Povelja sta prejemali v prvi vrsti od poveljnika na Visoki glavici; v to svrho je bilo večkrat treba, da je prišel poveljnik iz Milanovega odsijeka na Visoko glavico; v takih slučajih je najstarejši podčastnik prevzel poveljništvo posadke.

Kako vestno in skrbljivo je tak namestnik opravljal svojo službo, nam kaže naslednji prigodek:

Po letu 1885. l. je 16. stotnija opravljala kordonsko službo na Visoki glavici in na odvisnih postojankah. Poročnik Josip Ripšl je zapovedoval postojanki v Milanovem odsijeku. Nekega dne se je napotil v službeni zadevi na Visoko glavico, kjer je gospodaril stotnik vitez Dragotin Andrioli. Med tem časom pa je prišel častnik iz Trebinja s tovorno živino po drva.

Ura je bila šest popoldne. Častnik je nastanil konjiče in se podal potem na Visoko glavico, da se oglasi pri poveljniku kordonske postaje in pozdravi tovariše.

Častniki na kordonu so se vsekdar zeló razveselili, kadar jih je kdo obiskal in jim prinesel kakšno novico iz širšega sveta; kajti razen časnikov že 10 dnij starih niso imeli nobene duševne hrane.

Razume se, da so si imeli tovariši mnogo povedati in pri čaši dobrega dalmatinca jim je kaj hitro potekel čas v vrtni lopi na Visoki glavici.

Solnce je že davno zatonilo za robom Jadranskega morja, tudi zarja na večernem nebu že mineva. Kosmati oven z votlo donečim zvoncem okoli vratú se na čelu svoje črede ponosno vrača v ponočno zavetje, pastir dobro zatvori vrata in psa velikana ležeta vsak na eno stran hleva in pazljivo čuvata in zreta proti hosti, odkoder bi utegnil priti volk. Pastir se poda v svojo kolibo, obesi nabito puško na steno, zaužije skromno večerjo in se poda potem k počitku. Črna noč je nastopila. Vrtno kolibo na Visoki glavici razsvetljuje svetilnica, a častniki se ne morejo ločiti; pogovoru ni konca, ne kraja.

Poveljnik posadke v Milanovem odsijeku se še ni nikdar tako zakasnil; podčastnika, njegovega namestnika, že obhajajo skrbi: „Kaj neki zadržuje sicer jako točnega poročnika?“ Vsakokrat, kadarkoli se je oddaljil, se je povrnil še pred mrakom domov, a danes ga ni in ni. Se li mu je pripetila morda kakšna nesreča? Podčastnik ne premišlja dolgo, odda poveljstvo posadke nasledniku, oboroži patrolo in hajdi iskat poročnika.

Bilo je sicer prijetno sedeti v vrtni lopi, kjer je hladil večerni vetrc potna čela, a navzlic temu so se tovariši slednjič vendarle ločili.

Ker je bilo zeló temno, je stotnik ukazal, da spremi patrola častnika domov.

Prekorakali še niso polovice pota, kar zaslišijo votlo hojo in kmalu potem klic: „Stoj, kdo tukaj?“

Ripšl odvrne: „Častnik!“

Poveljnik patrole odgovori: „Hodi dalje!“

Ko se je Ripšl približal patroli, se je zeló začudil, kajti spoznal je poveljnika patrole. Na vprašanje, kaj dela tu, mu podčastnik odgovori: „Iščem vas, gospod poročnik; ker niste prišli domov, kakor po navadi, me je že jelo skrbeti; mislil sem, da se vam je pripetila kakšna nesreča in zato sem vzel patrolo ter šel vas iskat.“

Poročniku je to vestno ravnanje podčastnikovo zeló dopadlo; pohvalil ga je na mestu in mu izrekel prisrčno zahvalo za njegovo redko skrb in vdanost. Najraje pa bi ga bil objel, kakor se je poročnik sam izrazil, in mu s tem pokazal svoje veliko veselje nad njegovim obnašanjem. Veselilo ga je to tem bolj, ker je bil tuj častnik priča tega dogodka.

Ripšl iskreno obžaluje, da se danes več ne spominja imena tega vdanega in vestnega kranjskega Janeza.

* * *

Kordonski postaji Milanov odsijek in Borova glava.

Kakih 800 korakov južno od Borove glave se razprostira „Krstati dol“. Tu je imel 22., tedaj deloma slovenski pešpolk, dne 21. sušca l. 1882. boj z vstaši.

Ker je ta boj jako poučljiv in sta se ga udeležila dva častnika (Sartori in Gati), ki sta služboval tudi pri 17. pešpolku,* hočem omeniti glavne poteze tega boja.

* Poročnik Sartori se je udeležil pri 6. stotniji boja pri Jajcu, kjer se je jako hrabro obnašal. — Ko je proti koncu l. 1881. izbruhnila vstaja v Hercegovini in Krivošiji,

Pešpolk št. 22. je bil na kordonu v Grabu, Bogojevičselu, Konjskem in Orahovcu in je zvedel, da so se pojavile na Bjeli gori tik črnogorske meje vstaške čete, ki so prej ropale čredo in poljske pridelke v bližnjih selih.

Da se pride tem hajdukom do živega, so se napotile stotnije s kordonskih postojank proti Bjeli gori. Jutro je bilo mrzlo in zavito v gosto meglo; o vstaših ni bilo nikakega sledú, le skoz gosto, sivo meglo so se čuli dolgo zategli klici: „O Jovo, hoj Gjuro, bježite, bježite — evo Švaba, mnogo Švaba!“ Tudi so se čula znamenja na rog iz Črne gore, ki so oznanjala bratom, da je previdnost boljša nego hrabrost.

Ko so naši dospeli na Bjelo goro, niso našli tam žive duše, a onkraj meje so videli oborožene čete.

Po kratkem počitku so se stotnije vrnile po istih potih, po katerih so prišle, zopet na svoja mesta.

Ednajsta in dvanajsta stotnija tega polka sta prišli na povratku v Bogojevičselo in ednajsta, ki je bila tu nastanjena, je že sedla h kosilu. Zdaj priteče nenadoma pešec, kričeč na vso moč: „Deseta stotnija napadena, brzo nazaj!“

Iz tega kratkega, dokaj nerazumljivega naznanila je posnel major Ren, poveljnik 3. bataljona 22. pešpolka, da je močnejši sovražnik napadel 10. stotnijo, ki se je vračala v Konjsko.

Dvanajsta stotnija se je takoj vrnila, ednajsta pa, ki je bila ravno pri kosilu, 10 minut pozneje. Te dve stotniji sta prišli prepozno, a v pravem času je prišla 9. kompanija pod vodstvom korenjaškega stotnika Sokupa deseti stotniji na pomoč.

To pa se je prigodilo takó-le: Po kratkem počitku na Visoki glavici sta se 9. in 10. stotnija ločili. Sokup je korakal v Orahovac, Kober, poveljnik 10. stotnije, pa skoz Krstati dol v Konjsko.

Pri Paklani glavi je čul Rozman, poročnik v reservi, ki je vodil zadnje varstvo, klice: „Evo Švaba, udri Švaba!“ in ob enem so frčale krogle 10. stotniji črez glave.

Rozman se je hitro razvil v bojno črto, Kober pa se je obrnil nazaj, poslal narednika Hanela za varstvo levega krila proti Paklani glavi, sam pa se je razprostrl z ostalima vodoma na desni strani Rozmanovega oddelka.

Vstašev je bilo okoli 200 in ti so se drevili proti Hanelu, a ta junak se jih ni ustrašil, temveč mirno in dobro meril ter počasi streljal. Vodnik Valenčič ga je krepko podpiral in ko so uporniki nameravali obkoliti levo krilo, sta se ta dva podčastnika odločno izrazila, rekoč: „Fantje, streljajte dobro, nazaj se nikakor ne damo potisniti!“ Ta sklep je bil vsekako drzen, a podpirala ga je vojna sreča.

Ko je namreč Sokup na potu v Orahovac zaslišal pokanje, se je ustavil s stotnijo in vprašal hercegovinskega kažipota: „Kaj je to?“

---

ni bilo Sartoriju več obstanka na Dunaju. Šel je prosit vojnega ministra, da ga naj prestavi k enemu onih polkov, ki se nahajajo na južnem bojišču. Minister, kateremu je ta bojaželjnost zeló dopadala, je še isti dan prestavil Sartorija k 22. pešpolku, kjer smo se ravnokar z njim seznanili.

„Gospodine, to so mine (zavrtane skale)."

Stotnik koraka dalje. „Brrm, brrm, brrm, pok, pok, pok!"

Stotnik se ustavi znova, se obrne s celo stotnijo ter pravi obrnjen proti kažipotu: „To so mine, zvita kača? Ako me ne pelješ po najkrajši poti tja, kjer zažigajo mine, izgubiš na mestu glavo."

„Ej, gospodine, kakor ukažeš, tako se bo zgodilo; idimo, idimo!"

Sokup je korakal proti kraju, odkoder je prihajal grom, kar najhitreje in je prišel vstašem, ki so lezli na goro, za hrbet ravno v onem času, ko sta podčastnika moštvu pojasnila, da se pod nikakim pogojem ne umakneta.

Trdnjava Klobuk od severa.

Poročnik Sartori, ki je vodil prednje varstvo 9. stotnije, je prvi ustrelil sovražniku v hrbet. „Živio, urá!" so ga pozdravili vojaki 10. stotnije, katerim je prišla 9. o pravem času na pomoč. Nekoliko pozneje se mu je pridružil nadporočnik Gati, ki je prevzel povelje obeh vodov.

Od strani in od vzadi napaden, se je sovražnik začasno umaknil, a dobivši pomoč, je znova izkušal obkoliti levo krilo in hotel vreči naše z Paklane glave.

Nadporočnik Gati in poročnik Sartori sta hrabro vztrajala v hudem sovražnem ognju, stotnik Sokup pa je razvil še druga dva oddelka svoje stotnije na levem krilu, zgrabil sovražnika od strani in v ozadju ter dal povelje za splošni napad. Na obeh krilih je pel rog in veleval na naskok, a do tega ni prišlo, ker vstaši so pokazali prej hrbet in

bežali na črnogorska tla. Stotnika Sokup in Kober sta jim sledila do meje. Vsekakor jih je oplašilo pogumno in odločno postopanje stotnika Sokupa in njegovih častnikov ter hrabro vztrajanje 10. stotnije.

Narednik Juvan 9. stotnije, ki je bil poslan za levo stransko varstvo do Begovega korita, je bežeče vstaše pozdravljal s kroglami in jim učinil mnogo škode.

Nadporočnik Radanovič, poveljnik 9. stotnije 35. pešpolka, ki je bil v Konjskem za posadko, je hitel, ko je čul streljanje, iz lastnega nagona na pomoč, a prišel je prepozno, toda navzlic temu zasluži posebno pohvalo.

Ob 4. uri popoldne je bil boj končan in oddelki so se vrnili domov.

Naši niso imeli nikakoršnih izgub, sovražnik pa je vlekel 5 mrtvih in 7 ranjenih črez mejo.

Divizijonar Kober je jako laskavo pohvalil vse častnike in moštvo, ki se je udeležilo boja v Krstatem dolu.

Pozneje pa so bili odlikovani še z najvišjo pohvalo: stotnik Sokup, narednik Juvan in vodnik Čondič 9. stotnije; srebrno svetinjo za hrabrost 2. vrste pa sta dobila: narednik Vaclav Hanel in vodnik Jakob Valenčič 10. kompanije.

Na Kosmaču in Pečinah.

Te dve postojanki ležita 20 kilometrov vzhodno od Trebinja tik črnogorske meje. Zračna črta med Kosmačem in Visoko glavico pa znaša 7 kilometrov.

Približno 2000 korakov južno od Kosmača se je nahajala trdnjava Klobuk, katero je dal feldmaršallajtnant Jovanovič l. 1878., kakor smo že slišali, podreti in svet poravnati.

Lega tega kraja je za vojaška početja ugodna; to so že spoznali hercegovinski mohamedanci in Francozje l. 1806., ko so se tu borili proti Rusom in Črnogorcem.

Dne 7. vinotoka l. 1876. ob treh zjutraj je tu prelomil Ahmed Muktar paša premirje in zvijačno napadel s 25.000 vojaki 5000 Črnogorcev, katerih prednje straže so se bile zazibale v sladkem spanju, nič hudega sluteč.

Ta nepričakovani napad s toliko premočjo je napravil med Črnogorci veliko zmešnjavo in omogočil, da so Turki Črnogorce zapodili in jim vzeli tri močne okope ali šance. Muktar se pa ni dolgo veselil svoje zmage; kajti vojvoda Vukotič je prihitel z drugimi oddelki prednjim stražam na pomoč, ki so se med tem nekoliko opomogle od nenadnega napada, ter zgrabil nepoštenega, petkrat močnejšega sovražnika s tako togoto in srčnostjo, da mu ni vzel samo izgubljenih okopov, ampak tudi zapodil Muktarjevo vojsko do Klobuka, kjer je zasedla višave pri Kosmaču.

Pregnati Muktarja iz tega stališča pa ni kazalo, ker je bila ura že sedem ter se je jelo mračiti. Vrh tega so bili črnogorski sokoli že 16 ur v ognju.

Črnogorci so izgubili v tem boju 154, Turčini pa 1500 mož.

Kako se je Jovanovič l. 1878. tu bojeval, nam je že znano.

Iz teh kratkih potez razvidimo, da je ta kraj vojaške važnosti, zato se je l. 1882. postavila tudi semkaj kordonska postaja.

Življenje in vrvenje na tej postaji je bilo enako onemu na drugih že označenih kordonskih postojankah. Omeniti hočem le žalosten dogodek, ki se je tukaj pripetil.

Meseca vel. srpana l. 1886. je bil poveljnik te postaje nadporočnik Hugon Trost, častnik precej vroče krvi, ki je imel tudi svojo rodbino in to je moral pustiti izven Hercegovine; služboval je prej le v večjih mestih, kakor v Gradcu, Celovcu, Ljubljani itd., in je bil rad vesel. Vedno

Klobuk od vzhoda.

ni mogel ostati v lepih mestih, kruta usoda ga je pripeljala tudi na Kosmač, kjer razen vojakov, sinjega neba in kraškega kamenja ni videl žive duše. O razvedrilu, kakoršnih nam nudijo velika mesta, se tu pač ni moglo govoriti; vrh tega je mislilo očetovsko srce večkrat na dom, katerega še dolgo ne bo mogel videti; otožnost se ga je lotila, um se mu je stemnil, prijel je za puško, ko je ležal v postelji, in se ustrelil dne 3. velikega srpana 1886. Zadel se je tako dobro v glavo, da je bil takoj mrtev.

Komisija je prišla in truplo pregledala, ki se je potem položilo v rakev, iztesano iz skromnih desek, in se pokopalo med dvema skalama.

Črez dve leti so sorodniki dali izkopati truplo in ga prepeljati v Gradec.

Ko so truplo izkopali, so videli, da so lisice napravile luknjo do rakve in tam gnezdile; pač čudna druščina po smrti!

* * *

Na kordonski postaji v Pečinah, ki je bila odvisna od posadke na Kosmaču, je bilo življenje in službovanje dokaj enolično, le enkrat se je pripetilo nekaj posebnega.

O tem dogodku pripoveduje tedanji poveljnik te postojanke, nadporočnik Franjo Drenik takó-le:

Kakor vsako leto, tako so se pojavljali tudi spomladi l. 1887. hajduški napadi ob črnogorski meji.

Poveljništvo druge gorske brigade v Trebinju je zaukazalo, da naj krdela na kordonu in orožniki odpošiljajo patrole na vse kraje in natanko preiskujejo vstaška skrivališča.

Tudi posadka v Pečinah je odposlala vsled označenega povelja tri patrole, ki naj bi korakale vštric proti črnogorski meji in se združile pri Parežu na levem bregu Trebinjčice. Svet, po katerem jim je bilo korakati, je bil zeló zarastel z grmovjem in mladimi drevesci; zato je neki desetnik 13. stotnije, ki je vodil 7 mož močno patrolo, izgrešil pot in nevedoma prekoračil črnogorsko mejo.

Poveljnik patrole, misleč, da koraka v pravi smeri, vidi na enkrat pred seboj naselbino, pred katero so stali oboroženi prebivalci, ki so desetnika takoj ustavili in zahtevali, da naj odda orožje.

Med tem ko se je patrola ustavila in pripravila za boj, je na koncu patrole korakajoč pešec pobegnil in letel, kar je mogel, do bližnje orožniške postaje pri Uščah in tam naznanil, da je patrola prekoračila črnogorsko mejo ter bila ujeta in razorožena.

Poveljnik te orožniške postaje je, kakor so mu velevali predpisi in dolžnost, naznanil to poročilo potom brzojavnega urada v Lastvi brigadnemu poveljništvu v Trebinju.

Generalni major Babič je hipoma poklical pol bataljona pod orožje in ga poslal na črnogorsko mejo z ukazom, da mora na vsak način oprostiti patrolo, in če bi drugače ne bilo mogoče, naj se posluži v to svrho tudi orožja.

Vsled odločnega in previdnega postopanja poveljnika patrole se je pogajanje takó-le vršilo:

Na zahtevo, da naj patrola odda orožje, odgovori poveljnik patrole: „Prekoračili smo nevedoma mejo in prišli sem, orožja pa nikako ne oddamo; vrniti se hočemo v miru v Hercegovino. Ako s tem niste zadovoljni, pa naj razsodi orožje; zmagalec naj razoroži zmaganega in ga vzame s seboj.“

Ker je vodja črnogorske patrole razvidel, da mu je opraviti z odločnim in pogumnim nasprotnikom, ki se sklicuje na moč svojega orožja, je odjenjal že z ozirom na slabejše orožje, kajti Črnogorci so bili oboroženi s puškami in samokresi na „kapsel“, in je razsodil, reko: „Ostanimo si dobri prijatelji in vrnite se mirno; mi vas več ne zadržujemo!“

In tako se je vrnila patrola brez posebnih dogodkov še isti dan v Pečine.

Ko so Črnogorci našo patrolo ustavili, so ji bili že tako blizu, da je eden prvih, ki so bili na čelu črnogorski patroli, enemu izmed naših ugrabil puško; to puško so vrnili po mirovni pogodbi, ki sta jo sklenila poveljnika patrol; zakaj naš desetnik ali korporal le pod tem pogojem ni porabil orožja, da se je vrnila patroli ugrabljena puška.

S tem dogodkom se je pečala pozneje vojaška sodnija. Mož, ki je napačno izporočil, da je bila naša patrola ujeta, in s tem povzročil, da se je en del posadke v Trebinju poklical pod orožje, je dobil 3, oni, ki si je bil dal puško ugrabiti, pa 4 mesece garnizijskega zapora.

Vrnitev.

Prve dni meseca vinotoka l. 1888. so 4. bataljon 17. pešpolka na kordonu rešili oddelki 75. pešpolka in Kunovci so se vrnili v Trebinje, da se tam pripravijo po štiriletnem trudapolnem službovanju v skalnati Hercegovini za odhod v domovino.

Zadnje dni pred odhodom je bilo opaziti v Trebinju neko živahno vrvenje in občevanje. Kunovci so se poslavljali. Naši fantje pa niso jemali slovesa samo od prijateljev in znancev, ampak tudi, kar se jim mora šteti v posebno čast, od svojih umrlih tovarišev na trebinjskem mirodvoru; obiskali so njih gomile in jih okrasili. Od te dobe naprej so te gomile pozabljene nalik onim na livanskem pokopališču.

Dne 10. vinotoka je bataljon odkorakal v najhujšem dežju proti Dubrovniku; navzlic temu so ga spremili civilni dostojanstveniki in častniki v Trebinju ostalih krdel do mosta v Dražindolu.

Dež je premočil sicer naše fante do kože, a dobre volje jim ni odvzel, saj jih je vendar grela misel na milo domovino. Tudi so bili za to potrpežljivost že obilno poplačani, ko so dospeli v Drijeno; zakaj tu je posvetilo zlato solnce in kmalu potem se je razprostiralo pred njimi široko Jadransko morje.

Zvečer tega dne smo se vkrcali v Gružu in dospeli dne 13. zjutraj v Trst, kjer so fantje do večera počivali.

Dne 14. vinotoka zjutraj smo dospeli v belo Ljubljano. Častniki tam bivajočih treh bataljonov so nas čakali in na kolodvoru prijazno sprejeli ter nas spremili do šentpetrske vojašnice, kjer se je ta bataljon naselil.

V Ljubljani so se pričeli za bataljon hudi dnevi in marsikdo si je želel nazaj na Visoko glavico. Priznalo se nam je sicer, da znamo trdnjave zidati, pota graditi, pse poučevati in sem ter tja kakšnega hajduka ujeti, korakanje za parado pa se nam je odločno odrekalo; preostajalo nam ni torej drugega, kakor čvrsto stegovati kolena in se vaditi korakati tudi za parado.

Sklep.

Povsod, kjer je v zgodovini avstrijski zaplapolala starodavna, črnožolta zastava, je oznanjala s svojo slavo tudi slavo slovenskih junakov.

Od Severnega morja do obal vroče Sicilije, od daljne Sene do bistre Save in deroče Drave, na Nizozemskem in na Ogrskem, ob Renu in Padu — kamorkoli je bil postavljen slovenski vojak, povsod se je izkazal hrabrega in zvestega bojevnika za svojo domovino in za svojega vladarja.

Kakor bajnokrasni zvezdi se svetita na slovenskem nebu imeni vzorjunakov Čehovina in Vege, a njima sledi še nepregledna vrsta drugih svetlih zvezd.

Jugoslovani so najboljši vojaki — to je resnica, ki jo je priznal največji vojaški veleum vseh časov, veliki Napoleon sam, ko je izustil nekoč besede: „Dajte mi par ilirskih polkov in z njimi si osvojim ves svet.“

Te lepe vojaške čednosti Slovencev in naših bratov Hrvatov so se pokazale pri zasedanju Bosne in Hercegovine v najsijajnejši luči.

Slovenski narod je pri zasedanju ne le po vrlinah svojih vojakov, ampak tudi po njih številu prinašal Avstriji izmed vseh narodov sorazmerno največ žrtev; kajti v Bosni in Hercegovini so bili zbrani vsi tedanji slovenski polki, namreč kranjski (17.), primorsko-dalmatinski (22.), koroški in južnoštajerski reservni pešpolk št. 7. in 47.; vrh tega še vsi trije slovenski lovski bataljoni št. 7., 19. in 33. in nekaj dragoncev, ženistov, pijonirjev, prateţnih in sanitetnih vojakov in poljskih orožnikov. Nič manj kakor 9—10 tisoč mož iz slovenskih pokrajin se je udeležilo vojne v Bosni in Hercegovini!

A kakó so se bojevali!

V skalovitem in raztrganem kraškem svetu, ki tvori velik del Bosne, po divjih strminah, po skoro nedohodnih stezah prodirajoč — koliko so morali pretrpeti in kake železne narave so morali biti, da niso omagali tedaj, ko jih je, utrujene in izmučene od dolgega pota, zavratno napadla četa ljutih vstašev.

In v večjih bojih, kakor pri Maglaju, Žepčah, Sarajevu, Livnu, v nevarnih, odločilnih trenutkih, kakor pri Jajcu in Banjaluki, so se odlikovali s čudovito hladnokrvnostjo, vztrajnostjo in junaškoveselim preziranjem smrtne nevarnosti.

Kako prijetno in domače pa nas dirne, ko čitamo, da so slovenski fantje klicali besnega Turčina šaljivo na korajžo, kakor da bi bil ta boj za življenje in smrt le čisto navadna fantovska praska. „Le po njem“, ali „udri ga!“ se je čulo dostikrat v najljutejšem ruvanju, in ta klic, dobro znan izza mladeniških spopadov in tepežev, je postal tedaj v smrtonosnem boju našim fantom oživljajoče geslo, ki je vzbujalo v njihovih srcih spomin na daljno domovino in podvojilo vsakemu hrabrost in pogum.

Tako si lahko tolmačimo razmeroma visoke izgube, ki so jih imeli naši polki. Pešpolk št. 17. je imel na pr. 126 mož mrtvih in ranjenih; 22. pešpolk celó 378. Iz vseh slovenskih polkov in bataljonov je bilo mrtvih in ranjenih okoli 600 mož, ne vštevši onih, ki so oboleli vsled naporov, težav in nalezljivih boleznij ter pomrli v vojnih bolniščnicah.

Kot znamenito posebnost moram označiti občudovanja vredno vztrajnost in potrpežljivost naših ranjencev v bojni črti, ki se za prizadete jim rane še zmenili niso, ampak so dalje streljali in se dali obvezati še le po končanem boju. Zopet drugi so zapustili bojišče še le na opetovano opominjanje svojih poveljnikov, in tudi tedaj so, če so le mogli stati na nogah, stopili pred poveljnika, ga pozdravili in mu po predpisu naznanili odhod z bojišča. Po boju so pa radi in z veseljem pomagali pri dobrodelnih napravah, zgradbah itd. in si s tem zagotovili trajen in hvaležen spomin v tistih krajih Bosne in Hercegovine, kjer so bivali.

To pa, kar je bilo v tem zasedanju odločilnega pomena, je bila ona uprav slovenska žilavost in čilost duhá, ki si jo je ohranil slovenski vojak tudi v najhujših položajih.

V največji vročini je zmanjkalo včasi vode, ob najtežavnejših hojah po strmem gorovju in premočenih udrtih lazih ni bilo najti niti kosčka kruha ali sploh živeža — naši fantje niso obupali. Ulil se je dež kakor iz škafa, in vojaki so morali, trepetajoč od mraza, prenočiti na mokri, blatni zemlji ali pa ob ledeni burji celo noč prestati na straži — a dobra volja jih ni minila in vedno se je našel kak dovtipnež, ki je ob plapolajočem taborskem ognju bril svoje burke in tovarišem preganjal spanec in malosrčnost, ki se v takih slučajih kaj rada polasti človeka. Prirojena slovenska šaljivost je zmagala in izvabila tudi najneprijetnejši stvari nekaj veselega in tolažljivega.

In to, kar se pri drugih narodih slavi kot nekaj posebnega, to so izpolnjevali slovenski vojaki kot stvar, ki se sama ob sebi razumeva, kar sploh ne more biti drugače. Pregovor pravi sicer, da se krepost najlepše sama poplača, a slovenskim junakom ni izostalo zasluženo plačilo — priznanje najvišjega vojnega gospoda, presvetlega cesarja.

Slovenski polki, posebno 17. in 22., so bili odlikovani tako lepo, kakor malokateri.

Pešpolk št. 22. sam je dobil nič manj kakor 125 odlikovanj, ne vštevši posebne pohvale, in sicer: 3 rede železne krone 3. vrste, 19 vojaških zaslužnih križev, vseh 22 z vojno dekoracijo; 19 najvišjih priznanj, dva zlata križa s krono; 18 srebrnih svetinj za hrabrost prve in 64 za hrabrost druge vrste; 36 mož je bilo pohvaljenih.

Pešpolk št. 17. je prejel 110 odlikovanj, namreč 5 redov železne krone 3. vrste, 15 vojaških zaslužnih križev, vseh 20 z vojno dekoracijo; 17 najvišjih priznanj; dve zlati svetinji, pa 15 srebrnih za hrabrost prve in 53 za hrabrost druge vrste ter tri zlate križce, izmed teh eden s krono; 61 mož pa je bilo pohvaljenih.

Reservni pešpolk št. 47. si je priboril en Leopoldov red, en red železne krone 3. vrste, štiri vojaške zaslužne križe, vse z vojno dekoracijo; eno najvišje priznanje; 8 srebrnih svetinj za hrabrost prve in 29 za hrabrost druge vrste.

Reservni pešpolk št. 7. je dobil en Leopoldov red, en red železne krone 3. vrste, 9 vojaških zaslužnih križev, vse z vojno dekoracijo; tri najvišja priznanja; eno zlato in šest srebrnih svetinj za hrabrost prve in 26 za hrabrost druge vrste; 6 mož je bilo pohvaljenih.

Lovski bataljon št. 7. si je priboril en viteški križ Franc-Jožefovega reda, 7 vojaških zaslužnih križev z vojno dekoracijo, dve najvišji priznanji; 5 srebrnih svetinj za hrabrost prve in 10 za hrabrost druge vrste; 23 mož pa je bilo pohvaljenih.

Lovski bataljon št. 19. je prejel en red železne krone 3. vrste, dva vojaška zaslužna križa, vse tri z vojno dekoracijo; tri najvišja priznanja; eno srebrno svetinjo za hrabrost prve in šest za hrabrost druge vrste ter 21 najvišjih priznanj za moštvo.

Lovski bataljon št. 33. je dobil en red železne krone 3. vrste, dva vojaška zaslužna križa, vse tri z vojno dekoracijo; eno najvišje priznanje; eno zlato svetinjo, pa 3 srebrne za hrabrost prve in 5 za hrabrost druge vrste; 14 mož pa je bilo pohvaljenih.

Če pogledamo to bogato vrsto krasnih odlikovanj, se nam nehoté vsiljuje spomin na oni izrek v Šilerjevem „Valenštajnu“: „Le v bitvi možak je vreden še kaj, tu kaže junaštvo se pravo.“ Pa ne le v boju, ampak tudi pri kulturnem delu so slovenski fantje izborno izvrševali svojo nalogo; v posebno čast pa se jim mora šteti, da so bili napram premaganemu sovražniku prizanesljivi in prijazni; s to prijaznostjo in sorodno govorico so si hipoma pridobili zaupanje in naklonjenost slovanskega prebivalstva v zasedenih deželah. Slovenska beseda je bila torej tudi tukaj tista vez, ki je mnogo pripomogla vladi, da je pomirila v tako kratkem času razburjene duhove v Bosni in Hercegovini.

Dà, v teh izvenrednih razmerah, ki so zahtevale najhujše telesne in duševne napore, je pokazal rod slovenski opetovano, koliko zdrave, neizčrpne moči, koliko pristnega junaštva tiči v njem. In naj je tudi po številu majhen narodič, njega vrline, ki so skrite v njem, mu zagotavljajo trajen obstanek!

Četrt stoletja je minilo izza onih burnih, slave polnih dnij. Rod mine za rodom in kmalu ne bode nikogar več od onih, ki so se nekdaj bojevali v Bosni in Hercegovini. Zgodovina človeštva bo pač poročala o zasedbi teh dežel, o glavnih bojih, bitkah in kulturnem delovanju, a imena posameznih hrabrih junakov se bi našla le v zaprašenih vojnih arhivih. Da pa ne zatone v morju pozabnosti spomin na junaštvo slovenskih bojevnikov v Bosni in Hercegovini, kakor že tone misel na hrabre čine naših fantov izza laških bojišč, sem spisal to knjigo, a ne toliko v proslavo zasedbe same, kolikor v čast in slavo hrabrim žilavim slovenskim fantom. Spisoval sem jo z ono ljubeznijo do naših vrlih fantov, ki navdaja vsakega, ki je imel, kakor jaz, priliko, spoznavati izvenredne vrline slovenskih korenjakov v žalostnih in veselih trenutkih skupnega bojevanja.

Naj bi sijaj njih slavnih del, ki osvetljuje ves narod, tudi osvetljeval in prešinjal s ponosom še pozne rodove, naj bi spomin na junaštvo prednikov vzbujal isto junaštvo v srcih potomcev, da pohité, kadarkoli jih pokliče bojna tromba, veseli in čili v boj, proti vsakemu sovražniku zmagonosno braneč cesarja, narod in milo domovino — kot pravi slovenski junaki!

Vojska v Bosni.

(Narodna pesem.)

I.

Vsi cesarji in vsi kralji
So v Berlinu vkup se zbrali,
Sodbo ostro so držali
In takó-le so spoznali:
„Tur'k velika je nesnaga,
Mora se pomesti s praga;
Več ne sme kristjanov dreti,
Bosna se mu mora vzeti.
Naš prijatelj Avstrijan
Je za to dovolj močan;
On najlaže to stori,
Ker korajžne 'ma ljudi."
Ko se sodba ta prebere,
Cesar vojsko skupaj zbere
In potem Filipoviča
K sebi na svoj dom pokliče.
Cesar reče generalu:
„Ktere bomo v boj poslali,
Al' Madjare, ali Nemce,
Al' Hrvate, ali Pemce?"
Rekel je Filipovič:
„Naši fantje so vsi ptič';
Toda Kranjci so med vsemi
Najbolj čvrsti in iskreni;
Kamor ti se zapraše,
Vse pred sabo polomé.
S Turkom star račun imajo,
Naj ga letos poravnajo.
Če junake te dobim,
Turka nič se ne bojim."
Cesar vse mu potrdi,
Pismo pisati veli
V Trst, na kranjski Kunov roj,
Naj pripravi se na boj.
Kunovci so pismo brali,
So veselja zavriskali:
„Ha, poskušal boš, Turčin,
Kaj je kranjske zemlje sin.
Kvišku, fantje, mi smo mi,
Greje nas slovenska kri!
S Turkom star račun imamo,
Prav je, da ga poravnamo."

II.

Godba je lepo igrala,
Vojska se je v boj peljala;
Le v Ljubljani se še vstavi,
Da domači kraj pozdravi.
So Slovenke se jokale,
Ko so šopke povijale.
Mokro vsako je oko,
Ko jemale so slovo.
Priger pa na konj' sedi
In tako jim govori:
„Fantje, več se ne mudite,
V vrsto skupaj se vstopite!
Resen mora bit' vojak,
Ker vas čaka boj težak."
Fantje v vrsto so stopili,
Niso se nič več mudili:
„Z Bogom, ti domači kraj,
Prišli bomo še nazaj,
Če nas svinca in bodala
Mati božja bo var'vala."
Voz železni je zažvižgal;
Črez Posavje vlak hiti,
Zgine nam izpred očij
Doli na hrvatsko stran,
Kjer se zbira Tur'k močan.

III.

Kmalu v Zagreb so dospeli,
Kjer so jih lepo sprejeli;
Tam pozdravljajo Hrvate
Kakor svoje rodne brate.
Dosti vojske tam je zbrane
Od vseh krajev tja poslane;
So Madjari in Poljaki,
Nemci, Čehi in Slovaki;
So Tirolci, Bukovinci
In Hrvatje, Dalmatinci;
Pešci, lovci, topničarji,
So ulanci in huzarji;
Grdo Turek gledal bo,
Kadar ti ga zgrabijo.
Ko Filipovič ji migne,
Vojska vsa se kvišku dvigne;
Stopa proti turškem' Brodi
In Filipovič jo vodi.
Še le pri deroči Savi
Cela truma se ustavi.
Most črez Savo naredili
In na turško stran stopili.
Ceste tri so napeljane
V kraje Bosnije prostrane:
Prva se zavije v levo,
Druga kaže v Sarajevo,
Tretja pa na desno pelje,
V Banjaluko in Rogelje.
Vkup stopili generali
In so se posvetovali,
Kak' se naj Turčin prekane.
Brž Filipovič jo vgane:
Vojsko loči na tri dele,
Vsak'mu svoje dá povelje.
V levo stran do reke Drine
Je poslal madjarske sine.
V sredo je postavil Nemce

In pa štajerske Slovence,
In po cesti desne plati
Šli so Kranjci in Hrvati.
Tak' Turčina so prijeli,
Od vseh krajev ga zajeli.

IV.

V levo stran so šli Madjari,
Vodil jih je grof Sapari.
Malo sreče so imeli,
Vmikati so se začeli.
Štajerci so šli po sredi,
Zgrabi Tur'k jih grdogledi;
Dobro so se mu branili
In nazaj ga zapodili;
Niso mu počitka dali,
Do Sarajeva ga gnali.
Kranjci in za njim' Hrvati,
Krenejo po desni plati.
Ko so prišli do Rogelja,
Turek že na naše strelja.
Kape vidijo rudeče,
Polno jih po hribu teče;
Kakor toča so se vsule
Sem po naših turške krogle.
To junake kranjske zdraži,
Da postanejo vsi vražji,
Da se v Turke zakadé;
Kmalu v beg jih zapodé.
Turki niso se vstavljali,
Proti Jajcu so bežali.
Tak' je srečno bil končan
Prve bitke vroči dan.

V.

Ves srdit je turški paša.
Vojska slab' se mu obnaša.
Sem in tja po sobi hod'
In preklinja kranjski rod.
Po vsi Bosni bobnat' reče,
Turek na pomoč mu teče.
Moški vsak za puško zgrabi,
Kar je Turka, vse privabi,
Močno vojsko skupaj spravi,
V mesto Jajce jo postavi.
Tam za trdnim zidom čaka,
Kdaj da Kranjec prikoraka.
Ko so naši tja dospeli,
Nad Turčinom so strmeli.
Črez vse hribe in planjave
Turka je ko listja trave;
Naših fantov je le malo,
Pa srce jim ni upalo.
Bogu izročé si duše
In nabijejo si puše.
Ko se jutro zazori,
Vojska v vrsti že stoji.
Kranjce vprašajo Hrvati:
„Al' za vami hoč'mo stati,
Al' pa vi za nam' hoditi,
Nas pa v boj naprej spustiti?"
Kranjci so odgovorili:
„Mi smo vedno spred hodili,
Zdaj tud' hoč'mo prvi biti
In se s Turkom poskusiti.
Treba ni za nas se bati,
Turku hoč'mo pokazati.
To pa mislimo, da malo
Dela bo za vas ostalo." —
Glasno jim zapel je boben,
Kranjci šli so prvi v ogenj.
Turki streljat' so začeli;
Strašni topi so grmeli.
Krogle spred in zad padale,
Mim' ušes so jim brenčale.
Ene v zemljo se zarile.
Druge našim smrt nosile.
Kranjci se pa ne splašé,
Mirno v ognju tam stojé;
Turke s svincem trušaje,
Hudo kri jim pušajo;
Hruške mečejo jim suhe,
Turki padajo ko muhe,
Ker pretežke te jedi
Vsak želodec ne strpi.
Zdaj se Turki vkup zberó,
Strašno vpitje zaženó:
„Alah, Alah!" so zavpili,
V naše so se zakadili.
Naši noč'jo se vmaknit'
In začne se boj srdit.
Puška poka, boben poje,
Paša kolne Turke svoje.
Kranjci niso nič se bali,
Turke dobro so kresali.
Turkom že pogum upada,
Trese se jim dolga brada.
Še Hrvatje so prihruli
In na Turke so se vsuli,
Prišli Kranjcem na pomoč,
Boj je trajal pozno v noč.
Vrli Kranjci in Hrvatje,
Kakor pravi rodni bratje,
Turke so z močjo zgrabili
In nazaj jih zapodili.
Kakor snopje od rži,
Mrtvih Turkov tam leži.
Tur'k se branit več ne more,
Bežal je v visoke gore.
Turška moč je b'la zdrobljena,
Bosna pa za nas dobljena.
O veseli se, kristjan,
Záte to je srečen dan!
Hvala večnemu Bogu,
Ni več turškega strahú.

VI.

Bosna se je vsa podala,
Samo Livna je še stala;

Livna ima trden zid.
In za zidom Tur'k je skrit.
Turki so se v Livni zbrali,
Našim so se posmeh'vali:
„Če ste Bosno vso vkrotili,
Livne niste še dobili."
Ko Filipovič to čuje,
Sam pri sebi premišljuje:
„Livna ima trden zid,
Težko bo jo ukrotit'.
Druz'ga sveta zdaj ne vem,
Ko da Kranjce tja pošljem."
Kranjci v Travniku so bili,
V hribih Turke so lovili.
S pismom sel jih tam dobi,
Livno vzeti jim veli.
Priger skliče svoje gade,
K' jim srce nikol' ne vpade.
Urno so se skupaj zbrali
In pred Livno se podali;
Celo mesto obstopili
In nikogar ven pustili.
Tri so dneve, tri noči
Turka tam oblegali.
Postelj trda je zemljica,
Streha mokra je meglica.
Burja črez pečine brije,
Straža v plašče se zavije.
Noč in dan ognjene strele,
Iz topov so v mest' letele.
Bombe pokale, šrapneli,
Da so Turki obledeli;
Mesto se od bomb unelo,
Na vseh krajih je gorelo.
Turkom v mestu ni strpet',
Ven poskušajo prodret';
Se iz mesta ven spusté
In se v naše zapodé.
So na Kranjce naleteli,
Ti so jih tako sprejeli,
Da se brž obrnejo
In se v mesto vrnejo.
Paša kolne, jadikuje
In si črno brado ruje;
Livna se ne dá rešiti,
Našim mora jo pustiti.
Jezno migne Turkom z glavo,
Belo vzdignit' dá zastavo.
Turki so se priklonili
In orožje odložili.
Godba je lepo igrala,
Ko se Livna je podala.
Kunovci pa vsi veseli
V turško gnezdo so hiteli;
Turkom puške vse pobrali,
Vjete v Avstrijo poslali.
Slava Kunovcem doni,
Livna se jim pokori.
Vzeta Bosna je prostrana,
Vojska pa je dokončana.

VII.

Ko je cesar vse to zvedel,
Se je silno razveselil;
Hvalo Kunovcem poročil
In povedat jim naročil:
„Dokler Avstrija bo stala,
Hvalo bode vam dajala;
Bosno ste nam pridobili,
Tam kristjane ste rešili.
Pometena z naš'ga praga
Divjih Turkov je nesnaga.
Kunov polk pa slavnoznan
Bo pred vsemi odlik'van."

Slavnost ob petindvajsetletnici zasedenja Bosne in Hercegovine.

Leta 1903. je minilo 25 let, odkar se je bila zasedla Bosna in Hercegovina. Petindvajsetletnica te zasedbe se je slovesno obhajala na velikega šmarna dan 1903 v Ljubljani.

Slovenski bojevniki iz leta 1878., ki so prihajali od blizu in daleč, so se zbirali na vrtu gostilne pri „Novem svetu" na Marije Terezije cesti št. 14. ter so potem odkorakali v nunsko cerkev, kjer se je slavnost pričela s sveto mašo.

Cerkvene slavnosti se je udeležil tudi nadvojvoda Josip Ferdinand z vsemi tremi v Ljubljani bivajočimi generali, mnogimi aktivnimi in umirovljenimi častniki. Pred cerkvijo sta sprejela nadvojvodo člana slavnostnega odbora, gg. gimnazijski ravnatelj Andrej Senekovič in računski nadsvetnik Anton Svetek.

Sveto mašo je daroval po navdušenem cerkvenem govoru bivši vojaški kapelan in sedanji gimnazijski profesor g. dr. Ivan Svetina ob asistenciji gg. župnika Malenšeka in Henigmana; stregli pa so pri maši bivši bojevniki in sedanji poštni poduradniki, gospodje: Jakob Skala, Franče Štrukelj, Miha Palovec in Ivan Jenko. Imenovani trije duhovniki in župnik Zamida, ki je tudi prisostvoval tej slavnosti, so se udeležili l. 1878. zasedbe. Prav lepo je bilo videti pri slavnostnem obedu to četvorico duhovnikov s častnimi svetinjami na prsih.

Pogled po cerkvi je pričal, da so tu zbrani res sinovi našega naroda; pobožno so se zahvaljevali Bogu, ker jih je pred 25 leti obvaroval vsake nevarnosti in jih pripeljal zdrave domov; spominjali pa so se tudi onih tovarišev, katere krije že 25 let črna bosenska zemlja; pa kako bi obnašanje naših vrlih bojevnikov v cerkvi moglo biti tudi drugačno, ko je sam nadvojvoda med mašo klečal in s tem dajal lep vzgled drugim. Po slovesni zahvalnici so redovnice zapele cesarsko pesem.

Po sveti maši se je vršilo defiliranje sobojevnikov in veterancev pred nadvojvodo in njegovim vojaškim spremstvom. Na čelu te trume so korakali odlikovanci s srebrnimi svetinjami za hrabrost pod vodstvom gg. Goršeta in Rota, nato slavnostni odbor, v katerem so bili gg. Pogačnik, Ženko, Šeme, Korsika, Belič, Zorman, Kralič, Filipan, L. Blaznik, Baloh in Tramte, za tem 160 veterancev. Na prsih so imeli bojevniki pripete črnorumene trakove; pogled na njihove prsi je prepričal slehernega gledalca o njihovi hrabrosti; zakaj vsak je imel po dve in tudi več svetinj. Videti toliko zaslužnih mož korakati skupaj po štiri in štiri v eni vrsti, je bil res slovesen prizor, katerega je na tisoče ljudij gledalo. Vse je bilo soglasno v sodbi, da ni čuda, če je pred takó krepkimi postavami slovenskih fantov plaho bežal Turčin. Nad 500 okupacijskih bojevnikov je tako čilo in čvrsto stopalo, kakor pred 25 leti v Bosni in Hercegovini; nič se jim ni poznalo, da imajo že dva in pol križa več na hrbtu. Odlični gospod je korakal poleg preprostega možaka, vse pa je družila ponosna misel, da so storili za cesarja in domovino svojo dolžnost. —

Ob pol eni uri popoldne se je vršil na vrtu pri „Novem svetu“ slavnostni obed, katerega se je udeležilo 120 oseb, med temi deputacija 17. pešpolka, mnogo drugih vojaških in civilnih dostojanstvenikov in lepo številce duhovnikov, bivših sobojevnikov. Banketu je predsedoval bivši bojevnik in poročnik 47. pešpolka, gosp. gimnazijski ravnatelj Andrej Senekovič, ki je prvi govoril in v navdušenih besedah napil presvetlemu cesarju; tej napitnici je sledilo še mnogo drugih.

Ljudska slavnost z godbo in šaljivo loterijo, ki se je pričela popoldne ob 4. uri na vrtu pri „Novem svetu“, je bila nekaj velikanskega in dokaz naklonjenosti ljubljanskega prebivalstva do vrlih bojevnikov.

Počastil je zabavo tudi nadvojvoda Josip Ferdinand z mnogimi častniki in bil pri vstopu navdušeno sprejet.

Za nadvojvodo in njegovo spremstvo je bil pripravljen poseben paviljon ali šator, ovit z zelenjem, cvetlicami, cesarskimi in slovenskimi zastavami. Zvečer pa se je zažigal umetelni ogenj.

Zabava je bila neprisiljeno živahna; stari znanci so si odkrili srce, pravili so o dogodkih, katere so doživeli v bojih in v teku svo-

jega življenja tekom dolgih 25 let. Pozno so se ločili in odšli zopet na razne strani in po raznih potih življenja, nesoč s seboj prijetne spomine na dan, ko so se po 25 letih sešli še vedno živahni in navdušeni za dobro stvar, kakor v nekdanjih mladih dneh.

Dne 12. vinotoka 1903 se je v spomin proslave petindvajsetletnice zasedenja Bosne in Hercegovine vzidala v steno hiše, v kateri se je vršila slavnost, plošča iz črnega mramorja, fino izdelana, na kateri je z zlatimi črkami vdolbeno ime Njih c. in kr. Visokosti, nadvojvode Josipa Ferdinanda in drugih vojaških in civilnih dostojanstvenikov, kakor tudi imena članov slavnostnega odbora in ime darovalca te plošče, hišnega posestnika, občinskega svetovalca in bivšega predsednika slavnostnemu odboru, Antona Goršé-ta.

* * *

Marsikoga bo gotovo tudi zanimalo zvedeti po 25. letih usodo onih častnikov, častniških namestnikov in kadetov, ki so se udeležili v posameznih oddelkih 17. pešpolka bosenske zasedbe l. 1878. Zdi se mi torej umestno, da navedem na tem mestu njihova imena, sedanji značaj in bivališče.

Pri polkovnem štabu: Polkovnik M. Priger je umrl, kakor znano, na imendan presvetlega cesarja l. 1883. v Gradcu, njegov pribočnik in nadporočnik D. vitez Andrioli pa kot domobranski major v Jožefovem na Češkem l. 1898; nadporočnik in bivši provijantni častnik Andrej Hauptman biva kot umirovljen stotnik v Gradcu; poročnik in nekdanji pijonirski častnik Oton Šmid pa služi kot podpolkovnik pri 54. pešpolku v Olomucu; bivši polkovni zdravniki dr. Jos. Baner, dr. S. Mandić in dr. A. Vagner bivajo kot umirovljeni nadštabni zdravniki, in sicer prvi v Celovcu, drugi na Dunaju in tretji v Gradcu; izmed bivših nadzdravnikov v reservi deluje dr. F. Zupanc pri deželni vladi v Ljubljani kot vladni svetnik in deželni zdravstveni poročevalec, dr. R. Klemensievič kot profesor zdravilstva na graškem vseučilišču, dr. A. Hajnrih pa je praktični zdravnik; računski stotnik R. Bergkesel je umrl dne 10. vinotoka l. 1890. v Ljubljani.

Pri prvem bataljonskem štabu: Major K. vitez Kerček biva kot upokojen feldcajgmojster na Dunaju; njegov pribočnik in poročnik M. Prašnikar pa kot umirovljen podpolkovnik v Ljubljani.

Pri prvi stotniji: Stotnik Alb. Stromajer je umrl kot podpolkovnik 97. pešpolka v Pulju; nadporočnik, sedanji major I. Blabolil živi v pokoju v Gradcu, poročnik J. Modrijan pa kot umirovljen stotnik v Ljubljani; izmed poročnikov v reservi je Ivan Roseti de Skander namestniški svetnik v Pulju, Jos. Muha pa zasebni uradnik pri tvrdki bratov Vasilijevih v Trstu; častniški namestnik Jurij Lukačuk službuje kot komisar pri finančni straži v Tridentu.

Pri drugi stotniji: Stotnik F. Stojan je umrl po dovršeni izkušnji za štabnega častnika l. 1881.; nadporočnik Iv. Polajnar uživa kot polkovnik svoj pokoj v Beljaku na Koroškem; poročnik Jernej Andrejka služi kot ritmojster v cesarski gardi na Dunaju; nadporočnik v reservi H. Fabrioti je zasebni uradnik v Trstu; častniški namestnik F. Triler je umrl l. 1901. kot deželni uradnik v Ljubljani; kadet D. Cuderman pa je pokopan kot stotnik 97. pešpolka v Pulju.

Pri tretji stotniji: Stotnik A. Slivnik počiva kot podpolkovnik na mariborskem pokopališču; poročnik Otm. Sever biva kot upokojen nadporočnik v Kostanjevici na Dolenjskem; poročnik Jos. Černe je preminil v Jajcu vsled prizadete mu rane; poročnik v reservi baron Mak Nevin biva kot umirovljen vladni svetnik v Gmundenu na Gornjem Avstrijskem; častniški namestnik F. Drušković je sodnijski sluga v Idriji; kadet Ivan Fajdiga je umrl kot stotnik v Ljubljani.

Pri četrti stotniji: Stotnik Avg. Salomon in nadporočnik M. Lukanc bivata kot umirovljena polkovnika v Ljubljani; poročnik Lindor vitez Görz je po dovršeni vojni šoli kot stotnik utonil v Tridentu; nadporočnik v reservi A. Svetek je višji

računski svetnik v Ljubljani; častniški namestnik Ivan Brus je gospodarski oskrbnik na Ogrskem, kadet Janez Svetličič pa je umrl l. 1904. v Ljubljani kot železniški uradnik.

Pri drugem bataljonskem štabu: Major D. Gindl je umrl kot umirovljen podpolkovnik v Badenu pri Dunaju; njegov pribočnik in poročnik F. Smolnikar pa uživa svoj pokoj kot podpolkovnik v Ljubljani.

Pri peti stotniji: Stotnik Ant. Gati biva kot upokojen major na Dunaju; nadporočnik Julij Miler je umrl kot stotnik 97. pešpolka v Pulju; sedanji podpolkovnik in nekdanji poročnik H. Zebiš služi pri 43. pešpolku; poročnik v reservi F. Mušič pa kot stotnik pri 2. polku tirolskih deželnobranskih strelcev v Tridentu; častniški namestnik Avg. Glavacki je umrl kot železniški inženir, kadet E. Krištof pa kot stotnik v bolniščnici v Budimpešti.

Pri šesti stotniji: Stotnik H. Kopřiva je umrl l. 1878. v Gradcu vsled rane, zadobljene v boju pri Jajcu, stotnik M. pl. Vaterih pa je preminil v Kopru l. 1884.; poročnik Lud. Hipšič služi kot podpolkovnik pri 79. pešpolku, poročnik Usko Sartori pa kot poštni uradnik baje v Gorici; poročnik v reservi Mir. Polej je umrl kot rudarski svetnik v Dolnji Tuzli l. 1898.; častniški namestnik Miha Bižal je poštar v Starem trgu, kadet L. Hiršal pa major pri 14. pešpolku.

Pri sedmi stotniji: Stotnik T. Semliner biva kot umirovljen podpolkovnik v Celju; poročnik Jos. Milavc je podpolkovnik pri 89. pešpolku; poročnik v reservi F. Noë je gimnazijski profesor na Dunaju; častniški namestnik Jos. Šmuc pa opravlja posel kantinerja v šentpetrski vojašnici v Ljubljani.

Pri osmi stotniji: Nadporočnik Iv. Delič je umrl kot umirovljen major v Zagrebu l. 1902.; poročnik E. Matanovič je polkovnik in poveljnik 58. pešpolku v Premislu; poročnik v reservi Lud. marki Gozani posluje kot vladni svetnik v Ljubljani; častniški namestnik Ferd. Janežič je umrl dne 24. sušca l. 1887.

Pri tretjem bataljonskem štabu: Podpolkovnik Iv. Braun je preminil na Dunaju kot umirovljen polkovnik, njegov pribočnik in poročnik L. Ambrožič biva kot umirovljen major v Ljubljani.

Pri deveti stotniji: Stotnik Jakob Kaučig biva kot upokojen podpolkovnik v Trstu; nadporočnik R. Romberg je pokopan kot major v Benešovu na Češkem; izmed poročnikov v reservi je F. Rabl odvetnik v Trstu, Ivan Toriser trgovec v Celovcu, častniški namestnik M. Mulej pa je umrl kot profesor v Uralskem v Aziji.

Pri deseti stotniji: Stotnik B. Drenik živi kot umirovljen podpolkovnik v Dubrovniku; nadporočnik D. Barbo služi kot stotnik pri mestnem poveljništvu, poročnik Evg. Krusič pa kot uradnik pri carinskem uradu v Trstu; častniški namestnik Iv. Keber je umrl kot domobranski okrajni narednik v Kamniku, kadet Sesel pa za legarjem v Livnu.

Pri ednajsti stotniji: Stotnik Alb. Berg je preminil kot podpolkovnik 83. pešpolka; nadporočnik Aleks. Skrem biva kot umirovljen gardni major na Dunaju, nadporočnik Handšu kot upokojen polkovnik v Gradcu, poročnik Al. Kaligar kot umirovljen stotnik v Novem mestu, častniški namestnik F. Švajger pa kot uradnik v Ameriki.

Pri dvanajsti stotniji: Stotnik Drag. Pot je umrl v Ljubljani l. 1890.; nadporočnik H. Doksat pa je bil ubit v boju pri Rogelju; poročnik Jos. Arkar je izstopil in pozneje služboval pri železnici; častniški namestnik Iv. Kastelic služi kot carinski uradnik v Istri, kadet Feliks Andrian pa je major 9. pešpolka in poveljnik kadetne šole v Königsfeldu pri Brnu.

Slavnost petindvajsetletnice zasedenja Bosne in Hercegovine je minila, tridesetletnica pa je še pred nami. Dal Bog, da bi zgoraj označeni in vsi drugi še živi naši korenjaški bojevniki, kojih imena zaradi pomanjkanja prostora tukaj ne morem navesti, ostali zdravi in čili, da bodo mogli obhajati tudi ta praznik z istim navdušenjem, kakor so slavili petindvajsetletnico zasedenja Bosne in Hercegovine!

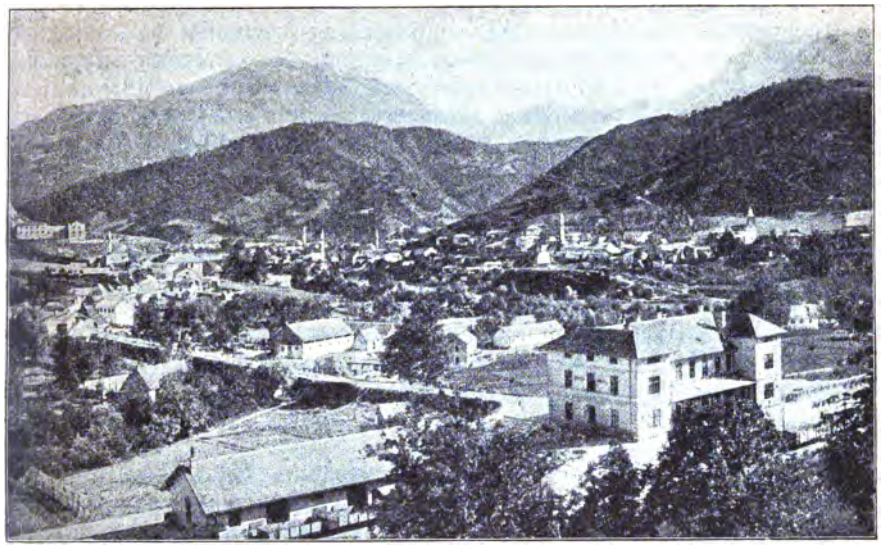

Konjica.

Dodatek.

Turški običaji.

Turški harem.

Žene mohamedanske vere živé v Bosni in Hercegovini povsem tako, kakor sploh vse mohamedanke na Turškem, verske običaje pa izpolnjujejo še strože kakor prave Turkinje.

Bosenske mohamedanke so zeló pobožne in z malim zadovoljne; one se ne izprehajajo po ulicah, ne zahtevajo nobenih posebnostij ter prenašajo s čudovito vdanostjo vse neprilike svojega življenja, ki jim nudi le malo veselja in užitka. Vedno sedé domá, in sicer v odkazani jim sobi, ki je dostikrat samo štiri korake dolga in ravno toliko široka. Ta izba se imenuje „harem“ (soba za ženske).

O haremu imamo čudne pojme. Zdi se nam, da mora to biti soba, polna lepih mehkih klopij ali „zof“, krasnih zrcal, ki se v njih leskeče tisoč in tisoč lučic, kamor vodijo skrivna vrata, skoz katera prihajajo in odhajajo najlepša ženska bitja tega sveta i. t. d. Tak harem se morda nahaja na dvoru turškega cesarja ali sultana v Carigradu, ali v Bosni temu ni tako.

V bosenskem haremu ne vidiš nobenega hišnega orodja; po tleh je razprostrta plahta, črez njo so pogrnjene večinoma že raztrgane preproge. Ob stenah stojijo nizke in precej široke lesene klopi, na katerih se sedi, pa tudi lahko spi. Sredi stropa visi svetilnica, ki se zvečer prižge le za malo časa. Okna so zadelana z lesenim omrežjem, vrh tega pa še zagrnjena z zavesami, ki so z belimi ali pisanimi cvetlicami okrašene. Zaradi teh ovir je po dnevi v haremu tak mrak, da more v njem delati le tisti, ki je vajen temine.

Obraza turške ženske ne obseva nikdar zlato solnce; domá ga ne pusti v sobo, zunaj pa se zakriva pred njim; zato so mohamedanke brez izjeme jako blede.

Turkinja stopi v deviški mladosti v harem; tu preživi vse svoje žive dni kot ujetnica in ga zapusti še le, ko jo nesejo k pogrebu.

Harem smatra Turčin za sveti kraj, tujcem je vstop strogo prepovedan; še celó soprog ne sme vstopiti, kadar ima soproga ženski poset ali obisk. Da so gostje pri soprogi, spozna mož po opankah, ki jih pusté prijateljice zunaj harema.

Če mohamedanska hiša nima več prostora kakor 10 štirijaških metrov, se odmeri pet metrov za harem, drugih pet pa za „selamlik“ (soba za moške). V selamliku prebiva gospodar s sinovi, v haremu gospodinja s hčerami. Harem je dostikrat tako razdejan in vetrovit, da bi naše ženske v njem po zimi gotovo trepetale od mraza, a bosenske Turkinje, ki so tega vajene, prenašajo z veliko potrpežljivostjo vse pomanjkanje, telesne muke in revščino. Ta velikanska vdanost izvira iz slepega zaupanja v turško vero.

Bogati turški begi zidajo za svoje ženske posebne dvorce, včasi pa zgradi tudi več bratov skupaj za svoje žene in odrastle hčerke lastne hiše.

Možitev in ženitev.

Ko je mohamedansko dekle izpolnilo 12. leto, začnejo stariši že misliti na možitev, in sicer zato, da se čim prej mogoče iznebijo bremena v haremu in pa skrbi, ki jim jo dela nadzorovanje hčerke. Turki mnogo držé na neomadeževano dekliško ime.

Ker se tudi turško dekle, kakor omožena turška ženska, moškim ne sme kazati, pride redkokrat po njo mladenič sam iz lastnega nagiba. Pri možitvi posreduje navadno dekletova sorodnica. Turško dekle ni izbirčno, pa saj tudi ne more biti, ker nima lastne volje.

Zakon se smatra pri Turkih za verski čin. Le sem in tja se zaročita ljubljenca na ta način, da ženin odpelje ali ugrabi nevesto.

Bosenski mohamedanci se zaročajo na tri načine.

Prvi način, ki je pri revnejšem ljudstvu v navadi, je zaroka s strelom. Ta obstoji v tem, da dekle in fant, ki se že prej poznata, skleneta, da jo snubač ugrabi in odpelje na svoj dom.

Fant, ki to namerava, pové svoj namen prijateljem in se potem napoti k hodži (turškemu duhovniku) in mu naznani, da bo ta in ta dan ob 10. dopoldne ugrabil dekle in ustrelil s samokresom. Hodža si naznanilo zapomni in ne pové o tem nikomur nič.

Določenega dne si mladenič potisne nabiti samokres za pas, zasede konja in jaha pred hišo svojega dekleta, ki ga zakritega obraza pričakuje. Snubač (ropar) posadi izvoljenko na konjiča in oddirja.

Kakih 600 korakov od hiše dekletovih roditeljev potegne mladenič samokres izza pasa in ustreli v zrak; nato ustrelé tudi ugrabeževi prijatelji, ki so se postavili med tem na mnogih krajih mesta ali vasi.

Ti streli naznanijo celemu kraju, da je bilo neko dekle uropano.

Dolžnost hodže pa je zdaj, da o tem ropu ali unosu obvesti po slugi dekletove stariše.

Mladenič pelje svojo izvoljenko v harem, jo pusti tam samo in gre v izbo, kjer se že zbirajo njegovi prijatelji.

Kakor hitro zvedó dekletovi stariši to novico, hité vse ženske sorodnice k njim. Če tudi bi jim ta možitev ne bila po godu, se morajo zdaj vdati; zakaj za deklico bi bila velika sramota, ako bi se morala povrniti k roditeljem, mladeniču bi pa pristojala tudi pravica, zabraniti vrnitev.

Ker bi se za dekle pozneje težko dobil drugi ženin, se stariši pri takih okolnostih skoro vedno vdajo.

Harem, kjer zdaj biva ugrabljenka, je kmalu poln turških radovednih žen. Prvo delo teh je, da dobro skopljejo dekle in oblečejo, oziroma ji velijo, da obleče bele hlače (salvar), bele nogavice (čorab) in bel oprsnik (ičerma). Potem jo peljejo v kot sobe in tam dekle dolgo moli zahvalno molitvico. Vse prisotne ženske pa si umijejo noge, se poslové od deklice, ki tiho sedi na preprogi, ji polagajo svojo desnico na glavo ter mrmrajo kratko molitvico.

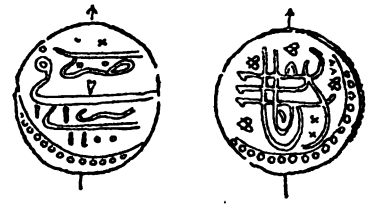

Turški denar.

Dve ženski ostaneta dva dni pri deklici. Med tem ženin ne sme obiskati svoje prihodnje žene, ampak se zabava s svojimi prijatelji v sosednji sobi, je vedno praznično oblečen in veli dati vsakemu, ki vstopi, čašo sladkorjeve kave.

Ugrabljeno dekle mora prenašati celih sedem dnij precejšnje muke; jesti sme le enkrat na dan, in sicer zvečer, a piti ne dobi ves dan nič. Petkrat na dan se skoplje in ravno tolikokrat opravi svojo pobožno molitev.

Sedmi dan se zopet zberó žene; pri vstopu ji namigujejo s poljubom, jo zopet skopljejo, zraven molijo in pojó. Nató jo oblečejo v praznično obleko, in sicer ji dadó namesto salvarja dimije (mahadralaste hlače), vrh tega bogato pretkano srajco, ji pristrižejo lase spredaj in vzadi ter položé na glavo z zlatom obrobljeno čepico (fes) in ruto, obšito s cekini (dukati).

Dekle se vrže potem na obraz, ostane več ur v tej legi in opravlja svojo molitev. Med molitvijo zapusté turške ženice neopaženo harem. Še le zdaj vstopi ženin, vzdigne in objame svojo izvoljenko. Taka poroka je precej romantična, in škoda, da je dandanes le malo še v navadi.

Drugi način zaroke je mnogo lažji. Sorodnica turške deklice si poišče vrlega fanta, ali pa mladeničeva sorodnica lepega dekleta.

Ta posredovalnica pokliče mladeniča k sebi ter mu zakritega obraza razloži svoj namen, mu pripoveduje, čigavo hčer mu hoče nakloniti za ženo, mu večkrat prešteje na vseh desetih prstih vse dobre in lepe lastnosti, naglaša dvajsetkrat sramežljivost in krotkost ter omeni marsikaj o doti, rodbini dekletovi in o veselju zakonskega življenja; če pa vse to nič ne pomaga, ga še opominja na turško vero, ki ukazuje zgodnje zakone. Turkinja obdeluje in prigovarja tako dolgo, da se mladeniču slednjič vendar le omehčajo srce in možgani in ga pridobi za svoj namen.

Kakor hitro se je prepričala, da ima mladenič resne namene, pove to dekletovim starišem. Potem se določi dan, kdaj more mladenič videti deklico in jo občudovati, ne da bi imela obličje zakrito. Kdor je imel priliko videti, kako se turške žene ali deklice na ulicah vedejo napram tujcem, kako ves život kakor v kako vrečo zavijajo, da še celó sin ne spozna matere; kdor je izkusil, kako spoštujejo turški možje to navado, ta še le razume, kaj se pravi videti odkriti obraz turškega dekleta. Ker pa ta ogled že skoro pomeni zaroko, se turški mladenič odloči zanj le tedaj, kadar mu je nevesto priporočila taka žena, na katero se more popolnoma zanesti.

Tak ogled se vrši tako, da pride mladenič v selamlik starišev. Po kratkem pogovoru z očetom, vstopi deklica odkritega obraza, okičena z ovratnikom, na katerem visé cekini, ter ponudi mladeniču čašo kave, ki jo je sama skuhala. Mladenič ji vzame sam čašo iz rok; kolikor bolj mu dekle dopade, toliko bolj počasi srka kavo, med tem pa stoji turško dekle nepremično pred njim in čaka na prazno čašo. Ko ji mladeníč slednjič to vrne, pristavi: „Bog plačaj, zala deklica!“ Nato dekle odide ravno tako tiho in pohlevno, kakor je prišlo. To je torej turški ogled pred ženitvijo.

Če je mladeniču devojka dopadla, izroči drugi dan dekletovemu očetu prstan, na čigar notranji strani je vdolbeno njegovo ime, in od tega dne naprej se smatra mladenič za ženina (giveja), ženitovanje (dijin) pa se vrši navadno 8 ali 10 dnij potem.

Ženitovanje se obhaja tako, da se zberó možje v pritličnih sobah, ženske pa v prvem nadstropju in tako dolgo jedó in pijejo, dokler je kaj živil v hiši. Potem pusté ženina in nevesto, ki se od onega dne nista več videla, sama.

Za gospodinjstvo prispevajo v takih slučajih, kakor pri nas, vsi sorodniki in prijatelji, zlasti pa preskrbijo svatje navadno vse kuhinjsko orodje in opravo.

Včasi traja tako ženitovanje ves teden. Pri takih prilikah najme ženin vojaško godbo, ki gode od jutra do večera novoporočencema in svatom v razveseljevanje.

Tretji način zaroke pa se izvršuje kakor pri veliki gospodi sploh. To je takozvana poroka iz dobičkarije in je v navadi med visokimi uradniki in prav bogatimi begi. Tukaj sklenejo stariši zaroko, ne da bi se ozirali na voljo svojih otrok. Sin pošlje na očetovo povelje deklici, ki naj postane njegova žena, zaročni prstan. Ženitovanje se

obhaja, ne da bi se ženin in nevesta prej videla, poznala in slišala kaj drug o drugem. Še le ko se po ženitovanju vse oddali, se peljeta ženin in nevesta vsak na svojem vozu v odločeno jima palačo.

Plešoč ciganski turški fant.

Tako ženitovanje se dostikrat prav žalostno konča, zakaj mladenič prepozno opazi, da je njegova žena slepa, gluha, ali ima pa še druge telesne hibe, s katerimi se ne more nikakor sprijazniti.

V takih slučajih vrne prevarjeni soprog drugi dan svojo drago zakonsko polovico starišem, ali jo pa na pritisk svojega očeta pridrži. V tem slučaju si pa prizadeva prav pošteno, da ji prikrajša življenje in jo prej ko mogoče odstrani, v čemer so mohamedanci pravi mojstri.

Za vse to se stariši poročencev prav nič ne zmenijo; svaščina (sorodstvo) se je posrečila. To je glavna stvar, vse drugo jih zdaj nič več ne briga. Samo ob sebi je umevno, da sodelujeta pri teh zakonih tudi cerkvena in posvetna oblast.

Turška noša. Noša bosenskih kristjank.

Noša bosenske žene je pisana in se v teku stoletij kar nič ni izpremenila. Bosenske Turkinje se oblačijo zeló kričeče, in sicer zato, da bi s tem pokazale svoje blagostanje in dopadale svojim soprogom.

Kakor pri nas, imajo tudi mohamedanke dvojno obleko: delavniško in praznično. Po kroju sta obe enaki. Kadar napravi mož svoji ženi novo praznično obleko, ne gleda na ceno. Dostikrat ga stane taka obleka več, kakor je vredna cela hiša; a nič ne dé, zakaj taka oprava traja celo življenje in po smrti žene jo nosi še hčerka 15 do 20 let. Vsa ta obleka je s težkim zlatom obšita, posebno mnogo zlata in srebra pa visi na „peškiru“ ali ruti in na svilnatem oprsniku ali „ičermi“.

Ob delavnikih nosi bogatejša Turkinja v haremu mahadralasto krilo iz pisanega blaga (basma), ki jo „salvar“ imenujejo, srajco s širokimi rokavi (košuljo), po istem kroju, kakor je srajca za moške, samo da je nekoliko daljša, na glavi „fes“ ali čepico, okoli katere se zavija bogato vezena ruta. Na nogah nosijo mohamedanke kratke nogavice in opanke.

Kadar se turško dekle omoži, ji ostrižejo lase. Ona dekleta, ki se ne morejo ponašati z dolgimi lasmi, se potem vedno strižejo, nosijo kratke lase, kakor moški pri nas, in si zavezujejo črez „fes“ belo rutico, ki pokriva spredaj čelo, vzadi pa vrat. Če pa je imela žena kot deklica dolge lase, in če je še malo gizdava, tedaj si pristriže pač spredaj lase, ker vera tako zahteva, a vzadi si jih pusti rasti ter si jih vpleta v lepo kito. V tem slučaju si ne zavezuje glave z ruto.

Deklice nosijo z zlatom vezeno čepico iz rdečega, višnjevega ali črnega baržuna (žameta). Tak „fes“ ima namesto čopa zlat gumb.

Kadar gre mohamedanka iz doma, obleče mahadralasto krilo (dimije), obuje vrh opank škornje iz rumenega usnja (jemenije), ki so tako narejeni, da spakedrajo ali ogrdijo nogo. Odrastla dekleta nosijo okoli vrata rdeče bisere na vrvico nabrane, žene pa na trak našite cekine. Tak s cekini obšit ovratnik ima večkrat posebno zanimivo zgodovino. Kakor hitro pride deklica na svet, se edini cekin, ki ga premore hiša, odloči za njo, in potem se pri vsakem veselem dogodku shranjujejo nadaljnji cekini za to novorojeno deklico. Kolikor več ima cekinov na ovratnici našitih, toliko veselejša so bila mladostna dekliška leta. Ta vratna vrvica s cekini predstavlja torej rodbinsko zgodovino.

Most črez reko Žepo.

Ves život zavije Turkinja potem v zelen ali rdeč plašč (feredže), glavo in obraz pa si zakrije s snežno belim neprozornim pajčolanom (peškir.)

Razen tega plašča imajo mohamedanke še praznične plašče, ki jih oblačijo samo ob petkih in drugih praznikih.

Kroj teh plaščev je isti, kakor pri navadnih, a obšitki so lepši in bogatejši.

Predno Turkinje ob petkih oblečejo to opravo, se prej skopljejo. Kopališče ima vsaka turška hiša; revnejše rodbine imajo za kopanje široke kotliče z nizkim robom. V to posodo stopi Turkinja, si ulije nekoliko vode na glavo in se opere. Opomniti pa je, da se umiva od zgoraj navzdol; umazana voda pa odteka skoz luknjo v hišni steni na ulico. Te umazane vode se dotakniti, je velik greh, in če se je je kdo vendarle dotaknil, se mora vnovič skopati.

Revnejše bosenske Turkinje niso v svoji noši nič kaj lično opravljene; od nog do glave so zavite kakor v vreči, obraz jim je tako zavit, kakor bi bile slepe. Deklice in mlajše ženske strastno ljubijo cvetlice, zlati denar in srebrne niti. V več krajih se nahajajo Turkinje, ki imajo mnogo zmisla za slikarsko lepoto. Dekleta tega stanú pokrivajo glavo navadno s čepico (fes), s srebrom vezeno, na kateri visijo srebrni čopki. Zlati denar ali steklene bisere vpletajo v lase ali pa jih nosijo okoli vratú. Na čelu si lase kratko strižejo ali pa jih spletajo v kratke kite. Glavna obleka jim je dolga srajca, ki je na prsih preklana in sega od vrata do gležnjev ter je navadno na ramenih in rokavih bogato vezena. Take srajce mohamedanke navadno same tkó. Spredaj in vzadi imajo predpasnik, okoli života pa

pas, a malokdaj oprsnik, ki bi bil spredaj izrezan. Na nogah nosijo kakor moški pisane nogavice in opanke.

* * *

Po letu nosijo Bosnjaki na kmetih brez razločka bela platnena oblačila, se prepasujejo s pisanimi, večinoma usnjatimi pasi, površna obleka pa je iz rjavega sukna. Kmet navadno pokriva glavo z velikanskim turbanom (dolgo ruto, ki jo ovije okoli glave), vrh glave pokriva „fes“ ali čepica, ki zavaruje obrito glavo proti slabemu vremenu.

Neverjetno strogo se držé Bosnjaki verskih zapovedij ter si brijejo lase na glavi. Mahadralaste hlače so zeló široke in gubaste ter segajo do gležnjev, gube pa le do kolen, od kolen do gležnjev pa se tesno prilegajo mečam. Za obuvalo imajo opanke ali škornje iz safijanovega usnja. Platnena srajca (košulja), ki je na prsih preklana, se nosi površno in se sredi života prepasuje s suknenim pasom. Črez ta sukneni pas se zapenja še usnjati „pojaš“, v katerega se vtikata navadno še dva samokresa, neizogibno potrebni handžar in robec, na zadnji strani pa se obeša usnjata torbica ali pa medena (mesingasta) škatlica za strelivo; na desni strani visi v pisani nožnici nož, zraven kresilo in majhen vrček za olje.

Bosenski kmet.

Tako je bil oborožen bosenski turški kmet, kadar je stopal po ulici domače vasi. Ako je pa šel na potovanje, je vzel s seboj še rjav ali svetlovišnjev plašč, veliko torbico in puško. Turški kmet v tej junaški noši je napravljal res slikovit prizor.

Premožni mohamedanci se nosijo bogatejše. Široke gubaste hlače so večinoma iz višnjevega sukna ter obšite s črnimi vrvicami; črez srajco nosijo pisane oprsnike (jelek) in črez te kratek, pa bogato ožnoran jopič (gunjač), ki je po zimi obrobljen.

Pol metra široki, 6—10 metrov dolgi pas je iz platna, v katero so vpletene pisane cvetlice; večkrat je pa tudi izdelan iz kašmira ali fine svile. Oprsniki ali prsni del srajce so obšiti z zlatimi vrvicami, ali pa so vezeni z zlatom. Orožje je bogato okovano s srebrom, handžarov ročaj je okrašen s srebrnimi ploščicami in žlahtnimi kameni; v ostrino (klinjo) pa so vjedene vrstice iz korana, ali pa družinski pregovori.

Pravi biseri so dostikrat tudi medene ali bronaste torbice za strelivo na zadnji strani pasa, ki so večkrat kovane iz čistega srebra. Bogatejši mohamedanci nosijo na nogah pisane nogavice (čarape), mesto opank pa fine škornje iz safijanovega usnja in črez te velike kaloše ali copate. Po zimi nosijo velik, gorak plašč (kaftan), ki je obrobljen z volčjo kožo. Ta noša ni povsod enaka, ampak se v nekaterih krajih malo izpreminja. Včasi se pa boljši Turki oblačijo tudi po naši šegi,

posebno kadar potujejo v naše kraje; pri tej noši pa se nikdar ne poslužujejo turbana, ampak pokrivajo glavo vedno s fesom ali rdečo čepico.

* * *

Znano je, da v Bosni prebivajo poleg mohamedancev tudi kristjani rimsko-katoliške in pravoslavne grške vere. Moška noša teh se le malo razlikuje od turške, a ženska noša kristjank je občudovanja vredne, slikovite lepote, o kateri se pa vendar ne more trditi, da bi bila čisto narodna, ampak je mešana s srbsko, bolgarsko, slavonsko in laško nošo. V malih revnih vaseh nosijo kristjanke belo srajco, s pisanimi vezeninami bogato okrašeno, pas in predpasnik, ki je s „franžami“ lepo obrobljen; glavo si lepotičijo s cvetlicami, školjkami in biseri. V lase (večinoma rumenkaste), ki so spleteni v dolge kite, vpletajo pisane trakove; po letu hodijo bose, po zimi nosijo volnate nogavice, škornje ali pa opanke in vrh te obleke kožuh. Imovitejše kristjanke in Grkinje nosijo obleko po istem kroju, a iz finejšega blaga; tudi je ovratni okras na glavi bogatejši. Starejše ženske nosijo črez mahadralaste hlače, kadar se prikažejo na ulicah, tudi dolgo pisano krilo.

Družabne in verske razmere.

Mohamedanke so jako pobožne in krepostne, pa saj so tudi lahko, ker nimajo priložnosti grešiti, in ko bi bile možu nezveste, bi jih ta za vselej zapodil in stariši bi jih ne sprejeli več k sebi. Znano jim je tudi, da bi brat tako spozabljeno sestro ustrelil na mestu.

Bosenski pregovor pravi sicer, da je lažje čuvati vrečo bolh, kakor pa eno samo žensko, vendar se med Turkinjami nahaja malo lahkomiselnih žen; zakaj mohamedanko čuje in varuje pred zmotami njena vera. Turška soproga duševno ni tako tesno zvezana s svojim soprogom kakor pri nas; ona živi brez skrbi, ne pomaga možu pri delu, ga ne tolaži v žalosti, ga ne navdušuje, kadar ga navdajajo obupne misli; njo veže na moža le koran, ki ji nalaga težke dolžnosti in ji ne priznava nobenih pravic.

Deklica iz Prozora.

Da si uravna življenje kolikor mogoče prijetno, si prizadeva pridobiti ljubezen svojega moža v polni meri, posebno pa skrbi, da ji ostanejo obraz in roke sveže in fine. Nikdar se ne zadovolji s tem, kar ji je podelila narava, ampak porablja v to svrho vsakoršne pripomočke. Svoje obrvi, ustnice in nohte kaj skrbno lepotiči.

Turkinje ne hodijo delat na polje, temveč opravljajo samo domača dela; kuhajo, šivajo, peró itd. Pri revnih Turkih se kuha enkrat na teden. Hišna gospodinja razdeli potem jedila v sedem delov in spravi vsak del v posebno posodo. Vsak dan se jedila, ki so shranjena v

taki posodi za dotični dan, pogrejejo in zaužijejo. Pri bogatih Turkih se kuha vsak dan, a v teh hišah gospodinja nikdar ne stopi v kuhinjo, temveč kuhinjska dela oskrbujejo posli.

Dokler je mohamedansko dekle še mlado, oskrbuje tudi zunanja dela; ko pa stopi v 12. leto, pride v harem in odslej naprej se mora strogo ravnati po istih pravilih, kakor omožene mohamedanke; zakaj deklica lepega lica, neomadeževanega obnašanja je ponos cele rodbine tudi pri Turkih. Mohamedanske žene najraje kuhajo kavo, vezejo prte ali brisalke, ki jih rabijo soprogi pri umivanju, predno gredó v „džamijo“ molit, ter izdelujejo cigarete záse in za soproge.

Mohamedanec obeduje navadno v haremu skupno s svojo rodbino, le kadar ima goste, jih sprejme v selamliku in tu z njimi obeduje. Ženske se nikdar obeda ne udeležé, kadar so tujci povabljeni.

Sredi sobe stoji stolec; nánj se postavi velik podstavek ali „tasa“, ki jo Turčin „tepšijo“ imenuje in ki je iz lesa ali pa iz brona ter okičena z mnogovrstnimi rezbami. V hišah bogatejših mohamedancev je ta „tepšija“ iz zlata ali srebra in ima velikansko vrednost.

Sluge donašajo jedila v velikih skledah ter jih polagajo na „tepšijo“. Vsi udeleženci obeda sedejo nato okoli stolca na tla. Vsak gost dobi svojo žlico, s katero zajema iz sklede, kakor pri nas po kmetih, najprvo čorbo ali juho, ki ima barvo in okus mleka. Za juho se prinese drobno sekljano ovčje meso, potem močnata jed (pipta) ter riž ali pilaf, ki ne sme manjkati pri nobenem obedu; za tem pride sladko mleko, lešniki, orehi in med. Turčin gleda posebno na to, da so pri vsakem obedu zastopane sladkarije, ki jih imajo mohamedanci zeló radi. Opresni, samo nekoliko centimetrov visoki kruh (pogača) se ne reže, ampak lomi z roko. Sadjevec in voda sta vedno pripravljena; ako ju kdo poželi, mu urno z njima postrežejo v krasnih vrčkih.

Pri bogatih mohamedancih se vmešava v močnate jedi rožna voda, olje in med. Med jedjo se ne govori, obed se vrši nekako slovesno, resno in častitljivo.

Sluge vestno opravljajo svojo dolžnost, gostje pa se vedejo jako tiho, zakaj razen lesene žlice nimajo drugega jedilnega orodja. Noža ali vilic pri turškem obedu ne vidiš.

Po končanem obedu se odstranijo sklede, „tepšija“ in stolec. Sluga prinese veliko medeno ali kositrno skledo in vrč vode, da se vsak umije. Nekateri si ne umijejo samo rok in ust, ampak tudi oči, nos in potem se obrišejo ob brisalko, katero so jim položili sluge na kolena pred obedom.

Po umivanju zasedejo gostje in domačini nizke klopi ob stenah; na mesto, za blazino vzvišeno, ki jo Turčini „mindar“ imenujejo, pa sede hišni gospodar. Sluge donašajo črno kavo, čibuke ali pipe za one, ki hočejo kaditi, in karte za igralce. Še le zdaj se govor oživi in traja do konca.

Po obedu Turek najraje mirno počiva (opravlja svoj „kef“ ali sijesto) domá, ali pa gre ven v naravo, sede v senco košatega drevesa, tam kadi par ur svoj čibuk in oblačke pred seboj pihajoč, opazuje lepoto in krasoto narave.

Tako se Turčin najraje kratkočasi.

* * *

Bosnjakinje, bôdo že mohamedanke ali pa kristjanke, niso znale za časa, ko so prišli Avstrijci v deželo, niti brati, niti pisati, in ako so slišale, da po drugih krajih tudi ženske znajo pisati pisma, se jim je to zdelo neverjetno. Danes je v Bosni tudi v tej zadevi drugače, zakaj po mestih in večjih vaseh se nahajajo šole, kakor pri nas.

Značilno je, da mohamedanec, akoravno zna pisati, ne piše rad, ampak si najme hodžo (turškega duhovnika) ali kakšnega drugega pisarja, ki ima lepo pisavo. Ker Turčin nima mize, piše vse na dlani svoje roke.

Bosenski mohamedanci govoré večinoma srbo-hrvaščino, le malo jih je, ki lomijo turški. Tisti, ki nosijo priimek „hafiza“ ali „h a d ž i j a“, znajo samo toliko, da se morejo s pravim Turkom le za silo pogovoriti, a v njih turški jezik je vmešanih mnogo hrvatskih besed.

Hafiz se imenuje oni Turek, ki je veliki množici ljudij vsaj enkrat ves koran (turško sv. pismo) razložil na pamet in more to dokazati po izpričevalu; priimek hadžija si pa pridobijo tisti, ki romajo k svetemu grobu proroka Mohameda v Meko, ali pa kam daleč drugam. Hadži nosi beli turban in po tem znamenju ga vsak spozna in vé, da je bil v Meki. Oba priimka nosijo Bosnjaki s ponosom do konca svojega življenja.

Hadži z Visokega.

Mohamedanec je skrajno strankarski; sveto mu je samo ono, kar mu predpisuje koran, vse drugo zaničuje in pogublja. Koran zapoveduje Turčinu moliti vsak dan petkrat. Ker mohamedanec ne trpi zvonov v minaretih ali stolpih pri turških mošejah, kliče vernike k molitvi klicar ali mujezin s hodnika, ki je napravljen okoli vitkega stolpa, s tako glasnim petjem, da ga lahko slišiš uro daleč. Besedilo njegovega petja, ki ga dvakrat ponavlja, je naslednje: „Bog je velik in mogočen, ni Boga razen njega in ni proroka razen Mohameda. Zbirajte se v božjem kraljestvu, na kraju pravice! Pridite pod streho večnega zveličanja!“

To pesem poje vsak dan petkrat, in sicer zjutraj, opoldne, popoldne, ob mraku in zvečer. Ko Turčini zaslišijo to klicanje, se začnejo umivati, naj že bodo domá ali na potu, na polju ali v kavarni. Če so na polju in ni vode blizu, se umivajo z zeliščem, na potu hité do prve hiše, v kavarni pa jim prinese kavarnar vode, da se umijejo in potem hité v džamijo. V turških mošejah ni klopij; verniki čepé, se na čudne načine premetavajo sem in tja, se vzdigujejo, počepajo, poklekujejo, glavo obračajo zdaj na levo, zdaj na desno, zdaj naprej, zdaj nazaj, potem se vržejo s celim životom na tla, križajo roke na prsih in jih spuščajo med noge, a pri vsem tem čudnem gibanju imajo obraz obrnjen vedno proti Meki; smer proti temu mestu je zaznamovana na steni vsake mošeje.

Ker smatrajo mohamedanci umivanje za neizrekljivo važno, je povsod, kjer Turčini stanujejo, dosti studencev; zakaj vsak premožnejši mohamedanec je dolžan kopati studence ali vodnjake, na smrtni postelji pa voliti pripomočke, da se zgradé javna kopališča.

Praznikov imajo Turčini malo; kar je kristjanu nedelja, židu sobota, to je mohamedancu petek, s tem razločkom, da ga obhaja samo dopoldne, do končane službe božje, a po tej sme zopet odpreti svojo prodajalnico in opravljati druga dela. Ta dan ima turški duhovnik ali imam (hodža) govor o romanju in o vojskah zoper nevernike. Značilno je, da ga skoro nihče ne ume, ker govori v arabskem jeziku.

Če je Turčinu treba odpotovati med tednom, stori to vedno v petek popoldne, ker misli, da mu bo ta dan prinesel največjo srečo. Ženske ostanejo v petek dopoldne domá, ali pa se gredó kopat v javna kopališča za ženske. Navada je, da se Turkinje ta popoldan med seboj obiskujejo; nekateri soprogi pa dovoljujejo tudi svojim ženam, da se gredó v petek popoldne izprehajat.

Razen petka imajo mohamedanci še nekaj drugih praznikov. Najimenitnejši so: kičik-bajram, ki ga obhajajo tri dni. Začetek teh praznikov se naznanja s streljanjem, v večjih mestih s strelom iz topa. Ob teh praznikih prirejajo mohamedanci mnogovrstne veselice, kristjani pa prinašajo darila turškim uradnikom; a tudi med seboj se Turčini obdarujejo, in sicer podarijo na praznik „bujuk-bajrama“ drug drugemu jagnje v spomin na Abrahamovo daritev.

Hodža iz Rogatice.

Najvažnejši verski in rodbinski praznik je obrezovanje turških dečkov, ki se ne obhaja, kakor pri židih, osmi dan po rojstvu, ampak še le v 7. ali 8. letu dečkove starosti. Dečki morajo biti toliko razviti, da pri obredu lahko izrečejo besede: „Le en Bog je in Mohamed je njegov prorok!“ K temu obredu se zbere več dečkov te starosti v hiši najimenitnejšega Turka. Sorodniki in oblastva se povabijo in veselice se potem obhajajo celi teden. S hvalevredno mirnostjo in potrpežljivostjo se podvržejo dečki temu obredu, in če kdo izmed njih zajoka, ga hitro potolažijo z lepimi darili.

Poleg teh praznikov imajo mohamedanci tudi postne dni, ki se posebno v Bosni jako strogo izvršujejo. To so Ramazanovi postni dnevi, ki so najdaljši in najbolj pomenljivi. Celi dan se mora vse postiti in še le zvečer po molitvi je dovoljeno jesti in piti. Po dnevi je po mestih in vaseh vse mrtvo, a ko se prikažejo zvezde na nebu, se po ulicah vse oživi. Veselice se pričnó, mladeniči streljajo, godejo, plešejo in se našemijo, da se odškodujejo za prestane postne muke.

* * *

Mohamedanski duhovniki v Bosni so v nekaterih zadevah podrejeni velikemu duhovniku, šajk-il-izlamu v Carigradu. Bosenski učenjaki ali ulemi se učé v medresah ali turških semeniščih nekoliko let turško sveto pismo ali koran. Koran pa ne obsega samo verskih resnic, ampak tudi pravoznanstvo, zato so ulemi eden najbolj izobraženih in najvplivnejših turških stanov.

Po končanih študijah jih šajk-il-izlam imenuje za imame (župnike) in jim podeli župnije, kjer opravljajo, kakor pri nas župniki, vse verske obrede. Razen teh opravljajo službo božjo pri Turkih tudi mujezini (klicarji), kajmi (cerkveni sluge) in derviši (turški menihi).

Imami nimajo rednega plačila, ampak zagotovljene so jim samo pristojbine od vsakega verskega opravila, enake našim štolnim pristojbinam; največ dohodkov mu prinaša obrezovanje turških dečkov, manj pa zakoni, ker pri teh ima imam ali hodža le malo opravka.

Mujezin in kajm dobivata svoje plačilo iz cerkvenega zaklada.

Derviši so imeli več pomena prej, ko so izpreobračali drugoverce, a danes, ko izpreobračanje nazaduje, je njih usoda precej žalostna. Derviši stanujejo enako našim menihom mestoma skupno, nekateri pa so tudi oženjeni; ti smejo stanovati zunaj samostana, a dolžni so spati vsak teden vsaj enkrat v samostanu. Derviši tudi mnogo romajo po deželi in prirejajo plese in druga glumstva.

Na obriti glavi nosijo čepico, ki je enaka sladkorjevemu klobuku. Kar je bolj izobraženih dervišev, so kristjanom v verskih rečeh zelo prizanesljivi in celo dobrotljivi.

Njih poglavar stanuje v Konijah v Mali Aziji. Ondotni samostan šteje nad 500 dervišev. Izmed teh jih 400 vedno roma in skrbi za pomnožitev mohamedancev po raznih deželah.

Turški duhovniki tolažijo tudi bolnike. Kadar je Turčin bolan, trpljenje in muke voljno prenaša. Zdravniku ne zaupa. Vse, kar se pripeti, se zgodi po volji božji. To prepričanje mu olajšuje največje muke, zato se pri mohamedancih samomori le malokdaj pripetijo. Turčin pričakuje smrti z nepopisno vdanostjo v božjo voljo. Pred zadnjo uro pokliče hodžo in naredi oporoko.

Bogatini zapuščajo, kakor pri nas, večkrat svoje premoženje za nove hrame božje, kopališča, studence, vodnjake in druge dobrodelne namene; slednjič prepove ali pa dovoli ženi, da se sme drugič možiti, priporoči svojo dušo Bogu in umre sredi molitve, ki jo mrmra do zadnjega vzdihljaja.

Po smrti se zbere vsa rodbina, truplo se skoplje ali opere, nos, usta in ušesa se z bombažem zamašé; potem se mrlič zavije v veliko plahto in še isti dan pokoplje. O mrliških oglednikih še dandanes nočejo v Bosni nič vedeti. Pri pogrebu nihče ne joka, zakaj vsak vé, da je rajnki umrl po božji volji.

Joka mohamedanec sploh ne pozna.

Turčini dosežejo visoko starost, pa saj jo tudi lahko, ker tako neizrekljivo zmerno živé.

Če kdo pogreb sreča, ga mora spremiti na pokopališče. Nosači se izpreminjajo vsake tri do štiri korake. Pokopališča so navadno blizu mošej ali pa celó okoli teh. Kakor vsi javni trgi, tako so tudi turški mirodvori zelo zanemarjeni, dočim so kristjanski jako snažni in redno zgrajeni.

Edino, kar na turških pokopališčih napravlja dober vtisk, so drevesa. Ko se Turčin pokoplje, se mu vsadi na grob drevo in postavi spomenik. Na spomeniku je vdolben turban in tako se lahko spozna,

da je tu pokopan moški. Napis pa poveličuje njegovo dobroto, bogaboječnost, hrabrost in modrost, oni na ženskem spomeniku pa njeno lepoto, lepo obnašanje in neskončno dobrotljivost.

* * *

Končno naj še omenim, kako si Turčin predstavlja večno življenje, in navedem nekaj naukov iz korana.

Tudi mohamedanci trdno verujejo na pekel, nebesa in vstajenje na sodnji dan. V pekel, kjer bodo večno goreli in trpeli, pridejo grešniki in krivoverniki, v nebesa oni, ki so bili spoznani pri sodbi za pravične, vendar morajo prej prekoračiti most „alširaš", ki je ožji in tanjši, kakor las na glavi.

Na sodnji dan bo vsak mohamedanec od mrtvih vstal, in sicer pravičniki kot 20 ali 30letni možje, telo se bo združilo z dušo in sodba se bo pričela.

Arhangelja Mihael in Gabrijel ga bosta postavila pred božji stol; tam bo prečital angelj na glas vsa dela iz njegovega življenja in potem se izreče sodba. Ker pa bodo vsi mrtveci na enkrat vstali in se po vrsti sodili, bo ta sodnji dan, kakor uči koran, trajal 50.000 let.

Mohamedanska nebesa so tlakovana z drago rudo in obrastla z dišečimi rastlinami in cvetlicami. Sredi nebes stoji palača proroka Mohameda, ki se blesti v čarobni lepoti. Na dvorišču te palače se košati drevo „Tuba", drevo modrosti; njegove korenine so zlate, deblo in veje srebrne, listje in sad pa je iz samega žlahtnega kamenja. Veje tega drevesa segajo črez vsa nebesa, ki so tako velika, da jih najhitrejši konj predirjati ne more.

V nebesih ostane vsak pravični vernik vedno mlad in ima v sebi moč stotero umrjočih. Ko vstopi v Mohamedov raj, ga sprejme 77 bajnokrasnih devic kot ženina v bleščeči obleki, ki ga spremijo potem v prelepo stanovišče, kjer že čaka 200 slug na njegovo povelje. Kakor mož, tako ostanejo tudi njegove žene v raju večno lepe in mlade. Ker Turčin trdno veruje, da se bo po smrti združil v raju s svojo ženo, zato le malokdaj dovoli, da se sme ta zopet omožiti, ako bi on prej umrl.

V Mohamedovem raju je brez števila hiš in vsaka hiša je prekrasno urejena, bogato preskrbljena z dragoceno in krasno hišno opravo. Pred hišo teče potok, katerega napaja mleko, med in rožna voda. Vejice drevesa „Tube" pa vsekdar milo zapojó, kadar jih lahni vetrič poboža.

Tako in enako veselje bo na veke užival vsak pravični Turčin v Mohamedovem raju.

Pot, po kateri more Mohamedanec dospeti v ta raj, mu kaže koran. „Koran" pomeni prav za prav čitati ali predavati, a mohamedanci razumejo pod to besedo „sveto pismo". Turčin koran tako zeló spoštuje, da si vedno prej roke umije, predno prime za koran; kadar pa najde na tleh kosček papirja, na katerem so napisani izreki iz korana, ga spoštljivo prebere, vtakne v razpokano steno ali pa položi na kakšen drug višji kraj, češ, da ne bo kdo stopil nanj. Koran si da mohamedanec vezati v platnice, ki so prevlečene s srebrom ali

zlatom; mnogokrat vlaga v te platnice celó dragulje ali žlahtno kamenje; s koranom v roki gre v vojsko, poln zavesti, da pride, če pade, še gorak v nebesa. Na koran prisega, v koranu najde v dvomljivih slučajih dober svet. Turčin ne pozna knjige, ki bi imela zanj večji pomen, kakor ga ima koran. Kdor zna koranove nauke na pamet, zna vse; njemu se ni treba dalje učiti. Koran obsega torej višek božje in človeške vede.

Koran govori tudi o „kismetu“, to je o usodi, katero je Alah (turški bog) namenil vsakemu že pri rojstvu in kateri se človek ne more izogniti, naj že stori, kar hoče. Ta točka iz korana se posebno pogosto zabičava vojakom in gotovo ne brez uspeha; zakaj turški vojak je smel in pogumen do skrajnosti.

Koran veleva vsakemu mohamedancu, naj sovraži in preganja drugoverce, naj si prizadeva pridobiti nadvlado nad njimi, jih izpreobrniti, ali vsaj njih število zmanjšati. Odtod izhaja sovraštvo moslimov do vseh prememb in novih naprav, zakaj bojé se, da bi vnanji vplivi ne omajali ljudstvu vere.

Žrtvujejo in vojskujejo se le v prid in razširjanje svoje vere, in če izvršijo kako grozovitost, ne storé tega iz prirojene krvoločnosti, ampak ker menijo, da je to Alahu dopadljivo; prijatelj jim je vsak, ki priznava njih vero, sovražnik, kdor tega ne stori.

Pri verskih opravilih se ne šopirijo in ne lišpajo. Molit hodijo v mošeje v navadni vsakdanji obleki. V mošejah ne vidiš razen prižnice, nekoliko svetilnikov in preprog nobene druge oprave.

Koranovi nauki mnogo pripomorejo, da se preprosto turško ljudstvo stanovitno drži svoje vere in da je veri tako zvesto vdano, kakor noben drug narod na svetu. Turčin živi in umre, kakor ga koran uči, in zapostavlja posvetno veselje oni blaženosti, ki ga čaka onkraj „alširaševega mostú“ v Mohamedovem raju.

Razen teh imajo Turki še mnogo drugih običajev, ki se bistveno razločujejo od naših; predaleč bi me pa privedlo, ako bi hotel vse opisati. Navedel sem zgoraj le nekaj glavnih turških navad, ki bi naj prepričale posebno naše ženstvo, da stoji na prijetnejšem stališču nego njih tovarišice Turkinje.

Kazalo.

Stran

Predgovor 5
Zgodovinske črtice o Bosni in Hercegovini 7

Zasedanje Bosne.

Pešpolk feldcajgmojstra barona Kuna štev. 17.

Stran

Vojska bo! 15
Kako je nastal polkovni klic . . . 17
Slovo od domovine 18
V Slavoniji 20
Prehod črez Savo pri Stari Gradiški 22
Banjaluka se zasede 27
Prvi boj pri Rogelju blizu Varcar-Vakufa 33
Boj pri Jajcu 42
Trdnjava Jajce pade 56
Kdo je bil odlikovan za hrabre čine pri Jajcu? 60
Naše izgube. Pipec čuva ujetnike. Pipec ranocelec. Pipec na straži 67
Zadnja čast padlim vojakom . . . 72
Izprevod ranjencev 72
Zborovanje častnikov. Dražba . . 74

Stran

Mesto Jajce nekdaj in zdaj . . . 76
Proti Karavlji gori 77
Mesto Travnik se zasede 82
Ekspedicija v Bjelo 87
Moč razvite zastave 90
Podarjeno orožje 91
Rojstni dan presvetlega cesarja . . 92
Odhod na sedlo Čardak. Na patroli do Kopile in v Bugojno . . . 93
Posadka na Čardaku se napoti v Dolnji Vakuf in v Bugojno . . 99
Ustavljeno prodiranje proti Livnu . 104
Razoroževanje v Gornjem Vakufu . 105
Najdeni komis 108
Nakupovanje živeža v Dolnjem Vakufu 109
Drugi lov na Omer bega v Doglodu 111
Bosenske češplje 115

Pešpolk feldcajgmojstra barona Vebra štev. 22.

Boj pri Banjaluki 117
Boj pri Bjelalovcu 127
Tridnevni boj pri Ključu 128
Odlikovanci 135

Reservni pešpolk štev. 22.

Boj pri Gubiru in na gori Kruči . 137
Vrnitev v domovino 139

Reservna pešpolka štev. 7. in 47.

Odhod od doma in prehod črez Savo pri Bosenskem Brodu 140
Zavratni napad pri Maglaju . . . 142
Boj pri Kosni in Maglaju 144
Boj pri Žepčah 152
Boji pri Kakanju, Bjelalovcu, Kolotiču in Visoki 158
Sarajevo se zasede 164
Odlikovanci 174
Delo po bojih in povrat v domovino 178

Zasedanje Hercegovine.

Poljski lovski bataljoni štev. 7., 19. in 33.

Pred zasedanjem 181
Boj pri Čitluku 184
Mostar se zasede 186
Obleganje Stolca 189
Boji za rešitev oblegancev v Stolcu 192
Odlikovanci 202
Prodiranje proti Trebinju 204
Trdnjava Klobuk se oblega in razdene 206

Obleganje mesta Livna.

	Stran		Stran
Razvrstitev	209	Druga gorska brigada v boju	226
V Dolnjem Vakufu	211	Naskok na Efrem-kulo	232
Livno in njegova okolica	215	Uspehi bombardiranja. Sovražnik se vda	234
Polkovnik Priger in stotnik Stromajer na delu	217	Feldcajgmojster vojvoda Virtemberški in njegovo glavno stanišče	235
Dogodki v taboru pri Kuprežu	220	Odlikovanci	240
Druga noč na prednji straži. Pipec preganja spanec	222	Polkovnik Priger	248

Mir in delo.

V Livnu.

Livno se zasede	255	Nova cesta od Livna črez Prolog do dalmatinske meje. Pripenjanje svetinj. Dalmat. trgovci. Zdravstvene razmere v Livnu	268
Nagla sodba	260	Sveti večer v hajduškem brlogu	275
Pohvala 17. pešpolka	265	Sprejem in blagoslavlj. nove zastave	281
Deseta stotnija na potu v Livno. Posadka v Zupanjcu, Kuprežu, Švici, Han-Prologu in na Borovi glavi	266	Kako je dandanes v Livnu?	282

V Glamoču.

Druga gorska brigada odrine v Glamoč	285	Turška sodna obravnava	295
V taboru pri Glamoču pred godom presvetlega cesarja	288	Turške ječe	298
Prvi bataljon v Glamoču. Napori tovornih kolon	289	Podnebne, zdravstvene in verske razmere v Glamoču	299
Tretji bataljon v Glamoču	292	Podpolkovnik Božidar Drenik	300
Bosenski beguni v Glamoču	294	Nadloge v Glamoču. Zidanje in blagoslovljenje nove kapelice	305
Lov. Praznik sv. Jurija	295	Povrat v domovino. Slovesen sprejem	308

Četrti bataljon 17. pešpolka v Hercegovini.

1884—1888.

Na potu v Trebinje	312	V Milanovem odsijeku in na Borovi glavi	349
V Trebinju	315	Na Kosmaču in Pečinah	354
Kako so nastale mejne straže (kordon)?	322	Vrnitev	357
Na kordonu	324	Sklep	358
V Grabu	325	Vojska v Bosni. (Narodna pesem.)	361
Pasji izpiti	329	Slavnost ob petindvajsetletnici zasedenja Bosne in Hercegovine	363
Na potu proti Visoki Glavici	331		
Na Visoki Glavici	341		

Dodatek.

Turški običaji.

Turški harem	367	Turška noša. Noša bosenskih kristjank	371
Možitev in ženitev	368	Družabne in verske razmere	374

Kazalo podob.

	Stran
Cesar Franc Jožef	2
Banjaluka	7
Filipovič	13
Prjedor	15
Pero Livančič (sedeč na črki L)	15
Sluga Pipec	16
Nož (pipec)	17
Polkovnik Miroslav Priger	17
Prehod 17. pešpolka črez Savo pri Stari Gradiški	23
Grad (trdnjava) v Banjaluki	28
Samostan trapistov: Marija-Zvezda v Banjaluki	29
Tabor pri Dobrinji	32
Jezero, turška vas pri Jajcu	33
Načrt bojišča pri Rogelju	34
Nadvojvoda Ivan Salvator	35
Pešec knez Dragotin Jablanovski 10. stotnije prebode zastavonošo in mu vzame zastavo	37
Nadporočnik Herman Doksat	38
Blagajski grad	39
Mošeja v Varcar-Vakufu	39
Baron Evgen Albori, fcm.	41
Vojvoda Vilko Virtemberg	41
Načrt bojišča pri Jajcu	44
Gorska baterija izpreminja stališče v boju pri Jajcu	45
Stotnik Skrem	46
Stotnik Kopriva	46
Boj pri Jajcu	47
Jajce s slapom reke Plive	49
Trdnjavska vrata v Jajcu	51
Lukežev stolp v Jajcu	51
Major Kristjan pl. Kerček	52
Major Kristjan pl. Kerček naskoči Turčina v boju pri Jajcu	53
Poročnik Prašnikar reši svojega ranjenega tovariša Černeta iz najhujšega ognja	55
Nadporočnik Aleks. Skrem se ruje s Turčinom in ga premaga	57
Nadporočnik Kalbaher 53. pešp. odstrani turško in razvije avstrijsko zastavo na gradu v Jajcu	59
Jak. Škodlar, pešec 5. stotnije 17. pešp., pobije pet Turkov	61
Kavarna in stara vrata v Jajcu	63
Tovorno živinče na potu pri Jajcu	65
Medved-kula pri Jajcu	67
Pri Plivskem slapu	69
Mlini ob reki Plivi pri Jajcu	71
Poročnik Černè Jože	73
Soteska ob reki Vrbasu	73
Na cesti Jajce-Banjaluka	75
Cesta med Jajcem in Banjaluko	77
Cesta v Vrbasovi dolini	79
Na cesti v Vrbasovi dolini	81
Travnik z gradom	83
Turško semenišče z mošejo v Travniku	85
Kavarna in turško pokopališče v Travniku	85
Ulična turška kavarna	85
Turkinje na izprehodu v Travniku	87
Ulica v Travniku	89
Moč razvite zastave	91
Kolo (ples)	93
Stotnik Albert Stromajer	94
Bugojno z železniško postajo	100
Dolnji Vakuf	102
Gornji Vakuf	106
Poročnik Jernej Andrejka išče Omer bega v turškem haremu	113
Pipec: Oj kako je lepo višnjevo nadahnjena!	116
Senica	117
Načrt bojišča pri Banjaluki	120
Boj pri Banjaluki. Poročnik Ren reši s svojimi topovi posadko tega mesta	123
Načrt bojišča pri Ključu	129
Doboj	140
Spomenik v Bosenskem Brodu	140
Feldmaršallajtnant Ludovik pl. Kinart	145
Načrt bojišča pri Maglaju	147
Boj pri Maglaju. Polkovnik pl. Kinart docela uniči vstaše	149
Načrt bojišča pri Kosni	151
Načrt bojišča pri Žepčah	153
Ob bregu reke Miljačke	155
Vranduk od južne strani	157
Prodajalec drv v Senici	158
Sarajevo z grada (trdnjave)	159
Han (turška gostilnica) na Romanji planini	160
Načrt bojišča pri Koloticu	161
Sarajevo (Bistrik in grad)	162
Begova mošeja (molilnica) v Sarajevu	163
Miljačka dolina z višegrajskimi vrati v Sarajevu	164
Čaršija (trg) v Sarajevu (2 podobi)	164
Sarajevo s Hrida	165
Katoliška stolna cerkev in deželni muzej v Sarajevu	166
Sarajevo od zahoda	167
Deželnovladna palača v Sarajevu	167
Mestna svetovalnica v Sarajevu	168

	Stran
Načrt bojišča pri Sarajevu	169
Turška pravniška visoka šola v Sarajevu	170
Vhod v Sinan-Tekijo (derviški samostan) v Sarajevu	170
Boj pri Sarajevu. Mesto se naskoči	171
Tržna lopa v Sarajevu	172
Kopališče Ilidže (šetališče z ribnikom)	173
Sejmišče (pazar) v Sarajevu	174
Kopališče Ilidže s hôteloma ‚Avstrija' in ‚Bosna'	175
Kmetska dirka v Ilidžu	176
Na izviru reke Bosne	177
Slap Skakavac pri Sarajevu	178
Vožnja s plavom na Drini	178
Bosna in Hercegovina (zemljevid)	180
Mostar od jugozapada	181
Jovanovič	182
Metkovič v Dalmaciji	184
Mostar od juga	185
Stari rimski most v Mostarju	187
Pri mostovih v Mostarju	188
Pokopališče Bogomilov v Stolcu	189
Stotnik Medved	189
Gomila stotnika Medveda in drugih 75 pri Ravnici padlih junakov	190
Soteska ob Neretvi	191
Izvir reke Bune v Blagaju pri Mostarju	193
Vinogradska postaja pri Mostarju	194
Kafedžija v Blagaju pri Mostarju	195
Nevesinje in Nevesinjsko polje	197
Vodnjak v Hercegovini	199
Počitelj v Hercegovini	200
Gačko	201
Nadlovec France Lojer prepleza zid	203
Korito	205
Vojaški tabor v Novem Bileku	207
Deroč se derviš (turški menih)	208
Livno od juga l. 1878.	209
Mošeja „Glavica" z okolico v Livnu	216
Kuprež	221
Ljudska veselica na Kupreškem polju	223
Pipec kuha kavo	224
Načrt obleganja Livna	227
Odlikovani častniki 17. pešpolka	247
Izvir reke Trebinjčice	252
Obdarovana bosenska živina	255
Top „Zelenko"	259
Trije na smrt obsojeni Turki se ustrelé	262
Agan Čižmič ujet in ranjen	263
Livno od zahoda l. 1878.	269
Bušateljeva mošeja v Livnu l. 1878.	271
Deželni hôtel v Jablanici	274

	Stran
V Ramski dolini	277
Janjec na ražnju	279
Postajaja kmetijske družbe v Livnu	282
Ovčji hlevi na Krug-planini pri Livnu	283
Turški goslar	284
Postaja kmetijske družbe v Modriču	285
Na zdravje! Katoliški kmetje iz sarajevske okolice	287
Domači jezdeci pri dirki	290
Kmet iz Ramske doline pri Prozoru	295
Katoliška kmetica iz Konjice	297
Mladi cigan iz Sarajeva	298
Vaška turška mošeja s pokopališčem	299
Stotnik Božidar Drenik	301
Vojaški pogreb pešca J. Berganta	303
Samostan v Fojnici	306
Slovo od mrtvih pri livanskem pok.	309
Prihod iz Bosne in slovesni sprejem 17. pešpolka v Ljubljani	310
Trebinje od severo-zahoda	312
Most črez Trebinjčico pri Dražindolu poleg Trebinja	316
Mesto Trebinje	319
Vas Gradina pri Trebinju	321
Soteska v dolini reke Neretve in gora Prenj	323
Kordonska postaja Grab v Žubcih	324
Spomenik na orijonski lokvi	326
Sprejem prestolonaslednika Rudolfa v Trebinju	327
Samostanska razvalina v Tvordošiju	329
Kordonska postaja Arzlanagič	333
Sprejem feldmaršallajtnanta Albrehta v Trebinju	335
Počitek pri poljskem delu	338
Kordonska postaja Visoka glavica	342
Del Foče	343
Hercegovinski konjski mešetar	345
Trg v Rogatici	316
Hercegovinski kmetje na semnju	347
Hercegovinski pastir	349
Kordonski postaji Milanov odsijek in Borova glava	351
Trdnjava Klobuk od severa	353
Klobuk od vzhoda	355
Konjica	367
Turški denar	369
Plešoč ciganski turški fant	371
Most črez reko Žepo	372
Bosenski kmet	373
Deklica iz Prozora	374
Hadži z Visokega	376
Hodža iz Rogatice	377

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

DB 249 .A55 C.1
Slovenski fantje v Bosni in He
Stanford University Libraries
3 6105 037 490 039

DB
249
A55

Stanford University Libraries
Stanford, California
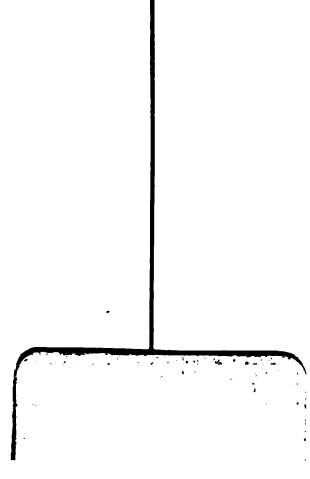
Return this book on or before date due.